کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست
کۆمەڵی کورد ١٩١٨-١٩٧٤

بەرگی دووەم: ١٩٣١-١٩٤٠

ئامادەکردنی

ب. دەستانی

وەرگێڕانی

هیوا مەجید خەلیل

لە بڵاوکراوەکانی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان

٢٠٢٤

ناوی کتێب

کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کۆمەڵی کورد

بەرگی دووەم: ١٩٣١-١٩٤٠

ئامادەکردنی: ب. دەستانی

وەرگێڕانی: هیوا مەجید خەلیل

دیزاینی بەرگ: دیار سەعید شێخۆ پیرانی

دیزاینی ناوەڕۆک: هێما ئەحمەد شێخۆ

سەرپەرشتی چاپ: مستەفا نەجم فەیلی

ساڵ و شوێنی چاپ: هەولێر-٢٠٢٤

چاپخانە: دانیشفەڕ

تیراژ: ١٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی (٤١٩) ساڵی ٢٠٢٤ پێدراوە.

ناوەڕۆک

١. یاداشتی نهێنی و بەپەلە، ژمارە ٣٠ لەلایەن عەبدولقادر ڕەشید، سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، بۆ کۆمسیاری باڵای بەریتانیا لە عێراق، ٥ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، لەبارەی ئەو کەسانەی لە یاخیبوونەکەی سلێمانیدا بەشداربوونە، هاوپێچ لەگەڵ وەرگێڕانی نووسراوێکی نهێنی و زۆر بەپەلە بە ژمارە (C/17) لەلایەن وەزارەتی ناوخۆ، عێراق، بۆ سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران، ٣ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، بەناونیشانی "تاوانبارانی ڕووداوەکەی ٦ی ئەیلوول لە سلێمانی"، هاوپێچ لەگەڵ وەرگێڕانی نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە ٣٢١٤، لەلایەن وەزارەتی ناوخۆ بۆ سەرۆک وەزیرانی عێراق، ٢٧ی ئەیلوول ١٩٣٠ [نووسراوەکە هاوپێچ نەکراوە] [CO730/161/1].

٢. تەلەگرامی ژمارە ٢٩ لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری کۆلۆنیال، ١٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، لەبارەی گرێدانی کۆنفرانسێک بۆ گرتنەبەری هەنگاوی سیاسی و سەربازیی پێویست بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی زنجیرەیەک نائارامی کە لە وەرزی بەهار لە کوردستان سەرهەڵدەدات [CO730/161/2].

٣. نووسراوی ژمارە (E109/31/93) لەلایەن مستر س. و. باکستر (Mr C. W. Baxter)، وەزارەتی دەرەوە، بۆ جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە، نووسینگەی کاروباری کۆلۆنیال، ١٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، تایبەتە بەوەی کۆمەڵەی گەلان وەها بیر دەکاتەوە کە تێڕوانینی حکومەتی بەریتانیا و عێراق سەبارەت بەو داواکارییەی لەلایەن کوردەکانی عێراق خراوەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان جیاوازە [CO730/161/2].

٤. تەلەگرامی ژمارە ٢١ لەلایەن وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری کۆلۆنیال بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، ١٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، لەبارەی کاریگەریی کۆمەڵەی گەلان لەسەر جیاوازیی تێڕوانینی حکومەتی عێراق و بەریتانیا لەسەر داواکارییەکانی کورد [CO730/161/2].

٥. تەلەگرامی ژمارە ٢٢ لەلایەن وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری کۆلۆنیال بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، ١٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، باس لەوە دەکات وادیارە بەپێی ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان لە سیاسەتی حکومەتی

عێـراق بەرانبـەر کـورد ڕازی نییـە و ئـەم سیاسـەتە بەپێـی بڕیـاری ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لـە ڕێکەوتـی ١٦ی ئەیلـوول ١٩٢٥ نییـە [CO730/161/2].

٦. نووسراوێـک لەلایـەن شـاندی بەریتانیـا، کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، بـۆ مقـەدەم سـێر ف. هامفریـس (Lieutenant Colonel. Sir F. Humphrys)، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق، ٢٢ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١، لەبـارەی بڕیـاری ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لەسـەر ڕاپۆرتـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب پەیوەسـت بـە عێـراق، هاوپێـچ لەگـەڵ بەیانێـک کـە لەلایـەن شـاندی بەریتانیـا لـە کۆبوونـەوەی ئەنجوومەنەکـە لەسـەر ڕاپۆرتـی ڕاپۆرتدەری[عێـراق] درا (ڕاپۆرتـی ڕاپۆرتـدەر، وەڵامـی نوێنـەری ئێـران و یاداشـتێک لەسـەر ئـەو خاڵانـەی کـە لەلایـەن حکومەتـی بەریتانیـاوە وروژێـنرا، ١٠ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١، ڕاپۆرتەکـە هاوپێـچ نەکـراوە) [CO730/161/1].

٧. یاداشـتی ژمـارە (P.O./17) لەلایـەن سـکرتاریەتی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ نـوری پاشـا ئەلسـەعید، سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران، بەغـدا، ٢٤ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١، تایبەتـە بـە درەنـگ کەوتنـی پەسـەندکردنی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان، هاوپێـچ لەگـەڵ وەڵامەکـەی بـە ژمـارە٣٧١، ٢٧ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١ [CO730/161/1].

٨. یاداشـتی ژمـارە (R. O. 38) سـێر هامفریـس کۆمسـیاری بـاڵا لە عێراق، بەغـدا، بۆ مەلیک فەیسەڵ، بەغدا، ٢٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، تایبەتە بە درەنگ کەوتنی پەسەندکردنی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان، هاوپێـچ لەگـەڵ وەڵامەکـەی، یاداشـتی ژمـارە ١٠٩، ٣١ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١، ئـەوە پشتڕاسـت دەکاتـەوە کـە یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان لـە ١ی شـوباتی ١٩٣١ دەخرێتـە بـەردەم پەرلەمانـی [عێـراق] [CO730/161/1].

٩. ڕاپۆرتێـک لەلایـەن مسـتر ک. کۆرنوالیـس (Mr. K. Cornwallis) ڕاوێـژکار، وەزارەتـی ناوخـۆ، بـۆ بەڕێـز وەزیـری [ناوخـۆ]، ٤ی شـوباتی ١٩٣١، تایبەتـە بـە وەڵامدانـەوەی خێـرای کۆمەڵـەی گـەلان لەبـارەی داواکارە کـوردەکان [CO730/161/2].

١٠. یاداشـتی ژمـارە (P. O. 26) لەلایـەن سـکرتاریەتی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ نـوری پاشـا ئەلسـەعید، سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران، بەغـدا، ٤ی شـوباتی ١٩٣١، بـاس لـەوە دەکات یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان لەلایـەن پەرلەمانـەوە بـە شـێوازێکی جیـاواز لـەو شـێوازەی مەلیـک لـە مانگـی تشرینـی دووەم پەسـەندی کردبـوو، پەسـەندکراوە [CO730/161/2].

١١. یاداشـتی ژمـارە (W1612/5/98) لەلایـەن سـکرتێری گشـتی کۆمەڵـەی گـەلان بـە وەکالـەت، جنێـڤ، بـۆ وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، ٧ی شـوباتی ١٩٣١، بۆچوونەکانـی حکومەتـی بەریتانیـا لەسـەر ڕاپۆرت[ەکانـی] تایبـەت بـە عێـراق دەخاتـەڕوو [هاوپێـچ لەگـەڵ بەبەتەکانـی دی] [ڕاپۆرتـەکان] هاوپێـچ نەکـراون] و داوا دەکات بەپێـی داواکانـی کۆمسـیۆن هەڵسـوکەوت بکـەن. هاوپێـچ لەگـەڵ نووسراوێـک [نووسراوەکانـی دی هاوپێـچ نەکـراون]: یاداشـتی ژمـارە (6A/22413/655) لەلایـەن بەڕێوەبـەری بەشـی ئینتیـداب بـۆ مسـتر عەزمـی بەگـی بابـان، سـلێمانی، ٧ی شـوباتی ١٩٣١، تایبەتـە بـەو ئەنجامانـەی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لـە نۆزدەیەمیـن دانیشـتنیدا لەسـەر داواکارییەکانـی ڕێکەوتـی ٢٦ی تەمـووز و ٣ی ئابـی ١٩٣٠، پێگەیشـتووە و دروسـتکردنی حکوومەتێکـی کـوردی ڕەتدەکاتـەوە، بـەڵام داوا دەکات پێگـەی کـورد پارێـزراو بێـت [CO730/161/2].

١٢. یاداشـتی ژمـارە ٩٣ لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال، ١٠ی شـوباتی ١٩٣١، بـاس لـەوە دەکات باشـترە لەبـارەی پرسـی کـوردەوە زانیاریـی زیاتـر نەخرێتەبـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، تـا ئەوکاتـەی حکومەتـی بەریتانیـا بتوانێـت کۆمەڵـەی گـەلان ئـاگادار بکاتـەوە کـە حکومەتـی عێـراق سیاسـەتی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان جێبەجـێ دەکات [CO730/161/2].

١٣. نووسراوێکـی زۆر نهێنـی لەلایـەن مسـتر هامفریـس، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق، بەغـدا، بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال، ١٣ی شـوباتی ١٩٣١، تەلەگرامـی ژمـارە ٩٣ لـە ڕێکەوتـی ١٠ی شـوباتی ١٩٣١، هاوپێچکـراو بـە "ڕاپـۆرت لەسـەر نائارامییەکانـی سـلێمانی"، بـە بـێ ڕێکـەوت، [CO730/161/2].

١٤. نووسراوی نهێنی ژمارە ٥٩٨ لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە، بەغدا، بۆ سێر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، ١٤ی شوباتی ١٩٣١، باس لەوە دەکات حکومەتی تورکیا لەبارەی بڕیارێکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب کە تایبەتە بە مافی کورد و کەمینەکان لە عێراقدا، بەرانبەر کۆمەڵەی گەلان ناڕەزایی دەربڕیوە. هاوپێچ لەگەڵ وەرگێڕانی یاداشتی ژمارە ٢٥ی وەزیری عێراق، ئەنقەرە، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، بەغدا، ٢٨ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، [CO730/161/4].

١٥. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە ٦٤٦، لەلایەن نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، ١٦ی شوباتی ١٩٣١، تایبەتە بە پرسی کورد و یاسای زمانە خۆجێییەکان [CO730/161/4].

١٦. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O40) لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ١٦ی شوباتی ١٩٣١، لەبارەی بەکارهێنانی چەمکی ”کوردی خۆجێ“، هاوپێچ لەگەڵ ڕەشنووسی بەندێکی نوێ بۆ یاسای زمانە خۆجێییەکان [CO730/161/1].

١٧. نووسراوی ژمارە (٣١/١/٨٨٠٢٠) لەلایەن مستر ف. ی. و. فلوود (Mr. J. E. W. Flood)، نووسینگەی کۆلۆنیال، بۆ مستر ج. و. ڕێندێڵ (Mr. G. W. Rendel)، وەزارەتی دەرەوە، ١٧ی شوباتی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ ڕەشنووسی تەلەگرامی ژمارە ٩، کە پێشنیاز کراوە وەک وەڵامی تەلەگرامی ژمارە ٩٣ بنێردرێت [بەڵگەنامەی ژمارە ١٢] [CO730/161/1].

١٨. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O.41) لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ١٨ی شوباتی ١٩٣١، سەبارەت بەو ئاگادارکردنەوەیەی حکومەتی تورکیا لەباری پرسی کورد بەبێ ڕاوێژی پێشوەخت لەگەڵ کۆمسیاری باڵا خستوویەتەڕوو [CO730/161/1].

١٩. نووسراوێکی زۆر نهێنی لەلایەن مستر هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ وەزیری کاروباری کۆلۆنیال، ١٨ی شوباتی ١٩٣١، تایبەت بە ناڕەزایەتی دەربڕینی

هاوبەشـی حکومەتـی تورکیـا و ئێـران بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان لەبـارەی بڕیارەکەی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لەسـەر داواکاری کـورد [CO730/161/4].

٢٠. تەلەگرامـی ژمـارە ٢١ لەلایـەن وەزیـری دەوڵـەت بـۆ کاروبـاری کۆلۆنیال بۆ کۆمسـیاری باڵا لە عێراق، ١٩ی شـوباتی ١٩٣١، لەبارەی شکسـتی حکومەتی عێراق لە جێبەجێکردنی ئەو سیاسـەتە [تایبەت بـە کوردەکان] کە ڕایگەیاندبـوو [CO730/161/2]

٢١. ڕەشنووســی نووسراوێــک لەلایــەن مســتر ف. ی. و. فلــوود، نووســینگەی کۆلۆنیــال، بــۆ مســتر ف. هامفریــس، کۆمســیاری بــاڵا لــە عێــراق، بەغــدا، ٢٠ی شــوباتی ١٩٣١، لەبــارەی داواکارییەکانــی کــوردەکان [CO730/161/2].

٢٢. نـووسراوی ژمـارە (E855/31/93) لەلایـەن مسـتر ج. و. ڕێندێـڵ، وەزارەتـی دەرەوە، بـۆ سـکرتێری گشـتی کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، ٢٠ی شـوباتی ١٩٣١، خسـتنەڕووی حەفـت داواکاریـی بـە نوێنەرایەتـی کـورد بۆئـەوەی بخرێتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیــداب [داواکارییــەکان هاوپێــچ نەکــراون]، هاوپێــچ لەگــەڵ یاداشــتنامەیەک (memorandum) ٢٠ی شـوباتی ١٩٣١، بۆچوونـە سـەرەتاییەکانی حکومەتـی بەریتانیـا لەسـەر داواکارییەکانـی [کـورد] لەخـۆ دەگرێـت [CO730/161/2].

٢٣. تەلەگرامـی ژمـارە ١١٤ لەلایەن کۆمسـیاری باڵا لە عێراق، بۆ وەزیـری کاروباری کۆلۆنیال لە عێراق، ٢٤ی شوباتی ١٩٣١، لەبارەی چالاکییەکانی شێخ مەحمود [CO730/161/2].

٢٤. یاداشـتی نهێنـی و بـە پەلـە بـە ژمـارە ٧٣١، لەلایـەن نـوری ئەلسـەعید، سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران بـۆ مسـتر ف، هامفریـس، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق، بەغـدا، ٢٥ی شـوباتی ١٩٣١، لەبـارەی ڕەشنووسـی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان [CO730/161/2].

٢٥. هەڵهێنجانـی کورتەیەکـی هەواڵگریـی، ٢٥ی شـوباتی ١٩٣١، بەناونیشـانی "باکـوور و ناوەڕاسـتی کوردسـتان"، پەرەگرافەکانی ٤٧ و ٤٨: پەنابەرە کوردەکانی تورکیا، پەرەگرافی ٤٩: لێبوردەیـی حکومەتـی تورکیـا بـۆ پەنابـەرە کـوردەکان، پەرەگرافـی ٥٠: خـەسرۆ س/و سـمکۆ، پەرەگرافەکانـی ٥٤، ٥٥، هەورامـان (Avroman)؛ هەروەهـا هەڵێنجانـی کورتەیـەک لـە گۆڤـاری ژمـارە ٣، سـەبارەت بـەوەی وەزیـری ناوخـۆ ڕایگەیانـدووە

دەســتەیەکی تایبــەت بــۆ لیــوای کەرکــووک پێکدەهێنرێــت [CO730/161/1].

٢٦. نووسراوێکـی زۆر نهێنی لەلایەن مسـتر ف. هامفریس، کۆمسـیاری باڵا لـە عێراق، بەغدا، بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال، ٢٧ شـوباتی ١٩٣١، هاوپێـچ لەگـەڵ ڕەشنووسـی بەشـە بابەتێـک بـە ناونیشـانی "کورد"، پێشـنیازکراوە ئەم بەشـە بخرێتە ناو ڕاپۆرتی ١٠ سـاڵەی حکومەتـی بەریتانیـا کـە دەیخاتە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، هاوپێچ لەگەڵ خشـتەیەک لـە تێبینییـەکان لەسـەر داواکاریـی کـورد بـۆ خسـتنەبەردەم کۆمەڵـەی گـەلان دراوە و کۆپییـەک بـۆ وەزیـری دەرەوە نێـردراوە، بە بـێ ڕێکـەوت [CO730/161/2].

٢٧. تەلەگرامــی ژمــارە ٨٩، لەلایــەن وەزیــری کاروبــاری کۆلۆنیــال بــۆ کۆمســیاری بــاڵا لــە عێــراق، ٣ی ئــاداری ١٩٣١، لەبــارەی سیاســەتی [حکومەتــی عێــراق] بەرانبــەر کــوردی عێــراق [CO730/161/4].

٢٨. نــووسراوی ژمــارە (٣١/١/٨٨٠٢٠) لەلایــەن مســتر ف. ی. و. فلــوود، نووســینگەی کۆلۆنیــال، بــۆ مســتر ج. و. ڕێندێــڵ، کۆمســیاری بــاڵا لــە عێــراق، بەغــدا، ٣ی ئــاداری ١٩٣١، لەبــارەی داواکارییەکانــی کــوردەکان [CO730/161/2].

٢٩. نـووسراوی ڕووماڵکـەر بـە ژمـارە (E855/31/93) لەلایـەن جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ جێگـری وەزیـری کۆلۆنیـال، ٤ی ئـاداری ١٩٣١، هاوپێـچ لەگـەڵ یاداشـتی ژمـارە (6A/22413/655) لەلایـەن بەڕێوەبـەری بەشـی ئینتیـداب، کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، بــۆ وەزیــری کاروبــاری دەرەوە، ٢٧ی شــوباتی ١٩٣١، سوپاســی گەیشــتنی یاداشــتی ژمــارە (E855/31/93) دەکات، ٢٠ی شــوباتی ١٩٣١، هاوپێــچ لەگــەڵ نووسراوەکانــی دی [بڕوانــە بەڵگەنامــەی ٢٢] [CO730/161/2].

٣٠. تەلەگرامــی ژمــارە ١٢٥ لەلایــەن کۆمســیاری بــاڵا لــە عێــراق، بــۆ وەزیــری کاروبـاری کۆلۆنیـال لـە عێـراق، ٤ی ئـاداری ١٩٣١، داوای هەندێـك ڕێنمایـی لەسـەر داواکارییەکــەی کــورد دەکات [CO730/161/2].

٣١. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە ٨١١، لەلایـەن نـوری ئەلسـەعید، سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران بـۆ مسـتر ف، هامفریـس، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق، بەغـدا، ٥ی ئـاداری

١٩٣١، داوا دەکات لەبارەی پرسی کورد حکومەتەکانی عێراق و بەریتانیا هاوکاری پتەویان لەگەڵ یەکتردا هەبێت [CO730/161/1].

٣٢. نووسراوی ژمارە (E1015/31/93) لەلایەن مستر ج. و. ڕێندێل، وەزارەتی دەرەوە، بۆ جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە، وەزارەتی دەرەوە، ٥ی ئاداری ١٩٣١، پەیوەستە بە پێشنیازی حکومەتی تورکیا کە پێویستە حکومەتەکانی تورکیا، ئێران و عێراق نارەزایەتی هاوبەش ئاراستەی کۆمەڵەی گەلان بکەن [CO730/161/4].

٣٣. هەڵێنجانی کورتەیەک لە [ڕۆژیاداشتی] ”The Near East“ بەناونیشانی ”کوردی عێراق“، لە ڕێکەوتی ٥ی ئاداری ١٩٣١، هەروەها ”عێراق“ لە ڕێکەوتی ٢٠ی شوباتی ١٩٣١، [CO730/161/1].

٣٤. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O.53) لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، ٥ی ئاداری ١٩٣١، لەبارەی یاسای زمانە خۆجێییەکان [CO730/161/1].

٣٥. ڕەشنووسێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (٩٣/٣١/٨٨٠٢٠) لەلایەن وەزیری کاروباری کۆلۆنیال بۆ مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، ٦ی ئاداری ١٩٣١، لەبارەی یاداشتی بۆچوونە سەرەتاییەکانی [حکومەتی بەریتانیا] لەسەر داوکارییەکانی کورد کە بۆ کۆمیسۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان نێردراوە [CO730/161/2].

٣٦. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O.58) لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ٧ی ئاداری ١٩٣١، لەبارەی سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد [CO730/161/1].

٣٧. تەلەگرامی ژمارە ٣٧ لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری کاروباری کۆلۆنیال، ١٥ی ئاداری ١٩٣١، تایبەتە بە بابەتی کورد لە ڕاپۆرتی ١٠ ساڵە، هاوپێچ لەگەڵ وەڵامی تەلەگرامی ژمارە ١١٧، ٢٠ی ئاداری ١٩٣١ [CO730/161/2].

٣٨. یاداشتی ژمارە (P.O.96) بە هەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ مەلیک فەیسەڵ، بەغدا،

٢٣ی ئاداری ١٩٣١، لەبارەی یاسای زمانە خۆجێییەکان [CO730/161/1].

٣٩. نووسراوی نهێنی ژمارە (D.O.409) لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ سێر ج. ئ. شۆکبۆرگ (Sir J. E. Shuckburgh)، وەزارەتی دەرەوە، ٢٦ی ئاداری ١٩٣١، لەبارەی یاداشتێکی مستر ک. ویلیامز (Mr K. Williams)، سەرنووسەری "The Near East and India"، لەبارەی کێشەی کورد [CO730/161/1].

٤٠. یاداشتێکی شەخسی و نهێنی لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ مستر ک. ویلیامز سەرنووسەری "The Near East and India"، لەبارەی کێشەی کورد [CO730/161/1].

٤١. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی هەواڵگریی بە ژمارە ٨، ١٥ی نیسانی ١٩٣١، بە ناونیشانی "کوردەکان" [CO730/161/1].

٤٢. یاداشتی نهێنی بە ژمارە ١٥٣٦، لەلایەن عەبدولقادر ڕەشید، سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، ١٨ی نیسانی ١٩٣١، تایبەت بە ڕەشنووسی یاسای زمانە خۆجێییەکان، هاوپێچ لەگەڵ وەرگێڕانی یاداشتی ژمارە ١٦٢٣، لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ سەرۆک وەزیران، بەغدا، ١٥-١٦ نیسانی ١٩٣١، لەسەر گفتوگۆی نێوان وەزیری کاروباری دەرەوە لەگەڵ وەزیری دەسەڵاتپێدراوی ئێران [CO730/161/1].

٤٣. یاداشتێک لەلایەن مقەدەم تۆفیق وەهبی بەگ، نوێنەری دەسەڵاتپێدراوی کوردی عێراق، بەیروت، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، لەندەن، ١٩ی نیسانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ حەفت بەڵگەنامە بۆ خستنە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ: (١) یاداشتێک لەلایەن مقەدەم تۆفیق وەهبی، بەیروت، بۆ سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان، ١٩ی نیسانی ١٩٣١، (٢) یاداشتێک لەلایەن مقەدەم تۆفیق وەهبی بۆ سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی مەندێت، کۆمەڵەی گەلان، ١٩ی نیسانی ١٩٣١، (٣) کۆپیەک لە یاداشتی مقەدەم تۆفیق وەهبی بۆ بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق، ١٩ی نیسانی ١٩٣١، (٤) دەسەڵات پێدانی گەلی کوردستانی باشوور

بـە مقـەدەم تۆفیـق وەهبـی بـەگ تـا نوێنەرایەتیـان بـکات؛ (٥) داواکاریـی گەلـی کـورد لـە کوردسـتانی باشـوور بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان، هاوپێچ: بەیانێک لەلایـەن میـرزا تۆفیقی کـوڕی حاجـی ئەحمـەد قـەزازی سـلێمانی، لەبـارەی دەسـتگیرکردنەکەی لـە ٦ی ئەیلوول ١٩٣٠، بەغـدا، ٢٣ی ئـاداری ١٩٣١. هەروەهـا تەلەگرامـی ژمارە ٢٠١ لەلایەن کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بۆ وەزیـری کۆلۆنیال، ٣٠ی نیسـانی ١٩٣٠؛ (٦) ڕەتکردنـەوە و ڕەخنەگرتن لـە بەیانەکـەی مێجـەر یۆنـگ (Major Young) لـە جنێـڤ، بـێ ڕێکـەوت؛ (٧) یاداشـتی پشـتگیریی لەلایـەن کۆمیتـەی خۆیبوونەوە، دیمەشـق، بۆ ئەنجوومەنـی نەتەوەیی کورد، ١٧ی نیسـانی ١٩٣١، [CO730/161/1].

٤٤. هەڵێنجانێـك لـە پوختـەی هەواڵگریـی هێـزی ئاسـمانی، ژمـارە ٨، ٢٢ی نیسـانی ١٩٣١، سـەبارەت بـە: جـاف، خێڵـی دزەیـی، بارودۆخـی ناوچـەی هـاوڕان (Hauran) و شـێخان، پشـدەر و هەورامـان (Avroman) [CO730/161/1].

٤٥. نـووسراوی ڕووماڵکـردن بـە ژمـارە (E161/3/31/93) لەلایـەن جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ جێگـری وەزیـری کۆلۆنیـال، ٢٨ی نیسـانی ١٩٣١، هاوپێـچ لەگـەڵ یاداشـتی ژمـارە (٩٣/٣١/١٦١٦) لەلایـەن مسـتر ج. و. ڕێندێـڵ، وەزارەتـی دەرەوە، بـۆ سـکرتێری گشـتی کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، ٢٧ی شـوباتی ١٩٣١، ئاگاداریـان دەکاتـەوە ڕاپۆرتـی تایبـەت بـە عێـراق بەشـێکی تـەواوکار لەخـۆ دەگرێـت کـە بریتییـە لـە بۆچوونـە سـەرەتاییەکانی حکومەتـی بەریتانیـا لەسـەر داواکارییەکانـی کـورد، هەروەهـا یاداشـتێکیتر بۆچوونـی زیاتـر لـە دوای سـەردانی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ ناوچـە کوردییـەکان ئامـادە دەکرێـت [CO730/161/2].

٤٦. هەڵێنجانێـك لـە ڕاپۆرتـی هەواڵگریـی بـە ژمـارە ٩، ٢٩ی نیسـانی ١٩٣١، بـە ناونیشـانی "هەولێـر" تایبەتـە بـە خێڵـی دزەیـی [CO730/161/1].

٤٧. تەلەگرامـی ژمـارە ٢٠١ لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال، ٣٠ی نیسـانی ١٩٣١، لەبـارەی گەیشـتنی کۆپیـەک لـە داواکـەی تۆفیـق وەهبـی [بەڵگەنامـەی ژمـارە ٤٣] [CO730/161/2].

٤٨. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O.87) لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ٩ی ئایاری ١٩٣١، وەک هاوپێچەک بۆ نووسراوی ژمارە ٥٣١ لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق [نووسراوەکە هاوپێچ نەکراوە] سەبارەت بەوەی پێویستە حکومەتی عێراق هەنگاوی پێویست بگرێتەبەر بۆ دڵنیاکردنەوەی داواکارە کوردەکان، هاوپێچ لەگەڵ داواکاریی کوردێک بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، ٣١ی ئاداری ١٩٣١، پەیوەست بە بڕیاری ژمارە (F.O C.A. 22413/655) لە ڕێکەوتی ٧ی شوباتی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ وەڵامی یاداشتی ژمارە (S.O.566) ٣ی ئایاری ١٩٣١ [CO730/161/3].

٤٩. یاداشتێک لەلایەن ئاسیە تۆفیق، هاوسەری تۆفیق وەهبی، موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی، بۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، لە ڕێگەی دەسەڵاتی ئینتیداب لە عێراق، ١٦ی ئایاری ١٩٣١، بەرگری لە کەیسی هاوسەرەکەی دەکات [CO730/161/3].

٥٠. تەلەگرامی ژمارە ٢٤٧ لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری کاروباری کۆلۆنیال، ٢٣ی ئایاری ١٩٣١، لەبارەی ڕاپۆرتی کۆمەڵەی گەلان [CO730/161/3].

٥١. یاداشتێک لەلایەن مستر ر. ڤ. ڤێرنۆن (MR. R. V. Vernon)، وەزارەتی دەرەوە بۆ م. ڤ. کاتاستینی (M. V. Catastini)، بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ، ٢٣ی ئایاری ١٩٣١، سەرنج دەخاتەسەر هەڵەیەکی ڕێنووس لە تێبینییەکانی حکومەتی بەریتانیا لەسەر داواکارییەکانی کورد کە بە یاداشتی ژمارە (٩٣/٣١/٨٥٥) لە ڕێکەوتی ٢٠ی شوباتی ١٩٣١ نێردراوە [بەڵگەنامەی ٢٢]، هاوپێچ لەگەڵ وەڵامی یاداشتی ژمارە (6A/22412/655)، ٢٧ی ئایاری ١٩٣١ [CO730/161/1].

٥٢. نووسراوی ژمارە (٣١/١/٨٨٠٢٠) لەلایەن مستر ف. ی. و. فلوود، نووسینگەی کۆلۆنیال، بۆ جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە، ٣٠ی ئایاری ١٩٣١، لەبارەی تێبینییەکانی حکومەتی بەریتانیا لەسەر داواکارییەکانی کورد بۆ کۆمەڵەی گەلان، تا بخرێتە بەردەم دانیشتنی مانگی حوزەیرانیی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب [CO730/161/3].

٥٣. تەلەگرامی ژمارە ٢٤٧ لەلایەن کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت بۆ وەزیری کاروباری کۆلۆنیال، ٣ی حوزەیرانی ١٩٣١، باس لە ئازادکردنی بێ مەرجی تۆفیق وەهبی و کەسانی دی دەکات [CO730/161/3].

٥٤. نووسراوی ژمارە (E2557/31/93) لەلایەن مستر ج. و. ڕێندێل، وەزارەتی دەرەوە، بۆ جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە، وەزارەتی دەرەوە، ٣ی حوزەیرانی ١٩٣١، لەبارەی ڕەشنووسی یاسای زمانە خۆجێیەکانی عێراق [CO730/161/1].

٥٥. نووسراوێکی نهێنی ڕووماڵکردن لەلایەن مستر ئێ. ر. لۆدلۆ-هێویت (MR. E. R. Ludlow-Hewitt)، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ٥ی حوزەیرانی ١٩٣١، لەبارەی سیاسەتی [حکومەتی عێراق] بەرانبەر کورد و یاسای زمانە خۆجێییەکان" هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی ژمارە (P.O.104)، لەلایەن سێر هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ٢٩ی ئایاری ١٩٣١؛ یاداشتی ژمارە ٢٢٥١، لەلایەن نوری پاشا ئەلسەعید بۆ مێجەر یۆنگ، ڕاوێژکاری کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، ٣٠ی ئایاری ١٩٣١، یاداشتی ژمارە (P.O.109) لەلایەن مستر لۆدلۆ-هێویت بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، ٢ی حوزەیرانی ١٩٣١؛ یاداشتی نهێنی ژمارە ٢٣٤٥، لەلایەن ڕۆستەم حەیدەر، نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت ، بەغدا، ٤ی حوزەیرانی ١٩٣١ [CO730/161/1].

٥٦. نووسراوێکی شەخسی و نهێنی بە ژمارە (S.O. 744) لەلایەن مستر ئێ. ر. لۆدلۆ-هێویت، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، بۆ سێر ف، هامفریس، ٥ی حوزەیرانی ١٩٣١، لەبارەی یاسای زمانە خۆجێییەکان، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی ژمارە ٢٢٥١ لەلایەن نوری پاشا ئەلسەعید بۆ مێجەر یۆنگ، ڕاوێژکاری کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، ٣٠ی ئایاری ١٩٣١ [CO730/161/1].

٥٧. نووسراوێکی نهێنی لەلایەن مستر ئێ. ر. لۆدلۆ-هێویت، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ٥ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ

ڕەشنووسێک و پاشکۆی تێبینییەکانی حکومەتی بەریتانیا لەسەر داواکارییەکەی تۆفیق بەگ وەهبی، ١٩ی نیسانی ١٩٣١، لەبارەی پێگەی کورد لە عێراق، پاشکۆی (ا) لیستی ژمارەی قوتابخانە کوردییەکان لە عێراق، پاشکۆی (ب): خستنەڕوویەکی بەراوردکارانە لەبارەی داهات و پارەی تەرخانکراو لە کەرتی پەروەردە؛ پاشکۆی (س): ئاماری فەرمانبەرانی ناوچە کوردییەکان [CO730/161/3].

٥٨. نووسراوێکی ڕووماڵکەر بە ژمارە (E2857/31/93) لەلایەن جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ جێگری وەزیری کۆلۆنیال، ٩ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی ژمارە (E2857/31/93) لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ، ٨ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی تێبینی زۆرتری حکومەتی بەریتانیا لەسەر داواکارییەکانی کورد، کە خراوتەبەردەم کۆمەڵەی گەلان، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (E.855/31/73) لە ڕێکەوتی ٢٠ی شوباتی ١٩٣١ [بەڵگەنامەی ٢٢] [CO730/161/3].

٥٩. نووسراوێکی نهێنی لەلایەن مستر ئ. ر. لۆدلۆ-هێویت، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ١٢ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی ژمارە (P. O.113) بۆ سەرۆک وەزیرانی عێراق بە وەکالەت، ١١ی حوزەیرانی ١٩٣١، پەیوەست بە سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد و یاسای زمانە خۆجێییەکان .[CO730/161/1]

٦٠. نووسراوێک لەلایەن مستر ج. پێدلێر (Mr J. Pedler) بۆ مستر ج. هاڵ (Mr J. Hall)، نووسینگەی کۆلۆنیال، ١٧ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ نووسراوی زۆر نهێنی (A) لەلایەن مستر ئ. ر. لۆدلۆ-هێویت، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ١٢ی حوزەیرانی ١٩٣١، لەبارەی پاشکۆکانی بۆچوونەکە [بەڵگەنامەی ٥٧] [CO730/161/3].

٦١. نووسراوی نهێنی لەلایەن مستر ئ. ر. لۆدلۆ-هێویت، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ١٩ی حوزەیرانی ١٩٣١، هاوپێچ

لەگـەڵ داواکارییـەک بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان کـە لەلایـەن ژمارەیـەک کـورد واژووکـراوە، ٢٨ی ئـاداری ١٩٣١، هاوپێـچ لەگـەڵ یاداشـتی بۆچوونەکانـی حکومەتـی بەریتانیـا لەسـەر داواکارییەکـە، بـێ ڕێکـەوت، [CO730/161/3].

٦٢. یاداشـتی ڕووماڵکـەری ژمـارە (E2873/31/93) لەلایـەن جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ جێگـری وەزیـری کۆلۆنیـال، ٢٠ی حوزەیرانـی ١٩٣١، هاوپێـچ لەگـەڵ یاداشـتی ژمـارە (6A/22413/655) لەلایـەن بەڕێوەبـەری بەشـی ئینتیـداب، کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، بـۆ وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، ١٥ی حوزەیرانـی ١٩٣١، سوپاسـی گەیشـتنی یاداشـتی ژمـارە (E2857/31/93) لـە ڕێکەوتـی ٩ی حوزەیرانـی ١٩٣١ دەکات کـە زانیـاری زۆرتـر لەسـەر بۆچوونەکانـی حکومەتـی بەریتانیـا لەبـارەی داواکارییەکانـی کـورد دەخاتـەڕوو [CO730/161/3].

٦٣. یاداشـتی نهێنـی ژمـارە ٢٩٥١، لەلایـەن نـوری پاشـا ئەلسـەعید، سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران، بەغـدا، بـۆ مسـتر ێ. ر. لۆدلۆ-هێویـت، کۆمسـیاری باڵا لە عێراق بـە وەکالەت، بەغـدا، ٣١ی تەمـووز ١٩٣١، لەبارەی یاسـای زمانە خۆجێییـەکان [CO730/161/1].

٦٤. نووسراوێکـی زۆر نهێنـی لەلایەن ڕائید ئێچ. یۆنگ (Major H. Young)، کۆمسـیاری باڵا لـە عێـراق بـە وەکالـەت، بـۆ لـۆرد پەسـفیلد (Lord Passfield)، وەزیـری کۆلۆنیال، ١٩ی ئابـی ١٩٣١، سـەبارەت بـەو داوکارییـەی کـە لەلایـەن ئاسـیە تۆفیـق، هاوسـەری تۆفیـق وەهبـی بـەگ، خراوتـە بەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، [بەڵگەنامـەی ٤٩] [CO730/161/1].

٦٥. گوتارێک لەلایەن گۆڤاری ”The Whitehall Gazzette“، ژمارەی جولای-ئابی ١٩٣١، بە ناونیشانی ”لێکۆلەر: پرسیارێک بۆ کۆمەڵەی گەلان: کورد لە عێراقدا“، [CO730/161/1].

٦٦. نـووسراوی ژمـارە (S.O.1168) لەلایـەن ڕائیـد ئێـچ. یۆنـگ (Major H. Young)، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـە وەکالـەت، بەغـدا، بـۆ مسـتر ج. ێ. و. فلـوود، وەزارەتـی دەرەوە، ١٠ی ئەیلوولـی ١٩٣١، لەبـارەی کـورد و کەمینەکانـی دی، هاوپێـچ لەگـەڵ یاداشـتێک لەلایـەن مسـتر ڤ. هۆلـت (Mr V. Holt)، سـکرتێری ڕۆژهەڵاتناسـی (oriental) کۆمسـیاری بـاڵا بـۆ عێـراق، ٨ی ئەیلوولـی ١٩٣١، پەیوەسـتە بـە بـێ

مەیلـــی کۆمســـیۆنی [هەمیشـــەیی ئینتیـــداب] کـــە خۆیـــان پابەنـــدی بەرنامەکـــەی جەعفـــەر پاشـــا [لەبـــارەی کـــورد] بکـــەن [CO730/161/1].

٦٧. نووسراویـک لەلایـەن مسـتر ج. هاسـورن هـاڵ (Mr J. Hathorn Hall)، نووسـینگەی کۆلۆنیـال، بـۆ م. ڤیتـۆ کاتاسـتینی (M. Vito. Catastini). بەڕێوەبەری بەشـی ئینتیداب، کۆمەڵـەی گـەلان، جنێـڤ، ١٥ی ئەیلوولـی ١٩٣١، داوای کۆپیـەک لـە یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان دەکات تـا بیخاتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی ئینتیـداب [CO730/161/1].

٦٨. نـووسراوی ژمـاره (P.O.141) لەلایـەن مێجـەر یۆنـگ، کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـە وەکالـەت، بەغـدا، بـۆ نـوری پاشـا ئەلسـەعید، سـەرۆک وەزیرانـی عێـراق، ١٧ی ئەیلوولـی ١٩٣١، لەبـارەی گرتنەبـەری هەنـگاوی پێویسـت بـۆ جێبەجێکردنـی بەندەکانـی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان [CO730/161/1].

٦٩. یاداشـتێک لەلایـەن م. ڤیتـۆ کاتاسـتینی، کۆمەڵـەی گـەلان جنێـڤ، بـۆ مسترهاسـورن هـاڵ، نووسـینگەی کۆلۆنیـال، ٢٣ی ئەیلوولـی ١٩٣١، کـە وەڵامـی نامەکـەی ڕێکەوتـی ١٥ی ئەیلوولـی ١٩٣١ه، [بەڵگەنامـەی ٦٧] لەبـارەی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان بـۆ ناوچـە کوردییەکانـی عێـراق [CO730/161/1].

٧٠. نووسراوی ژماره (6A/30628/516) لەلایەن سێر ێ. درۆمۆند (Sir. E. Drummond)، سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، ٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، سەبارەت بەو ئەنجامانەی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان پێیانگەیشتووە بە پشت بەستن بە بڕیاری دانیشتنی ٤ی ئەیلوولی ١٩٣١ی ئەنجوومەن لەبارەی ئەو داواکارییانەی بە فەڵەستین و عێراق پەیوەستە، هاوپێچ لەگەڵ کۆپی هەشت نامە کە بۆ داواکارەکان نێردراون، ٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١: یاداشتی ژمارە (6A/22528/655) بۆ مستر یوسف مالک (Yusef Malek)، بەیروت، یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ عەلی کوڕی حەسەن و کەسانی تر، سلێمانی؛ یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ شێخ مەحمود و ٣٠ سەرۆک خێڵی تری پشدەر؛ یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ جەعفەر سوڵتان و کەسانی دی، هەورامانی خواروو (Auraman)، یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ حەمە

ئەمین ئاغای خورشید ئاغا و کەسانی دی، کەرکووک، یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ تۆفیق وەهبی بەگ، بەغدا؛ یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) بۆ کۆمپانیای بەریتانی پەرەپێدانی نەوت-سنووردار، هەموو ئەو نامانە لە دۆسیەیەکدا هاوپێچ لەگەڵ نووسراوێکی زۆر نهێنی لەلایەن مێجەر یۆنگ، کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ٤ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، داوای کۆپیەک لە وەڵامی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بۆ واژووکارانی داواکارییەکەی کوردان دەکات [CO730/161/3].

٧١. نووسراوی ڕووماڵکەری ژمارە (E5426/31/93) لەلایەن جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ جێگری وەزیری کۆلۆنیال، ٢ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ نووسراوی ژمارە (E5426/31/93)لەلایەن مستر ڕێندێل، وەزارەتی دەرەوە بۆ سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ، ٢٩ی تشرینی یەکەمی حوزەیرانی ١٩٣١، لەبارەی ئاڕاستە کردنی داواکارییەک لەلایەن خاتوو ئاسیە تۆفیق، هاوسەری تۆفیق وەهبی بەگ، بۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، لەبارەی دەستگیرکردنی هاوسەرەکەی و چۆنیەتی مامەڵەکردنی [حکومەتی عێراق] لەگەڵ کوردەکانی عێراق [CO730/161/3].

٧٢. نووسراوی ژمارە (E5251/31/93) لەلایەن مستر ج. و. ڕێندێل، وەزارەتی دەرەوە، بۆ مستر ج. ح. هال، نووسینگەی کۆلۆنیال، ١٧ی تشرینی دووەم ١٩٣١، داوای یاداشتێکی بڵاوکراوە (circular leteer) دەکات لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، [CO730/161/1].

٧٣. یاداشتی ڕووماڵکەری ژمارە (E8426/31/93) لەلایەن جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ جێگری وەزیری کۆلۆنیال، ١٧ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی ژمارە (6A/22413/655) لەلایەن بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، ١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، سوپاسی گەیشتنی داواکارییەکەی خاتوو ئاسیە تۆفیق دەکات [CO730/161/3].

٧٤. نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژمارە (P.O.156) لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا، ٢١ی تشرینی دووەم ١٩٣١، لەبارەی هەنگاوەکانی حکومەتی

عێراق لەبارەی جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکان [CO730/161/1].

٧٥. یاداشتێکی نهێنی لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ٢٣ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، لەبارەی یاسای زمانە خۆجێییەکان؛ هاوپێچ لەگەڵ یاداشتێکی نهێنی لەلایەن نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق، بۆ مێجەر یۆنگ کۆمسیاری باڵا لە عێراق بە وەکالەت، بەغدا، ٧ی تشرینی دووەمی ١٩٣١، سەبارەت بەو هەنگاوانەی لەلایەن حکومەتی عێراق لەبارەی جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکان گیراونەتەبەر؛ هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی کۆبوونەوەی وەزارەتی ناوخۆ، ٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، کە لە نێوان سەرۆک وەزیران و وەزیرانی ناوخۆ، دارایی، ئابوری و گەیاندن، داد و پەروەردە ئەنجامدرا و چۆنیەتی جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکان تاوتوێ کرا [یاداشتی ژمارە (P.O.156) لە ڕێکەوتی ٢١ی تشرینی دووەمی ١٩٣١ هاوپێچ نەکراوە] [CO730/161/1].

٧٦. نووسراوێکی زۆر نهێنی لەلایەن مستر ف. هامفریس، کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا، بۆ وەزیری کۆلۆنیال، ٣ی کانوونی یەکەمی ١٩٣١، لەبارەی وەڵامی بەشی ئینتیدابی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کۆمەڵێک داواکاری کورد [CO730/161/3].

٧٧. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٥٣٣، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، بەغدا، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی (Hinaidi)، ١١ی ئابی ١٩٣٦، بەناونیشانی "کاروباری کورد" [AIR23/671].

٧٨. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٣٢٨، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ٢٢ی ئابی ١٩٣٦، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ-لیوای هەولێر" [AIR23/671].

٧٩. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ١٨٧، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای هەوایی، هینایدی، ٢٣ی ئابی ١٩٣٦، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ" [AIR23/671].

٨٠. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٣٧٧، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ

ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ١٦ی ئەیلوولی ١٩٣٦، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ-بارودۆخی قەزای زاخۆ" [AIR23/671].

٨١. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٢٣٤، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ-ناسیۆنالیزمی کورد" [AIR23/671].

٨٢. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٤٣٢، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ-(کورد-سەرنجێک لەسەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد)" [AIR23/671].

٨٣. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (S.10868/27/I)، لەلایەن بارەگایی ئاسمانی، هینایدی، بۆ پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، ١٣ی تشرینی دووەمی ئەیلوولی ١٩٣٦، هاوپێچ لەگەڵ ڕاپۆرتێکی زۆر نهێنی لەلایەن سەرۆکی فڕۆکەوانی ف. ل. ب. هێبێرت (Sq.-Ldr F.L.B Hebbert)، ٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦، دوای سەردانەکەی بۆ مووسڵ لە ماوەی نێوان ٧-٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦ [AIR23/671].

٨٤. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (I/M/20/3)، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ١٨ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦، لەبارەی ڕاپۆرتەکەی سەرۆکی فڕۆکەوانی ف. ل. ب. هێبێرت [AIR23/671].

٨٥. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ١٥٣، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ١٤ی حوزەیرانی ١٩٣٧، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "لیوای مووسڵ-سەردانی فەریق بەکر سدقی بۆ مووسڵ" [AIR23/671].

٨٦. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ١٥٤، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، هینایدی، ١٥ی حوزەیرانی ١٩٣٧، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ (ناسیۆنالیستە

عەرەبـەکان- بەرپەرچدانـەوەی سیاسـەتی بەکـر سـدقی" [AIR23/671].

٨٧. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ١٦١، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، هینایـدی، ٩ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٣٧، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "سیاسـەتی ناوخـۆ (ناسیۆنالیسـتە عەرەبـەکان- بەرپەرچدانـەوەی سیاسـەتی بەکـر سـدقی" [AIR23/671].

٨٨. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٣٠٠، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، مووسـڵ، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، هینایـدی، ٢٢ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٣٧، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "هێزەکانـی سـوپا (بەتالیۆنەکانـی سـنور-پڕوپاگەندە" [AIR23/671].

٨٩. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٢٩، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان (Dhibban)، ٢٣ی شـوباتی ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "سیاسـەتی ناوخـۆی عێـراق- ناسـیۆنالیزمی کـورد" هاوپێـچ لەگـەڵ مەلزەئایاریـەک کـە لەلایـەن گەنجانـی کوردەوە بڵاوکراوەتـەوە بـێ ڕێکـەوت [AIR23/671].

٩٠. یاداشـتی سـەرۆکی فڕۆکەوانـی (Sq.-Ldr"I" 2) بـێ ڕێکـەوت، بەناونیشـانی "کوردسـتان و ناسـیۆنالیزمی کـورد" [AIR23/671].

٩١. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٤٧، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ٢٥ی ئـاداری ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "سیاسـەتی ناوخـۆی- جوڵانـەوەی خراپکارانـە" [AIR23/671].

٩٢. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٤٩، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بۆ سـتافی هەواڵگریی ئاسـمانی، بارەگای ئاسـمانی، زیبان، ٢٦ی ئاداری ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "سیاسـەتی ناوخۆی- ناسـیۆنالیزمی کورد" [AIR23/671].

٩٣. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٦٨، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، مووسـڵ،

بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ٣٠ی ئـاداری ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "دانیشـتوان (لیـوای مووسـڵ-کورد)" [AIR23/671].

٩٤. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ٥٧، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، زیبان، ٤ی نیسانی ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "ئاسایشی ناوخۆ- ناسیۆنالیزمی کورد" [AIR23/671].

٩٥. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٨٤، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، مووسـڵ، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ١٣ی نیسـانی ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "ئاسایشـی ناوخـۆ (کوردەکان-بزوتنـەوەی ناسـیۆنالیزمی کـورد" [AIR23/671].

٩٦. ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٦٤، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ٢٣ی نیسـانی ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "ئاسایشـی ناوخـۆ- ناسـیۆنالیزمی کـورد، ئۆپەراسـیۆنی پۆلیـس، پۆلیسـی نهێنـی" [AIR23/671].

٩٧. یاداشـتی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (C/S/3)، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، زیبـان، ٢٦ی نیسـانی ١٩٣٨، لەبـارەی ناسـیۆنالیزمی کـورد و چالاکییەکانـی شـێخ جـەلال [AIR23/671].

٩٨. یاداشـتی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (C/S/3)، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ٢٧ی نیسـانی ١٩٣٨، سـەبارەت ڕوانگـەی ناسـیۆنالیزمی کـورد [AIR23/671].

٩٩. یاداشـتی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (C/S/3)، لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی، سـلێمانی، بـۆ سـتافی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای ئاسـمانی، زیبـان، ٢٩ی نیسـانی ١٩٣٨، لەبـارەی پەیوەنـدی دامەزرانـدن لەگـەڵ یەکێـک لـە ئەندامەکانـی ناوخـۆی [ئەنجوومەنـی] زانسـتی (Zanistiy)، کـە بریتییـە لـە ئەنجوومەنێکـی "ڕۆشـنبیران" یاخـود "گەنجانـی کـورد" [AIR23/671].

١٠٠. ڕاپۆرتێکی هەواڵگریی نهێنی بۆ کۆتایی هەفتە، ٥ی ئایاری ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ"، پەیوەستە بە ناسیۆنالیزمی کورد [AIR23/671].

١٠١. یاداشتی زۆر نهێنی بە ژمارە (C/S/3)، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، حەبانییە (Habbaniya)، ١٢ی ئایاری ١٩٣٨، لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد [AIR23/671].

١٠٢. ڕاپۆرتێکی هەواڵگریی زۆر نهێنی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٢ی ئایاری ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ"، لەبارەی پڕوپاگەندە و پیلانگێڕیی و ناسیۆنالیزمی کورد [AIR23/671].

١٠٣. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە (S.10801/43/I)، لەلایەن ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، حەبانییە، بۆ ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، ٢٠ی ئایاری ١٩٣٨، لەبارەی دەنگۆی هەبوونی ئەنجوومەنێکی نهێنی بەناوی "حزب ئەل-ئینتیقام" (پارتی تۆڵەسەندنەوە) بە سەرکردایەتی حیکمەت سلێمان کە ئامانجەکەی بریتیە لە نەهێشتنی گشت ئەو کەسانەی دەستیان لە ڕوخاندنی حکومەتەکەی بەکر سدقیدا هەبووە [AIR23/671].

١٠٤. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٢٠ی ئایاری ١٩٣٨، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" [AIR23/671].

١٠٥. پاشکۆی "A" لە ڕاپۆرتی نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە ٢٣ی ئایاری ١٩٣٨، بەناونیشانی "ڕاپۆرتێک لەسەر دامەزراندنی ئەنجوومەنێکی کوردی لە کەرکووک " [AIR23/671].

١٠٦. یاداشتی زۆر نهێنی بە ژمارە (I/S/40)، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، حەبانییە، ٢٨ی ئایاری ١٩٣٨، لەبارەی شێخ لەتیف و فەرەج عەمارە [AIR23/671].

١٠٧. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٣٠ی ئایاری ١٩٣٨، بەناونیشانی "ئەنجوومەنی سیاسی" (Political Society) باس لە

پەرەسەندنی بزوتنەوەیەک دەکات بۆ تۆڵەسەندنەوە لە مردنی بەکر سدقی [AIR23/671].

١٠٨. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٦ی حوزەیرانی ١٩٣٨، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" تایبەتە بە کتێبێك لەلایەن میرزا کە لە بنکەی پۆلیسی ئەزمەر کار دەکات نووسراوە کە چۆن کەمینەکان لە ئەوروپا و شوێنەکانی تر بۆ بەدەستهێنانی مافەکانیان جەنگاون [AIR23/671].

١٠٩. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی هەواڵگریی سلێمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٢٦ی حوزەیرانی ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ"، لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد [AIR23/671].

١١٠. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی بە ژمارە ١٤٢، لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ، بۆ ستافی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای ئاسمانی، حەبانییە، ٢١ی تەمووز ١٩٣٨، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "سیاسەتی ناوخۆ"، لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد [AIR23/671].

١١١. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٨، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" باس لەوە دەکات کە مەترسی ئەنجوومەنی کورد لە کەرکووک بوونی نەماوە[AIR23/671].

١١٢. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٥ی تشرینی دووەم ١٩٣٨، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" باس لەوە دەکات کە لە سلێمانی بۆ مردنی کەماڵ ئاتاتورک لەلایەن کۆمەڵێک گەنجەوە ئاهەنگ گێڕدراوە [AIR23/671].

١١٣. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٣٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٨، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" [AIR23/671].

١١٤. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٤ی شوباتی ١٩٣٩، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" باس لەوە دەکات کە [خێڵەکانی] پشدەر و تاڵەبانی بە ناوەندگیریی شێخ سیا مەنسور هاوپەیمانێتیان دروست کردووە [AIR23/671].

١١٥. هەڵێنجانێــك لــە ڕاپۆرتــی زۆر نهێنــی ئەفســەری پەیوەندیــی ئاســمانی بــۆ کۆتایــی هەفتــە، ١١ی ئــاداری ١٩٣٩، بەناونیشــانی "ناســیۆنالیزمی کــورد" لەبــارەی ئۆپەراســیۆنی پشــدەر [AIR23/671].

١١٦. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٣١ی ئاداری ١٩٣٩، بەناونیشانی "ناسیۆنالیزمی کورد" باس لە بەرەوپێشچوونی ئەم بزوتنەوەیە دەکات لە دەستەبەرکردنی یەکگرتوویی لە نێوان کوردەکاندا [AIR23/671].

١١٧. هەڵهنجێنــان لــە ڕاپۆرتــی زۆر نهێنــی هەواڵگریــی بــۆ کۆتایــی هەفتــە، ١٥ی نیســانی ١٩٣٩، (Section I, Iraq)، بەناونیشــانی "سیاســەتی ناوخــۆ"، پەیوەســتە بــە ئیــدارەی ســلێمانی [AIR23/671].

١١٨. هەڵێنجانێـك لـە ڕاپۆرتـی زۆر نهێنـی هەواڵگریـی ئەفسـەری پەیوەندیـی ئاسـمانی بـۆ کۆتایـی هەفتـە، ٢٦ی نیسـانی ١٩٣٩، بەناونیشـانی "ناسـیۆنالیزمی کـورد" بـاس لەوە دەکات کـە بـۆ پاراسـتنی کـورد لـە قڕکـردن، ئایـا پەنا ببرێتـە بەر ئامـرازی دیپلۆماسـی بۆ مامەڵەکـردن لەگـەڵ حکومەتـی [عێـراق] یاخـود پەنـا ببرێتـە بـەر هێـز[AIR23/671].

١١٩. هەڵێنجانێــك لــە ڕاپۆرتــی زۆر نهێنــی هەواڵگریــی ئەفســەری پەیوەندیــی ئاســمانی بــۆ کۆتایــی هەفتــە، ٢٧ی ئایــاری ١٩٣٩، (Section I, Iraq)، بەناونیشــانی "سیاســەتی ناوخۆ-ناســیۆنالیزمی کــورد" بــاس لــە کۆبوونەوەیــەک لــە نێــوان شــێخ جــەلال و هەمــزەی ئاوڵــە ئاغــا دەکات [AIR23/671].

١٢٠. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی هەواڵگریی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٢٧ی ئایاری ١٩٣٩، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "ئاسایشی ناوخۆ-جوڵانەوەی ئەڵمانی باس لە بەشداریی [خێڵی] پشدەر لە بزاوتی ئەڵمانی دەکات [AIR23/671].

١٢١. هەڵێنجانێــك لــە ڕاپۆرتــی زۆر نهێنــی هەواڵگریــی ئەفســەری پەیوەندیــی ئاسـمانی بـۆ کۆتایـی هەفتـە، ٨ی حوزەیرانـی ١٩٣٩، (Section I, Iraq)، بەناونیشـانی "ئاسایشــی ناوخۆ-بزاوتــی ئەڵمانــی" لەبــارەی چالاکــی بریکارانــی بزاوتــی ئەڵمانــی لــە نــاو ئەفســەرانی ســوپا لــە کەرکــووک [AIR23/671].

١٢٢. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی هەواڵگریی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٣٠ی حوزەیرانی ١٩٣٩، باس لە بزاوتی ئەڵمانی دەکات [AIR23/671].

١٢٣. هەڵێنجانێك لە ڕاپۆرتی زۆر نهێنی هەواڵگریی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی بۆ کۆتایی هەفتە، ٧ی تەمووزی ١٩٣٩، (Section I, Iraq)، بەناونیشانی "ئاسایشی ناوخۆ-بزاوتی ئەڵمانی" باس لە حزبی ئەل-ئینتیقام دەکات [AIR23/671].

١٢٤. لاپەڕەی تێبینییەکان ژمارەکانی ١-٨٧، ١٢ی ئابی ١٩٣٦- ٢٨ی شوباتی ١٩٤٠، پەیوەست بە پرسی کورد [AIR23/671].

نهێنی و بەپەلە (ل ١)

ژمارە ٣٩

سکرتاریەتی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ٥ی کانوونی دووەمی، ١٩٣١

بۆ: بەڕێز سکرتێری سیاسی کۆمسیاریای باڵای لە عێراق، بەغدا

ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە (P.O/281) لە ڕێکەوتی ٢٩ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠، تایبەت بەو کەسانەی لە ئاژاوەکانی سلێمانیدا بەشدار بوونە.

ڕاسپێردراوم کۆپیەک لە یاداشتی وەزارتی ناوخۆ بەژمارە (C/17) لە ڕێکەوتی ٣/٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، بۆتان بنێرم، ئەو زانیارییانە لەخۆ دەگرێت کە داواتان کردبوو.

هەروەها کۆپیەک لە یاداشتی وەزارەتی ناوخۆ بە ژمارە ٣٢١٤، لە ڕێکەوتی ٢٧ی ئەیلوولی ١٩٣٠، هاوپێچکراوە، لەگەڵ ئەو پاشکۆیانەی کە لە یاداشتی سەرەوەدا ئاماژەی بۆ کراوە.

واژووکراو لەلایەن: عەبدولقادر ڕەشید

سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران

وەرگێڕانی یاداشتی نهێنی و زۆر بە پەلە بە ژمارە (C/17) لە ڕێکەوتی ٣/٤ کانوونی دووەمی ١٩٣١، لەلایەن وەزارەتی ناوخۆ بۆ سکرتاریەتی ئەنجوومەنی وەزیران (ل٢-٤)

بابەت: تاوانبارەکانی ڕووداوەکانی سلێمانی لە ٦ی ئەیلوول ١٩٣٠

ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە ٤٠٤٩، لە ڕێکەوتی ٣١ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠

١. هۆکاری بەندکردنی ئەو ١٠ کەسەی لە یاداشتی نێردراو بۆ سکرتێری سیاسی کۆمسیۆنی باڵای حکومەتی خاوەنشکۆ بۆ عێراق، بەغدا بە ژمارە (P.O/271) لە ڕێکەوتی ٨ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠دا ئاماژەی بۆ کراوە، هەروەها [بەندکردنی شێخ مەحموود قەلاتی (Muhammad Al Kalati) بە گوێرەی زانیارییەکانی دەسەڵاتدارانی لیوای [سلێمانی] ئەو کەسانە خەڵکیان وروژاندووە، تا ڕێگری لە بەڕێوچوونی هەڵبژاردنەکان بکەن و ئارامی تێکبدەن. ئەمەش لە یاداشتی موتەسەڕیفی سلێمانی بە ژمارە ١٩٨، لە ڕێکەوتی ١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠ بۆتان دەردەکەوێت. کۆپیەک لەم یاداشتانە لە ڕێگەی یاداشتی وەزارەتی ناخۆ بە ژمارە ٣٢١٤، لە ڕێکەوتی ٢٧ی ئەیلوول ١٩٣٠، بۆ سەرۆک وەزیران نێردراوە.

٢. دواجار، بە پێی ئەنجامی لێکۆڵینەوە سەرەتاییەکان، ٧ کەس لەو ١٠ کەسە بە مەبەستی ڕێگریکردن لە ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان و تێکدانی ئارامی و کۆکردنەوەی خەڵک و وروژاندنی خەڵک بەشدار نەبوونە. بۆیە هەر وەک لە یاداشتی وەزارەتی ناوخۆ بە ژمارە ٤٣١٦ لە ڕێکەوتی ١٤/١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠، ئاماژەی پێدراوە ئەو کەسانە ئازادکراون.

٣. لەبارەی شێخ قادر، بەهۆی نەبوونی بەڵگەی پێویست تا بسەلمێنێت کە خەڵکی هانداوە ڕێگری لە بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنەکان بکەن، یاخود بەڕێوەچوونەکە تێکبدەن، یاخود بەشدار بووە لە کۆکردنەوەی خەڵک، [لە نامەکەدا] هیچ ئاماژە بە ناوی ئەو نەدراوە. لەلایەکیترەوە، گەڕانەوەی ئەو بۆ سلێمانی لەوانەیە مەترسی بخاتەسەر ئاشتی و ئارامی سلێمانی و یارمەتی براکەی شێخ مەحمود بدات و دۆزەکەی [دۆز کوردەکان] بوروژێنێتەوە. [شێخ

مەحمـود] ئـەو کەسـە بـوو کـە خێڵەکانـی تەیارکـرد و هێرشـیکردە سـەر بنکـە و بارەگاکانـی پۆلیـس. بۆیـە زۆر پێویسـت بـوو ڕێگـە نەدرێـت شـێخ قـادر بگەڕێتـەوە سـلێمانی، یاخـود لـە شـوێنێکی نزیکـی لیـوای سـلێمانی نیشـتەجێ نەکرێـت. بـۆ ئـەم مەبەسـتەش فەرمانێـک بـە پشـت بەسـتن بـە مـادەی ٤٠ی ڕێکارەکانـی تایبـەت بـە ناکۆکـی نێـوان خێڵـەکان" دەرکـراوە.

٤. لەبـارەی میـرزا تۆفیـق و ڕەمـزی ئەفەنـدی، ئـەوان لەگـەڵ ئـەو کەسـانەی لـە پەرگرافـی ١دا، ئامـاژە بـۆ کـراوە، ئـازاد نەکـران. چونکـە لێکۆڵینـەوە سـەرەتاییەکان لەسـەر کەیسـی ئـەم دوو کەسـە بـەو ئەنجامـە گەیشـتوون کـە ئـەوان بەشـداربوونە لـە کۆکردنـەوەی خەڵـک و هانـی خەڵکیانـداوە لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـی هێـز، بەربەسـت لەبـەردەم بەڕێوەچوونـی هەڵبژاردنـەکان دروسـت بکـەن. بـە پێـی شـایەتی، شـایەتحاڵ سـەعید ئەحمـەد (Saiyid Ahmad) گوێبیسـتی ئـەوە بـووە کـە میـرزا تۆفیـق بـە خەڵکـی گووتـووە بچنـە "" بـەردەم "سـەرا"، مـن گەرەنتـی ئـەوە دەکـەم هیـچ کـەس لـە ئێـوە ناکوژرێـت"". هـاوکات ٧ شـایەتحاڵیتر گووتوویانـە لـە ڕۆژی ڕووداوەکـەدا میـرزا تۆفیـق خەڵکـی هانـداوە بایکۆتـی هەڵبژاردنـەکان بکـەن و خەڵکـی کۆکردووەتـەوە. هەروەهـا ئـەو بـە دەسـتی خـۆی یاداشـتێکی بـۆ نـوری بـەگ، بەڕێوەبـەری ناحیـەی مـاوەت نووسـیووە و داوای لێکـردووە ڕێگـری لـە ئەنجامدانـی هەڵبژاردنـەکان بـکات. هەروەهـا بـۆ ڕەمـزی ئەفەندیـش یاداشـتی نووسـیوە. بـە گوێـرەی قسـەکانی دوو شـایتحاڵ، بـە ناوەکانـی عەبـدولا جـاوی و تۆفیـق بەکـر، میـرزا تۆفیـق لـە نێـوان خەڵکـە گردبووەوەکـەدا بـووە و پێیانـی گوتـووە ""ئێـوە تـا ئێسـتا هیـچ کارێکتـان نەکـردووە، ئەگـەر ئێـوە لـە کوشـتن دەترسـن، بگەڕێنـەوە دوکانەکانتـان. هاتوهاوارکـردن بـێ سـوودە. ئەگـەر هـەروەک خۆتـان دەڵێـن پیـاون و لـە کوشـتن ناترسـێن، کەواتـە هێـرش بکەنـە سـەر سـەرا. فەرمـان بـە پۆلیـس نەکـراوە تەقەمـان لێبکـەن".

بـەم هۆیەشـەوە بـە پێـی مادەکانـی ٨٠، ٨٥، ٨٧ و ٢١٤ی یاسـای سـزادانی بەغـدا، میـرزا تۆفیـق و ڕەمـزی ئەفەنـدی، ئیحالـەی دادگای تاوانەکانـی کەرکـووک کـراون.

ئـــەم مادانـــەش ســـزا دەخەنەســـەر گێڕانـــی ئـــاژاوە، بەرگـــری چەکدارانـــە بەرانبـــەر جێبەجێکردنـی یاسـا، کۆکردنـەوەی خەڵـک بـە مەبەسـتی ڕێگریکـردن لـە جێبەجێکردنـی یاسـا لەڕێگـەی بەکارهێنانـی هێـز و تاوانـی کوشـتن، بـەڵام دادگای بەرپرسـیار بەهـۆی نەبوونـی بەڵگـەی سـەلمێنەر لەسـەر تاوانـی ئـەم دوو کەسـە، بـێ تاوانیـان ناسـاندووە.

بـە گوێـرەی ئـەوەی لەسـەرەوە باسـکرا، ئـەوەی دەگووترێـت میـرزا تۆفیـق قـەزاز و ڕەمـزی، تەنیـا بـە هـۆی واژووکردنـی ئـەو بەیاننامەیـە دەستبەسـەر کـراون کـە خراوەتەبـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، بانگەشـەیەکی بـێ بنەمایـە.

سـەبارەت بـەو ماوەیـەی ئـەو کەسـانە بـە تۆمەتـی بەشـداریکردن لـە ڕووداوەکان بەندکرابـوون و پێـش دادگایکردنیـان ئازادکـران، هۆکارەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ پەرتوبـڵاوی ئـەو بەڵگانـەی دەبووایـە پۆلیـس پێکـەوە گرێیـان بـدات و بـۆ زۆری ژمـارەی ئـەو شـایتحاڵانەی کـە دەبـا پرسـیاریان لێکرابـا.

وەرگێڕانــی یاداشــتی نهێنــی بــە ژمــارە ٣٢١٤ لــە ڕێکەوتــی ٢٧ی ئەیلوولــی ١٩٣٠، لەلایــەن وەزارەتــی ناخــۆوە بــۆ ســەرۆک وەزیــران، بەغــدا (ل ٥)

بابەت: ڕووداوەکانی سلێمانی لە ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠

لــە بەردەوامــی نامەکــەی ئــەم وەزارەتــە [وەزارەتــی ناوخــۆ] بــە ژمــارە ٣٠٩٩، لــە ڕێکەوتــی ١٨ی ئەیلوولــی ١٩٣٠، بــۆ زانیاریتــان کۆپیــەک لــە ڕاپۆرتــی موتەســەڕیفی سلێمانی بـە وەکالـەت، بـە ژمـارە ١٩٨ لـە ڕێکەوتـی ١٥ی ئەیلوولـی ١٩٣٠، پەیوەسـت بـە ئـەو ئاژاوەیـەی لـە شـاری سـلێمانی لـە ڕێکەوتـی ٦ی ئەیلـوول ڕوویـدا، بۆتـان دەنێریـن.

****

کۆپیەک لە ڕاپۆرتەکە بۆ:

سەرۆکی دیوانی پاشایەتی، بۆ زانیاری.

وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوە، لـە بەردەوامـی نامەکەمـان بـە ژمـارە ٣١١١ لـە ڕێکەوتـی ١٨ی ئەیلـوول.

دووبـارە داڕشـتنەوەی تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال (ل ٦)

ڕێکەوتی ١٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

(لـە کاتژمێـر ٤.٤٥ خولـەک لـە ڕێکەوتـی ١٤ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣١، گەیشـتووەتە نووسـینگەی کۆلۆنیاڵ)

ژمارە ٢٩، بارودۆخی کوردستان

لەبـارەی چالاکییـە بەردەوامەکانـی شـێخ مەحمـود، دوێنـی کۆنفرانسـێکم گرێـدا تـا بزانییـن چ هەنگاوێکـی سیاسـی و سـەربازی بگرینەبـەر بۆئـەوەی مەترسـی سـەرهەڵدانی [جەمـاوەری] لـە کوردسـتان لـە وەرزی بەهـاردا کـەم بکرێتـەوە. هەروەها بـە دوورودرێژی لەگـەڵ شـا فەیسـەڵ و سـەرۆک وەزیـران باسـمان لـە سیاسـەتی تایبـەت بـە کـورد کـرد.

لـە ڕوانگـەی سیاسـییەوە زۆر گرنگـە لـە مـاوەی دوو مانگـی داهاتـوودا هەمـوو لایەنگرانـی شـێخ مەحمـود دوور بخرێنـەوە. کـورد تـا هەنوکـەش چاوەڕوانـی بڕیـاری کۆمەڵـەی گەلانـن لەسـەر داواکەیـان، هیـوادارم بـە تەلەگرافێك لـە جنێڤـەوە لـە بڕیارەکـە ئـاگادار بکرێمـەوە. هـەر کاتێـک بڕیارەکـەم بەدەسـت گەیشـت، پێشـنیازی ئـەوە دەکـەم سـەردانێکی ناوچـە کوردییـەکان بکـەم و تـەواوی بارودۆخەکـە بـۆ سـەرکردەکانی کـورد ڕوون بکەمـەوە. بـە ڕای مـن زەرورە بڕیارەکـەی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان تەنیـا پشـت بـە ڕاسـپاردە(کانی) کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب (Permanent Mandate Commission) نەبەسـتێت کـە داواکاری کـوردەکان ڕەتبکرێتـەوە، بەڵکـو دەبـێ جەخـت لەسـەر ئـەو سیاسـەتە بکاتـەوە کە لـە یاداشـتنامەی بەریتانیـا ئامـاژەی پێکراوە و لـە مانگی تشرینـی دووەمـی ڕابـردوودا خرایـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان. خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر نوێنەرانـی بەریتانیـا هـەوڵ بـدەن لـە کۆبوونـەوەی ئێسـتای [ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان] بگەنـە ئـەو بڕیـارە و لـە یەکەمیـن دەرفەتـدا پرسـی [بڕیارەکـە] بوروژێنـن.

لەبـارەی سیاسـەتی سـەربازی، ڕێـکارەکان و ڕاسـپاردە پێشـنیازکراوەکانی کۆنفڕانـس، بـە نووسراوێـک بـۆ ئێـوە دەنێـرم.

بۆ زانیاری زیادتر لەسەر ئەم بابەتە تکایە بڕوانە [نووسراوی] ژمارە (E ٩٣/٣١/١٠٩) (ل٧-٨)

جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە

وەزارەتی دەرەوە. لەندەن، S.W.1

١٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بەڕێز...

١. لەلایەن وەزیر مستر هێندێرسۆن (Mr Henderson) ڕاسپێردراوم ئاگادارتان بکەمەوە نامەکەتان بە ژمارە (٣٠/١/٧٨٣١٥) لە ڕێکەوتی ٧ی کانوونی دووەم بەدەستمان گەیشتووە، کە تایبەتە بە داواکارییەك لەلایەن کۆمەڵێک کوردی عێراقەوە [بۆ کۆمەڵەی گەلان] بەرز کراوەتەوە.

٢. داواتان لێدەکەم لۆرد پەسفیلد (Lord Passfield) ئاگادار بکەنەوە کە وەزیری کاروباری دەرەوە ئەو پێشنیازانەی پەسەندکردووە کە لە پەرەگرافەکانی ٢، ٣ و ٤ی نامەکەتاندا ئاماژەتان پێداوە، هەرکاتێک ئەم بابەتە خرایە بەردەم کۆمەڵەی گەلان، پێویستە لەلایەن نوێنەری بەریتانیاوە بە هەند وەربگیرێت؛ هەروەها وەزیر هیچ نارەزاییێکی لەسەر ڕەوتی گرتنەبەری ڕێکارە پێشنیازکراوەکە نییە.

٣. لەبارەی پەرەگرافی ٥ی نامەکەتان، ئاگادارتان دەکەمەوە وەزیری کاروباری دەرەوە لەگەڵ بۆچوونەکانی کۆمسیاری باڵا بۆ عێراق هاوڕایە. ئەم هاوڕابوونەشی لە پەرەگرافی ٣ی نووسراوەکەیدا لە ڕێکەوتی ١٩ی کانوونی یەکەم دەربڕیوە. کۆپیەک لەم نووسراوە هاوپێچی نامەکەتان کراوە. بە بڕوای وەزیر، بەشی (a)ی لە تەلەگرامی لۆرد پەسفیلد کە بەنیازە لەسەر ئەم بابەتە [داوکارییەکی کورد] بۆ فرانسیس هامفریس (Francis Humphrys) بنێرێت باشترە وردتر پێناسە بکرێت و حکومەتی عێراق پەشیمان بکرێتەوە لە بەرزکردنەوەی تێبینییەکانی لەسەر داوکاری کوردەکان [بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان] کە لەوانەیە بە هەبوونی جیاوازی لە نێوان ڕوانگەی حکومەتی عێراق و ڕوانگەی حکومەتی خاوەنشکۆ لێک بدرێتەوە.

٤. پێشنیازی من بۆ تێبینییەکانی لۆرد پەسفیلد بەوشێوەیە، بەشی (a) کە هاوپێچی نامەکەتان کراوە بەم شێوەیەی خوارەوە سەر لە نوێ دابڕێژرێتەوە:

٥. بەتەواوەتی هاوڕای بۆچوونەکەتانم لەسەر ئەو کاریگەرییە نەخوازراوانەی لەوانەیە لەلایەن کۆمەڵەی [گەلان] دروست ببێت، ئەگەر تێبینییەکانی حکومەتی عێراق لەگەڵ تێبینییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ ئاماژە بن [کە بۆچوونی ئەم دوو حکومەتە لێک جیاوازە] یاخود وەها لێک بدرێنەوە کە لەسەر ئەم بابەتە بۆچوونی جیاوازیان هەیە. باشتر دەبێت ئەگەر [خۆمان] دوور بکەینەوە لە پەیوەندی کردن بە کۆمەڵەی گەلان بەخستنەڕووی ڕوانگەی حکومەتی عێراق بە یاداشتنامەیەکی جودا [لە بەیاننامەکەی حکومەتی خاوەنشکۆ]. بۆیە دەکرێت بەڕێزتان لەسەر داڕشتنی یاداشتنامەیەک لەگەڵ حکومەتی عێراق گفتوگۆ بکەن و بێئەوەی بنەماکان پێشێل بکەن، گشت هەوڵەکانی خۆتان بخەنەگەڕ، تا لەسەر ئەم بابەتە ڕێککەوتنی هاوبەشی حکومەتی عێراق [و حکومەتی بەریتانیا] دەستەبەر بکرێت. هەروەها لە داڕشتنی یاداشتنامەیەکی [هاوبەشدا] باشترە ئاماژە بەو سەرنجانە بدرێت کە سەرۆک وەزیرانی عێراق لە نامەکەیدا لە ڕێکەوتی ١٨ی تشرینی یەکەم ئاماژەی پێداوە (لەگەڵ نووسراوە نهێنیەکەتان بە ژێدەری (A)ی لە ٢٤ی تشرینی یەکەم هاوپێچ کرابوو) کە ئەم سەرنجانە لەگەڵ ئەو ڕوانگەیەی لە یاداشتنامەکەدا باسکراوە یەکتر ناگرنەوە.

٦. کۆپیەک لەم یاداشتە بۆ وەزارەتی بەرگری ئاسمانی (Air Ministry) نێردراوە.

بەڕێز من خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتانم

C. W. Burten

(ل ٩) "A"

Mr. Hall 15/1/31

Mr. Flood (away)

Sir J. Shuckburgh 16/1/31

S. H. W. 17/1/31

Secretary of State 19/1

88020/1/31

conson.

دووبـارە دارشـتنەوەی تەلەگرامـی وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال (Secretary of State for the Colonies) بـۆ کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق

(لە کاتژمێر ٢:٤٥ خولەک لە ڕێکەوتی ١٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١ نێردراوە)

گرنگ

ژمارە ٢١

ئامـاژە بـە پەرەگرافـی ٧ لـە نووسراوەکەتـان لـە ڕێکەوتـی ١٩ی کانوونـی یەکـەم، بـە ژێـدەری (Secret A). کـە پەیوەسـت بـوو بـە داواکاریـی کـورد.

١ بـە تەواوەتـی هـاوڕای بۆچوونەکەتـم، لەبـارەی کاریگەرییـە نەخـوازراوەکان لەوانەیـە لەلایـەن کۆمەڵـەی [گـەلان] دروسـت ببێـت، ئەگـەر تێبینییەکانـی حکومەتـی عێـراق لەگـەڵ تێبینییەکانـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ ئاماژەبـن [بەبوونـی جیاوازیـی لـە نێـوان ئـەم دوو حکومەتـە] یاخـود وەهـا لێکبدرێنـەوە کـە لەسـەر ئـەم بابەتـە بۆچوونیـان جیـاوازە. باشـتر دەبێـت ئەگـەر [خۆمـان] بەخسـتنەڕووی ڕوانگـەی حکومەتـی عێـراق بـە یاداشـتنامەیەکی جـودا [لـە بەیاننامەکـەی حکومەتـی خاوەنشـکۆ] لـە پەیوەنـدی کـردن بـە کۆمەڵـەی گـەلان دوور بکەینـەوە. بۆیـە دەکرێـت بەڕێزتـان بـێ پێشـێلکردنی

بنەمـاکان، لەگـەڵ حکومەتـی عێـراق لەسـەر داڕشـتنی یاداشـتنامەیەک گفتوگـۆ بکـەن و گشـت هەوڵەکانـی خۆتـان بخەنەگـەڕ، تـا لەسـەر ئـەم بابەتـە ڕێککەوتنـی هاوبەشـی حکومەتـی عێـراق [و حکومەتـی بەریتانیـا] دەسـتەبەر بکرێـت. هەروەهـا لـە داڕشـتنی یاداشـتنامەیەکی [هاوبەشـدا] باشـترە ئامـاژە بـەو سـەرنجانە بدرێـت کـە سـەرۆک وەزیرانـی عێـراق لـە نامەکەیـدا لـە ڕێکەوتـی ١٨ی تشرینـی یەکـەم ئامـاژەی پێـداوە (لەگـەڵ نـووسراوە نهێنیەکەتـان بـە ژێـدەری (A)ی لـە ٢٤ی تشرینـی یەکەمـی هاوپێـچ کرابـوو) کـە ئـەم سـەرنجانە لەگـەڵ ئـەو ڕوانگەیـە یەکـتر ناگرنـەوە کـە لـە یاداشـتنامەکەدا بـاس دەکرێـت.

ب داوکارییەکان دەخرێنە بەردەم کۆمەڵەی گەلان. تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٤٣٦.

ج تکایـە بڕوانـە تەلەگرامەکـەم بـە ژمـارە ٢٢ کـە وەڵامـی تەلەگرامەکەتـان بـە ژمـارە ٢٩-ە. باشـترە ئێـوە ڕەشنووسـی یاداشـتێک ئامـادە بکـەن و گریمانـەی ئـەوە بکـەن کـە لـە کۆبوونـەوەی ئـەم مانگـەدا ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان تەسـدیقی سیاسـەتی حکومەتـی عێـراق بەرانبـەر کـوردەکان نـاکات و هـەوڵ بدەیـن ئـەم تەسـدیقە بەدەسـت بهێنـن.

تێبینی: بە پەلە پێش تەلەگرامی "B"، بنێردرێت.

کۆپیەک بۆ: وەزارەتی دەرەوە (١. Ff. A/M).

(ل ١٠-١١) “B”

88020/1/31 Iraq

Mr. Hall 15/1/31

Mr. Flood (away)

Sir J. Shuckburgh 16/1/31

S. H. W. 17/1/31

S of S 19/1

دووبارە دارشتنەوەی تەلەگرامی وەزیری کاروباری کۆلۆنیال بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق

(لە کاتژمێر ٣:٥٠ خولەک لە ڕێکەوتی ١٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١ نێردراوە)

گرنگ

ژمارە ٢٢

١. ئاماژە بە تەلەگرامەکەتان لە ڕێکەوتی ١٤ی کانوونی دووەم؛ هەر وەک لە ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب (Permanent Mandate Commission) (بڕوانە تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٤٨٨) و یاداشتی گفتوگۆکان وەدەردەکەوێت، کۆمسیۆن لەو بڕوایەدا نییە سیاسەتەکانی حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد توانیبێتی بە پێی [مەرجەکانی] بڕیارەکەی ١٦ی ئەیلوولی ١٩٢٥، ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانی بە تەواوەتی جێبەجێکردبێت. هەروەها بە ڕەچاوکردنی مەرجەکانی ڕاپۆرتی کۆمسیۆن، ئەگەری زۆرە ئەنجوومەنی گەلان لە کۆبوونەوەی ئەم مانگەیدا، تەسدیقی ئەم سیاسەتە نەکات.

ڕاپۆرتدەری ئەنجوومەنی گەلان کە پێشوەختە ڕاپۆرتەکەی خستووەتە بەردەم حکومەتی خاوەنشکۆ، تەنیا ئەو ڕاسپاردەیە دەکات کە ئەنجوومەن پاڵپشتی ڕاپۆرتەکەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بکات. ئەگەری زۆرە، پێشنیازەکەی ئەم ڕاپۆرتدەرە پەسەند بکرێت و لە هەموو حاڵەتێکدا، دەتوانم هیوایەکی کەمم هەبێت کە بە

ڕاشکاوی یان ڕانەشکاوانە دەکرێت پشتگیری ئەنجوومەنی گەلان لەبارەی سیاسەتی حکومەتی عێراق [بەرانبەر کورد] بەدەست بهێنرێت.

٢. پێشنیازی ئەوە دەکەین باشترە نوێنەری بەریتانیا لە ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان ڕوونی بکاتەوە کە لە حاڵیحازردا کار لەسەر ئامادەکردنی ڕاپۆرتێکی هەمەلایەنە لەسەر ڕەوشی کوردانی عێراق دەکرێت و لە ماوەیەکی کەمدا دەخرێتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب. حکومەتی خاوەنشکۆ دڵنیایە سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر کوردەکان لە قۆناغی تاقیکردنەوەدایە، بە تەواوەتی لەگەڵ بڕیارەکەی ئەنجوومەنی گەلانی ساڵی ١٩٢٥ دێتەوە.

لەبارەی ڕاسپاردەی سێیەمی کۆمسیۆن، دەکرێت بۆ ئەنجوومەن پێشنیازی ئەوە بکرێت کە لەم قۆناغەدا ئینتیداب بە گرتنەبەری ڕێکاری گرێنتیکردنی [مافی] کورد لەلایەن حکومەتی عێراقەوە لەبەرچاوبگرێ، تێبینی ناتەواون، ئەگەر ئەنجوومەن دەخوازێت کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب تا مانگی تشرینی دووەم ڕاسپاردەکانی لەسەر پرسی کۆتاییهێنان بە ئینتیداب [لەسەر عێراق] بخاتەڕوو، لە هەمانکاتدا باشترە ئەو ڕێکارانەش بخەنەڕوو تا پارێزگاری لە پێگەی کورد لە عێراق دوای وەرگرتنی ئەم وڵاتە وەک ئەندامی کۆمەڵەی گەلان بکات. حکومەتی خاوەنشکۆ دڵنیایە هەر وەختێک کاتی هات، حکومەتی عێراق لەمبارەوە بە خواستی خۆی گەرەنتی قەناعەتپێکەر دەداتە ئەنجوومەنی گەلان.

٣. بڕیاری ئەنجوومەن لە جنێڤ، بە تەلەگرام بە دەستتان دەگات.

شاندی بەریتانیا (ل ١٢-١٣)

هۆتێل بیو ڕیڤێج (Beau Rivage)

جنێڤ

٢٢ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بەڕێز سێر فرانیس

پێش ئەوەی ئەم یاداشتەت بە دەست بگات، تەلەگرامەکەم لەبارەی بڕیارەکەی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لەسەر ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی ئینتیداب لەسەر عێراق گەیشتبووە دەستت. بەگشتی من لەو بڕوایەدام ئەم بڕیارانە، هەر وەک چاوڕوان دەکرا، چەند بڕیارێکی قایلکەرن. لەبارەی داواکارییەکەی کوردەکانیش، ئەنجامەکە لەوە باشتر بوو کە من چاوەڕوانم دەکرد. هەڵبەت ناکرێت ئەنجوومەن ناچار بکرێت بەشێوەیەکی تایبەتیی پشتگیریی سیاسەتی حکومەتی عێراق لەبەرانبەر کورد بکات، بەڵام شێوازی گرتنەبەری ئەو ڕێکارانەی بۆ هەموارکردنەوەی یاداشتنامەکەمان لەبارەی داواکارییەکە ئاماژە پێدراوە، خراوەتە بەردەم ڕاپۆرتدەری ڕاپۆرتی [کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب] و لەلایەن ئەنجوومەنی گەلانەوە پەسەندکراوە؛ بەو جۆرەی ڕێنمایکراوم، پاساوێکە بۆ قسەی ئێوە کە بە کورد بڵێن ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، سیاسەتی عێراقی پەسەند کردووە. بە بڕوای من، ئەمەش گشت ئەو شتەیە کە ئێوە دەتانەوێت.

١. ئێمە ناتوانین، وەک ئەوەی خوازیاری بووین، خۆمان بە پرسی ڕێککەوتنی دادوەری گرێ بدەین. هەروەک بەڕێزتان دەزانن، لەو چواردە زلهێزەی ڕاوێژیان لەگەڵ کراوە، سێزدەیان دژی پێشنیازی ڕژێمێکی نوێ نین، بەڵام ئیتالییەکان لەگەڵ ئەم پێشنیازەدا نین. بەڕاستی ئەوان بێزارەکەرن و من نازانم چ شتێک لە پشتەوەی دژایەتیکردنی ئەواندا هەیە. کاتێک کە باڵیۆزی ئێمە لە ڕۆما ناڕەزایی دەربڕی، [لەلایەن ئیتالییەکانەوە] بە باڵیۆزی ئێمە گوترابوو کە پێویستە ئەم پرسە لە جنێڤ لەگەڵ سیگنۆر گراندی (Signor Grandi) یەکلایی بکرێتەوە، بەڵام کاتێک کە ئێمە لێرە [بەریتانیا] پەیوەندیمان بە شاندی ئیتالیاوە کرد و داوای ڕوونکردنەوەی ئەو خاڵانەمان کرد کە لەلایەن حکومەتی ئیتالیا وروژێنرابوون، ئەو شاندە بە ئێمەیان ڕاگەیاند، لەبەرئەوەی شارەزاکانیان لەسەر ئەم بابەتە لە ڕۆمان، بۆیە

لەو پێگەیەدا نین بتوانن لەسەر ئەم بابەتە گفتوگۆ بکەن. لە حاڵیحازردا، ڕوونە من و نیهیڵ (Nihill) پێویستە لە هەفتەی داهاتوودا بۆ چەند ڕۆژێک بچینە ڕۆما و لەسەر ئەم بابەتە لەگەڵ شارەزایانی ئیتالیا گفتوگۆ بکەین. لە ڕاستیدا مەبەستی سەرەکی لەم گفتوگۆیە بۆ ئەوەیە بزانین چ شتێک لە پشتەوەی دژایەتیکردنی ئیتالییەکانە [بۆ ئەم پێشنیازە].

٢. بەهەرحاڵ، لە هەمانکاتدا، باشترە خستنەڕووی ئەم ڕێککەوتەنە [ڕێککەوتنی دادوەری] بۆ بەردەم پەرلەمانی عێراق دوا نەخەین. دەزانم پەرلەمان لە کۆتایی مانگی شوبات کۆدەبێتەوە و تا مانگی نۆڤێمبەر دانانیشێ. پێشنیاز دەکەم ئەم دەرفەتەی ئێستا لە دەست نەدەین بۆئەوەی کە پەرلەمان ئەم ڕێککەوتنامەیە ڕاستاندن بکات، ئەگەرنا دەبێ تا وەرزی پاییز بوەستین. ئەگەر ئێمە نەتوانین لە ڕۆما لە ئیتالییەکان ببەینەوە، بە بەدەستهێنانی ڕاستاندنی پەرلەمان لەسەر [ڕێککەوتنە دادوەرییەکە]، بۆ ئێمە ئەگەرێکی کراوە دەبێت لەسەر ڕاستاندنی ئەم ڕێککەوتنە ڕەزامەندی ئیتالییەکان بەدەست نەهێنن، [پێشنیازەکە] ڕاگرین.

٣. کۆپییەک لە ڕاپۆرتی ڕاپۆرتدەری [ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان]، بەو جۆرەی بۆ ئەنجوومەن نێردراوە و ئەنجوومەنیش پەسەندی کردووە، بۆتان هاوپێچ دەکەم. هەروەها کۆپییەک لە لێدوانی نوێنەری بەریتانیا لە کۆبوونەوەی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان و وەڵامەکەی بۆ نوێنەری ئێران تایبەت بە پێگەی ئێرانییەکان لە ژێر ڕۆشنایی ئەم ڕێککەوتنە نوێیەدا بۆتان ڕەوانە دەکەم.

هەروەها من یاداشتنامەیەکتان بۆ ڕەوانە دەکەم کە لەلایەن من و نیهیڵ ئامادەکراوە و پەیوەستە بە وردەکاری ئەو خاڵانەی لە یاداشتی حکومەتی ئیتالیا لە ڕێکەوتی ١٠ی کانوونی دووەم وروژێنراون (پێموایە کۆپییەک لەم خاڵانە لەلایەن نووسینگەی کۆلۆنیالەوە بۆتان نێردراوە). ئەمڕۆ شاندی ئیتالیا ئاگادارکراوەتەوە ئەو یاداشتە بگەیەنێتە ڕۆما.

خزمەتکارتان

واژووکراو: J. H. Hall

حاڵیحــازرد بەوپێیــەی مــن ســەرۆکم، ناتوانــم وەک نوێنــەری بەریتانیــا قســە بکــەم، بــەڵام لەگــەڵ ئەوەشــدا، دەمەوێــت هەندێــك تێبینــی لەســەر ڕاپۆرتەکــەی ڕاپۆرتــدەری [ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان] بخەمــەڕوو.

هەمــوو ئــەم خاڵانــە تایبــەن بــە عێــراق و بــەو ڕیزبەندییــەی لــە ڕاپۆرتەکــەدا هاتــووە، ئاماژەیــان پێــدەدەم.

لــە لاپــەڕەی ٣ی ڕاپۆرتەکەیــدا، نوێنــەری یۆگســلاڤیا پێشــنیاز دەکات، بــۆ وەڵامــی [بڕیارەکــەی ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان] ڕوونکردنــەوەی کۆمســیۆن وەربگیرێــت تــا بزانرێــت مانــا و مــەودای وردی بڕیارەکــەی ئەنجوومەنــی [کۆمەڵــەی گــەلان] لــە ڕێکەوتــی ١٣ی کانوونــی دووەمــی ١٩٣٠ چییــە، کــە بــاس لــەوە دەکات پێویســتە پێــش کۆتایــی هاتنــی ئینتیــداب مەرجــە گشــتییەکان جێبەجــێ بکرێــن. بــە بۆچوونــی مــن پێشــنیازە پێشــنیازکراوەکە شــتێکی ڕازیکــەرە.

بەهەرحــاڵ، بــە بۆچوونــی مــن باشــترە کۆمســیۆن بــە ڕاوێژەکــەی پێــش دانیشــتنی داهاتــوو کــە لــە مانگــی حوزەیرانــی گــرێ دەدرێــت تــەواو بــکات و لــەم دانیشــتنەدا، ڕاپۆرتەکەیــان ڕاســپاردەی دیاریکــراو لەخــۆ بگرێــت.

هیــوادارم ئــەم کارە ئەنجــام بدرێــت، هەرچەنــدە مــن بــە تەواوەتــی لــە ســەختی و ئاڵــۆزی ئــەو ئەرکــە تێدەگــەم کــە خراوەتــە ســەر شــانی کۆمســیۆن.

لــەوە دڵنیــام هاوکارانــم لەگــەڵ من هــاوڕان کە بــە زوتریــن کات مەرجە ســەرەکییەکانی دیاریکردنــی کۆتایهاتنــی ئینتیداب دەستنیشــان بکرێن.

خاڵێکیــتر کــە دەمەوێــت ئامــاژەی پێبــدەم، پێشــنیازی گرێدانــی ڕێککەوتنێکــی دادوەری نوێیــە لەگــەڵ عێــراق.

بــە پێــی ڕاپۆرتــە بەســوودەکەی کۆمســیۆنی ئینتیــداب، دەبــێ تــا ئەمڕۆکــە ئەنجوومەنی [کۆمەڵــەی گــەلان] ئــاگادار بکرێتــەوە کــە گشــت ئــەو وڵاتــە زلهێزانــەی گەلەکانیــان لــەم ڕێککەوتنــە ســوودمەند بوونــە، بــە پێشــنیازی گرێدانــی ڕێککەوتنێکــی نــوێ ڕازیــن.

ئەمەش بابەتە سەرەکییەکە نییە، زۆربەی دەوڵەتە زلهێزەکان گوتوویانە لەلایەن خۆیانەوە هیچ ناڕەزایتیەکیان لەسەر پێشنیازی ڕژێمێکی نوێ نییە. کەچی، هەندێك بەهەڵە تێگەیشتن لە ئارادایە. هیوادارم ئەم بە هەڵە تێگیشتنانە بەهۆی ئەو بەهەڵە لێکدانەوانەی هەموارکردنی دادوەری بێت کە لە ئەنجامی ڕێککەوتنە نوێیەکەوە هاتووەتە ناوەوە. بۆیە من دڵنیام ڕوونکردنەوەی زۆرتر دوایین بەربەستەکانیش لە ناو دەبات.

بە داخەوە لە هەمانکاتدا، ڕێککەوتننامەی ١٩٢٤ کارایی خۆی لە دەست نەداوە و بەرکارە، بەم پێیەش جیاکاری لە نێوان بێگانەکاندا، کە خەسڵەتی خراپی ئەم ڕێکەوتنەیە، وەک خۆی دەمێنێتەوە.

لەم جۆرە هەلومەرجەدا، تەنیا دەتوانم ئەو ئامۆژگارییە بکەم کە ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، لەمبارەوە ڕەشنوسی بریارێک بە پێی پێشنیازی ڕاپۆرتەکەی مۆنسیۆر مارینکۆڤیچ (Monsieur Marinkovitch) دەربکات. ئەمەش وا دەکات حکومەتەکەم [حکومەتی بەریتانیا] بتوانێت، هەر بە نەمانی ناڕەزایی [ناڕەزایی ئیتالیەکان] ڕێککەوتننامە نوێیەکە بخاتەکار.

*****

خاڵێکیتر پەیوەستە بە داواکارییەکەی کۆمسیۆنی ئینتیداب کە داوای زانیاری تەواو دەکات لەسەر ئەوەی عێراق تا ڕادەیەک لەڕووی سیاسییەوە ڕسکابێ.

هیوادارم کۆمسیۆن وردتر تیشک بخاتەسەر ئەو خاڵانەی داوای زانیاری تەواویان لەسەر دەکات.

[لەم هەلومەرجەدا] حکومەتی خاوەنشکۆ دەتوانێت ڕاپۆرتێکی هەمەلایەن ئامادە بکات کە ئاماژە بەو بەرەوپێشچوونە بدات کە لەلایەن حکومەتی عێراق لە ژێر دەسەڵاتی ڕژێمی ئینتیداب بەدەستی هێناوە، هاوکات بە گشتی بارودۆخی ئێستاش بخاتەڕوو.

حکومەتی خاونشکۆ دەتوانێت لەم ڕاپۆرتەدا گشت ئەو زانیارییانە بخاتەڕوو، کە کۆمسیۆن داوای کردووە. بەهەرحاڵ، بۆئەوەی یارمەتی کۆمسیۆنی ئینتیداب بدەین و بیخەینە بارودۆخێک کە لەسەر ئەم بابەتە دوای کۆبوونەوەی مانگی تشرینی دووەم، ڕوانگەیەکی

دیارکراو بخاتە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، حکومەتەکەی من دەتوانێت پێشنیازی ئەوە بکات کە ئەم ڕاپۆرتەی داواکراوە، شێوازی ڕاپۆرتێکی تایبەت وەرگرێت پێش هاتنی دانیشتنی مانگی حوزەیرانی کۆمسیۆن بۆئەوەی بخرێتە بەردەم کۆمسیۆن تا بتوانێت چاوێکی پێدا بخشێنێتەوە.

هەڵبـەت، مەبەسـت لـەم ڕاپۆرتـە تایبەتـە ئـەوە نییـە جێگـەی ڕاپۆرتـی سـاڵانەی تایبـەت بـە عێـراق بـۆ سـاڵی ١٩٣٠ بگرێتـەوە، دەبێـت بـۆ هەڵسـەنگاندن لـە دانیشـتنی مانگـی تشرینـی دووەمـی کۆمسـیۆندا، پێشـکەش بـە کۆمسـیۆن بکرێـت.

بـەڵام بـە پێـی ڕێکارەکان ئەگەر هـەر جۆرە کەموکوڕیـەک لەم ڕاپۆرتە تایبەتـەدا هەبوو، دەکرێـت لـە مانگـی حوزەیـران کۆمسـیۆن بـە خێرایـی چاوێکـی پێـدا بخشـێنێت و پێـش دانیشـتنی کۆمسـیۆن لەمانگـی نۆڤێمبەر، چـاک بکرێتەوە. ئـەو چاککردنەوەیـەش دەکرێت یـان بـە خسـتنەڕووی ڕاپۆرتێکـی تەواوکاریـی بێت یاخـود بە خسـتنەڕووی بەڵگـەی زارەکی بێـت لەلایـەن نوێنـەری ڕێگە پێـدراوەوە.

بـۆ زانیاریـی، ئـەم ڕێـکارە لەگـەڵ ئامادەکارییەکانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب هاوتەریبـە و حکومەتـی خاوەنشـکۆ دەتوانێـت بـە خێرایی ڕاپۆرتـە تایبەتەکە ئامـادە بکات.

****

لـە کۆتاییـدا، دەمەوێـت تیشـک بخەمەسـەر تێبینییەکانـی ڕاپۆرتـدەری [ئەنجوومەنـی گـەلان] لەسـەر داواکاری کۆمەڵێـک کـوردی عێـراق.

من هاوکارانم دڵنیادەکەمەوە کە کاتێک بە فیڕۆنادەین لە جێبەجێکردنی تەواوی پڕۆگرامی چاکسازیی یاسایی و کارگێڕیی [لە عێراقدا] کە لەلایەن ڕاپۆرتدەرەوە ئاماژەی بۆ کراوە.

چونکـە پێگـەی ئـەم کەمینەیـە لـە ڕووداوەکانـی عێراقـدا لـە کۆنترۆڵـی دەسـەڵاتی ئینتیـداب دەرچـوو، مـن دڵنیـام لـەوەی هـەر کاتێـک وەختـی هـات خـودی عێـراق بـە خواسـتی خـۆی گەرەنتـی قەناعەتپێکـەر لەسـەر داهاتـووی خۆشـگوزەرانی کەمینەکانـی وڵاتەکـەی دەخاتـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان.

(ل ١٩)

NO: P. O./17

سکرتاریەتی خاوەنشکۆ، کۆمسیاری باڵا لە عێراق

بەغدا، ٢٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

مـن ڕاسـپێردراوم تـا ئاماژە بە نامەکەم بـە ژمـارە (PO/283) لە ڕێکەوتـی ٣١ی کانوونی یەکەمـی ١٩٣٠ بکـەم و سـەرنجی بەڕێزتـان بـۆ ئـەو ڕاسـتییە ڕاکێشـم کـە، هەرچەنـدە ڕەشنووسـی یاسـای زمانـە لۆکالییـەکان لـە ڕێکەوتـی ٤ی کانوونـی یەکەمـی بـۆ کۆمیتـەی ئەنجوومەنـی نوێنـەران نێـردراوە، بـەڵام تـا ئێسـتا هیـچ کۆپییەک لـە ڕاپۆرتی ئـەو کۆمیتەیە بەدەسـت بەڕێـز [کۆمیسـیاری بـاڵای تایبـەت بە عێـراق] نەگەیشـتووە و وەها دیاریشـە کە لەلایـەن ئەنجوومەنـی نوێنەرانیشـەوە تاوتوێـی ڕاپۆرتەکـە نەکـراوە. بـەو هۆیـەوە کـە زۆر گرنگـە لـە کەمتریـن کاتـدا ئـەو ڕێکارانە ببن بە یاسـا، بۆیە بەڕێز [کۆمیسـیاری بـاڵای تایبەت بـە عێـراق] لـەوە تێنـاگات کـە بۆچـی ڕاپۆرتـی ئـەم کۆمیتەیـە هێنـدە درەنـگ کەوتـووە و بەڕێـز [کۆمیسـیاری بـاڵای تایبـەت بـە عێـراق] خۆشـحاڵ دەبێت ئەگـەر ئـاگاداری بکەنەوە کـەی ئـەم ڕەشنووسـە یاسـاییە دوایـن قۆناغەکانـی دەبڕێت.

خزمەتکاری بەڕێزتان

واژووکراو: (Hubert Yong)

بەڕێز: نوری پاشا ئەلسەعید

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

(ل ١٩)

NO. 371

سکرتاریەتی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ٢٧ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بۆ: بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا

ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە (P. O./17) لە ڕێکەوتی ٢٤ی کانوونی دووەمی ١٩٣١ کە پەیوەست بە ڕەشنووسی یاسای زمانە لۆکالییەکان ئاڕاستەی بەڕێز سەرۆک وەزیران کرابوو.

من ڕاسپێردراوم ئاگادارتان بکەمەوە کە لێژنەی یاسایی پەرلەمان، پێداچوونەوەی ڕەشنووسی یاساکەی تەواو کردووە، بۆیە ئەوان لە نزیکترین کاتدا ڕاپۆرتێک لەمبارەوە دەخەنە بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران.

واژوو: عەبدولقادر ڕەشید

سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران

(ل ٢١)

NO: R. O. 38

شوێنی مانەوە[1](The Residency) بەغدا، ٢٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بەڕێز

لە کۆبوونەوەکەم لەگەڵ بەڕێزتان [شا فەیسەڵ] لە ١٨ی کانوونی دووەم، لەسەر پرسی کورد گفتوگۆمان کرد، و بەڕێزتان [شا فەیسەڵ] منتان دڵنیاکردەوە کە یاسای زمانە لۆکالییەکان بە خێرایی دەخرێتە بەردەم پەرلەمان. ئاگادار کراومەتەوە کە لێژنەی یاسایی پەرلەمان لە ٤ی کانوونی یەکەم پێداچوونەوەی ئەم یاسایەیان تەواو کردووە، کەچی تا ئێستا ئەم یاسایە نەخراوتە بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران. ئامۆژگاری بەڕێزتان دەکەم کە خودی خۆتان بەدواداچوون بۆ ئەم بابەتە بکەن و هیچ بەربەستێك نەخرێتە بەردەم جێبەجێکردنی ئەو بەڵینانەی بەڕێزتان و حکومەتی عێراق داوتانە کە ئەو ڕێکارە [یاسای زمانی] پەسەند دەکرێت. بە پشت بەستن بەم بەڵێنانە، نوێنەری حکومەتی بەریتانیا بۆ ئەم دانیشتنەی کۆمەڵەی گەلان، هاوکارانی دڵنیا کردووەتەوە کە کات بە فیڕۆ نادەین لە جێبەجێکردنی تەواوی یاداشتی چاکسازیی یاسایی و کارگێڕیی [لە عێراقدا] کە خراوەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان.

هیچ پێویست ناکات ئاماژە بە کاریگەرییە نەخوازراوەکانی پاشکەوتنی یاسای زمانە لۆکالییەکان لەسەر کۆمەڵەی گەلان بکەم، ئەگەر وەها هەست بکات کە [بە ئەنقەست] کات بە فیڕۆ دەدرێت و [بە ئەنقەست] یاسای زمانە لۆکالییەکان پەسەند ناکرێت.

هاوڕێی وەفاداری بەڕێزتان

(Sir Francis Humphrys)

بەڕێزیان شا فەیسەڵ،بەغدا

(١) (Residency) بە شوێنی مانەوەی فەرمی نوێنەری بەریتانیا دەگوترێت، بە تایبەتیش لە موستەعمەرەی هیند. هاوتای ئەم چەمکە لە کوردیدا نییە، هەر بۆیەش وەشی شوێنی مانەوەمان بەکار هێناوە. دەکرا وشەی نووسینگە بەکار بهێنرێت، بەڵام وشەی نووسینگە بۆ (office) بە کار هاتووە، بۆ تێکەڵ نەبوونی ئەم دوو چەمکە یەکێکیان بە شوێنی مانەوە هاتووە و ئەویتریان بە نووسینگە. وەرگێڕ.

(ل٢٢)

NO. 109

دادگای پاشایەتی (The Royal Court)

دیوان (The Diwan)

بەغدا، ٣١ی کانوونی دووەمی ١٩٣١

بەڕێز سێر فرانسیس

یاداشتی بەڕێزتانم لە ڕێکەوتی ٢٩ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، بەدەست گەیشت، لەو بڕوایەدام لەبارەی پاشکەوتنی یاسای [زمانە لۆکالییەکان] زیادەڕۆیی لەو زانیارییانە کراوە، کە بە ئێوە دراوە، چونکە هیچ درەنگ کەوتنێکی بە ئەنقەست لە ئارادا نییە، بەڵکو تەنیا [کێشەی] ناردنی بودجە لە ئارادایە. لە گشت حاڵەتێکدا، ئاگادار کراومەتەوە کە لێژنەی [یاسایی پەرلەمان] یاساکە دەخاتە بەردەم پەرلەمان.

هاوڕێی وەفاداری بەڕێزتان

واژوو: فەیسەڵ

بەڕێز سێر فرانسین هامپفریس (Sir Francis Humphrys)، کۆمسیاری باڵای حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا، بەغدا

(ل ٢٣-٣٣)

بەڕێز [سەرۆک] وەزیر (His Excellency The Minister)

١. لەوانەیە لە ماوەی چەند ڕۆژی دی، کۆمەڵەی گەلان بە فەرمی وەڵامی داواکارییەکانی کورد بداتەوە. من لەلاییکەوە زانیومە کە خواستی کورد بۆ سەربەخۆیی ڕەت دەکرێتەوە. بێگومان ئەو بڕیارە لەسەر گشت کوردە ناسیۆنالیستەکان کاریگەری قووڵ دروست دەکات، بۆیە پێویستە دەست لە بارودۆخەکە وەربدەین، چونکە گرنگتر لە بڕیارەکەی کۆمەڵەی گەلان، ئەو سیاسەتەیە کە حکومەت [حکومەتی عێراق] لە بەیاننامەکەیدا ڕایدەگەیێنێت. مرۆڤی نائومێد، بە گشتی، یەکێک لەم سێ کارانە دەکات: تا ئەو شوێنەی پێی بکرێت گرفت دروست دەکات؛ یاخود بە نابەدڵی و بە ڕکوکینەوە هێدی هێدی قبوڵی دۆخەکە دەکات؛ ئەویش لە ترسی ئەوەی ئەگەر دۆخەکە قبوڵ نەکات تووشی ئەنجامی خراپ بێت؛ یاخود لەوانەیە بە شێوەیەکی تاکتیکییانە ئیدارەی دۆخەکە بکات، هێدی هێدی بەو ئەنجامە دەگات کە قبوڵکردنی خاڵی دووەم باشترە. ئێمە نامانەوێت کورد هیچ کێشە و گرفتێک دروست بکەن. هەروەها ئێمە نامانەوێت کورد قین هەڵگرن و چاوەڕوانی دەرفەتێک بن تا هەڵگەڕێنەوە. ئێمە دەمانەوێت ڕازیان بکەین کە حکومەتی عێراق دۆستی ئەوانە و هاوسۆزی ئەوانە، بۆیە ئاشتی و گەشەی ئەوان لە هاوکاریکردن [لەگەڵ حکومەتی عێراقدایە].

مەبەستم چەند کەسێکی کەمی توندڕەو نییە کە ڕێککناکەون. خووی مرۆڤە ئاژاوەچییەکان ناگۆڕدرێت، بەڵام ئەگەر زۆرینەی خەڵک ڕازی بکرێن، ئەم چەند کەسە کارێکی ئەوتۆیان پێناکرێت.

٢. بە بڕوای من، کورد بە گشتی و خوێندەوارەکانیان بە تایبەتی و تەنانەت گەشبینترین کورد، ئەمڕۆ لە ڕەفتاری خۆی ڕازی نییە. ڕیشەی گرفتەکان بۆ بێ متمانەیی کوردەکان بە حکومەتی ناوەندی و سیاسەتەکەی دەگەڕێتەوە، تا ئەوکاتەی ئەم بێ متمانەییە لە ئارادا بێت، ئاشتی و ڕەزامەندی نایێتەدی. دەبێ

ڕەچاوی ئەوە بکەین کە ئایا حکومەت هۆکاری ئەم بێ متمانەییە بووە، ئەگەر وا بێت، دەکرێت چی بکەین بۆئەوەی ئەم بێ متمانەییە نەمێنێت.

هەروەک چەند مانگ لەمەوبەر ئاماژەم بۆ کرد، حکومەتی عێراق زۆر بە باشی دەستیپێکردوە [بۆ نەهێشتنی بێ متمانەیی] و ڕاگەیاندووە بەنیازە بەرانبەر کورد کراوە بێت؛ بۆیە چەندین تەلەگرامی سوپاسگوزاری لەلایەن کوردەکانی سلێمانییەوە بۆ حکومەت نێردراوە. ئەم هەوڵانەش بە دەرکردنی بڕیارگەلی پێشوەختە دەستی پێکرد کە لە داهاتوودا بۆ دامەزراندن لە لیوا کوردییەکان پشت بە زمان نەک نەتەوە دەبەسترێت. دووەمین هەوڵیش گەشتە درەنگ وەختەکەی سەرۆک وەزیرانی بە وەکالەت [بۆ کوردستان] بوو. بە گشتی زانراوە بەهۆی جیاوازیی بۆچوونەکان لە ناو خودی کابینەی حکومەتدا لەلایەک و کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت و دەستەی ڕاوێژکاران لە لایەکیترەوە و هەروەها هەستکردن بەوەی نائومێدی لە لیوا کوردییەکاندا زیادیکردووە [ئەم گەشتە دواخرا].

توندڕەوەکانی سلێمانی سوودی تەواویان لەم بارودۆخە وەرگرت و نەتەنیا توانیان پێگەی خۆیان پتەو بکەن، بەڵکو توانیان وەها خەڵک تێبگەیێنن کە نیازەکانی حکومەتی عێراق بە سوودی کورد نییە. لە ئەنجامی هەموو ئەو شتانەی باسکرا، سەردانەکەی سەرۆک وەزیران بە وەکالەت وەک ئەوەی چاوەڕوان دەکرا سەرکەوتوو نەبوو، تەنانەت لە سلێمانی سەرکەوتنی کەمتریشی بەدەستهێنا، چونکە ئامادەبوونی خراپی هێزەکانی سوپای عێراق بە چەکی ئۆتۆماتیکییەوە، خەریک بووە گەشتەکە بکاتە کارەسات. دوای ئەو سەردانە یاخیبوون لە سلێمانی دەستیپێکرد. بە نیاز نیم تیشک بخەمەسەر هۆکارەکانی هەڵگیرسانی ئەم یاخیبوونە، تەنیا ئاماژە بەوە دەکەم کە کاریگەرییەکانی ئەم یاخیبوونە تا ئێستاش کارەساتبارن. لە چەند خولەکێکدا هەندێك کردار [لەلایەن حکومەتی عێراقەوە] ئەنجامدران کە چەندین ساڵی پێویستە بۆ ڕەشکردنەوەی بیرەوەری کردارەکان لە مێشکی کورد دا. ئەنجامی خێرای ئەم کردارە بریتی بوو لە دەرفەت ڕەخساندن بۆ شێخ مەحمود کە ڕاپەڕێت، بەڵام قورسایی و سەختی ئەم شۆڕشە، بە بڕوای من گرنگییەکی ئەوتۆی نەبوو و نەیتوانی

کاریگەری بکاتە سەر هەموو کورد هەر لە زاخۆوە بگرە تا دەگاتە خانەقین. هەڵبەت من دەزانم کاتێک یاخیبوون سەریهەڵدا، لێکۆڵەری ئیداری (Administrative Inspector) وەک موتەسەڕیفی بە وەکالەت کارەکانی ڕادەپەڕاند؛ من تەنیا جەخت لەوە دەکەمەوە چۆن بارودۆخەکە بەرەو خراپی ڕۆیشت.

٣. حکومەتی [عێراق] بۆ چارەسەرکردنی ئەم بابەتە چیکردووە؟ لە لێداوانەکەیدا بۆ کوردەکان، سەرۆک وەزیران بە وەکالەت، بەڵێنی گرتنەبەری سیاسەتێکی دۆستانەی بەرانبەر کورددا کە تێیدا ڕەچاوی داخوازییەکانی کورد کراوە و ئەم سیاسەتە لە دوای ساڵی ١٩٣٢ هەر بەردەوام دەبێت. بە تایبەتیش ئاماژەی بە ڕەشنووسی یاسای زمان، دامەزراندنی بەڕێوەبەرێکی گشتی یاریدەردەر بۆ [کاروباری] ناوخۆ [کە کورد بێت]کرد، دامەزراندنی نووسینگەی وەرگێڕانی [یاسا و پەرتووک بۆ سەر زمانی کوردی] و دامەزراندنی لێکۆڵەرێکی پەروەردەیی. ئەو بەڵێنی گرتنەبەری ڕێکاری پێویستیدا بۆئەوەی لێکۆڵەران و ئەفسەرەکانی پۆلیس شارەزاییان لە زمانی کوردی هەبێت. ئەم بەڵێنانە دووبارە لەلایەن سەرۆک وەزیران بە وەکالەت لە یاداشتنامەکەی بە ژمارە ٢٤٢٢ لە ڕێکەوتی ١٩ی ئابی ١٩٣٠ کە بۆ کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت ناردبووی، دووپاتکرایەوە. بە پشت بەستن بەم قسانە، لەو بڕوایەدام حکومەتی خاوەنشکۆ ئەم بەڵێنانەی خستووەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان و جەختیان لەوە کردووەتەوە کە حکومەتی عێراق لەمبارەوە سیاسەتێکی باش و ڕازیکەر پەیڕەو دەکات. بێگومان، کۆمەڵەی گەلانیش بە پلەی سەرەکی لەسەر ئەم بەڵێنانە وەستاوە. تا ئێستا حکومەتی عێراق چەند [لەم بەڵێنانەی] جێبەجێکردووە؟ لەسەر لاپەڕە

هەموو شتێک باسکراوە و شوێنی ڕەخنەگرتن نییە. ڕەشنووسی یاسای زمان لەبەردەم پەرلەمانە، بەڕێوەبەرێکی گشتی یاریدەدەر بۆ [کاروباری/وەزیری] ناوخۆ و لێکۆڵەری پەروەردەیی دامەزراون، نووسینگەی وەرگێڕان کراوەتەوە و فەرمانی پێویست بۆ پۆلیس دەرکراوە، بەڵام بە لێوردبوونەوە دۆخەکە ئاوا قایلکەر نییە. ڕەشنووسی یاسای زمان کە دەبوو لەلایەن پەرلەمانەوە وەک بابەتێکی بەپەلە پەسەند بکرێت؛ هەم بۆئەوەی

بارودۆخی کوردستان نەختێك ئارام بکرێت، هەمیش بۆ ڕازیکردنی کۆمەڵەی گەلان دوای دواخستنێکی زۆر لەلایەن لێژنەی پەرلەمانەوە بە شێوازێکی نەگونجاو و بە ڕەزامەندی حکومەت، پێداچوونەوەی بۆ کراوە؛ بێگومان ئەو کەسەی وەک بەڕێوەبەری گشتی یاریدەردەری وەزیری ناوخۆ دامەزراوە لەلایەن هەموو [کوردەوە] ڕەتدەکرێتەوە و هیچ ئەرکێکی ئەوتۆشی نییە ئەنجامی بدات؛ پرسی چاپکردنی یاساکان و وەرگێڕانیان لەلایەن نووسینگەی وەرگێڕانەوە یەکلایی نەکراوەتەوە. تا ئێستاش لێکۆڵەر و ئەفسەرە پۆلیسەکانی لیواکانی کوردستان شارەزاییەکی باشیان لەسەر زمانی کوردی نییە. لێکۆلەری پەروەردە باش کار دەکات، بەڵام ئەم باش کارکردنەی سنوردارە، چونکە حکومەت پلەکەی وەک ئەفسەری پەروەردەی ناوچە (Area Education Officer) هەژمار ناکات. کوردە خوێندەوارەکان ئاگاداری ئەم ڕاستییانەن کە لە ناوچە کوردییانەدا بڵاوبوونەوەتەوە هەندێك کاربەدەست کردەوەی نەشیاویان ئەنجامداوە. جێگەی سەرسوڕمانە، تەنانەت کوردە میانڕەوەکانیش لە نیەتەکانی حکومەتی عێراق بەگومانن و دەڵێن هیچ کاتێک یاسای زمانی خۆجێی وەک پێویست ناچێتە بواری جێبەجێکردنەوە.

٤. پێموایە کاتی ئەوە هاتووە حکومەتی عێراق خۆی یەکلابکاتەوە کە یان سیاسەتە ڕاگەیێندراوەکەی هەڵبوەشێنێتەوە و سیاسەتێکی نوێ بگرێتەبەر، یاخود بە نیەت پاکی و لە قووڵایی دڵەوە ئەو بەڵێنانەی داویە جێبەجێیان بکات. نزیکەی یەک ساڵە مشتومڕ لەسەر ئەم بابەتە بە کۆتا نەهاتووە، لەسەر پرسی زۆر بچووک مشتومڕی بێ سوود دەکرێت. ئەمەش زیان لە وره و دڵگەرمی هەموومان دەدات، بەڵام لەمەش خراپتر بریتییە لە نەهێشتنی شانسی ئیدارەدانی بارودۆخی کورد بە شێوەیەکی قایلکەر. هیچ سیاسەتێک، تەنانەت بە نابەدڵیش جێبەجێ نەکراوە و بەبێ دانبەخۆداگرتنیش ئەو سیاسەتانە سەرکەتوو نابن و لە حاڵیحازردا لەبری بەدەستهێنانی [پشتیوانی کوردەکان] ئەم پشتیوانیەمان لەدەستداوە. ئێمە دیوارەکانمان لەسەر لم بنیات ناوە و ئەنجامە نالەبارەکانی ئەم سیاسەتەش لە دوای ١٩٣٢ دەبینین، تەنانەت لەوانەیە پێش ئەم ڕێکەوتەش ئەنجامەکان بەدیارکەون. لە قووڵایی دڵەوە

داوا لــە بەڕێزتــان دەکــەم کــە ئێســتا و داهاتــوو ڕەچــاو بکــەن و خۆتــان یەکلایــی بکەنــەوە بۆئــەوەی بزانــن بــۆ داهاتــووی عێــراق چ شــتێک باشــە ئەنجــام بدرێــت.

٥. بــە شــێوەیەکی گشــتی بــە ئێــوەم گوتــووە باشــترە چــی بکەیــن، بــەڵام پێــم باشــە بۆچوونەکانــم بخەمەســەر لاپــەڕە. زۆرێــک لــەو هەنگاوانــەی ئاماژەیــان پێکــراوە لــە ڕووی قەبــارەوە هەنــگاوی بچووکــن، بــەڵام کاریگەریــی زۆریــان هەیــە، کەچــی ئەگــەر ئــەم هەنگاوانــە ئــەم کەشــە گوماناوییــەی ئێســتا لەبەیــن نەبــەن، هیــچ ســوودێکیان نابێــت. پەیوەندیــی شەخســی و مامەڵەیەکــی دادپەروەرانــە، دەتوانێــت ئــەم کێشــەیە چارەســەر بــکات، نــە تەنیــا دەبــێ بەرپرســە بــاڵاکان ئــەم کەشــە بڕەخســێنن، بەڵکــو بەرپرســە پلــە نزمەکانیــش [دەبــێ هــاوکار بــن]. بەڕێزتــم ئاگادارکــردەوە کە گەشــتێک بۆ لیــوا کوردییــەکان ئەنجــام بــدەن و لــە نزیکــەوە و بــە شەخســی و بــە نافەرمیانــە چاوتان بــە ســەرکردەکانی کــورد بکەوێــت، هــاوکات گرنگــە فەرمانبەرانــی گشــت وەزارەتــەکان ئــاگادار بکەیتــەوە کــە سیاســەتی حکومــەت چییــە. لــە حاڵیحــازردا ئــەم فەرمانبەرانــە نازانــن سیاســەتی حکومــەت چییــە. ئــەوان دەبینــن حکومــەت دوودڵــە، بۆیــە ئەوانیــش دوو دڵــن. چیــتر نامەوێــت تیشــک بخەمــە ســەر گرنگــی هێنانــەدی کەشــوهەوایەکی نــوێ، هەرچەنــدە ئــەم کەشــوهەوایە هەنــگاوی ســەرەتایە بــۆ ســەرکەوتن؛ بۆیــە لــە خــوارەوە تیشــک دەخەمەســەر ڕێــکارە کردارییــەکان.

٦. یەکێــک لــە ئیمتیــازە بەهێــزەکان کــە کــورد دەیانەوێــت یاســای زمانــی خۆجێییــە. بۆیــە زەرورە ئــەم یاســایە زوو پەســەند بکرێــت و جێبەجــێ بکرێــت. لەگــەڵ مســتر ســمیس (Mr. Smith) و لێکۆڵەرانــی ئیــداری قســەم کــردووە، ئەوانیــش ئــەم پێشــنیازانەی خوارەوەیــان خســتووەتەڕوو:

دادپەروەری: لەمبارەوە چاوەڕوانی بۆچوونەکانی مستر دروێر (Mr Drower) دەکەم.

پەروەردە: لەمبــارەوە هیــچ کێشــەیەک لــە سلێمانی و کەرکــووک و هەولێــر نابینرێــت، تەنیــا لەوانەیــە لــە عەنــکاوە، گوێــڕ و مەخمــور تووشــی کێشــە ببینــەوە. پێشــنیازی ئــەوە دەکــەم کــە پێگــە و دەســەڵاتی ئەفســەری پــەروەردەی ناوچەکــە (Area Education Officer)، بــە لێکۆڵــەری پەروەردەیــی بدرێــت.

هەولێر و مووسڵ:

لە حاڵیحازردا لە قوتابخانەکانی ئەو ناوچانە، تەنیا پەرتووکی عەرەبی دەخوێندرێت و گومانی ئەوە هەیە کە ئایا دەکرێت کوردی بۆ زمانی خوێندن بەکار بهێنرێت یان نا. لە ناوچە کوردییەکاندا نزیکەی ٤٩ مامۆستا هەن کە ٢١یان کوردن و ٢٨ دیکە کورد نین؛ لەو کەسانە ٩ یان زانیارییان لەبارەی زمانی کوردی هەیە. پێشنیاز دەکەم وەزارەتی پەروەردە لەمبارەوە ڕێکاری پێویست بگرێتەبەر. هەروەها باشترە ئەگەر لێکۆلەرێکی پەروەدەیی کورد دابمەزرێنرێت بۆئەوەی لێکۆڵینەوە لەسەر ئەوە بکات، پێویستە چ گۆڕانکارییەک بکرێت. دەمەوێت ئاماژەش بەوە بدەم کە لە ناحیەی سندی، گولی، بەرواری، نێروە و ڕێکان، هەرچەندە دانیشتوانی ئەم ناوچانە باجیش دەدەن، بەڵام هیچ قوتابخانەیەکی سەرەتایی بوونی نییە. بۆیە بە بۆچوونی من پێویستە لەمبارەوە ڕێکاری پێویست بگیرێتەبەر.

ناوخۆ:

سلێمانی و کەرکووک :

لەم ناوچانەدا جێبەجێکردنی یاسا ڕووبەرووی ئاستەنگ نابێتەوە.

هەولێر:

پۆلیس داوای کۆمەڵێک هەموارکردنەوە دەکات،چونکە لە سێ ئەفسەری [پۆلیس] تەنیا یاریدەردەری فەرماندەی ڕواندوز، عەلی غالب ئەف (Ali Ghalib Eff)، زانیاریی تەواوی لە زمانی کوردی هەیە. لە نۆ لێکۆلەر سێ کەسیان زانیاریی ئەوتۆیان لەسەر زمانی کوردی نییە. ئەو بەشەی ئەرکی کۆکردنەوەی بەڵگەنامە و لێدوانەکانی هەیە دەبێ ئەو فەرمانبەرانە تێدا دابمەزرێن کە زانیاریی تەواویان لەبارەی زمانی کوردی هەبێت.

مووسڵ:

زانیاریی تەواوم لەبەر دەست نییە، بەڵام پێویستە گۆڕانکاری تەواو ئەنجام بدرێت؛ وەک ئەوەی من دەزانم لەم لیوایەدا لە نووسراوە فەرمییەکاندا، بە هیچ شێوەیەک زمانی کوردی بەکار ناهێنرێت. هەروەها دەزانم لە ناوچە کوردییەکانی [ئەم لیوایەدا] ژمارەیەکی

بەرچاوی فەرمانبەر دامەزراوە بێئەوەی هیچ زانیارییەکیان لەسەر زمانی کوردی هەبێت. پێویستە موتەسەڕیف ڕێنمایی بکرێت، لەمبارەوە ڕاپۆرتێکی تەواو بخاتەڕوو.

وەزارەت و بەشەکانیتر:

پێشنیازی ئەوە دەکەم گشت وەزارەت و بەشەکان ڕاپۆرتیک بدەنە سەرۆک وەزیران کە تێیدا ئاماژە بە ناو و پێگەی فەرمانبەرە غەیرە کوردەکان بدەن و ئەوەش دیار بکەن کە ئایا ئەو فەرمانبەرانە کوردی دەزانن یان نا. ئەگەر پێویست بوو فەرمانبەرێک کە کوردی نەزانێت لە پێگەی خۆیدا بمێنێتەوە، دەبێت لەمبارەوە ڕوونکردنەوە بدرێت. کاتێک یاسای [زمانی خۆجێی لەلایەن پەرلەمانەوە] پەسەندکرا، پێویستە گشت وەزارەتەکان ڕەچاوی یاساکە بکەن. پێویستە ئەو وەزارەتانە ڕێنمایی بکرێن کە بە زووترین کات یاساکە جێبەجێ بکەن و لە ماوەیەکی دیاریکراودا ڕاپۆرتێک بۆ سەرۆک وەزیران بەرزبکەنەوە و باس لەو هەنگاوانە بکەن کە بە پێی ڕێکارەکانی سەرەوە گیراونەتەبەر.

٧. لەبارەی لێدوانەکانی دیکەی سەرۆک وەزیران بە وەکالەت، کە من لە سەرەوە بە خێرایی ئاماژەم پێداون، ئەو ڕاسپاردانەی خوارەوە دەخەمەڕوو:

ا یاریدەدەری بەڕێوەبەری گشتی بۆ وەزارەتی ناوخۆ

بۆ ئاسانکاریی کۆپیەک لە هەمووارکردنە پێشنیازکراوەکانم بۆ [وەزیری] ناوخۆ هاوپێچ کردووە، کە پەیوەستە بە ئەرکەکانی ئەو کاربەدەستە [واتە یاریدەدەری بەڕێوەبەری گشتی بۆ وەزارەتی ناوخۆ] کە لە ١٨ی کانوونی دووەمی ١٩٣١ بۆ ئێوەم باس کردبوو (پاشکۆی "A"). پێشنیاز دەکەم ئەم ڕێکارە بە زووترین کات جێبەجێ بکرێت. بە بڕوای من دەکرێت ئەو کاربەدەستە ئەندامێک بێت لە دەستەی هەڵبژێردراوی وەزارەتی [ناوخۆ] و دەکرێت بە هەموو شێوەیەک سوودی لێوەربگیرێت.

ب نووسینگەی وەرگێڕان

پێشنیاز دەکەم:

ا ئەو یاسایانەی لە پەرتووکی یاساکاندا هاتوونە و لەلایەن نووسینگەی وەرگێڕانەوە وەرگێڕدراون، دەکرێت بە پێی پێویست بۆ فەرمانبەران و خەڵکی ئاسایی چاپ بکرێت.

ب گشت ئەو یاسایانەی پەیوەستن بە ناوچە کوردییەکان، لە کاتی دەرکردنیاندا وەربگێڕدرێنە سەر زمانی کوردی و وەک پاشکۆی یاداشتی فەرمی بڵاو بکرێنەوە، ئەگەر نەتوانرێت ئەم پاشکۆیە لە بەغدا چاپ بکرێت، دەکرێ لە سلێمانی چاپ بکرێت.

ج هەڵبژادرنی فەرمانبەران

حکومەت زانینی زمان نەک ئەوەی سەر بە چ نەتەوەیەکە، وەک مەرجی دامەزراندن دەست نیشان کردووە. پێشنیازی ئەوە ناکەم واز لەم مەرجە بهێنرێت، بەڵام پێویستە بزانرێت کورد بە تەواوەتی نیگەرانن لەو ڕێکارە بێ سەروبەرانەی لەمبارەوە ڕاگەیێندراون و گیراونەتەبەر، چونکە گومانێکی زۆری دروستکردووە. باشترە حکومەت زۆر بە وریاییەوە ئەم سیاسەتە پەیڕەوی بکات و وەک هەل ڕەخساندنێک کوردەکان لەو پێگانە دامەزرێنێت کە لە حاڵیحازردا لەلایەن عەرب و تورکمانەکانەوە بەڕێوە دەبردرێن. بە تایبەتیش من دەمەوێت ئاماژە بە پێنج قەزای مووسڵ بدەم کە لە ئێستادا تەنیا یەکیان قائیمەقامەکەی کوردە. وەبیر بەڕێزتان دەهێنمەوە، کاتێک ئەم پێشنیازەم خستەڕوو، ڕاسپاردەی ئەوەشم کردم ئەگەر ئەم پێشنیازە جێبەجێ نەکرێت تا ئەوکاتەی ڕەشنووسی یاسای زمانەکان دەبێت بە یاسا. دەمەوێت ڕاسپاردەی ئەوە بکەم پێویستە کۆمەڵێک گۆڕانکاریی لەو دامەزراندنەدا ئەنجام بدرێت، زۆربەی کادیرەکانی قائیمەقام و بەڕێوەبەرایەتییەکان لە حاڵیحازردا فەرمانبەری عەرەبن. ئەگەر ئەم پۆستانە چۆڵ بوون، دەبێ لەلایەن فەرمانبەری کوردەوە پڕ بکرێنەوە تا هاوسەنگی لە نێوان [فەرمانبەرە کورد و غەیرە کورد دروست ببێت]. دەمەوێت بڵێم، زۆر پێویستە بە وریاییەوە دامەزراندن لە ناوچە کوردییەکاندا ئەنجام بدرێت.

٨. نامەوێت هیچ ڕاسپاردەیەک بخەمەڕوو کە بەدیهێنانی سەخت بێت، بەڵام دەمەوێت پێشنیازی ئەوە بکەم ڕێکارگەلێک هەن، ئەگەر بگیرێنەبەر، کاریگەریی دڵنیاکەر دروست دەکەن؛ سەرەکیترینیانیش بریتیین لە:

ا دامەزراندنی کوردێکی پایەبەرز کە ناوبانگی باشی هەبێت بۆئەوەی لە بەرزکردنەوەی ڕاپۆرت بۆ بەڕێزتان بەرپرس بێت کە سەرۆک وەزیرانن تا بزانیت چۆن یاسای زمانی خۆجێی و ڕێکارەکانیتر [پەیوەست بە کورد] جێبەجێ دەکرێن و هەر داوایەکی ڕەوای

کورد بە بەڕێزتان بگەیێنێت. ئێمە پێشتر لەسەر ئەم بابەتە گفتوگۆمان کردووە و بەڕێزتان پێتان باش بوو لێکۆلەرێکی ئیداری کورد دابمەزرێت. پێم باشە ئەم لێکۆلەرە دەسەڵاتی ئەوەی هەبێت بتوانیت لێکۆڵینەوە لە ناو گشت بەشەکاندا ئەنجام بدات، بۆیە پێموایە ئەم پێشنیازەم لەلایەن کوردەکانەوە پێشوازیی لێدەکرێت.

ب قەرەبووکردنـەوەی ئـەو خێزانانـەی کەسـێکیان کـوژراوە، یاخـود بـۆ هەمیشـە بەهـۆی یاخیبوونەکانـی سـلێمانی لەهێـز داماڵـراون. کاتی خـۆی دژی ئەم کارە بـووم، چونکە لەو بڕوایـەدا بـووم ئـەم کارە کاریگەریی لاوازی دەبێت، بەڵام ئێسـتا لـەو بڕوایەدام [قەرەبوو کردنـەوە] کاریگـەری زۆر باشـی دەبێت.

ج گرتنەبـەری پلانـی ئابوریـی جۆراوجـۆر و بەتایبەتـی باشـترکردنی بەرهەمهێنانـی توتـن. گومـان لـەوەدا نیـە ئەگـەر توتن بە باشـی بەرهـەم بهێنرێت، سـەرەڕای گرنگی ئـەم کارە لـە ڕووی سیاسـییەوە بـۆ گشـت عێـراق سـوودی دەبێت.

هـ پێدانـی زەمالـەی خوێنـدن بـە ڕۆڵەکانـی کـورد، بۆئـەوەی بـەراورد بـە خوێندنـی ئێسـتا، دەرفەتـی خوێندنـی باشـتریان بـۆ بڕەخسـێت.

هەندێـك وردە بابەتیتریـش هـەن کـە بـە بەردەوامـی دەوروژێنرێـن، هەرچەنـدە بـۆ حکومـەت گرنگـی کەمـی هەیـە، بـەڵام پشـتگیریی بـۆ حکومـەت دەسـتەبەر دەکات (یەکێـک لـەم بابەتانـەش کـە بـە مێشـکی منـدا دێـت، دووبارەکردنـەوەی یاداشـتی کـوردی زمانـی ڕوانـدوز). ئەگـەر گرنگـی بـەم وردە بابەتانـە بدرێـن، سـوودی زۆریـان دەبێـت.

٩. لە کۆتاییدا من تیشک دەخەمەسەر ئەو شێوازەی کە بۆ بڵاوکردنەوەی بڕیاری کۆمەڵەی گەلان دەگیرێتەبەر کە گرنگی خۆی هەیە. دەبێ ئاگادار بین لەلایەن ڕۆژنامەکانی ناوخۆییەوە بێ ڕێزی بەرانبەر ئەم بڕیارەدا نەکرێت. هیوادارم سەرنووسەری گشت ڕۆژنامەکان ڕێنمایی بکرێن بە تیشک خستنەسەر گرنگی هاوکاری نێوان کورد و عەرەب و ئەو سوودانەی لەم هاوکارییە دەستەبەر دەکرێن. هەروەها پێشنیاز دەکەم ڕاگەیێندراوێک دەربکرێت و ئاماژە بەوە بدات کە حکومەت هیچ مەبەستێکی نییە، تەنیا نیەتێکی دۆستانە نەبێت بەرانبەر کوردەکاندا. بۆیە هەوڵ دەدات سیاسەتەکەی تەنیا قسە

نەبێت، بەڵکو کردار بێت. دەبێ باس لە هەندێک لە وردەکاری ئەم سیاسەتە بکرێت. هەروەها بە بڕوای من دەبێ بەرچاوڕوونییەکی تایبەت بدرێتە سەرکردە کوردەکانی سلێمانی، واتە ئەوانەی بەرپرسن لە [بەرزکردنەوەی] دواکارییەکان [بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان]. سروشتییە ئەوان هەست بە پەراوێزخراوی دەکەن، بەڵام ئەگەر بە دروستی لەگەڵ ئەم سەرکردانە ڕەفتار بکرێت، دووجار ئەوان ناچارن [بڕیارەکەی کۆمەڵەی گەلان] پەسەند بکەن و لە داهاتوودا ملکەچی [حکومەت] دەبن. پێشنیازی ئەوە دەکەم لەگەڵ هەندێك کوردی میانڕەوی دانیشتووی بەغدا ڕاوێژ بکرێت لەبارەی چۆنیەتی کێشکردنی ئەم کەسانە [بۆ لای حکومەت]، تەنانەت دەکرێت هانی یەکێک لەو کوردە میانڕەوانە بدرێت بچێتە سلێمانی و لەگەڵ سەرکردەکانی ئەوێ قسە بکات، یاخود دەکرێت ئەم ئەرکە بە موتەسەڕیفی [سلێمانی] بسپێردرێت. باشترە بۆ ئەم مەبەستە کەسێک بە نهێنی ڕاسپێردرێت، بەڵام دەبێ ئەم کارە بە ئاگاداری موتەسەڕیف بێت.

١٠. بۆ کورتکردنەوەی بۆچوونەکانم، پێموایە، یان دەبێ حکومەت لە قووڵایی دڵ و بە ڕاستی سیاسەتە ڕاگەیێندراوەکەی جێبەجێ بکات، یاخود سیاسەتێکیتر بگیرێتەبەر. ئەگەر حکومەت بە ڕاستی مەبەستیەتی [بژاردەی] یەکەم هەڵبژێرێت، ڕاسپاردەکانی من بە پوختی ئەمانەی خوارەوەن:

١. پەرەگرافی ٥: گەشتێک بۆ لیوا کوردییەکان ئەنجام بدە و نیەتەکانی حکومەت بۆ خەڵک و بۆ فەرمانبەران بخەڕوو. لە ڕاستیدا کەشوهەوایەکی نوێ بخوڵقێنە.

٢. پەرەگرافی ٦: بۆ جێبەجێکردنی یاسای زمانی خۆجێیی، دەبێ چەند ڕێکارێکی تایبەت بگیرێنەبەر.

٣. پەرەگرافی ٧:

ا دەبێ پێگەی یاریدەدەری بەڕێوەبەری گشتی لە [وەزارەتی] ناوخۆ ڕێک بخرێت.

ب ئەو یاسایانەی لەلایەن نووسینگەی وەرگێڕانەوە، وەرگێڕدراون، دەبێ چاپ بکرێن و بخرێنە بەردەستی جەماوەر و فەرمانبەران.

ج بنەمای زمان نەک نەتەوە بۆ دامەزراندن، دەبێ زۆر بە وریاییەوە جێبەجێ بکرێت.

٤. پەرەگرافی ٨:

ا دەبێ کوردێکی پایەبەرز بۆ ڕێنماییکردنی سەرۆک وەزیران دابمەزرێت، یاخود لێکۆڵەرێکی ئیداریی کە کورد بێت بە دەسەڵاتی تایبەتەوە دابمەزرێت.

ب خێزانی ئەو کەسانەی ئەندامێکیان کوژراوە، یاخود بۆ هەمیشە لە یاخیبوونەکەی سلێمانی، لەهێز داماڵراون، قەرەبوو بکرێنەوە.

ج پلانی ئابوری و بە تایبەتی باشترکردنی بەرهەمهێنانی توتن زۆر بە جیدیی کاری بۆ بکرێت.

ه زەماله بە ڕۆڵە کوردە دەست نیشانکراوەکان بدرێت.

٥. پەرەگرافی ٩: دەبێ ڕۆژنامەکان ڕێنمایی بکرێن، کاتێک ئەنجوومەنی گەلان بڕیارەکەی دەرکرد، چۆن بابەتەکانیان بنووسن. باشترە ڕاگەیێندراوێک [لەلایەن حکومەتەوە] بڵاوبکرێتەوە. دەبێ لە ڕێگەی کوردە میانڕەوەکانەوە کار بکرێتە سەر سەرکردەکانی سلێمانی بۆ پەسەندکردنی بڕیاری [کۆمەڵەی گەلان].

واژوو: (K. Cornwallie)
ڕاوێژکار. وەزارەتی ناوخۆ.
٤ی شوباتی ١٩٣١

بەپەلە (ل ٣٤-٣٥)

ژمارە: P.O 36

سکرتاریەتی بەڕێز

کۆمسیاری باڵا لە عێراق

بەغدا

٤ی شوباتی ١٩٣١

بەرێز سەرۆک وەزیران

بەرێز کۆمسیاری باڵا ئاگادارکراوەتەوە کە ڕۆژی یەکشەممە، ڕێکەوتی ١ی کانوونی دووەم، دووەم خوێندنەوە بۆ یاسای زمانەکان کراوە کە جیاوازە لەو [یاسایەی] لەلایەن مەلیک [فەیسەڵ] لە کۆتایی مانگی نۆڤێمبەردا پەسەندکرا بوو. بێگومان بەڕێزتان نەتەنیا خوازیارن پێویستە ئەم یاسایە لە ماوەی ئەم خولەی پەرلەمان تێبپەڕێنرێت، بەڵکو لە دژی هەر جۆرە گۆڕانکارییەکی حکومەت لە بەندەکانی ئەم یاسایەدا دەوەستنەوە. کۆپیەک لە ڕەشنووسی [یاساکە کە لەلایەن] حکومەت [پەسەندکرابوو] لە نامەکەی بەڕێز جەعفەر پاشا، لە ڕێکەوتی ١٩ی ئابی ١٩٣١، بۆ کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت هاوپێچکراوە کە ئەم کۆپیە لەگەڵ بۆچوونەکانی حکومەتی بەریتانیا لەسەر داواکاریی کوردەکان بۆ ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان نێردراوە.

ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە مانگی تشرینی دووەمدا ئاگادار کراوەتەوە، مەلیکی [عێراق]، کە لە کاتی داڕشتنی یاساکە لە دەرەوەی عێراق بوو، یاساکەی بینیوە و پەسەندیکردووە. هیچ ئاماژەیەک نە لەلایەن مەلیک و نە لەلایەن بەڕێزتانەوە نەدراوە کە گۆڕانکاریی بەسەر ئەم ڕەشنووسەدا هاتووە. هەروەها نوێنەری بەریتانیا لە دانیشتنی ئێستای ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لەم ئەنجوومەنەدا هاوکارانی دڵنیاکردووەتەوە کە بە زووترین کات یاداشتی چاکسازیی یاسایی و ئیداریی جێبەجێ دەکرێت کە خراوەتەبەردەم کۆمەڵەی گەلان.

کاتێک یاسای زمانە خۆجێییەکان لەلایەن لێژنەی یاسایی پەرلەمانەوە پێداچوونەوەی بۆ کرا، نوێنەری بەریتانیا، یاداشتێکی ئاراستەی [سەرۆکی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان کردووە]، بەڵام ئاگادار نەبووە کە دواتر گۆڕانکاری جەوهەری بەسەر یاساکەدا هاتووە و لەلایەن پەرلەمانیش کۆمەڵێک هەموارکردنەوەی دی لەیاساکەدا کراوە، بۆیە ناوەڕۆکی سەرەکی یاساکە بۆ [نوێنەری بەریتانیا] ڕوون نییە.

بەم هۆیەشەوە ئەو، منی [کۆمسیاری باڵا] ڕاسپاردووە کە داوا لە بەڕێزتان بکەم ڕێگە نەدەیت خوێندنەوەی سێیەم بۆ یاسای زمانە خۆجێیەکان بکرێت، تا ئەوکاتەی دەرفەتێک دەڕەخسێت و من لەگەڵ بەڕێزتان لەسەر ئەم هەموارکردنانە گفتوگۆ دەکەم، بۆئەوەی بەندە سەرەکییەکانی یاساکە بە شێوەیەک پەسەند بکرێت نزیک بێت لەو چوارچێوەیەی خراوەتە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان.

من کۆپییەک لەم یاداشتە بۆ سەرۆکی دیوانی پاشایەتی دەنێرم.

خزمەتکارتان

بەڕێز نوری پاشا ئەلسەعید، S. M. G., D. S. O

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

کۆپی (ل ٣٦-٣٧)

(w 1612/3/98)

6A/24326/516

کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

٧ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز...

هــەروەک حکومەتــی بەریتانیــا ئاگادارکراوەتــەوە، ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان لــە دانیشــتنی ژمــارە شەســت و دووی خۆیــدا، چــاوی خشــاندووە بــە ڕاپۆرتــی نۆزدەیەمیــن دانیشــتنی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب، کــە لــە جنێــڤ و لــە ڕێکەوتــی ٤-١٩ی نۆڤێمبــەر ١٩٣٠ بەڕێوەچــوو.

بــە پێــی بڕیارەکانــی ئەنجوومــەن کــە لــە ٢٨ی کانوونــی دووەم دەرکــراون، شــەرەفەمەندم ڕاپۆرتــی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب و یاداشــتی کۆبوونــەوەی ٢٢ی کانوونــی دووەمیتــان بــۆ بنێــرم کــە تێیــدا ئەنجوومــەن تیشــکی خســتووەتە ســەر پرســیارەکانی کۆمســیۆنی ئینتیــداب و ڕاپۆرتــی ڕاپۆرتــدەری نوێنــەری یۆگۆســلاڤیا لــە یاداشــتێکەدا هاوپێچکــراوە.

ئەنجوومەنــی گــەلان بڕیاریــداوە تێبینیەکانــی کۆمســیۆنی ئینتیــداب کــە تایبەتــن بــە ڕاپۆرتــی عێــراق، کامێــرۆن (Cameroons) و تێگۆلەنــد (Tegoland) کــە لــە ژێــر ئینتیدابــی بەریتانیــادان، بخاتــە بــەردەم حکومەتــی بەریتانیــا و داوا لــە [حکومەتــی بەریتانیــا] دەکات داوکارییەکانــی کۆمســیۆن جێبەجــێ بــکات.

زیــاد لەمــەش، ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان داوای لێــم کــردووە کــە ســەرنجی حکومەتــی بەریتانــی بــۆ پەرەگرافــی (A (٢)) و (B) لــە بڕیارەکــە ڕاکێشــم [کــە تایبەتــن بــە] ســامانی گشــتی هەرێمەکانــی ژێــر دەســەڵاتی ئینتیــداب و پرســە جۆراوجۆرەکانــی تایبــەت بــە هەرێمــی تانگانیــکا (Tanganika)، عێــراق و فەڵەســتین.

لـە پەرەگرافـی (C) بڕیارەکـەی ئەنجوومەنـی گـەلان، ئەنجوومـەن ئەنجامگیرییەکانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیدابـی پەسـەندکردووە کـە بـە سـێ داواکاریـی تایبـەت بـە عێـراق و فەڵەسـتین و ترانس-ئـەردەن پەیوەسـتە و داوای کـردووە ئـەم ئەنجامگیرییانـە هــەم بخرێنــە بــەردەم حکومەتەکەتــان [حکومەتــی بەریتانیــا] و هەمیــش بــەردەم داواکارەکان (petitioner). بـۆ بەرچـاو ڕوونـی بەرێزتـان کۆپیـەک لـەو یاداشـتەی بـۆ داواکارەکان، کۆمپانیــای نەوتــی گەشــەپێدانی بەریتانیــا (British Oil Development Company)، کۆمەڵێـک کـوردی عێـراق و کۆمیتـەی جێبەجێکاریـی سوریا-فەڵەسـتین دەنێـرم، بۆتـان ڕەوان دەکـەم.

هەروەهـا ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان پەسـەندی داوایەکـی کۆمەڵـەی بەریتانـی لـە نەتـەوە یەکگرتـووەکان (British League of Nations Union) کـردووە کـە بـە گشـت هەرێمەکانــی ژێــر دەســەڵاتی ئینتیــداب پەیوەســتە. کۆپیــەک لــە ئەنجامگیرییەکانــی کۆمسـیۆنی ئینتیـداب هاوپێچـی ئـەو یاداشـتە کـراوە کـە بـۆ داواکارەکان دەنێردرێـت.

لەگەڵ ڕێزدا

واژوو: سکرتێری گشتی بە وەکالەت

(ل ٣٨)

(6A/23413/655)

سنووردار

جنێڤ

٧ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز...

بە پێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان کە لە کۆبوونەی ٢٢ی کانوونی دووەمی ١٩٣١ دەرکرا، شەرەفمەندم پێتان ڕابگەیێنم لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب کە تایبەت بوو بە داوکارییەکانی ڕێکەوتی ٢٨ی تەمووز و ٣ی ئابی ١٩٣٠، لەلایەن ژمارەیەک کوردی عێراق [خرابووە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان] گەیشتە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

""کۆمیسۆن ڕەچاوی ئەوە دەکات کە هیچ بڕیارێک لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە دەرنەچووە کە پشتی پێ ببەسترێت بۆ خواستی کوردە داواکارەکان بۆ دامەزراندنی حکومەتێکی سەربەخۆ لە ژێر سەرپەرشتی کۆمەڵەی گەلان. هەروەها ڕەچاوەی ئەوە دەکات کە ئەم جۆرە خواستە هیچ بنەمایەکی نییە تا ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان پشتی پێ ببەستێت، و تەنیا ڕوونکردنەوە بۆ [ئەم خواستە] بەهەڵە لێکدانەوەی ئەو بڕیارانەیە کە لە ١٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٦ خراوەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان، واتە ئەوکاتەی ئەو ناوچانەی داواکارەکان تێیدا دەژین، بە عێراق لکێنرابوون.

بە ڕەچاوکردنی ئەوەی ئەم بڕیارانە، داوای مامەڵەکردنێکی تایبەت لەگەڵ کورد دەکات، کە بە پێی دواین زانیارییەکانی ئینتیداب [ئەم جۆرە مامەڵە تایبەتە] بۆ کورد دابین نەکراوە، هەروەها [بڕیارەکە] داوای گەرێنتیکردنی ئیدارەی خۆجێیی [بۆ کورد] دەکات کە وادیارە تا ئێستا ئەم داوایە جێبەجێ نەکراوە.

بڕیاردرا بە ڕاسپاردنی ئەنجوومەن بە:

١. ڕەتکردنـــەوەی داواکاری کۆمەڵێـــک کـــوردی نـــاسراو کـــە داوای دامەزراندنـــی حکومەتێکـــی ســـەربەخۆ لـــە ژێـــر سەرپەرشـــتی کۆمەڵـــەی گـــەلان دەکـــەن.

٢. داوا لـە دەسـەڵاتی ئینتیـداب دەکات ڕێـکارە یاسـایی و ئیدارییەکانـی بـە گەرەنتیکردنـی پێگـەی کـورد تایبەتـن بـە شـیاوی بگیرێنـە بـەر و بخرێنـە واری جێبەجـێ کردنـەوە.

٣. ڕەچاوکردنـــی ئەگـــەری جێبەجێکردنـــی ڕێکارەکانـــی گەرەنتیکردنـــی پێگـــەی کـــورد، ئەگـــەر ئـــەو گەرەنتییانـــە پاشەکشـــەیان لێکـــرا کـــە ئێســـتا لەلایـــەن وەســـایەی بەریتانیـــای گـــەورەوە دابینکـــراوە.

ئەم ئەنجامانە لەلایەن ئەنجوومەنەوە پەسەندکران.

خزمەتکارتان

واژوو: (HASLER)

بۆ بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

مستەر عەزمی بەگی بابان، سلێمانی

هاوپێچ: دکتۆر کامەران عەلی

کۆپیەک بۆ: [....] ئەلشەریف، بەیروت، سوریا

دووبـاره داڕشـتنەوەی تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیــال (Secretary of State for the Colonies) (ل ٣٩-٤٠)

لەڕێکەوتـی ١٠ی شـوباتی ١٩٣١، لـە ڕێکەوتـی ١١ی شـوباتی ١٩٣١، کاتژمێـر ١٢.٥ خولـەک بـە دەسـت نووسـینگەی کۆلۆنیـال گەیشـتووە.

ژمارە ٣٩

ئامــاژە بــە نووسراوتــان ژمــارە ٥٢ لــە ٢٣ی کانوونـــی دووەم. لــە ئامادەکردنـــی یاداشـتنامەیەکی هەمەگیـر ڕووبـەڕووی گرفـت بوومەتـەوە؛ چونکـە تـا ئێسـتا بـەو قەناعەتـە نەگەیشـتووم کـە ئـەو سیاسـەتەی سـاڵی ڕابـردوو داڕێژرابـوو بـە ژیرانـە و خەمخۆرانـە [لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە] جێبەجـێ کرابێـت. هەروەهـا گەڵاڵـەی زمانــە لۆکاڵییــەکان کــە دەبووایــە لەلایــەن دەوڵەتــی [عێراقــەوە] پەســەندکرابا، بــە هــۆی پشــووی پەرلەمانــەوە، تـا پێـش هەفتـەی دووەم لـە مانگـی ئـادار نابێتـە یاسـا. بـە بـڕوای مـن حکومەتـی خاوەنشـکۆ هیـچ کاتێکـی لەبـەر دەسـت نەمـاوە هیواخـواز بێـت هەمـوو شـتەکان بـە باشـی بەڕێـوە بچـن، بۆیـە بـە بـڕوای مـن ناکرێـت لەسـەر پرسـی کـورد چیـتر نـووسراو بخەینـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، تـا ئەوکاتـەی حکومەتـی خاوەنشــکۆ بــە بــڕوای تــەواوەوە بتوانێــت بڵێــت، سیاســەتی [تایبــەت بــە کــورد] خەریکــی جێبەجێکردنــە. هیــچ دەرفەتێــک لەدەســت نــەدراوە بــۆ ڕوونکردنــەوەی کاریگەرییـە نەخوازراوەکانـی [جێبەجـێ نەکردنـی ئـەم سیاسـتە] بـۆ مەلیـک فەیسـەڵ و نـوری پاشـا؛ سـەرەڕای ئەمـەش باشـترە حکومەتـی خاوەنشـکۆ جارێکیـتر حکومەتـی عێـراق ئـاگادار بکاتـەوە کـە لـە [جێبەجێکردنـی ئـەم سیاسـەتەدا] سـەرکەتوو نەبـووە. هەروەهــا جەخــت لــەوە بکاتــەوە کــە هەڵوێســتی گشــتی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیـداب لەبـارەی وەرگرتنـی عێـراق لـە کۆمەڵـەی گەلانـدا پێچەوانـە دەبێتـەوە، ئەگـەر ڕاپۆرتـی دە سـاڵەی [تایبـەت بـە عێـراق] نیشـانی بـدات کـە سیاسـەتی پەیوەسـت بـە کـورد جێبەجێکـراوە و هەروەهـا دەبـێ لـە مانگـی حوزەیرانـدا نوێنـەری جێـی متمانـەی بەریتانیـا [کۆمەڵــەی گــەلان] دڵنیـا بکاتــەوە کــە ئــەم سیاســەتە جێبەجێکــراوە.

بێجگـە لەمـەش، بڕیـاری خسـتنەڕووی ڕاپۆرتـی دە سـاڵە بـۆ خوێندنـەوە لـە دانیشـتنی مانگـی حوزەیرانـدا هـاوكات دەبێـت لەگـەڵ خوێندنـەوەی داواكاریـی كـورد [بـۆ سـەربەخۆیی]، بۆیـە بـە بـڕوای مـن پێویسـتە یاداشـتێكی تایبـەت بـە كـورد بەجیـا بەرزبكرێتـەوە كـە هەمـان داواكاریـی لەخـۆ بگرێـت [واتـە سیاسـەتی تایبـەت بـە كـورد جێبەجـێ بكرێـت]. تەنیـا خـاڵ كـە دواییـن داواكاریـی لەخـۆ دەگرێـت لـە دەقـی ڕەسـەنی داواكاریـی حكومەتـی خاوەنشـكۆ و بڕیـاری ئەنجوومەنـی كۆمەڵـەی گـەلان ئامـاژەی بـۆ نەكـراوە، بریتییـە لـە ڕووداوی سـلێمانی و پرسـێكی گشـتی لەبـارەی سیاسـەتی تایبـەت بـە كـورد.

ڕاپۆرتێـک لەسـەر ڕووداوی سـلێمانی بەشـێوازێک كـە گونجـاو بێـت بـۆ خسـتنەبەردەم كۆمەڵـەی گـەلان لەلایـەن پۆسـتەی ئاسـمانییەوە (Air Mail) نێـردراوە. خسـتنەڕووی گشـتی لەسـەر سیاسـەتی تایبـەت بـە كـورد لەلایـەن ڕاپۆرتـی دە ساڵەوە ڕووماڵكـراوە. بۆیـە پێشـنیاز دەكـەم ئەگـەر بتوانرێـت ئـەو داواكارییانـەی مـاون پێـش ڕێكەوتـی ٢٨ی شـوبات بخرێتـە بـەردەم كۆمەڵـەی گـەلان، دەتوانرێـت چەنـد سـەرنجێكی كـورت لەسـەر ئـەم بابەتانـەی لەسـەرەوە باسـكران و هەروەهـا ڕووداوەكـەی سـلێمانی لـە خۆبگـرن.

زۆر نهێنی (ل ٤١-٤٣)

شوێنی مانەوە

بەغدا. ١٣ی شوباتی، ١٩٣١

بەڕێزم

١. شەرەفی ئەوەم هەیە سەرنجتان ڕاکیشێم بۆ تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٩٣ لە ڕێکەوتی ١٠ی شوباتی ١٩٣١، کە بە داواکاریی کورد بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان پەیوەستە؛ هەروەها ڕاپۆرتێک لەسەر ئاڵۆزییەکانی سلێمانی بخەمەڕوو بە شێوازێک کە بۆ خستنەبەردەم کۆمەڵەی گەلان گونجاو بێت.

٢. هەروەک لە تەلەگرامی ئاماژە پێکراودا ڕوونمکردووەتەوە، گرفتی من لە قۆناغی ئێستادا لە ئامادەکردنی هەر جۆرە یاداشتێک لەسەر سیاسەتی تایبەت بە کورد ئەوەیە، من لەو قەناعەتەدا نیم حکومەتی عێراق بە نیاز بێت، چ بە قسە و چ بە کردار، ئەو سیاسەتەی ساڵی پار داڕێژرابوو جێبەجێ بکات. ئاماژەیەک بۆ ئەم ڕەفتارەی ئەوان بریتییە لەو ڕاستییەی ئەوان وەها دەبینن کە هیچ زیانێکیان لە هەموارکردنەوەی یاسای زمانە خۆجێییەکاندا بەر ناکەوێت، [یاسایەک کە] وەک گەڵاڵەیاداشتێک خراوەتە بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران. لە لایەکیترەوە، ڕاوێژکاران ئەم هەموارکردنەوەیە وەک دەستکاریکردنی ناوەڕۆکی [یاساکە] دەزانن؛ هەروەها من مەلیک [فەیسەڵ] و سەرۆک وەزیرانم ئاگادارکردووەتەوە، تا ئەوکاتەی ئەم هەموارکردنەوانە نەوەستێنرێن، من لە دژی هەموارکردنەوەکانی حکومەت دەوەستمەوە کە لە ماوەی دەربازکردنی گەڵاڵە نامەکە بۆ بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران لەسەر دەقی ڕەسەنی یاساکە ئەنجامدراون. چەندین ئاماژەیتر هەن نیشان دەدەن حکومەتی عێراق بە دڵەوە ئەو سیاسەتانە پیادە ناکات کە نوێنەری بەریتانیا لە دانیشتنی ئێستای ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلاندا، هاوکارانی دڵنیاکردووەتەوە بە شێوەیەک کە پەسەندیان بێت [ئەم سیاسەتانانە لە لایەن حکومەتی عێراقەوە] جێبەجێ دەکرێن؛ ئەمەش لەو یاداشتەی لەلایەن

ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆ بـۆ وەزارەتەکـەی نـووسراوە دەردەکەوێـت کـە تێیـدا ئـەو بارودۆخــە ڕوون دەکاتــەوە کــە لەئارادایــە.

٣. مــن دڵنیــام بەڕێزتــان هــاوڕان لــەم چەشــنە بارودۆخــەدا کــە لــەم یاداشــتەدا ئامـاژەی بـۆ کـراوە، بـۆ حکومەتـی خاوەنشـکۆ مەحـاڵ دەبێـت بتوانـن هـەر جـۆرە نووسراوێــك، لەبــارەی داواکارییەکانــی دیــی تایبــەت بــە کــورد، بخاتــە بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان و ئــەو بەرپرســیارێتییە بخاتــە ئەســتۆی خــۆی و بڵێــت ئــەو سیاســەتەی پــار لەســەری ڕێککەوتــوون، جێبەجێکــراوە.

٤. بـە تەواوەتـی بـۆ مەلیـک [فەیسـەڵ] و سـەرۆک وەزیرانـم ڕوونکـردەوە، ئەگـەر یاسـای زمانــە خۆجێییــەکان بەبــێ هەموارکردنــەوەی ناوەڕۆکەکــەی پەســەند نەکرێــت و ڕاسـپاردەکانی ڕاوێژکاریـی وەزارەتـی ناوخـۆ لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە پەسـەند نەکرێـت بـۆ حکومەتـی خاوەنشـکۆ زۆر سـەخت دەبێـت ڕاسـتییەکان لـە ڕاپۆرتـی دە ســاڵەدا بخرێنــەڕوو کــە ئــەم ڕاپۆرتــە لــە قۆناغــی ئامادەکردندایــە. هەروەهــا هیـوادارم بتوانـم پێـش ئامادەکردنـی ئـەم ڕاپۆرتـە بابەتـەکان بخەمـەوە سـەر ڕێـگای ڕاسـتی خۆیـان، بـەڵام بـە بـڕوای مـن هـەر وەک لـە تەلەگرامـە ئامـاژە پێکراوەکەمـدا ڕوونمکردووەتـەوە، باشـترە هیـچ نووسراوێـك نەخرێتـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، تـا ئەوکاتـەی حکومەتـی خاوەنشـکۆ بـە بـڕوای تـەواوەوە بتوانێـت بڵێـت ئـەو سیاسـەتەی تایبەتــە بەکــورد خەریکــە جێبەجــێ دەکــرێ.

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزمدا، شەرەفمەندم خزمەتکاری ملکەچی بەڕێزتان بم

F. Humphreys

کۆمسیۆنی باڵای تایبەت بە عێراق

ڕاپۆرتی ئاڵۆزییەکانی سلێمانی (ل ٤٤-٤٨)

لـە ٥ی ئەیلوولـی ١٩٣٠ دا، لێکۆڵـەری ئیداریـی لـە سـلێمانی، کە لەو کاتـەدا بەوەکالەت موتەسـەڕیف بـوو، لەلایـەن ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆوە ئاگادارکرایەوە، ئەگـەر مومکین بێـت گرنگـە دەسـت بـە هەڵبژاردنـەکان بکـەن؛ هەروەهـا سـەرکردە توندڕەوەکانـی کـورد، واتـە ئەوانـەی هەوڵـی بایکۆتکردنـی ئەنجامدانـی هەڵـبژاردن دەدەن، بانگێشـت کـران و لەلایـەن لێکۆڵـەری ئیداریـی ئاگادارکرانـەوە کـە مەبەسـتیەتی لـە چەنـد ڕۆژی داهاتـوودا هەڵبژاردنـی لێژنـەی دامەزرێنـەر (inception committee) ئەنجـام بـدات (واتە هەنگاوی سـەرەتایی بـۆ ئەنجامدانـی هەڵبژاردنـە [گشـتییەکانی ئەنجوومەنـی نوێنـەران]) و ئـەو سـەرکردانەی لـە ئەنجامدانـی[ئەنجامەکانـی] هەر جـۆرە ئاژاوەنانەوەیەک ئـاگادار کردەوە. لـە کاتێکـدا سـەرکردەکانی کـورد خۆیـان لـە بەشـداریکردن دوور خسـتەوە، بـەڵام بەڵێنیاندا هیـچ ئاڵۆزییـەک دروسـت نەبێـت. لـە بەرەبەیانـی ڕۆژی ٦ی [ئەیلـوول]، ڕێوشـوێنی توندی پۆلیسـی گیرایەبـەر و ئەندامەکانـی داهاتـووی لێژنەی دامەزرێنـەر بەرەو "سـەرا"، واتە ئەو شـوێنەی هەڵبژاردنـەکان تێـدا دەسـتی پێکرد، پاسـەوانیکران.

هـاوکات، دەسـتەیەک تێکـدەر لـە بـازاڕدا دەگـەڕان و دوکاندارەکانیـان ناچاردەکـرد دوکانەکانیـان دابخـەن و بەشـدار بـن لـە خۆپیشـاندانەکانی دژی هەڵبـژاردن؛ لـە ماوەیەکـی کەمـدا جەماوەرێکـی زۆری تـوڕە لـە دەرەوەی سـەرا کۆکرانـەوە و دژی ئـەوە وەسـتانەوە کـە بڵاوەیـان پـێ بکرێـت. جەمـاوەر دار بەدەسـتەوە، بـەرەوڕووی نێزەکانـی پۆلیـس وەسـتانەوە و بـە هەڕەمەکـی پۆلیسـیان بەردبـاران دەکـرد. جامخانـەی زۆربـەی دوکانەکانـی سـەرا شـکێنران و ژماریـەک پۆلیسـیش برینـدار کـران. هـاوکات ژمارەیـەک خەڵـک وەسـەر بانـی بەندیخانـە کەوتـن و هەوڵیانـدا بەندکـراوەکان ئـازاد بکـەن. کاتێـک زانـرا پۆلیـس ناتوانێـت بارودۆخەکـە کۆنتـڕۆڵ بـکات، موتەسـەڕیفی بـە وەکالـەت داوای لـە هێـزی پیـادەی سـوپا کـرد بـە هانایانـەوە بێـت و توانیـان بـە بەکارهێنانـی نێـزەی سـەر تفەنگەکانیـان بەسـەر جەمـاوەردا زاڵ بـن. بـەڵام، جەمـاوەر شـوێنی خۆیـان پاراسـت و هێرشـیان کـردە سـەر سـەربازەکان. بۆیـە دواتـر سـەربازەکان دەسـتیان بـە تەقـە کـرد، زۆرێـک لـە سـەربازەکان بـە ئەنقەسـت تەقـەی هەواییـان دەکـرد. ژمارەیـەک برینـدار لـە

ناو جەماوەردا کەوتنەوە و دواتر پەرتوبڵاوبوونەوە. بەڕای موتەسەڕیفی بە وەکالەت، کە شایەتحاڵی ڕووداوەکە بوو، تەقەکردنەکە تەنیا چەند خولەکێکی خایاند، واتە تا ئەوکاتەی پێویست بوو بەردەوام بوو، نەک زیاتر. ژمارەی بریندارەکان بەم جۆرەن:

سوپای عێراق یەک نەفەر کوژراو؛ سێ بریندار.

پۆلیس ١٠ بریندار.

یاخیبووان ١٣ کوژراو، ٢٣ بریندار.

دواتر سوپا دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و ئارامی و ئاسایش بە تەواوەتی گەڕایەوە.

لە ڕوانگەی ئەو سکاڵایەی لەلایەن جەعفەر سوڵتان و هاوڕێکانییەوە لە ڕێکەوتی ١٤ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠ کراوە، ڕێکارەکان لە دژی چەند کەسایەتییەکی کورد گیراوتەبەر، چونکە ئەوان واژوویان لەسەر داواکارییەکەی ٢٦ی تەمووز ١٩٣٠ کردووە کە لەلایەن عەزمی بەگی بابان و هاوڕێکانییەوە واژووکرابوو. باشترە وردەکارییەکانی ئەو هەنگاوانە بخرێنەڕوو کە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە کە هەر لە دوای یاخیبوونەکەی سەرەوە گیرانەبەر.

بە گشتی ٩٨ کەس دەستبەسەر کراون بەو پاساوەی ئەوان لەو کەسانە بوونە هانی یاخیبوونیان داوە. ئەمە ڕاستە هەندێك لەم کەسانە ئەو داواکارییەیان واژوو کردووە کە خراوەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان، دەکرێت ئەمەش هۆکارێکی بەڵگە نەویست بێ بۆ گومان خستنەسەر ئەو کەسانە؛ بەڵام حکومەتی عێراق ڕوونی کردووەتەوە کە هیچ ڕێکارێک لە دژی هیچ کەسێک ناگیرێتەبەر لەسەر بنەمای ئەوەی کەسەکە واژووی لەسەر ئەو داواکارییە کردووە کە بۆ کۆمەڵەی گەلان بەرز کراوەتەوە، بەڵام ئەمە نابێتە ڕێگر لەبەردەم حکومەتی عێراق لەگرتنەبەری هەنگاوەکانی داهاتوو کە هەر کەسێک ببێتە هۆی تێکدانی ئارامی و ئاشتی بیهێنێتە بەردەم دادگا.

لەو ٩٨ کەسەی لە سەرەوە ئاماژەیان پێکرا، ١١ کەسیان بە سەرکردەی بزووتنەوەی کورد ناسراون، بۆ کەرکووک گوازراونەتەوە تا لە مەترسی وروژاندنی هەستی جەماوەر لە سلێمانی و مەترسی تەشەنەکردنی دەنگۆی ئاژاوەکان

کــەم بکرێتــەوە. ٨٧ کەســەکەیتریش لــە بەندیخانــەی پۆلیــس لــە ســلێمانی ڕاگیــران، بــەڵام ســەرەنجام بــە کەفالــەت ئازادکــران. دواتــر لــە دوای دادگاییکردنــی دوو لــە گومانلێکــراوەکان کــە بــۆ کەرکــووک گواســترابوونەوە و تۆمەتەکانیــان بەســەردا ســاخ نەبووتــەوە، گشــت تۆمەتــەکان لەســەر ئــەم ٨٧ کەســە پێــش دادگایکردنیــان و هێنانــی کەفالــەت، لەســەریاندا لابــردران. بــۆ ئــەوەی ئــەو کەســانە ئاسایش بپارێــزن، دادوەر بــە پێــی یاســای تاوانکاریــی دادگایــی گومانلێکراوانــی نەکــردووە، بەڵکــو لــە چوارچێــوەی ئــەو دەســەڵاتەدا کاری کــرد کــە لەلایــەن ڕێکارەکانــی رێکخســتنی تاوانەکانــی بەغــدا پێــی ســپێردرابوو کــە تایبەتــە بــە هێنانــەدی ئاسایش لــە پێنــاو بەرقەرارکردنــی ئاشــتی و ئارامــی. ڕاســتە دوو مانــگ لــە نێــوان دەســتگیرکردنی ئــەم کەســانە و ئازادکردنیــان بــە کەفالــەت تێپەڕیــوە، بــەڵام هــۆکاری ئەمــەش دەگەڕێتــەوە بــۆ ســەختی لێکۆڵێنــەوە ســەرەتاییەکان. بــە ئینســافەوە ئەگــەر پشــتگیریی دەســەڵاتدارانی [عێــراق] بکەیــن، هــەر لــە دوای ئــەوەی دەرکــەوت بەڵگــەی پێویســت لــە دژی ئــەو کەســانە لەبەردەســت نییــە بۆئــەوەی ببرێنــە بــەردەم دادگا، یەکســەر ئازادکــران. ســەبارەت بــەو ١١ کەســەی کــە بــۆ کەرکــووک گوازراونەتــەوە، چیرۆکەکەیــان بــەم شــێوەی خوارەوەیــە:

هــاوکات لەگــەڵ ئــەو کەســانە، ٨ لــەو کەســانە بەپێــی هەمــان مەرجگــەل ئازادکــران کــە لــە ســلێمانی ئازادکرابــوون. دوو کــەس، واتــە ڕەمــزی ئەفەنــدی و تۆفیــق قــەزاز، لــە ٢٣ی تشرینــی دووەم لــە کەرکــووک ، هێنرانــە بــەردەم دادگا و لــە دانیشــتنەکانی دادگای تاوانــدا گــوێ لــە قســەکانیان گیــرا. دادگا بــە ئازادکردنیــان بەکۆتــا هــات و لــە ٢٤ی تشرینــی دووەمــدا گەڕانــەوە ســلێمانی.

ســەبارەت بــەم دوو کەســە، شــێوازێکی لێکۆڵینــەوە ســەرەتاییەکان وەک کەیســەکی بەڵگەنەویســتی (prima facie case) وەرگــرت، چەندیــن شــایەتحاڵ ئەمەیــان خســتەڕوو کــە ئــەم کەســانە جەماوەریــان هانــداوە لــە ڕێگــەی بەکارهێنانــی هێــزەوە بەڕێوەبردنــی هەڵبژاردنــەکان بوەســتێنن. لــە کەیســی ڕەمــزی ئەفەندیــدا، دوو لــە شــایەتحاڵەکان ســوێندیان خــوارد کــە لــە کاتــی ئاژاوەکانــدا ڕەمــزی ئەفەنــدی لــە نــاو جەمــاوەردا بــووە و هەنــدێ تەعبیــری بەکارهێنــاوە کــە خەڵکــی بــەرەو توندوتیــژی هانــدەدا. هــەر دوو

تاوانبـار بـە پێـی بەندەکانـی ٨٠، ٨٥ و ٢١٤ی یاسـای تاوانـی بەغـدا تاوانبـار کـران، کـە تایبەتـن بـە تاوانەکانـی بەرگریـی چەکداریـی لـە دژی جێبەجێکردنـی یاسـا و کۆکردنـەوەی جەمـاوەر بەمەبەسـتی ڕێگریکردنـی لـە جێبەجێکردنـی یاسـا. بەنـدی ٢١٤، تایبەتـە بـە کوشـتن و کوشـتنی سـەربازی عێراقـی لـە کاتـی یاخیبوونـدا. هـەر وەک لەسـەرەوە ئامـاژەی پێـدرا، دادگا بـەو ئەنجامـە گەیشـت کـە بەڵگـەی پێویسـت لەبەردەسـت نییـە بتوانرێـت تاوانبارکـردن بەسـەر ئـەم تۆمەتبارانـەدا بسـەلمێنێت.

کەیسـی کەسـێکیتر، واتـە شـێخ قـادر، کۆمەڵێـک خەسـڵەتی تایبـەت لەخـۆ دەگرێـت. هەرچەنـدە بەڵگـەی پێویسـت لەبـەر دەسـت نییـە بیسـەلمێنێت ئـەو جەمـاوەری هانـداوە ڕێگـری بکـەن لـە بەڕێوەچوونـی هەڵبژاردنـەکان، یاخـود لـە یاخیبوونەکـەدا بەشـدار بـووە، بـەڵام بـە بـڕوای حکومەتـی عێـراق گەڕانـەوەی ئـەو بـۆ سـلێمانی ئاشـتی گشـتی دەخاتـە مەترسـییەوە، چونکـە لەوانەیـە هاوکاریـی [سـەرکردەکانی کـورد بـکات وەک تۆڵـە سـەندنەوەیەک] لـە نەفـی کردنـی براکـەی شـێخ مەحمـود، کـە کەسـێک نـاسراوە و لـە کاتـی خۆیـدا خێڵەکانـی لـە دژی حکومەتـی عێـراق ڕێکخسـتووە و سـنوری [عێراقـی] بـەرەو گوندێکـی ئێـران بڕیـوە و لـەوێ نیشـتەجێ ببـوو تـا لـەم شـوێنەوە هێـرش بکاتـە سـەر هەندێك بنکـەی پۆلیسـی عێـراق. فەرمانێـک بـە پێـی بەنـدی ٤٠ لـە ڕێـکاری تاوانـی خێڵەکـی و ناکۆکـی مەدەنـی (Tribal Criminal and Civil Disputes Regulation) ئاڕاسـتەی شـێخ قـادر کـراوە کـە قەدەغەیـە ناوبـراو لەسـنووری لیـوای سـلێمانی نیشـتەجێ بـێ و داوای لێـدەکات شـوێنی نیشـتەجێ بوونـی بگوازێتـەوە ناسرییـە. ئـەم فەرمانـە بـە پێـی بەنـدی ٤٠ی ڕێکارەکانـی ئامـاژە پێکـراوە و ڕێگـە بـە حکومەتـی عێـراق دەدات وەهـا بیـر بکاتـەوە کـە ئـەم شـێخە لـە ڕوانگـەی ئاشـتی خێڵایەتیـەوە بـە کەسایەتییەکی مەترسـیدار هەژمـار بکرێـت، بـەڵام دواتـر ئـەم فەرمانـە هەموارکرایـەوە و ڕێگـە بـە شـێخ قـادر درا لـە بەغـدا نیشـتەجێ بێـت و ئێسـتا ئـەو لـە بەغـدا نیشـتەجێیە.

ئـەم زنجیـرە ڕووداوانـە کـە بـە دوای ڕووداوەکانـی ٦ی ئەیلوولـدا هـات، بـە ڕوونـی دەرخـەری ئـەوەن کـە گشـت دەسـتگیرکراوەکانی سـلێمانی بـە هـۆی یاخیبوونـەوە دەسـتگیرکراون، نـەک بـەو هۆیـەی کـە بەشـێک لـەو دەسـتگیرکراوانە واژوویـان لەسـەر

ئـەو داواکارییـە کـردووە کـە خراوەتەبـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان. بۆیـە هـەر گومانێکـی بـە پێچەوانـە پووچـەڵ دەبێتـەوە، چونکـە چەندیـن هەفتـە لـە نێـوان بەرزکردنـەوەی داواکارییەکـە و دەسـتگیرکردەنەکاندا هەیـە. لـە ڕاسـتیدا، دەکـرێ پرسـیاری ئـەوە بکەیـن، بۆچـی حکومەتـی عێـراق لـە هەفتەکانـی پێـش ٦ی ئەیلوولـدا، هیـچ هەنگاوێکـی لـە دژی سـەرکردە تونـدڕەوەکان نەگرتەبـەر؟ وەڵامەکـەش بریتییـە لـەوەی لـە دەسـتپێکی مانگـی تەمـووزەوە، واتـە ئەوکاتـەی ڕێککەوتنـی نێـوان ئەنگلۆ-عێـراق بـۆ جەمـاوەر ئاشـکرا کـرا، سیاسـەتی حکومەتـی عێـراق بریتـی بـوو لـەوەی ڕێگـە بـە [خەڵـک] بـدات بـە ئازادانـە بۆچوونەوەکانیـان دەرببـڕن و هیـچ هەنگاوێکیـش لـە دژی سـەرکردەکان نەگرێتەبـەر، تەنیـا ئەوکاتـە نەبێـت کـە خـودی سـەرکردەکان بـە ئەنجامدانـی کـردەوەی ناعەقڵانـی، حکومـەت ناچـار دەکـەن هەنـگاوی پێویسـتییان لـەدژ بگرێتـە بـەر.

لـە هەفتەکانـی پێـش مانگـی ئەیلـوول، دۆخـی سـلێمانی لـە ڕووی سیاسـییەوە لـە تێکچوونـدا بـوو. بـەڵام لـە لایـەن حکومەتـی عێراقـەوە هیـچ ڕێکارێکـی پێشـگیرانە نەگیرایەبـەر، ئەمـە یاخیبـوون و تەنیـا و تەنیـا یاخیبـوون بـوو کـە دەسـەڵاتدارانی ناچـار کـرد دەسـت بـە دەسـتگیرکردنی [ئـەو سـەرکردانە بـکات].

نهێنی (ل ٤٩)

ژمارە ٥٩٨

وەزارەتی کاروباری دەرەوەی عێراق

بەغدا، ١٤ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز سێر فرانسیس

لە ٢٨ی مانگی ڕابردوو، تەلەگرامێکم لەلایەن وەزیری عێراق لە ئەنقەرە بەدەست گەیشت و ئاگادارکرامەوە کە حکومەتی تورکیا بەنیازە بەرانبەر کۆمەڵەی گەلان لە دژی بڕیارێکی کۆمسیۆنی ئینتیداب کە تایبەتە بە کورد و کەمینەکانی عێراقە، نارەزایی دەربڕێت. لە وەڵامدا گوتم تا ئێستا بڕیاری کۆمەڵەی گەلان بە شێوەیەکی فەرمی بەدەست حکومەتی عێراق نەگەیشتووە، هەروەها گوتم ئێمە ڕازی نین هیچ مافێک بە کەمینەکان ببەخشرێت، تەنیا ئەو مافانە نەبن کە ڕامانگەیاندووە.

بۆ زانیاریی بەڕێزتان کۆپیەکتان لە یاداشتی ژمارەی ٢٦، لە ڕێکەوتی ٢٦ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، بۆ دەنێرم، کە هەر ئێستا لەلایەن وەزیرەوە لە ئەنقەرە بە دەستم گەیشتووە. زۆر خۆشحاڵ دەبم ئەگەر بەڕێزتان لە باشی خۆتانەوە کۆپیەکم لە بڕیاری کۆمسیۆنی ئینتیداب لە نزیکترین دەرفەتدا بۆ بنێریت.

خزمەتکارتان

واژووکراو: عەبدوڵا ئەلدەمەلوجی

H.E. Sir Francis Henry Humphrys

G.C.V.O., K.C.M.G., K.B.K., O.I.E

His Britannic Majesty"s High Commissioner for Iraq, Baghdad

وەرگێرانی یاداشتی ژمارە ٢٥ لە ڕێکەوتی ٢٥ی کانوونی دووەمی، ١٩٣١، لەلایەن وەزیری عێراق، ئەنقەرە، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، بەغدا. (ل٥٠-٥١)

بەڕێز...

دوێنێ ئێوارە پەیوەندیم بە ڕوشدی بەگ (Rushdi Beg)، وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا، کرد. لە میانەی گفتوگۆکەدا، ئاماژەی بە بابەتێکی گرنگ کرد، واتە ئاماژەی بە بڕیاری ئەم دواییەی کۆمسیۆنی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان کرد کە تایبەتە بە کورد و کەمینەکانی عێراق. ڕوشدی بەگ گوتی هەر وەک باس دەکرێت، ئەم بڕیارە کاریگەری لەسەر بەرژەوەندییەکانی تورکیا، ئێران و عێراقدا دروست کردووە. بۆیە حکومەتی تورکیا داوای لە حکومەتی ئێران کردووە لەمبارەوە بۆچوونی خۆیان دەرببڕن و داوایان لە حکومەتی ئێران کردووە ئاگاداریان بکەنەوە کە لەمبارەوە چ هەنگاوێک دەگرنەبەر.

لە وەڵامی حکومەتی تورکیا، حکومەتی ئێران ڕایگەیاندووە ئەم دوو وڵاتە دەتوانن پێکەوە ناڕەزایەتیەکی هاوبەش بخەنە بەردەم حکومەتی عێراق. بەهەرحاڵ، من وەها لە وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا تێگەیشتم کە حکومەتی تورکیا لە وەڵامدا گوتویەتی ناڕەزایەتی دەربڕین، تەنیا لەبەردەم حکومەتی عێراق سوودی نییە، چونکە بە بڕوای حکومەتی تورکیا ئەم کارە هەم پێویست نییە و هەمیش بێ سوودە؛ بەڵام لە لایەکیترەوە، حکومەتی تورکیا پێشنیازی کردووە هەر دوو حکومەت پێکەوە دەتوانن ناڕەزایەتیەکی هاوبەش بخەنە بەردەم خودی کۆمەڵەی گەلان، چونکە ئەمە حکومەتی عێراق نییە، بەڵکو حکومەتی بەریتانیایە هەموو کارەکانی بەدەستەوەیە" و دەستی لەو بڕیارەدا هەیە کە تایبەتە بەم پرسە [واتە پرسی کورد و کەمینەکانی عێراق].

بۆ زانیاریتان لەبارەی ناڕەزایی دەربڕینەکە، کە حکومەتی تورکیا بۆ حکومەتی ئێرانی پێشنیاز کردووە هەر دوو حکومەت پێکەوە بەرانبەر کۆمەڵەی گەلان ناڕەزایی دەرببڕن، من ئەم خاڵانەی خوارەوەم خستەڕوو:

١. حکومەتی تورکیا دانی بەو ئینتیدابە دانەناوە کە بەسەر عێراقدا سەپێنراوە. ئەوان حکومەتی عێراق بە حکومەتێکی سەربەخۆ هەژمار دەکەن؛ بۆیە یاداشتی ئەنقەرە لە ڕێکەوتی ٥ی حوزەیرانی ١٩٢٦، پەیوەندی نێوان هەردوو وڵاتی ڕێکخستووە.

٢. حکومەتی تورکیا لەو بڕوایەدایە حکومەتەکانی ئێران و عێراق نابێ پابەندی هیچ ڕێککەوتننامەیەک بن کە تێیدا دانی بە بوونی کەمینەکان لەم وڵاتانەدا نابێت.

٣. ئەو کوردانەی مووسڵمانن وەک کەمینە هەژمار ناکرێن، چونکە لە بەستێنی مووسڵمانێتیدا، کەمینە بوونی نییە. لە پەیمانی لۆزاندا هیچ ئاماژەیەک بە کەمینە مووسڵمانەکان نەکراوە.

٤. پرسی کورد بە ڕاستەخۆ سەرنجی حکومەتی تورکیا و ئێران و بە ناڕاستەوخۆ سەرنجی یەکێتی سۆڤیەت ڕادەکێشێت.

بۆیە ئەگەر بڕیاری کۆمسیۆنی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان کە تایبەتە بە پرسی کورد لە عێراقدا هەڵنەوەشێنرێتەوە و هەموار نەکرێتەوە، دەبێتە هۆی تێکدانی ئاشتی و ئارامی لە ڕۆژهەڵاتی نزیک، ئەمەش بە هۆی کردەوەی کۆمەڵەی گەلانەوە دەبێت. بە بڕوای حکومەتی تورکیا ئەو بڕیارەی لەمبارەوە دەرکراوە، نە تەنیا بە پێچەوانە بنەما سەرەکییەکانی کۆمەڵەی گەلانە، بەڵکو دەبێتە هۆی تێکدانی ئاشتی و ئارامی ناوخۆی تورکیاش. هەر بەم هۆیەشەوەیە ئەم دوو حکومەتە ناڕەزایی دەربڕینێک ئاڕاستەی حکومەتی عێراق دەکەن.

لەسەر ئەم پرسە حکومەتی تورکیا چاوەڕوانی وەڵامی حکومەتی ئێرانە؛ هەروەها وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا دەیەوێت بەر لەوەی ئەم ناڕەزایی دەربڕینە بخاتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان، بۆچوونی حکومەتی عێراق بزانێت.

نهێنی (ل ٥٢-٥٥)

ژمارە ٦٤٥

نووسینگەی ئەنجوومەنی ئینتیداب

بەغدا، ١٦ شوباتی، ١٩٣١

بەڕێز فرانسیس

لەو گفتگۆیەی لەم دواییە لەگەڵ بەرێزتان و ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆ لەبارەی سەرنجەکان لەسەر ڕووداوەکانی ٦ی مانگدا ئەنجامدرا کە بە پرسی کورد و یاسای زمانە خۆجێییەکان پەیوەست بوو، ئێستا خراوەتە بەردەم پەرلەمان، کۆمەڵێک بۆچوونم دەربڕی و ئێستاش دەمەوێت ئەم بۆچوونانە بە شێوەی نووسین بخەمەڕوو و بزانم ئایا دەکرێت ئەم بۆچوونانە لە ئەرزی واقیعدا جێبەجێ بکرێن.

دوایین لێدوانەکەی عەبدولموحسین بەگ لە پەرلەماندا کە بە سیاسەتی حکومەتی عێراق لەبارەی پرسی کورد و ڕاسپاردەکانی "کۆمسیۆنی سنووری سەر بە کۆمەڵەی گەلان" پەیوەست بوو؛ ئەم کۆمسیۆنە لە دوایین ئەنجامی ڕاپۆرتەکەیاندا ئەوەیان خستووەتەڕوو کە ئامانجیان دەربڕینی نارەزایی سیاسیی نییە، بەڵکو داوا [لە حکومەتی عێراق دەکەن] مامەڵەیەکی یەکسان و دادپەروەرانە لەگەڵ کوردی عێراقدا بکات.

ئەو هەواڵەی بەڕێزتان بەتایبەت بە منتان ڕاگەیاند کە گوایە داواکەی کورد لەبارەی سەربەخۆیی لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە ڕەتکراوتەوە، پشتگیریی لەم ڕوانگەیەی سەرەوە دەکات. پەیوەست بەم بنەمایە، بە بۆچوونی من دەکرێت ببێتە بناغەی گشت ئەو بابەتانەی بە کوردەکانەوە پەیوەستن، من بە گونجاوی دەزانم لەسەر ڕەشنووسی یاسای زمانە خۆجێییەکان گفتوگۆ بکەین.

لە خودی کوردەکانەوە زانیومە کە لە عێراقدا چەندین شێوەزاری کوردی هەن؛ بەڵام ئەم شێوەزارانە بەسەر دوو دەستەدا دەبەش دەبن کە هەر یەکێکیان زۆر لە ئەویتریان جیاوازە؛ سەرەڕای جیاوازیی شێوەزار لە نێوان خودی هەر یەک لەم

دەستانەدا. ئەگەر ئێمە وشەکانی ""زمانی کوردی"" لە یاساکەدا بهێڵینەوە و ئەم وشانە بە وشەگەلی ""زمانە خۆجێییەکان"" نەگۆڕینەوە؛ پێویستە ئێمە ئەو زمانە کوردییە جێگر بکەین کە [بە شێوەی فەرمی] بەکار دەهێنرێت و پێویستە هەموو کورد ناچار بکەین کە یەک زمان بەکار بهێنن.

ڕوونە کە ئەم جۆرە کردەوەیە پشت بە هاندانێکی سیاسی دەبەستێت، لە کاتێکدا مەبەست لە ئامادەکردنی ڕەشنووسی [یاسای زمانە خۆجێییەکان] ئەوە بوو کە کورد بتوانن [بە زمانی خۆیان] کاروبارەکانیان بەڕێوە ببەن، نەک بە زمانێکیتر.

ئەگەر مەبەست لە بەکارهێنانی یەک زمان ئاسانکاریی کردن بێت لە بەڕێوەبردنی کاروبارەکان، من ڕێز لەو بۆچوونە دەگرم، بەڵام لە هەمان کاتدا بڕوا ناکەم ئەم کارە کردەنی بێت؛ چونکە هەر وەک لە سەرەوە ئاماژەم پێدا چەندین شێوەزاری کوردی لە عێراقدا بەکار دەهێنرێت کە هەر کامەیان لە ئەویتر جیاوازە. قبوڵمە ئەگەر هەموو کورد ناچار بکەین، تەنیا یەک زمان بەکار بهێنن، بۆ نموونە زمانی سلێمانی، بەم کارەش ئێمە دەتوانین تەنیا چەند سیاسەتمەدارێکی سلێمانی ڕازی بکەین، بەڵام بەم جۆرەش ئێمە لە مەبەستی سەرەکی ڕەشنووسی یاسای [زمانە خۆجێییەکان] لادەدەین و بێ ڕێزی بە ژمارەیەکی بەرفراوانی کورد دەکەین، بەتایبەتیش ئەو کوردانەی لە باکووری عێراقدا دەژین.

هەموو ئەمانەی سەرەوە پەیوەستن بە سیاسەتی ناوخۆیی [عێراق] بەرچاو ڕوونین. ئێستا دەمەوێت ئاماژە بە کاریگەرییەکانی ئەم پلانە لەسەر کاروباری دەرەکی بکەم. ڕێککەوتننامەی سیڤەر کە بە هۆی پەیمانی لۆزانەوە پووچەڵکرایەوە، بە ڕوونی ئامانجەکەی بریتی بوو لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان. ئیدارەی عێراق پێش دامەزراندنی حکومەتی عێراق و لە ماوەی دامەزراندنیدا، بە پێی بنەماکانی ڕێککەوتننامەی سیڤەر بەڕێوە دەبردرا، ئەم سیاسەتەش بووە هۆی ترسی حکومەتەکانی تورکیا و ئێران و گومان خستنەسەر سیاسەتی حکومەتی بەریتانیا، چونکە ئەم دوو حکومەتە هاووڵاتی کوردیان هەیە کە ژمارەیان زۆرترە لە ژمارەی کوردانی عێراق.

سـەرەڕای پووچەڵکردنـەوەی ڕێککەوتننامـەی سـیڤەر ، بـە بـڕوای مـن ئـەو سیاسـەتەی لەسـەر بنەمـای ئـەم پەیماننامەیـە دامـەزراوە، لەلایـەن بەرپرسـانی بەریتانیـاوە بەردەوامی پێـدرا کـە لە [دامـەزراوە] ئیدراییەکانی گشـتی [عێـراق] دامەرزابـوون. ئەمەش لـەو ڕاپۆرتە جۆراوجۆرانـەدا دەردەکەوێـت کـە لەلایـەن ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخۆوە ئامادەکـراون کە هەمیشـە بـەدوای دابینکردنـی دەرفەتـی دادپەروەرانـە بـۆ کـورد دەگـەڕا، یاخـود هەوڵـی دابینکردنـی خواسـتەکانی دەدا، تـا بەم شـێوەیەوە وەفادری حکومەتی عێراق بن. سـەبارەت بـەو ڕاپۆرتانـەی لەلایـەن ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆوە لـە مـاوەی دوو مانگـی ڕابـردوودا ئامادەکـراون، وەهـا دەردەکەوێـت کـە بەتێپەڕبوونـی کات داواکارییەکانـی ڕاوێژکارەکـە بـە شـێویەکی بێسـنوور زیـاد و بەرفـراوان بوونە.

دەمەوێـت زۆر بـە ڕاشـکاوی ترسـی خـۆم لەسـەر داهاتـووی ئەم جـۆرە سیاسـەتە و ئەو گرفتانـەی بـۆ حکومەتی عێراق لەگەڵ دراوسـێکانیدا دروسـت دەبێت، دەرببـڕم؛ گرفتگەلێک کـە بەناچـاری دەبێتـە هـۆی پەلکێشـکردنی حکومەتـی بەریتانیـا بـۆ نـاو پرسـەکە، چونکـە هاوپەیمانـی عێراقـە. ئـەم گرفتانـە دەتوانن تا ئاسـتێک پەرە بسـێنن کە ببێتە هـۆی تێکدانی ئاشـتی، لـە ڕوودانـی هـەر جـۆرە ڕووداوێکـدا ئـەم گرفتانـە بـە بەردەوامـی دەبنـە هـۆی تێکدانـی پەیوەندییـەکان لـە نێـوان ئـەم دوو دراوسـێیە پاشـایەتیەدا [واتـە ئێـران و عێـراق] و دەبێتـە هـۆی ئـەوەی سیاسـەتی دژە-بەریتانیـا، لـە ڕادەبـەدەر سـوود لـەم بارودۆخـە وەرگرێـت؛ ئەمـەش پرسـێکە لەوانەیـە لەلایـەن کاربەدەسـتانی بەریتانیـاوە کـە لـە ئیدارەی ناوخۆیـی [عێـراق] کار دەکـەن بـە باشـی ڕەچـاو نەکرابێت.

مـن دان بـەوەدا دەنێـم، لـە داواکارییـە بـێ سـنورەکانی ڕاوێژکاریـی وەزارەتـی ناوخـۆ تێناگـەم کـە زۆر بـە خێرایـی و بـەردەوام ئـەم داواکارییانـە دەخاتـەڕوو؛ بۆیـە مـن لـە پاڵنـەری ڕاسـتەقینەی ئـەم داواکارییانـە بـە گومانـم. ئەگـەر هیـچ مەبەسـتێکی سیاسـی لەم داواکاریانـەدا نەبێـت، دەکرێت سـنورێک بۆ ئـەم داواکارییانە دابنێیـن و تەنیا بە ناوچەکانی کـورد تایبەتییـان بکەیـن، بێئـەوەی بەسـەر دامەزراوەکانـی حکومەتـی [ناوەندیـدا] درێـژ بکەینـەوە، بـۆ نموونـە پێدانـی کۆمەڵێـک پۆسـت [بـە کـورد] لـە پایتەختـدا.

پێویسـتە سـەرنجی بەڕێزتان ڕابکێشـم بۆ زەرورەتی دڵنیاکردنەوەی ڕای دەرەکی و گرنگی

نەهێشـتنی گۆمانـەکان لـە ناوخۆدا. بۆ دەسـتەبەرکردنی ئەم ئامانجە، بە ڕای من پێویسـتە:

١. وشــەی"زمانی خۆجێــی" لــە ڕەشنووســی یاســای زمانەکانــدا بمێنێتــەوە، تــا لــەم ڕێگــەوە، بــۆ نموونــە، هێنانــەدی دادپــەرووەی نیشــان بدرێــت.

٢. دەبـێ سـنوورێک بـۆ داواکارییەکانـی ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆ دابنرێـت کـە بـە نـاوی" دڵنیایـی بەخشـین بـە کـورد" دەیانخاتـەڕوو. یاخـود بـە هـەر جۆرێـک بێـت لـە کۆتایـدا سـنوورێک بـۆ ئـەو داواکارییانـە دابنرێـت و ئـەم داوکاریانـە لـە سـنووری ناوچە کوردییەکانـدا بێـت و دامـودەزگای دەوڵـەت بگرێتـەوە.

زۆر خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر بەڕێزتـان لـە باشـی خۆتانـەوە نامەکـەی مـن لەگـەڵ ئـەم تێبینیانـەم بـۆ وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوە و سـەرۆک وەزیرانـی بەریتانیـا بنێـرن. کۆپیـەک لـەو نامانەتـان بـۆ بـەڕێ دەکـەم کە لەلایـەن وەزیـری عێراق لـە ئەنقـەرە بۆم نێـردراون کە تایبەتـن بـە بڕیارەکانـی کۆمەڵـەی گەلان لـە بارەی کەمینـەکان [لە عێراق] و ئـەو گوتارانەی لـە ڕۆژنامـە نیمچـە فەرمییەکانـی تورکیـا بڵاوبوونەتـەوە کـە تایبەتـن بـەم بڕیارانەوە.

داوا لـە بەڕێزتـان دەکـەم چاوێـک بـەم ڕۆژنامـە نیمچـە فەرمیانـەدا لـە ئەنقـەرە و تاران بخشـێنن، کـە بـاس لـە یاسـای زمانە خۆجێیـەکان دەکەن و هێرش دەکەنە سـەر ئەم یاسـایە.

بەڕێزتـان لـەم گوتارانەدا ئەو گرفتـە جیددیانە دەبینن کە لەوانەیە لـە دەرەوەی [عێراق] سـەر هەڵبـدەن، هەروەهـا ئـەو گومانانەی لە ناوخـۆی [عێراقەوە] دروسـت دەبـن لەبارەی ئامانجـی سیاسـی حکومەتـی بەریتانیـا، بـە شـێویەک لەوانەیـە ئـەو گومانانـە زۆر گەورەتـر بـن لـەوەی ئێمە وێنامـان کردوون.

تکایە ڕێزی من قبوڵ بفەرموون

خزمەتکارتان

واژوو: نوری ئەلسەعید

H.E. Sir Francis Henry Humphrys

G.C.V.O., K.C.M.G., K.B.K., O.I.E

His Britannic Majesty"s High Commissioner for Iraq, Baghdad

بەپەلە

ژمارە: P. O. 40

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٦ی شوباتی، ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

کاتێک ئێمە لە ڕۆژی هەینی لەسەر یاسای زمانە خۆجییەکان گفتوگۆمان دەکرد، بەڕێزتان بۆتان ڕوونکردمەوە کە بەکارهێنانی [وشەی] "کوردی خۆجێیی" بە دوو هۆکار بووە:

یەکـەم: بۆئـەوەی حکومەتەکانـی تورکیـا و ئێـران دڵنیـا بکرێنـەوە کـە ئـەم یاسـایە نابێتـە هـۆی وروژاندنـی بیرۆکـەی یەکێتـی سیاسـیی لـە نێـوان کوردەکانـی عێـراق و کوردەکانـی ئێـران و تورکیـا.

دووەم: بـە هـۆی ئـەوەی شـێوەزاری کـوردی سـلێمانی بەسـەر کوردەکانـی ناوچەکانـی باکـووری عێـراق نەسـەپێنرێت، کـە لەوانەیـە زمانەکەیـان لـە نووسـینکانی داهاتـوودا بـەکار بهێنرێـت و ئـەم شـێوەزارە بـۆ کاروبـاری ئیداریـی، لـە شـێوەزاری سـلێمانی باشـتر بێـت.

بــە تەواوەتــی ڕێــز لــە هێــزی ئــەم دوو بۆچوونــە دەگــرم و بەڕێزتــان ئــاگادار دەکەمــەوە دەکرێــت هــەر دوو خاڵەکــە جێبەجــێ بکرێــن ئەگــەر یاســای [زمانــە خۆجێیــەکان] بـەم شـێوەیەی خـوارەوە هەمـوار بکرێتـەوە؛ لـە هەنـگاوی یەکەمـدا، لـە بەندەکانــی ٢ و ٥دا، دەبــێ چەمکــی "کوردەکانــی عێــراق" لەبــری چەمکــی "کــوردی خۆجێیــی" (Local Kurdish) بــەکار بهێنرێــت. ئەمــەش نەتەنیــا دەبێتــە هــۆی ئــەوەی کــە مەبەسـت زمانێکـی کـوردی هەمەگیـر نییـە، بەڵکـو جەخـت لـەوە دەکاتـەوە کـە لەلایــەن حکومەتــی عێراقــەوە، کوردەکانــی عێــراق بــە عێراقــی هەژمــار دەکرێــن.

دووەم، بەندەکانــی ڕەشنووســی تەواوکاریــی، دەبــێ بــە دەســتکارییەوە بــۆ یاســاکە زیـاد بکرێـن و بخرێنـە پێـش بەنـدی .... [ژمـارەی بەندەکـە بـە جوانـی دیـار نییـە. وەرگێــڕ] ڕەشنووســەکەی حکومــەت.

ئەمەش پێویستی بە زیادکردنی بەندێکیتره ڕوونی بکاتەوە کە: یەکەم، هیچ نیەتێک لە گۆڕێدا نییە بۆ سەپاندنی شێوەزاری سلێمانی وەک زمانی فەرمی قسەکردن بەسەر ئەو ناوچانەی بەم شێوەزارە قسە ناکەن. دووەم، حکومەتی عێراق پارێزگاری لەو مافە دەکات کە لە داهاتوودا شێوازێکیتر لە زمانی کوردی بۆ نووسین بە فەرمی بناسێنرێت ئەگەر بە ئەزموون دەرکەوت کە شێوەزاری کوردی ناوچەکانی باکووری [کوردستانی] عێراق دەتوانرێت ببێت بە زمانی نووسین و بۆ کاروباری فەرمی گونجاوترە.

دڵنیام بەڕێزتان ئەم دوو پێشنیازە پەسند دەکەن و منیش لە جنێف بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم دوو خاڵە ڕووبەرووی هیچ گرفتێک نابمەوە و بەمجۆرەش ئەو ئامانجانەی بەڕێزتان لە گفتوگۆی ئەم دواییەماندا ئاماژەتان بۆ کرد، دێنەدی.

خزمەتکارتان....

کۆپیەک لەم یاداشتە بۆ سەرۆکی دیوانی پاشایەتی نێردراوە.

بەڕێز نوری پاشا ئەلسەعید (C. M. G, D. S. O)

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

داڕشتنی بەندێکی نوێ بۆ یاسا خۆجێییەکان (ل٥٨)

لـەو قەزایانـەی کـوردی زمانـی فەرمییـە، زمانـی فەرمی قسـەکردن لـە هـەر ناوچەیەکدا، ئـەو شـێوەزارە کوردییـە دەبێـت، کـە خەڵـك لـەم ناوچەیـەدا قسـەی پێدەکـەن. لەبـارەی کتێبەکانـی قوتابخانـە، تۆمارەکانـی دادگا، بەڵگەنامـە فەرمییـەکان و نـووسراوەکان، دوای پەسـەندکردنی ئـەم یاسـایە ئـەو شـێوازە نووسـینە کوردییـەی ئێسـتا [بـە مەبەسـتی ڕاپەڕانـدی کاروبـاری] فەرمـی لـە گشـت قەزاکانـدا بەکاردەهێنرێـت، تـا ئەوکاتـەی حکومـەت دوای وەرگرتنـی خواسـتی دانیشـتوانی ناوچەیـەک بڕیـار بـدات، شێوازێکیتر لـە نووسـینی کـوردی لـە هەندێـك قـەزادا ببێـت بـە شـێوازی فەرمـی.

(ل ٥٩)

(88020/1/31)

Dowing Street

شوباتی ١٩٣١

بەڕێز ڕێندێڵ (Rendel)

ڕەشنووسـی ئـەو تەلەگرامەتـان بـۆ دەنێـرم کـە پێشـنیازمان کـردووە وەک وەڵامدانەوەیـەک بـۆ تەلەگرامـی [حکومەتـی عێـراق] بـە ژمـارە ٩٣، لەبـارەی داواکاریـی کـوردەکان، بـۆ عێـراق بنێردرێـت (کۆپیـەک لـە تەلەگرامـی حکومەتـی عێـراق لـە ١١ی شـوباتی بـۆ بەڕێزتـان نێـردراوە). لەوانەیـە کاتەکـەی درەنـگ بێـت، بـەڵام ئـەم کارە لـە پێنـاو ئەوەدایـە پێویسـتە ڕاسـتییەکانی تایبـەت بـەم کەیسـە بخرێنـە بـەردەم حکومەتـی عێـراق. هەروەهـا لـە پێنـاو ئەوەدایـە هامفریـس (Humphrys) و هاوڕێکانـی بتوانـن سـەرنجەکانیان لەسـەر ئـەم داواکارییـە بخەنـەڕوو. تکایـە ئـاگادارم بکـەرەوە کـە ئایـا لەگـەڵ ئـەم بۆچوونـە هـاوڕان یـان نـا.

خزمەتکارتان

J. E. W. Flood

G. W. RENDEL, ESQ.

زۆر نهێنی (ل ٦٢-٦٣)

ژمارە: (P. O. 41)

شوێنی مانەوە

بەغدا

١٨ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە یاداشتێکم بە دەست گەیشتووە، کە پەرەگرافێکی یاداشتی زۆر نهێنی بەڕێزتان بە ژمارە ٦٤٦ لە ڕێکەوتی ١٦ی شوباتی لەبارەی پرسی کورد لەخۆگرتووە. بۆیە من بە پێویستی دەزانم کە نیگەرانی جیدی خۆم بخەمەڕوو کە حکومەتی عێراق لەم قۆناغەدا بە بێ ڕاویژکردن لەگەڵ مندا، بە گونجاوی زانیوە کە لەم بارەیەوە [لەبارەی بە فەرمی ناساندنی زمانی کوردی] نووسراوێک ئاڕاستەی حکومەتی تورکیا بکات.

لە گفتوگۆی ئەم دواییەماندا لەسەر پرسی کورد، بەڕێزتان بە منتان ڕاگەیاند کە لەلایەن وەزیری عێراق لە ئەنقەرە یاداشتێکتان بەدەست گەیشتووە و کۆپییەک لەم یاداشتەتان بۆم ناردبوو، بەڵام هیچ ئاماژەتان بەوە نەکردووە کە حکومەتی عێراق بەنیازە وەڵامی ئەم یاداشتە بداتەوە. دڵنیام بەڕێزتان هاوڕان لەسەر ئەوەی پێویستە حکومەتی بەریتانیا و حکومەتی عێراق لەسەر ئەم بابەتە لە نزیکەوە پێکەوە هاوکاری بکەن، ئەمەش بۆچوونە ناو [ڕێکخراوی] کۆمەڵەی گەلان گرنگە و نابێت [ئەم کارە] ببێتە هۆی کاریگەری نواندن لەسەر هەڵوێستی ئەوان لەبارەی پرسی وەرگرتنی عێراق وەک ئەندامێک لە کۆمەڵەی گەلان.

یاداشتی بەڕێزتان کە لەسەرەوە ئاماژەی پێدراوە، دژ دەبێت لەگەڵ نامەی ژمارە (P. O. ٤٠) ی من لە ڕێکەوتی ١٦ی شوبات کە تێیدا پێشنیازی کۆمەڵێک هەموارکردنەوەم لە یاسای زمانە خۆجێییەکان کردبوو. بۆیە چیتر پێشنیازی ئەوە

ناکـەم هیـچ گۆڕانکارییـەک لـەم یاسـایەدا ئەنجـام بدرێـت، تـا ئەوکاتـەی وەڵامـی بەڕێزتـان بـۆ یاداشـتی ئامـاژە پێکـراو بـە دەسـتم دەگات.

تەنیـا ئـەو شـتەی کـە پـتر لـە جارێـک بـە بەڕێزتانـم ڕاگەیانـدووە، دووبـارەی دەکەمەوە کـە حکومەتـی عێـراق دەبـێ ئـەو بەڵێنانـە جێبەجـێ بـکات کـە بـۆ چۆنیەتـی مامەڵەکـردن لەگـەڵ کوردەکانـی عێـراق داویەتـی؛ حکومەتـی خاوەنشـکۆ بەنیـازی گەڕانـەوە نییـە بـۆ ئـەو سیاسـەتە هەڵوەشـێنراوەیە کـە لـە ڕێککەوتننامـەی سـیڤەر دا ئامـاژەی پێدرابـوو؛ بۆیە پێویسـتە بەڕێزتـان لـەم بارەیـەوە بـڕوا بـە مـن بکـەن و منیـش گشـت ئـەو ئامرازانـەی لەبەردەسـتمدان بـۆ سـەلماندنی ئـەم قسـەیە بـەکار دێنـم.

خزمەتکارتان

واژوو: F. H. HUMPHRYS

بەڕێز نوری پاشا ئەلسەعید (C. M. G., D. S. O.)

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

دووبـاره دارشـتنەوەی تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵای تایبـەت بـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال (Secretary of State for the Colonies) (ل ٦٤-٦٥)

ڕێکەوتی ١٨ی شوبات

(لە کاتژمێر ٧.٤٥ خولەک لە ٨ی شوباتی ١٩٣١، گەیشتووەتە نووسینگەی کۆلۆنیاڵ)

ژمارە ١٠٣

وەزیـری کاروبـاری دەرەوەی عێـراق کۆپیەکـی لـە نامەکـەی وەزیـری عێـراق لـە ئەنقـەرەی بـۆ مـن نـاردووە کـە تێـدا ئامـاژە بـەوە دەکات کـە حکومەتـی تورکیـا پێشـنیازی بـۆ حکومەتـی ئێـران کـردووە کـە پێکـەوە ناڕەزایەتییەکـی هاوبـەش لەبـارەی بڕیـاری ئـەم دواییـەی ئەنجوومەنـی [کۆمەڵـەی گـەلان] کـە تایبەتـە بـە داواکارییەکـەی کـورد، بخەنـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان. ناوەڕۆکـی ناڕەزایەتییـە پێشـنیازکراوەکە ئامـاژە بـەوە دەکات کـە حکومەتـی تورکیـا دان بـە ئینتیدابـی عێـراق دانانێـت و لـەو بڕوایەدایـە کـە نابـێ حکومەتـی ئێـران و حکومەتـی عێـراق ملکەچـی هـەر جـۆرە پەیماننامـە یـان ڕێککەوتنێـک بـن کـە تێیـدا دان بـە بوونـی کەمینـەکان [لـەم دوو وڵاتـەدا] بنێـت.

هەروەهـا، لەبەرئـەوەی کـورد مووسـڵمانن، کەواتـە ناکرێـت لـە وڵاتانـی مووسـڵماندا بە کەمینـە هەژمـار بکرێـن؛ هەروەها پەیمانی لۆزان هیچ ئاماژەیەک بە کەمینە مووسـڵمانەکان نـادات؛ هەروەهـا پرسـی کـورد ڕاسـتەوخۆ سـەرنجی حکومەتی تورکیـا و ئێران و ناڕاسـتەخۆ سـەرنجی سـۆڤیەت ڕادەکێشـێت. بۆیە ئەگەر بڕیاری کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیداب کە تایبەتـە بـە پرسـی کورد لە عێراقدا هەڵنەوەشـێنرێتەوە، یاخود هەمـوار نەکرێتەوە، کۆمەڵەی گـەلان بەرپرسـیار دەبێـت لە تێکدانی ئاشـتی و ئارامـی لە ڕۆژهەڵاتـی نزیکدا.

وەزیـری عێـراق لـە ئەنقـەرە ئامـاژەی بـەوە کـردووە کـە حکومەتـی تورکیـا چاوەڕوانـی وەڵامـی حکومەتـی ئێـران دەکات و هەروەهـا دەیەوێـت بۆچوونـی حکومەتـی عێراقیـش پێـش خسـتنەڕووی ناڕەزایەتیەکـە [بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان] بزانێـت.

وەزیری کاروباری دەرەوەی عێراق بێ ڕاوێژکردن لەگەڵمدا وەڵامی [یاداشتی تورکیای] داوەتەوە و ئاماژەی بەوە کردووە کە تا ئێستا بڕیاری کۆمەڵەی گەلان بە شێوەیەکی فەرمی

بە دەست حکومەتی عێراق نەگەیشتووە و ئەوانیش دژی هەر جۆرە ماف بەخشینێکن بە کەمینەکان جیا لەو مافانە نەبێت کە خۆیان [واتە حکومەتی عێراق] ڕایگەیاندووە.

سەرۆک وەزیرانی عێراقم لە ئەنجامە مەترسیدارەکانی ئەم کردەوەیە ئاگادار کردووتەوە کە لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوەی عێراق گیراوەتەبەر کە ئەم جۆرە یاداشتە لەم قۆناغەدا و بێئەوەی سەرەتا ڕەزامەندی من دەستەبەر بکات بۆ حکومەتی تورکیای ناردووە. لە زووترین دەرفەتدا لە زانیاریی زۆرتر ئاگادارتان دەکەمەوە.

بۆ تارانیش نێردراوە بە ژمارە ١٠، ئیستانبۆل

ژمارە ١٢.٣

بگاتە دەستی وەزارەتی دەرەوە بۆ وەرگرتنی بۆچوونیان (ل ٦٦-٦٨)

هاوڕایی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی هەموارکردنەوەکان کە بە هێڵی سوور دیارکراوە

J. Hall 18/2.

Mr. Hall 17/2/31

Mr. Flood 17.2

Sir J. Shuckburgh 18/2/31

S. H. W. 19/2/31

T. A. A 19/2/31

Secretar of the State 19/2

88020/1/31

دووبارە داڕشتنەوەی تەلەگرامی وەزیری کاروباری کۆلۆنیال بۆ کۆمسیاریای باڵای تایبەت بە عێراق

ڕێکەوتی ١٨ی شوباتی

(لە کاتژمێر ٧.٤٥ خولەک لە ١٩ شوباتی ١٩٣١، نێردراوە)

ژمارە ٨٠

١. ئاماژە بە تەلەگرامەکەتان ژمارە ٩٣، بە داخەوە من بیستوومە حکومەتی عێراق حاڵیحازر تەنانەت ئەو سیاسەتەی لەبارەی کوردەکانەوە ڕایگەیاندبوو جێبەجێی ناکات کە بۆ بەرژەوەندییەکانی خودی عێراق گرنگی تایبەتی هەیە، ئەگەر بۆچوونی کوردە میانڕەوەکان دەستەبەر بکات و بێ بەفیڕۆدانی کات ناڕەزایەتییە حەقیقەییەکانی کورد نەهێڵێت، ئەم کارەش پێویست بەوە ناکات جەختی لەسەر بکرێتەوە. پێشنیاز دەکەم بە حکومەتی عێراق بڵێن هەر جۆرە دوودڵییەک لەلایەن ئەوانەوە بۆ جێبەجێکردنی تەواوەتی و ئازادانەی ئەو

سیاسەتەی بەرانبەر کوردەکان ڕایانگەیاندووە، نە تەنیا شانسی عێراق بۆ بوون بە ئەندامی کۆمەڵەی گەلان لە ساڵی ١٩٣٢دا ڕووبەرووی مەترسی دەکاتەوە، بەڵکو بەدڵنیاییەوە کۆمەڵەی گەلان گەرێنتی توندتر لەبارەی کەمینەکان بەسەر عێراقدا دەسەپێنێت و پێویست دەکات جێبەجێیان بکات. لەوانەیە باشتر بێت لەمبارەوە بەڕێزتان وەبیر حکومەتی عێراق بێننەوە ئایا باشترە کۆمسیاری کۆمەڵەی گەلان لە عێراقدا نیشتەجێ بێت بۆئەوەی کە چاودێری [پاراستنی] بەرژەوەندیی کەمینەکان بکات کە ئەم بەرژەوەندییانە لەلایەن کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابەوە گفتوگۆی لەسەر کراوە، ئەگەر ڕێگری لەم کارە بکرێت، مەترسی گەورەتر ئەوەیە کۆمەڵەی گەلان، کۆمسیۆنێکی تایبەت بە دۆزینەوەی ڕاستییەکان بۆ عێراق بنێرێت، بەم جۆرەش نابێ هیچ دواخستنێک لەلایەن حکومەتی عێراقەوە ڕوو بدات لە جێبەجێکردنی تەواو و ئازادانەی ئەو سیاسەتەی [لەبارەی کوردەکان] ڕایگەیاندووە.

٢. هاوڕام دەکرا وێنایەکی باشتر لە جنێڤ بخرابایەتەڕوو ئەوکاتەی هەشت داواکارییە هەڵپسێردراوەکەی کورد [بۆ کۆمەڵەی گەلان] نێردرا، ئەوکات حکومەتی خاوەنشکۆ دەیتوانی بڵێت سیاسەتی حکومەتی عێراق [تایبەت بە کورد] بە تەواوەتی جێبەجێکراوە، بەڵام تا ئەوکاتەی ئەم سیاسەتە لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانەوە لە کۆتایی مانگی کانوونی دووەم تەسدیق نەکرێت، هەروەها هەر وەک پێشبینی دەکرێت حکومەتی عێراق جێبەجێکردنی تەواوی ئەم سیاسەتە هەڵپەسێرێت و هۆکارێکی باوەڕ پێکراو بۆ ئەم هەڵپساردنە بۆ کۆمەڵەی گەلان بخەنەڕوو، بۆیە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب سەختە بڕوا بەوە بکات کە ئەم سیاسەتە بەتەواوەتی جێبەجێ کراوە. بە بڕوای من کاتی ئەوە هاتووە حکومەتی خاوەنشکۆ کاتێک کە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب لە مانگی حوزەیران کۆ دەبێتەوە، ئەم کۆمیتەیە ئاگادار بکاتەوە کە سیاسەتی [تایبەت بە کورد لەلایەن حکومەتی عێراقەوە] بە تەواوەتی پیادەکراوە. بەم پێیەش، کاتێک داواکارییە

هەڵپەسـێردراوەکان دەخرێنــەڕوو ئــەوکات پێویســت نــاکات چیــتر لەســەر ئــەم بابەتــە قســە بکرێــت؛ چونکــە حکومەتــی خاوەنشــکۆ گشــت تواناکانــی خــۆی وەگەڕخســتووە تــا دڵنیــا بێــت ڕێــکارە ئیــداری و یاســاییەکانی لــە بۆچوونەکانیــدا و لــە داواکاریيــە ڕەســەنەکانیدا ئاماژەیــان پێــداوە لــە زووتریــن کاتــدا [لەلایــەن حکومەتــی عێراقــەوە] جێبەجــێ بکرێــن. بــەم جــۆرەش ئــەوان [واتــە کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب] هیواخــوازن بتوانــن لــە مانگــی حوزەیرانــدا ڕاییگەیێنــن کــە ئــەم ڕێکارانــە جێبەجێکــراون و کاریگەریــی ئــەم ڕێکارانــە بەســەر کوردەکانــدا بــۆ [کۆمەڵــەی گــەلان] بــەرز بکەنــەوە.

٣. پێویسـتە داواکارییەکـە پێـش کۆتاییهاتنـی کاتـی دیارکـراو بگاتـە جنێـڤ (بـۆ نموونە پێش ٢٤ی شـوبات) هەروەهـا پێشـنیاز بـۆ حکومەتـی خاوەنشـکۆ دەکـەم گشـت داواکاريیـە هەڵپەسـێردراوەکان پێـش ٢٠ی شـوبات لەگـەڵ خسـتنەڕووی سـەرنجێکی کورت لەسـەر ئـەو کاریگەرییانەی لە سـەرەوە باسـکران، بخاتە بەردەم کۆمەڵەی گـەلان و بەڵێنی ئەوە بـە [کۆمەڵـەی گـەلان] بـدات کـە دواتر زانیـاری زۆرتـر و وردتریان پێشـکەش دەکات.

٤. داواکارییە هەڵپەسێردراوەکان لە سێ بەش پێکهاتوون:

١. ئەوانــەی پەیوەســتن بــە ناڕەزایــی هەمــوو کــورد و دامەزراندنــی [دەوڵەتــی] کــوردی ســەربەخۆ.

٢. ئەوانەی سکاڵا دەربڕینن لەسەر ڕووداوی سلێمانی و بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنەکان.

٣. ئـەو داواکارییـەی شـێخ مەحمـود خسـتوویەتەڕوو، یاخـود بـە شـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ بــە پلــە (١) پۆلیــن دەکرێــت و تــا ڕادەیــەک لــە داواکاریيــە ڕەســەنەکەدا لەلایــەن بۆچوونەکانــی حکومەتــی خاوەنشــکۆ ڕووماڵکــراون، یاخــود لــە ڕێگــەی بڕیــاری ئەنجوومەنــی [کۆمەڵــەی گــەلان] ڕووماڵکــراون کــە لــە مانگــی ڕابــردوودا دەرکــران.

بەهەرحـاڵ، ئاشـکرایە کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب بـە تەواوەتـی لـەم بینینانـە ڕازی نییـە. لەمـەش زیاتـر داواکارییەکانـی ئـەم دواییـە کۆمەڵێـک خـاڵ دەوروژێنـن، کـە لـە تێبینییـە ڕەسـەنەکەدا ڕەچـاو نەکـراون، چونکـە ئـەم داواکارییانـە بەهـۆی کۆمەڵێـک

هـۆکارەوە بـۆ مـاوەی شـەش مانـگ هەڵپەسـێردراون؛ بـە بـڕوای مـن ئێسـتا کارێکـی کوشـندەیە ئەگـەر ئـەم داواکارییـە تەنیـا بـە ئامـاژە پێدانێکـی بچـووک بـە تێبینییەکانـی داواکارییـە ڕەسـەنەکە گـرێ بدرێـت و بخرێنـە [بـەردەم ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان].

٤. لـەو بـاوەڕەدام ئێسـتا زانیاریـی بەرچـاو لەمبـارەوە کۆکراونەتـەوە و یاداشـتێکی هەمەگیـر ئامـادە دەکرێـت کـە لـە نـووسراوە زۆر نهێنیەکەمـدا بـە ژمـارە (A NO. 151 on 78315/II31) لـە ڕێکەوتـی ٢٣ی تشرینـی یەکـەم داوام کردبـوو، هەروەهـا ئەگـەر بـە هـۆی ئـەو بارودۆخـەی لـە تەلەگرامەکەتانـدا ئاماژەتـان پێدابـوو، نەکرێـت یاداشـتێکی گونجـاو لـە بەغـدا ئامـادە بکرێـت تـا لـە جنێـڤ بخرێتـەڕوو، خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر ئـەو زانیارییانـەی تـا ئێسـتا کۆتـان کردووتـەوە بـە پوختـی بـۆم بنێـرن. ئـەو ڕاپۆرتـەی بەڵێـن دراوە لەسـەر ڕووداوی سلێمانی بکـرێ، دەکرێـت بـە داواکاریـی پلـە (٢) پۆلێـن بکرێـت. پەیوەسـت بـە داواکارییەکانـی پلـە ٣، خۆشـحاڵ دەبـم سـەرنجێکی کورتـم لەسـەر چالاکییەکانـی ئـەم دواییـەی [شـێخ] مەحمـود بـۆ بنێـرن کـە لـە ڕاسـتیدا لـە تەلەگرامەکـەم بـە ژمـارە ٤٣٦ (٣٠/١/٧٨٣١٥) داوای ئـەم سـەرنجەم کردبـوو.

(ل ٦٩-٧٣)

C. O. 88020//1/31 IRAQ

Mr. Hall 10/2/31

Mr. Tomlinson

Sir C. Bottomey

Sir J. Shuckbourgh

Sir G. Grindle

Perml U.S. of S

Parly U.S. of S

Secretary of State

لە ٢٠ی شوبات بە پۆست بنێردرێت

Qto for Mr. Flood"s signature

DOWNING STREET

٢٠ی شوباتی ١٩٣١

Lieutenant Colonel Sir F. H. HUMPHRYS G.C.V.O K.C.MC. K.B.E. C.I.E

هیـوادرام بەڕێزتـان بـە پێـی تەلەگرامەکەمـان بـە ژمـارە ٨٠ کـە پەیوەسـتە بـە داواکاریـی کـوردەکان وەهـا بیـر نەکەنـەوە کـە ئێمـە بـێ هیـچ هۆکارێـک نیگەرانیـن، چونکـە ڕێکارەکانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لەبـارەی پرسـی دەرفـەت پێدانـی شـەش مانـگ زۆر ڕوونـە کـە دەبـێ لـەم ماوەیـەدا داواکارییـەکان و بۆچوونـەکان پێشـکەش بـە [ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان بکرێـت]. هەروەهـا وەزارەتـی دەرەوە ڕێنماییـمان دەکات کارێکـی ناعاقڵانـە دەبێـت ئەگـەر لەبـارەی داواکارییەکانـی ئێسـتا پێشـێلی ڕێسـاکان[ی کۆمسـیۆنی ئینتیـداب] بکەیـن.

دان بـەوەدا دەنێـم کـە بەڕێزتـان لـە تەلەگرامەکەتـان بـە ژمـارە ٩٣ ئێمەتـان ئـاگادار کـردەوە کـە ناتوانـن بـۆ بینینەکانمـان زانیاریـمان پـێ ببەخشـن؛ ئەمـە [هەواڵـەش] بـۆ ئێمـە وەک شـۆکێک بـوو. ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی ئێمـە لـە کاتێکـی زۆر کەمـدا هەرچـی [زانیاریـی لەسـەر داواکارییەکـەی کـورد] هەبێـت کـۆی بکەینـەوە.

بەهەرحـاڵ، ئێمـە لـەم ماوەیـەدا بـە پشتبەسـتن بـە بۆچوونـەکان یاداشـتێکی کورتمـان دارشـت، کۆپیـەک لـەم یاداشـتە بـۆ [ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان] دەنێـرم.

خۆشـبەختانە، ئەمـڕۆ بەیانـی بۆچوونەکانـی بەڕێزتمـان لەسـەر ئاژاوەکانـی سـلێمانی بـە دەسـت گەیشـت؛ واتـە ڕێـک لـەو کاتـەدا کـە کۆپیـەک لـەم تێبینیانـە هاوپێچـی یاداشـتێکە بکرێـت. لـەوە دەترسـم ئـەم بەڵگەیـە کۆمسـیۆنی ئینتیـداب ڕازی نـەکات، بـەڵام بـە پێـی ئـەو ماوەیـە و ئـەو زانیارییانـەی لەبەردەسـتماندا بـوو، ئەمـە باشـترین کارە کـە توانیـمان ئەنجامـی بدەیـن.

هـەر وەک بەڕێزتـان دەبینـن ئامانـج لـەم یاداشـتە تەنیـا بریتییـە لـە لەخۆگرتنـی بۆچوونـە سـەرەتاییەکانی حکومەتـی خاوەنشـکۆ و بەڵێندانـی ئـەوەی کـە لـە داهاتـوودا زانیاریـی وردتـر بخرێتـە بـەردەم [کۆمسـیۆنی ئینتیـداب]. ئـەم کارە بەلانیکەمـەوە دەرفەتێکـمان پێدەبەخشـێت هەناسـەیەک بدەیـن گوشـار بخەینـە سـەر حکومەتـی عێـراق کـە بێتـە سـەر ڕێـگای ڕاسـت.

بـە بڕوای ئێمە باشـترە خۆمان پابەندی شـتی زۆرتـر لەوە نەکەین کە لـە وردەکارییەکانی بۆچوونەکانمـان لەسـەر داواکارییەکانـی [کـورد] لەخـۆ دەگرێـت. بـە بـڕوای ئێمـە ئەگەر بە تەواوەتـی و هەمەگیریـی وەک ئـەوەی پێویسـتە مامەڵـە لەگـەڵ ئـەم بابەتـەدا بکەین، واتە وردەکاریـی زۆرتـر لـە ڕاپۆرتـی ١٠ سـاڵەدا بخەینـەڕوو، دەبێتە هـۆی دروسـتکردنی بارگرانی زۆرتـر لەسـەر ئـەو بەڵگەیـەی [کـە لەبـارەی پرسـی کـورد لـە عێراقـدا دەخەینـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان]؛ بۆیـە باشـترە لەمبـارەوە ڕاپۆرتێکـی دی بـە جیا لـەم بەڵگەیـە بخەینەڕوو و ڕاپۆرتـی تایبەتـی ١٠ سـاڵە تەنیـا تەرخـان بکرێـت بـۆ کورتەیەکی مێژوویی لەسـەر پرسـی کـورد، بـەڵام لەوانەیـە لەسـەر ئـەم خاڵـە، داوای ڕێنمایی لـە بەڕێزتـان بکەین.

بـە بـڕوای مـن، هیـچ گومانێـک نییـە بەهـۆی کۆمەڵێـک هـۆکارەوە کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب وەهـا بیـر بکاتـەوە کـە ئێمـە بـە ئەنقەسـت زانیارییەکانـی لـێ دەشـارینەوە، بۆیـە بـە بـڕوای ئێمـە تەنیـا ئامـراز بـۆ نەهێشـتنی ئـەم گومانـە ئەوەیـە، پێـش ئـەوەی پرسـی وەرگرتنـی عێـراق [وەک ئەنـدام لـە کۆمەڵـەی گـەلان] بێتـە بـەر بـاس و گفتوگـۆ، تـا ئـەو شـوێنەی دەکرێـت ڕاپۆرتـی ورد و پـڕ زانیاریـی بخەینـە بـەردەم کۆمسـیۆنی ئینتیـداب.

بەمجـۆرش پێشـنیازی ڕاپۆرتـی ١٠ سـاڵە و خواسـتی ئێـوە بـۆ خسـتنەڕووی ڕاپۆرتـی پـڕ زانیـاری بـۆ بـەردەم کۆمسـیۆنی ئینتیـداب دەتوانێـت داواکاریـی کەمینـە نەتەوەیـی و ئایینیـەکان لـە عێراقـدا لەخـۆ بگرێـت.

هەرچەنـدە وەزارەتـی دەرەوە هەمـوو شـتێکی بەدەسـتەوەیە، بـەڵام لەبـارەی گەشـبینی ئاسـۆی وەرگرتنـی عێـراق [وەک ئەندامـی کۆمەڵـەی گـەلان] لـە سـاڵی داهاتـوودا، تەنیـا ئامرازێـک کـە لەبەردەسـتی ئێمـە بـێ بـۆ زیاترکردنـی ئـەو گەشـبینییە لـەم مـاوە زەمەنییـەدا، بریتییـە لـە ڕازیکردنـی کۆمسـیۆنی ئینتیـداب لـە ڕێگـەی خسـتنەڕووی کۆمەڵێـک بەڵگـە کـە بیسـەلمێنێت عێـراق حاڵیحـازر گونجـاوە ببێتـە دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ.

خزمەتکارتان

واژوو

J. E. W. Flood

(ل ٧٤)

Z 855/31/93

وەزارەتی دەرەوە

S. W. 1

٢٠ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز...

لەلایـەن سـکرتێر مسـتر [.....ناوەکـە ناخوێندرێتـەوە، وەرگێـڕ] ڕاسـپێردراوم دەقـی ڕەسـەنی حەفـت داواکاریـی بـۆ بەڕێزتـان بنێـرم کـە لەبـری کوردەکانـی عێراقـەوە بخرێتـە بـەردەم [کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب]، سـەرەڕای وەرگێڕانـی هـەر یـەک لـەم داواکارییانـە [بـۆ سـەر زمانـی ئینگلیـزی] کـە بـە زمانـی ڕەسـەنی خەڵکەکـە نـووسراوە. هەروەهـا کۆپیـەک لـە یاداشـتنامەیەک لەبـارەی بۆچوونـە سـەرەتاییەکانی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە شانشـینی یەکگرتـووی بەریتانیایـی گـەورە و باکـووری ئیرلەنـدا لەسـەر ئـەم داواکارییانـە هاوپێچکـراوە.

٢. سـکرتێری دەوڵـەت سوپاسـتان دەکات، ئەگـەر ئێـوە ئـەم بەڵگانـە پێشـکەش بـە کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب بکـەن.

سێر، من خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتانم

G. W. Rendel

سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

یاداشتنامە (ل ٧٥-٨١)

١. ئـەو حەفـت داواکارییـەی [کـورد] کـە ئێسـتا نێـردراون، تاڕادەیەکـی زۆر هاوشـێوەی هەمـان داواکارییەکـەی ٢٦ی تەمـووز ١٩٣٠ی کوردەکانـە، ئـەم داواکارییـە لەلایـەن کۆمیسـۆنی هەمیشـەیی مەندێتـەوە لـە دانیشـتنی نۆزدەیەمـی خۆیـدا و لەلایـەن ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لـە شەسـت و دووەمیـن دانیشـتنی خۆیـدا، چـاوی پێـدا خشـێنرابوو. لـە زۆربـەی داواکارییەکانیانـدا، هەمـان سـکاڵای [جـاران] لـە دژی حکومەتـی عێـراق دەردەبـڕن و هەمـان داواکاریـی [جارانیـان هەیـە] بـۆ دامەزراندنـی دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ لـە کوردسـتانی عێراقـدا. ئـەم سـکاڵا و داواکارییـە، بەپێـی بۆچوونەکانـی حکومەتـی خاوەنشـکو کـە بـۆ داواکارییـە ڕەسـەنەکەی کـورد ئەنجامـی دابـوو، چاویـان پێخشـێنراوەتەوە. بۆیە تـا ئەوکاتـەی ڕەزامەندی ئەنجوومەنـی کۆمەڵەی گـەلان دەسـتەبەر دەکرێـت، ڕێکارەکانـی چاکسـازیی کـە لـە بۆچوونەکانـی سـەر داواکارییـە ڕەسـەنەکەدا ئاماژەیـان بـۆ کـراوە، هەروەهـا تـا ئەوکاتـەی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان بڕیـار لەسـەر سـەربەخۆیی کـورد دەردەکات، حکومەتـی خاوەنشـکۆ بـۆ یارمەتیدانـی یارمەتـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی لـەو پێگەیـدا نییـە زانیـاری زۆرتـر بخاتـەڕوو. بۆیـە باشـترە خسـتنەڕووی بۆچوونـەکان لەسـەر ئـەم داواکارییانـە هەڵپەسـێردرێت، تـا ئەوکاتـەی لەلایـەن ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گەلانـەوە پرسـە سـەرەکییەکە دەخرێتـە بـەر بـاس و گفتوگـۆ و بڕیـاری لەسـەر دەدرێـت.

٢. لـە هەمانکاتـدا، ڕێنماییـەکان بـۆ کۆمسـیاری بـاڵای تایبـەت بە عێـراق نێـردراوە بۆئەوەی بـەدوای ڕەوشـی کوردسـتانی عێراقـدا بچێـت؛ هەروەهـا لێکۆڵینـەوە لەسـەر گشـت سـکاڵا و ناڕەزایەتییەکانـی کـورد بـکات؛ بـە مەبەسـتی ئـەوەی حکومەتـی خاوەنشـکۆ بتوانێـت لـە زووتریـن کاتـدا ڕاپۆرتێکـی تـەواو و هەمەگیـر لەسـەر گشـت بابەتـەکان بخاتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب. لـە حاڵیحـازر ئـەم لێکۆڵینەوەیـەی لـە عێراقـدا ئەنجـام دەدرێـت و تـا ئێسـتا قەبارەیەکـی زۆری زانیاریـی کۆکراونەتـەوە بـۆ بـەرەو پێشـەوەبردنی ئـەم لێکۆڵینەوەیـە و بۆئـەوەی زانیـاری دەسـتەیەک دەسـتەبەر بکرێـت، خـودی کۆمسـیاری بـاڵا هـەر بـە بـاش بوونـی کەشـوهەوا دەست

بــە گەشــتێکی بەرفــراوان لــە ناوچــە کوردییەکانــدا دەکات. حکومەتــی خاوەنشــکۆ هیــوادارە بتوانێــت بــە زووتریــن کات ئەنجامەکانــی ئــەم لێکۆڵینەوەیــە بخاتــە بــەردەم کۆمســیۆنی [ئینتیــداب]. ئــەم ئەنجامانــەش یــان بــە شــێوەی ڕاپۆرتێکــی جیــاواز و پــڕ وردەکاریــی لەســەر پرســی کــورد دەخرێتــەڕوو، یاخــود ئەگــەر پێویســت بــکات بــە شــێوەی ڕاپۆرتێکــی تایبــەت لەســەر پێشــکەوتنەکانی عێــراق لــە ژێــر دەســەڵاتی ڕژێمــی ئینتیدابــدا دەخرێتــەروو، کــە حکومەتــی خاوەنشــکۆ هــەوڵ دەدات پێــش کاتی بەســتنی دانیشــتنی داهاتــووی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب ئــەم ڕاپۆرتــە پێشــکەش [بــە کۆمســیۆن بــکات]. هــاوکات حکومەتــی خاوەنشــکۆ بــە باشــی دەزانێــت ئــەم ســەرنجە ســەرەتاییانەی خــوارەوە لەســەر داواکارییــەکان بخاتــەڕوو.

٣. بــۆ ئاســانتر ئاماژەپێکــردن، حەفــت داواکارییەکــە لــە "A" بــۆ "G" ڕیزبەنــد کــراوە. داواکاریـــی "A" لەلایـــەن کۆمەڵێـــک ســـەرۆک عەشـــیرەتی داودە (Dauda) کـــە عەشــیرەتێکی کــوردی نیشــتەجێی کەرکووکــن خراوتــەڕوو. لــە واژووکارەکان، خورشــید ئاغـــا، هـــەر لـــە دوای واژووکردنـــی داواکارییەکـــە نـــاوی خـــۆی داوە بـــە مەزبەتـــە (Madhbata) و گووتەیەتــی ئــەو لــە ڕژێمــی ئێســتا ڕازییــە و پشــتیوانێکی بەوەفــای حکومەتـــی عێراقـــە. ئـــەم کارەی ئـــەو، هـــەر وەک دواتـــر بـــە ڕاوێژکاریـــی بەریتانیـــا لـــە وەزارەتـــی ناوخۆیـــی گوتـــووە، کردەوەیەکـــی خۆبەخشـــانە بـــووە و لەوانەیـــە مەبەســـتی ئـــەوە بێـــت کـــە پێـــی لـــە هـــەردوو بەرەکـــەدا هەبێـــت. هـــەر وەک بـــاس دەکرێــت واژووکارانـــی دی، کەســانی گرنــگ نیــن.

٤. داواکاریــی ژمــارە "C" لەلایــەن ئــەو کوردانــەوە واژوو کــراوە کــە داواکاریــی ڕەســەنی کوردەکانیــان لــە ٢٦ی تەمــووز ١٩٣٠ واژوو کــردووە، بــەڵام ســێ واژووکاری دیــش لــەم داواکارییــەدا زیــاد بوونــە. ئــەو بابەتانــەی لــەم دوو داواکارییــەی ســەرەوەدا وروژێــنراون لەگـــەڵ ئـــەو بابەتـــەی لـــە داواکارییـــە ڕەســـەنەکەی کوردەکانـــدا وروژێـــنراون، هیـــچ جیاوازییەکیــان نییــە و لــە بۆچوونەکانــی حکومەتــی خاوەنشــکۆدا تیشــک خراوەتــە ســـەر ئـــەم داواکارییـــە. بۆیـــە هیـــچ پێویســـت نـــاکات ســـەرنجی زۆرتـــر لەســـەر ئـــەم داواکارییانــە بخرێتــەڕوو.

٥. داواکاری تەلەگرافی (telegraphic petition) بە ڕیزبەندی "G" لەلایەن هاوسەری یەکێک لە واژووکارانی داواکارییەکەی ٢٦ی تەمووز ١٩٣٠، واتە هاوسەری شێخ قادر حەفید، خراوەتەڕوو. لەم داواکارییەدا، بە پێچەوانەی داواکارییەکانی دی، تۆمەتێکی تایبەت خراوەتە پاڵ حکومەتی عێراق. ئەم تۆمەتەش پەیوەستە بە بەڕێوەبردنی هەڵبژاردنەکان لە سلێمانی و ئەو یاخیبوونەی بەدوای ئەم هەڵبژاردنەدا سەریهەڵدا کە بووە هۆی هاتنە ناوەوەی سوپای عێراق [بۆ سەرکوتکردنی ئەم یاخیبوونە]؛ ئەم تۆمەتەش بووەتە هۆکارێکی تایبەت بۆ لێکۆڵینەوە لەلایەن کۆمسیاری باڵاوە و کۆپییەک لە سەرنجەکانی تایبەت بە ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە، هاوپێچی ئەم یاداشتە کراوە. لە ڕوانگەی حکومەتی خاوەنشکۆوە، ئەم تۆمەتە هیچ بنەمایەکی نییە و تەقەکردنی سوپای عێراق لە یاخیبووەکان، پێوست و بەناچاری بووە، هەروەها هەنگاوەکانی دواتری حکومەتی عێراق لە گرتن و بەندکردنی گومانلێکراوەکان کە هانی یاخیبوونەکەیانداوە بە تەواوەتی پاساو هەڵگرە.

چوار داواکاریەکەی دی، واتە F ، D ،E و G دەچنە چوارچێوەی پۆلین بەندیەکیترەوە. گشت ئەم داواکارییانە، یان لەلایەن شێخ مەحمودەوە واژوو کراون، یان بە ڕاستەوخۆ لەلایەن ئەوەوە هانی خستنەڕوویان دراوە. بە پێی ڕاپۆرتی ساڵانەی تایبەت بە عێراق کە لەلایەن حکومەتی خاوەنشکۆوە پێشکەشکراوە، کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ئاشنای مێژووی ئەم کەسە یاخی و ڕێگرە بەدناوەیە. (بڕوانە پەرەگرافەکانی ٣٣-٤٠ لە ڕاپۆرتی ساڵی ٢٣/١٩٢٢: لاپەڕەکانی ٢٩-٣٣ لە ڕاپۆرتی ساڵی ٢٤/١٩٢٣؛ لاپەڕەکانی ٢٠-٢٢ لە ڕاپۆرتی ساڵی ١٩٢٥؛ لاپەڕەی ١٥ لە ڕاپۆرتی ساڵی ١٩٢٦ و لاپەڕەکانی ٢٢ و ٢٣ لە ڕاپۆرتی ساڵی ١٩٢٧).

٦. شایانی وەبیرهێنانەوەیە وەک مەرجێک بۆ لێبوردنی شێخ مەحمود لە ساڵی ١٩٢٧دا، ئەو واژووی کردووە کە بە شێوەی هەمیشەیی لە دەرەوەی عێراق نیشتەجێ بێت (لە ئێران نیشتەجێ بێت) و دەست لە کاروباری سیاسی پارێزگای سلێمانی، یاخود هیچ شوێنێکی دیکەی عێراق وەر نەدات، بەڵام

لـە مانگـی ئەیلوولـی ڕابـردوودا، بـە پێچەوانـەی ئـەم بەڵێنـەی داویەتـی، شـێخ مەحمـود بـە هاوڕێتـی ١٠٠ چەکـدار، پەڕیوەتـەوە نـاو سـنوری عێـراق و هاتووتـە ئـەو ناوچەیـەی کـە لـە لایـەن خێڵـی پشـدەرەوە داگیرکرابـوو. هـەر یەکسـەر فەرمـان بـە شـێخ مەحمـود کـرا خاکـی عێـراق بەجێبهێڵێـت. ئەویـش بـە تەمومـژاوی وەڵامـی ئـەم فەرمانانـەی دواتـەوە و دواتـر داواکارییەکـی لـە دژی حکومەتـی ئێسـتای بـەرز کردووتـەوە و داوای دامەزراندنـی دەوڵەتێکـی کـوردی سـەربەخۆ لـە ژێـر فەرمانڕەوایـی خۆیـدا دەکات. بـۆ ئـەم مەبەسـتە و لـە پێنـاو ئـەوەی خێڵـەکان لـە دژی حکومەتـی عێـراق هـان بـدات، شـێخ مەحمـود ڕایگەیانـدووە حکومەتـی خاوەنشـکۆ پشـتگیری لێـدەکات.

٧. لـە ٢١ی تشرینـی یەکەمـدا، دوو یاداشـتی دی بـۆ شـێخ مەحمـود نێـردراون، یەکێکیـان لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵا واژوو کـراوە، ئەویتریشـیان لەلایـەن وەزیـری کاروبـاری ناوخـۆوە. ئـەم نامانـە هۆشـداریان داوەتـە شـێخ مەحمـود، ئەگـەر بـە زووتریـن کات لـە خاکـی عێـراق دەرنەچێـت و واز لـە دەسـتێوەردان لـە کاروبـاری عێـراق نەهێنێـت، هـەم خـۆی و هەمیـش لایەنگرانـی ڕووبـەرووی کاردانـەوەی تونـد دەبنـەوە. ئـەم هۆشـداریدانە هیـچ ئەنجامێکـی نەبـووە. لـە ٣ی تشرینـی دووەمـدا نزیکـەی ٢٠٠ لایەنگـری شـیخ مەحمـود، هێرشـیان کردووەتـە سـەر بنکەیەکـی بچووکـی پۆلیـس لـە پێنجوێـن و سـەر گوندێـک. لـە ڕۆژی دواتـردا هێـزی ئاسـمانی لـە دژی شـێخ مەحمـود بەکارهێـنراوە و بـە هـاوکاری سـەرۆک خێڵـە کـوردە وەفادارەکان، یاخیبـووەکان لـە پێنجوێـن دەرکـراون و بنکـەی پۆلیسیشـیان لـە دەسـت دەرهێـنراوە.

٨. دواتـر دەوریاتـی سـوپا عێـراق بـە هـاوکاری هێـزی ئاسـمانی پاشـایەتی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی شـێخ مەحمـود بەکارهێـنراوە، دواجـار ناچـار کـرا خاکـی عێـراق بەجێبهێڵێـت. بەهەرحـاڵ، بـە هـۆی سـەختی جوگرافیـای ناوچەکـە و سـەختی ڕەوشـی کەشـوهەوای زسـتانە، گشـت هەوڵـەکان بـۆ دەستگەیشـتن بـە شـێخ مەحمود شکسـتیان هێنـاوە. بەداخـەوە هێشـتا جـار ناجـار هێـرش دەکاتـە سـەر ئـەو بنکانـەی پۆلیـس کـە لێـک دوورن و دوورە دەسـتن و سـەر گونـدە بـێ بەرگرییـەکان.

٩. بابەتـی سـەرەکی چـوار داواکاری کـە شـێخ مەحمـود بـە ڕاسـتەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆ لێیـان بەرپرسـیارە، پێویسـت بـەوە نـاکات هیـچ سـەرنجێک لەسـەریان بخرێتـەڕوو. ئـەم داواکارییانـە لـە نـاوەڕۆک و تەنانـەت لـە داڕشتنیشـدا، ئیلهامیـان لـە داواکارییـە ڕەسـەنەکەی کـورد لـە ڕێکەوتـی ٢٦ی تەمـووز ١٩٣٠ و داواکاریـی دوای ئـەم داواکارییـە کـە لەلایـەن هەمـان کەسـانەوە لـە ڕێکەوتـی ٣١ی ئابـی ١٩٣٠ واژوو کرابـوو، وەرگرتـووە (داواکاریـی ریزبەنـدی B). ئەمـەش شـتێکی سەرسـورهێنەر نییـە، چونکـە لـە ڕاسـتیدا شـێخ قـادر حەفیـد، ڕێکخـەری سـەرەکی ئـەم دوو داواکارییـە، هـاوکات بـرای شـێخ مەحمـودە. تەنیـا جیاوازییـەک لـە نێـوان ئـەم داواکارییانـەدا بریتییـە لـەوەی کـە هەمـوو ئـەو داواکارییانـە داوای دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـوردی سـەربەخۆ دەکـەن، ئـەو داواکارییانـەی لەلایـەن شـێخ مەحمـودەوە واژووکـراون، سـەرەڕای ئـەوەی هەمـان داواکاری لەخۆگرتـووە، هـاوکات داوای ئـەوەش دەکات کـە خـودی شـێخ مەحمـود ببێتـە فەرمانـڕەوای ئـەم دەوڵەتـە.

١٠. ئـەو کەسـانەی وژاووی داواکاری ڕیزبەنـدی ”B“یـان کـردووە، گشـتیان هاووڵاتـی ئێرانـن و هەڵوێسـتان لـە بەرزکردنـەوەی داواکاری بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان لـە بابەتێکـدا کـە کاریگـەری لەسـەر عێـراق دروسـت دەکات جێگـەی گومـان و پرسـیارکردنە. هەروەهـا زۆر ئەسـتەمە ڕاسـتی و دروسـتی واژووکارەکان بسـەلمێنرێت [کـە ئایـا خـودی خۆیـان ئـەم داواکارییەیـان واژوو کـردووە یـان کەسـانی دی]. یەکێـک لـە واژووکارانـی داواکاریـی ڕیزبەندکـراو بـە ”E“ هاووڵاتـی ئێرانـە، هەروەهـا هەندێـك هـۆکار هـەن گومـان بکرێـت لـە ڕاسـتی و دروسـتی واژووی ئـەو کەسـانەی داواکاری ”G“یـان واژوو کـردووە [کـە ئایـا هاووڵاتـی عێراقـن یـان ئێـران]، تەنانـەت ئەگـەر هەمـوو ئـەم واژووانـە ڕەسـەنیش بـن و واژووی شـێخەکانی پشـدەر لەسـەر داواکاری ”F“ە دروسـت بێـت، دەبـێ ئـەوە بزانیـن ئـەو کەسـانە، تەنیـا نوێنەرایەتـی بەشـێکی کەمـی ناوچـە کوردییەکانـی عێـراق دەکـەن.

١١. لـە کۆتاییـدا، پێویسـتە حکومەتـی خاوەنشـکۆ، کۆمسـیۆنی هەمیشـەی ئینتیـداب ئـاگادار بکاتـەوە، کـە بـە پێـی بڕیـاری ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لـە ٢٢ی

مانگــی کانوونــی دووەمــی ڕابــردوو، حکومەتــی خاوەنشــکۆ گشــت هەنــگاوەکان بــێ کات بــە فیــڕۆدان دەگرێتەبــەر بۆئــەوەی دڵنیایــی بــدات کــە ڕێــکارە کارگێڕیــی و یاســاییەکانن لەســەر بۆچوونەکانــی داواکاریــی ڕەســەنی کــوردەکان بەدەســتی کەوتــووە، جێبەجــێ دەکرێــن و هیــوا خوازبێــت کاتێــک کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیـداب لـە مانگـی حوزەیرانـی داهاتـوودا کۆدەبێتـەوە، بتوانێـت ئـەوە ڕابگەیێنێـت کــە ئــەم ڕێکارانــە جێبەجێکــراون و کۆمســیۆن لــە کاریگەرییەکانــی ئــەم ڕێکارانــە لەســەر کوردەکانــی عێــراق ئــاگادار بکاتــەوە.

٢٠ی شوباتی ١٩٣١

دووبـارە دارِشـتنەوەی تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵای تایبـەت بـە عێـراق و وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال (ل٨٢)

(لـە ڕێکەوتـی ٢٤ی شـوباتی ١٩٣١. لـە ڕێکەوتـی ١٤ی شـوباتی ١٩٣١ کاتژمێـر ١٢:٥٨ خولەکـی نیـوەڕۆ بەدەسـت وەزارەتـی دەرەوە گەیشـتووە).

ژمارە ١١٤.

ئامـاژە بـە تەلەگرامەکەتـان بـە ژمـارە ٨٠ لـە ڕێکەوتـی ١٩ی شـوبات. ڕەشنووسـی بەشـەکەی تایبـەت بـە کـوردەکان بـۆ ڕاپۆرتـی ١٠ سـاڵە ئامادە بـووە، کـە تێیـدا ئاماژەیەکی کـورت بـە چالاکییەکانـی ڕابـردوو و ئێسـتای شـێخ مەحمـود دراوە و لـە ڕێگـەی پۆسـتەی ئاسـمانی داهاتـوو بۆتـان دەنێردرێـت؛ هەروەهـا کۆمەڵێـک سـەرنج لەسـەر هـەر داواکارییەکـی [کـورد] هاوپێچـی بەشـەکە کـراوە. مـن دڵنیـام کـە ئـەم بەشـە زانیـاری قەناعەتپێکـەر بـۆ ئـەو لێدوانـە دەداتـە دەسـتتان کـە بڕیـارە لەسـەر دواکارییەکانـی ڕیزبەنـدی ١ و ٣ [بەرانبـەر ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گەلانـدا پێشـکەش بکـەن].

مـن بـە جیـا ڕاپۆرتێکتـان بـۆ بـەرز دەکەمـەوە و تێیـدا ئامـاژە بـەو پێشـنیازانە دەکـەم کـە پێویسـتە بگیرێنەبـەر تـا حکومەتـی عێـراق ئـەو بەڵێنانـەی [لەبـارەی کـورد] داویەتـی جێبەجێیـان بـکات.

هاوپێچکراوی نووسراوی ڕیزبەندی A (Class A) لەلایەن کۆمسیاری باڵای تایبەت بە عێراق. لە ڕێکەوتی ١٩٣١/٣/٦

نهێنی و خێرا

ژمارە ٧٣١

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ٢٥ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز سێر فرانسیس

سوپاس بۆ ناردنی نامەکەتان بە ژمارە (P. O. 40) لە ڕێکەوتی ١٦ی شوباتی ١٩٣١؛ کە پەیوەست بوو بە بابەتی ڕەشنووسی یاسای زمانە خۆجێییەکان. وادیارە ئێمە هەردووکمان لەسەر بنەماکان کۆکین، بە تایبەتی هێنانی وشەی یاسا دەبێ بە جۆرێک بێت نەبێتە هۆی دروستکردنی ترس لەلایەن هەندێك حکومەتەوە، ئەم وشەیە وەها لێک نەدرێتەوە کە دەبێتە هۆی دامەزراندنی یەکێتیەکی سیاسی لە نێوان گشت کوردەکان؛ هەروەها ڕوون بکرێتەوە سەپاندنی زمانی کوردی و بەکارهێنانی لە هەندێك ناوچەی عێراق بە مانای بەکارهێنانی لە ناوچەکانی تری عێراقدا نایێت؛ بە بڕوای من چەمکی "کوردەکانی عێراق"، ئامانجە دەست نیشانکراوەکان ناپێکێنێت، چونکە لە یاساکەدا ئاماژە بەوە دەکات، "لە عێراقدا تەنیا یەک زمانی کوردی هەیە کە لە گشت ناوچەکاندا دەکرێ بەکار بهێنرێت". بە نەهێشتنی ئەم ترسە و بە مەبەستی ڕووکردنە ئامانجی ئەم یاسایە، بە بڕوای من دەکرێت لە پاڵ ئەو پێشنیازانەی بەڕێزتان ئاماژەتان بۆ کردووە، دەتوانین چەمکی "کوردی عێراق" بە شێوازی کۆ بەکار بهێنین، بە نموونە "زمانەکانی/شێوەزارەکانی کوردی عێراق"، یاخود دەکرێ چەمکی [زمانی] "کوردی لۆکالی" بەکار بهێنین کە لەلایەن ئەنجوومەنی نوێنەرانیشەوە بەکار هێنراوە.

خۆشحاڵ دەبم بزانم بۆچوونی بەڕێزتان لەسەر ئەم پێشنیازە چییە.

تکایە ڕێزی من قبوڵ بفەرموون.

واژوو: نوری ئەلسەعید

بەڕێز سێر (Francis H. Humphrys)

G. C.V.O., K.C.M.G., K.B.E., C.I. R

کۆمسیاری باڵای حکومەتی بەریتانیا بۆ عێراق، بەغدا

(ل ٨٤-٨٦)

هەڵهێنجان لە لە کورتەیەکی هەواڵگریی لە ڕێکەوتی ٢٥ی فێبریوری ١٩٣١

Extracts from Summary of Intelligence dated 25th February 1931

باکوور و ناوەڕاستی کوردستان

پەنابەرە کوردەکانی تورکیا

٤٧. ئاماژە بە پەرەگرافی ٢٦٥ی ساڵی ١٩٣٠. پەنابەرە کوردەکانی تورکیا کە لە ناوچەی برادۆست (Baradost) نیشتەجێ بوونە، ئێستا لەلایەن شێخی بارزانەوە بۆ ناوچەی مێرگەزار (Mergazar) گوازراونەتەوە (ID/NW. Sq.3. A). لەم داوییانەدا بەشێک لەم پەنابەرانە چوونەتە ناو خاکی تورکیا و مەڕیان لە گوندی تەلکور (Telkour) دزیوە کە گوندەکە سەر بە بەهرام بەگی بەگزادەیە. ئەو کەسانە ئەم مەڕانەیان بۆ بارزان هێناوە. دواتر بەهرام بەگ سەردانی بارزانی کردووە و داوای مەڕەکانی کردووە، بەڵام شێخ ئەحمەدی بارزان گوتوویەتی ئەو فەرمانی بەم هێرشکردنە داوە، چونکە بەهرام بەگ لە پاییزی ڕابردوودا هاوکاری سوپای تورکیا کردووە بۆ هێرشکردنە سەر کورد. شێخ گوتوویەتی بەهرام بەگ عەفو دەکات و مەڕەکانیشی دەگەڕێنێتەوە بە مەرجێک واز لە پشتگیرییکردن لە تورکیا بهێنێت و پشتگیریی لە ئەو بکات. بەهرام بەگ ئەم داوایەی ڕەتکردووتەوە و بۆ شەمزینان (Shmsdinan) گەڕوەتەوە.

٤٨. حکومەتی عێراق داوای لە شێخ ئەحمەد کردووە سەرکردە کوردە پەنابەرەکان ڕادەستی دەسەڵاتدارانی عێراق بکات، بۆیە شێخ ئامۆژگاری ئەم سەرکردانەی کردووە بارزان بەجێبهێڵن. لە وەڵامی داواکارییەکەی حکومەتدا، شێخ گوتویەتی هیچ پەنابەرێک لە ناوچەی ئەودا بوونی نییە. مەزەندە دەکرێت نزیکەی ١٥٠٠ خێزان لە پەنابەرە تورکەکان لە عێراقدا بژین، نزیکەی ٤٠٠ بۆ ٦٠٠ کەس لەم پەنابەرانە چەکدارن.

(Authority:-S.S.O.s MOUSL and ARBIL and Political)

لێبوردنی تورکیا بۆ پەنابەرە کوردەکان

٤٩. حکومەتی تورکیا باس لەوە دەکات لە ڕێگەی پەیامنێرێکی تایبەتەوە یاداشتێکیان بۆ سەرۆک خێڵەکانی کوردە پەنابەرەکان ناردووە کە ئێستا نیشتەجێی عێراقن و پێشنیازی لێبوردن و نەدانی باجی بۆ هەر کەسێک دەرکردووە بگەڕێتەوە تورکیا. ئەو کەسانەی ئەم پێشنیازە ئاڕاستەیان کراوە، لەبارەی پێشنیازەکە ڕاوێژیان لەگەڵ شێخی بارزان کردووە. تا ئێستا نەزانراوە ئەو کەسانە چۆن وەڵامی حکومەت دەدەنەوە.

(Authority:-S.S.O.s MOUSL and ARBIL)

خەسرۆ و سمکۆ (Khusro s/o/ Simko)

٥٠. ڕاپۆرتەکان باس لە ئەنجامدانی چەندین هێرش دەکەن کە لە ماوەی ئەم چەند مانگەی ڕابردوودا لەلایەن کوڕی خەسرۆ ئەنجامدراون کە کوڕی ئیسماعیل ئاغای سمکۆیە و ئێستا وەک پەنابەر لە عێراقدا نیشتەجێیە. ئەم هێرشانە زۆرتر لە ناوچەکانی نێوان شنۆ و ڕەزایەی سەر بە ئێران بوونە؛ بەڵام والی وان سکاڵایاداشتێکی ئاڕاستەی موتەسەڕیفی هەولێر کردووە و باس لەوە دەکات بەشێک لە پیاوەکانی خەسرۆ چوونەتە ناو خاکی تورکیا و باج و سەرانەیان وەرگرتووە و ١٥ ئەسپی خەڵکیان لەگەڵ خۆیاندا بۆ عێراق هێناوە. خەسرۆ ئاغا لەگەڵ گشت لایەنگرانیدا کە مەزەندە دەکرێت ٤٢ خێزان بن، ئێستا لە هۆپا (HUPA) نیشتەجێیە (IC/SW. Sq. 33.c). دەگوترێت ئەو بە بەردەوامی سەردانی گوندی بارزان دەکات.

(Authority:-S.S.O.s MOUSL and ARBIL)

هەورامان (Avroman)

٥١. ئێستا مەحمود خانی دزێلی و کوڕەکانی لە هانیقۆڵ (HANA-I-QULL)دا نیشتەجێن (2E/SE. Sq.13. B). دەگوترێت ئەو چەند هێرشێکی بۆ سەر سوپای ئێران ئەنجامداوە و لەشکرێکی لە نزیک زەڵم (ZALM) کۆکردۆتەوە (Sq. 13.B) بە مەبەستی ئەوەی هەر کەشوهەوا خۆشتر بوو بتوانێت هێرشی زیاتر [بکاتە سەر سوپای ئێران]. هەروەها ڕاپۆرتکراوە هاوپەیمانێتیەکی نزیکی لەگەڵ جەعفەر

سـوڵتاندا هەیـە کـە حکومەتـی ئێـران لـە پێگـە و هەڵوێسـتی جەعفـەر سـوڵتان زۆر ڕازی نییـە. لـەم دواییانـەدا یاداشـتێکی بـۆ کۆمسـیاری بـاڵا و لێکۆڵـەری ئیداریـی لـە سـلێمانی نووسـیوە و ملکەچـی خـۆی بـۆ حکومەتـی بەریتانیـای گـەورە دەربڕیـووە. نامەکـەی ئاماژەیەکـە بـۆ توڕەیـی لـە ڕەفتـاری حکومەتـی ئێـران بەرانبەریـدا، داوا دەکات حکومەتـی بەریتانیـا لەبـری ئـەو قسـە لەگـەڵ حکومەتـی ئێـران بـکات و داوا دەکات لـە کاتـی ڕوودانـی هـەر جـۆرە ئاژاوەیـەک، ڕێگـەی پێبدرێـت لـە دیـوی عێـراق لەسـەر سـنووری ئێـران نیشـتەجێ بێـت.

٥٢. بەڕێـز کۆمسـیاری بـاڵا داوای لـە لێکۆڵەریـی گشـتی کـردووە جەعفـەر سـوڵتان ئـاگادار بکاتـەوە کـە جـۆری پەیوەنـدی ئـەو لەگـەڵ حکومەتـی ئێرانـدا بـە تەواوەتـی بابەتێکـی ناوخۆیـی [ئێرانـە] و ئەگـەر ملکەچـی حکومەتـی ئێـران بێـت، لەوانەیـە [کۆمسـیاری بـاڵا] بتوانێـت لـە داهاتـوودا هەندێـك ڕێـكار بگرێتەبـەر کـە پەسـندی هـەردوو لابـن.

هەڵێنجان لە ڕۆژنامەی فەرمی ژمارە ٣٠ (extract from gazette No 30) (ژمارە ٣)

هۆشداریدان (notifications, ETC)

لەلایەن وەزارەتی ناوخۆوە

٥٣. بەپێی بەندی (١٦)ی یاسای ڕێکخستنی فەرمانبەرانی دەوڵەت ("State Officials Discipline Law) بە ژمارە ٤١ لە ساڵی ١٩٢٩؛ دەستەیەکی تایبەت بە ڕێکخستن (Disciplinary Board) لە لیوای کەرکووک کۆببێتەوە بۆئەوەی گوێ لە تۆمەتەکانی بەخراپ مامەڵەکردن لەگەڵ عیزەدین ئێف (Izz-ud-Din Eff)، بەڕێوەبەری ناحیەی چەمچەماڵ، بگرێت.

سەرۆک:-

عەبدوڵا عەونی بەگ، فەرمانەدەی پۆلیس، لیوای کەرکووک .

ئەندامان:-

راجیس ئێف پیۆ (Rajis Eff Pio)، یاریدەدەری کۆکەرەوەی باج و گومرگەکان، کەرکووک

هیسکایل ئێف (Hiskail Eff)، فەرمانبەری تاپۆ، لیوای کەرکووک

زۆر نهێنی (ل ٨٨)

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٢٧ی شوباتی ١٩٣١

گەورەم

ئامــاژە بــە تەلەگرامەکــەم ژمــارە ١١٤ لــە ڕێکەوتــی ٢٤ی شــوباتی ١٩٣١، کــە پەیوەســت بــوو بەبەرزکردنــەوەی داواکاریــی کــوردەکان بــۆ کۆمەڵــەی گــەلان ، شــەرەفمەندم لەمبــارەوە بڵێــم:

١. ڕەشنووســی بەشــی تایبــەت بــە کــورد دەبێتــە بەشــێک لــە ڕاپۆرتــی ١٠ ســاڵەی کۆمەڵــەی گــەلان، خەریکــە ئامــادە دەبێــت.

٢. خشــتەکە ســەرنجەکانی تایبــەت بــە داواکارییــە کەســییەکان لەخــۆ دەگرێــت، دەخرێتــە بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان.

هــەر وەک بەڕێزتــان دەبینــن یەکــەم نــووسراو، ئەگــەری هەموارکردنــەوەی هەیــە، چونکــە ئــەم نــووسراوە پێویســتی بــە نوێکردنــەوە هەیــە.

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزدا...

شەرەفمەندم وەفادارترین خزمەتکاری بەڕێزتان بم.

H. Humphyrs

کۆمسیاری باڵای تایبەت بە عێراق

The Right Hon”ble

Lord Passfield. P. C.,

Secretary of State for the Colonies,

Downing Street, London, S, W, 1.

کورد (ل ٨٩- ١١٩)

ڕێککەوتننامەی سیڤەر

بۆئـەوەی تێگەیشـتنێکی دروسـتمان لەبـارەی کێشـەی کـورد لـە عێراقـدا هەبێـت و بۆئـەوەی لـەو هەڵوێسـتە تێبگەیـن کـە لـە داواکارییەکانـی کـورد خراونەتەڕوو و پێشـکەش بـە کۆمەڵـەی گـەلان کـراون، پێویسـتە دوو خاڵـی زۆر گرنـگ وەبیـر بهێنینـەوە.

یەکـەم: کـوردەکان لـە عێراقـدا تەنیـا بەشـێکی بچووکـن، بـەڵام بەشـێکی گرنگـن، لـەو کوردانـە پێکدێنـن کـە بەسـەر ئێـران، تورکیـا، سـوریا و عێراقـدا دابـەش بوونـە.

دووەم: حکومەتـــی عێـــراق دوای جەنگـــی [یەکەمـــی جیهانـــی] دامـــەزراوە و لـــەم ماوەیـــەوە سیاســـەتێکی تایبـــەت بـــە کـــوردەکان لەلایـــەن هێـــزە هاوپەیمانەکانـــەوە داڕێـژراوە، هەرچەنـدە دواتـر واز لـەم سیاسـەتە هێـنرا، بـەڵام لـە ڕووی تیۆرییـەوە ئـەم سیاسـەتە بـۆ مـاوەی چەنـد سـاڵێک بـەردەوام بـوو و کاریگەریـی بەسـەر گشـت ئـەو ڕووداوانــەدا دروســت کــرد کــە دواتــر ڕوویانــداوە.

بەپێی ئەو داتایەی لە لاپەڕەی ٥٧ی کۆمسیۆنی سەربەخۆ هاتووە کە لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانەوە تایبەت بە پرسی سنوری نێوان تورکیا و عێراق ڕاسپێردرا بوو و بە وریاییەکی زۆرەوە خوێندنەوەی بۆ کێشە جوگرافیاییەکانی ئەم ناوچەیە کردووە، بە پێی ئەم خشتەیە کۆی گشتی دانیشتوانی کورد نزیکەی ٣،٠٠٠،٠٠٠ کەسە. لەم ژمارەیە نزیکەی ١،٥٠٠،٠٠٠ کەس لە تورکیا دەژین، ٧٠٠،٠٠٠ کەس لە ئێران، ژمارەیەکیش لە سوریا و نزیکەی ٥٠٠،٠٠٠ کەسیش لە ناوچە کێشە لەسەرەکانی [نێوان عێراق و تورکیا] دەژین کە [ئەم بەشە] بە کۆمەڵێک هۆکاری پراکتیکییەوە بە ویلایەتی مووسڵی کۆن ناونرا.

بەپێی ئەم داتایە، کۆی گشتی کوردەکانی عێراق نزیکەی ٥٠٠،٠٠٠ کەسە یاخود یەک لەسەر شەشی کۆی گشتی کوردەکان. بە گشتی کورد، تەنیا ئەو ٧٠٠،٠٠٠ کوردە نەبن کە لە ئێران دەژین، لە ماوەی گفتوگۆکانی ئاشتی لە نێوان تورکیا و هێزە هاوپەیمانەکاندا، خەسڵەتێکی تایبەتیان پێدرا، کە دواجار لە ١٠ی ئابی ١٩٢٠، پەیمانی مردووی سیڤەر لەم گفتوگۆیانەدا لەدایک بوو. بەندەکانی ٦٢ بۆ ٦٤ی ئەم پەیماننامەیە، ئاماژەی بەوە داوە کە

لەماوەی شەش مانگ لە کاتی جێبەجێکردنی ئەم ڕێککەوتنە، پلانێک بۆ ئەو ناوچانە هەیە کە زۆرینەی دانیشتوانی کوردن و دەکەونە ڕۆژهەڵاتی ڕووباری فورات و باشووری ڕۆژئاوای ئەرمەنیا و باکووری سنورەکانی تورکیا لەگەڵ سوریا و عێراقدا، ئۆتۆنۆمیان پێ دەبەخشرێت.

ئەگەر دوای یەک ساڵ لە جێبەجێکردنی ئەم پەیماننامەیە، کوردەکانی ئەم ناوچەیە داوایان لە ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان کرد، بە شێوەیەک زۆرینەی کوردەکان داوای جیابوونەوە لە تورکیا بکەن و ئەگەر بۆ ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان دەرکەوت کوردەکان شایانی سەربەخۆیین، ئەوکات دەبێ سەربەخۆییان پێبدرێت. لەمبارەوە نابێ هیچ یەک لە هێزە هاوپەیمانە سەرەکییەکان دژایەتی پێکەوە لکاندنی خۆبەخشانەی ئەو کوردانە بکەن کە لەو کاتەدا بە ویلایەتی مووسڵەوە لکێنراوە [تا بن بە بەشێک] لەم دەوڵەتە کوردییە سەربەخۆیە.

لێرەوە بیرۆکەی دەوڵەتی کوردستانی سەربەخۆ لە دایک بوو. بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکەی [کوردستان] ناوچە کوردییەکانی عێراق لەلایەن هاوپەیمانەوە [بە ویلایەتی مووسڵ لکێنراو] هەرچەندە دواتر لەلایەن حکومەتی تورکیاوە ئەم لکاندنە ڕەتکرایەوە. (شایانی ئاماژە پێدانە هەرچەندە پاشایەتی حیجاز لە دەسپێکی ئەم پەیمانەدا وەک هێزی هاوپەیمان ناسراوە، بەڵام ئەم پەیمانە لەلایەن حیجازەوە واژوو نەکراوە).

کاتێک حکومەتی بەریتانیا لە مانگی ئایاری ساڵی ١٩٢٠، دەسەڵاتدارێتی ئینتیدابی بە سەر عێراقدا پەسەندکرد، ڕێککەوتننامەی سیڤەر ڕادەستی وەزارەتی دەرەوەی تورکیا کرا. ئەم پەیمانە لە ئابی ١٩٢٠ واژووکرا و تا ماوەیەکی بەرچاو هیچ پرسیارێک لەسەر بەکرداریکردنی سیاسەتی تایبەت بە کوردەکان نەوروژێنرا کە لەم پەیمانەدا ئاماژەی بۆ کرابوو. لە ڕاستیدا دواجار، دوای دەربازبوونی سێ ساڵ بە واژووکردنی پەیمانی لۆزان لە ٢٤ی تەمووز ١٩٢٣، سیاسەتی تایبەت بە کورد پشتگوێ خرا. ئەنجامی ئەم سێ ساڵە بریتی بوو لەوەی: یەکەم، سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ، دووەم، سیاسەتی حکومەتی عێراق بۆ یەکەم جار لە ١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٢٠ [ئەم دەوڵەتە] بە شێوەی کاتی دامەزرا، ئەوە بوو [سیاسەتی ئەم دوو وڵاتە] لە چوارچێوەی جێبەجێکردنی بەندەکانی ٦٢ بۆ ٦٤ی ڕێککەوتننامەی سیڤەر دابڕێژرێت.

دامەزراندنی حکومەتی عێراق

کاتێـک لـە تشرینـی دووەمـی ١٩٢٠دا حکومەتـی کاتـی [عێـراق] دامـەزرا، پێگـە و هەلومەرجـی ناوچـە کوردییـەکان لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵاوە بـۆ حکومەتـی عێـراق ڕوونکرایـەوە کـە ناوچـە کوردییەکانـی گەڕاندبـووە ژێـر کۆنتڕۆڵـی خـۆی، بـەڵام هـەر زوو ڕوون بـووەوە ئاسـتەنگی جیـددی بەرانبـەر داڕشـتنی سیاسـەتی جیابوونـەوەی کاتـی هەیە.

یەکـەم ئاسـتەنگ بریتـی بـوو لـەوەی ناوچـە کوردییەکانـی عێـراق لـە ڕووی جوگرافـی، ئابـوری و سیاسـییەوە، بـە تەواوەتـی لـە ناوچـە کوردییەکانـی تورکیـا جیـاوازن. هەمـان فاکتــەر کــە دواتــر بــووە هــۆی ئــەوەی کۆمســیۆنی دیارکردنــی ســنورەکانی ســەر بــە کۆمەڵــەی گــەلان، ئــەم ڕاســپاردەیە بخاتــەڕوو کــە ئــەو ناوچانــەی بــە عێراقــەوە دەلکێندرێـن، "دۆخێکـی ناواقعیانـە بـە هـەر پلانێـک دەبەخشـن کـە بـۆ هەمیشـەیی بـە دەوڵەتـە کوردییـە پێشـنیازکراوەکە بلکێنرێـن". سـەرەڕای ئەمـەش ئـەوان بـە گشـتی هیـچ هیوایەکیـان بـۆ ئـەم ڕێگـە چارەیـە دەرنەبڕیـوە [واتـە لکانـدن بـە دەوڵەتـی کوردسـتان]. ڕاسـتە لـە لیـوای سـلێمانی کـە دەکەوێتـە باشـووری ڕۆژهـەڵات، ڕوحێکـی ناسـیۆنالیزمی کـوردی لـە ئارادایـە، بـەڵام ئـەم ڕوحـە لـە ناوچـە کوردییەکانیـتردا بوونـی نییـە.

لـە ڕاسـتیدا لـە ئـەرزی واقیع، ئەوەمان بـۆ دەرکەتووە کـە ناوچە کوردنشـینەکان بە هیچ شـێوەیەک ڕازی نیـن وەک یەکەیەکـی ئیداریـی [یەکگرتـووە] مامەڵەیـان لەگەڵـدا بکرێـت. لیـوای هەولێـر بـە تونـدی دژی ئەو بڕیارە وەسـتایەوە کـە لەلایەن ئەنجوومەنـی دەوڵەتەوە دەرکرابـوو کـە ئـەم لیوایە و لیـوای کەرکووک پێکەوە گرێ بدات، هـەر وەک چۆن جاران ئەم کارە لەلایـەن ڕژێمـی تورکیـاوە ئەنجامدرابـوو. هەروەهـا لیوای کەرکووکیش کە دانیشـتوانی لـە کـورد و عـەرەب و تورکـمان پێکدێن، ئـەوە ڕەت دەکەنەوە بـە لیوای سـلێمانی بلکێنرێن.

ســەرەڕای ئەمــەش، تەنانــەت ئەگــەر یەکێتییــەک لــە نێــوان ناوچــە جیــاوازە کوردییەکانـەوە دروسـت بێـت، ئاشـکرایە بۆئـەوەی ناوچـە کوردییـەکان لـە عێـراق جیـا ببنـەوە، بـۆ کوردسـتان سـەختە بـەو بـازاڕەی هەیەتـی ئیـدارەی خـۆی بـکات و خـودی کــورد ڕووبــەڕووی کێشــەی ســەختی ئابوریــی دەبنــەوە.

لە ڕێکەوتی ٦ی ئایاری ١٩٢١، کۆمسیاری باڵا ئەم لێدوانانەی خوارەوەیدا کە مەبەست لێی هێنانەدی خواستی کوردەکانی عێراق بوو؛ هەروەها مەبەست لەم لێدوانە لەو کاتەدا دڵنیابوون بوو لەوەی تا ئەو شوێنەی بکرێت بنەمای بەندی ٦٤ لە ڕێککەوتننامەی سیڤەر جێبەجێ بکرێت:-

”کۆمسیاری باڵا زۆر بە وردییەوە ڕەچاوەی ئەوە دەکات ڕێکارە ئیدارییەکان بۆ [دیارکردنی] داهاتووی ناوچە کوردییەکان لە عێراقدا بگیرێتەبەر. بۆ کۆمسیاری باڵا ئەوە خراوتەڕوو کە ئەو ترسەی لەسەر بەرژەوەندیی کوردەکان لە ئارادایە، دەکرێت لەلایەن ئەو حکومەتە نیشتیمانییەوە بێت کە لە بەغدا دامەزراوە، بەم هۆکارەشە داواکاریگەلێک هەیە بۆ دامەزراندنی ڕژێمێکی ئۆتۆنۆمی [لە ناوچە کوردییەکانی عێراقدا]“.

”هاوکات ڕێبەرانی کورد، بە تەواوەتی لەوە تێدەگەن کە ئەوان بەو پەیوەندییە ئابوری و پیشەسازییانەوە زیندوون کە ناوچەکانیان بە عێراقەوە گرێ دەدات و ئەو گرفتانەی کە بە هۆی جیابوونەوە [لە عێراقەوە] ڕووبەروویان دەبێتەوە. لەم جۆرە هەلومەرجەدا بەڕێزیان [واتە کۆمسیاری باڵا] خوازیارە ئاماژەگەلی ڕاستەقینە لەسەر خواستی کۆمەڵە کوردییەکان دەستبەر بکات، کە ئایا ئەوان خوازیارن لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی عێراقدا بمێننەوە، بۆیە ئەو کۆمەڵێک ڕاسپاردە دەخاتە بەردەم ئەنجوومەنی دەوڵەت کە بریتین لە:

یەکەم: لەبارەی قەزا کوردییەکانی کەرتی مووسڵ، کە لە ژێر دەسەڵاتی ئینتیدابی بەریتانیا دان، پێویستە لیوایەکی دی (sub-Liwa) دروست بکرێت کە قەزاکانی زاخۆ، ئاکرێ، دهۆک و ئامێدی لەخۆ بگرێت و بارەگای سەرەکی ئەم لیوایە لە دهۆک بێت. ئەم لیوایە لە ژێر دەسەڵاتی یاریدەدەری موتسەڕیفی بەریتانیا دەبێت؛ دەبێت حاڵیحازر قایمقامی ئەم لیوایە بەریتانی بێت، بەڵام دواتر ئەگەر کەسێکی گونجاو بۆ ئەم [پۆستە] دۆزرایەوە، ئەو پۆستە بە کوردێک یان عەرەبێک دەدرێت کە بتوانێت بە کوردی قسە بکات و لەلایەن کوردەکانەوە پەسەند بێت. ئەم لیوایە لە ڕووی کاروباری دارایی و دادوەرییەوە سەر بە حکومەتی نیشتیمانی لە بەغدا

دەبێـت، بۆیـە دەتوانێـت نوێنـەر بـۆ ئەنجوومەنـی دامەزرێنـەران بنێرێـت، بـەڵام بـە مەبەسـتی ڕاپەڕاندنـی کاروبـاری کارگێڕیـی گشـتی، قایمقـام بەرانبـەر موتەسـەڕیف (Sub-Mutasariif) بەرپرسـیارە، دامەزراندنـی فەرمانبەرانـی کارگێڕیـی بـە ڕاوێـژ لەگـەڵ دەسـەڵاتدارە خۆجێیەکانـدا لـە ئەسـتۆی کۆمسـیاری بـاڵا دەبێـت.

دووەم: کۆمسـیاری بـاڵا هـەوڵ دەدات پەیوەندیـی بـە فەرمانبەرانـی بەریتانیـا لـە [یەکـەی] کارگێڕیـی هەولێـر، کۆیسـنجەق و ڕوانـدوز بـکات و گەرەنتـی ئـەوە دەکات کـە لـە دامەزراندنـی فەرمانبەرانـی حکومـەت [لـەم یەکە کارگێڕیانـەدا] خواسـتی خەڵک ڕەچاو بکرێـت. هـەر کاتێـک بـارودۆخ ڕەخسـا وەردەکارییەکانـی ئـەم هەوڵـە دەخرێتـەڕوو.

سـێیەم: سـلێمانی وەک موتسـەڕیفیە مامەڵـەی لەگەڵـدا دەکرێـت و لەلایـەن موتەسـەڕیفێکی سـەر بـە ئەنجوومەنـی [دەوڵـەت] بەڕێـوە دەبردرێـت. موتەسـەڕیف لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵاوە دادەمەزرێـت و ڕاوێژکارێکـی بەریتانیشـی دەبێـت. تـا کاتـی دامەزراندنـی موتەسـەڕیف ئەفسـەری سیاسـی بەریتانیـا ئـەم پۆسـتە بەڕێـوە دەبـات.

"موتەسـەڕیفی سـەر بـە ئەنجوومـەن، دەسـەڵاتەکانی [موتەسـەڕیفییەی] پێدەبەخشرێـت، هەروەهـا مافـی ئەوەشـی دەبێـت داوا لـە کۆمسـیاری بـاڵا بـکات بەدواداچـوون ئەنجـام بـدات، ئـەم داواکاریـەش لـە دوای ڕاوێژکـردن لەگـەڵ موتەسـەڕیف لـە لایـەک و لەگـەڵ ئەنجوومەنـی دەوڵـەت، لەلایەکیـترەوە، پەسـەند دەکرێـت.

"حاڵیحـازر قائیمەقامـەکان بەریتانـی دەبـن، هـەر کاتێـک کـوردی بـە توانـا دۆزرانـەوە، شـوێنی بەریتانییـەکان دەگرنـەوە".

ئـەو پێشـنیازانەی لـەم ڕاگەیێنـدراوەدا خراونەتـەڕوو، لەلایـەن کوردەکانـی لیـوای مووسـڵ و هەولێـر پەسـەندکران، بـەڵام لەلایـەن لیـوای سـلێمانی ڕەتکرایەوە، واتـە ئەوەیان ڕەتکردووتـەوە کـە بـە هـەر مەرجێـک بێت، بچنـە ژێـر دەسـەڵاتی حکومەتی عێـراق. بۆیە، لیـوای سـلێمانی لـە ژێـر کۆنترۆڵـی ڕاسـتەوخۆی بەریتانیـادا ماوەتـەوە و لەلایەن ئەفسـەری سیاسـی بەریتانیـاوە بەڕێوەدەبرێـت و بەرانبەر کۆمسـیاری باڵا بەرپرسـیارە و ئەم ئەفسـەرە لەلایـەن ئەنجوومەنـی خۆجێـی هەڵبژێـردراوە، هەڵسـەنگاندن [بـۆ کارەکانـی] دەکرێت. لە

لیـوای کەرکـووک لـە مانگـی شـوباتەوە، موتەسـەڕیف ئەرکەکانـی خـۆی ڕادەپەڕێنێـت.

لیــوای لاوەکــی (sub-Liwa) هەولێــر دامــەزراوە کــە چــاوەڕوان دەکــرا دابمەزرێــت، بــەڵام لیـوای لاوەکـی مووسـڵ هێشـتا دانەمـەزراوە، بۆیـە پێویسـتیش نـاکات دابمەزرێـت. ئەمــەش هەڵوێســتی مانگــی تەمــووزی ســاڵی ١٩٢١ە، واتــە ئەوکاتــەی لەســەر پرســی پاشـایەتی ئەمیـر فەیسـەڵ ڕیفرانـدۆم ئەنجامـدرا. ئەمـەش سەرسـوڕهێنەر نییـە، چونکـە تــا هەنوکــەش چاوەڕوانــی دامەزراندنــی دەوڵەتــی کــوردی ســەربەخۆ دەکــەن، بۆیــە کۆمەڵێـک کـورد، دوو دڵ بـوون لـە دەنگـدان بـۆ هەڵبژاردنـی پاشـایەکی عـەرەب.

لیـوای سـلێمانی ڕەتیکـردەوە بەشـداری لـە دەنگدانـدا بـکات، هـاوکات بەشـێک لـە کوردەکانـی لیـوای کەرکـووک داوای حکومەتێکـی کوردییـان دەکـرد، بـەڵام ڕەتیانکـردەوە بچنـە پـاڵ لیـوای سـلێمانی. لەلایەکیـترەوە، لیواکانـی مووسـڵ و هەولێـر (جیـا لـە قـەزای ڕوانـدوز کـە هێزێکـی بچووکـی ناڕێکخـراوی تورکـی تێدایـە)، دووبـارە پەسـەندیان کـردەوە بچنـە پـاڵ عێـراق، ئەمـەش لـە ڕێگـەی دەنگـدان بـە مەلیـک فەیسـەڵەوە؛ بـەڵام دواتـر کۆمەڵێـک تەحەفوزاتیـان دانـا و داوای ئەوەیانکـرد حکومەتـی عێـراق دان بـە مەرکـەزی نەبــوون دا بنێــت، ئەگەرنــا خەڵــک ناچــار دەبــن بڕیــاری خۆیــان بــدەن؛ واتــە ئــەم بارودۆخــەش ئاماژەیەکـە بـۆ بەنـدی ٦٤ لـە ڕێککەوتننامـەی سـیڤەر.

دوای سـاڵی ١٩٢٢، زنجیرەیـەک ئـاژاوە لـە لیواکانـی هەولێـر و سـلێمانی ڕوویانـدا، بەڵام ناکرێـت ئـەم ئاژاوانە، وەک داواکارییەکی یەکگرتووی کورد بۆ سـەربەخۆیی هەژمار بکرێت. خێڵـە چیانشـینەکانی کـورد، شـانازی بـەوە دەکەن کە خەڵکێکـن کۆنترۆڵ ناکرێـن و خوویان بـە چەتەگەریـی گرتـووە و دان بـە دەسـەڵاتێکی دامـەزراودا نانێـن. بریکارەکانـی تورکیـاش زۆر بـە زیرەکانـە سـودیان لـەم خوانـەی [کـوردەکان] وەرگـرت و لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنی هێـزە ناڕێکخـراوە [کوردییـەکان] و دابینکردنـی چـەک و تەقەمەنـی گشـت هەوڵـی خۆیـان خسـتەگەڕ تـا ناوچـە کوردییـەکان لە عێـراق جیا بکەنـەوە. ئـەم هەوڵانەی تورکـەکان تا ئەو جێگەیـە سـەرکەتوو بـوو کـە لـە ٤ی ئەیلـوول بڕیـاردرا سـلێمانی لـە سـوپا چـۆڵ بکرێـت و بـە شـێوەیەکی کاتـی بڕیـاردرا بەڕێوەبردنـی لیـوای سـلێمانی لەلایـەن کۆمسـیاری باڵاوە بە یەکێـک لـە ئەندامانـی ئەنجوومەنـی هەڵبژێردراو بسـپێردرێت.

شێخ مەحمود

لە کاتی خۆیدا هەست دەکرا، هەر واش بوو، ناسیۆنالیستی کوردی لە کەسایەتی شێخ مەحموددا کۆکراوەتەوە؛ ئەو سەرۆکی [خێڵی] بەرزنجە و سەر بەخێزانی شێخان (Shaikhan family) بوو کە پێشتر لە ڕوی ڕوحی و دونیاییەوە دەستڕۆیی زۆری لە سلێمانیدا هەبوو. شێخ مەحمود لە ساڵی ١٩١٩ دژی حکومەت ڕاپەڕی و لە لایەن دەسەڵاتدارانی بەریتانییەوە لەگەڵ شێخ قادری برای نەفیکرا. ئێستا لەلایەن خێزانەکەیەوە دەنگێک پەیدابووە داوای گەڕانەوەی دەکەن. لە مانگی ئابدا، ڕێگە بە شێخ قادر درا لە مەنفا بگەڕێتەوە. لە مانگی ئەیلوول، واتە کاتی چۆڵکردنی سلێمانی [لەلایەن سوپاوە]، ئەو لەلایەن ئەنجوومەنی خۆجێی وەک سەرۆک هەڵبژێردرا.

دوای مانگێک بەهۆی پێداگری ئەنجوومەن لەسەر گەڕانەوەی شێخ مەحمود بەڕێوەبردنی [لیوای سلێمانی] پێی بسپێردرێت، ئەو لەلایەن کۆمسیاری باڵاوە وەک فەرمانڕەوای سلێمانی دەستنیشانکرا و دڵنیاکرایەوە کە لەلایەن حکومەتی عێراق و بەریتانیاوە هاریکاریی پێویستی پێشکەش دەکرێت. شێخ مەحمود کە ڕەزامەندی خۆی لەسەر پابەند بوون بە سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ دەربڕی، یەکسەر [لە دوای گەڕانەوەی] لەگەڵ خێڵەکانی دەرەوەی لیوای سلێمانی خەریکی پیلانگێڕیی بوو و ئاستی داواکارییەکانی بەرانبەر حکومەتی بەریتانیادا زیاد کرد. لە مانگی تشرینی دووەمدا، ئەو خۆی بە "مەلیکی کوردستان" ناساند، ئەمەش گشت ناوچە کوردییەکانی عێراقی دەگرتەوە، بەبێ گوێدانە ئەوەی کە نە هەولێر و نە کەرکووک و نە قەزا کوردییەکانی مووسڵ، هیچ جۆرە دان پێدانانێکیان بە دەسەڵاتدارێتی ئەو نەکردبوو. بە هۆی خواستە دڕندەکانییەوە، شێخ مەحمود، زۆر بە خێرایی کەسایەتیە کوردە میانڕەوەکانی، تەنانەت لە خودی شاری سلێمانیش دوورخستەوە. لە لاپەڕە ٣٧ی ڕاپۆرتی "کارگێڕیی عێراق لە ماوەی نێوان نیسانی ١٩٢٢-ئاداری ١٩٢٣، (Iraq Administration for the period April 1922- March 1923) بەم شێوەیەی خوارەوە باس لە ڕژێمەکەی ئەو کراوە:

""بەهۆی ئاڵۆزیی ئەنجوومەنی وەزیران و ئەنجوومەنی ڕاوێژکاری پێکهاتوو لە سەرۆک خێڵەکانی هەردوو دیوی سنور، نەتوانرا هیچ [سیستەمێکی] کارگێڕیی دامەزرێنرێت، هیچ باجێک کۆ نەکراوەتەوە و هیچ فەرمانێکی جێبەجێکاریش دەرنەچووە. لەوانەیە [وەزارەتی داد] هەر گرنگ نەبوو بێت، بۆیە پۆستی وەزارەتی داد بە چۆڵی ماوەتەوە"".

ڕێککەوتننامەی لۆزان

لە ماوەی گفتوگۆکانی ڕێککەوتننامەی لۆزان لە ساڵی ١٩٢٢دا، ڕوون بوو کە هیچ ئاسۆیەک بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ لە ئارادا نییە، تا ناوچە کوردییەکانی عێراق بەم دەوڵەتەوە بلکێندرێن. بۆیە شتێکی بڕاوە بوو کە دەبوو ناوچە کوردییەکانی عێراق بئاخنرێنە چوارچێوەی سنورەکانی "پاشایەتی عێراق". هەر جۆرە هەوڵدانێکی جیددی بۆ دامەزراندنی پاشایەتی سەربەخۆی [کوردستان] لەم ناوچە [کوردییانەدا] بە کۆمەڵێک هۆکارەوە، کارێکی نامومکین بوو. کێشەکەش، ئابوری نەبوو، بەڵکو کێشەکە بێ متمانەیی قووڵ بوو کە دراوسێکان سەبارەت هاووڵاتییە کوردەکانی خۆیان هەیانە. هەروەها [بۆ دامەزراندنی دەوڵەت] دەبێ ئاستێک لە گونجان و هاوکاریی لە نێوان خودی کوردەکاندا بوونی هەبێت، ئەمەش بوونی نەبوو. لەم هەلومەرجەدا حکومەتی عێراق و بەریتانیا گشت هەوڵەکانی خۆیان وەگەڕ خست تا دڵنیایی بە کوردەکان بدەن خواستەکانیان لەبەرچاو دەگیرێن و بۆیە ڕاگەیێندراوێکی هاوبەشیان دەرکرد، هاوکات پەیوەست بوو بە خواستە زیادەڕۆییەکانی شێخ مەحمود و هەمیشە دڵنیایی بداتە کەسایەتییە کوردە میانڕەوەکان کە بەرژەوەندییە ڕەواکانیان پشتگوێ ناخرێن. ئەم ڕاگەیێندراوەش لە مانگی کانوونی یەکەمدا دەرکرا بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

"""حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا و حکومەتی عێراق دان بە مافی ئەو کوردانەدا دەنێن کە لە چوارچێوەی سنورەکانی عێراقدا دەژین، تا حکومەتێکی کوردی لە چوارچێوەی ئەم سنورانەدا دابمەزرێنن؛ بۆیە هیوادارن لایەنە کوردییە جوراوجۆرەکان بە زووترین کات لە ناو خۆیاندا لەسەر جۆری ئەو حکومەتەی دەیانەوێت فەرمانڕەواییان بکات و لەسەر سنوری [جوگرافیای] ئەم حکومەتە ڕێککەون تا کوێ درێژ دەبیتەوە، هەروەها شاندێکی بەرپرس [لەم کارە] بۆ بەغدا بنێرن، تا گفتوگۆ لەسەر جۆری پەیوەندییە سیاسی و بازرگانییەکانیان لەگەڵ حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا و حکومەتی عێراق بکەن"""".

هیچ شتێک لەم پێشنیازە نەهاتەدی. بەهۆی ئەوەی پیلانگێڕییەکانی شێخ مەحمود لەگەڵ کەسایەتیە خێڵەکییە ئاژاوەگێڕەکان چڕتر بوو، هاوکات لەگەڵ ئەمەشدا پلانی ئەویان دارشتبوو هێرش بکەنە سەر کەرکووک، تا بەو دەوڵەتە بلکێنرێت کە بە "پاشایەتی کوردستانی شێخ مەحمود" ناونرابوو. بە دڵنیاییەوە ئەم جۆرە چالاکیانە هەڕەشە بوون بۆ سەر ئاسایشی دەوڵەتی عێراق. بۆیە حکومەتی بەریتانیا ڕێکاری توندی گرتەبەر. هێزە نارێکخراوەکەی تورکیا لە ڕواندوز کرایە دەرەوە و کارگێڕییەکی سەقامگیر لەم قەزایەدا دەمەزرا. سلێمانی بە شێوەیەکی کاتی دەستی بەسەردا گیرا و شێخ مەحمودیش بەرەو چیاکان هەڵات.

بەهۆی واژووکردنی پرۆتۆکۆلی٣٠ی ئابی ١٩٣٠ی ئەنگلۆ-عێراق، کە بووە هۆی سنوردارکردنی ڕێککەوتنی نێوان ئەم دوو لایەنە بۆ ماوەی چوار ساڵ، ماوەکەش دوای کۆتایهاتنی گەیشتن بە ئاشتی [لە نێوان عێراق و] تورکیا دەستی پێدەکرد، بارودۆخی گشتی [عێراق] گۆڕانی بەسەردا هات. ئەم ڕووداوەش بووە هۆی پشتگوێ خستنی سیاسەتی پێشوو کە بە هۆیەوە کارگێڕیی لیوای سلێمانی بووە بەرپرسیاری ڕاستەوخۆی کۆمسیاری باڵا.

هەر بەم هۆیەشەوە تەنیا بەدیلێک بۆ فەرمانڕەوایی ستەمکارانەی شێخ مەحمود، بریتی بوو لە دامەزراندنی [یەکەیەکی] کارگێڕیی کە تێیدا ڕێز لە هەستە نەتەوەییەکانی کورد بگیرێت، ئەم لیوایەش دەبووایە لەگەڵ دەوڵەتی عێراق یەکبگرێتەوە. لە کاتێکدا سەرکردەکانی کورد ئامادە بوون لەم [یەکە] کارگێڕییەدا هاوکاریی [حکومەتی عێراق] بن، داوایانکرد هێزەکانی ئیمپراتۆری [لە لیوای سلێمانیدا] بمێننەوە تا ڕێگە لە شێخ مەحمود بگرن بگەڕێتەوە و دەست بەسەر حکومەتدا بگرێت کە هێشتا دەستڕۆیی ئایینی لەسەر خەڵکی خێڵەکی ناوچەکەدا مابووە.

بەهۆی کەمکردنەوەی هێزەکانی سوپای ئیمپراتۆری لە عێراقدا، کە بەردەوامیش لە کەمبوونەدا بوو، مانەوەی ئەم هێزانە [لە لیوای سلێمانیدا] کارێکی ئەستەم بوو، بۆیە هیچ بژاردەیەکی دی لەبەردەم [حکومەتی بەریتانیا نەمایەوە]، تەنیا چۆڵکردنی سلێمانی نەبێت، تا بەم شێوەیە خۆی ڕێگەی ڕزگاربوونی خۆی بدۆزێتەوە. بەهەرحاڵ، هاووڵاتییە ڕێزدارەکانی ئەم شارە لەگەڵ هێزەکانی سوپا شارەکەیان بەجێهێشت و شار بوو بە نێچیرێک بۆ لایەنگرانی شێخ مەحمود. خودی شێخ مەحمود لە ١١ی

تەمووزی ١٩٢٣ گەڕایەوە ناو شاری سلێمانی. کۆمسیاری باڵا و حکومەتی عێراقیش هیچ بەدیلێکی دیکەیان نەبوو، تەنیا قبوڵکردنی ئەمری واقیع نەبێت. کۆمەڵێک ڕێکار بۆ ناوچە دوورە دەستەکانی لیوای سلێمانی گیرانەبەر، تاکو بخرێنە سەر لیوای کەرکووک و شێخ مەحمودیش ئاگادارکرایەوە، ئەگەر هەوڵی چوونە ناو ئەم ناوچانە بدات بە توندی بەرپەرچی دەدرێتەوە. ئەم ڕێکارە بۆ ماوەی نزیکەی یەک ساڵ بەردەوام بوو.

کورد و ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق

هاوکات ئامادەکاری دەکرا بۆ هەڵبژاردنی ئەنجوومەنی دامەزرێنەرانی عێراق. لە لیوای کەرکووک و هەولێر کۆمەڵێک کەس لە نێوان دەنگدەرە سەرەتاییەکاندا بێ ئایاریل بوون بۆ ناوتۆمارکردن [و بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا]. بۆیە لەلایەن کۆمسیاری باڵا و حکومەتی عێراقەوە هەست بەوەکرا کە پێویستە لەبارەی نیەتەکانی حکومەتی عێراق بەرانبەریاندا، دڵنیایی زۆرتر بە کوردەکان بدرێت تا لەم ڕێگەیەوە بەشداریکردنی کورد لە هەڵبژاردنەکاندا ئاسانتر بێت. بەم پێیەش لە ١١ی تەمووزی ١٩٢٣دا -واتە ئەو ڕۆژەی شێخ مەحمود هاتەوە بۆ ناو شاری سلێمانی- ئەنجوومەنی وەزیران ئەم بڕیارانەی خوارەوەی دەرکرد:

١. حکومەتی عێراق بە نیاز نییە هیچ فەرمانبەرێکی عەرەب لە ناوچە کوردییەکاندا دابمەزرێنێت تەنیا فەرمانبەری کاروباری تەکنیکی نەبن.

٢. [حکومەتی عێراق] بە نیاز نییە دانیشتوانی ناوچە کوردییەکان ناچار بکات لە کاروبارە فەرمییەکاندا زمانی عەرەبی بەکار بهێنن.

٣. لە ناوچە ئاماژە پێکراوەکاندا، مافی دانیشتوانەکەی و [ئازادی] کۆمەڵە ئایینی و مەدەنییەکان بە شێوەیەکی گونجاو دەپارێزێت.

لە هەمانکاتدا، سەرۆک وەزیران، تورکمانەکانی شاری کەرکووکی دڵنیا کردەوە کە لە دامەزراندنی خۆجێییدا، خەڵکی خۆجێی دادەمەزرێت و زمانی خۆجێی (تورکمانی) بە زمانی فەرمی [لەم شارەدا] دەناسرێت.

لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی دواتر (١٩٢٤)، گشت ئەو ناوچە کوردیانەی لەلایەن حکومەتی عێراقە بەڕێوەدەبران، بەشداریان لە هەڵبژاردندا کرد. شایانی ئاماژە پێدانە ژمارەیەکی زۆری کورد لە قەزای سلێمانی ژێر دەسەڵاتی شێخ مەحمود هیوای خۆیان بۆ بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکاندا دەربڕی. بۆیە ڕێکاری پێویست گیرانەبەر، تا ئەو کەسانە بتوانن لە قەزاکانی دراوسێدا دەنگی خۆیان بدەن. لە ئەنجامدا پێنج کەس نوێنەرایەتی سلێمانیان دەکرد کە لە نێوانیاندا شێخ قادر، برای شێخ مەحمود کە لەگەڵ یەك ناتەبابوون، دەبینرا.

دووبارە دەستگرتنەوە بەسەر سلێمانیدا

شێخ مەحمود لە شکستەکەی پێشووی لە دامەزراندنی حکومەتێکی خۆجێی لە سلیمانیدا، هیچ وانەیەکی وەرنەگرت. "بەرە بەرە سلێمانی لەلایەن دانیشتوانە دەوڵەمەندەکەیەوە چۆڵکرا و [ئەم شارە لە ژێر دەسەڵاتی] ستەمکاری دڕندانەدا ناڵاندی، تەنانەت شارەکە وەهای هەست دەکرد کە گۆڕە پیرۆزەکانی باب و باپیرانیان، چیتر ناتوانێت تەحەمولی نەوەکانی خۆی بکات". زیاد لەمەش، شێخ مەحمود سەلماندی ناتوانێت چالاکییە سیاسییەکانی لە چوارچێوەی ئەو سنورانە سنوردار بکات کە بۆی دیارکرابوون.

هەرچەنـدە پێشـێلکارییەکانی لـە ئاسـمانەوە دەبیـنرا، بـەڵام لەسـەر هێرشـکردنە سـەر قەزاکانـی دراوسـێدا بەردەوامبـوو و هەوڵیـدەدا خێڵەکانـی سـەر سـنوری ئێـران هـان بدات، تـا هێـرش بکەنـە سـەر کەرکـووک. دواجـار، لـە مانگـی ئایـاری ١٩٢٤دا، کۆمسـیاری بـاڵا، بڕیاریـدا ڕێـکاری پێویسـت بگرێتەبـەر. ئاگادارکردنەوەیـەك بـۆ شـێخ مەحمـود نێـردرا و داواکـرا ملکـەچ بێـت. ئاگادارکردنەوەکـە [لەلایـەن شـێخ مەحمـودەوە] پشـتگوێ خـراوە، دوای چەندیـن هۆشـداریدان، لـە ڕێگـەی هێرشـی ئاسـمانییەوە بارەگاکـەی لـە سـلێمانی وێرانکـرا. شـێخ مەحمـود و لایەنگرانـی بـەرەو چیـاکان هەڵاتـن و بـۆ دوو مانـگ دەسـتیان بـە کاری چەتەگـەری و تـرس و تۆقاندنـی [خەڵکـی] ئـەم ناوچەیـە کـرد. لـە مانگـی تەمـووزدا سـتوونێکی سـوپای عێـراق بـێ هیـچ بەرهەڵسـتییەک چـووە نـاو سـلێمانی.

کارگێڕییەکـی لـەرزۆک لـە ژێـر دەسـەڵاتی حکومەتـی عێـراق دامـەزرا، بـەڵام ڕێککەوتـن کـرا تـا ئەوکاتـەی ئارامـی بـۆ شـارەکە دەگەڕێتـەوە، شـارەکە لـە ژێـر

کۆنترۆڵــی ڕاســتەخۆی کۆمســیاری بــاڵادا بمێنێتــەوە. ئەنجوومەنــی وەزیــران بڕیاریــدا ڕێــکاری بەپەلــە بگیرێتەبــەر و شــارەکە زۆر بــە خێرایــی دووبــارە خــۆی ئاوەدانکــردەوە. ژمــارەی دانیشــتوان کــە بــۆ ٧٠٠ کــەس کــەم ببــووە، لــە مــاوەی دوو مانگــدا بــۆ ١٢٠٠ کــەس بــەرز بــووە و دواتــر لــە مــاوەی چــوار مانگــدا گەیشــتە ٢٠،٠٠٠ کــەس.

شـێخ مەحمـود و تاقمەکـەی بـەردەوام بـوون لـە هاتوچۆکردن لە چیاکانی سـەر سـنوری ئێـران و خەریکـی بـاج و سـەرانە وەرگرتـن بـوون لـە خەڵکـی هـەژاری گونـدەکان. دواتـر سـتونێکی سـوپا بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی نێـردرا. بـەرە بـەرە لـە دوای بونیاتنانـی خانـوی بلـۆک لـە خاڵـە سـتراتیژییەکاندا و جێگرکردنـی پۆلیـس لـەم خانووانـەدا، حکومـەت ناوچـە سـنورییەکانی کۆنتڕۆڵکـرد، بـەڵام لـە مانگـی حوزەیرانیـی ١٩٢٧دا ، هـەر وەک لـە خـوارەوە ئامـاژە پێدەدرێـت، شـێخ مەحمـود لەگـەڵ حکومەتـی عێـراق گەیشـتە ڕێککەوتنێـک.

بـە نزیکبوونـەوەی سـاڵی ١٩٢٤، هەلومەرجـی [سـلێمانی] لـە لاپـەڕەی ٣٣ی ڕاپۆرتـی حکومەتـی خاوەنشـکۆی بەریتانیـا بـۆ سـاڵەکانی ١٩٢٣-٢٤، بەم شـێوەییە خـوارەوە هاتووە:

”جێگـەی دڵخۆشـییە پێشـکەوتنێکی گشـتی بـۆ چارەسـەری پەیوەندییەکانـی نێـوان حکومەتـی عێـراق و کەسـایەتییە کوردییەکانـی ئـەم دەوڵەتـە بەدیهاتـووە، ئەمـەش لـە بەشـداریی بەدڵـی ناوچـە کوردییـەکان لـە هەڵبژاردنەکانـدا بە لوتکە گەیشـتووە. بـۆ یەکەم جـارە کـورد لـە لیسـتی سـوپای عێراقـدا ناونـووس دەکرێـت. زیـاد لەمـەش ئـەم سـوپایە تـا ڕادەیەکـی زۆر لەلایـەن کوردکانـی بەرهەڵسـتکاریی [حکومەتـی عێـراق] فەرماندەیـی دەکرێـت؛ کـوردەکان ڕێگە پێدراون لە گشـت پۆسـتەکانی کەرتـی خزمەتگوزاریـی مەدەنیدا کار بکـەن، ئەمـەش تەنیـا قسـە نییـە، بەڵکو کرداریشـە. هیـچ هۆکارێک نییە وەها پێشـبینی بکەیـن کـە لە داهاتوودا ناکۆکی لەسـەر جیاوازیی نەتەوەیی ڕوویدات و گشـت زەمینەیەک بۆ بەرەوپێشـچوونی زۆرتر لەسـەر پێکەوە کارکردنی نزیکتر وەسـتاوە، بەڵام پێویسـتە عەرەبە ناسیۆنالیسـتەکان ڕەچـاوی ئـەوە بکـەن، کـە کۆتایـی هاتـن بـە بۆچوونـی [متمانـە بەیەکـتر نەکـردن] ئـەو کاتـە دێتـەدی کـە خواسـتەکانی ناسیۆنالیسـتی هاووڵاتییـە کوردەکانیـان بـە شـێوەیەک مامەڵـەی لەگەڵـدا بکرێـت، هـەر وەک چـۆن ئـەوان [ناسیۆنالیسـتە عەرەبەکان] مامەڵـە لەگـەڵ هەسـتی [ناسیۆنالیسـتی] خۆیـان دەکـەن“.

کۆمەڵەی گەلان

کۆمسیۆنی سنور

ئەمـەش ئامـاژە بەوکاتە دەکات کۆمسـیۆنی سـنوری سـەر بە کۆمەڵەی گەلان لە شـوباتی ١٩٢٥دا، سـەردانی ناوچـە کوردییەکانـی کـرد. شـاری سـلێمانی و بەشـێکی زۆری ئـەم لیوایە وەک پارچەیـەک لـە خاکـی عێـراق نـاسرا و کەوتـە چوارچێـوەی سـنوری کارگێڕیـی دەوڵەتی عێراقـدا. لەگەڵ ئەمەشـدا کۆمسـیاری باڵا بـەردەوام بوو لـە چاودێریکردنـی وردی چۆنیەتی بەڕێوەبردنـی کاروبـاری ئـەم لیوایـە. هێشـتا ناوچەیەکـی سـنوری [ئـەم لیوایـە] بـە هـۆی چالاکییەکانـی شـێخ مەحمـودەوە لە دەرەوەی کۆنترۆڵی حکومەتدا بـوو. کەرکووک ، هەولێر و مووسـڵ لەلایـەن موتەسـەڕیفەوە بەڕێـوە دەبـردران کـە ڕاسـتەوخۆ بەرانبـەر حکومەتـی عێـراق بەرپرسـیار بـوون و لەلایـەن لیکۆڵـەری کارگێڕیـی بەریتانییەوە یارمەتـی دەدران.

ئەنجامگیرییەکانـی ڕاپۆرتـی کۆمسـیۆنی سـنور و بڕیـاری ئەنجوومەنـی [کۆمەڵـەی گـەلان] زۆر بـە باشـی نـاسراون، بۆیـە زۆر پێویسـت دەکات لێـرەدا ئاماژەیـان پێبدەیـن؛ هەروەهـا باشـترە دووبـارە جەخـت لـەوە بکەینـەوە کـە کۆمسـیۆنی سـنور لـە دوایین ئەنجامگیریـی خۆیـدا راسـپاردەی ئـەوە دەکات "پێویسـتە ڕەچـاوی خواسـتی کـوردەکان بکرێـت کـە دەبێـت فەرمانبـەری کـورد بـۆ بەڕێوەبردنـی وڵاتەکەیـان دابمەزرێـن، دادپەروەریـی بەرقـەرار بکرێـت، زمانـی قوتابخانـەکان کـوردی بێـت و کـوردی بـە زمانـی فەرمـی گشـت کەرتەکانـی خزمەتگوزاریـی بناسـێنرێت"، هەروەهـا ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان لەبـارەی سـنورەکانی باکـووری عێـراق و پرسـی کـورد دەڵێـت:

"حکومەتـی بەریتانیـا وەک دەسـەڵاتی ئینتیـداب، لەلایـەن ئەنجوومەنـی [کۆمەڵـەی گەلانـەوە] بانگێشـت دەکرێـت، تـا ئـەو ڕێـکارە کارگێڕییانـە پێشـکەش بـکات کـە لـە ڕاپۆرتـی کۆمسـیۆنی لێکۆڵینـەوەی ڕاسـتییەکان (Commission of Enquiry) بـۆ دانیشـتوانی کـورد ئاماژەیـان پێـدراوە و ئـەو گەرەنتیانـە بخاتـەڕوو کـە دەگیرێنەبـەر بـۆ [چۆنیەتـی بەڕێوەبردنـی] کارگێڕیـی خۆجێـی [ناوچـە کوردییـەکان] کـە کۆمسـیۆن لـە دوایین ئەنجامگیرییەکانیـدا ڕایسـپاردبوو".

لـە مانگـی ئـاداری ١٩٢٦دا، حکومەتـی بەریتانیـا یاداشـتێک و پاشـکۆگەلێکی پێشـکەش بـە ئەنجوومەنـی [کۆمەڵـەی گـەلان] کـرد کـە تێیـدا بـاس لـەو ڕێکارانـە کرابوو کـە لەلایەن حکومەتـی عێراقـەوە گیرابوونـە بـەر بـۆ چۆنیەتـی بەڕێوەبردنـی ناوچـە کوردییەکانـی عێـراق و دواتـر ئـەم یاداشـت و پاشـکۆگەلە خرانـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب، ئەویـش بـە پێـی بۆچوونـەکان لـە دەیەمیـن دانیشـتنیدا دەڵێـت "بـە پێـی ئـەم بەڵگانـە حکومەتـی عێـراق بـە هـاوکاری لەگـەڵ حکومەتـی بەریتانیـا ئـەو سیاسـەتەی جێبەجێـی کـردووە کـە لەلایـەن کۆمسـیۆنی مووسـڵەوە ڕاسـپێردرابوو".

بۆئـەوەی هیـچ بەهەڵـە تێگەیشـتنێک لـە عێراقـدا لەبـارەی نیەتەکانـی حکومەتـی عێـراق بەرانبـەر هاووڵاتیـە کوردەکانـدا نەمێنێـت، سـەرۆک وەزیـران لـە لێدوانێکـدا بەرانبـەر ئەنجوومەنـی نوێنەرانـدا، لـە ٢١ی کانوونـی دووەمـی ١٩٢٦ ئـەم گووتـە ڕوونانەی خـوارەوەی پێشـکەش کـرد:

"ئـەم وڵاتـە ناتوانێـت بژیـت تـا ئەوکاتـەی گشـت پێکهاتەکانـی دەوڵەتـی عێـراق مافەکانیـان دەسـتەبەر نەکـەن. ئێمـە مافـی کـوردەکان دەدەیـن. فەرمانبەرەکانیـان لـە خۆیانـدا دەبـن. زمانـی فەرمـی، زمانـی خۆیـان دەبێـت. لـە قوتابخانەکانـدا منداڵەکانیـان بـە زمانـی دایکیـان دەخوێنـن".

لـە هەمانکاتـدا سـەرۆک وەزیـران ئـەم ڕێنماییانـەی خـوارەوەی بـۆ هـەر یـەک لـە وەزیرەکانـی کابینەکـەی دەرکـرد:

"بێگومـان ئێـوەی بەڕێـز، گوتەکانی سـەرۆک وەزیران بەرانبـەر ئەنجوومەنـی نوێنەرنتان بینیـوە کـە لـە ڕۆژی دواتـردا لـە چاپەمەنیەکانیشـدا بڵاوکرایـەوە. ئـەم گوتانە ئەو سیاسـەتە لەخۆدەگـرن کـە حکومـەت دەیانگرێتەبـەر، هەروەهـا بـەردەوام دەبێـت لـە پەیڕەوکردنـی ئـەم سیاسـەتە لـە بەڕێوەبردنـی ناوچـە کوردییەکانـدا، واتـە، فەرمانبـەرەکان کـورد دەبـن و زمانـی کوردیـش زمانـی فەرمـی دەبێـت. بۆیـە [مەلیک فەیسـەڵ] منـی ڕاسـپاردووە داواتان لێبکـەم هەوڵەکانتـان بخەنەگـەڕ بـۆ جێبەجێکردنـی ئـەم سیاسـەتە و لـە گشـت پرسـەکانی بەڕێوەبردنـی ناوچـە ئامـاژە پێکراوەکانـدا پەیڕەویـی [لـەم سیاسـەتە] بکەن".

گەیشتن بە چارەسەر لەگەڵ شێخ مەحموددا

(setlements with Shaikh Mahmud)

لە میانەی ساڵی ١٩٢٦دا، بارودۆخی لیوای هەولێر بە ئاسایی مایەوە، هاوکات لە سلێمانی کارگێڕیی حکومەتی عێراق کە لە هاوینی ١٩٢٤دا دووبارە [لەم لیوایەدا] دامەزرابووە، پتەو کرا. تەنیا لە ناوچەیەکی بچووکی دەوروبەری پێنجوێن و باکووری سنوری ئێران نەبێت، دامودەزگای کارگێڕیی وڵات زۆر بە باشی کارەکانی بەڕێوە دەچوون و شێخ مەحمود کە لەلایەن لایەنگرەکانییەوە بەجێهێڵرابوو، لەسەر سنوری ئێران ئاوارە بوو. لە تشرینی یەکەمی ١٩٢٦دا کۆبوونەوەیەک لە نێوان ئەو و ڕاوێژکاری بەریتانیا لە وەزارەتی ناوخۆی [عێراق] ئەنجامدرا و ڕاوێژکار ئەو مەرجانەی بۆ شێخ مەحمود خستەڕوو کە حکومەتی عێراق پێشنیازی کردبوو، بەڵام یەکسەر ئەو مەرجانەی قبوڵ نەکرد، بەڵکو لە ڕێگەی بریکارێکەوە کە بۆ بەغدای دەنارد، بەردەوام بوو لە گفتوگۆ کردن. لە جولای ١٩٢٧دا، ناوچە پێنجوێن [لەلایەن حکومەتەوە] دەستی بەسەردا گیرایەوە و لە مانگی حوزەیراندا شێخ مەحمود ئەو مەرجانەی پەسەندکرد کە پێشتر خراپوونە بەردەمی. ئەم مەرجانەش بریتی بوون لەوەی ئەو و خێزانەکەی لە دەرەوەی عێراقدا نیشتەجێ بن و دەست لە هیچ کاروبارێکی سیاسی لیوای سلێمانی و شوێنەکانیتری عێراق وەرنەدات؛ هەروەها یەکێک لە کوڕەکانی بۆ خوێندن بۆ بەغدا بنێرێت. لە بەرانبەر بۆ جێبەجێکردنی تەواوەتی ئەم مەرجانە، حکومەتی عێراق پابەند دەبێت بە گەڕانەوەی موڵک و سامانەکەی و دەتوانێت کەسێک بۆ بەڕێوەبردنی موڵک و سامانەکەی دەستنیشان بکات. لە تەمووزی ١٩٢٧دا شێخ مەحمود، لە بەغدا کۆمسیاری باڵای بینی و دواتر گەڕایەوە تا لە ئێران لە ناوچەی مەریوان نیشتەجێ بێت. لایەنگرەکانی نائومێد بوون و کۆمەڵێک لە پشتیوانە باوەڕپێکرا و بەنرخەکانی، لەلایەن حکومەتی عێراقەوە پێشنیازیان بۆ کرا کە خزمەتی حکومەتی عێراق بکەن و ئەوانیش پێشنیازەکەیان پەسەندکرد و سەلماندیان کە فەرمانبەری باشن.

لایەنگـرە لەڕادەبـەدەر و دوژمنکارییەکانـی شـێخ مەحمـود و پێداگریـی بەردەوامـی ئـەو لـە خـەون بینیـن بـۆ بـوون بـە هێزێکـی مەلەکـی، هـەر لـە سـەرەتای دەسـتێوەردانی بەریتانیـا لـە کاروبـاری کوردەکانـدا، خراپتریـن بەربەسـت بـوو بەرانبـەر دامەزراندنـی کارگێڕییەکـی ڕێکوپێـک لـە لیـوای سـلێمانیدا. کاتێـک بڕیاریـدا دەسـت لـە چالاکییەکانـی هەڵگرێـت، بـازاڕ بوژایـەوە، بەخێرایـی بارودۆخـی گشـتی بـەرەو باشـی ڕۆیشـت. متمانـە گەڕایـەوە، ڕێگاوبانـەکان و ڕێـگای کاروانـەکان بوونـەوە و کشـتوکاڵ و بازرگانـی گەشـەیانکرد و بەرفـراوان بـوون.

ساڵەکانی ١٩٢٨ و ١٩٢٩

گشـت ناوچـە کوردییـەکان لە هەڵبژاردنەکانی سـاڵی ١٩٢٨دا بەشـدار بـوون و توانیان لە کـۆی ٨٨ کورسـی ١٦ کورسـی ئەنجوومەنـی نوێنەران دەستەبەر بکـەن. لـە هەڵبژاردنەکاندا هیـچ ئاژاوەگێڕییـەک ڕووی نـەدا و کوردەکانیش خواسـتی بەشـدار بوونیان هەبوو.

لـە مـاوەی دوو سـاڵدا، ١٩٢٨-١٩٢٩، هیـچ ڕووداوێکـی گرنـگ ڕوویـنـەدا کـە پەیوەنـدی ڕاسـتەوخۆی بـە پرسـی کـوردەوە هەبێـت، بـەڵام لێـرەدا پێویسـتە ئـەوە ڕوون بکەینـەوە لـەم ماوەیـەدا ڕەوشـی ئارامـی چـۆن بـوو:

ا حکومەتـی عێـراق ئـەو سیاسـەتەی زۆر بـە باشـی بەڕێـوە بـرد کـە پابەنـدی خـۆی پێـوە [ڕاگەیاندبـوو].

ب کورد لەو مامەڵە تایبەتەی [کە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە لەگەڵیان دەکرا] ڕازی بوون.

بـە گشـتی، هەڵەیەکـی کـەم لـە ڕەفتـاری حکومەتـی عێراقـدا دەدۆزرێتـەوە. بەدڵنیاییـەوە مرۆڤـە باشـەکان لـە ژیانـی گشـتیدا لـە دڵـەوە لـە ناوەڕۆکـی زیرەکانـەی ئـەم سیاسـەتە ڕازی بـوون کـە لەلایـەن کۆمەڵـەی گەلانـەوە بۆیـان دەسـت نیشـانکرابوو، لەهەمانکاتیشـدا، ئـەو کەسـانە لـەوە دەترسـان و تـا هەنووکـەش لـەو هەڕەشـەی سـەر یەکپارچەیـی دەوڵـەت دەترسـن کـە لـە خەونـی سـەربەخۆخوازی و پلانـی کەمینەیەکـی ناسیۆنالیسـتی توندڕەو لـە نێـوان کوردەکانـدا خـۆی مەڵاسـداوە.

لـە لایەکیـترەوە ئـەم کەمینەیـە هاوتـای خۆیـان لـە نـاو پان-عەرەبـدا هەیـە، واتـە لـە نێـوان ڕۆشـنبیرە عەرەبـەکان، کـە زۆرتـر بیر لـە یەکێتی نێـوان عەرەبـەکان دەکەنـەوە، نەک یەکێتـی لـە نێـوان گەلانـی عێراقـدا. هەروەهـا لـە نێـوان ئـەو کەسـانەی هەسـت دەکـەن ڕەچاونەکردنـی هەسـتیارێتی کـوردەکان هـۆکاری بەردەوامـی دژیەکبوونـی نێـوان ئـەم دوو نەتەوەیەیـە. ئـەم نموونانەش ڕاسـتن، بۆنموونە بەشـەکان لە کاتـی دامەزراندنـی فەرمانبەران لـە ناوچـە کوردییەکانـدا بـە تەواوەتـی پەیـڕەوی لـە ڕێنماییەکانـی دامەزراندنـی کوردێکـی شـیاو ناکـەن؛ کۆمەڵێک کێشـە لە بـواری پـەروەردەدا هەن، کەمـی پەرتووکـی قوتابخانەکان بـە زمانـی کـوردی، مامۆسـتای نەشـیاو، ژمـارەی وانەکانـی عەرەبـی، هەروەها سـکاڵا فەرمی و نافەرمییـەکان، [گشـتیان نموونـەن لـە کەموکوڕی سیاسـەتی حکومەت]. کۆمسـیاری باڵا بە بەردەوامـی ئـەو کێشـانەی ڕەچـاو کردووە و بـە هـاوکاری حکومەتی عێـراق ڕێکارگەلێک بۆ چۆنیەتـی مامەڵەکـردن لەگـەڵ ئـەم کێشـانەدا گیراونەتەبەر.

سـەختە بتوانیـن بڵێیـن تـا چ ڕادەیـەک کـورد لـەو سیاسـەتە ڕازی بوونـە کـە لەلایـەن حکومەتـی خاوەنشـکۆ و حکومەتـی عێراقـەوە گیراوەتەبـەر. هەندێـک کـورد تـا هەنوکەش هیوایـان بـە سـەربەخۆیی تەواوەتـی هەیـە و بـە بەردەوامـی پرسـیار دەکـەن کـە بۆچـی حکومەتـی بەریتانیـا ئـەوەی بـۆ عەرەبەکانـی کـرد بـۆ ئەوانیـش نـاکات و فێریـان بـکات کە چـۆن حوکمڕانـی خۆیـان بکـەن. لەوانەیـە هەمـوو [کـوردەکان] وەهـا بیربکەنـەوە کە ئەمە لـە بێبەختـی ئەوانـە بەریتانیـا پاشـایەتی بـە عەرەبـەکان بەخشـی و کوردەکانـی بـە پـەر وبـڵاوی بەجێهێشـت و بە نایەکگرتوویی کەوتنە ژێر دەسـەڵاتی سـێ گەلـی بێگانەی جیاواز.

بەهەرحـاڵ، زۆرێـک لـە کوردە هزر-کـراوەکان، قبوڵ دەکەن لە هەلومەرجـی بەرقەراردا، هیوایـان بـۆ داهاتـوو هەریـەک بێـت، بـەڵام باشـترین بـژاردە بریتییـە لـە هاوکاریکردنـی عـەرەب و کەمینەکانـی دی لـە پێناو سەرخسـتنی دەوڵەتـی عێراقدا. سـەرەڕای ئەمەش، ئەو کوردانـەی بەرانبـەر ئیمتیازاتـی تایبـەت بـە خۆیـان زۆر هەسـتیارن و بـە تونـدی دژی هـەر شـتێک دەوەسـتنەوە کـە ببێتـە هۆی ئـەوەی ئـەم ئیمتیازاتانەیان پارێـزراو نەبێـت. زۆر جار ئـەو کوردانـە سـەرقاڵی داڕشـتنی پلانێکـن تـا لـەم ڕێگەیـەوە پێگـەی خۆیـان بەرزبکەنـەوە، بـەڵام ڕووداوگەلـی بچـووک کـە ڕووداوی بەسـودفەن [ئـەم پلانەیـان هەڵدەوەشـێنێتەوە].

لە شوباتی ١٩٢٩دا، شەش نوێنەری کورد لە ئەنجوومەنی نوێنەراندا، داواکارییەکیان خستەبەردەم سەرۆک وەزیران و ناڕەزایەتیان دەربڕی حکومەت بە تەواوەتی ئەو ڕاسپاردانە جێبەجێ ناکات کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە لەبارەی کارگێڕیی ناوچە کوردییەکان، ڕایسپاردبوو و داوایان کرد کە:

١. بودجەی خوێندن بە زمانی کوردی زیاد بکرێت.

٢. پێکهێنانی یەکەیەکی کارگێڕی تایبەتی کوردی لە لیواکانی هەولێر، کەرکووک ، سلێمانی و لیوای نوێ کە لە قەزا کوردییەکانی مووسڵ پێکدەهێنرێت، لەخۆ بگرێت. ئەم یەکەیە لەلایەن لێکۆلەرێکی گشتی کورد بەڕێوە دەبردرێت و پردی پەیوەندی نێوان ئەم یەکەیە و حکومەتی عێراق لە بەغدا بێت.

٣. زیادکردنی بودجەی کەرتی خزمەتگوزاری گشتی لە ناوچە کوردییەکاندا.

سەرۆک وەزیران بۆ وەڵامدانەوەی ئەم داواکاریانە لەگەڵ کۆمسیاری باڵا قسەی کرد و هەردووکیان هاوڕابوون لەسەر زیانی دامەزراندنی یەکەیەکی نوێی کارگێڕی، چونکە بە چاوپۆشین لە گرفتە جیدییەکانی تایبەت بە کارگێڕیی لەم یەکەیەدا، بەڵام ئەم یەکەیە دەبێتە هۆی جیاخوازی لەبری یەکبوونی گشت نەتەوەکانی عێراق، ئەمەش دژی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی عێراق و خودی کوردەکانە. شایانی ئاماژە پێدانە یەکێک لە واژووکارانی ئەم داواکارییە، لە ئاداری ی ١٩٣٠دا بوو بە وەزیری داد و تا هەنوکەش کە بەهاری ساڵی ١٩٣١ە، هەر لەم پۆستەدا ماوەتەوە.

بەهەرحاڵ، ڕەتکردنەوەی داواکارییە سەرەکییەکانی داواکارەکان، بەو مانایە نایێت کە ناڕەزایتیەکانیتری کورد لەبەرچاونەگیران و کۆمسیاری باڵا دەستی بە لێکۆڵینەوە کرد تا لەوە دڵنیا بێتەوە تا چ ڕادەیەک ئەم داواکارییانە لەگەڵ ڕاستییەکاندا دەگونجێن. مردنی لەناکاوی کۆمسیاری باڵا و کەمی ئەو ماوەیەی کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت دەستی بەکار کردبوو و لەو پێگەیەدا نەبوو کە دەست لەم لێکۆڵینەوانە وەربدات تا ئەوکاتەی کۆمسیاری باڵای نوێ دەست بەکارەکانی دەکات، بووە هۆی دواکەوتنی [چاو خشاندن بەم لێکۆڵینانە] تا ساڵی ١٩٣٠.

کاریگەرییەکانی ڕێککەوتننامەی ئەنگلۆ-عێراقی ساڵی ١٩٣٠

گفتوگـۆکان بـۆ گەیشـتن بـە ڕێککەوتننامەیەکـی نـوێ لەگـەڵ حکومەتـی بەریتانیـادا خەریکـی دەسـت پێکـردن بـوو، ئەمـەش ئـەو ڕاسـتیەی بـۆ کـوردەکان سـەلماند لەوانەیـە چاودێـری ئینتیدابـی بەریتانیـا لـە عێراقـدا کۆتایـی پـێ بێـت. یەکسـەر بـێ ئومێـدی کـورد وەدەرکـەوت و ترسـی ئـەوە پەیدابـوو کـە دوای نەمانـی دەسـتڕۆیی بەریتانیـا، چیـتر کـورد لـەو ئیمتیازاتانـە سـوود وەرناگـرن کـە کۆمەڵـەی گـەلان رایسـپاردبوون پێیـان بـدرێ.

لـە شـوباتی ١٩٣٠دا نوێنەرێکـی کـورد داوای کـرد مافـی ناوچـە کوردییـەکان کـە لـە ڕاپۆرتـی کۆمسـیۆنی دیارکردنـی سـنوری سـەر بـە کۆمەڵـەی گـەلان لـەم ڕێککەوتنامـە نوێیـە پارێـزراو بێـت کـە لـە نێـوان [عێـراق] و حکومەتـی بەریتانیـا گرێدەردێـت. ئەمـەش گەورەتریـن پرسـە کـە لـە مێشـکی گشـت کوردێکـدا هەیـە. ئـەوان بـۆ داهاتـوو داوای گرێنتـی دەکـەن. خەسـڵەتی جەوهـەری ڕێککەوتننامـە نوێیەکـە، واتـە هاوپەیمانێتـی لـە نێـوان دوو دەوڵەتـی سـەربەخۆدا، بـووە هـۆی ئـەوەی نەکرێـت ئـەم جـۆرە پارێزراوییـە تێـدا بگونجێنرێـت کـە لەوانەیـە لـە نیگەرانـی کـورد کـەم بکاتـەوە.

هـــاوکات، کاتێـــک بـــۆ کـــورد دەرکـــەوت هیـــچ مەرجگەلێکـــی تایبـــەت لـــەم ڕێککەوتنامـــەدا نییـــە بـــۆ هێشـــتنەوەی ئیمتیازاتـــی کـــوردەکان، ترســـی ئـــەوان بـــۆ داهاتـــوو، زیـــادی کـــرد. باشـــترین ڕێگـــە بـــۆ دەســـتەبەرکردنی دڵنیایـــی کـــوردەکان لەوانەیـــە بریتـــی بێـــت لـــەوەی خـــودی حکومەتـــی عێـــراق ئـــەو ڕێـــکارە کارگێڕیـــی و یاسـایانە بگرێتەبـەر کـە لـە میانەیـدا بـۆ کـوردەکان ڕژێمێکـی تایبـەت دابمەزرێنیـت و پشـت بـە بناغەیەکـی هەمیشـەیی ببەسـتێت. ئـەم کێشـەیەش بـە وردی لەلایـەن کۆمسـیاری بـاڵاوە خوێندنـەوەی بـۆ کـراوە؛ ئەویـش بـە ڕاوێژکـردن لەگـەڵ مەلیـک فەیســەڵ، ســەرۆک وەزیــران و ڕاوێژکارەکانــی بەریتانــی تایبــەت بــەم پرســە؛ بۆیــە بەریاداشـتێک کـە کۆمەڵێـک ڕێـکاری بونیاتنـەری لەخـۆ گرتبـوو، ئامادەکـرا کـە تایبـەت بـوو بـە پێداچوونـەوە بـۆ سـکاڵاکانی کـورد و دڵنیـا کردنەوەیـان کـە داهاتویـان لـە دەوڵەتـــی عێراقـــدا پارێـــزراو دەبێـــت.

لەم بارەشەوە، گرنگترین هەنگاو بریتی بوو لە داڕشتنی یاسایەک بۆ گەرەنتیکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی، ئەمەش بووە داواکاری سەرەکی بەرنامە پێشنیازکراوەکە. ئەستەمە یاسایەک دابڕێژرێت کە تێیدا ڕەزامەندی گشت بەرژەوەندییە جیاوازەکان دەستەبەر بکرێت، بەڵام یاساکە بەو جۆری ئێستا پەسەندکراوە، دەتوانێت مەبەستە سەرەکیەکە لە داڕشتنیدا بپێکێت. بەبەتەکانی دیی ئەم بەریاداشتە بریتی بوون لە دامەزراندنی نووسینگەیەکی وەرگێڕان کە سەر بە وەزارەتی ناوخۆی بەغدا بێت، تا ئەرکی وەرگێڕانی یاساکان، بڕیار و فەرمانەکان و نووسراوە فەرمییەکان بۆ سەر زمانی کوردی لە ئەستۆ بگرێت. هەروەها لە بواری پەروەردەدا قوتابخانە کوردییەکانی لیوای هەولێر، کەرکووک و سلێمانی بخرێنە ژێر دەسەڵاتی لێکۆڵەرێکی کوردی شیاو؛ هەروەها یاریدەدەرێکی بەڕێوەبەری کارگێڕیی گشتی کە کورد بێت (Assistant Director General of Administration) لە وەزارەتی ناوخۆدا دابمەزرێت.

لە هەمانکاتدا، بڵاوکردنەوەی دەقی ڕێککەوتننامەی ئەنگلۆ-عێراقی کە لە حوزەیرانی،ی ١٩٣٠ لە بەغدا واژوو کرا، هەر وەک چاوەڕوان دەکرا، بە قووڵی کوردەکانی نیگەران کرد و ، بۆیە چەندین داواکاری و تەلەگرام کە هەندێکیان ئاراستەی کۆمەڵەی گەلان کرا بۆ چەندین بنکە لە بەغدا نێردران و دژایەتی خۆیان بۆ ئاماژە نەدان بە مانەوەی ئیمتیازاتی کوردەکان لە ڕێککەوتنامەکەدا دەربڕی.

زۆربەی ئەو داواکارییانە پەیوەست بوون بەو داوایانەی لەلایەن واژوکارانی ئەم داواکارییانەوە، بانگەشەی بۆ دەکرا کە گوایە ئەم داوایانە ماف و جیاوکگەلێکن کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە لە کانوونی یەکەمی ١٩٢٥دا بە کوردەکان دراوە؛ هەروەها ناڕەزایەتی ورد لەبارەی خراپ-بەڕێوەبردنی [ناوچە کوردییەکان] لەلایەن حکومەتی عێراقەوە نیشاندرا؛ ئەم داواکارییانە ئەوەیان خستەڕوو کە سەرەڕای چەندین جار ڕوونکردنەوەی پێشوو بۆ کوردە بەرپرسەکان، بەڵام تا هەنوکەش بەهەڵە تێگەیشتنێکی قووڵ لەبارەی مەودای ئەو ڕاسپاردانە دەبینرێت کە ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان رایسپاردوون. هاوکات لەگەڵ بەرزبوونەوەی ئاستی دڵەڕاوکێ لە نێوان کوردەکاندا، بەدگومانییەک لە ناوەندە سیاسییەکانی عەرەبدا سەریهەڵدا، تەنانەت لە نێوان ئەو

کەسانەی پۆستی فەرمی باڵایان هەبوو، کە حکومەتی بەریتانیا بەنیازە یەکپارچەیی خاکی عێراق لە هەمبەر کۆمەڵەی گەلاندا ڕووبەڕووی مەترسی بکاتەوە، ئەمەش لە ڕێگەی وروژاندنی کورد تا لە دژی حکومەتی عێراق بوەستنەوە.

بۆ کەمکردنەوەی گومانی عەرەبەکان و نەهێشتنی نیگەرانی کورد بڕیار درا کە لە غیابی کۆمسیاری باڵا و سەرۆک وەزیران کە هەردووکیان لە ئەوروپا بوون، کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت و سەرۆک وەزیران بە وەکالەت، سەردانی لیواکانی کەرکووک، هەولێر و سلێمانی بکەن و ڕاگەیێندراوێکی هاوبەش لەسەر سیاسەتی تایبەت بە کورد ڕابگەیێنن!

دەقی لێدوانەکانی لە میانەی ئەم سەردانە دران و ئەو یاداشتەی لەلایەن سەرۆک وەزیران بە وەکالەت لە ١٩ی ئابدا بۆ کۆمسیاری باڵا نێردرا، تێیدا تیشک خرایە سەر سیاسەتی حکومەتی عێراق [بەرانبەر کوردەکاندا] لە پاشکۆی ئەم ڕاپۆرتەدا خراوەتەڕوو.

بەڵگەکانیتر، سیاسەتی هاوبەشی حکومەتی بەریتانیا و حکومەتی عێراق لە هەمبەر کوردەکانی عێراق دادەڕێژن کە دواتر خرانە بەردەم کۆمەڵەی گەلان، هاوپێچ لەگەڵ داواکاریی کۆمەڵە کوردێک کە تایبەت بوو بە پێگەی کوردەکان لە عێراقدا کە لە لایەن کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، لە نۆزدەیەمین دانیشتنیدا لە تشرینی دووەمی ١٨٣٠دا، خرانە بەر باس و گفتوگۆ.

ئەمەی خوارەوە دەقی بڕیاری کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابە لەبارەی داواکاری کوردەکان، هەروەها ئەو بینین و بەڵگانەی لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە بۆ بەردەم [ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان] بەرز کرایەوە:

""چونکە ناکرێت ئاماژە بە بڕیاری کۆمەڵەی گەلان بدرێت بۆ پاساوهێنانەوە بۆ خواستی داواکارەکان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ لە ژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلان؛

""ئەم جۆرە داواکارییە هیچ بناغەیەکی لە کارەکانی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلاندا نییە و ئەم داواکارییە تەنیا بەهەڵە لێکدانەوەی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلان]ە کە لە ١٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٥دا دەرکرا، ڕوون دەکرێتەوە،

کـە تێیـدا ئامـاژە بـەوە دراوە ئـەو ناوچانـەی داواکارەکان تێـدا دەژیـن، بـە عێراقـەوە لکێنراون؛‌"‌"هەروەهـا ئـەم بڕیارانـە ئاماژە بـە مامەڵەکردنێکـی تایبـەت لەگـەڵ کـوردەکان دەدەن، ئـەم مامەڵەکردنـەش، بـە پێـی دواییـن زانیارییەکانـی تایبـەت بـە دەسـەڵاتی ئینتیـداب، بـە تەواوەتـی جێبەجـێ نەکـراون، هەروەهـا [بڕیارەکـە داوای] گەرەنتیکردنـی دامەزراندنـی کارگێڕییەکـی خۆجێـی [بـۆ ناوچـە کوردییـەکان دەکات] کـە وادیـارە تـا هەنوکـە دانەمـەزراوە؛ [بۆیە]‌"‌"کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب بڕیاریـدا ڕاسـپاردە بـۆ ئەنجوومەنـی [کۆمەڵـەی گـەلان] بنێرێـت:

١. داواکاریی کەسایەتیەکانی کورد ڕەتبکاتەوە، چونکە مەبەست لەم داواکارییە دامەزراندنی حکومەتێکی [سەربەخۆی] کوردییە کە لە ژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلاندا بێت.

٢. داوا لـە دەسـەڵاتی ئینتیـداب بـکات ئـەو ڕێـکارە کارگێـڕی و یاسـایانەی بـۆ پاراسـتنی پێگـەی کـوردەکان داڕێـژراون بـە تەواوەتـی بگیرێنەبـەر و بـە باشـی جێبەجـێ بکرێـن.

٣. ڕەچـاوی ئـەوە بـکات ئەگـەر عێـراق بـە تەواوەتـی لـە ژێـر ماندێتـی بەریتانیـای گـەورەدا دەرچـوو، گرتنەبـەری ئـەم ڕێکارانـە، گرێنتـی بەردەوامبوونـی پێگـەی کـورد بـکات.

ئاژاوەکانی سلێمانی لە کاتی هەڵبژاردندا

(The Sulaimani election disturbances)

لـەو داواکاریانـەی بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان بەرزکرانـەوە، چەندینجـار ئامـاژە بـەو یاخیبوونـە دراوە کـە لـە کاتـی هەڵبژاردنەکانـدا لـە شـاری سـلێمانی ڕوویـدا، هـەر لەمبـارەوە یاداشـتێکی تێروتەسـەل خرایـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، هاوپێـچ لەگـەڵ تێبینیەکانـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لەسـەر ئـەم داواکاریانـە. بۆیـە پێویسـت نـاکات دووبـارە ئـەم چیرۆکـە بـە وردەکارییەکانییـەوە لێـرەدا بـاس بکرێتـەوە، بـەڵام ئـەم ڕاپۆرتـە بـێ ئاماژەدانێکـی کـورت بـەم ئاژاوانـە، ڕاپۆرتێکـی ناتـەواوە.

لـە ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠دا، نزیکـەی ٣٠ کەسـایەتی [کـورد] بانگێشـتی بـارەگای حکومەتـی خۆجێـی لـە سـلێمانی کـران، تـا بـە گوێـرەی یاسـای هەڵبـژاردن [ئەندامانـی] کۆمیەتـی بەدواداچـوون هەڵبژێـرن. لـە کاتێکـدا پرۆسـەی هەڵبـژاردن بەڕێـوە دەچـوو، کۆمەڵـە خەڵکێـک لـە دەرەوەی بـارەگای حکومـەت گردبوونـەوە، لـە ماویەکـی کەمـدا ژمارەکەیـان زیـاد بـوو و هەڵچـوون و پۆلیـس کـە بـێ چـەک بـوو، نەیتوانـی کۆنترۆڵیـان بـکات. بـەرد دەهاوێـژرا. لـە سـەرا ١٥٣ شووشـە شـکێنران. بـە بـەرد هێرشـکرایە سـەر پۆلیـس و هەڕەشـە خرایـە سـەر بەندیخانـەی شـار و ئەمبـاری چەکـی پۆلیس. بـەم هۆیەوە داوای یارمەتـی لـە سـوپا کـرا، بـەڵام بـە گەیشـتنی کەتیبەیـەک لـە هێـزی پیـادەی سـوپا، جەمـاوەر پـەرت نەبـوو، بۆیـە بـۆ بـڵاوە پێکردنیـان، فەرمانـی تەقەکـردن درا. ژمـارەی بەرکەوتوانـی ئـەم ئاژاوەیـە بریتیـن لـە:

پۆلیس	١٠ بریندار
سوپای عێراق	١ کوژراو، ٣ بریندار
یاخیبووان	١٤ کوژراو، ٢٣ بریندار

بـە تۆمەتـی جۆراجـۆرەوە، کـە گشـتیان پەیوەسـت بـوون بـە یاخیبوونەکـەوە، ٩٨ کـەس هێرانـە بـەردەم دادگا.

لەو کەسانە ٩٥ کەس ئازادکران.

٢ کەس تۆمەتبارکران و نەفی کران.

١ کەس فەرمانی پێکرا لە دەرەوەی سنوری لیوای سلێمانی نیشتەجێ بێت.

دوای ئـەو ڕووداوە، پرۆسـەی هەڵبـژاردن بـۆ مـاوەی زیاتـر لـە هەفتەیەک هەڵپەسـێردرا و دواتـر دەسـتیپێکردەوە. سـەرەنجام پاڵێوراوانـی سـلێمانی بـۆ ئەنجوومەنـی نوێنـەران، پێـش دەسـت بەکاربوونـی پەرلەمـان لـە ١ی تشرینـی دووەم ١٩٣٠دا، هەڵبژێـردران.

لـە لیـوای هەولێـر و لـە قـەزا کوردییەکانـی لیـوای کەرکـووک و مووسـڵ، هەڵبژاردنەکان بەبـێ ڕوودانـی هیـچ ڕووداوێـک بەڕێوەچوون.

سەر لەنوێ دەستپێکردنەوەی چالاکییەکانی شێخ مەحمود

لـە مـاوەی پاییـزی ١٩٣٠دا، ئاشـتی و ئارامـی لـە لیـوای سـلێمانی، دووبـارە بـە هـۆی چالاکییەکانـی شـێخ مەحمـودەوە تێکچـوو. هـەروەک چـۆن لـە بەشـی پێشـوودا ئامـاژەی پێـدرا، واژووی کردبـوو پابەنـد بێـت بـە دەسـتێوەرنەدان لـە هـەر جـۆرە کاروبارێکـی سیاسـی لـە عێراقـدا. لـە بەرانبـەردا گشـت موڵـک و سامانەکەی بـۆ گەڕایـەوە کـە [لەلایەن حکومەتـی عێراقـەوە] دەسـتی بەسـەردا گیرابـوو، ئـەم دەسـت بەسـەرداگرتنەش بـە هـۆی چالاکییـە دوژمنکارییـە بەردەوامەکانـی لـە دژی دەسـەڵات بـوو. لـە سـەرەتای ئەیلوولـی ١٩٣٠، زانـرا کـە شـێخ مەحمـود خەریکـی کۆکردنـەوەی خێڵـە چەکدارەکانـی سـەر سـنوری ئێرانـە، بـە مەبەسـتی ئەنجامدانـی کـردەوەی تێکدەرانـە. یەکسـەر هۆشـداری پێـدرا لـە دەرهاوێشـتەکانی شـکاندنی بەڵێنەکـەی کـە دەبـوو لـە دەرەوەی عێراقـدا بمێنیتـەوە و دەسـت لـە کاوربـاری سیاسـی وەرنـەدات. بـەڵام گوێـی بـەم هۆشـداریە نـەدا و دوای چەنـد ڕۆژێـک لەگـەڵ کۆمەڵێـک لایەنگـری چەکـداری خـۆی هاتـە نـاو خاکـی عێراق. سـێ ئەفسـەری کـورد لـە سـوپای عێـراق کـە لـە سـلێمانی دامەزرابـوون وازیـان هێنـاو چوونـە پـاڵ شـێخ مەحمـودەوە. سـەرەڕای دووبارەکردنـەوەی فەرمانـەکان و هۆشـدارییەکان، شـێخ مەحمـود ڕەتیکـردەوە لـە خاکـی عێـراق بچێتـە دەرەوە و بـە شـێوەیەکی سـەرەکی لـە

ناوچـە خێڵەکییەکانـی باکووری سـلێمانی مایـەوە و بـە چالاکانـە هانـی سـەرۆک خێڵەکانی دەدا پشـتگیریی لـە داوا کەسـییەکانی بکـەن.

هەروەهــا داواکارییێکــی ئاڕاســتەی کۆمســیاری بــاڵا کــرد کــە حکومەتــی عێــراق "گشــت ناوچــە کوردییــەکان لــە زاخــۆوە تــا خانەقیــن" چــۆڵ بــکات و حکومەتێکــی کــوردی لــە ژێــر چاودێــری ئینتیدابــی بەریتانیــا دابمەزرێنرێــت تــا ئەوکاتــەی کۆمەڵــەی گــەلان دوایــن بڕیــاری خــۆی دەدات. ســەرەنجام بڕیــار درا کۆتایــی بــە هەڕەشــەکانی شــێخ مەحمــود بهێنرێــت و بەبەکارهێنانــی هێــز لــە عێــراق وەدەر بنرێــت. لــە ٣ی تشرینــی دووەمــدا، کەتیبەیــەک لــە هێزەکانــی شــێخ مەحمــود کــە لــە ٢٠٠ چەکــدار پێکهاتبــوون، هێرشـیان کـردە سـەر پێنجوێـن. سـتوونێک لـە سـوپای عێـراق بـە هـاوکاری هێــزی ئاســمانی بەریتانیــا نێــردران تــا پێنجوێــن ڕزگار بکــەن.

دواتـر لایەنەگرانـی شـێخ مەحمـود چالاکیەکانیـان بـۆ سـورداش گواسـتەوە، بۆیـە سـتوونێکیتری سـوپا لـە سـلێمانییەوە بـۆ ڕووبەڕووبوونەوەیـان نێردرایـە ئـەوێ. چەندیـن پێکدادانـی بچـووک ڕوویانـدا و لـە یەکێـک لـەم پێکدادانـەدا لـە ٣ی کانوونـی یەکـەم، لـە سـوپای عێـراق ٤ کـەس کـوژران، ٢ ئەفسـەر برینـدار کـران و سـێ کەسـیترش برینـدار بوون. بـە درێژایـی مانگەکانی سـەرەتای سـاڵی ١٩٣٠، شـەڕی پارتیزانی لەم جۆرە بـەردەوام بوو، تا کاتـی نووسـینی ئـەم ڕاپۆرتە شـێخ مەحمود نە مەرجەکانـی قبوڵکردووە، نە دەسـتگیر کراوە.

بـە خۆشـحاڵییەوە، کاریگەرییەکانـی ئـەم چالاکیانـە، ئەوەنـدە جیـددی نیـن. بـە چـاو پۆشـین لـەو ڕووداوانـەی لایەنگرانـی بـە ڕاسـتەخۆ تێیـدا بەشـدار بـوون، یاسـا و ئارامـی زۆر تێــک نەچــوون و پڕوپاگەندەکانیشــی لــە لیواکانــی هەولێــر، کەرکــووک و مووســڵ ســەرکەوتنێکی ئەوتــۆی دەســتەبەر نەکــردووە.

خشـتەی سـەرنجەکان لەسـەر داواکارییەکانـی کـورد بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان کـە بـۆ وەزیـری دەرەوەش نێـردراوە (ل ١٢٠-١٢٧)

Schedule of comments on Kurdish petitions to the League of Nations forwarded to the Secretary of State

داواکاریی ژمارە ١ (petition No 1)

لەلایـەن عەزمـی بەگـی بابـان و هاوڕێکانییـەوە، لـە ڕێکەوتـی ٢٦ی تەمـووزی ١٩٣٠ واژوو کـراوە. (بـە نووسراوێکـی نهێنـی لـە ڕێکەوتـی ٢٠ی ئابـی ١٩٣٠ نێردراوەتـەوە [واتـە بـۆ وەزیـری دەرەوە نێـردراوە]).

حکومەتـی خاوەنشـکۆی بەریتانیـا سـەرنجەکانی خـۆی لەسـەر ئـەم داواکارییـە دەربڕیـوە کـە لـە تشرینـی دووەمـی ١٩٣٠دا بۆ زانیـاری کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیداب، ئـەم سـەرنجانە بـۆ سـکرتێری گشـتی نێـردراون.

داواکاریی ژمارە ٢، هێماکراو بە پیتی "A"

لەلایـەن حەمەمیـن ئاغـای خورشـید ئاغـا و هاوڕێکانییـەوە، لـە ڕێکەوتـی ٢٤ی ئابـی ١٩٣٠ واژوو کـراوە. (بـە نووسراوێکـی نهێنـی بەژێـدەری (B) لـە ڕێکەوتـی ٣ی ئەیلوولـی ١٩٣٠ نێـردراوە).

یەکـەم واژووکار پـاش ماوەیەکـی کـەم لـە ناردنـی داواکارییەکـە، نووسراوێکـی واژووکـرد و تێیـدا ئامـاژەی بـەوەدا کـە خزمەتکاریـی وەفاداریـی حکومەتـی عێراقـە و بـە تەواوەتـی لـەم حکومەتـە ڕازییـە. لەکاتـە جیاوازەکانـدا ئامـاژەی بـەوە کـردوە بـە ویسـتی ئازادانـەی خـۆی ئـەم نـووسراوەی واژوو کـردووە و ئـەم داواکارییـەی لـە ژێـر گوشـاردا واژوو نرکـردووە. خێڵەکـەی ئـەو تەنیـا ١٪ی کـورد پێکدێنێـت و تەنیـا دەسـەڵاتی بەسـەر ١/٥ی خێڵەکـەدا هەیـە. واژووکارانـی دییـش کەسایەتی گرنـگ نیـن.

ئـەم داواکارییـە ئـەو قسـانە دووبـارە دەکاتـەوە کـە گوایـە کۆمەڵـەی گـەلان بەڵێنـی دامەزراندنـی دەوڵەتـی کوردی لـە ژێـر چاودێـری ئینتیدابـی کۆمەڵـەی گـەلان داوە. ئـەم

داواکارییـە کـە بـۆ بـەردەم ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان بـەرز کراوەتـەوە، هەروەهـا، تۆمەتـی ئـەوە دەخاتـەڕوو کـە گوایـە:

ا گشـت فەرمانبـەرە حکومییەکانـی عەرەب و تورکـمان لە لیوای کەرکووک، بە شـێوەیەکی سـتەمکارانە و دڕندانـە مامەڵـە لەگـەڵ کوردەکانـدا دەکـەن، مامەڵەکـە هـەر وەک مامەڵەکردنـە لەگـەڵ کەسـێکی بێگانەیـە،

ب لـە سـەرەتای دامەزراندنییـەوە، حکومەتـی عێـراق بـە بەردەوامـی فەرمانبـەری غەیـرە کـورد لـە لیـوای کەرکـووک دادەمەزرێنێـت.

بارودۆخی کەرکووک لە ماوەی ڕابردوودا بە هۆی ئەو دڵنیاییەی لە مانگی تەمووزی ١٩٢٣ [بە نەتەوەکانی ئەم شارە] دراوە، ئاڵۆز بووە؛ پێویستە فەرمانبەری خۆجێیی لە پۆستە خۆجییەکاندا دابمەزرێنرێن و زمانی خۆجێیی (تورکی) ببێت بە زمانی فەرمی. یاسای نوێی زمانەکان زۆر بە باشی و بە لۆژیکانە پێگەی زمانی دیارکردووە. هیچ بنەمایەک بۆ ئەم قسەیە نییە کە گوایە کوردەکانی لیوای کەرکووک بە ستەمکارانە و دڕاندانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت.

داواکاریی ژمارە ٣، هێماکراو بە پیتی "B"

لەلایـەن عەزمـی بەگـی بابـان و هاوڕێکانییـەوە، ئـەم داواکارییـە لـە ڕێکەوتـی ٣١ی ئابـی ١٩٣٠ و بـە زمانـی فەڕەنسـی نـووسراوە. (بـە نووسراوێکـی نهێنـی لـە ڕێکەوتـی ١٥ی ئەیلـوول ١٩٣٠ دووبـارە نێردراوەتـەوە).

واژووکارانـی ئـەم داواکارییـە هـەر هەمـان کەسـن کـە داواکاریـی ژمـارە ١یـان واژوو کـردووە. تۆمەتـە تایبەتەکانـی ئـەم داواکارییـە بریتیـن لـە:

ا هـەر یەکسـەر لە دوای بڵاوکردنەوەی ڕێککەوتنامە نوێیەکـە [لە نێوان عێراق و بەریتانیا، کـورد] بـە تێکڕایـی ناڕەزایەتیـان دژی ئـەم ڕێککەوتنـە دەربـڕی، ئـەو ناڕەزایەتییـە بـە دەرکردنـی فەرمانبـەرە کـوردەکان لـە لیواکەدا (ئاماژە بـە لیواکە نەکـراوە) وەڵامدرایەوە، بـە شـێوەیەک دەبووایـە گشـت فەرمانبـەرەکان کـورد بـن، بـەڵام فەرمانبەری عـەرەب لە جێگەیـان دامەزران.

ئـەم تۆمەتـە هیـچ ڕاسـتییەکی تێـدا نییـە. ڕێـکاری زۆر ورد گیراونەتەبـەر کـە نیشـانی دەدەن کـۆی گشـتی فەرمانبەرانـی کـورد لـە لیواکانـی هەولێـر، کەرکـووک، سـلێمانی و قـەزا کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ لـە نیسـانی ١٩٣٠دا (ڕێککەوتنامـە نوێیەکـە لـە حوزەیرانـی ١٩٣٠ واژووکـرا و بڵاوکرایـەوە)، ٣٢٤ فەرمانبـەر بوونـە، هەروەهـا لـە دێسـەمبەری ١٩٣٠ ژمـارەی فەرمانبـەرە کـوردەکان ڕێـک هەمـان ژمـارەی سـەرەوە بـووە. لـەم ماوەیـەدا کـۆی گشـتی فەرمانبـەرە عەرەبـەکان لـە ١٦٥ فەرمانبـەر بـۆ ١٥٤ فەرمانبـەر کـەم بووەتـەوە.

ب گوایـە سـەرۆک وەزیـران بـە وەکالـەت و کۆمسـیاری بـاڵا بـە وەکالـەت و حکومەتەکانی بەریتانیـا و عێـراق ڕێککەوتـوون لەسـەر ڕەتکردنـەوەی هەمـوو داواکارییەکانـی کـورد بـەو بیانـووەی جێبەجێکردنیـان لـە ئـەرزی واقیعـدا ئەسـتەمە.

ئەمـەش تـا ئـەو ئاسـتە ڕاسـتە کـە ڕاگەیێنـدراوە، دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـوردی سـەربەخۆ کارێکـی ئەسـتەمە، بـەڵام لـە دەقـی لێداونەکانـی کۆمسـیاری بـاڵا بـە وەکالـەت کـە لەمبـارەوە داویەتـی، دەبینیـن ئیمتیازاتێکـی بەرچـاو بـە داواکانـی کـورد دراوە.

داواکارییەکــە بــاس لــەوە دەکات ژمــارەی کــوردەکان لــە عێراقــدا لــە ژمــارەی عەرەبــەکان زۆرتــرە، کەچــی ئەمــە هــەر بابــەت نییــە، هەروەهــا داواکارییەکــە بــە ئارگیۆمێنتــی دامەزراندنــی دەوڵەتــی کــوردی ســەربەخۆ کۆتایــی هاتــووە، ئــەم ئارگیۆمێنتــەش پێشــتر وەڵام دراوەتــەوە.

داواکاریی ژمارە ٤ هێماکراو بە پیتی C

لەلایـەن هاوسـەری عەبدولقـادر لـە سـلێمانی بـە تەلەگـرام نێـردراوە، [عەبدولقـادر] یەکێـک لـە واژووکارانـی داوکارییەکـەی ٣١ی ئابـی ١٩٣٠ بـوو. (بـە نووسراوێکـی نهێنـی لـە ڕێککەوتـی ٢٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠، نێردراوەتـەوە).

ئـەم داواکارییـە ئامـاژە بـە یاخیبوونەکـەی کاتـی هەڵبـژاردن لـە سـلێمانی دەکات، کـە ئـەم ڕووداوە پێشـتر بـە تەواوەتـی باسـی لێـوە کـراوە.

داواکاریی ژمارە ٥ هێماکراو بە پیتی "D"

لەلایەن عەلی کوڕی حەسەن و هاوڕێکانییەوە لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠دا واژووکراوە. (بە نووسراوێکی نهێنی لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی دووەمی ١٩٣٠، نێردراوەتەوە).

سەختە ڕاستی و دروستی ئەم واژووانە بسەلمێنرێت، چونکە دەگوترێت ئەو کەسانە هاوولاتی ئێرانن، بەڵام بە پێی ئەو زانیارییانەی لەبەردەستدان، چەندین گوند کە ئاماژەیان بۆ کراوە، چووڵکراون و پێشتریش چووڵ بوون، بەڵام گوندەکانیتر لە سنوری [نێوان عێراق و ئێران] دوورن.

داواکارییەکە باس لەوە دەکات،گوایە ئەم هاوولاتییە ئێرانیانە، خوازیارن لە ژێر سێبەری حکومەتی بەریتانیا لە دەوڵەتێکی کوردی سەربەخۆدا بژین کە شێخ مەحمود فەرمانڕەوایی بکات. ئەم داواکارییەش پێویست بەوە ناکات هیچ سەرنجێکی لەسەر بدرێت.

داواکاریی ژمارە ٦

لەلایەن جەعفەر سوڵتان و هاوڕێکانییەوە لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠، واژووکراوە. (بە نووسراوێکی نهێنی لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی دووەمی ١٩٣٠، نێردراوەتەوە).

(نازانرێت، ئایا ئەم داوکارییە و داواکاری پێشتر لەلایەن هاووڵاتیانی ئێرانەوە واژووکراوە یان نا، بۆیە ئەم داواکارییە [ڕاستەخۆ] دەخرێتە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان.

ئەم پرسە لە نووسراوی نهێنی کۆمسیاری باڵا لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی دووەمی ١٩٣٠دا، ئاماژەی بۆ کراوە).

بەهای ئەم داواکارییە و داواکارییەکەی ١٤ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠ کە لەلایەن جەعفەر سوڵتانەوە واژووکراوە، دەکرێت لە ڕێگەی ئەم نووسراوەی خوارەوە هەڵسەنگاندنیان بۆ بکرێت کە لەلایەن جەعفەر سوڵتانەوە نووسراوە و پرسیاری ئەوەی لێکرا، ئایا ئەم واژووە، واژووکەی خۆیەتی یان نا:-

نامەکەی بەڕێزتانم لەگەڵ سوپاس یاداشتێک بەدەست گەیشت کە زۆر بە وردی خوێندمەوە.

""سەبارەت بەو مەزبەتەیەی (methbeta) دەگوترێت لەلایەن براکەی من، کوڕەکەی من و خودی من واژووکراوە، تەنیا دەتوانم ئەوە بڵێم کە هیچ زانیارییەکم لەوبارەیەوە نییە، نە من و نە لایەنگرانی من واژوویان نەکردووە. هەروەها نازانم کێ ئەو واژووەی ساختە کردووە. بانگەشەکانی ناو مەزبەتەکە لەگەڵ بۆچوون و خزمەتکارییەکانی من یەک ناگرنەوە. زیاد لەمەش، خۆم بە ئێوەم گووتوە و نووسیویشمە کە من کوردم، بەڵام خوازیارم "کوردایەتی" (KURDIYET) و [دامەزراندنی یەکەیەکی] کارگێڕیی نەتەوەیی کورد، تەنیا ئەوکاتە بێت کە لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە ڕەزامەندی لەسەر بدرێت و بە گونجاو بزانرێت. پێشوازی لە پشتگیریی حکومەتی بەریتانیا دەکەم [بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کورد] ئەگەر ئەمە لەلایەن بەریتانیاوە پەسەند بێت. مەبەستم نییە ئەو جۆرە کارانە ئەنجام بدەم، لەوانەیە بە دڵی ئەفسەرە سیاسییە بەڕێزەکان نەبێت؛ هەروەها تا ئەوکاتەی من زیندووم، خزمەتی "حکومەتی سیاسی" دەکەم و ملکەچی خۆم بۆ فەرمانەکانی دەسەلمێنم.

"دەمەوێت تیشک بخەمەسەر ئەوەی من ئەو کەسە نیم دوایین بڕیاری بەدەستەوە بێت. هەر کاتێک بە ڕەزامەندی حکومەتی بەریتانیا دان بە مافی کوردەکان نرا و بۆ ئەم حکومەتە کەسێک هەڵبژێردرا و دامەزرێنرا، ئەوکات هیچ شتێک ناکەم، تەنیا ملکەچ بوون نەبێت بۆ ئەم کەسە. جیا لەمە، پاڵاوتنی کەسێک بۆ فەرمانڕەوایی کردنی کوردستان لە دەسەڵاتی هیچ کەسێکدا نییە".

داواکاریی ژمارە ٧ هێماکراو بە پیتی "F"

لەلایەن شێخ مەحمود و هاوڕێکانی لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠، واژووکراوە. (بە نووسراوێکی زۆر نهێنی بە ژێدەری (A) لە ١٩ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٠ نێردراوە).

وەسفی ٣٠ کەس لە واژووکارانی ئەم داواکارییە، جیا لە شێخ مەحمود، بە شێوەی خوارەوەیە:-

پتر لە نیوەی لیستەکە ناوی ساختەن، یاخود ناوی منداڵ و گەنجن. یەکێک لە واژووکارەکان نزیکەی بیست ساڵە مردووە. ئەوانیتر ئاغای گوندن و بە چاوپۆشین لە دوو یان سێ ناو، ئەوانیتر کەسانی گرنگ نین.

ئـەو زانیاریانـە لەلایـەن کوردێـک دراون کـە شـارەزای خێڵـی پشـدەرە و نازانرێـت بـە چ مەبەسـتێک داوای ئـەم زانیاریانـەی لێکـراوە.

تۆمەتە تایبەتەکانی ناو ئەم داواکارییە بریتین لە:

ا عەرەبەکان خەڵکیان لە سلێمانی بە چەکی ئۆتۆماتیک، کۆمەڵکوژ کردووە.

ب زۆرێـک لـە ڕۆشـنبیرە کـوردەکان، بـێ ئەنجامدانـی هیـچ پێشـێلکارییەک، بەندکـراون و زۆرێـک لـە کەسـایەتیە نـاودارەکان خراونەتـە بەندیخانـە و نەفـی کـراون.

ج سـکی منداڵـی هەفـت سـاڵە بـە سـەرە نێـزە کـون کونکـراوە، سـەرەڕای برینداركردنـی منداڵانـی تـر.

ئەمانە بێنە بەرچاوی خۆت:

ا ئـەو هەسـتەی بـە ئەنقەسـت لـەم وشـانەدا خراوەتـەڕوو مەبەسـتی ئەوەیـە کـە گوایـە بـێ جیاوازیکـردن و لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـی چەکـی ئۆتۆماتیکی، لـە یاخیبوونەکەی ٦ی ئەیلوولـدا تەقـە لـە خەڵـک کـراوە. ئـەم بانگەشـەیەش بە گوێـرەی خسـتنەڕووی ژمارەی بەرکەتوانـی ڕووداوەکـەی سـلێمانی، کـە پێشـتر ئامـاژەی پێدرا، لـە ڕاسـتییەوە دوورە.

ب وردەکاری تەواو [لەسەر ئەم ڕووداوە] پێشتر خراوەتەڕوو.

ج هیچ بەڵگەیەک نییە ڕاستی ئەم بانگەشەیە بسەلمێنێت.

داواکاریی ژمارە ٨

لەلایـەن جەعفـەر سـوڵتان و هاوڕێکانییـەوە لـە ڕێکەوتـی ١٤ تشرینـی یەکەمـی ١٩٣٠، واژوو کـراوە. (بـە نووسراوێکـی نهێنـی بـە ژێـدەری (A) لـە ڕێکەوتـی ١٩ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٣٠، نێردراوەتـەوە).

بڕوانـە سـەرنجەکانی سـەر داواکارییەکـی ٩ی تشرینـی یەکەمـی، ئەویـش لەلایـەن جەعفـەر سـوڵتانەوە واژووکـراوە.

داواکاریی ژمارە ٩

لەلایەن شێخ مەحمودەوە بۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب. لە ڕێکەوتی ١٢ی کانوونی دووەمی ١٩٣١، بە نووسراوی زۆر نهێنی نووسینگەی کۆلۆنیال بە ژێدەری (A) بۆ ڕادەربڕین بۆ کۆمسیاری باڵا نێردراوە.

بە ئاشکرا، ئەم بەڵگەیە بریتییە لە ئینزارێک نەک داواکاریی. نازناوی شێخ مەحمود کە خۆی بە سەرۆکی نەتەوەی کورد دەناسێنێت، بە خوێندنەوەی مێژووەکەی لە "پێداچوونەوەی تایبەتی ١٠ ساڵانەدا" خراوەتەڕوو، دەکرێ هەڵبسەنگێندرێت.

پێشتر ڕاستیی پەیوەست بە یاخیبوونی کاتی هەڵبژاردنەکان بە گشت وردەکارییەکانەوە خراوەتەڕوو، هەروەها بەرپرسیارێتی فەرمان بە تەقەکردن ئەرکی موتەسەڕیفی بەریتانی بە وەکالەتە.

بێ ئەمەکی لەبەرانبەر حکومەتی خاوەنشکۆ و ئەو مەبەستەی کە لە دوو پەرەگرافی کۆتایی ئەم بەڵگەیەدا ئاماژەی بۆ کراوە، شایانی ئەوە نییە هیچ سەرنجێکی لەسەر بدرێت.

(ل ١٢٨)

Mr. Flood 2.31

Sir G. Grindle 23

S. H. W. 24. 2. 31

Secretary of State 26/2.

88020/2/31

چاوەڕوانی بۆ ڕەزامەندی دەربڕینی وەزارەتی دەرەوە.

هاوڕایی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ گۆڕینی لاپەڕە ؟ F.

دووبارە داڕشتنەوەی تەلەگرامی وەزیری کاروباری کۆلۆنیال بۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق

(لە کاتژمێر ٦:١٨ خولەکی ئێوارە لە ڕێکەوتی ٣ی ئاداری ١٩٣١ نێردراوە)

ژمارە ٦٩

ئاماژە بە تەلەگرامەکەتان بە ژمارە ١٠٨ لە ڕێکەوتی ١٨ی شوباتی. من پێشنیاز دەکەم کە بۆ حکومەتی عێراق ئەوە بخەنەڕوو ئەگەر ئەوان هەر هەنگاوێک بنێن کە بە ئاشکرا ببێتە هۆی ناساندنیان، لەکاتێکدا لەگەڵ حکومەتەکانی ئێران و تورکیا ناڕەزایەتیان پێشکەش بە کۆمەڵەی گەلان کردووە، ئەمەش واتە ڕاستەوخۆ ئیهانەکردن بە دەسەڵاتی کۆمەڵەی گەلان.

ئەنجامەکانی ئەم جۆرە هەنگاوە لە گشت حاڵەتێکدا بریتییە لە زیانێکی قەرەبوو نەکراو کە لە داهاتووی عێراق دەدرێت و دەبێتە هۆی ئەوەی ڕاپۆرتێک لە ناوەندەکانی کۆمەڵەی گەلاندا دەستاودەست بکات کە حکومەتی عێراق پشتگیریی و تەنانەت هاوسۆزی ئەم جۆرە ناڕەزایی دەربڕینەیە، ئەمەش دەبێتە هۆی بەرپەرچدانەوەیەکی زۆر توند [لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە]. هاوکات دەبێتە

هـۆی ئـەوەی حکومەتـی خاوەنشـکۆ چیـتر نەتوانێـت بەرگـری لـە سیاسـەتی [حکومەتـی عێـراق] بەرانبـەر کـورد بـکات و بـە سیاسـەتێکی دوو فاقانـە دادەنرێـت و تەنیـا بـەو مەبەسـتە داڕێـژراوە وڵاتـە بیانییـەکان بەهەڵـەدا ببـات. بۆیـە بـە دڵنیاییـەوە ئەمـە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی ئاسـۆی وەرگرتنـی عێـراق لـە کۆمەڵـەی گـەلان بـە تەواوەتـی لـە نـاو بچێـت.

F. O. concur. Now send off copies to A.M. F.O. L.FF. 2 drafts

(ل ١٢٩)

Dowing Street

Mrach 1931

88020/1/31

بەڕێز ڕێندێڵ (Rendel)

"ئاماژە بە نامەکەی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (N.8855/31/93) کە تایبەتە بە بابەتی داواکاریی کورد. من کۆپییەکتان لە مانەی خوارەوە بۆ هاوپێچ دەکەم:

١. نووسراوێک کە لە ڕێکەوتی ٢٧ی شوباتی بۆ بەغدا نێردراوە، چەند کۆپییەک لەو یاداشتنامەیە دەنێرم کە بۆ کۆمەڵەی گەلان بەرزکراوتەوە.

٢. چەندین نووسراویتر کە بڕیارە بۆ سێر فرانسیس هامفری (Francis Humphry) بنێردرێت، ئەویش ئەگەر بەڕێزت ڕازی بیت. ئەو هێڵانەی (سیاسەتانەی) کە لەلایەن هاڵ (Hall)وە پێش گەشتەکەی پێشنیاز کرابوون، خۆشحاڵ دەبم بزانم، ئایا بەڕێزت هیچ ناڕەزایتیەکت لەبارەی ئەو هێڵانە هەیە. وەزیری کاروباری دەرەوە لەسەر ئەم هێڵانە ڕازییە.

تکایە بە زووترین کات ئاگادارم بکەرەوە، ئێمە دەتوانین لە هەینی داهاتوودا [نووسراوەکان] بە پۆستەی هەوایی بنێرین.

خزمەتکارتان

واژوو: G. E. W. Flood

G. N. RENDEL , ESQ

(ل ١٣٠)

لە هەر جۆرە ئاماژەدان بەم بابەتە تکایە ئاماژە بکە بە نووسراوی (E 855/31/93)

هەروەهـا ئاڕاسـتەکراوە بـۆ- نـاوی هیـچ کەسـێک نەهێنرێـت- "جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە" (Under-Secretary of State). وەزارەتـی دەرەوە، لەنـدەن، S. W. 1

جێگری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بۆچوونەکانـی خـۆی پێشـکەش دەکات بـە: جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ کاروبـاری کۆلۆنیـال، هەروەهـا بـە ڕێنمایـی وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، کۆپیـەک لـەم نـووسراوەی خـوارەوە دەخاتـەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە

٤ی ئاداری ١٩٣١

ئامـاژە بـە نـووسراوی پێشـوو: یاداشـتی وەزارەتـی دەرەوە بـە ژمـارە (٩٣/٣١/٨٥٥ E) لـە ڕێکەوتـی ٢٣ی شـوباتی ١٩٣١.

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
لەلایـەن: کۆمەڵـەی گـەلان (A/22413/655) لـە ڕێکەوتـی ٢٧ی شـوباتی ١٩٣١	داواکاریی کوردی عێراق

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ (١٤-٢٢٠٦٥ (٢))

(ل ١٣١)

(E 855/31/93)

(6A/22413/655)

کۆمەڵەی گەلان

جنێڤ

٢٧ی شوباتی ١٩٣١

بەڕێز،

شەرەفمەندم پێتان ڕابگەیێنم نامەکەتان بە ژمارە (E 855/31/93) لە ڕێکەوتی ٢٠ی شوباتی ١٩٣١، بە دەستمان گەیشت. کە ئەم هاوپێچەی لەگەڵدا بوو:

١. دەقی ڕەسەنی ٧ داواکاریی کوردی عێراق، هاوکات لەگەڵ وەرگێڕانی ئەم داواکاریانە [بۆ سەر زمانی ئینگلیزی] کە بە زمانی خۆجێیی نووسرا بوون.

٢. یاداشتێکی سەرەتایی کە بۆچوونەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لە شانشینی یەکگرتووی گەورە و ئیرلەندای باکوور لەسەر ئەم داواکاریانەی لەخۆ گرتبوو. نامەکەی بەڕێزتان و نووسراوەکانی دی، بۆ ئەندامانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەنێردرێن.

لەگەڵ ڕێزدا..

بۆ سکرتێری گشتی

واژوو: (VITO)

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

هاوپێچ کۆپیەک بۆ:

وەزیری کاروباری دەرەوە، وەزارەتی دەرەوە، (DowNing Street, S. W. 1)

تەلەگرامی کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری کاروباری کۆلۆنیال (Secretary of State for the Colonies) (ل ١٣٢)

(لە ڕێکەوتی ٤ی ئاداری ١٩٣١، لە کاتژمێر ٥.٠ خولەکی ئێوارە، لە ڕێکەوتی ٤ی ئاداری ١٩٣١ گەیشتووە)

ژمارە ١٢٥

نووسراوەکەتان لە ڕێکەوتی ١٢ی شوبات بابەتی جۆراوجۆری لەخۆ گرتووە. چاوەڕوانی ڕێنمایی تایبەتم تا پەیوەست بە داواکاریی کورد و داواکاریی دەستەی بەڕێوەبەران (B.O.D petition) بەو ئاڕاستەیە هەنگاو بنێم کە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ڕایسپاردووە. یەکەمین بڕیاری ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلان] لەمبارەوە لە ڕۆژنامە خۆجێیەکاندا بڵاوکرایەوە، ناڕوونە؛ بۆیە خۆشحاڵ دەبم لەسەر ئەم خاڵانەی خوارەوە ڕێنمایی بخەنەڕوو:

ا ئایا دەتوانم لەبارەی وەڵامی کۆمەڵەی گەلان پەیوەندی بە داواکارە کوردەکانەوە بکەم؛ ئەگەر بتوانم، لەسەر چ بنەمایەک ئەم کارە بکەم، مەرجەکان چین؛ بۆ نموونە، ئایا من دەتوانم تەنیا ئەوە بڵێم کە داواکارییەکەتان ڕەتکراوەتەوە، چونکە داوای دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی لە ژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلان دەکەن، یاخود سکرتێری گشتی لە ڕێگەی دەسەڵاتی ئینتیدابەوە وەڵامیان بداتەوە؟

ب ئایا لەبارەی ڕاسپاردەی دووەمی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب پەیوەست بە داواکاریی کورد بۆ گرتنەبەری هەر جۆرە هەنگاوێک چاوەڕوانی ڕێنمایی تایبەت بم؟

ج ئایا من ڕاست دەکەم کە سێیەمین ڕاسپاردە دەڵێت، نابێ دەسەڵاتی ئینتیداب هیچ هەنگاوێک بگرێتەبەر؟ ئەگەر ئەمە وابێت بە بڕوای من باشترە حکومەتی عێراق لەمبارەوە ئاگادار بکەینەوە، چونکە ڕۆژنامە لۆکالییەکان لێکدانەوەی هەڵە بۆ ئەم بابەتە دەکەن.

د ئایا لەبارەی داواکاریی دەستەی بەڕێوەبەران (B.O.D petition)، خودی حکومەتی خاوەنشکۆ هەنگاوی پێویست دەگرێتەبەر، یاخود لێرەوە هەنگاوەکان بگرینەبەر؟

نهێنی (ل ١٣٣)

ژمارە ٨١١

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ٤/٥ی ئاداری ١٩٣١

بەڕێز سێر فڕانسیس

ئاماژە بە یاداشتی بەڕێزتان بە ژمارە (P. O/41) لە ڕێکەوتی ١٨ی شوباتی ١٩٣١.

من لەگەڵ بەڕێزتان هاوڕام پێویستە هەردوو حکومەتەکە، واتە حکومەتی عێراق و حکومەتی بەریتانیا، لەبارەی پرسی کورد لە نزیکەوە لەگەڵ یەکتردا کار بکەن و باشترە لەگرتنەبەری هەر جۆرە هەنگاوێک سەبارەت بەم پرسە ڕاوێژ بەیەکتر بکەن.

کاتێک وەزیری کاروباری دەرەوە تەلەگرامی وەزیری عێراقی لە ئەنقەرە بە من نیشاندا کە تێیدا ئاماژە بەوە کرابوو حکومەتی تورکیا بەنیازە بەرانبەر کۆمەڵەی گەلان لە دژی ڕاسپاردەکانی کۆمسیۆنی ئینتیداب ناڕەزایی دەرببڕێت، داوا لە من کرا کە وەڵامی بەڕێزتان بدەمەوە بە هەمان ئەو شێوەیەی ئەو لەو یاداشتەی کە بۆ بەڕێزتانی ناردبوو، وەڵامی دابووەوە. لەوانەیە بەڕێزتان تێبینی ئەوەتان کردبێت ئەم وەڵامە هیچ شتێکی نوێی تێدا نییە، تەنیا ئەوە نەبێت دووپاتکردنەوەیە لەسەر ئەو شتەی لەسەری ڕێککەوتووین، واتە حکومەتی عێراق ئامادە نییە هیچ مافێک بە کەمینەکان ببەخشێت، تەنیا ئەو مافانە نەبێت کە ڕایگەیاندووە. بۆیە من بە پێویستم نەزانی پێش وەڵامدانەوە، لەم بارەیەوە بۆچوونی بەڕێزتان وەرگرم.

وەڵامی یاداشتی بەڕێزتان بە ژمارە (P.O/40) لە ڕێکەوتی ١٦ی شوباتی، لە ڕێگەی نامەکەم بە ژمارە ٧٣١ لە ڕێکەوتی ٢٥ی شوباتی ١٩٣١، داوەتەوە.

خزمەتکارتان

واژوو: نوری ئەلسەعید

H.E. Sir Francis Henry Humphrys

G.C.V.O., K.C.M.G., K.B.K., O.I.E

His Britannic Majesty"s High Commissioner for Iraq, Baghdad

(ل ١٣٤)

لە هەر جۆرە ئاماژەدان بەم بابەتە تکایە ئاماژە بکە بە نووسراوی (E ٩٣/٣١/١٠١٥)

هەروەها ئاڕاستەکراوە بۆ- ناوی هیچ کەسێک نەهێنرێت- ""جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە"" (Under-Secretary of State)، وەزارەتی دەرەوە، لەندەن، S. W. 1

وەزارەتی دەرەوە، S. W. 1

٥ی ئاداری ١٩٣١

سێر

١. لەلایەن مستر سکرتێر هێندرسۆن (Mr. Secretary Henderson) ڕاسپێردراوم ئاگادارتان بکەمەوە کە نامەکەتان بە ژمارە (٣١/٢/٨٨٠٢٠) لە ڕێکەوتی ٢٨ی شوبات بە دەستمان گەیشت کە پەیوەست بوو بە پێشنیازی حکومەتی تورکیا بۆ دەربڕینی نارەزایەتی هاوبەش لەلایەن حکومەتەکانی تورکیا، ئێران و عێراق بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان، لەبارەی بڕیاری ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلان] لەبارەی داواکاریی کوردەکانەوە.

٢. داواتان لێدەکەم لۆرد پەسفیلد (Lord Passfiled) ئاگادار بکەنەوە کە وەزیری کاروباری دەرەوە هاوڕایە لەسەر مەرجەکانی ئەو تەلەگرامەی بەڕێزیان پێشنیازی کردووە بخرێتە بەردەم کۆمسیاری باڵا لە عێراقدا، کە پەیوەست بوو بەوەی لە دوایین هێڵی یەکەم لاپەڕەی ئەو ڕەشنووسەی هاوپێچی نامەکەتان کرابوو، وشەی "بەرگریکردن" (to defend) بگۆڕدرێت بە وشەی "پشتگیریی کردنیان لە" (their support of).

بەڕێز،

من خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتانم

جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە،

نووسینگەی کۆلۆنیال

(ل ١٣٥)

لە [یاداشتی] ڕۆژهەڵاتی نزیک، هەڵهێنجراوە (Extracts from The Near East)

٣/٣/١٩٣١

کوردی عێراق

پتر لە جارێک لەم تێبینیانەدا ئێمە بانگەشەی ئەوەمانکردووە لە پەیوەندییەکانیدا ڕەچاوی مەترسییە جیددیەکانی بارودۆخی باشووری کوردستان لەگەڵ پاشایەتی عێراق بکەن. وادیارە هەندێك ناوەند لە بەغدا لە مەترسیداربوونی دۆخەکە تێناگەن. لە لاپەڕەیتردا وەسفێک دەخوێنینەوە کە لەلایەن پەیامنێرەکەمان لە بەغدا لەبارەی جۆری بیرکردنەوەی کۆمەڵێک عەرەب لە پایتەختی عێراقدا بەرانبەر کێشەی کورد، خراوەتەڕوو. ئێمە دڵنیاین قسەکانی ئەو- ئارەزووی داهاتوویەکی باش بۆ عێراق- بە وردی دەخوێندرێتەوە. کێشەی کورد، کێشەیەکی نیوەچڵ نییە، کێشەیەکی ساختەش نییە، ئەم کێشەیە پێویستی بە لێوردبوونەوەیەکی قووڵ هەیە، [ئەمەش لە پێناو] بەدیهێنانی ئاشتی و ئارامی لە عێراقدا، تەنیا کۆمەڵە وشەیەک نەبێت. ئەم کێشەیە تەنانەت بەهۆی هەڵکەوتەی جوگرافیایی خێڵە کوردییە جۆراوجۆرەکان کێشەیەکی نەتەوەیش نییە، چونکە ئەم کێشەیە بەلانیکەمەوە کاریگەریی لەسەر دوو دەوڵەتی دراوسێی عێراق دروست دەکات.

ئێمە ئامۆژگاریی خۆمان دووبارە دەکەینەوە کە ئەمە لە بەژەوەندی خودی عێراقییەکاندایە دەست لە سەرکۆنەکردنی کورد یاخود سەرکۆنەکردنی حکومەتی بەریتانیا هەڵگرن و بۆ جیهان و بەتایبەتیش بە جنێڤ، نیشانی بدەن کە بەجدی ڕێز لە مافە تایبەتییەکانی کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا دەگرن. لەم کاتەدا دەکرێت هەندێك بەشی باشووری کوردستان بەتەواوەتی لە ژێر کۆنترۆڵی حکومەتی ناوەندی لە بەغدا دەربچن، ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە، بەڵام ئەمە کارێکی نیگەرانکەرە، بەتایبەتی لەو ڕوانگەیەی کە حکومەتی عێراق لە ساڵی داهاتوودا بە نیازە پێشنیازیی بوون بە ئەندامی کۆمەڵەی گەلان بخاتەڕوو.

عێراق

بەغدا، ٢٠ی شوباتی

باشووری کوردستان

نەبوونی مەیلێکی گشتی، یاخود نەبوونی زانیاری لەسەر ئۆپەراسیۆنە سەربازییە گرنگەکان لە باشووری کوردستاندا، جێگەی سەرنجدانە. کەمتر لە دوو سەد میل لەم پایتەختەوە، هێزە چەکدارەکان، کە لەلایەن کەسێکی خاوەن ڕەچەڵەك و دوژمنی حکومەت بەڕێوە دەچێت (دۆستە کۆنەکەمان شێخ مەحمود) تەحەدای حکومەتی عێراق دەکات، هەندێك سەرکەوتنی کەمیشی بەدەستهێناوە. کۆمەڵێک ڕێگا پارێزراو نین، یەک یان دوو بنکەی پۆلیس کەوتونەتە دەست دوژمن، بە دڵنیاییەوە بەشێکی فراوانی خاکی عێراق (تەنانەت ئەگەر بە شێوەی کاتیش بێت) لە دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەتدایە، بەڵام بۆ سیاسەتمەداران و خەڵکی ناوچە غەیرە کوردییەکان ئەمە لە دەنگۆکانی جنێڤ لایان کەمتر سەرنج ڕاکێشە، یاخود هێندەی دەست لەکارکێشانەوەی بەرپرسێك سەرنجڕاکێش نییە. سەرەڕای لە ڕاستیدا، حکومەت زۆر بڕوای بە تواناکانی خۆی هەیە کە دەتوانێت بە گشتی بەسەر گرفتی کوردەکاندا سەرکەوێت، بەڵام ئەوەی سەرنجڕاکێشە ئەوەیە زۆر بە کەمی باس لەو گرفتانە دەکرێت. هەروەها خوێندنەوەیەکی زۆر کەم بۆ کێشە سەرەتایی و ڕاستەقینەکەی کوردانی عێراق کراوە. بەشداریکردنی ڕۆژنامە لۆکالییەکان لە دۆزینەوەی چارەسەر زۆر دوورترە لە پرژاندنێکی عاقڵانە لەسەر ئەو ڕاستییانەی کەسێک [لە ڕاپۆرتی ئەم ڕۆژنامانەدا] دەخوێنێتەوە. ئەمەش جێگەی نائومێدییە. ڕۆژنامەنووسێک دەزانێت کورد، برا عەرەبەکانیان خۆش دەوێت. لەم ناوندەشدا هەندێك بریکاری قین لە دڵ (بێ گومان حکومەتی بەریتانیای خاوەنشکۆ) بوونەتە هۆی چاندنی دووبەرەکی؛ لای کەسانێك، ئەوان بەشێک لە سنورنشینە دڕندەکانن کە پێویستە لە ناو ببردرێن. لای کەسانێکیش، ئەوان هاوبەشێکی تازە پێگەیشتوون لە دەوڵەتی عێراقدا و دەبێ تەحەمول بکرێن، ئەویش بەو مەرجەی بە باشی ڕەفتار بکەن و سوپاسگوزاریی بەخشەندەییەکی کەمیش بن. هیچ یەک لەم [ڕەفتارانەی] سەرەوە وەک پێویست

بـەس نیـن. کـورد دڕنـدەن، جوامێـر و بەتایبەتیـش خەڵکـی هۆشـیارن. پێگـەی ئـەوان لـە پلانەکانـی داهاتـوودا نابینرێـت، بـەڵام سـەختە پشـتگوێ بخرێـن و فەرامـۆش بکرێـن.

ئایـا حکومەتـی عێـراق دەتوانـێ زووتـر و زۆرتـر هۆشـیاری سیاسـی خـۆی بـێ یارمەتیدانـی [حکومەتـی بەریتانیـا] دەسـتەبەر بـکات و تێڕوانینێکـی فراوانـتر بخاتـەڕوو، لێبـوردە بێـت، هاوسـۆز بێـت، ئەگـەر ئـەوە بیـری خـۆی بێنێتـەوە کـە دوێنـێ عـەرەب کەمینەیـەک بـوون لـە [دەوڵەتـی] عوسـمانیدا- بـێ ئـەم پرسـیارە بەهێزانـە، پرسـە قورسـەکان چارەسـەر ناکرێـن.

نهێنی (ل ١٣٦)

ژمارە (P. O 53)

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٥ی ئاداری ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

تکایە ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە ٧٣١ لە ڕێکەوتی ٢٥ی شوبات بدەن کە تایبەت بوو بە پرسی یاسای زمانە خۆجێییەکان.

زۆر بە وردییەوە ئەو پێشنیازانەم خوێندەوە کە لەم یاداشتەدا ئاماژەیان پێکرابوو و بڕیارمدا بە پێی تێگەیشتنم بەندی نوێ لە نامەکەم بە ژمارە (P O. 40) لە ڕێکەوتی ١٦ی شوبات پێشنیازکراوە، بە هەموارکردنێک لەم یاداشتەدا هاوپێچکراوە، لە یاساکەدا گونجێندراوە. هیچ ناڕەزایەتییەک لەسەر بەکارهێنانی دەستەواژەی "کوردی خۆجێیی" لە ئارادا نییە؛ هەم لەم بەندەدا و هەمیش لە بەندەکانی ٢ و ٥ی یاساکەدا. بەڕێزتان تێبینی ئەوەتان کردووە هەموارکردنێکی کەم، کە ئێستا لە بەندە نوێیەکدا گونجێنراوە، تەنیا بە مەبەستی ڕوونکردنەوەی ئەوە بووە کە ئەو شێوازە کوردییەی حاڵیحازر لە کاروباری فەرمی بەکار دەهێنرێت، بە پێی یاسا لە گشت ئەو ناوچانەدا، لەو کاتەوە کە یاساکە دەبێتە یاسایەکی بەرکار، زمانی کوردی بە زمانی فەرمی تێدا ناسراوە، ئەمەش تا ئەوکاتەی زمانێکی کوردی دووەم بۆ نووسین لە هەندێك ناوچەی [کوردستاندا] بە زمانی فەرمی دەناسرێت.

هەر لە بنەڕەتدا یاساکە بەم شێوەیە داڕێژرابوو کە حکومەت بتوانێت یەکسەر لە دوای پەسەندکردنی یاساکە، بڕیار بدات شێوازێکیتر لە نووسین بە زمانی کوردی لە هەندێك ناوچەدا بە زمانی فەرمی بناسرێت. بەم هۆیەوە هیچ شێوازێکی نووسینی کوردی بە هەمیشەیی بە شێوازی فەرمی ناناسرێت. دڵنیام بەڕێزیشتان هەر ئەم مەبەستەتان هەیە و گومانم لەوەدا نییە کە ڕەشنووسی

دووەمـی یاسـاکە لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە پەسـەند دەکرێـت. خۆشـحاڵ دەبـم بەڕێزتـان پشـتگیریی لـەم یاسـایە بکـەن.

[دوو دێڕی کۆتایی بەڵگەنامەکە بە هۆی خراپی چاپ ناخوێندرێنەوە. وەرگێڕ].

خزمەتکارتان

واژوو: E. H. Humphrys

نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

عێراق، زۆر نهێنی، کۆمسیاری باڵا (ل ١٣٨-١٤١)

٦ی ئاداری ١٩٣١ Downing Street

88020/1/31

Mr. Flood 3. 3. 31

Mr. Tomlinson

Sir C. Bottomley

Sir J. Shuerburgh

Sir G. Grindle

Permt. U.S of S.

Parly. U.S. of S.

Secretary of State

بەڕێز،

لە درێژەی نووسراوە زۆر نهێنیەکەمدا لە ڕێکەوتی ٢٧ی شوباتی، شەرەفمەندم سەرنجتان بخەمەسەر یاداشتنامەی بۆچوونە سەرەتاییەکانی پەیوەست بە داواکاریی کورد کە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان.

لە دووەمین پەرەگرافی یاداشتنامەکەدا بەڕێزتان تێبینی ئەوە دەکەن حکومەتی خاوەنشکۆ بەڵێنی داوە لە دوای ئەوەی خودی خۆتان گەشتێک بۆ ناوچە کوردییەکان ئەنجام دەدەن؛ ڕاپۆرتێکی تەواو و هەمەگیر [لەبارەی ناوچە کوردییەکان] دەخاتەڕوو و دەرنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیەش لە زووترین کاتدا دەخرێتە بەردەم [کۆمەڵەی گەلان].

١. بە بڕوای من باشترە ڕاپۆرتەکە دوای گەشتەکەتان بۆ ناوچە کوردییەکان ئامادە بکرێت؛ هەروەها هیوادارم تا ئەوکات لە هەوڵەکەتان سەرکەوتوو بن بۆ هاندانی حکومەتی عێراق کە هەم بە قسە و هەمیش بە کردە، سیاسەتەکەی

بەرانبەر کوردەکاندا جێبەجێ بکات کە ساڵی پار ڕایگەیاندبوو. لە سێیەم پەرەگرافی نووسراوەکەتان لە ڕێکەوتی ١٣ شوبات، تێبینی ئەوەم کرد بەڕێزتان هیواخوازن شتەکان بخرێنە سەر ڕێچکەی ڕاست؛ بۆیە دڵنیاتان دەکەمەوە لەمبارەوە دەتوانن پشت بە پشتگیریی تەواوی حکومەتی خاونشکۆ ببەستن، لە گرتنەبەری هەر ڕێکارێک بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجە.

٢. پێویستە ئاماژە بەوە بدرێت، ئایا ڕاپۆرتی تایبەت بە داواکاری کورد و ڕاپۆرتی پەیوەست بە پرسی کورد بە جیا پێشکەش بە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەکرێن، یاخود هاوپێچی "ڕاپۆرتی ١٠ ساڵەی تایبەت بە عێراق" دەکرێن. بە پێی تەلەگرامەکەتان بە ژمارە ١١٤، وەها دەردەکەوێت بەڕێزتان پێتان باشترە زانیارییە زەرورییەکانی تایبەت بە کورد بخرێنە ناو ڕاپۆرتی ١٠ ساڵە. بەهەرحاڵ، تاڕادەیەک لەگەڵ ئەم پیشنیازەدا نیم، چونکە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ داواکارییەکان، پێویست بە بەیانێکی پڕ لە وردەکاری و هەمەگیر هەیە. هەروەها گونجاندنی ئەم بەیانەش لە ڕاپۆرتی ١٠ ساڵەدا، لەوانەیە ببێتە هۆی ئەوەی پرسی کورد گرنگیێکی زەرەرمەندی پێبدرێت، ئەمەش لەوانەیە لە سەر حیسابی بابەتە گرنگەکانیتر بێت. هەروەها لەوانەیە ئەم کارە هاوسەنگی گشت ڕاپۆرتەکە تێکبدات کە دەخرێتە [بەردەم کۆمەڵەی گەلان].

بۆیە بە بڕوای من، باشترە لەگەڵ بابەتی داواکاری کوردەکان بە جیا لە یاداشتنامەیەکی تێر و تەسەلدا مامەڵە بکرێت و لە ڕاپۆرتی ١٠ ساڵەدا تەنیا پوختەیەک لەسەر بارودۆخی کورد و سیاسەتی حکومەتی عێراق [بەرانبەر کورد] بخرێتەڕوو.

خزمەتکارتان...

واژوو: Passfil

نهێنی (ل ١٤٢-١٤٥)

ژمارە (P. O. 58)

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٧ی ئاداری ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران،

تکایە ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە ٦٤٦ لە ڕێکەوتی ١٦ی شوباتی، و یاداشتی ژمارە ٨١١ لە ڕێکەوتی ٤/٥ی ئادار بدەن کە پەیوەست بوو بە پرسی سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر کوردەکاندا.

هەروەک بەڕێزتان لە بیرتانە لە نامەکەمدا لە ڕێکەوتی ١٨ی شوبات، گووتم هیچ ڕێکارێک لەبارەی یەکەم یاداشتی ئاماژە پێدراو ناگرمەبەر تا ئەوکاتەی پرسی یاسای زمانە خۆجێیەکان پێداچوونەوەی بۆ دەکرێت (disposed of). هەنوکەش بە تێروتەسەلی وەڵامی یەکەم یاداشتی بەڕێزتان دەدەمەوە، هەروەها باس لەو خاڵانەش دەکەم کە لە نامەکەی بەڕێزتان لە ڕێکەوتی ٤/٥ی ئادار ناردبووتان.

بەڕێزتان ئاماژەتان بەوەکرد لەو داواکارییە بێ سنورانە تێناگەن کە ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆ بە بەردەوامی دەخاتەڕوو، بۆیە بەڕێزتان لە هاندەرە ڕاستەقینە و هۆکارەکانی ئەم داواکارییانە بە گومانن. هەروەها بەڕێزتان ئاماژەتان بەوە کردبوو، ئەگەر هیچ مەبەستێکی سیاسی لە پشتەوەی ئەم داواکارییانەدا نەبێت، کەواتە دەکرێت ئەم داواکارییانە تەنیا تایبەت بن بە ناوچە کوردییەکان بێئەوەی دامودەزگاکانی حکومەتی [ناوەندی] بگرێتەوە، بۆ نموونە پێدانی کۆمەڵێک پۆست [بە کورد] لە پایتەختدا.

بەڕێزتان داواتان کردبوو دەکرێت ئەم داواکارییانە سنوردار بکرێن کە ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆ بە ناوی "دڵنیاییدان بە کورد" دەخاتەڕوو؛ یاخود لە دواجاردا ئەم داواکارییانە سنوردار بکرێن و تایبەت بن بە ناوچە کوردییەکان و

دامەزراوەکانــی حکومەتــی ناوەنــدی نەگرێتــەوە. مــن حەزدەکــەم بــۆ بەڕێزتــان ڕوون بکەمــەوە نامەوێــت پشــتگیریی لــە دەســەڵاتەکانی ڕاوێــژکاری وەزارەتــی ناوخــۆ بکــەم، بۆئــەوەی بڵێــم ئــەو پێشــنیازانەی ئــەو خســتوویەتەڕوو بــۆ ئــەم پــرس و ئــەو پرســە گونجــاوە. بەڕێزتــان دەزانــن وەک چــۆن منیــش دەزانــم، کاری ئــەو وەک خزمەتکارێکــی وەزارەتــی ناوخــۆ بریتییــە لــە ئامــۆژگاری کــردن. ڕاوێــژکار تەنیــا بــە پێــی مەیلــی خــۆی کار دەکات لــە هاوکاریکردنــی حکومەتــی عێــراق لــە چۆنیەتــی بەڕێوەبردنــی دامــودەزگای کارگێڕیــدا؛ تــا بــەم شــێوەیە دەوڵەتێــک بتوانێــت بــە تەواوەتــی حوکمڕانــی خــۆی بــکات (self-governing) و ببێتــە ئەنــدام لــە کۆمەڵــەی گەلانــدا. ســەبارەت بــەو ئامۆژگارییانــەی لەلایــەن ســێر کینشــام کرۆنڤێلــی (Sir Kinsham Cornvallie) جــار نــا جــار دەخرێتــە بــەردەم وەزارەتــی ناوخــۆ، مــن پشــتگیریی لــەو کارە دەکــەم کــە تەنیــا مەبەســت لێــی بریتییــە لــە نەهێشــتنی بەهەڵەتێگەیشــتن لــە نێــوان کــورد و فەرمانڕەواکانیــدا کــە لــە گشــت دامــودەزگا کارگێڕییەکانــدا ســەریهەڵداوە، هەروەهــا مەبەســت لــەم کارە ڕەخســاندنی کەشــێکی برایەتــی و نیــەت پاکییــە، ئەمــەش بــۆ ئاشــتی و دامەزراندنــی حکومەتێکــی بــاش لــە وڵاتــدا پێویســتە.

دڵنیــام لــەوەی بەڕێزتــان دەبینــن ئــەم ئامۆژگارییانــە، شــایانی ڕەچاوکردنــن، هەروەهــا بــە جێبەجێکردنــی ئــەم پێشــنیازانە لــە ناڕەزایەتــی و نائارامییەکانــی ناوچــە کوردییــەکان کــەم دەبنــەوە کــە لــە مــاوەی ئــەم چەنــد مانگــەی دواییــدا ســەریهەڵدا، پێویســتە بەڕێزتــان لــەوە نەترســن ئــەم پێشــنیازانە مەبەســتێکیتریان هەیــە، تەنیــا ئــەوە نەبێــت کــە مەبەســت لێــی بەرەوپێشــبردنی دامــودەزگای حکومەتــی عێــراق و دەنگــی هاوســۆزی دەربڕینــە. دڵنیــام بەڕێزتــان بــە دووبــارە پێداچوونەوەیــەک، دەبینــن کــە پێشــنیازەکانی ڕاوێــژکاری وەزارەتــی ناوخــۆ یاخــود هــەر ڕاوێژکارێکیــتر، بــەوەی مەبەســتێکی سیاســی لــە پشــت بێــت، هیــچ بنەمایەکــی نییــە.

بــە تەلەگــرام حکومەتــی خاوەنشــکۆی بەریتانیــام لــە وەڵامــی وەزیــری کاروبــاری دەرەوە ئــاگادار کــردەوە کــە لــە ئەنقــەرە وەڵامــی تەلەگرامــی وەزیــری عێراقــی دابــووەوە، [وەزیــری عێــراق] باســی لــەوە کردبــوو حکومەتــی تورکیــا و ئێــران،

پێشــنیازیان کردبــوو ناڕەزایەتییەکــی هاوبــەش لــە دژی ڕاســپاردەکانی کۆمســیۆنی ئینتیــداب بخەنــە بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان.

ڕاســپێردراوم بەڕێزتــان ئــاگادار بکەمــەوە کــە حکومەتــی عێــراق بــە شــێوەیەکی ڕاســتەوخۆ ســەرکۆنەی دەســەڵاتی کۆمەڵــەی گــەلان دەکات، ئەگــەر هــەر هەنگاوێــک بگرێتەبــەر و ئاشــکرا بێــت لەگــەڵ حکومەتــی ئێــران و تورکیــا ناڕەزایەتــی خســتووەتەڕوو.

ئەنجامەکانــی ئــەم جــۆرە هەنــگاوە لــە گشــت حاڵەتێکــدا بریتییــە لــە زیانێکــی قەرەبــوو نەکــراو کــە لــە داهاتــووی عێــراق دەدرێــت و دەبێتــە هــۆی ئــەوەی ڕاپۆرتێــک لــە ناوەندەکانــی کۆمەڵــەی گەلانــدا بســوڕێتەوە کــە حکومەتــی عێــراق پشــتگیریی و تەنانــەت هاوســۆزی ئــەم جــۆرە ناڕەزایــی دەربڕینەیــە، ئەمــەش دەبێتــە هــۆی بەرپەرچدانەوەیەکــی زۆر تونــد [لەلایــەن کۆمەڵــەی گەلانــەوە]. هەروەهــا دەبێتــە هــۆی ئــەوەی حکومەتــی خاوەنشــکۆ چیــتر نەتوانێــت بەرگــری لــە سیاســەتی [حکومەتــی عێــراق] بەرانبــەر کــورد بــکات و بــە سیاســەتێکی دوو فاقانــە دادەنرێــت کــە تەنیــا بــەو مەبەســتە داڕێــژراوە وڵاتــە بیانییــەکان بەهەڵــەدا ببــات. ئــەم کارەش لــە ڕوانگــەی حکومەتــی خاوەنشــکۆی بەریتانیــادا دەبێتــە هــۆی ئــەوەی ئاســۆی وەرگرتنــی عێــراق لــە کۆمەڵــەی گەلانــدا بــە تەواوەتــی لــە نــاو بچێــت.

هــەر وەک بەڕێزتــان دەبینــن حکومەتــی خاوەنشــکۆی بەریتانیــا لەگــەڵ ئــەو وەڵامــەدا نییــە کــە بــە ڕێنمایــی بەڕێزتــان لــە ئەنقــەرە بــە وەزیــری عێــراق دراوە و شــتێکی نوێشــی تێــدا نییــە، بــەڵام ڕەچــاوی ئــەوە دەکات کــە ئــەم وەڵامــە ئاماژەیەکــە بــەوەی کــە حکومەتــی عێــراق دەیەوێــت لەگــەڵ ئــەو ناڕەزاییــە پێشــنیازکراوەی حکومەتــی تورکیــا و ئێرانــدا هــاوکار بێــت. دڵنیــام لــەوەی ئێســتا بەڕێزتــان لــە ئەنقــەرە بــۆ وەزیــری عێــراق ڕوون دەکەنــەوە کــە حکومەتــی عێــراق نیەتــی ئەنجامدانــی ئــەم کارەی نییــە.

وەفادارتان

واژوو (Humpherys)

خاوەنشـکۆ، نـوری پاشـا ئەلسـەعید (G. M. C. D. S. C) سـەرۆکی ئەنجوومەنـی وەزیـران، بەغـدا

دووبـارە دارِشـتنەوەی تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری کۆلۆنیـال

لە ڕێکەوتی ١٥ی ئاداری ١٩٣١ (ل ١٤٦)

(لـە کاتژمێـر ٣:١ خولەکـی ئێـوارە، لـە ڕێکەوتـی ١٥ ئـاداری ١٩٣١ گەیشـتووەتە نووسـینگەی کۆلۆنیـال)

ژمارە ١٤١

ئامـاژە بـە نـووسراوە زۆر نهێنیەکەتـان بـە ژێـدەری (A) لـە ڕێکەوتـی ٦ی ئـادار. لـە ڕوانگـەی گرنگـی پرسـی کـورد و گشـت کـردەوە کارگێڕییەکانـی حکومەتی عێـراق لە ماوەی ١٠ سـاڵی ڕابـردوودا کـە لـە "ڕاپۆرتـی تایبـەت"دا دەخرێتـەڕوو و حاڵیحـازر ئـەم ڕاپۆرتـە خەریکـە ئامـادە دەکرێت، ڕەشنووسـی بەشـی کـوردی کە لـە نـووسراوە زۆر نهێنیەکەمدا لە ڕێکەوتـی ٢٧ی شـوبات هاوپێچکـرا بـوو، بـە بڕوای مـن هاوسـەنگی ڕاپۆرتەکە تێـک نادات.

یاداشـتنامەکەی ٢٠ی شـوبات کـە لەبـارەی داواکاریـی کـورد خراوەتـە بـەردەم کۆمەڵەی گـەلان، پێشـبینی ئـەوەی کـردووە لەوانەیـە ئـەو زانیارییانە بخرێنە نـاو ڕاپۆتـی تایبەتی [١٠ سـاڵە]؛ بۆیـە بـە بـڕوای مـن ئەمە باشـترین ڕێچکەیـە بـۆ خسـتنەڕووی ڕاپۆرتەکە. بـە بڕوای مـن کاتێـک بەشـی تایبـەت بە کورد تـەواو بوو، ئەو بەشـە گشـت زانیارییە داواکـراوەکان لە خـۆ دەگرێـت، بـەڵام ڕەشنووسـی ڕاپۆرتەکە هەمەگیر نییە، هەر بۆ ئەم مەبەسـتە خۆشـحاڵ دەبـم، ئەگـەر بەڕێـزت ڕێنمایـی بکـەی چـۆن دەکـرێ ئـەم ڕاپۆرتـە دەوڵەمەنـد بکەیـن. من خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر بـە تەلەگـراف وەڵامـم بدەیەوە.

Mr. Hall 17.3

Mr. Flood 17.3

Sir J. Shuckburgh
J. H. Hall 20.3

88020/2/31

دەبێ ئێستا تەلەگرامەکە نێردرا بێت.

بۆ ڕەزامەندیی وەرگرتنی وەزارەتی دەرەوە.

وەزارەتی دەرەوە لە ڕێگەی تەلفۆنەوە هاوڕایی خۆی دەربڕیوە.

هاوڕایی یەکجارەکی لە ١٩٣١/٣/١٧

دووبـارە دارشـتنەوەی تەلەگرامـی وەزیـری کاروبـاری موسـتەعمەڕات بـۆ کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق

(لە کاتژمێر ٤:٣٥ خولەکی ئێوارە لە ڕێکەوتی ٣ی ئاداری ١٩٣١ نێردراوە)

ژمارە ١١٧

ئامــاژە بــە تەلەگرامەکەتــان بــە ژمــارە ١٤١ لــە ڕێکەوتــی ١٥ی ئــادار. مــن هــاوڕام کاتێــک بەشــی تایبــەت بــە کــورد تــەواو بــوو دەکرێــت بخرێتــە نــاو ڕاپۆرتــی ١٠ ســاڵە و پێویســت بــە ڕاپۆرتێکــی جیــا لەبــارەی داواکاریــی کــورد نــاکات. بەهەرحــاڵ، بــە بــڕوای مــن باشــترە نووسراوێــک یــان یاداشــتنامەیەک هاوپێــچ بکرێــت لەگــەڵ ئــەم بەشــە؛ ئەویــش بــە شــێوەیەک بێــت شــیاوی خســتنەبەردەم کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب بێــت و ڕاپۆرتێکــی تێــر و تەســەل لەســەر گەشــتەکەت بــۆ ناوچەکانــی کوردســتان لەخــۆ گرتبێــت. دواتــر دەکرێــت ئــەم ڕاپۆرتــە بــە بەیانێــک کــە کۆمەڵێــک تێبینــی لەســەر داواکارییــە کەســییەکان لەخۆگرتبێــت، بەیانەکــە پشــت بەســتراو بێــت بــە یاداشــتی ژمــارە ٢ی نــووسراوە زۆر نهێنیەکەتــان لــە ڕێکەوتــی ٢٧ی شــوبات بنێردرێتــە جنێــڤ.

کۆپییەک بۆ وەزارەتی دەرەوە

شوێنی مانەوە (ل ١٤٨)

ژمارە (P.O. 96)

بەغدا ٢٣ی ئاداری ١٩٣١

خاوەنشکۆ

بــە بۆچوونــی مــن زۆر گرنگــە یاســای زمانــە خۆجییــەکان لەلایــەن هــەردوو ئەنجوومەنــی نوێنەرانــەوە تێپەڕێنرێــت و لەلایــەن بەڕێزتانــەوە لــەم مــاوەی ئــەم [خولــەی] دانیشــتنی [پەرلەمانــدا] پەســەند بکرێــت؛ ئەویــش بــە شــێوەیەک بێــت، حکومەتــی خاوەنشــکۆ بــە تەواوەتــی دڵنیــا بێــت کــە ئــەو یاســایە بــە تەواوەتــی گشــت ئــەو بەڵێنانــە جێبەجــێ دەکات کــە بــە کۆمەڵــەی گــەلان دراوە. زۆر بــە جیــدی ئامــۆژگاری بەڕێزتــان دەکــەم هەمــوو هەنگاوێکــی پێویســت لەمبــارەوە بگرنەبــەر، بۆئــەوەی دڵنیــا بیــن کــە [ئــەم یاســایە] پەســەندکراوە.

من هاوڕێی وەفادارتان دەمێنمەوە.

واژوو: F. H. Humphrys

خاوەنشکۆ مەلیک فەیسەڵ، بەغدا

دەقی نووسراوەکە بە زمانی عەرەبی

رقم ار. او

دار الاعتماد

بغداد في... آذار سنة ١٩٣١

يا صاحب الجلالة

اني ارى أنه من الاهمية باعظم مكان أن يمر قانون اللغات المحلية من كلا مجلسي الأمة و يقترن بموافقة جلالتكم في أثناء الاجتماع البرلماني الحالي في شكل تعتبر حكومة صاحب الجلالة البريطانية انه سيفي تمام الايفاء بالتأكيدات التي اعطتها الى جمعية الامم، و اني اشهر على جلالتكم بقوة بأن تتخذوا ما قد يلزم من التدابير لأجل تأمين اجراء ذلك.

صديق جلالتكم المخلص

حضرة صاحب الجلالة الملك فيصل المعظم، بغداد

نهێنی (ل ١٤٩)

ژمارە ٤٠٩

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٢٦ی ئاداری ١٩٣١

بەڕێز شۆکبۆرگ (Shuckburgh)

ویلیامز (Williams) سەرنووسەری "The Near East and India" لەم دواییانەدا بۆ وەڵامدانەوەی نامەکەی ستۆرگز (Sturges) یاداشتێکی شەخسی بۆ نووسیوم؛ ستورگز ئاماژەی بە هەندێك هەڵە لە نامەکەی نەجد (Najd)دا کردووە کە لەباری کۆنفرانسی لۆپێن (Lupin Conference) و پێشێلکارییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ و حکومەتی عێراق لە کەیسی ئیبن مەششور (Ibn Mashshur)دا بوو و لە "The Near East"دا بڵاو بووەتەوە. ویلیامز ئەم بەلاڕێدابردنەی ڕاستییەکانی، لە ژمارەی دواتری ڕۆژنامەکەیدا ڕاست کردووەتەوە. بەتایبەت داوای لێم کردووە هیچ هەواڵێک هەیە لە نیگەرانییەکانی ئەو لەبارەی کێشەی کورد کەم بکاتەوە. من یاداشتێکم بۆ ویلیام نارد (کە لەلایەن ستۆرگێزەوە بۆم نێردرابوو) ئەو یاداشتە وێنەی ڕاستەقینەی بارودۆخی ئێستای کوردستانی بۆ دەخاتەڕوو، بەڵام من نازانم ئایا نووسینگەی کۆلۆنیال پشتگیریی لەو یاداشتەی ئێمە دەکات کە سەبارەت بەم پرسە بۆ ڕۆژنامەکان بنێرین، تەنانەت ئەگەر بە شێوەی شەخسیش بێت؛ بۆیە سەرەتا نامەکەم بۆ تۆ نارد. ئەگەر ئێوە ڕازی بن، تکایە نامەکە بۆ ویلیامز بنێرن.

Hurmphrys

Sir JOHN E. SHUCKBURGH, K.C.M.G. C.B.

تایبەت و نهێنی (ل ١٥٠-١٥٣)

نووسینگەی کۆمسیاری باڵا

بەغدا

٢٦ی ئاداری ١٩٣١

بەڕێز مستەر ویلیامز

زۆر سوپاس بۆ نامەکەتان لە ڕێکەوتی ٥ی شوبات. بەڕێزت بە تەواوەتی لەسەر حەقی لەوەی یاداشتی سکرتێرە سیاسیەکەم بڵاو نەکرێتەوە، هەروەها دەبێ ئەوەش ڕوون بێت کە مەبەست لەم یاداشتە بۆ بڵاوکردنەوە نییە. بە بڕوای من سەرۆکی بەڕێزت زۆر بە باشی باسی لە بابەتەکەی کردووە.

لەبارەی کوردستان، بە دڵنیاییەوە، کێشەکە کێشەیەکی جیدییە و بۆیە بۆ من جێگەی سەرسوڕمان نییە کە خەڵکی وڵاتەکەم لەمبارەوە خۆشحاڵ نین. کێشەکە تا ڕادەیەکی زۆر بە هۆی ڕێککەوتننامەی بە مردوو لەدایکبووی سیڤەرە کە بەندەکانی ئاماژەی بە دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ (autonomus) بۆ کوردی دابوو. تا ئەوکاتەی ڕێککەوتنامەکە بە تەواوەتی وازی لێهێنرا، سیاسەتی بەریتانیا بەرانبەر کورد پشتی بەو ڕێککەوتننامەیە دەبەست. کورد کە ئاسۆی سەربەخۆییان پێدرابوو، بەئاسانی قبوڵی ئەوەیان نەکرد وەک هاووڵاتی عێراقی بناسرێن. بەهەرحاڵ، کوردە ڕۆشنبیرەکان، دەیانزانی لە ڕووی ئابورییەوە، ئەوان بە عێراقەوە گرێدراون و لە بارودۆخی ئێستادا دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ واتە خەیاڵ. لەهەمانکاتدا ئەوان داوای مامەڵەیەکی تایبەتیان لە حکومەتی عێراق دەکرد، کەچی حکومەتی عێراقیش تاڕادەیەک کەوتبووە ژێر کاریگەریی دڵەڕاوکێی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ و لەوە دەترسا هەر جۆرە ئیمتیازدانێک بە کوردە ناسیۆنالیستەکان دەبێتە هۆی جیابووەنەوەی [کورد لە دەوڵەتی عێراق]. بیرۆکەی ئەوان بریتی بوو لە بەعەرەبکردنی کورد و هەوڵەکانی ئەوان لەم پێناوەدا، بەداخەوە، کێشەکەی ئاڵۆزتر کرد. بۆیە کورد بە کەم سەیری عەرەبیان دەکرد و لە هەوڵی عەرەبەکان بۆ بەعەرەبکردنی کوردەکان ئازاریان چێشت.

بڵاوکردنـەوەی ڕێککەوتننامـەی نـوێ [واتـە ڕێککەوتننامـەی ئەنگلۆ-عێراق] ئەم پرسـەی خسـتە ڕۆژەڤـەوە، چونکە کوردەکان چاوەڕوانـی ئەوە بوون ئـەم ڕێککەوتننامەیە کۆمەڵێک بەنـد لەخـۆ بگرێـت کـە پارێـزگاری لـە کـوردەکان بـکات، بـەڵام نائومێـد بـوون. ئاشـکرایە، ڕێککەوتـن لـە نێوان دوو دەوڵەتی سـەربەخۆ، ئەویـش کاتێک بەرکار دەبێت بەرپرسـیارێتی ئینتیدابـی ئێمـە [لـە عێـراق] بـە کۆتـا هاتبێـت، ناتوانێـت ناچارمـان بـکات عێـراق پابەنـدی [بەڵێنەکانـی] بەرانبـەر کـورد بـکات. هـەر جـۆرە پابەندییـەك خستنەسـەر عێـراق، لـە دوای کۆتایـی هاتنـی ئینتیـداب، دەبـێ لەلایـەن کۆمەڵـەی گەلانـەوە بێـت. هـەر بـەم هۆیـەوە، بـۆ ئێمـە مومکیـن نییـە، هـەر وەک بەڕێزتـان پێشـنیازتان کـردووە، کـورد دڵنیـا بکەینـەوە کاربەدەسـتانی بەریتانیـا لـە دوای سـاڵی ١٩٣٢ لـە ناوچەکەیـان دەمێننـەوە. ئـەو شـتەی ئێمـە دەتوانیـن بیکەیـن و خەریکیـن ئـەم کارەش دەکەیـن، بریتییە لەوەی چـۆن حکومەتی عێـراق دەتوانێـت ئـەو گومانـە لەجێیـە لەبەیـن ببـات کە کـورد هەیانـە و ئـەو بەڵێنانەی لە ڕابـردوودا [سـەبارەت کـورد] داویەتـی جێبەجێیـان بکات.

زۆر سـەختە حکومەتـی عێـراق ناچـار بکەیـن تـا ئـەم هەنگاوانـە بگرێتەبـەر، بـەڵام ئێمـە لـە گوشـارەکانمان بەردەوامیـن و پێموایـە سـەرکەتووش دەبیـن. مـن ناڵێـم کـە ئـەم ئیمتیازاتانـە کـورد ڕازی دەکـەن. مـن پێموایـە هیـچ شـتێک کـورد ڕازی نـاکات تـا ئەوکاتـەی نەبوونـی متمانـە لـە نێـوان کـورد و عـەرەب لـە ئـارادا بێـت، بـەڵام لەگشـت پێشـهاتێکدا دەبـێ ئێمـە هەوڵـی خۆمـان بدەیـن بـەوەی گومانـە ڕەواکانـی کـورد نەمێنـن پێـش ئـەوەی دەسـەڵاتی ئینتیـداب ڕادەسـت بکەیـن.

هەڵبـەت هەمـوو کێشـەکە یەکسـەر بـە هـۆی یاخیبونەکـەی شـێخ مەحمـود ئاڵۆزتـر بـوو. مـن لـە ڕۆژنامـەی "The Near East" لە ڕێکەوتـی ١٥ی کانوونـی دووەم، خوێندمەوە کـە بەڕێـزت دەڵێیـت، ئاشـکرایە بارودۆخەکـە هێـدی هێـدی مەترسـیدار دەبێـت و "هیـچ گریمانەیەکیـتر ناتوانێـت دووبـارە سـەرهەڵدانەوەی شـێخ مەحمـود ڕوون بکاتـەوە بـە هـۆی ئـەو نائومێدیـە ڕەوایـەی تووشـی بـووە". هەروەهـا بەداخـەوە یاخیبوونـی کاتـی هەڵبژاردنـەکان لـە سلێمانی لـە ٦ی ئەیلـوول، ئـەو دەرفەتـەی بۆ شـێخ مەحمود ڕەخسـاند دووبـارە وەک تۆڵەکـەرەوەی "شـەهیدانی" کـورد بێتـە مەیدانـەوە، هەروەهـا دەبـێ ئـەو

ڕاستییەش لەبەرچاو بگرین ئەو کەوتبووە ژێر گوشاری ئەو ڕاستییەی دەسەڵاتدارانی ئێران، شێخ مەحمودیان ترساندبوو کە بارودۆخەکەی لە ئێران ناخۆش دەکەن. لەوانەیە ئاگادار بیت لەم دواییانەدا سوپای ئێران هێرشی کردووەتە سەر ناوچەی مەریوان، واتە ئەو شوێنەی شێخ مەحمود تێیدا نیشتەجێیە و مەحمود خانی دێزلیش، سەرۆکی مەریوان، بەرەو سنورەکانی عێراق دەرکراوە. هەروەها گریمانەیکیتر هەیە دەتوانێت دووبارە دەرکەوتنی شێخ مەحمود ڕوون بکاتەوە. بەڵام کێشەکە لێرەدایە، هەروەک بەڕێزیشت بە دروستی لە هەمان گوتاری ئاماژە پێکراودا باستان کردووە، شێخ مەحمود هیچ مافێکی نییە بە ناوی گشت خێڵەکانی باشووری کوردستان قسە بکات، داواکارییەکەشی لەلایەن کۆمەڵێک داواکاری ساختەوە پشتگیریی دەکرێت، بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ لە ژێر فەرمانڕەوایی شێخ مەحمووددا، دەبێ لە ناسیۆنالیزمی کوردی ڕاستەقینە جیا بکرێتەوە. بەهەرحاڵ، یاخیبوونەکەی شێخ مەحمود ئەرکی ئێمەی زۆر قورستر کرد لە وەرگرتنی ئیمتیازات لە حکومەتی عێراق بۆ کورد، چونکە دەتوانێت بڵێت ئەم جۆرە ئیمتیازاتانە، تەنازولکردنە بۆ یاخیبووان.

لە کۆتایدا، گومانێکی بەرفراوان لە ئارادایە، ئەو گومانانەش نەك تەنیا لەلایەن توندڕەوە عێراقیەکانەوە پەرەی پێ دەدرێت، بەڵکو لەلایەن خودی یاخیبووەکانیشەوە، بەوەی هەموو وروژاندنێکی کورد لەلایەن ئێمەوە ئەنجام دەدرێت، بیرۆکەیەکیش هەیە کە وەها بیردەکاتەوە ئێمە ئەو کارانە دەکەین لە پێناو ئەوەدا کە عێراق نەبێتە ئەندامی کۆمەڵەی گەلان. بەڕێزت لەوە تێدەگەیت کە لە چەقی ئەم گرفتانەدا، کە من زۆر بە ڕاشکاوی باسم کردن، ڕەخنەگرتن لە چۆنیەتی ئیدارەدانی پرسی کورد لەلایەن حکومەتی عێراقەوە و بڵاوبوونەوەی لە ڕۆژیاداشتێکی ئینگلیزیدا، لەبری سوود گەیاندن زیانی لە پرسەکە داوە. هەر ئەمڕۆکە من بابەتێکم لە ڕۆژیاداشتێکی لۆکالی عەرەبی زماندا خوێندەوە، کە ئاوێزانی کردبوو لە بۆچوونەکانی پەیامنێری ئێوە لە بەغدا و خودی تێبینیەکانی تۆی (کە لە سەرەتای ئەم مانگەدا بڵاو ببووە- ڕێکەوتەکە ئاماژەی پێنەداروە) لەبارەی کورد و بەم شێوەیەی خوارەوەی دەستی پێدەکرد:

""ڕۆژنامـەی "The Near East and India"، هەڵوێسـتی خـۆی لەبـارەی پرسـی کـورد بـڵاو کردووەتـەوە. بـۆ زانیـاری ئێـوەی خوێنـەر، لـە خـوارەوەدا، دواییـن وتـاری ئـەم ڕۆژنامەیـە بـڵاو دەکەینـەوە، بۆئـەوەی عێـراق وریـا بێـت لـە هەمـوو ئـەو شـتانەی ئـەوان دەڵێـن و هۆشـیار بێـت لـە هەوڵـی بێگانـەکان لـە چاندنـی تـۆوی دووبەرەکـی و ناتەبایـی لـە نێـوان گەلێکـدا کـە بـۆ چەندیـن سـەدە لـە ئاشـتی و ئارمیـدا ژیـاون"".

شتەکان زۆر سەختن، بەڵام هیوادارم لە کۆتایدا هەموو شتێک باش بێت.

وەفادارتان

واژوو: F. H. Humphrys

Kenneth Williams. Esq
The Near East and India,
170, Strand,
London, W. C. 2

هەڵێنجراوە لە ڕاپۆرتی هەواڵگری ژمارە ب(Extracts from Intelligence Report B)

١٥ی نیسانی ١٩٣١ (ل ١٥٤)

کورد

١٨٩. ئەنجامەکانی [ڕاپۆرتی] کۆمسیۆنی ئینتیداب لەبارەی داواکاریی کورد کە لە نۆزدەیەمین دانیشتنی ئەم کۆمسیۆنە لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٠ خرایە بەر باس و گفتوگۆ، لە ڕێگەی بەڕێوەبەری بەشی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان وەڵامی داواکارییەکان درایەوە. وادیارە ئەنجامەکانی کۆمسیۆنی ئینتیداب، لەبری ئەوەی بۆچوونی کۆمەڵەی گەلان لەبارەی پرسی کورد ڕوونتر بکاتەوە، کەچی بووە هۆی تارماویترکردن و بەهەڵە تێگەیشتنی زۆرتری کۆمەڵەی گەلان.

وشە ناڕوونەکانی دووەم ئەنجامگیری لە سێ ئەنجامگیرییەکە، بەتایبەتیش ئەو بڕیارەی لە ساڵی ١٩٢٥دا لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانەوە دەرکراوە کە مامەڵەیەکی تایبەتی بۆ کورد فەراهەمکردووە، هەروەها گەرەنتیکردنی بەڕێوەبردنی خۆجێیی [سەربەخۆ بۆ کورد]، وادیارە بە پێی دوایین ڕاپۆرتی دەسەڵاتی ئینتیداب [ئەو ڕاسپاردانە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە] جێبەجێ نەکراون؛ ئەمەش کەشێکی دروستکردووە و وەڵامی کۆمەڵەی گەلان بەو مانایە دێت کە دەبێ حکومەتی بەریتانیا کۆمەڵێک ڕێکاری نوێ (دیاریش نەکراون ئەم ڕێکارانە چین) بگرێتەبەر تا پێگەی کورد [لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا] بەو شێوەیەی باسکراوە پارێزراو بێت. بەم هۆیەوە بۆ کۆمەڵەی گەلان لە جاران زۆر قورستر بووە کە بە شێوەیەکی قەناعەتهێن ڕوانگەی فەرمی بەریتانیا ڕوون بکرێتەوە بەوەی ئەنجامەکانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بە تەواوەتی پاڵپشتی لە شایستەیی ئەو سیاسەتە دەکات کە هاوینی ڕابردوو لەلایەن جەعفەر پاشاوە لە [سەردانەکەیدا بۆ] ناوچە کوردییەکان ڕاگەیێندرا.

نهێنی (ل ١٥٥)

ژمارە ١٥٣٦

سکرتاریەتی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ١٨ی نیسانی ١٩٣١

بۆ: بەڕێز سکرتێری کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا

ڕاسـپێردراوم تـا بـۆ زانیـاری بەڕێـز کۆمسـیاری بـاڵا، کۆپیـەک لـە یاداشـتی وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوە بـە ژمـارە ١٦٢٣ لـە ڕێکەوتـی ١٦/١٥ی نیسـانی ١٩٣١، تـان بـۆ بنێـرم کـە تایبەتـە بـە گفتوگـۆی نێـوان وەزیـری کاروبـاری دەرەوە لەگـەڵ وەزیـری خاوەن دەسـەڵاتی ئێـران (Persian Minister Plenipotentiary) لەبـارەی یاسـای زمانـە خۆجێیـەکان.

واژوو: عەبدولقادر ڕەشید

سکرتێری ئەنجوومەنی وەزیران

وەرگێڕانـی یاداشـتی ژمـارە ١٦٢٣ لـە ڕێکەوتـی ١٦/١٥ی نیسـانی ١٩٣١، لەلایـەن وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ سـەرۆک وەزیـران، بەغـدا (ل١٥٦)

لـە میانـەی چاوپێکەوتنێکیـدا لەگەڵـم لـە بەغـدا و لـە ١٢ی ئـەم مانگە، وەزیـری خاوەن دەسـەڵاتی ئێـران، لـە کاتـی گفتوگۆکـەدا ئامـاژەی بـەوە کـرد حکومەتەکـەی خوازیـارە حکومەتـی عێـراق یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان وەگەڕبخـات و مافـی کـورد و تورکمانـەکان بـدات و بەهەمـان شـێوەش ڕەچـاوی زمانـی فارسـی بـکات کـە لەلایـەن بەشـێکی کەمـی دانیشـتووانی عێـراق قسـەی پێدەکرێـت. مەبەسـتی وەزیـر لـەم قسـەیە ئـەوە نەبـوو داوا لـە حکومەتـی عێـراق بـکات ڕەچـاوەی ئـەم پرسـە بـکات و لـە یاسـای زمانـە خۆجێییەکاندا دان بـە زمانـی فارسـیدا بنرێـت. ئـەو تەنیـا مەبەسـتی ئـەوە بـوو خواسـتی حکومەتەکـەی خـۆی بخاتـەڕوو، بەلانیکەوەمـە ئەگـەر بـە قسـەش بێـت.

لـە وەڵامـدا ئامـاژەم بەوەکـرد ئامانـج لـە یاسـای زمانـە خۆجێیـەکان جێبەجێکردنـی ئەو بەڵێنەیـە کـە پێشـتر حکومەتـی عێـراق دایبـوو، تـا داواکاریـی نەتـەوەی کـورد فەراهـەم بـکات کـە بەشـێکی گرنگـی گەلـی عێـراق پێکدێنـن و لـە چارەنووسـی سیاسـی، مەعنـەوی و کۆمەڵایەتـی وڵاتـدا هاوبـەش بـن. بەداخـەوە مـن پەشـیمانم کـە باسـم لـەوە نەکـرد ئامانجـی ئـەو یاسـایە بـە تەواوەتـی لـە داواکارییەکـەی حکومەتـی ئێـران جیـاوازە، چونکـە بوونـی کۆمەڵـی ئێرانییـەکان لـە عێراقـدا، جـا ژمارەیـان زۆر بێـت یـان نـا، بـەو مانایـە نایێـت کـە هەمـان ئـەو ئێمتیازاتانـەی بـە کـورد وەک دانیشـتووی ڕەسـەنی ئـەم وڵاتـە دراوە، بەوانیـش بدرێـت.

کۆپی بۆ زانیاریی بۆ:

وەزارەتی ناوخۆ.

سەرۆکی دیوانی پاشایەتی

بەیروت (لاپەڕە ١٥٧)

١٩ی نیسانی ١٩٣١

Secretary of State for Foreign Affairs

Foreign Office

وەزارەتی دەرەوە

Downinf Street

London, S, W, 1

بەڕێز

بە پێی ئەو ڕێکارانەی گیراونەتەبەر بۆ چۆنیەتی خستنەڕووی داواکاری لەلایەن دانیشتوانی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ئینتیدابەوە بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان، شەرەفمەندم بۆ زانیاری بەڕێزت بەڵگە هاوپێچکراوەکان بۆ بەڕێزت بنێرم؛ هەروەها بەمەبەستی پێشکەشکردنیان بۆ بەردەم سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب تا لە دانیشتنی مانگی حوزەیراندا خوێندنەوەی بۆ بکەن. هەروەک بەڕێزت لە بەڵگە هاوپێچکراوەکاندا دەبینن من نوێنەرەی باوەڕپێکراوی گەلی کورد لە باشووری کوردستانم کە ئێستا بەشێکە لە عێراق و پتر لە ٨٠٠،٠٠٠ کەس لەخۆ دەگرێت.

کۆپیەک لەم بەڵگەنامانە ڕاستەخۆ لەلایەن منەوە بۆ سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب و خاوەنشکۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق نێردراوە.

بەڕێز،

شەرەفمەندم خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزت بم

مقەدەم تۆفیق وەهبی

موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی

نوێنەری ڕێگە پێدراوی گەلی کورد لە عێراق

ناونیشانی هەمیشەیی

تۆفیق وەهبی بەگ

گەڕەکی سینک، بەغدا

کۆپی (ل ١٥٨)

لیستی ئەو بەڵگەنامانەی بۆ خاوەنشکۆ وەزیری کاروباری دەرەوە وەک دەسەڵاتی ئینتیداب لە عێراق نێردراوە، تا بیانخاتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان، بەشی جنێڤ.

١. یاداشتێک لە ڕێکەوتی ١٩ی نیسانی ١٩٣١، بۆ سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان.

٢. یاداشتێک لە ڕێکەوتی ١٩ی نیسانی ١٩٣١، بۆ سەرۆکی کۆمسیۆنی ئینتیداب.

٣. کۆپیەک لە یاداشتێک بۆ خاوەنشکۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق.

٤. ڕێگەدان بە مقەدەم تۆفیق وەهبی بەگ تا نوێنەرایەتی گەلی کورد بکات.

٥. داواکارییەک لەلایەن گەلی کورد بۆ کۆمەڵەی گەلان، لەگەڵ هاوپێچەکاندا.

٦. ڕەتکردنەوە و ڕەخنەگرتن لە لێدوانەکانی مێجەر یۆنگ (Major Young) لە جنێڤ.

٧. یاداشتی پشتگیریی لەلایەن کۆمیتەی خۆیبوونەوە.

کۆپی (ل ١٥٩)

بەیروت

١٩ی نیسانی ١٩٣١

بۆ سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

بەڕێز،

شــەرەفمەندم داواتــان لێبکــەم زۆر بــاش دەبێــت، ئەگــەر نامــە نێردراوەکــە لەگــەڵ بەڵگەنامـە هاوپێچکـراوەکان بخەیتـە بـەردەم سـەرۆکی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیداب. بەڵگەنامـە ڕەسـەنەکان بەپێـی ڕێـکارە گونجـاوەکان بـۆ دەسـەڵاتی ئینتیـداب نێـردراون، هەروەهـا داواکـراوە ئـەم بەڵگەنامانـە لـە ڕێگـەی کەناڵـە گونجاوەکانـەوە بخرێنـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان.

خزمەتکارتان

واژوو: مقەدەم تۆفیق وەهبی

موتەسەڕیفی پێشوی سلێمانی

نوێنەری ڕێگە پێدراوی گەلی کورد لە عێراق

ناونیشانی هەمیشەیی:

تۆفیق وەهبی بەگ

گەڕەکی سینک

بەغدا

کۆپی (ل ١٦٠-١٦١)

بەیروت، ١٩ی نیسانی ١٩٣١

بۆ: سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

بەڕێز

ئاماژە بۆ ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان

شەرەفمەندم کۆپییەک لە تێبینیەکانم لەسەر لێدوانەکانی مێجەر یۆنگ، نوێنەری باوەڕپێکراوی دەسەڵاتی ئینتیداب، لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بخەمەڕوو کە لە تشرینی دووەمی ١٩٣٠دا، لە جنێڤ بەڕێوە چوو.

بەڵگەنامە ڕەسەنەکان بە پێی ئەو ڕێکارانەی لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە داڕێژراوە، بۆ خاوەنشکۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، لەندەن، نێردراون؛ هاوپێچ لەگەڵ کۆپییەک بۆ خاوەنشکۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا. بۆ زانیاری بەڕێزتان کۆپییەک لە بەڵگەنامەی ڕێگە پێدانتان بۆ دەخەمەڕوو کە ڕێگەم پێدەدات نوێنەرایەتی پتر لە ٨٠٠،٠٠٠ کورد بکەم.

دڵنیام بەڕێزت، تێبینیەکانی من دەخەیتەبەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب کە بڕیارە لە مانگی حوزەیرانی ئەم ساڵدا کۆبێتەوە. شەرەفمەندم نوێنەرایەتی گەلەکەم بکەم کە داوایان لێم کردووە بەڕێزتان ئاگادار بکەمەوە تا چ ڕادەیەک ئەوان سوپاسی ئەو هاوسۆزیە دەکەن کە لەلایەن ئەندامە جۆراوجۆرەکانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابەوە لەبارەی هاوولاتیە ستەملێکراوەکانم نیشاندراوە.

ئەگەر کۆمەڵەی گەلان داوای ئامادەبوونی خۆم و نوێنەرەکانیتری [کورد] لە هەر دانیشتنێکی کۆمەڵەی گەلاندا بکات، ئامادەم بێم و وەڵامی گشت پرسیارەکانیش دەدەمەوە.

خزمەتکارتان

واژوو: مقەدەم تۆفیق وەهبی

موتەسەڕیفی پێشویی سلێمانی

نوێنەری ڕێگە پێدراوی گەلی کورد لە عێراق

ناونیشانی هەمیشەیی: تۆفیق وەهبی بەگ، گەڕەکی سینک، بەغدا

کۆپی (ل ١٦٢)

بەیروت

١٩ی نیسانی ١٩٣١

خاوەنشکۆ کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا

بەڕێز

ئاماژە بۆ ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان

شــەرەفمەندم بــۆ زانیــاری بەڕێزتــان کۆپیــەک لــە بەڵگەنامــە هاوپێچکراوەکانتــان بــۆ ڕەوانــە بکــەم. بەڵگەنامــە ڕەســەنەکانم بــۆ خاوەنشــکۆ وەزیــری کاروبــاری دەرەوە نــاردووە، تــا بیانخاتــە بــەردەم ســەرۆکی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب؛ بــە پێــی ئــەو ڕێکارانــەی لەلایــەن کۆمەڵــەی گەلانــەوە داڕێــژراوە.

جەخــت لەســەر وەفــاداری خــۆم و ئــەو کەســانە بــۆ بەڕێــزت دەکەمــەوە کــە نوێنەرایتیــان دەکــەم کــە وەفــاداری خاوەنشــکۆ مەلیــک فەیســەڵین و هەروەهــا خواســتی مــن و گەلەکــەم خزمەتکــردن بــە خاوەنشــکۆ [مەلیــک فەیســەڵە] بــە وەفاداریــی و بــە پاکــی، بــە تایبەتیــش هیواداریــن مافــە ڕەواکانمــان پــێ ببەخشرێــت و ئــەو بەڵێنانــەی لەلایــەن حکومەتــی خاوەنشــکۆ [مەلیــک فەیســەڵ] دروان، بــە پێــی ڕاســپاردەکانی کۆمســیۆنی دۆزینــەوەی ڕاســتییەکان و ڕاسپاردەکانی کۆمەڵــەی گــەلان، جێبەجــێ بکرێــن.

خزمەتکارتان

واژووکراو: مقەدەم تۆفیق وەهبی

موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی

نوێنەری ڕێگە پێدراوی گەلی کورد لە عێراق

ناونیشانی هەمیشەیی:تۆفیق وەهبی بەگ، گەڕەکی سینک، بەغدا

کۆپی بۆ: کۆمسیۆنی هەمیشیی ئینتیداب، کۆمەڵەی گەلان، جنێف

ئەمەی خوارەوە وەرگێڕانی ئەو وەکالەت یاداشتەیە کە لەلایەن گەلی کورد لە عێراق واژووکراوە، کە دەسەڵات بە تۆفیق وەهبی بەگ دەدات تا نوێنەرایەتیان بکات (ل ١٦٣-١٦٤)

ئێمە ئەو کەسانەی لە خوارەوە واژووومان کردووە، مقەدەم تۆفیق وەهبی بەگ، فەرمانڕەوای پێشووی کەرتی سلێمانی کە خەڵکی سلێمانیە و ئێستا لە بەغدا نیشتەجێیە، دەست نیشان دەکەین کە نوێنەرایەتی ئێمە و گشت تاکەکەسێک لە کۆمەڵەکانی ئێمە دەکات و نوێنەرایەتی گشت پرسەکان دەکات کە پەیوەندی بە هەر داواکارییەکەوە هەبێت، کە لەمەبەدوا دەیخاتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان یاخود هەر دەسەڵاتێکیتر و دەیخاتە بەردەم سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان، بە نوێنەرایەتی ئەو کوردانەی نیشتەجێی پاشایەتی عێراقن. هەروەها ئێمە بە تایبەت تۆفیق وەهبی بەگ دەستنیشان دەکەین کە بریکاری ئێمە و کوردەکانی نیشتەجێ پاشایەتی عێراق بێت، تا لەبەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان نوێنەرایەتی ئێمە و گەلەکەمان بکات؛ یاخود لەبەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی سەر بەم کۆمەڵەیە، یاخود لەبەردەم هەر کۆمیتە و ئەندام و ئەندامانێک کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلان یاخود کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابەوە دەستنیشان دەکرێن بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ داواکارییە ئاماژە پێکراوەکان یاخود هەر بابەتێکیتر. مقەدەم تۆفیق وەهبی بەگ ئەو دەسەڵاتەی هەیە هەر بریکار یان بریکارگەلێک دەستنیشان بکات کە ئەو پێی باش و گونجاو بێت تا بە نوێنەرایەتی ئەو و بە نوێنەرایەتی ئێمە کار بکات؛ هەروەها بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا لە لەندەن، یاخود لەگەڵ هەر دامەزراوەیەکیتر یان ئەفسەر و ئەفسەرگەلێکی حکومەتی بەریتانیا، لەبارەی هەر پرسێک کە لە داواکارییە ئاماژەپێکراوەکان خراوەتەڕوو، یاخود هەر یەک لەم داواکارییانە بخرێتە بەردەم وڵاتانیتر، یاخود هەر کەسێک کە پەیوەندی بە داواکارییە ئاماژە پێکراوەکان هەبێت یاخود پەیوەست بێت بەو بابەتانەی لێرەدا ئاماژەیان پێکراوە. هەروەها خۆمان و لەبری کۆمەڵەکانمان کە نوێنەرایەتیان دەکەین ئێمە پشتڕاستی دەکەینەوە، دەکرێ مقەدەم تۆفیق وەهبی بەگ لە بری ئێمە هەر بەڵگەیەک بخاتەڕوو، یاخود پێشکەشی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا، یاخود حکومەتی [بەریتانیا] یاخود لەلایەن دامەزراوەکانی هەر حکومەتێکیتر، یان کەس یان کەسانێک بکات، هەر وەک لە سەروە باسکرا پەیوەندی بە داواکارییەکانەوە هەبێت.

ڕێکەوتی ئەم نووسراوە رۆژی چواردەی ئاداری ١٩٣١.

واژوو	وەسف
مستەفا شەوقی	ئەفسەری خانەنشین، سەرکردەی کورد لە سلێمانی، بەڕێوەبەری ڕۆژنامەی پەیژە
فەتحوڵا ئەسعەد	سەر بە خێڵی ئاکۆ لە کۆیسنجەق. وەرگێڕی وەزارەتی داد
محەمەد ئەمین	لە خێڵی بارزان. دانیشتووی ڕواندوز
ئیسماعیل ڕواندوزی	لە ئەشرافی ڕواندوز و نەوەی پاشای کۆر، نوێنەری پێشووی پەرلەمان.
سەعید حوسێن	سەرنووسەری زاری کرمانجی (Zan Kurmanji) لە ڕواندوز
ڕەئوف	ئەفسەری خانەنشین و لە ئەشرافی کەرکووک
عوسمان فایق	لە ئەشراف زادەکانی سلێمانی
عەزیز عەبدولقادر	سەر بە بنەماڵەی قادر ئەفەندی ئەلکەبیرییە کە لە سەرکردەکانی جافە، نوێنەری پێشووی پەرلەمان
سدقی ئەلقادری	بەڕێوەبەری گشتی پێشووی سلێمانی. لە خێڵی هەمەوەندە
عەلی عیرفان	خەڵکی سلێمانیە. کوڕی عەبدوڵا عیرفانی سەرنووسەری گۆڤاری ژیان
عەبدولقادر	لە ساداتی سلێمانی حەفیدزادەیە
عەبدولقادر	ئەندازیار و لە ئەشرافی سلێمانی
تەیب	لە ساداتی بەرزنجە
غایب	لە ساداتی سولاح
ئیسماعیل	لە ساداتی دەرەداغ
حیکمەتی ئەمین	ئەندازیار
شوکری سەگبان	پزیشکی پرۆفیسۆر

بە دروستی وەرگێڕدراوە

واژوو: تۆفیق وەهبی

داواکاری گەلی کورد لە باشووری کوردستان کە ئێستا لە عێراق نیشتەجێن (ل ١٦٥)

PETITION OF THE Kurdish People of Southern Kurdistan now resident in Iraq

لـە ژێـر سـەروەری عێراقـدا خۆ-حوکمکردنـی خۆجێـی (Local self-Goverenmet) پێیـان بدرێـت و ئازادیـی تەواویـان بـۆ دابیـن بکرێـت لـە:

زمان

پەروەردە

ئازادی و پێشکەوتنی ئابوری و کۆمەڵایەتی

ڕزگار بوون لە سەرکوتکردن و ستەمکاری

هۆکارە جەوهەرییەکانی پێدانی حوکمی زاتی خۆجێی بە کوردەکانی باشووری کوردستان

ا لە پێناو هێنانەدەی دۆخێکی ئارام لە عێراقدا.

ب لەپێناو هێنانەدی دۆخێکی ئارام لە سەرتاسەری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.

ج لـە پێنـاو هێنانـەدی پەیوەندییەکـی ئاشـتیخوازانە لـە نێـوان کـورد و دۆسـتەکانی و دراوسـێکانیدا، واتـە عـەرەب، کلـدان و ئاسـور.

د لەپێناو بوژانەوە و بەختەوەری دانیشتووە ڕەسەنەکانی باشووری کوردستان.

(١) کورد عەرەب نین (ل ١٦٧)

ڕاستییەکی سەلمێنراوە. ڕاستە کورد مووسڵمانن، بەڵام لەم ڕووەشەوە لە عەرەبە مووسڵمانەکان جیاوازن، کورد "دەرمارگیری ئایینی" (Religious Fanatic)یان نییە، کەچی عەرەبەکانی عێراق بە تایبەتی عەرەبی شیعە، بە دەرمارگرژترین [مووسڵمان] لە ناو ئیسلامدا هەژمار دەکرێن. کورد زۆرتر ڕێز لە ئازادییەکانی ئەوروپا دەگرن.

سەلماندن

ا کورد ئازادی تەواو بە ژنەکانیان دەدەن.

ب ئافرەتانی کورد حیجاب لەبەر ناکەن و دەتوانن بە ئازادانە لەگەڵ پیاوانی کەسوکاری خۆی هەڵسوکەوت بکات هەر وەک چۆن ئەم کارەش دەکات.

ج تەنانەت ئافرەتی کورد دەتوانێ لەگەڵ پیاوان هەڵپەڕکێ بکات.

د تەنانەت لە بۆنە تایبەتەکاندا، فەرمانڕەوایی بەسەر پیاواندا بکات. بۆ نموونە، هاوسەری شێخ قادر.

ه ئافرەتی کورد لە غیابی مێردەکەیدا، دەتوانێ پێشوازیی لە مێوانی پیاو بکات و بیهێنێتە ماڵەوە.

(٢) باشووری کوردستان وڵاتی نەتەوەیی و میراتی گەلی کوردە (١٦٨)

باشـــووری کوردســـتان، لـــە ســـەردەمی خەلافەتـــدا نەبووەتـــە وڵاتێکـــی عەرەبـــی، تەنانـــەت پێـــش ئـــەو ســـەردەمەش کـــورد لـــە ژێـــر فەرمانڕەوایـــی و ســـتەمکاریی عەرەبـدا نەبـوون. لـە سـەردەمی ئەمـڕۆدا، هیـچ عەرەبێـک لـە باشـووری کوردسـتاندا نیشـــتەجێ نییـــە، تەنیـــا هەندێـــك خیڵـــی بچـــووک نەبـــن کـــە لـــە دەوروبـــەری کەرکـــووک و هەولێـــر هـــەن.

بــە درێژایــی مێــژووی کــورد هیــچ کاتێــک عــەرەب نەیتوانیــوە دەســت بەســەر کوردەکانــی عێراقــدا بگرێــت. لکاندنــی کوردســتان بــە عێراقــەوە نــە کارێکــی ڕاســتە و نــە دادپەروەرانەشــە، ئــەم کارەش چارەســەر نابێــت تەنیــا لــە ڕێگــەی لەبەریــەك هەڵوەشـاندنەوەی دەوڵەتـی خـاوەن سـەروەریی [عێـراق] نەبێـت. کـورد داوا دەکـەن کــە وەک نەتەوەیەکــی جیــاواز لــە وڵاتــی خۆیانــدا بــە ئــازادی بژیــن و وەفــاداری تاجـی [پاشـایەتی] عێـراق بـن.

زمان (١٦٩)

ئەمــڕۆ، کــورد بــە زمانــی کــوردی قســە دەکــەن، کــە زمانێکــی ئارياييــە و هیــچ پەیوەندییەکــی بــە زمانــی عەرەبییــەوە نییــە کــە زمانێکــێ ســامیە.

لــە کاتێکــدا لــە ســوریا، میــسر و شــوێنەکانیتر، عــەرەب زمانــی عەرەبییــان بەســەر خەڵکــدا ســەپاند، کەچــی نەیانتوانــی لــە کوردســتان ئــەو کارە بکــەن، هەروەهــا نەیانتوانــی [زمانــی عەرەبــی] بەســەر کلــدو و ئاشــوریەکاندا بســەپێنن کــە لەگــەڵ کــورد لــە کوردســتاندا دەژیــن و بــە زمانــی کلدانــی قســە دەکــەن کــە لــە زمانــی ئارامــی کــۆن وەرگیــراوە.

ئەگــەر خود-حوکمڕانــی بــە کــوردەکان نەدرێــت، بــۆ یەکەمجــار لــە مێــژوودا، کــورد هێــدی هێــدی لــە ڕێگــەی ئامــرازە ئاشــتیخوازەکانەوە، یاخــود لــە ڕێگــەی هــەر ئامرازێکیــترەوە ناچــار دەبــن بــە زمانێکیــتری بێگانــە قســە بکــەن.

سەلماندن

دەتوانیـن بڵێیـن زمانـی فەرمـی کـوردی تەنیـا لـە سـلێمانیدا سـنوردار بـووە. زمانـی فەرمـی لـە لیـوای مووسـڵ عەرەبیـە، کەچـی لـەم لیوایـەدا زۆربـەی دانیشـتوان غەیـرە عەرەبـن. لـە کەرکـووک، عەرەبـی و تورکـی بـەکار دەهێنرێـت. لـە هەولێـر زۆر بـە کەمـی کـوردی بـەکار دەهێنرێـت. لـە قـەزا کوردییەکانـی لیواکانـی دیالـە و کـوت، زمـان بـە تەواوەتـی عەرەبیـە.

سـەرنجەکان خراونەتەسـەر "ڕەشنووسـی یاسـای زمـان" کـە لەلایـەن مێجـەر یۆنـگ (Major Young)ەوە لـە دانیشـتنی مانگـی تشرینـی دووەمـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب خرایـەڕوو. ئاشـکرایە مەبەسـت لـەم یاسـایە سەرلێشـێواندنە لـە [بەکارهێنانـی] زمانەکانـدا.

بوونی کورد لە بەڕێوەبردن و پەرەلەماندا (ل-١٧٠-١٧١)

لـە کاتـی دەسـەڵاتداریتی تورکـدا، کـورد ژمارەیەکـی بەرچـاوی پۆسـتە گرنگەکانـی بەدەسـتەوە بـوو، بـە تایبەتـی لـە سـێ ویلایەتـی بەسـرە، بەغـدا و مووسـڵ. حاڵیحـازر ژمارەیەکـی زۆری فەرمانبـەری کـورد هـەن کـە لـە ڕژێمـی پێشـووی تورکـدا [واتـە لـە دەوڵەتـی عوسـمانیدا] فەرمانبـەری کارامـە بـوون و پۆسـتی زۆر گرنگیـان لـە ئەسـتۆدابوو؛ ئـەو کەسـانە بـە بەردەوامـی داوا لـە حکومەتـی عەرەبـی [عێـراق] دەکـەن بینـەوە فەرمانبـەر، بـەڵام ئـەم داواکاریانـە بـێ سـوودن. ناونووسـینەکانی وەزارەتـی ناخـۆ[ئـەم حەقیقەتـە] پشتڕاسـت دەکاتـەوە. سیاسـەتی حکومەتـی عەرەبـی [عێـراق] ئەوەیـە کـە هێـواش هێـواش کـورد لـە گشـت پۆسـتە حکومییـەکان دوور بخاتـەوە. ئێسـتا ئـەو کـوردە کاربەدەسـتانەی کـە کارامـە بـوون و لـە توانایاندایـە پۆسـتە گرنگـەکان لـە ئەسـتۆ بگـرن، خەریکـە لـە نـاو دەچـن. هەروەهـا ئـەوان دەرفەتـی ئەوەیـان نییـە بچنـە قوتابخانـە، بۆیـە ژیانـی فەرمانبەرانـی کـورد، خۆبەخـۆ بـە کۆتـا دێـت. دواتـر بـۆ حکومەتـی عەرەبـی ڕوون دەبێتـەوە کـە لـە دوای ماوەیەکـی کـەم تەنانـەت یـەک فەرمانبـەری کـورد لـە خزمەتـی حکومەتـی عەرەبـدا نامێنێـت. هەروەهـا هیـچ ڕۆشـنبیرێکیش [لـە خزمـەت ئـەم حکومەتـەدا نامێنێتـەوە] کاتێـک دەرگای خوێنـدن بەڕوویانـدا داخرێـت. ئەمـە ئـەو سیاسـەتەیە کـە حاڵیحـازر حکومەتـی عـەرەب گرتوویەتەبـەر و مەبەسـت قڕکردنـی نەتـەوەی کـوردە.

بـۆ نموونـە، "ڕەشنووسـی یاسـای زمـان" بێنـە بـەر چـاوی خـۆت. بـە پێـی ئـەو یاسـایە ئـەو کەسـانەی بـە زمانـی کـوردی قسـە دەکـەن (کـە لـە نەتـەوەی کـورد نەبـن) دەتوانرێـت لـە کوردسـتان دابمەزرێـن. هـەروەک چـۆن ڕاگەیێنـدراوە کۆمەڵێـک کـورد لـە ناوچـە عەرەبیەکانـدا دامـەزراون، ئەمـەش لـە ڕادەبـەدەر گەورەکردنـی شـتەکانە و بـەو مانایـە دێـت کـە ژمارەیەکـی کەمـی فەرمانبـەر هـەن، ئـەو فەرمانبەرانـەش بـە ئەنقەسـت و بەهـۆکاری سیاسـی بـۆ ناوچـە عەرەبییـە دوورە دەسـتەکان نێـردراون.

لــە ٢٠ بەڕێوەبــەری گشــتی کــە فەرمانبــەری حکومەتــی عەرەبــن، تەنانــەت یــەک کوردیــش بەڕێوەبــەری گشــتی نییــە. هیــچ فەرمانبەرێکــی فەرمــی کــورد لــە

دامەزراوەکانــی حکومەتــی ناوەندیــدا بوونــی نییــە، یاخــو لــە بەشــی وەقفــدا کار بــکات، تەنیــا ٢ یــان ٣ کەســێک نەبێــت. هیــچ دیپلۆماتێکــی کــورد لــە دەرەوە بوونــی نییــە. ژمــارەی نوێنەرانــی کــورد لــە پەرلەمانــدا نادادپــەروەری و نایەکســانیە؛ لــە کــۆی ٨٨ نوێنــەر، کــورد تەنیــا ١١ نوێنــەری هەیــە، ئەمــەش بــەراورد بــە ژمــارەی کــورد، ژمارەیەکــی زور کەمــە.

ژمارەی دانیشتوانی کورد (١٧٢)

کــورد ڕەتــی دەکەنــەوە کەمینــە بــن. ئــەوان بانگەشــەی ئــەوە دەکــەن کــە بــە پێــی داتــای دانیشــتوان، بــە بەردەوامــی کــورد بــە هــۆکاری سیاســییەوە خراونەتەســەر عەرەبــی ســونە و بــە دانیشــتووی عــەرەب هەژمارکــراون. ئەنجامدانــی ســەرژمێرییێکی دروســت کــە تــەواوی نەتــەوەی کــورد لــە ســونەی عــەرەب جیابکاتــەوە، لــە ئەمــری واقیعــدا دەبێتــە هــۆی ئــەوەی ژمــارەی کــورد و عــەرەب یەکســان بێــت. بۆنموونــە، زۆرینــەی دانیشــتوانی لیــوای دیالــە، هەروەهــا ژمارەیەکــی بەرچــاوی دانیشــتوانی لیــوای کــوت کــوردن و گشــتیان بــە شــێوەی دەســتەجەمعی لــە [بەشــی] ڕۆژهەڵاتــی ئــەو لیوایــەدا نیشــتەجێن، کــە [ئــەو بەشــە] دراوســێی لیــوا کوردییەکانــە.

ئارامی و یاسا (ل١٧٣)

لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە، یاسـا نـە لـە سیسـتەمی کارگێریـی و نـە لـە دادگاکانـدا، لـە ناوچـە کوردییەکانـدا بـە باشـی جێبەجـێ ناکرێـت. لـەو دادگایانـەدا کـە لایەنـی جێبەجێـکاری یاسـاکان کـورد نیـن، یاخـود لایەنێکـی [کێشـەکە] کـوردە، ئـەو کـوردە کەیسـەکە دەدۆڕێنێـت. لەوانەیـە ئـەم نموونـەی خـوارەوە بـەس بێـت.

لـە لیـوای سـلێمانی لـە خـوارووی موتەسـەڕیفەوە بگـرە تـا دەگاتـە بەڕێوەبـەرەکان، فەرمانبـەران خوێنـدەوار و لێهاتـووو نیـن، زۆربەیـان نارۆشـنبیرن و هەندێکیشـیان بـە تەواوەتـی نەخوێنـدەوارن. لـە قـەزای پشـدەر نـە بەرپرسـێکی حکومـی لێیـە، نـە دادگا و نـە قوتابخانـە. هەرچەنـدە ئـەو قەزایـە یەکێکـە لـە دەوڵەمەندتریـن قەزاکانـی ناوچەکـە، کەچـی تـا ئێسـتاش باجـی لێوەرناگیرێـت. لەلایەکیـترەوە، حکومەتـی عـەرەب پارەیەکـی لـە ڕادەبـەدەر بـە سـەرۆک خێڵـەکان دەبەخشـێت تـا ئارامـی و یاسـا بپارێـزن. هـەر تاوانبارێـک کـە تاوانێکـی ئەنجـام دابێـت، دەتوانێـت لـەم قەزایـەدا پەناگەیـەک بدۆزێتەوە و گیانـی پارێـزراو بێـت. ئەمـە تەنیـا یـەک نموونەیـە لـە خراپ-بەڕێوەبردنـی حکومەتـی عـەرەب. بەمجـۆرەش کـورد هەمیشـە لـە دواکەوتوویـدا دەمێننـەوە، کەچـی دراوسـێکانیان لـە پێشـکەوتن دان. ئەگـەر خـود حوکمڕانـی لـە چوارچێـوەی پاشـایەتی عێراقـدا بـە کـورد نەدرێـت، کـورد وەك حەمبالـی، ئاغـا عەرەبـەکان دەمێننـەوە.

خوێندەواری (ل ١٧٤-١٧٥)

لــە باشــووری کوردســتاندا ٧٩ قوتابخانــە هــەن کــە لــە ٢٧ قوتابخانــە بــە کــوردی دەخوێندرێــت، لــە قوتابخانەکانیتریشــدا عەرەبــی زمانــی ئیجبارییــە، تەنیــا چەنــد قوتابخانەیــەک نەبێــت تێیــدا بــە تورکــی دەخوێندرێــت.

لــەم ٢٧ قوتابخانــە ئامــاژە پێکــراوەدا، ١٦ قوتابخانــە تەنیــا لــە یــەک پــۆل پێکدێــن، قوتابخانەکانیتریــش ســەرەتایی و ئامادەییــن. لــە ناوچــە کوردییەکانــدا قوتابخانــەی دواناوەنــدی بوونــی نییــە، تەنیــا دوو قوتابخانــەی ناوەنــدی لــە هەولێــر و ســلێمانی هــەن، ئەوانیــش تــەواو نەبوونــە.

لــە سەرتاســەری باشــووری کوردســتاندا تەنیــا ٨ قوتابخانــەی کچــان هەیــە و تەنیــا لــە یەکێــک لــەم قوتابخانانــەدا زمانــی کــوردی دەخوێندرێــت.

ژمــارەی دانیشــتوانی باشــووری کوردســتان پــتر لــە ٨٠٠،٠٠٠ کەســە؛ باشــووری کوردســتان تەنیــا ٧٩ قوتابخانــەی هەیــە، بــەراوردی بکــە لەگــەڵ ئەلبانیــا کــە ٥٢٨ قوتابخانــەی هەیــە و فەڵەســتینیش ٤٣٢ قوتابخانــەی هەیــە.

بــۆ بەراوردکردنــی سیاســەتی حکومەتــی عــەرەب، لەبــارەی کەرتــی پــەروەردە بــۆ کــورد، ئــەم نموونــەی خــوارەوە بەســە بــۆ خســتنەڕووی سیاســەتی بەئەنقەســتی حکومەتــی عــەرەب بــۆ لەناوبردنــی نەتــەوەی کــورد.

لــە کــۆی گشــتی داهاتــی لیــوای بەغــدا، ســاڵانە بــڕی ٣٨٪ بــۆ کەرتــی پــەروەردە و خوێندنــی عەرەبــی لــەو لیوایــەدا تەرخانکــراوە. کەچــی لــە لیــوای سلێمانی کــە لیوایەکــی کوردییــە، تەنیــا بــڕی ١٪ی داهاتــی ئــەو لیوایــە بــۆ پــەروەردە و خوێنــدن تەرخانکــراوە.

بــۆ خســتنەڕووی بیــر تەســکی و ســتەمکارییە بچووکــەکان، تەنانــەت حکومەتــی عــەرەب لــە عێــراق لەبــارەی پرســە بچووکەکانیــش، مێــز و کورســی و کەرســتە کۆنەکانــی قوتابخانەکانیــان بــۆ قوتابخانــە کوردییــەکان دەنێــرن و بۆخۆیــان کەرەســتەی نــوێ دەکــڕن. ئــەو کارە منداڵانەیــەی حکومەتــی [عێــراق] کــە هــەوڵ دەدات وەک پیاوێــک ســەربەخۆ بێــت، بێئــەوەی بــە بێلایەنانــە لەگــەڵ هاووڵاتییــە غەیــرە عەرەبەکانیــدا مامەڵــە بــکات،

ئەگـەر کارێکـی خەمبارانـە نەبێـت، کارێکـی گاڵتەجاڕانەیـە. پـەروەردە کـە بـە یەکێـک لـە گرنگتریـن لایەنەکانـی ژیانـی نەتەوەیـی هەژمـار دەکرێـت لـەم نموونانـەی سـەرەوە دەردەکەوێـت [بـۆ حکومەتـی عێـراق] تەنیـا بریتییـە لـە کات بەسـەر بـردن. ئەگـەر کـورد بکەونـە ژێـر دەسـەڵاتدارێتی تەواوەتـی عـەرەب، کاتێـک عـەرەب سـەربەخۆیی تـەواوی خۆیـان دەسـتەبەرکرد، زمـان و کلتـوری کـوردی لەنـاو دەچێـت.

سەلماندن

بەڵگەنامە و دۆسیە فەرمییەکان (Official files and Documents)

(N. B)

پڕۆگرامـی خوێندنـی زۆرەملـێ کـە لـە کوردسـتاندا پیـادە دەکرێـت، هەمـان ئـەو پرۆگرامەیـە کـە بـۆ گشـت قوتابخانەکانـی سەرتاسـەری عێـراق داڕێـژراوە. ئەمـەش بـە پێچەوانـەی ڕاسـپاردەی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب و کۆمسـیۆنی بەدواداچوونـی ڕاسـتییەکانی تەلەکـی-ئۆف-وایرسـن (Teleki-Auf-Wirsen)ە. تەنانـەت بـە پێچەوانـەی سـایکۆلۆژیا و خەسـڵەتی ڕۆڵەکانـی کـوردە کـە لـەڕووی خەسـڵەت و نـەژاد، لـە ڕۆڵەکانـی عـەرەب جیـاوازن. ئەمـە پلانێکـی سسـتماتیکی حکومەتـی عەرەبـە بـۆ سـەپاندنی ناسیۆنالیسـتی عەرەبـی بەسـەر نەتەوەکانیـتردا.

جێـی ئاماژەپێدانـە لـە سەرتاسـەر کوردسـتاندا کۆلێژێکـی مەشـق و ڕاهێنان[پیشـەیی] یاخـود قوتابخانەیەکـی تەکنیکـی بوونـی نییـە. بۆیـە داهاتـووی ڕۆڵەکانـی کـورد ئیفلیجکـراوە. ئـەوان وەک نـەوەی داهاتـوو ناتوانـن پۆسـتە کارگێـڕی و حکومییـەکان لـە ئەسـتۆ بگـرن. لـە مـاوەی ١٠ سـاڵی ڕابـردوودا حکومەتـی عـەرەب ١٢٠ مەشـقپێکراوی (trainee) بـۆ ئەوروپـا نـاردووە؛ لـە کـۆی گشـتی ئـەو کەسـانە تەنیـا دوو کەسـیان کـوردن.

کۆپی (ل ۱۷٦)

کاری گشتی

ئێمە لە سەدەیەکدا دەژین کە هەموو نەتەوەیەک تێیدا هەوڵی بەشارستانیبوون و پێشکەوتن دەکات؛ کەچی ئێمە دەبینین خاک و شارەکانی کوردستان ڕۆژانە بە ئەنقەست پشتگوێ دەخرێن، تا لەناو دەبردرێن. حکومەتی عەرەب تەنیا یەک قوتابخانەی کچانی لە سلێمانی کردووەتەوە کە لە دوو پۆل پێکدێت. قوتابیانی ئەم دوو پۆلە لە یەک ژووردا وانە دەخوێنن، چونکە ژووریتر نییە کە ئەو قوتابیانە بە جیا تێیدا بخوێنن. لەلایەکیترەوە، حکومەتی عەرەب بە ملیۆنان ڕوپیە خەرج دەکات بۆ دروستکردنی بنکەی پۆلیس بۆئەوەی بەم کارە بەهای خۆی بەرز بکاتەوە.

کۆپی (۱۷۷)

کشتوکاڵ و ئاودێری (Irrigation and Agriculture)

لە سەرتاسەری کوردستاندا هیچ بەشێکی ئاودێری بوونی نییە. ئەو شێوازانەی بۆ ئاودێریی بەکاردەهێنرێن زور سەرەتایین و بۆ چەندین هەزار ساڵ لەمەوبەر دەگەڕێنەوە. کەچی حکومەتی عەرەب گشت تواناکانی خۆی وەگەڕخستووە تا چەندین بەشی کشتوکاڵ و ئاودێری لە ناوچە عەرەبییەکاندا بکاتەوە.

جار نا جار، ئەم حکومەتە لە ڕێگەی پێدانی پێشینەی [کشتوکاڵ] یارمەتی جوتیارانی عەرەب دەدات، کەچی جوتیاری کورد پشتگوێ دەخات. سەرەڕای داواکاری کورد لە حکومەت، بەڵام حکومەتی عەرەب فەرمانبەری تەکنیکی پێویست بۆ بەرەوپێشبردنی کەرتی تووتن لە کوردستان دانەمەزراندووە. جوتیاری کورد نوقمی هەژاری بووە. چونکە ناچارە باجێکی زۆر [بە حکومەت] بدات، کەچی ئەو باجە بۆ پێشکەوتنی وڵاتەکەی تەرخان ناکرێتەوە.

کۆپی (١٧٨)

تەندروستی

کوردستان بە پێچەوانەی ناوچە عەرەبییەکان کە بارودۆخیان بە تەواوەتی جیاواز و باشترە، لە بوونی دامەزراوە تەندروستییەکان، بێ بەشکراوە. پزیشک وەک پێویست لە کوردستاندا بوونی نییە. لەلایەن حکومەتی عەرەبەوە هیچ بایەخێک بە ڕەوشی تەندروستی خەڵک نادرێت. تەنیا ئەوە بەسە بڵێین، حکومەتی عەرەب هیچ کاتێک هیچ هەنگاوێکی بۆ بەگژداچوونەوەی نەخۆشی سورێژەی بچووک نەگرتووتەبەر.

خودی خۆم کاتێک موتەسەڕیفی سلێمانی بووم داوای کردنەوەی نەخۆشخانەیەکم کرد، کەچی وەڵامی وەزیری عەرەب ئەوە بوو کە بودجەی پێویست بۆ ئەم کارە لەبەردەست نییە. لەهەمانکاتدا موتەسەڕیفی عەرەبی مووسڵ داوای بودجەی لە حکومەتکرد بۆ کردنەوەی بەندیخانەیەکی نوێ و حکومەتیش بڕی پارەی پێویستی بۆ ئەم مەبەستە تەرخانکرد.

کۆپی (١٧٩)

هەڵسەنگاندنی ژمارەی فەرمانبەری کوردی ڕاگەیێندراو لە کوردستان لە پێش کۆمسیۆنی کۆنت تالکی (Count Teleki) و لە ساڵی ١٩٣٠

ژمارەی فەرمانبەرانی کورد لە پێش [دامەزراندنی] لە پێش کۆمسیۆنی کۆنت تالکی

وەزارەتەکانی حکومەت	کورد	غەیرە کورد	کۆی گشتی
دارایی و ناوخۆ	٤٣	١٤	٥٧
داد	١٠	٣	١٣
وەزارەتەکانیتر	٣٨	١٧	٥٥

ژمارەی فەرمانبەرانی کورد لە ساڵی ١٩٣٠

وەزارەتەکانی حکومەت	کورد	غەیرە کورد	کۆی گشتی
دارایی و ناوخۆ	٤٤	٢١	٧١
داد	٩	٧	١٦
وەزارەتەکانیتر	١١	٤٠	٥١

تێبێنـی: زانیارییەکانـی سـەرەوە لیواکانـی کـوت و دیالـە لەخـۆ ناگـرن، چونکـە گشـت فەرمانبەرەکانـی ئـەم دوو لیوایـە عەرەبـن.

کۆپی (١٨٠)

ڕاگەیێندراوی کۆمسیاری باڵای بەریتانیا لە عێراق

٢٤ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٢

""حکومەتـی خاوەنشـکۆی بەریتانیـا و حکومەتـی عێـراق، دان بـە مافـی ئـەو کوردانەدا دەنێـن کـە لـە چوارچێـوەی سـنورەکانی عێراقـدا دەژیـن، تـا حکومەتێکـی کـوردی لـە چوارچێـوەی ئـەم سـنورانەدا دابمەزرێنـن و هیواداریـن لایەنـە جۆراوجۆرەکانـی کـورد، لـە زووتریـن کاتـدا، لـە نێـوان خۆیانـدا ڕێـک بکـەون کـە ئـەم حکومەتـە چ شـێوازێک بێـت و سـنوری [جوگرافیایـی ئـەم وڵاتـە] کـە تێیـدا دەژیـن تـا کـوێ فـراوان بێـت و شـاندێکی بەرپرسـیار ڕەوانـەی بەغـدا بکـەن، تـا لەسـەر جـۆری پەیوەندییـە ئابـوری و سیاسـیەکانیان لەگـەڵ حکومەتـی خاوەنشـکۆی بەریتانیـا و حکومەتـی عێـراق گفتوگـۆ بکـەن"".

کۆپی (ل ١٨١)

پەیوەندیی کورد لەگەڵ کلدو و ئاسوریی

کــورد لــە ویلایەتــی مووســڵ لەبــارەی بانگەشــەی کەمینــە غەیــرە عەرەبــەکان بــۆ دانپێدانــان بــە شوناســی نەتەوایەتیــان و پاراســتنیان لــە دژی زاڵبوونــی عــەرەب بەســەریندا، هاوســۆزی زۆر بەهێزیــان هەیــە. هــەردوو نەتــەوەی کــورد و ئاشــور زۆر بــە باشــی ئــاگاداری پیلانگێــڕی بەردەوامــی فەرمانبــەرە عەرەبەکانــن بــۆ ورژاندنــی هەســتی ڕق لــە یەکــتر بوونــەوە لــە نێــوان کــورد و ئاشــوورییەکان، هــەروەک هەمیشــە ئــەم کارە لەلایــەن حکومەتــی عێراقــەوە پشــتگوێ خــراوە.

مــن ، وەک موتەســەڕیفی ســلێمانی، باشــترین بەڵگەیــە لەســەر ئــەم [پیلانگێڕییــە و باســی لــە بوونــی ئــەو پیلانگێڕییانــە کــردووە]؛ هەروەهــا ئــەو باشــترین ئامــراز بــووە لــە هۆشــیارکردنەوەی گەلــی کــورد ســەبارەت بــەو پڕوپاگەنــدە پیســانەی [کــە لــە دژی گــەل کــورد و بــۆ تێکدانــی پەیوەنــدی نێــوان کــورد و ئاشــوری ئەنجــام دەدرێــت].

بــە دامەزراندنــی حکومەتــی خۆ-بەڕێوەبــەری خۆجێیــی، لەوانەیــە هەمــوو ئــەو بەربەســتانەی حاڵیحــازر لــە نێــوان [ئــەم دوو گەلــەدا هــەن] لەنــاو بچــن و دۆســتایەتی و هاوســۆزی کــە bv bc ئێســتا لــە نێــوان کــورد و دراوســێیە غەیــرە عەرەبەکانیــدا لــە ئارادایــە، زۆر بەهێزتــر دەبێــت.

داواکاری ئێمــە هەمــان داواکاری ئەوانیشــە، ســکاڵا و ناڕەزایەتــی ئێمــە، ســکاڵا و ناڕەزایەتــی ئەوانیشــە. ئــەو دوو گەلــە لەســەر شــێوازی پێشــکەوتنی ئەوروپــا هــاوڕان و بــۆ ئــەم مەبەســتەش یەکیــان گرتــووە- ئــەوان دەگەڕێنــەوە بــۆ ســەر شارســتانییەتی ڕۆژئــاوا- و ئیرەیــش بــە خەڵکــی ڕۆژئــاوا نابــەن.

ئێمــە ڕق هەڵگــری حکومەتــی عــەرەب بــۆ داهێنــان و پێشــکەوتن، شــەرمەزار دەکەیــن. ئێمــە و دراوســێیە غەیــرە عەرەبەکانمــان یەکمانگرتــووە لــە ڕەتکردنــەوەی وێرانکــردن بــە بــێ دووبــارە ئاوەدانکردنــەوە. ئــەو کەســانەی داواکاریــان بــۆ ئێــوە بەرزکردوتــەوە لەگــەڵ نوێنەرەکانیــتری گەلــی کــورد ئامادەیــن لــە جنیــڤ یــان هــەر شــوێنێکیتر لەگــەڵ نوێنــەری

کەمینەکانی دی لە عێراق کۆبینەوە و لە ژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلان بە شێوازێکی دۆستانە گفتوگۆ لەسەر هەر خاڵێک بکەین کە پێویستی بە ڕوونکردنەوە بێت، یاخود گفتوگۆ بکەین بۆ گەیشتن بە ڕێککەوتنێکی هاوبەش.

بەهەمان شێوە، ئێمە لەگەڵ کەمینە غەیرە عەرەبەکان ئامادەین لە ژێر چاودێری نوێنەرانی کۆمەڵەی گەلان لە جنێڤ یاخود لە هەر شوێنێکیتر لەگەڵ نوێنەرانی حکومەتی عێراق لە بەغدا و دەسەڵاتی ئینتیداب کۆبینەوە، تا بە شێوەیەکی دۆستانە لەسەر ئەو مەرجانە گفتۆگۆ بکەین کە لە ڕێگەیانەوە هەموومان ماف و ئاواتەکانمان، دەستەبەر دەکەین.

واژوو: تۆفیق وەهبی

ڕاسپاردەکان (ل ١٨٣-١٨٤)

ڕاسپاردەکانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بۆ ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب کە لە تشرینی دووەمی ١٩٣٠ لە جنێڤ بەڕێوەچوو:

ڕاسپاردەکان

(٢) داواکاره دەسەڵاتی ئینتیداب، ئەو ڕێکارە کارگێڕیی و یاساییانەی بۆ پاراستنی پێگەی کورد داڕێژراون، بگرێتەبەر و بە خێرایی وەگەڕیان بخات و بە گونجاوی جێبەجێیان بکات.

ئەو کەسانەی داواکارییان بۆ ئێوە بەرزکردووتەوە [واتە ئەو کوردانەی داواکارییان بۆ ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان بەرز کردووەتەوە] زۆر بەڕێزەوە ئاماژەیان بەوە کردووە، تا ئەم ڕێکەوتە هیچ ڕێکارێک لەلایەن حکومەتی عەرەب لە عێراقدا نەگیراوتەبەر بۆ جێبەجێکردنی ڕاسپاردەکان؛ بۆنموونە، داواکارەکان هەندێك بەڵگەیان خستووەتەڕوو کە هاوپێچی [ئەم ڕاسپاردانە] کراون و نیشانی دەدەن تا ئەم ڕێکەوتە بە بەراورد لەگەڵ ژمارەی فەرمانبەری فەرمی کورد لە سەردەمی ئەلتەلەکی پاولسن (Al-Teleki Paulsen) ژمارەی فەرمانبەری فەرمی (gazetted officials) کورد کەمیکردووە.

پەیوەندی نێوان نەتەوەی کورد و نەتەوەی کلد و ئاشور

داواکارەکان بەڕێزەوە بۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ئاماژەیان بەوە کردووە کە بۆ دژایەتیکردنی پێدانی مافە ڕەواکانی کورد و نەتەوەی کلد و ئاشور، بۆئەوەی خۆ-بەڕێوەبەرییان پێنەدرێت، بە بەردەوامی لێدوان دەدرێت کە گوایە ئەم دوو گەلە لە دێر زەمانەوە دوژمنی یەکترن. ئەم بانگەشەیە بە تەواوەتی لە ڕاستییەوە دوورە. گەلی من و کلد و ئاشور دەتوانن لە ئاشتی و یەکگرتوویدا (بگونجێن) بژین و ژیاون. بۆنموونە گوندی بادی (Badi). هەندێك جار کە کێشە لە نێوان جوتیاری نەخوێندەواری کورد و جوتیاری ئاشوریدا ڕوودەدا، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ

سیاسـەتی حکومەتـی عـەرەب لـە عێـراق لـە دروسـتکردنی ڕق لێبوونـەوە لـە نێـوان ئـەو دوو گەلـە کـە لـە ڕووی خوێنـەوە لـە یەکتری نزیکترن، تـا لەگـەڵ عەرەبـی عێـراق. هـەر دوو گەلـی کلـدو و ئاشـور لەگـەڵ گەلـی مـن خاڵـی هاوبەشـی زۆریـان هەیـە، بـەڵام گەلەکـەی مـن ئـازاری زۆرتـر دەبینـن لـەو سیاسـەتەی لـە کاتـی سـەرهەڵدانی هـەر جـۆرە ئاژاوەیەکـی بچووکیـش دەگیرێتەبـەر، چونکـە یەکسـەر هێـزی ئاشـوریی لـە دژی گەلـی مـن ڕەوانـە دەکرێـت، کەواتـە چـۆن پەیوەنـدی دۆسـتانە بوونـی دەبێـت لـە کاتێکـدا حکومەتـی عـەرەب ئاشـورییە چەکدارەکان بـەکار دێنێـت کـە چەکەکانیـان بـەرەو سـینگی ئێمـە نیشـانە گرتـووە و بـە پڕوپاگەنـدە و ئامرازەکانیـتر هـەوڵ دەدات مێشـکی دراوسـێیە کلـد و ئاشـورییەکانمان ژەهـراوی بـکات.

واژوو: تۆفیق وەهبی

مـن میـرزا تۆفیـق کـوڕی حاجـی ئەحمـەد قـەزازی سـلێمانی، سـوێند بـە خـوای گـەورە دەخـۆم کـە ئـەم قسـانەی خـوارەوەم لەبـارەی دەسـت بەسـەرکردنەکەم لـە ڕۆژی ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠، بـە تەواوەتـی دروسـتن.

١. لـە ڕێکەوتـی ٦ی/٩ی/١٩٣٠، کاتژمێـر سـێ ئێـوارە، کاتێـک لەگـەڵ خانەوادەکـەم لـە ماڵـەوە دانیشـتبووین. سـوپای عـەرەب و پۆلیسـی عـەرەب گەمـارۆی ماڵەکەمیانـدا و هێرشـیان کـردە سـەر مـاڵ و خانەوادەکـەم. ئـەوان تفەنـگ و دۆشـکەیان (Lewis gun) پێبـوو. بـێ گۆتنـی هیـچ هۆکارێـک منیـان دەستبەسـەر کـرد. کـردەوەی ئـەوان لـە دژی یاسـای بنەڕەتـی عێـراق بـوو. هاوسـەرەکەم هاتـە نـاو بابەتەکـە و هـۆکاری دەستبەسـەرکردنی منـی پرسـی و لـە دژی ئـەم کارە وەسـتایەوە؛ چونکـە کارەکـەی ئـەوان بـە پێـی یاسـا و دابونەریـت، لەگـەڵ ژیانـی شەخسـیدا (Haiat al Ikhtiyaryyah) ناگونجێـت. هەروەهـا هاوسـەرەکەم ناڕەزایـی دەربـڕی کـە هیـچ فەرمانێکـی ئاگادارکردنـەوە بـۆ دەستبەسـەرکردنی مـن دەرنەچـووە. بۆیـە سـوپا و پۆلیـس هەڵوێسـتێکی دوژمنکارانەیـان وەرگـرت و چەکەکانیـان بـە ڕووی هاوسـەرەکەمدا نیشـانە گـرت. دواتـر ئـەوان بـە زەبـری چـەک منیـان بـردە دەرێ و

لـە ژێـر چاودێـری پۆلیـس و سـوپا منیـان بـۆ بەندیخانـە بـرد. ئـەوان تـا گەیشـتنە بەندیخانـە جنێویـان دەدا و بـێ ڕێزیـان بـە مـن کـرد و زمانێکـی زۆر پیسـیان بەکاردێنـا و نزیکـەی ١٠ کەسـیتری هاوڕێـی منیـان بـە هەمـان شـێوە لەگـەڵ خۆیـان بـرد. تـا کاتژمێـر ١١ی شـەو ئێمـە لـە بەندیخانـە مایـنەوە. لـەم ماوەیـەدا ئـەوان بـە شـێوازێکێ زۆر نەشـیاو مامەڵەیـان لەگـەڵ ئێمـەدا دەکـرد، تـا ئەوکاتـەی بـە قۆڵبەسـت کـراوی ئێمەیـان بـەرەو کەرکـووک بـرد. ئێمـە دوو بـە دوو قۆڵبەسـت کرابوویـن. لـە بەندیخانـەی کەرکـووک بـۆ مـاوەی ٧٢ کاتژمێـر ڕاگیـرام.

٢. لـە ئەنجامـی لێکۆڵینـەودا ئێمـە زانیـمان ئـەو تۆمەتـەی لەلایـەن پۆلیسـەوە ئاڕاسـتەی ئێمـە کـراوە و هـۆکاری بەندکردنمـان ئەوەیـە کـە ئێمـە داواکاری و تەلەگرامـمان بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان و دەسـەڵاتی ئینتیـداب بەرزکردووەتـەوە و واژووی تەلەگرامەکەمـان کـردووە، بـەڵام وەک ئـەوەی ئاگاداریـن ئـەو کارانـە کاری یاسـایین، کەچـی بۆئـەوەی خۆیـان لـە بەرپرسـیارێتی ئـەو کارە بدزنـەوە، کۆمەڵێـک پرسـیاریان لەبـارەی ڕووداوەکـەی ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠ کـرد، هەرچەنـدە خۆیـان دەیانزانـی بـە هیـچ شـێوەیەک پەیوەندیـمان بـەو ڕووداوەوە نەبـووە.

٣. ئـەوان بـە ئەنقەسـت بـۆ ماوەیـەک، بـێ هیـچ لێکۆڵینەوەیـەک ئێمەیـان لـە بەندیخانـەدا ڕاگـرت. هەروەهـا داوکاری گشـتی (procurators department) هەڕەشـەی لـە سـێدارەدانی لـە ئێمـە دەکـرد، چونکـە بـە قسـەی ئـەوان ئێمـە لـە کۆمەڵـەی گـەلان داوای مافەکانـی خۆمـان کـردووە. دواتـر ئێمـە توانیـمان بـۆ دادگای بسـەلمێنین کـە هیـچ پەیوەندییەکـمان بـەو یاخیبوونـە نەبـووە کـە لەسـەرەوە ئامـاژەی بـۆ کـراوە؛ پاشـان بۆمـان دەرکـەوت هـۆکاری جەوهـەری لـە بەندکردنـی ئێمـە خسـتنەڕووی داواکارییەکانمانـە بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان. دوای ئەوەـی دادگا ئێمـە بـە بـێ تـاوان ناسـاند، ئازادکرایـن.

"بۆچی ئێوە [داواکاریتان] بۆ کۆمەڵەی گەلان بەرزکردووەتەوە؟"

ئـەو شـایەتحاڵانەی پۆلیـس هێنابوونییـە دادگا، سـوێندیان خـوارد و زۆر بـە ڕاشـکاوی ڕاپانگەیانـد کـە ئێمـە بەریـن لـەو تۆمەتانـە و پۆلیـس ئـەم کەسـانەی ترسـاند بـوو کـە

ئەگـەر بەڵگـەی درۆ لـە دژی ئێمـە بـەکار نەهێنـن، دەیانکـوژن. بـەڵام شـایەتحاڵەکان ڕاسـتییەکەیان گـووت، چونکـە ئـەوان سـوێندیان خـوارد کـە ڕاسـتییەکە بڵێـن، بۆیـە دادگا بـە بـێ لایەنگـری بڕیـاری خۆیـدا. دەبینیـن سـەرەڕای تـرس و هەڕەشـەکانی بەشـێک لـە پۆلیـس شـایەتحاڵەکان ڕاسـتییەکەیان گـووت.

٤. کاتێـک دادگا منـی بـە بـێ تـاوان ناسـاند و گەڕامـەوە سـلێمانی، بەشـی پۆلیـس منـی بانـگ کـرد و داوای کـرد کەفالـەت بـدەم، چونکـە مـن داواکاریـم بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان بـەرز کردووتـەوە، بۆیـە ئـەوان ناتوانـن متمانـە بـە مـن بکـەن. زیـاد لەمـەش، لەمـە بـەدوا ناتوانـم دەسـت لـە کاروبـاری سیاسـی وەربـدەم و چیـتر نابـێ مەزبەتـە و سـکاڵا بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان بنێـرم. بـۆم دەرکەتـووە ئـەوان هـەوڵ دەدەن کێشـەم بـۆ دروسـت بکـەن. ڕەتمکـردەوە هیـچ کەفالەتێـک بـدەم. شـایانی ئامـاژە پێدانـە، بەشـی پۆلیـس لـەو کاتـەوە چەندیـن جـار منیـان بانـگ کـردووە و داوای کەفالەتیـان کـردووە. ئـەوان منیـان بردووەتـە بەشـی سـەرەکی تـا کەفالەتـی پێویسـت بـدەم ئەگەرنـا دەمخەنـە بەندیخانـە.

٥. لـە سـلێمانی مرۆڤێکـی موڵکـدار و بازرگانـم و لـە مـاوەی بەندکردنمـدا نزیکـەی ١٠،٠٠٠ ڕووپیـەم زەرەر کـردووە، هەروەهـا لەبەرئـەوەی بـە بەردەوامـی لەلایـەن پۆلیسـەوە هۆشـداریم پێدەدرێـت، هەروەهـا چونکـە ئـەوان بـە بیانـۆی جیـاوازەوە گوشـارم بـۆ دێنـن، ناتوانـم دووبـارە دەسـت بـە کارەکـەم بکەمـەوە، بۆیـە زەرەری مـن بـە بەردەوامـی لـە زیـاد بووندایـە.

بەغدا، ٢٣ی ئاداری ١٩٣١

واژوو

حاجی ئەحمەد قەزاز زادە (بازرگان تۆفیق قەزاز)

کۆپی (ل١٨٨-١٨٩)

مـن شـێخ قـادر کوڕی شـێخ سـەعیدی سـلێمانی و بـرای بچووکی شـێخ مەحمود، سـوێند بـە خـوای گـەورە، ئـەم قسـانەی خـوارەوەم لەبـارەی دەسـتگیرکردنەکەم، بە هـۆی ڕووداوی ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠ ڕاسـتن.

١. دەوروبەری کاتژمێر ٣ی ئێوارە کاتێک لەگەڵ خانەوادەکەم لە ماڵ دانیشتبووم، لەناکاو ماڵەکەم لەلایەن پۆلیس و سوپای عەرەبەوە هێرشی کرایەسەر. بە بێ هیچ ئاگادارکردنەوەیەکی پێشوەخت و بەبێ یاداشتی موختار و [گوێدان بە] ژیانی شەخسی، ئەوان بە چەک و دۆشکە هێرشیان کردە سەر خانووەکەم. ئەوان منیان دەستبەسەر کرد و لەگەڵ ١٠ کەس لە هاوڕێکانم بەند کراین. لەو ماوەیەدا و تا کاتژمێری یەکی شەو، زۆر بە خراپی مامەڵە لەگەڵ ئێمەدا کرا. دواتر ئێمەیان دوو بە دوو قۆڵ بەست کرد و لە ژێر چاودێری پۆلیس کە بە چەک و دۆشکە پۆشتە کرابوون بەرەو کەرکووک نێردراین. لەوێ ئێمە بەند کراین و من بۆ ماوەی ٧٠ ڕۆژ لە بەندیخانە مامەوە.

٢. ئەو تۆمەتەی لەلایەن پۆلیسی سلێمانیەوە ئاڕاستەی من کرا، پوختەکەی بریتییە لەمانەی خوارەوە. ""بۆچی تۆ مەزبەتە و تەلەگرامت بۆ کۆمەڵەی گەلان و وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا ناردووە"". هەروەها ئەوان بەوە تاوانباریان کردم کە هۆکاری یاخیبوونەکەی ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠ بوومە، بەڵام سەلمێنراوە کە ئێمە هیچ پەیوەندییەکمان بەو ڕووداوەوە نەبووە. تەنیا هۆکاری بەندکردنی ئێمە بریتی بوو لەوەی ئێمە مەزبەتەمان بۆ کۆمەڵەی گەلان ناردووە. ئەمەش لەو پرسیارانەدا دیار بوو کە پۆلیس لە ئێمەی دەپرسی ""بۆچی ئێوە لەبەردەم کۆمەڵەی گەلان سکاڵاتان کردووە"".

٣. دوای ٧٠ ڕۆژ مانەوە لە بەندیخانە لە کەرکووک و دوای ئەو هەموو خراپ مامەڵەکردنەی لەگەڵمـدا کـرا، ئـەوان [واتـە حکومەتـی عێـراق] لـە ژێـر چاودێرییـەوە منیـان بـۆ کەرتی ناسـڕیە نـارد و لـەوێ ئازادیـان کـردم، بـە شـێوەیەک نـە دەتوانـم لـە ناسـڕیە دەربچم و نـە دەتوانـم بگەڕێمـەوە سـلێمانی. ئـەوان کەفالەتێکـی ٥٠٠٠ ڕوپیەییان لێـم وەرگرتووە. دوای ئـەوەی کـە ٣٩ ڕۆژ لـە ناسریـە مامەوە، دووبارە لـە ژێر چاودێری [پۆلیس و سـوپا]

منیان بۆ بەغدا گواستەوە. لە بەغدا کەفالەتێکی ٥٠٠٠ ڕوپیەییان لە من وەرگرت و بەو مەرجەی نەگەڕێمەوە بۆ سلێمانی، واتە شارەکەم، منیان ئازادکرد. لە حاڵێحازردا من لە بەغدام و ڕێگەم پێنادەن بگەڕێمەوە شارەکەم. دوای دەستبەسەرکرانم، ماڵەکەم لە سلێمانی، لەلایەن پۆلیس و سوپای عەرەب پشکێنراوە. ناوی ئەفسەری بەرپرس لە پشکنین "ملازم محەمەد"ە. دوای پشکنین کاڵا بەنرخەکانی وەک خشڵ و زێڕی خێزانەکەمیان بردووە. بەشێک لەو زێڕ و خشڵانە هێنراونەتەوە و بەشێکیش هەر لای خۆیانن. تا ئەم ڕێکەوتەش خانەوادەکەم لە ژێر چاودێری پۆلیس و سوپای عەرەبدایە. دواتر ناچارکرام کە خانەوادەکەم بگوازمەوە بەغدا و ماڵ و سامانەکەم بەجێ بهێڵم و هیچ کەسیشم نییە ئاگاداری ماڵ و سامانەکەم بێت.

٤. ئەو تۆمەتەی کە بە هۆیەوە بەند کراین هیچ پەیوەندییەکی بە هەڵبژاردنەکان و ڕووداو ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠یەوە نەبوو، بەڵکو هەروەک پێشتر ئاماژەم پێکرد، تەنیا هۆکارەکەی ناردنی مەزبەتە بوو بۆ کۆمەڵەی گەلان و حکومەتی بەریتانیا. یەکەم پرسیاری پۆلیس لەبارەی مەزبەتە و سکاڵاکانمان بوو [کە بۆ کۆمەڵەی گەلان و حکومەتی بەریتانیا ناردووبومان]، چونکە لەبەردەم دادگا سەلمێنرا کە ئێمە هیچ پەیوەندییەکمان بە یاخیبوونی [سلێمانی] نییە، بەڵکو [دەستبەسەرکردنمان] بەو هۆکارانەوە بوو کە لە سەرەوە باسمکردن.

٥. لە سلێمانی من موڵکدارم کە سەرچاوەی داهات و بژێوی ژیانمە. لە ئەنجامی ئەم بەندکردن و نەفی کردنە، بە ئۆتۆماتیکی موڵک و ماڵی من زیانی وەبەر کەوتووە. ئەمەو سەرەڕای زیانی دەستبەرسەرداگرتنی ئەو سامانەی کە لە سەرەوە باسم کردن. تا ئێستاش من لە هەمان بارودۆخدام کە لە سەرەوە ئاماژەم پێکرد.

واژوو: شێخ قادری حەفیدزادەی سلێمانی

Baghdad, 23rd Mrch 1931

True translation

(Sgd.) Taufiq Wahbi

بەیاننامەیەك بۆ ڕەتکردنەوەی بەیاننامەکەی مێجەر یۆنگ (Major Young) نوێنەری باوەڕپێکراوی دەسەڵاتی ئینتیداب لە عێراق (ل ١٩١-١٩٤)

لاپەڕەی ٧٩ی یاداشتی کۆپیکراوی نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب.

نوێنەری باوەڕپێکراوی دەسەڵاتی ئینتیداب، مێجەر یۆنگ لە پەرەگرافی (١) بە ناونیشانی "پێگەی کورد و کریستیان و کەمینە ناموسڵمانەکانیتر"، لە دوای دێباجەدا دەڵێت، پرسی کورد و کریستیانەکان لە بنەڕەتدا هەمان ئەو کێشەیەن کە ئەو ڕایگەیاندووە، واتە ئەو داواکارییەی کورد و کریستیانەکان پێشکەش بە کۆمەڵەی گەلانیان کردووە، هۆکارەکەی ئەوەیە لەو ڕێککەوتننامەی لەم دواییانەدا لە نێوان حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا و حکومەتی عێراق گرێدراوە، هیچ بەندێکی تیدا نییە ئاماژە بە داهاتووی کورد و کریستانەکان یاخود کەمینە ناموسڵمانەکان بکات.

لە پەراگرافی ٢دا، مێجەر یۆنگ ئاماژە بەوە دەکات، لەبەرئەوەی هیچ ئاماژەیەک [بە کورد و کەمینەکانی دی لە ڕێککەوتنەکەدا نەدراوە] بۆیە هەندێك کەسایەتی لە نێوان ئەم [کەمینانەدا] بیریان کردووەتەوە باشترە کێشەکەیان بخەنە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان.

هۆکاری داواکارە[کوردەکان] کە داواکانیان بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان بەرز کردووەتەوە، ئەوە نەبووە کە لە ڕێککەوتنەکەدا هیچ ئاماژەیەکی [بە داهاتوی کورد] نەکردووە، بەڵکو بۆ سەرکوتکردنی بەرنامە بۆ داڕێژراوی کورد و پشتگوێخستنی داواکاریی و مافە ڕەواکانی کورد دەگەڕێتەوە.

(تێبینی): دەبوو بەوپەڕی ڕێزەوە داواکارەکان، کۆمەڵەی گەلانیان ئاگادار بکردبایەوە کە لەلایەن دەسەڵاتی ئینتیدابەوە پێش واژووکردنی ڕێککەوتنەکە، ڕێکاری پێویست بۆ پاراستنی کورد و هەموو کەمینەکانی دی گیراونەتەبەر.

ئاماژەدان بە یاسای زمانە خۆجێییەکان. داواکارەکان دەزانن مەبەستی حکومەتی عەرەب لە عێراق ئەوەیە بەردەوامی بدات بە ناساندنی زمانی کوردی وەک مەرجێک بۆ دامەزراندنی فەرمانبەری کورد لە ناوچە کوردستانییەکان، بە چاوپۆشین لەوەی

ئـەو فەرمانبەرانـە سـەر بـە نەتـەوەی کـوردن یـان نـا.

هەروەهـا مێجـەر یۆنـگ دەڵێـت، حاڵیحـازر بڕوایەکـی بـاو لـە نـاو کوردانـدا هەیـە کــە ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان ڕاســپاردەی دامەزراندنــی دەوڵەتێکــی کــوردی ســەربەخۆی لــە باشــووری کوردســتان کــردووە، بــەڵام ئــەو نازانێــت کــورد باســی چــی دەکـەن. ئامـاژە بـەوە دەدەم کـورد زۆر بـە ئەسـتەم لـە لایەنـە تەکنیکییەکانـی یاسـای نێودەوڵەتــی تێــدەگات و بیرۆکــەی ئۆتۆنۆمــی نەتەوەییــان (national autonomy) لەگــەڵ بیرۆکــەی ســەربەخۆیی تــەواو (free independence) لێکجیــا ناکەنــەوە. نارەزایــی کــورد کــە ئــەوان بانگەشــە دامەزراندنــی حکومەتێکــی ئۆتۆنۆمــی خۆجێیــی لەسـەر خاکـی بـاب و باپیرانیـان و لـە چوارچێـوەی پاشـایەتی عێراقـدا دەکـەن، لەسـەر ئــەو بەڵێنــە بــڕاوە دامــەزراوە کــە حکومەتــی خاوەنشــکۆی بەریتانیــا و حکومەتــی عێــراق [بــە کوردەکانیــان] داوە، کۆپیــەک لــەم بەڵێنــەش هاوپێچکــراوە.

بەندکردنی کوردەکان لە سلێمانی

نوێنـەری بـاوەڕ پێکـراو، مێجـەر یۆنـگ، سـەر بـە دەسـەڵاتی ئینتیـداب بـە کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیدابـی ڕاگەیانـدووە (بڕوانـە لاپـەڕەی ٧٩ی ڕاپۆرتەکـە) ئەمـە بـە تەواوەتـی لـە ڕاسـتییەوە دوورە کـە کۆمەڵێـک کـورد بـە هـۆی واژووکـردن و بەرزکردنـەوەی داواکاری بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، دەستبەسـەر کـراون. لـە ڕاسـتیدا، قسـەکانی مێجـەر یۆنـگ بـە تەواوەتـی لـە ڕاسـتییەوە دوورن. دەستبەسـەرکردنەکان بـە هـۆی سـەرهەڵدانی یاخـی بوونێکـی بچـوک لـە کاتـی هەڵبژاردنـەکان لـە سـلێمانیدا ڕوویـدا. تەنیـا دوو کـەس کـە واژوویـان لەسـەر چەندیـن داواکاریـی کردبـوو، تـا ئێسـتاش هـەر لـە زینداندا مـاون و بـە پێـی بەندەکانـی ٥٤، ٥٥؟، ٨٥، ٨٦؟ و ٢١٤ی یاسـای سـزادانی بەغـدا تۆمەتبـار کـراون. هـەر بیرۆکەیـەک کـە خەڵـک بـە هـۆی بەرزکردنـەوەی داواکاری بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان بەنـد دەکرێـت، بیرۆکەیەکـی گاڵتەجارییـە.

مـن تەنیـا دەتوانـم بڵێـم مێجـەر یۆنـگ ئـەم لێدوانانـەی بـە چاوپۆشـین و کـەم-ئەزموونـی لەسـەر کارەکتەرەکانـی حکومەتـی عـەرەب و کردەوەکانیـان داوە. داواکارەکان

دەتوانـن کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب دڵنیابکەنـەوە، هـەر لێکۆڵینەوەیـەک لەلایـەن هــەر [دەوڵەتێکــی] ئەوڕووپیــەوە کــە ئاشــنای وڵاتــی [عێــراق] بێــت، پشــتگیریی لــە قسـەکانی مـن دەکات کـە ئـەم بانگەشـەیە گاڵتەجـاڕی نییـە، بەڵکـو پێشـینەی ڕابـردووی هەیـە [واتـە لـە ڕابـردوودا ئـەو جـۆرە کارانـە لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە ڕوویانـداوە]. بۆیـە داواکاران، یاداشـتنامەیەکی واژووکـراوی دوو بەندکـراوی کوردیـان هاوپێـچ کـردووە.

مـن ترسـی خـۆم لـە دووبـارە ڕوودانـەوەی ئـەو جـۆرە کردەوانـە لەلایـەن فەرمانبـەران و پۆلیســی حکومەتــی عەرەبــەوە دەربڕیــوە، نــە تەنیــا بەرانبــەر ئــەو کوردانــەی داواکاریــان [بــۆ بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان] بــەرز کردووەتــەوە، بەڵکــو بەرانبــەر کریسـتیانەکانیش کـە داواکارە [کـوردەکان] ئـاگادارن ئەوانیـش داواکارییـان [بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان] بـەرز کردووتـەوە، تەنیا ئەوکاتـە ڕێ لـەو کارەی [حکومەتـی عـەرەب] دەگیرێــت کــە دەســەڵاتی ئینتیــداب ڕێنمایــی ڕوون و ئاشــکرا بــە موتەســەڕیفەکان بــدات، بــەوەی خۆیــان بەرپرســیارێتی هــەر جــۆرە تۆڵەســەندنەوەیەک لــە ئەســتۆ دەگـرن، لـە هەمبەریشـدا موتەسـەڕیفەکان، قائیمەقامـەکان، بەڕێوەبـەرەکان، پۆلیـس و لایەنیـتر بـە بەرپرسـیار بزانـن. بـەم جـۆرەش هیـچ کردەویـەک لـە دژی واژووکارانـی داواکارییــەکان ناگیرێتەبــەر؛ نــە بەرانبــەر کــورد و نــە بەرانبــەر کەمینەکانــی دی کــە تەنیــا مومارەســەی مافەکانــی خۆیــان کــردووە کــە لالەیــەن کۆمەڵــەی گەلانــەوە دان بــەوەدا نــراوە و دەتوانــن هــەوڵ و ســکاڵای خۆیــان لــە ڕێگــەی کەناڵــی گونجــاو و ڕێــکاری دروســت [بــۆ بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان] بەرزبکەنــەوە.

هـەر لـە ئێسـتاوە لـە ڕێگەی گوشارخسـتنە سـەریان بـۆ دانـی کەفالـەت، دوورکەوتنەوە لـە سیاسـەت و دەسـتێوەرنەدان لـە کاروبـاری گەلەکـەی تۆڵـە لـەو کەسـانە دەکرێتـەوە کـە داواکارییەکانیـان واژووکـردووە. بـە پێچەوانـەوە، ئـەو کەسـانە بەنـد دەکرێـن. خـودی ئـەو داواکارە کـە نوێنـەری باوەڕپێکـراوی کـورد و خەڵکـی سـلێمانیە بـۆ بەغـدا نەفـی کـراوە، هەرچەنـدە دەیەوێـت بـۆ شـارەکەی واتـە سـلێمانی بگەڕێتـەوە.

نەتەوایەتی (nationality)

مێجەر یۆنگ دەڵێت (بڕوانە لاپەڕەی ٨٠ی ڕاپۆرتەکە) ”ڕاستییەکە ئەوەیە بۆ ئاشوورییەکان و بۆ کوردیش، تاکە چارەسەری ئەوەیە خۆیان بە عێراقی دابنێن و لەلایەن حکومەتی عێراقیشەوە بە [عێراقی] هەژمار بکرێن“. سەرنجی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ڕادەکێشمە سەر ئەوەی کورد دەیانەوێت ببنە هاووڵاتی بەوەفای خاوەنشکۆ مەلیک فەیسەڵ، تا ئەوکاتەی ئەوان دەتوانن شوناسی (nationality) خۆیان وەک قەوارەیەک دەستەبەر بکەن. واتە دروست نییە چیتر کوردێک بە عەرەب هەژمار بکەن هەر وەک دروست نییە ئیرلەندییەک بە ئینگلیز دابنێن.

ڕێککەوتننامەی ئەنگلۆ-عێراقی، لە بەغدا واژووکراوە لە ڕێککەوتی ٣٠ی حوزەیرانی ١٩٣٠

بەڕێزەوە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ئاگادار دەکەمەوە کە لەم ڕێککەوتننامەیەی لە بەغدا واژووکراوە، تا ئەوکاتەی حکومەتی عەرەب بزانێت هێزی ئاسمانی بەریتانیای لە پشتە، هیچ ڕێگرییەک نییە لە بەکارهێنانی هێزی ئاسمانی بەریتانیا لەلایەن حکومەتی عەرەبەوە بۆ سەرکوتکردنی نائارامی ناوخۆ، کە بەهۆی خراپ فەرمانڕواییکردن و خراپ حوکمکردنی [حکومەتی عەرەب] سەریهەڵداوە؛ ئەم هێزە وەک هێزی ڕێگر لە خراپ فەرمانڕەوایی کردن و خراپ حوکمکردن و سەرکوتکردن بەکار ناهێنرێت.

واژوو: تۆفیق وەهبی

خۆیبوون (ل ١٩٥-١٩٦)

کۆمەڵەی نەتەوەیی کورد

کۆمیتەی ناوەندی

دیمەشق

١٧ی نیسانی ١٩٣١

ژمارە ٢٨٣٥

بۆ: سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

بەڕێز،

کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵەی نەتەوەیی کورد (خۆیبوون) شەرەفمەندە سەرنجی کۆمەڵەی گەلان بۆ ئەم بابەتەی خوارەوە ڕاکێشێت.

نەتەوەی کورد کە بانگەشەی مافە پیرۆزەکانی دەکات، هەمیشە بانگەشەکەی لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە مافی نەتەوەکانیتر بووە و لەسەر ئەو بنەمایە بەردەوامیش دەبێت؛ هەروەک چۆن ئێمە خوازیارین مافەکانمان ڕێزی لێبگیرێت، هەروەها دەخوازین ڕێز لە مافی کلد و ئاشورریەکانیش بگیرێت.

لە ڕوانگەی ئەم بنەمایەوە، کۆمیتەی ناوەندی ئێمە زۆر خۆشحاڵە بە ڕێککەوتنی نێوان کوردەکانی باشووری کوردستان و لەگەڵ نەتەوە دەستەخوشکەکەیان، کلدو و ئاشورییەکان.

بە بڕوای ئێمە، ئەوە ئەرکی ئێمەیە دووبارە پشتڕاستی بکەینەوە کە نەتەوەی کورد و نەتەوەی کلد و ئاشور، بە درێژایی مێژوو وەک برا لەگەڵ یەکتردا ژیاون.

لە کۆتایدا، کۆمیتەی ناوەندی ئێمە، ئەو داواکارییانەی لەلایەن مقەدەم (Lieutenant Colonel) تۆفیق وەهبی بەگ، موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی، کە لە داواکاری ١٩ی نیسانیی ١٩٣١خراونەتەڕوو ڕاستاندن دەکات و پشتگیریان لێدەکات، ئەو

نوێنـەری باوەڕپێکـراوی کـوردە کـە بـە پێـی [ئـەو نـووسراوەی] لـە ڕێکەوتـی ١٤ی ئـاداری ١٩٣١ واژووکـراوە دەسـەڵاتێکی بەرفراوانـی بـە وەکالـەت، پێـدراوە.

لەگەڵ ڕێزدا..

(Sd) D. A. Bedr Khan

For the Central Khoyboun Committee

Djeladet Aali Bedr Khan

Quartier Kurde

Damas

Copy to:

Secretary of State for Foreign Office

Foreign Office, Downing Street, London, S,W.1

His Excellency the High Commissioner for Iraq, Baghdad.

His Excellency the Chairman Mandates Commission, League of Nations, Geneva.

پوختەیـەک لـە هەواڵگریـی هێـزی ئاسـمانی (Extract from Air Force Intelligence Summary) (ل ١٩٧-١٩٩)

ژمارە: ٨، ڕێکەوتی ٢٢ی نیسانی ١٩٣١

جاف

جـاف کـە خێڵێکـی ئـارام و توخمـی ئاژاوەگێڕییـان تێدایـە، وادیـارە کـە لـە حاڵیحـازردا چاوەڕوانـن لەگـەڵ حکومـەت بسـازێن.

(Authority:- S.S.O. KIFRI)

خێڵی دزەیی، لیوای هەولێر

دەوروبــەری ١ی نیســان، عەلــی مەحمــود (بڕوانــە بەشــی کاکەیــی لــە [خێڵــی] دزەیــی) ســەر بــە گونــدی گردمــەلا (ID/SW. Sq. 31D) لەگــەڵ براکــەی ســابیر و پێنــج کەســیتر، ســێ ئەســپیان دزی و ڕایانگەیانــد ئــەوان یارمەتــی شــێخ مەحمودیــان نــەداوە. لــە ٧ی نیســان، هەواڵــدرا کــە ژمــارەی ئــەو تاقمــە بــۆ ٢٠-٣٠ کــەس بــەرز بووەتــەوە. لــە ٧ و ١١ی نیســان دووجــار لەگــەڵ پۆلیــس تووشــی پێکــدادان بوونــە. دواییــن ڕاپــۆرت بــاس لــەوە دەکات لــە شــەوی ١٣/١٤ ئــەم تاقمــە لــە ڕووبــاری زێــی بچــووک پەڕیونەتــەوە و بــەرەو مەرگــە (IH/SW. Sq 32A) (Merga) چوونــە. پرســی ئــەوەی، ئایــا خێڵــی پشــدەر دەکــرێ بــەوە تۆمەتبــار بکرێــت کــە یارمەتــی ئــەم لــە یاســا دەرچووانــەی دابێــت لــە ژێــر لێکۆڵینەوەدایــە.

وادیـارە ژیانـی عەلـی مەحمـود و براکـەی، هەرچەندە میراتێکـی باشـیان وەبەرکەوتووە، سـامانەکەیان تەخشـان و پەخشـان کـردووە و بـۆ ماوەیەکیـش قـەرزدار بوونـە. ئـەو دوو برایــە لــە شــوێنێک دانانیشــن و هەمیشــە لــە یەکەمیــن ئــەو کەســانەن بەشــداریی لــە نائارامیــە خۆجێیەکانــدا دەکــەن.

(Authority:- S.S.O. Arbil and Political)

بارودۆخی هاوران و ناوچەی شێخان (situation in Hauran and Shaikhan Area)

عوسمان بەگ ملکەچ نەبووە و پێدەچێت خۆی ڕادەست ناکات تا ئەوکاتەی بزانێت ئاستی سزاکەی چەندە. لە میانەی کۆمەڵێک نامە گۆڕینەوەدا لەگەڵ فەرماندەی پۆلیس، عوسمان بەگ پێشنیازی ئەوەی کردوە حکومەت بۆ ئەو زیانەی لە هۆرین (Hurin)ی داوە قەرەبووی بکاتەوە و ببێتە بەڕێوەبەری هاوران-شێخان و یارمەتی دارایشی بدات.

لە سەرەتای ئەم مانگەدا یاخیبووەکان زۆر چالاک بوون؛ هەڕەشە لە گوندنشینان دەکرا و ماڵ و موڵکی چەندین گوند بە تاڵان بردرا. زیاد لەمەش، وادیارە سەرەڕای ڕاپۆرتەکان، کەچی چەندین سەرکردەی یاخیبووان ڕەتیان کردووەتەوە خۆیان ڕادەستی حکومەت بکەن. لەوانەیە ئەگەر پۆلیس چالاکییەکانی خۆی زیاد بکات، بارودۆخەکە بەرەو باشتر بڕوات.

(Authority:- Political)

پشدەر

ئێستا شێخ مەحمود نزیکی ناوچەی پشدەرە، هەڵسوکەوتی پشدەر جێگەی نیگەرانییە؛ بۆیە نووسراوی ئاگادارکردنەوە بۆ چەندین گوندی پشدەر فڕێدراون و هۆشداریان دراوەتێ پشتگیریی لە یاخیبووان نەکەن.

هۆکاری کۆنفڕانسەکەی بابەکر ئاغا تا ئێستاش نەزانراوە (بڕوانە پەرەگرافی ١١٧). وادیارە هەشت ئاغا لە تیرەی "عەباسی مەحمود" ئامادەی ئەم کۆنفڕانسە بوونە. بە پێی ڕاپۆرتێک، لە قەزای ڕواندوز سێ نوێنەر ئامادەی کۆنفڕانسەکە ببوون، دەڵێن یەکێک لەم ئامادەبووانە هیندی بووە. هەمان ڕاپۆرت باس لەوە دەکات کە دوو لە نوێنەرەکان بەرەو پیران چوونە و چاویان بە ئاسیە خانم، خێزانی شێخ مەحمود، کەوتووە.

(Authority:- S.S.O. SULAIMANI)

هەورامان (Avroman)

ڕاپۆرتەکانی تایبەت بە پەیوەندی نێوان جەعفەر سوڵتان و حکومەتی ئێران دژ یەکن. یەکێک لە سەرچاوەکان باس لەوە دەکات، جەعفەر سوڵتان لەگەڵ ئێرانییەکان ڕێککەوتووە و یارمەتی دارایی وەردەگرێت. لە کاتێکدا سەرچاوەیەکیتر دەڵێت، بەڵێنی یارمەتیدانی بە مەحمودخانی دێزلی داوە کە هەوڵ دەدات گوندەکەی خۆی وەرگرێتەوە. لەوانەیە هەردوو ڕاپۆرتەکە ڕاست بن. وادیارە مەحمودخانی دێزلی کە تا ئێستاش لە نزیک زەڵم (21/SW. Sq 13B) (Zalim) ماوەتەوە، هەوڵ دەدات لە ڕێگەی هێزەوە موڵک و ماڵەکەی وەرگرێتەوە. وادیارە مەحمودخانی دێزلی، زۆر سەقاڵی کێشەکانی خۆیەتی و ناتوانێت یارمەتی شێخ مەحمود بدات.

(Authority:- S.S.O. SULAIMANI)

لــە هــەر جــۆرە ئامــاژەدان بــەم بابەتــە تکایــە ئامــاژە بکــە بــە نــووسراوی (E 16/3/31/93) (ل ٢٠٠)

هەروەهــا ئاڕاســتەکراوە بــۆ- نــاوی هیــچ کەســێک نەهێنرێــت- "جێگــری وەزیــری کاروبــاری دەرەوە" (Under-Secretary of State). وەزارەتــی دەرەوە، لەنــدەن، S. W. 1

جێگری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بۆچوونەکانـی خـۆی پێشـکەش دەکات بـە: جێگـری وەزیــری کاروبــاری دەرەوە بــۆ کاروبــاری کۆلۆنیــال، هەروەهــا بــە ڕێنمایــی وەزیــری کاروبــاری دەرەوە، کۆپیــەک لــەم نــووسراوەی خــوارەوە دەخاتــەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە

٢٨ی نیسانی ١٩٣١

ئامــاژە بــە نــووسراوی پێشــوو: یاداشــتی نووســینگەی کۆلۆنیالــی دەرەوە بــە ژمــارە (٣١/١/٨٨٠٢٠) لــە ڕێکەوتــی ٣٠ی ئــادار.

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
بۆ: کۆمەڵەی گەلان، ٢٧ی نیسان	داواکاریی کورد و بارودۆخی کورد لە عێراق

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ...

(2) 1422065

(ل٢٠١)

٩٣/٣١/١٠١٣

وەزارەتی دەرەوە، S. W. 1

٢٧ی نیسانی ١٩٣١

بەڕێز،

١. مــن لەلایــەن بەڕێــز ســکرتێر هێندێرســۆن (Mr. Secretary Henderson) -وە ڕاسـپێردراوم، ئامـاژە بـە یاداشـتی وەزارەتـی دەرەوە بـە ژمـارە (E 855/31/93) لـە ڕێکەوتـی ٢٠ی شـوبات بـدەم کـە دەقـی ڕەسـەنی حەفـت داواکاریـی کـوردی عێراقـە کـە خۆیـان یـان لەبـری ئـەوان [دەخرێتـە بـەردەم ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گــەلان] لەگــەڵ کۆپیــەک لــە یاداشــتنامەی بینینــە ســەرەتاییەکانی حکومەتــی خاونشــکۆ لــە شانشــینی یەکگرتــووی بەریتانیــای گــەورە و ئیرلەنــدای باکــوور، لەســەر داواکارییــە ئامــاژە پێکــراوەکان، بخەمــەڕوو.

٢. لـە پەرەگرافـی ٢ی یاداشـتنامەکەدا هاتـووە بینینـە سـەرەتاییەکانی ئـەم یاداشـتنامەیە، بــە خســتنەڕووی ڕاپۆرتێکــی جیــا و تێروتەســەل لەســەر پرســی کــورد پاڵپشــتی دەکرێـت، یاخـود ئەگـەر باشـتر بێـت [ئـەم ڕاپۆرتـە] هاوپێچـی "ڕاپۆرتـی تایبـەت لەســەر پێشــکەوتنی عێــراق لــە ژێــر دەســەڵاتی ئینتیدابــدا (Special Report on the Progress in Iraq under the Mandatory Regime) دەگونجێنرێـت، حکومەتـی خاونشـکۆ بـە نیـازە ئـەم ڕاپۆرتـە تایبەتـە بخاتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب تـا لـە دانیشـتنی داهاتـوودا تیشـکی بخرێتەسـەر.

٣. وەزیــری دەوڵــەت [بــۆ کاروبــاری دەرەوە] خۆشــحاڵ دەبێــت، ئەگــەر بەڕێــزت کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب ئـاگادار بکەیتـەوە ڕاپۆرتـی تایبـەت بـە عێـراق، بەشـێکی تایبەتـی تێدایـە کـە ڕوانینـە سـەرەتاییەکانی [حکومەتـی خاوەنشـکۆ] لەســەر داواکاری کــوردی لەخــۆ گرتــووە کــە بــۆ وەزارەتــی دەرەوە لــە یاداشــتی ئامــاژە پێکــراودا، نێــردراوە؛ هەروەهــا یاداشــتنامەیەکیتر، کــە تێڕوانینــی زیاتــر

لەلایـەن حکومەتـی خاوەنشـکۆوە سـەبارەت بـەم داواکارییـە لەخـۆ دەگرێـت، هاوپێـچ لەگـەڵ ڕاپۆرتێـک کـە ئەنجامەکانـی سـەردانی کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق بـۆ ناوچـە کوردییـەکان لەخـۆ دەگرێـت و دوای تەواوبوونـی ئـەم سـەردانە ئامـادە دەکرێـت، [گشـتیان پێکـەوە دەخرێنـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب].

گەورەم، من خزمەتکاری بە وەفای بەڕێزتم

واژوو: G. W. RENDEL

سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان، جنێف

لە ڕاپۆرتی هەواڵگریی ژمارە ٩ وەرگیراوە (ل٢٠١)

٢٩ی نیسانی ١٩٣١

هەولێر

٢٠٩. لـە ١ی مانگـی نیسـانی، عەلـی مەحمودخـان، کـە سـەرۆکێکی بچووکـی خێڵـی دزەییـە لـە لیـوای هەولێـر، لەگـەڵ کۆمەڵێـک لـە پەیڕەوانـی گوندەکـەی بەجێهیشـتوو و دەسـتی بـە ژیانـی دزی و تاڵانـی کـردووە. سـەرەتا ئەسـپی یـەک یـان دوو گونـدی دزی. دواتـر ژمـارەی شـوێنکەوتوانی گەیشـتە ٢٠ سـوارچاک کـە لـە نێـوان هەولێـر و کۆیسـنجەق لـە هاتوچـۆدان [و دزی دەکـەن]. لـە ١٢ی مانگـی نیسـاندا، پۆلیـس بەرەنـگاری بـووەوە و یەکێـک لـە پەیڕەوەکانـی کـوژرا، لـەم شـەڕەدا دوو پۆلیـس کـوژران. دواتـر یەکێـک لـەم دوو بریندارانـە، بەهـۆی برینەکەیـەوە گیانـی لەدەسـتدا.

دەسـتەیەک لـە هێـزی سـوارە لـە مووسـڵەوە بـەرەو هەولێـر نێـردران و لـە ١٨ی مانـگ گەیشـتنە هەولێـر. لـە هەمانکاتـدا، لـە شـەوی ١٣/١٤ی مانگـی نیسـان، عەلـی مەحمودخـان و پەیڕەوانـی لـە ڕووبـاری زابـی بچـووک بـەرەو ناحیـەی چنـاران پەڕینـەوە و چوونـە ناوچـەی پشـدەر.

کۆدەکانی کراونەتەوە (ل ٢٠٣)

تەلەگرامی کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری کاروباری دەرەوەی کۆلۆنیال.

ڕێکەوتی ٣٠ی نیسانی ١٩٣١. لە کاتژمێر ٢ی نیوەڕۆ لە ٣٠ی نیسانی ١٩٣١، گەیشتووەتە نووسینگەی کۆلۆنیال.

ژمارە ٢٠١.

کۆپییەک لە داواکاری تۆفیق وەهبی، موتەسەڕیفی سلێمانیم بەدەست گەیشتووە کە بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە ناردوویەتی، تا بخرێتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان. هەروەها کۆپییەک لەم داواکارییە بۆ سکرتێری گشتی [کۆمەڵەی گەلان] نێردراوە تا بیخاتە بەردەم سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب. بە بڕوای من هەڵەیە بە بیانووی ڕێکارەکانی [چۆنیەتی بەرزکردنەوەی ئەم داواکارییە بۆ بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان] بە زووترین کات مامەڵە لەگەڵ ئەم داواکاریەدا نەکرێت. ، پێشنیازی کۆکردنەوەی زانیاری دەکەم بۆ وەڵامدانەوەی ئەم داواکارییە و ئەم داواکارییە لە مانگی حوزەیراندا لەگەڵ خۆم ببەمە جنێڤ.

دواتر بەیانێکی تەواو لەسەر پێشبینی تێڕوانینە فەرمییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ پێشکەش بە [کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب] دەکەم، ئەگەر پێویست بکات دەکرێ بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەیکات، ئەم بەیاننامەیە بە زانیاری زیاتر دەوڵەمەند بکرێت،

ئایا ئێوە لەسەر ئەم بۆچوونە هاوڕان؟

ژمارە (O .P. ۸۷) (ل ۲۰٤)

سکرتاریەتی بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق

بەغدا، ۹ی ئایاری ۱۹۳۰

بەڕێز سەرۆک وەزیران

بەڕێز کۆمسیاری باڵا داوای لە من کرد کۆپیەک لە یاداشتی هاوپێچکراو بۆ بەڕێزتان بنێرم، کە لەلایەن یەکێک لە واژووکارانی داواکاریی کورد کە بۆ کۆمەڵەی گەلان نێردراوە بۆی ناردراوە. هەروەها بە فەرمانی ئەو کۆپیەک لە وەڵامی [کۆمسیاری باڵا بۆ کورد] بۆ بەڕێزتان هاوپێچکراوە. ئەم یاداشتە ئاماژە بە کاریگەری وەڵامی ئەو یاداشتە لەسەر واژوکارانی داواکاری کورد دەکات [کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلان] لە جنێڤ بۆیان نێردراوە. هەروەها باس لە گرنگی گرتنەبەری هەنگاوی پێویست بۆ دڵنیاکردنەوەی کورد دەدات.

بەڕێز کۆمسیاری باڵا خۆشحاڵ دەبێت بزانێت بەڕێزتان لەمبارەوە دەتوانن چ هەنگاوێک بگرنەبەر.

خزمەتکارتان

واژوو (Hubert Young)

His Excellency

Nuri Pasha al Sa"id C. M.G. D.S.O

Resident of the Council of Ministers Baghdad

٣١ی ئاداری ١٩٣١ (ل٢٠٥)

بۆ بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا

بەڕێز...

هاووڵاتیانــی وڵاتەکــەم داوایــان لــە مــن کــردووە ســەرنجی بەڕێزتــان بــۆ بڕیــاری ژمــارە (F.O.C.A 22413/655)ی ڕێکەوتــی ٧ی شــوباتی ١٩٣١ ڕاکێشــم کــە لەلایــەن بەڕێوەبــەری بەشــی ئینتیدابــی ســەر بــە کۆمەڵــەی گــەلان لــە جنێــڤ دەرکــراوە. بێگومــان کۆپیــەک لــەو بڕیــارە بــۆ بەڕێزیشــتان نێــردراوە و تێیــدا پرســیارکراوە ئایــا دەســەڵاتی ئینتیــداب مەبەســتیەتی مەرجەکانــی ئــەو بڕیــارە جێبەجــێ بــکات یــان نــا؟ ئەگــەر مەبەســتیەتی جێبەجێیــان بــکات، زۆر بــاش دەبێــت بەڕێزتــان ئاگادارمــان بکەنــەوە کــەی ئــەو کارە دەکــەن.

دوو مانــگ بەســەر دەرکردنــی ئــەم بڕیــارەدا دەربــاز دەبێــت، بــەڵام تــا ئێســتا هیــچ گۆڕانکارییــەک [لەبارودۆخــی کوردەکانــدا] بــەدی نەهاتــووە، بۆیــە ئێمــە لــەو بڕوایەدایــن بەڕێــزت نارەزایەتییێکتــان نەبێــت لەســەر بەرزکردنــەوەی داواکاری زۆرتــر بــۆ بــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان، ئەگــەر جێبەجێکردنــی بڕیارەکــە [لەلایــەن دەســەڵاتی ئینتیدابــەوە] زۆرتــر دواخــرا.

ســوود لــەم دەرفەتــە وەردەگــرم تــا ئــەوە ڕوون بکەمــەوە کــە دەقــی ڕەســەنی داواکاری کــوردەکان، داوای حکومەتــی ســەربەخۆ ناکــەن، بەڵکــو تەنیــا داوای ئۆتۆنۆمییەکــی بەرفــراوان لــە چوارچێــوەی دەوڵەتــی عێراقــدا دەکــەن.

بەڕێز

من شەرەفی ئەوەم هەیە کە بە خزمەتکاری بەوەفای بەڕێزت بمێنمەوە.

ژمارە (P. O. 556) (ل ٢٠٦)

سکرتاریەتی بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق

بەغدا، ٣ی ئایاری ١٩٣١

بەڕێز،

ڕاسپێردراوم ئاگادارتان بکەمەوە کە نامەکەتان لە ڕێکەوتی ٣١ی ئادار، خراوەتە بەردەم کۆمسیاری باڵا، کە بە ڕاوێژ لەگەڵ حکومەتی عێراق زۆر بە وردییەوە کار لەسەر بڕیارەی [کۆمەڵەی گەلان] دەکات.

بەڕێز کۆمسیاری باڵا لەم دواییانەدا سەردانی چەند ناوچەیەکی کوردستانی کردووە و بڕیارە لە ماوەیەکی کورتی داهاتوودا، سەردانی ناوچەکانیتریش بکات.

گەورەم،

من خزمەتکاری بەوەفای بەڕێزتانم

واژوو: V. Helt

سکرتێری ڕۆژهەڵاتی بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق

(Oriental Secretary to H.E the High Commissioner for Iraq)

بەغدا (عێراق) (ل ٢٠٧-٢٠٩)

١٦ی ئایاری ١٩٣١

بۆ: سکرتێری کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، لە ڕێگەی دەسەڵاتی ئینتیداب لە عێراق.

بەڕێز

بەوپەڕی لەخۆبوردەیی و ڕێزەوە ئەم ڕاستییانەی خوارەوە بۆ بەرچاو ڕوونیتان دەخەمەڕوو.

ڕایدەگەیێنم کە هاوسەرەکەم، تۆفیق وەهبی، دانیشتووی سلێمانی کە بە ڕەچەڵەک کوردە و موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی بوو، لە نیسانی ١٩٣١، کەسە ناودارەکان، شێخەکان و دانیشتووانی [سلێمانی] بە بە نوێنەرایەتی خۆیان هەڵیانبژاردووە، داواکارییەکەی خستە بەردەم کۆمسیۆنی بەڕێزتان و تێیدا ئاماژە بە مامەڵەی نادادپەروەرانەی حکومەتی عێراق بەرانبەر گەلی کوردی کراوە. کاتێک حکومەتی عێراق بە خستنەڕووی ئەم جۆرە داواکارییەی زانی، یەکسەر فەرمانی بە پۆلیس کرد، پشکنین لە ناو دانیشتوانی [شارەکەی] ئێمەدا بکات؛ لە ڕێکەوتی ٥ی ئایاری ١٩٣١، کاتژمێر ٤ی بەرەبەیانی کاتێک ئێمە لە پێخەودا بووین، لە ناکاو پۆلیس گەمارۆی ماڵەکەی ئێمەیدا. دواتر بۆ ماوەی هەفت کاتژمێر و نیو ماڵەکەی ئێمەیان پشکنی. نەمتوانی بەرانبەر ئەم دیمەنەدا خۆم ڕاگرم و بەهۆی درێژی ماوەی زیندانیکردنم (detention) لە گۆشەیەکی دووری خانووەکەم لەلایەن پۆلیسەوە، لەهۆش خۆم چووم، تەنانەت ڕێگەم پێنەدار لە جێگەی خۆم بجوڵێمەوە و هەستی مێینەشم ڕەچاو نەکرا. بە کۆتایی هاتنی پشکنینە درێژخایەنەکە، هاوسەرەکەم دەستگیرکرا و خرایە شوێنێکی پارێزراو لە ناو بەندیخانەدا. نازانم لەوێ چ جۆرە مامەڵەیەک لەگەڵ ئەودا دەکرێ، چونکە ڕێگەم پێنادرێ ببینم. بۆیە من لە کۆمسیۆنی بەڕێزتان دەپاڕێمەوە زۆر بە پەلە ڕەچاوی ئەم کەیسەی خراپ مامەڵەکردنی حکومەتی عێراق لەگەڵ کوردەکاندا بکەن؛ کەچی نوێنەری حکومەتی عێراق لە کۆمەڵەی گەلان لەبەردەم کۆمسیۆنە بەڕێزەکەتان لە کۆنفرانسی ١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٣٠، ئاماژەی بەوە

کرد،""تەنانـەت یـەک کەسـیش بـڕوا بـەوە نـاکات حکومەتـی عێـراق سـکاڵاکارانی سـزا داوە، یاخـود بەندکـردووە یاخـود گوشـاری خسـتووەتە سـەریان"".

دوای خسـتنەڕووی ئـەم لێدوانـە کورتـە لـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، حکومەتـی عێـراق هاوسـەرەکەم، تۆفیـق وەهبـی" و چەندیـن کەسـیتریان دەستبەسـەر کـرد و خسـتیانە بەندیخانـە، بـێ گوێدانـە ئـەو لێدوانـەی لەلایـەن نوێنـەری [عێـراق] لەبـەردەم کۆمسـیۆنە بەڕێزەکەتـان خرایـەڕوو. کەواتـە ئـەم پێشـێلکردنە چ مانایـەک دەدات؟ ئـەم مامەڵـە نادادپەروەرانـە بەرانبـەر ئێمـەدا (کـوردەکان) چ مانایـەک دەدات؟ ئەمـە گاڵتەکردنـە بـە دادپەروەریـی!!!

دووبـارە سـەرنجی کۆمسـیۆنی بەڕێزتـان بـۆ کەیسـەکەمان ڕادەکێشـم و داوا دەکـەم لـە پێنـاو ئێمـە و بـۆ ناوبانگتـان لـە یەکسـانی و دادپەروەریـی، سـەرکوتکاریی و وابەسـتەیی حکومەتـی عێـراق لەسـەر ئێمـەدا لابـەرن. لـە خـوارەوە بەشـێکی کـەم لـەم سـەرکوتکارییە دەخەمـەڕوو:

"""هاوسـەرەکەم کاتێـک موتەسـەڕیفی سـلێمانی بـوو لەلایـەن حکومەتـەوە بـێ سەروشـوێن کـراوە، بـەو هـۆی ئـەوەی لـە کاتـی خۆیـدا ڕێگـری لـە سـکاڵاکارانی (کوردەکانـی) نەکـردووە تـا سـکاڵاکانیان نەخەنـە بـەردەم کۆمسـیۆنە بەڕێزەکەتـان. بـۆ ئـەم تاوانـە- ناچارکـرا لـە سـلێمانی نیشـتەجێ نەبێـت و دەبـێ لـە بەغـدا بژیـت- کەچـی بەغـدا بـە بـەراورد لەگـەڵ گشـت شـارەکانیتری باکـووری عێـراق گرانتریـن شـارە، لـە خـۆدا بـۆ ئێمـە کارەساتێکی گەورەیـە کـە هیـچ ئامرازێکیـتری بژێـوی ژیانمـان نییـە، تەنیـا پیشـەی مێردەکـەم نەبێـت. تێچـووی ژیانـی ئێمـە لـە بەغـدا گەلێـک زۆرە کـە لـە تواناماندا نییـە دابینـی بکەیـن. حکومەتـی عێـراق تێچـووی ژیانـی ئێمـە دابیـن نـاکات کـە لـەم هەلومەرجـەدا دەبـا تێچوونـی ژیانـی ئێمـەی دابینکردبـا. ئێمـە بەدرێژایـی نـۆ مانـگ لـە بارودۆخێکـی زۆر خراپـدا ژیایـن، ڕێگـە بـە هاوسـەرەکەم نـەدرا وانـەی زمـان بـەو کەسـانە بڵێـت کـە حەزیـان لـە فێربوونـی زمانـی بێگانەیـە تـا لـەم ڕێگەیـەوە پارەیـەک بەدەسـت بهێنێـت. ئێمـە بـە تەواوەتـی بـێ هیـوا بووینـە. سـەرەڕای هەمـوو ئەمانـە، ئێمـە لە گشـت سـووچێکەوە لەلایـەن سـیخوڕەکانی حکومەتـی عێـراق گەمـارۆ دراویـن. ئایـا مـرۆڤ

دەتوانێت بەم هەموو خەمۆکییەوە بژیت؟ بەهەرحاڵ با خودی کۆمسیۆن لەمبارەوە بڕیار بدات. زیاد لەمەش ئێمە بە ئاگادارکردنەوە و هۆشداریدان ڕاهاتووینە تا بەم شێوەیە هاوسەرەکەم فریو بدەن"".

هەڵەی تۆفیق وەهبی لە کاتی خۆیدا [واتە ئەوکاتەی موتەسەڕیف بوو] ئەوە بوو ڕێگەی دابوو کورد [داواکاری] بخەنە بەردەم کۆمەڵەی گەلان و داوای مافە ڕەواکانیان بکەن، هەڵە بووە لەوەی ڕێگر نەبووە لە ئەنجامدانی ئەم کارە و بە نادادپەروەرانە و بەخراپی هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەم کەسانەدا [واتە داواکارەکەن (petitioners)] نەکردووە؛ بۆیە حکومەتی عێراق هەنگاوی هەڵەی لە دژی ئەو گرتووتەبەر و دەستگیری کردووە و بەندیکردووە و ڕێگە نادات هیچ کەس چاوپێکەوتنی لەگەڵدا بکات. رێگە بە من نادرێت بیبینم، من ئاگاداری تەندروستی ئەو نیم، ئەمەش بۆ من بووەتە نیگەرانیەکی زۆر.

تۆفیق وەهبی نەخۆشی مێشکی هەیە، بۆیە پێویستی بە هەوای پاک، خواردنی باش و وەرزشکردنە، ئەمانەش لە لایەن دکتۆرەوە تەئکیدی لەسەر کراوەتەوە. لە کاتێکدا گشت ئەم شتانە لە بەشی مەدەنی ئەم وڵاتەدا بوونی نییە. کێ بەرپرسیارە لە تێکچوونی ڕەوشی تەندروستی هاوسەرەکەم لە بەندیخانە قوفڵ لێدراوەکەدا؟ کێ بەرپرسیارە لە دابینکردنی بژێوی ژیانی من لە نەبوونی هاوسەرەکەمدا. من خەوم زڕاوە و مەیلی خواردنم لە دەست داوە و ڕۆژ لەدوای ڕۆژ تەندروستیم خراپتر دەبێ.

بە جیددی داوا لە کۆمسیۆنە بەڕێزەکەتان دەکەم، پێش ئەوەی هیچ شتێکی خراپ بەسەر تەندروستی هاوسەرەکەمدا بێت، زۆر بەپەلە ئەم بابەتە گرنگە بخەنە بەردەم حکومەتی عێراق و حکومەتی عێراق بەرانبەر پاراستنی تەندروستی ئەو بە بەرپرسیار بزانن.

هیوادارم ئەم داواکارییەی من نەخرێتە سەتڵی پەڕە بێ کەڵکەکان.

زۆر سوپاسی وەرگری ئەم یاداشتە دەکەم.

گەورەم،

شەرەفمەندم خزمەتکاری بەوەفا و ملکەچی بەڕێزتان بم.

ئاسیە تۆفیق. خێزانی تۆفیق وەهبی- موتەسەڕیفی پێشووی سلێمانی.

کۆپیەک بۆ:

وەزیری کاروباری دەرەوە، لەندەن.

کۆپیەک بۆ زانیاریی بۆ:

سکرتێر سیاسی بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق، بەغدا

هەروەها لەوانەیە ئەم یاداشتە بۆ چەند لایەنیتر بنێردرێت.

ناونیشانی من:

چوارڕیانی سیناک (Sinak Quarters)، بەغدا، عێراق.

کۆدەکانی کراونەتەوە (ل ٢١٠)

تەلەگرامی کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ وەزیری کاروباری دەرەوەی کۆلۆنیال.

ڕێکەوتـی ٢٣ی ئایـاری ١٩٣١. لـە کاتژمێـر ١١:١٥ خولەکـی بەیانـی مانگـی ئایـاری، گەیشـتووەتە نووسـینگەی کۆلۆنیـال.

ژمارە ٢٤٧.

تەلەگرامەکەتـان بـە ژمـارە ١٨. بـە هـۆی کۆمەڵێـک بابەتـی گرنگـەوە کـە لـە بەغـدا سـەرنجی منیـان ڕاکێشـاوە، بـۆم دەرکەوتـووە زۆر باشـترە زنجیـرە سـەردانێک بـۆ ناوچـە کوردییـەکان ئەنجـام بـدەم، تـا لـە گەشـتێکی دورودرێـژدا ڕووماڵێکـی مەیدانـی ئەنجـام بـدەم. دوایـن بەشـی ئـەم زنجیـرە سـەردانە لـە نێـوان ٢٥ بـۆ ٢٧ی مانگـی ئایـار دەبێـت، بۆیـە تـا کۆتایـی هەفتـەی داهاتـوو ڕاپۆرتەکـەم تـەواو نابێـت. ئەگـەر ئـەو ماوەیـەش دەرنـگ بێـت تـا ڕاپۆرتەکـە پێـش دانیشـتنی مانگـی حوزەیرانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب، بخرێتـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان، پێشـنیاز دەکـەم پوختەیـەک لـەم ڕاپۆرتـە بخەمـەوە نـاو لێدوانەکـەم کـە پێشـکەش بـە کۆمسـیۆنی دەکـەم.

(ل۲۱۲)

C. O. 88020/1/IRAQ

Mr. Pedler 22/5

Mr. Flood 22/3

Sir C. Tomlinson

Sir G. Bottomley

Sir J. Shuckburgh

Sir G. Grindle

Perml U.S. of S

Parly U.S. of S

Secretary of State

S.O for Mr. Vernon"s signature

DOWNING STREET

23 May 1931

بەڕێز کاتاستینی (Catastini) بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب، سکرتاریەتی کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

""ئاماژە بە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (۸۸۰۲۰/۱/۱۹۳۱)ی ڕێکەوتی ۲۰ی شوبات کە حەفت داواکاریی کوردی لەگەڵدا هاوپێچکرابوو، هەروەها لەگەڵ تێبینییەکانی حکومەتی خاونشکۆ، لەبارەی یادەوەری سەرنجی ئێمە خراوتە سەر هەڵەیەکی ڕێنووسی لە لاپەڕە ۳ی سەرنجەکان. وشەکانی داواکاری ژمارە "C" کە لەلایەن واژووکارانی داواکارییە کوردییە ڕەسەنەکە واژووکراوە، دەبێ داواکاری ژمارە "B" بێت کە لەلایەن واژووکارانی داواکارییە کوردییە ڕەسەنەکە واژووکراوە. بێگومان بەڕێزتان چاوتان بەم هەڵەیە کەوتووە، بۆیە هیوادارم بە زووترین کات ئەم هەڵەیە لەو کۆپیانەدا کە خراونەتە بەردەم ئەندامانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ڕاست بکرێنەوە.

وەفادارتان

واژوو: R. V. VERNON

کۆمەڵەی گەلان (ل ٢١٣)

6A/22413/655

جێنێڤ، ٢٧ ئایاری ١٩٣١

بەڕێز مستر ڤێرنۆن (Vernon)

بە سوپاسەوە نامەکەتان بە ژمارە (N 88020/1/1931) لە ڕێکەوتی ٢٣ی ئایاری ١٩٣١، بەدەستم گەیشت کە تێیدا سەرنجی منتان بە هەڵەی ڕێنووسی لە لاپەڕەی ٣ی یاداشتنامەی سەرنجەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر هەر حەفت داواکارییەکەی کورد ڕاکێشابوو.

چونکە ئەم هەڵەیە، هەڵەیەکی بچووکە، بە وردی خوێندنەوەی بەڵگەکە، [مەبەستی] بەڵگەکە بە تەواوەتی ڕوون دەکاتەوە. بە بڕوای من پێویست ناکات ئەندامانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، دوای گەیشتنی بەڵگەنامەکە بەدەستیان [لەم هەڵەیە] ئاگادار بکەینەوە. تەنیا مستر ڕەپڕێد (Mr. Rappard) نەبێ [کە پێویستە لەم هەڵەیە ئاگادار بکرێتەوە] چونکە ئەو لێپرسراوی ئەم داواکارییانەیە.

بەهەرحاڵ هەر کاتێک لە دانیشتنی داهاتوودا بەڵگەنامەکە خرایە بەر باس و گفتوگۆ من بە زارەکی [ئەندامانی کۆمسیۆن لەم هەڵەیە] ئاگادار دەکەمەوە.

من هەڵەی تەواوی کۆپییەکانی لای خۆمانم ڕاست کردووەتەوە.

وەفادارتان

R. V. Vernon, Esq., C. B.,

Colonial Office

Downing Street

London, S.W. 1

(ل٢١٤-٢١٥)

C. O. 88020/21

Mr. Pedler 28/5

Mr. Flood 22/3

Sir C. Tomlinson

Sir G. Bottomley

Sir J. Shuckburgh

Sir G. Grindle

Perml U.S. of S

Parly U.S. of S

Secretary of State

DRAFT U S of S

DOWNING STREET

May 1931

گەورەم،

١. ڕاسپێردراوم ئاماژە بە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (E/1613/31/93) لە ڕێکەوتی ٢٧ی نیسانی بدەم کە ئاڕاستەی سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان کراوە، نامەکە پەیوەستە بە داواکاری کوردەکانی عێراقە. لە نامەکەدا ئاماژە بەوەکراوە یاداشتنامەیەکیتر کە تێڕوانینەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر داواکارییەکان و ڕاپۆرتێک لەبارەی ئەنجامەکانی سەردانی کۆمسیاری باڵا لە عێراق بۆ ناوچە کوردییەکان لەخۆدەگرێت کە دوای تەواوبوونی ئەم سەردانە ئامادە دەکرێت، [دەخرێتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان].

٢. کۆمسیاری باڵا سەردانی ناوچە جۆراوجۆرە کوردییەکانی کردووە و لەوانەیە ئەو سەردانە لە ڕۆژی چوارشەممە، ٢٧ی مانگی ئایار کۆتایی پێبێت. لۆرد پەسفیلد (Lord Passfield) هیوادارە ڕاپۆرتەکە، یان بە پۆستەی هەوایی پێش ٤ی حوزەیران بەدەستی بگات، یاخود لە ٨ی حوزەیران لە لەندەن دەستی بگات. بەهەر حاڵ لە هەردوو حاڵەتدا گشت تواناکان دەخرێنەگەڕ تا ڕاپۆرتەکە لە زووترین کاتدا بگاتە جنێڤ.

٣. هاوکات لۆرد پەسفیلد خۆشحاڵ دەبێت، ئەگەر مستر هێندرسۆن (Mr. Henderson) ڕێگە بدات، یاداشتنامەی تێبینییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر داواکارییەکانی کورد بخرێتە بەردەم سکرتێری گشتی [کۆمەڵەی گەلان]، تا یاداشتنامەکە بۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بنێردرێت، چونکە لە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژێدەری ئاماژە پێدراو، بەڵێنی ئەم کارە دراوە. لە هەمانکاتدا، سکرتێر گشتی ئاگادار بکرێتەوە کە سێر ف. هامفریس (Sir F. Humphrys) حاڵیحازر سەردانەکەی بۆ ناوچە کوردییەکان تەواو کردووە. هەروەها ئاگادار بکرێتەوە کە تێبینییەکانی سێر هامفریس لەسەر گەشتەکەی بۆ کوردستان ئامادەیە و لە دانیشتنی داهاتووی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، دەخرێتە بەردەمیان.

٤. کۆپیەک لە یاداشتنامەی تەواوکەری تێبینییەکان بۆ هەڵگرتن، هاوپێچکراوە.

من خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتانم

واژوو: J. E. W. FLOOD

دووبـارە دارِشـتنەوە تەلەگرامـی کۆمسـیاری بـاڵا بـە وەکالـەت لـە عێـراق بـۆ وەزیـری کاروبـاری دەرەوەی کۆلۆنیـال

ڕێکەوتـی ٣ی حوزەیرانـی ١٩٣١. لـە ڕێکەوتـی ٣ی حوزەیرانـی کاتژمێـر ٧:٢٠ خولەکـی بەیانـی گەیشـتووەتە نووسـینگەی کۆلۆنیـال.

ژمارە ٢٦٥

بۆ زانیاری مێجەر یۆنگ [کۆپیەک] بۆ ئۆرشەلیم نێردراوە.

ئامـاژە بـە تەلەگرامەکـەم بـە ژمـارە ٢٢٥ لـە ١٣ی ئایـار. ئـەو کەسـانەی دەستبەسـەرکرا بـوون کـە تۆفیـق وەهبیـش لـە نێوایانـدا بـوو، گشـتیان بـێ مـەرج ئازادکـران. ئەفسـەری یاسـایی حکومەتـی عێـراق ئامـاژەی بـەوەدا ئـەو بەڵگانـەی لەبەردەسـتن، بـۆ دادگایکـردن بـەس نیـن. هیـچ بەڵگەیەکـی سـەرەتایی لـە ئـارادا نییـە کـە بەپێـی یاسـای سـزادان ئـەو کەسـانە بـە تاوانبـار هەژمـار بـکات. تکایـە سـێر هامفریـس ئـاگادار بکەنـەوە.

لـە هـەر جـۆرە ئامـاژەدان بـەم بابەتە تکایە ئامـاژە بکە بـە نـووسراوی (E 2557/31/93) (ل ٢١٧)

هەروەهـا ئاڕاسـتەکراوە بـۆ- نـاوی هیـچ کەسـێک نەهێنرێـت- "جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە" (Under-Secretary of State). وەزارەتـی دەرەوە، لەنـدەن، S. W. 1

٣ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێز،

ئامـاژە بـە نامەکەتـان بـە ژمـارە ٨٨٠٢٠/٣١ لـە ڕێکەوتـی ١٤ی ئایـار کـە تایبـەت بـوو بـە ڕەشنووسـی یاسـای زمانـە خۆجێیەکانـی عێـراق؛ بـۆ زانیـاری مسـتر پەسـفیلد، لەلایـەن وەزیـری کاروبـاری دەرەوە مسـتر هێندرسـۆن ڕاسـپێردراوم کۆپییـەک لـە یاداشـتی ئاڕاسـتەکراو بـۆ سـکرتێری کۆمسـیاری بـاڵا لـە عێـراق لـە ڕێکەوتـی ١٨ی نیسـان، لەلایـەن سـکرتێری ئەنجوومەنـی وەزیرانـی عێراقـەوە، بـۆ وەزیـری [حکومەتـی] خاوەنشـکۆ لـە تـاران بنێـرم.

گەورەم،

من خزمەتکاری بەوەفای بەڕێزتم

G. W Rendel

جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە.

نووسینگەی کۆلۆنیال

نهێنی (ل ٢١٨)

نووسراوی وەزیری کاروباری دەرەوە بە ژمارە...

شوێنی مانەوە

٥ی حوزەیرانی ١٩٣١

١. بـۆ زانیـاری بەڕێـزت و سـێر فرانسـیس هامفریـس، شـەرەفمەندم کۆپیـەک لـە ڕاپۆرتـی خـوارەوە کـە لەبـارەی سیاسـەتی [حکومەتـی عێـراق] بەرانبـەر کـوردەکان و کۆپیـەک لـە یاسـای زمانـە خۆجێیەکانتـان بـۆ بخەمـەڕوو.

٢. بـۆ زانیاریتـان سـێر فرانسـیس هامفریـس، ئێـرەی بەجێهێشـتووە؛ هەروەهـا کۆپیـەک [لـەم بەڵگانـەی سـەرەوە بـۆ ڕائیـد ح. و. یۆنـگ (Major H. W. Young) نێـردراوە تـا لەگـەڵ خـۆی بـۆ جنێـڤ ببـات.

بەڕێز،

شەرەفمەندم بە وەفاترین و ملکەچترین خزمەتکاری بەڕێزت بم.

بەڕێز وەزیری کاروباری دەرەوەی نۆ کۆلۆنیال

(E. R. Ludlow-Hewitt)

ڕێکەوت	وەسف
٢٩ی ئایاری ١٩٣١	یاداشتی ژمارە (P.O.104) بۆ سەرۆک وەزیران، بەغدا
٣٠ی ئایاری ١٩٣١	یاداشتی ژمارە ٢٢٥١ لەلایەن سەرۆک وەزیران، بەغدا
٢ی حوزەیرانی ١٩٣١	یاداشتی ژمارە (P.O.104) بۆ سەرۆک وەزیران، بەغدا
٤ی حوزەیرانی ١٩٣١	یاداشتی ژمارە ٢٣٤٥ لەلایەن سەرۆک وەزیران بە وەکالەت، بەغدا

شوێنی مانەوە (ل ٢١٩-٢٢٠)

ژمارە (P.O.104)

بەغدا، ٢٩ی ئایاری ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

مـن هیـچ گومانـم نییـە، بەڕێـزت بەنیـازن لـە زووتریـن کاتـدا کۆمەڵێـک ڕێنمایـی تایبـەت دەربکـەن تـا نیگەرانییـەکان بڕەوێننـەوە و یاسـای زمانـە خۆجێیـەکان لـە لیواکانـی هەولێـر، کەرکـووک و سـلێمانی بخەنـە بـواری جێبەجێکردنـەوە؛ هەروەهـا خواسـتی دانیشـتووانی قـەزا کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ لەبەرچـاو بگیرێـت لـە هەڵبژاردنـی جـۆری ئـەو شـێوازە کوردییـەی دەیانەوێـت بـەکار بێنـن بۆئـەوەی بـە زووتریـن کات [لـە یاسـاکەدا] بگونجێنرێـت.

ئـاگادار کراومەتـەوە لـە ٣٠ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٣٠، ژمـارەی فەرمانبەرانـی ئـەو ناوچانـەی بـە پێـی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان، زمانـی کـوردی تێـدا بـە زمانـی فەرمـی هەژمـار دەکرێـت، بـەم شـێوەیەی خوارەوەیـە:

لـە کـۆی گشـتی ١٥٢ فەرمانبـەر کـە لـە ناوچـە کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ دامـەزراون، ٥٢ فەرمانبـەر کـوردن و ١٠٠ فەرمانبەریـش غەیـرە کـوردن کـە ٢٥یـان زمانـی کـوردی نازانـن. لـە لیـوای هەولێـر، لـە کـۆی گشـتی ١٩٩ فەرمانبـەر، ١١٥ فەرمانبـەر کـوردن و ٨٤ فەرمانبەریـش غەیـرە کـوردن، ٢٥ کەسـیان زمانـی کـوردی نازانـن. لـە لیـوای کەرکـووک لـە کـۆی گشـتی ٢٣٢ فەرمانبـەری دامـەزراو، ٤٢ فەرمانبـەر کـوردن و ١٩٠ فەرمانبەریـش غەیـرە کـوردن کـە ٣٩ کەسـیان کـوردی نازانـن. لـە لیـوای سـلێمانی لـە کـۆی گشـتی ١٧٣ فەرمانبـەر، ١٢٥ فەرمانبـەر کـوردن و ٤٨ فەرمانبەریـش غەیـرە کـوردن کـە ١١ کەسـیان کـوردی نازانـن.

کەواتـە نزیکـەی ١٠٠ فەرمانبـەر هـەن دەبـێ جێگەیـان بگۆڕدرێـت [واتـە کـورد لـە شـوێنیان دابمەزرێـت] یاخـود ئـەو فەرمانبەرانـە دڵنیایـی بـە حکومەتـی عێـراق بـدەن کـە لـە ماوەیەکـی دیارکـراودا ئاسـتێکی پێویسـت لـە زمانـی کـوردی فێـر بـبن.

پێشـنیاز دەکـەم بەڕێزتـان ڕێنمایـی پێویسـت بـە وەزیـرە پەیوەندیـدارەکان بـدەن تـا لەمبـارەوە ئـەو هەنـگاوە پێویسـتانە بگرنەبـەر و دڵنیایـی بدرێـت کـە دامەزراندنـی فەرمانبـەری نـوێ بـە هـۆی جێبەجێکردنـی یاسـای ڕێکخسـتنی فەرمانبەرانـی دەوڵـەت (State Officials Discipline Law)، زۆر بـە وردییـەوە لـە ژێـر ڕۆشـنایی ئـەم داواکارییانـە جێبەجـێ بکرێـت؛ چونکـە پێویسـتە نوێنـەری باوەڕپێکـراو، لـە مانگـی تشرینـی دووەمـدا کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب ئـاگادار بکاتـەوە کـە بەرەوپێشـچوونی بەرچـاو لـە جێبەجێکردنـی یاسـای زمانـە خۆجێیەکانـدا بەدیهاتـووە.

هەروەهـا پێشـنیاز دەکـەم بەڕێـزت ڕەچـاوی دامەزراندنی سیسـتەمێک بـۆ تاقیکردنەوە بکەیـت کـە دڵنیایـی بـدات ئـەو فەرمانبـەرە غەیـرە کوردانـە لـەو ناوچانـەی ئاماژەیـان پێـدرا بـە پێـی پێویسـت فێـرە زمانـی کـوردی بوونـە.

من کۆپیەک لەم یاداشتە بۆ سەرۆکی دیوانی پاشایەتی دەنێرم.

وەفادارتان

واژوو: F. H. Humphrys

خاوەنشکۆ نوری پاشا ئەلسەعید، C. M. G., D.S.O

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

ژمارە ٢٢٥١

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران،

بەغدا، ٣٠ی ئایاری ١٩٣٠

بەڕێز مێجەر یۆنگ

ئاماژە بە نامەکەی سێر فرانسیس هامفریس بە ژمارە (P. O/104) لە ڕێکەوتی ٢٩ی ئایاری ١٩٣١ی تایبەت بە جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکان.

بەندی ٨ی یاساکە ئاماژە بەوە دەکات دانیشتوانی قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ، لە ماوەی یەک ساڵ لە جێبەجێکردنی ئەو یاسایە دەتوانن ئەو شێوەزارە کوردییە هەڵبژێرن کە پێیان خۆشە. بەم هۆیەوە، پێویست ناکات داوا لە حکومەتی [عێراق] بکرێت ڕێکاری خێرا بۆ جێبەجێکردنی ئەم بەندە بگرێتەبەر. سەرەڕای ئەمەش، تا ئێستا یاساکە بڵاو نەکراوەتەوە، بەڵام لە ژمارەی داهاتووی ڕۆژنامەی فەرمی، کە لە دووشەممەی داهاتوو دەردەچێت، بڵاودەبێتەوە. چونکە لە یاساکەدا هیچ بەندێک نییە ئاماژە بەوە بدات دەبێ هەوڵەکان بۆ جێبەجێکردنی یاساکە لە ڕێکەوتی بڵاوبوونەوەیدا، بخرێتە واری جێبەجێکردنەوە، کەواتە ئەو یاسایە تا ١٦ی مانگی حوزەیران ناچێتە بواری جێبەجێکردن.

ئەو داتایانەم بینی کە لە نامەکەی تایبەت بە ژمارەی فەرمانبەرانی ناوچە کوردییەکان ئاماژەی پێدرابوو کە بە پێی یاسا زمانی کوردی بە زمانی فەرمی هەژمار دەکرێت. بە بڕوای من لە ماوەی پێنج مانگی ڕابردوودا ئەو ژمارەیە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. بۆیە داوا لە وەزارەتی ناوخۆ دەکەم لیستی نوێی ژمارەی فەرمانبەران و ناو و [ڕێکەوتی] دامەزراندنی ئەو فەرمانبەرانەم بداتێ کە کوردی نازانن. هەر لەمبارەوە، دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، هەرچەندە تەنیا وەزارەتە

تەکنیکییـەکان، بۆنموونـە وەزارەتـی کاری کۆمەڵایەتـی، پۆسـت و تەلەگـراف و تەندروسـتی، لـە یاسـای زمانـە خۆجێییەکانـدا ڕێزپـەڕ کـراون، کەواتـە لـە پڕکردنـەوەی پۆسـتەکانیتردا، بەتایبەتـی پۆسـتە کارگێڕییـەکان، لەپێنـاو بەرژەوەنـدی گشـتیدا حکومـەت دەتوانـێ [لـە دامەزراندنـی فەرمانبەرانـدا] بەپێـی ڕێـکارە یاسـاییەکان، ڕەچـاوی پێـوەری لێهاتوویـی و شایسـتەیی بـکات. بەرپرسـیارێتی فەرمانبـەران لـە لیـوا سـنورییەکاندا زۆر گەورەیـە. بۆیـە ئـەو پێـوەرە سـەرەکییە ئـەم فەرمانبەرانـە پێـش زانینـی زمانـی خۆجێـی پێویسـتە هەیـان بێـت، لێهاتوویـی تـەواو و هەبوونـی زانیـاری قـووڵ لەسـەر کاروبـاری خۆجێییـە.

خاڵێکیـتر کـە دەمـەوێ ئامـاژەی پێبکـەم، زمانـی فەرمـی وەزارەتـی ئەوقافـە لـەو ناوچانـەی زمانـی کـوردی دەبێتـە زمانـی فەرمـی؛ شـاراوە نییـە وەزارەتـی ئەوقـاف وەزارەتێکـی ئایینیـە و عەرەبیـش زمانـی ئایینەکەیـە، کەواتـە گشـت نـووسراوەکان لـە وەزارەتـی ئەوقـاف و بەشـەکانی سـەر بـەم وەزارتـە دەکـرێ بـە زمانـی عەرەبـی بـن.

دوای ئـەوەی کـە لەلایـەن وەزارەتـی ناوخـۆوە لیسـتی نـاوی فەرمانبەرانـی [ناوچـە کوردییەکانـم پێگەیشـت] مـن پرسـی ئـەو فەرمانبەرانـە لەبەرچـاو دەگـرم کـە زمانـی کـوردی نازانـن. هەروەهـا مـن لـە سروشـتی ئـەو ڕێکارانـە ئاگادارتـان دەکەمـەوە کـە حکومەتـی عێـراق بـە نیـازە لـە چارەسـەرکردنی ئـەم پرسـەدا بـە پێـی بەندەکانـی یاسـا بجوڵێتـەوە.

خزمەتکارتان

واژوو: نوری ئەلسەعید

Major Hubert w. Young C.M.G. D.SO.

Councillor to H.E the High Commissioner for Iraq

بەپەلە (ل ٢٢٣-٢٢٤)

ژمارە (P.O 109)

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٢ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

لە نامەکەی بەڕێزتان بە ژمارە ٢١٤٥ لە ڕێکەوتی ٢٤ی ئایاری ١٩٣١، کە بۆ سێر فرانسیس هامفرێستان ناردبوو، لێدوانی نیمچە فەرمی حکومەتی عێراق کە لە ڕێکەوتی ١٠ی نیسانی ١٩٣٠ لە ڕۆژنامەکان بڵاوکراوەتەوە، بە سیاسەتی گشتی [حکومەتی عێراق] دیارکراوە کە بەرانبەر کوردەکان دەیگرێتەبەر.

هەست دەکەم پێویستە بەڕێزتان ئاگادار بکەمەوە لە دوایین لێدوانی فەرمی سەرۆک وەزیران بە وەکالەت کە لە سەردانەکەی بۆ ناوچە کوردییەکان لە ئابی ١٩٣٠، لەبارەی سیاسەتی [حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد خستیەڕوو]. هەروەها ئەو لە نامەکەیدا لە ڕێکەوتی ١٩ی هەمان مانگ، بۆ کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت جەختی لەم سیاسەتە کردووتەوە. بۆیە بەڕێزتان ئاگادار دەکەمەوە هەم ئەم لێدوانە و هەمیش نامەکە وەک سیاسەتی هاوبەشی حکومەتی عێراق و حکومەتی بەریتانیا بەرانبەر کوردەکانی عێراق، خراوەتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان.

دڵنیام ئاماژەدانی بەڕێزتان بە لێدوانە نیمچە فەرمییەکەی ١٠ی نیسانی ١٩٣٠، وەک سیاسەتی فەرمی حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد، لەبری ئاماژەدان بە نامەکەی بەڕێز جەعفەر پاشا لە ڕێکەوتی ١٩ی ئابی ١٩٣٠، تەنیا هەڵەیەک بووە، بەڵام بۆئەوەی لە داهاتوودا هەڵەتێگەیشتنی زۆرتر لەسەر ئەم خاڵە ڕوونەدات، خۆشحاڵ دەبم ئەگەر نووسراوێکی پشتڕاستکراوەم بۆ بنێرن و تێیدا ئاماژە بەوە بدەن کە حکومەتی عێراق پابەند بوونی تەواوی خۆی بە جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتە ڕادەگەیێنێت کە لەلایەن جەعفەر پاشاوە لەو یاداشتە ڕاگەیێندراوە کە لە سەرەوە ئاماژەی پێکراوە و [حکومەتی عێراق] بە نیازە ئەم سیاسەتە جێبەجێ بکات.

وەفادارتان

واژوو: E. R. Ludlow-Hewitt

بەڕێز نوری پاشا ئەلسەعید، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران، بەغدا

نهێنی و بەپەلە (ل ٢٢٥)

ژمارە ٢٣٤٥

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا ٤ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێز لۆدلۆ-هێویت (Ludlow-Hewitt)

نامەکەی بەڕێزتم بە ژمارە (P.O/19) لە ڕێکەوتی ٢ی حوزەیرانی ١٩٣١ بینی کە تایبەت بە سیاسەتی حکومەتی عێراق بەرانبەر کورد بۆ سەرۆک وەزیرانت ناردبوو، پێش ئەوەی بە غدا بەجێبێڵێت.

ئاگاداری بەڕێزتان دەکەمەوە حکومەتی عێراق بە نیاز نییە بە هەمان شێوەی لە نامەکەی جەعفەر پاشا لە ڕێکەوتی ١٩ی ئابی ١٩٣٠ هاتووە، لەم سیاسەتە لابدات کە بەڕێزیشتان لە یاداشتێکە ئاماژە پێکراودا، ئاماژەتان پێداوە.

خزمەتکارتان

ڕۆستەم حەیدەر

His Excellency E.R. Ludlow-Hewitt

C.B., C.M.G, D.S.O., M.C

Hid Britannic Majesty”s Acting High Commissioner For Iraq, Baghdad

شەخسی و نهێنی (ل ٢٢٦-٢٢٨)

ژمارە: S. O. 744

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٥ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێز هامفرێس

ژمارە (2251 d) ٣٠ی ئایاری ١٩٣١)

یاداشتی نوری (Nuri)یتان بۆ دەنێرم، پێموایە پێش ئەوەی ئێرە [بەغدا] بەجێبهێڵێت، ئەم کەسەتان بینیبوو. هەروەک ئاگادارن بەندی ٥ لە یاسای زمانە [خۆجێییەکان] ئەم ڕستەیەی خوارەوەی لەخۆ گرتووە.

بێجگە لە خزمەتگوزارییە تەکنیکییەکان و گۆڕینەوەی نووسراو لە نێوان بارەگا سەرەکییەکانی لیواکان و وەزارەتەکان و بارەگا سەرەکییەکەی لیوای مووسڵ و قەزاکان کە زمانی عەرەبی بەکار دەهێنرێت، زمانی کوردی لە قەزاکانی خوارەوە زمانی فەرمی دەبێت.

لە نامەکەی نوری بە ژمارە "d/o" و لە خاڵی "A"دا دەردەکەوێت، دەستەواژەی "خزمەتگوزارییە تەکنیکییەکانی" بۆ گشت ئەو فەرمانبەرانە لێکداوەتەوە کە لە وەزارەتەکانی وەک کاری گشتی، پۆستە و تەلەگرام و تەندروستیدا کار دەکەن. ئەم جۆرە لێکدانەوەیە دەبێتە هۆی کارانەبوونی یاسای زمانە خۆجێیەکان لە زۆربەی بەشەکانی خزمەتگوزاریی کارگێڕیی لە لیوا کوردییەکاندا.

ئەگەر سەیری لۆژیکی ئەنجامەکەی بکەی، دەبێ کورد لە نووسینگەکانی پۆستە و نەخۆشخانەکاندا زمانی عەرەبی بەکار بهێنن؛ واتە لە دوو دامەزراوەی کارگێڕیدا کە کورد زۆرترین پەیوەندی پێوەدەکەن.

پێش دەرچوونی نوری [لە بەغدا] باسی ئەم خاڵەم لەگەڵدا کرد؛ ئەویش دڵنیایی ئەوەیدا کە لە نامەکەیدا بۆچوونی وایە کە ""وەزارەتەکانی کاری گشتی، پۆستە و

تەلەگـرام و تەندروسـتی لەبەندەکانـی یاسـای [زمانـە خۆجێیـەکان] ڕێزپـەڕن“”. لـە ڕاسـتیدا، بەهەڵـە تێگەیشـتنێکی دروسـت کـردووە. ئـەو دڵنیایـی بـە منـدا کـە لێکدانـەوەی حکومەتـی عێـراق بـۆ دەسـتەواژەی ”خزمەتگوزارییـە تەکنیکییـەکان“” لـە بەنـدی ٥ی یاسـاکەدا، تەنیـا ئەماژەیـە بـە دامەزراندنـی سـتافی خزمەتگوزاریـی ڕاسـتەقینە لـەم وەزارەتانـەدا؛ بـۆ نموونـە دکتـۆرەکان، کارەباچییـەکان، ئەندازیـارەکان. هەروەهـا ئامـاژەی بەوەکـرد، فەرانبەرانـی ئاسـایی لـەم وەزارەتـە تەکنیکییانـە خەڵکـی خۆجێیـی دەبـن، ئەگـەر ئـەو خەڵکـەش وەدەسـت نەکـەوت، تەنیـا ئـەو کەسـانە دادەمەزرێـن کـە بـە زمانـی کـوردی قسـە دەکـەن و گووتـی، فەرمانبەرانـی نووسـینگەی پۆسـتە لـەو کەسـانە دادەمەزرێـن کـە بـە سـێ زمـان قسـە بکـەن.

داوام لــە نــوری کــرد، ئایــا دەتوانێــت لێکدانەوەکــەی حکومەتــی عێــراق بــۆ دەســتەواژەی ”خزمەتگوزارییــە تەکنیکییــەکان“ بخاتــە ســەر لاپــەرە و بنووســێتەوە، لەوەڵامــدا گووتــی ئــەوە دەکات.

بۆیـە یاداشـتێکم بـۆ حکومەتـی عێـراق نووسـی و داوامکـرد پێناسـەی خۆیـان بـۆ ئـەم دەسـتەواژەیە بخەنـەڕوو، بـەڵام دڵنیـا نیـم، ئایـا [لەمبـارەوە] دەتوانـم هیـچ پێناسـەیەکی دیارکراویـان لێوەرگـرم یـان نـا.

چونکـە ئـەم خاڵـە لـە جێبەجێکردنـی یاسـای زمانـە خۆجێیەکانـدا، خاڵێکـی زۆر گرنگـە، هەسـتم کـرد دەبـێ ئـەم زانیاریانەتـان بخەمـە بەردەسـت، ئەگـەر لـە جنێـڤ لەسـەر ئـەم بابەتـە گفتوگـۆ کـرا. ئەگـەر بـە بۆچوونـی بەڕێـزت گونجـاو بێـت، لەمبـارەوە دەتوانـی گفتـی پێویسـت لـە خـودی نـوری وەرگریـت کـە ئەمـڕۆ بەیانـی دوای ئـەوەی یەکترمـان بینـی بـە مەبەسـتی بینینـی بەڕێزتـان، ئێـرەی بـەرەو جنێـڤ بەجێهێشـت.

ئەگـەر بەڕێـزت دووبـارە سـەیری نامەکـەی نـوری بکەیتـەوە، دەبینـی لـە خاڵـی ”B“ی نامەکەیدا، تیشـکی خسـتووتە سـەر بەشـەکانی وەزارەتی ئەوقاف. لەبارەی ئەم خاڵە، داوام لـە ئیدمۆنـدز (Edmonds) کـردووە بزانێـت کاری ئـەم بەشـانە چییـە. ئەگـەر حاڵیحـازر لـە بەشـەکانی وەزارەتی ئەوقافدا زمانی عەرەبی بەکار بهێنرێت، لەوانەیە هیچ بەرهەڵسـتییەک

لە دژی پێشنیازەکەی نوری لە ئارادا نەبێت، بەڵام ئەگەر حاڵیحازر لە هەندێک لە بەشەکاندا، زمانی کوردی بەکار بهێنرێت، پێموایە باشترە پێداگری لەسەر ئەمە بکەین، ئەو بەشانە لە بەکارهێنانی زمانی کوردی بەردەوام بن.

لەبارەی خاڵی "C"، ئەم خاڵە ڕەچاو دەکەم و ئەگەر پێویست بوو داوا لە حکومەتی عێراق دەکەم زانیاریم پێبدات لەبارەی ئەو ڕێکارانەی دەگرێتەبەر بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو فەرمانبەرانەی ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن. بێگومان ئەو زانیارییانە لە جنێف بە کەڵکی بەڕێزت دێن.

خزمەتکارتان

E. R. Ludlow-Hewitt

Lieut-Colonel Sir Francis H. Humphrys

C.C.V.O., K.C.M.G., K.B.E., C.I.E

ژمارە ٢٢٥١ (ل٢٢٩-٢٣٠)

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا

٣٠ی ئایاری ١٩٣١

بەڕێز مێجەر یۆنگ

ئامـاژە بـە نامەکـەی سـێر هامفرێـس بـە ژمـارە (P.O/104) ڕێکەوتـی ٢٩ی ئایـاری ١٩٣١ی پەیوەسـت بـە جێبەجێکردنـی یاسـای زمانـە خۆجێیـەکان.

بەنـدی ٨ی یاسـاکە ئامـاژە بـەوە دەکات، دانیشـتوانی قـەزا کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ، لـە ڕێکەوتـی جێبەجێکردنـی ئـەم یاسـایە، بـۆ مـاوەی یـەک سـاڵ دەرفەتیـان هەیـە ئـەو شـێوەزارە کوردییـە هەڵبژێـرن کـە خوازیـارن [لـە کاروبـاری فەرمیـدا بـەکاری بهێنـن]. بۆیـە هیـچ پێویسـت نـاکات داوا لـە حکومەتـی [عێـراق] بکەیـن بـە زووتریـن کات ئـەم بەنـدە جێبەجـێ بـکات. سـەرەڕای ئەمـەش، تـا ئێسـتا خـودی یاسـاکە [لـە ڕۆژنامـەی فەرمیـدا] بـڵاو نەبووەتـەوە، بـەڵام لـە دووشـەممەی هەفتـەی داهاتـوو لـە ژمـارەی داهاتـووی ڕۆژنامـەی فەرمیـدا بـڵاو دەبێتـەوە.

سـەیری ئـەو داتایانـەم کـرد کـە ""لـەو"" یاداشـتەدا تایبـەت بـە ژمـارەی ئـەو فەرمانبەرانـەی لـە ناوچـە کوردییەکانـدا دەبـێ بـە پێـی یاسا زمانـی کـوردی لـەم ناوچانەدا ببێتـە زمانـی فەرمـی. ئاماژەیـان پێدرابـوو، بـە بـڕوای مـن لـە مـاوەی پێنـج مانگـی ڕابـردوودا ئـەو داتایـە گۆڕانـی بەسـەردا هاتـووە. بۆیـە داوا لـە وەزارەتـی ناوخـۆ دەکـەم تۆمـاری دامەزراندنـی نوێـم بداتـێ و تێیـدا ئامـاژە بـە نـاوی کەسـە دامـەزراوەکان و ئـەو کەسـانە بـکات کـە زمانـی کـوردی نازانـن. هـەر لەمبـارەوە دەمـەوێ ئامـاژە بـەوە بکـەم، هەرچەنـدە وەزارەتـە تەکنیکییەکانـی وەک کاری گشـتی، پۆسـتە و تەلەگـرام و تەندروسـتی لـە بەندەکانـی ئـەم یاسـایە ڕێزپـەڕ کـراون، بـەڵام لـە پڕکردنـەوەی پۆسـتەکانیتردا، بەتایبەتـی پۆسـتە کارگێڕییـەکان، حکومـەت لـە پێنـاو بەرژەوەنـدی گشـتیدا، دەبـێ بـە پێـی بەندەکانـی یاسـاکە هەمیشـە ڕەچـاوی پێوەرەکانـی لێهاتوویـی و شـیاوی بـکات.

بەرپرسیارێتی فەرمانبەران لە لیوا سنوورییەکاندا، بەرپرسیارێتییەکی گەورەیە. بۆیە لێهاتوویی سەرەکی بۆ ئەم فەرمانبەرانە پێش زانینی زمانی خۆجێیی بە لێهاتووی و هەبوونی شارەزایی فراوان لەسەر کاروباری خۆجێیی [ناوچە سنوورییەکان]بەندە.

خاڵێکیتر کە دەمەوێ ئاماژەی پێبکەم، زمانی فەرمی وەزارەتی ئەوقافە، لەو ناوچانەی زمانی کوردی دەبێتە زمانی فەرمی؛ شاراوە نییە وەزارەتی ئەوقاف وەزارەتێکی ئایینیە و عەرەبیش زمانی ئایینە، کەواتە گشت نووسراوەکان لە وەزارەتی ئەوقاف و بەشەکانی سەر بەم وەزارەتە دەکرێ بە زمانی عەرەبی بن.

دوای ئەوەی لەلایەن وەزارەتی ناوخۆوە لیستی ناوی فەرمانبەرانی [ناوچە کوردییەکانم پێگەیشت]، پرسی ئەو فەرمانبەرانە لەبەرچاودەگرم کە زمانی کوردی نازانن. هەروەها لە سروشتی ئەو ڕێکارانە ئاگادارتان دەکەمەوە کە حکومەتی عێراق بە نیازە لە چارەسەرکردنی ئەم پرسەدا بە پێی بەندەکانی یاسا جێبەجێ بکات.

خزمەتکارتان

واژوو: نوری ئەلسەعید

Major Hubert w. Young C.M.G. D.SO.

Councillor to H.E the High Commissioner for Iraq, Baghda

زۆر نهێنی (ل۲۳۱-۲۳۲)

شوێنی مانەوە

بەغدا، ٥ی حوزەیرانی ۱۹۳۱

بەڕێز

۱. ئاماژە بە نووسراوی زۆر نهێنی بەرێزتان بە ژێدەری "A" لە ڕێکەوتی ۸ی ئایاری ۱۹۳۱، کە بۆ سێر فرانسین هامفرێستان ناردبوو، شەرەفمەندم ڕەشنووسی بۆچوونەکانی حکومەتی خاوەنشکۆی [بەریتانیا]تان لەبارەی داواکارییەکەی "تۆفیق بەگ وەهبی" بۆ بنێرم کە بۆ کۆمەڵەی گەلان ناردبووی.

۲. هەر وەک بەڕێزتان ئاگادارن تۆفیق بەگ کۆپیەک لە داوکارییەکەی بۆ سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ناردووە، بۆ زانیاری بەڕێزت دەزانم نیگەرانی ئەم بابەتەی، سێر فرانسیس پێشنیازی کردووە کاتێک لە مانگی حوزەیران سەردانی جنێف دەکات، کۆپیەک لە ڕەشنووسی ئەو بینینانە بخرێتە بەردەم کۆمسیۆنی ئینتیداب. هەروەها پێشنیازی ئەوەی کردووە [کۆمسیۆنی ئینتیداب] ئاگادار بکرێتەوە، دوا سەرنجەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ، زانیاری زۆرتر لەبارەی ئەو داواکارییە لەخۆ دەگرێت کە لە زووترین کاتدا ئەو تێڕوانینانە، هاوپێچ لەگەڵ دەقی ڕەسەنی داواکارییەکان کە لە دوا دانیشتنی مانگی حوزەیرانی کۆمسیۆنی [هەمیشەیی ئینتیداب] دەخرێنەڕوو.

هاوپێچ لەگەڵ ئەم نووسراوەدا، ئەو داواکارییەتان بۆ بەڕێدەکەم کە لە نووسرای بەرێزتان بە هەمان ژێدەر، [ژێدەری "A"] ناردبووت.

گەورەم،

لەگەڵ ئەو پەڕی ڕێزدا، شەرەفمەندم بەوەفاترین و ملکەچترین خزمەتکارتان بم.

E. R. Ludlow-Hewitt

کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت لە عێراق.

سەرنجەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر داواکارییەکەی ڕێکەوتی ١٩ی نیسانی ١٩٣١ی تۆفیق بەگ وەهبی، تایبەت بە پێگەی کورد لە عێراقدا (ل ٢٣٣-٢٥٤)

پێش ئەوەی بە تێروتەسەلی تیشک بخرێتەسەر ناوەڕۆکی ئەم داواکارییە، بە بڕوای حکومەتی خاونشکۆ باشترە ئەم زانیارییانەی خوارەوە لەسەر داواکارەکە بخرێتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب.

تۆفیق بەگ خەڵکی سلێمانیە و لە ئیستامبۆل مەشق و ڕاهێنانی سەربازیی بینیووەوە و پێشتر لە سوپای تورکیا ئەفسەر بووە. لەماوەی داگیرکردنی سەربازی عێراق لەلایەن بەریتانیاوە، لە لیوای سلێمانی بەرپرسی کۆمیسۆنێک لە سوپای کوردەکان (Kurdish Levies) بووە، دواتر لە کانوونی دووەمی ١٩٢١دا چووەتە ناو سوپای عێراق. لە ساڵی ١٩٢٥ بووە بە ڕائید (Major). لە ساڵی ١٩٢٩ بەشداری لە خولێکی مەشق و ڕاهێنانی [سەربازی] لە ئینگلەنتەرا کرد و پلەکەی بۆ مقەدەم (lieutenant colonel) بەرزکرایەوە. لە شوباتی ساڵی ١٩٣٠ وەک فەرماندەی کۆلێژی سەربازی پاشایەتی دامەزرا. لە ساڵی ١٩٣٠ بوو بە موتەسەڕیفی سلێمانی. دووبارە لە ئابی ١٩٣٠ وەک موتەسەڕیف [سلێمانی] دەستنیشانکرایەوە. بە هۆی ناکارامەیی لەسەر داوای خۆی لە کانوونی یەکەمی ١٩٣٠ خانەنشین کرا.

پێش ئەوەی سەرنجدان لەبارەی سکاڵا تایبەتەکە کە لە داواکارییەکەیدا ئاماژەی بۆ کردووە، پێویست دەکات لە بەڵگەی جوداوە سەرنج بخرێتەسەر کۆمەڵێک خاڵ، ئەم بەڵگەیەش هاوپێچکراوە. ئەم سەرنجانەش بریتین لە:

١. بەخشینی دەسەڵاتی وەکیل بوون کە لەلایەن کۆمەڵێک کەسەوە واژووکراوە و دەسەڵات بە تۆفیق وەهبی بەگ دراوە کە نوێنەرایەتیان بکات.

٢. لێدوانێکی [کوردان] ڕەتکردنەوەی بۆچوونی نوێنەری باوەڕپێکراوی بەریتانیا لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب لە تشرینی دووەمی ١٩٣٠.

٣. کۆپیەک لە یاداشتی جەلادەت بەدرخان بۆ سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان.

با ئێستا تیشک بخەینە سەر ئەم خاڵانە:

١. دەسەڵاتی وەکیلبوون کە بانگەشەکەی تۆفیق بەگ پشتی پێدەبەستێت و لەلایەن ١٧ کەس واژوو کراوە، گوایە ""نوێنەرایەتی گەلی کورد دەکات کە ژمارەیان پتر لە ٨٠٠،٠٠٠ کەسە"". بۆ دەرخستنی بەهای ئەم بانگەشەیە، لە جێی خۆیدایە تیشک بخەینە سەر پێگەی هەر یەک لەم واژووکارانە و پوختەیەک لەسەر ئەم واژووکارانە بەم شێوەیەی خوارەوە بخرێتەڕوو:

مستەفا شەوقی: کوردێکی خەڵکی سلێمانییە. ئەفسەری سەربازی بووە لە سوپای تورکیا و دواتر بوو بە ئەفسەر لە سوپای عێراق. لە ساڵی ١٩٢٥ خانەنشین کرا. چەندین جار هەوڵیدا ڕۆژیاداشتێکی کوردی یاخود گۆڤارێک دەربکات، بەڵام سەرکەوتنێکی کەمی بەدەستهێنا.

فەتحوڵا ئەسعدەفەندی: خەڵکی شاری کۆییە (لیوای هەولێر)، پۆستێکی بچووکی لە وەزارەتی داد هەیە.

محەمەد ئەمین ئەفەندی: زەویدارێکی گەورەی قەزای ڕواندوزی سەر بە لیوای هەولێرە.

ئیسماعیل بەگی ڕواندوزی: کەسێکی ناوداری شاری ڕواندوزە؛ پێشتر لە ئەنجوومەنی نوێنەران، نوێنەر بووە.

سەعید [....ناوەکە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ] ئەفەندی: کوردێکی خەڵکی دیاربەکرە (تورکیا). دوای سەرهەڵدانی پشێوییەکانی تورکیا، وەک پەنابەرێک هاتە عێراق. لە دەوروبەری ساڵی ١٩٢٤، چاپخانەیەکی کوردی لە شاری ڕواندوز کردەوە؛ تێیدا هەفتانەنامەیەکی کوردی و چەندین نامیلکەی لەسەر مێژووی کورد بڵاو کردوەتەوە. بە هۆی سەرهەڵدانی نائارامی سیاسییەوە، چاپخانەکەی داخست و حاڵیحازر لە ڕێگەی وانە گوتنەوە (private teaching) بژێوی ژیانی دابین دەکات.

ڕەئوف بەگ. کوردێکی خەڵکی کەرکووکە؛ لە ساڵی ١٩٢٤ چووە ناو سوپای عێراق لە کۆتایی ١٩٣٠ خانەنشین کرا.

عوسـمان [....ناوەکـە ناخوێندرێتـەوە. وەرگێـڕ] ئەفەنـدی: کوردێکـی خەڵکـی سـلێمانییە، پۆسـتێکی بچووکـی لـە نووسـینگەی تۆمارکردنـی زەویـوزاردا هەیـە.

عەزیـز ئەفەنـدی عەبدولقادر: سـەر بـە خێڵی جافە و لـە قەزای خانەقیـن دەژیێت. ئەو هیـچ کات ئەندامـی ئەنجوومەنـی نوێنـەران نەبووە و هیـچ تۆمارێک لەبەردەسـت نییە، کە فەرمانبـەری حکومەت بووە.

سـەدیق پاشا ئەلقادری: کوردێکی دانیشـتووی بەغدایە؛ پێشـتر ئەفسـەر بووە لە سـوپای تورکیـا. لەلایـەن ڕووسـەکانەوە لـە سـەردانێک بۆ ئەم وڵاتـە، بەندکراوە و لـە دژی کۆلتاهاک (Koltahak) [ناوەکـە ناخوێندرێتـەوە. وەرگێـڕ] لـە سـاڵی ١٩١٩ شـەڕی کـردووە. لـە سـاڵی ١٩٢٠ لەگـەڵ مەلیـک حوسـێن لـە حیجاز بووە. دووبارە لە سـاڵی ١٩٢١ سـەردانی ڕووسـیای کـردووە. بـۆ ماوەیـەک لەلایەن سـوپای بەریتانیـاوە وەک وەرگێـڕ لە عێـراق، کاریکردووە.

عەلـی عیرفـان: خەڵکـی سـلێمانییە، سەرنووسـەری هەفتەیاداشـتی نیمچـە فەرمـی کوردییـە کـە لەلایـەن چاپەمەنـی شـارەوانییەوە دەردەچـێ.

شـێخ عەبدولقـادر: بـرای شـێخ مەحمـود (بڕوانـە ڕاپۆرتـی پێشـکەوتنەکانی عێـراق لـە مـاوەی نێـوان سـاڵانی ١٩٢٠ بـۆ ١٩٣١).

عەبدولقـادر ئەفەنـدی: کوردێکـی سـلێمانییە، لـە سـوپای تورکیـا بـوو. لەپـاڵ شـێخ مەحمـود لـە سـاڵی ١٩١٩ جەنـگاوە. لـە سـاڵی ١٩٢٣ لـە وەزارەتـی کاری گشـتی پۆسـتێکی بچووکـی وەرگرتـووە. دواتـر بـووە بـە فەرمانبـەری کۆمپانیـای نەوتـی عێـراق.

سەعید تەیب: خەڵکی بەرزنجەیە، شوناسەکەی گومانی لەسەرە.

سـەعید خەتیبـی [... ناوەکـە ناخوێندرێتـەوە]. شـێخێکی ناوچـەی قەرەداغـی سـەر بـە لیـوای سـلێمانییە.

شـێخ ئیسـماعیل: خەڵکـی ناوچـەی قەرەداغـە. شـێخێکی بچووکـی تەریقەتـی قادرییـە کـە ئایینێکـی دەروێشـییە و [دوو وشـە ناخوێندرێنـەوە. وەرگێـڕ].

[ناوەکـە ناوخوێندرێتـەوە] ئەمیـن ئەفەنـدی: کوردێکـی خەڵکـی سـلێمانییە، پێشـتر

لـە سـوپای تورکیـا ئەفسـەر بـووە. لـە پـاڵ شـێخ مەحمـود جەنـگاوە. لـەم دواییانـەدا لـە وەزارەتـی کاری گشـتی دامـەزراوە.

دکتـۆر شـوکری [....ناوەکـە ناوخوێندرێتەوە]: کوردێکـی دیاربەکرە (ئاناتۆلیـا). پەیوەندی بـە بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد لـە تورکیـا هەیە. لـە سـاڵی ١٩٢٦ چووە بەغـدا و توانی لـە ڕێگـەی قبوڵی هاووڵاتیبوون (naturalisation) ناسیاداشـتی هاووڵاتـی عێراق وەرگرێت.

جێگـەی ئامـاژە پێدانـە، لـە نامەکەیـدا بـۆ کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لـە ڕێکەوتـی ١٩ی نیسـان، تۆفیـق بـەگ بانگەشـەی ئـەوە دەکات دەسـەڵاتی ئـەوەی هەیـە بـە نـاوی گشـت نەتـەوەی کـورد قسـە بـکات، کەچـی دەسـەڵاتی وەکیلبوونـی پێـدراوە، تەنیا نوێنەرایەتـی کوردەکانـی عێـراق بـکات. هەروەهـا بەپێـی وردەکارییـەکان کـە لەسـەرەوە تایبـەت بـەو ١٧ کەسـەی داواکارییەکەیـان وژاوو کـردووە، خراوەتـەڕوو، ئـەم وردەکارییانـە نیشـانی دەدەن ئەو کەسـانە مافێکـی ئەوتۆیـان نییـە، ئـەم دەسـەڵاتە بەرفراوانـە بـە تۆفیـق وەهبی ببەخشـن [تا بە نـاوی گشـت گەلـی کورد قسـە بـکات].

[زیـاد لەمـەش] لـە نێـو واژووکارانـدا تەنیـا یـەک واژووکار سـەر بـە لیـوای مووسـڵە کـە نزیکـەی ١٨٠،٠٠٠ کـوردی تێـدا دەژیـن. لـە لیـوای هەولێـر کـە مەزەنـدە دەکرێـت نزیکـەی ٨٨،٠٠٠ کـورد تێیـدا بژێـت، تەنیـا سـێ واژووکار سـەر بـەم لیوایـەن؛ دوو کەسـیان خەڵکـی قـەزای ڕوانـدوزن، ئەویتریشـیان (فەتحـوڵا ئەسـعەد، وەرگێـڕ لـە وەزارەتـی داد) بانگەشـەی ئـەوە دەکات کـە سـەر بـە خێڵـی ئاکـۆی کۆییـە.

هیـچ واژووکارێـک لـە خێڵەکانـی دزەیـی، خۆشـناو و سـورچی [نـاوی خێڵێـک ناخوێندرێتـەوە. وەرگێـڕ] یاخـود خێڵـی بڵبـاس بوونـی نییـە کـە ژمارەیەکـی زۆری دانیشـتوانی هەولێـر لـەم خێڵانـەن.

هیـچ نوێنەرێـک لـە خێڵەکانـی کەرکـووک ئـەو داواکارییەیـان واژوو نەکـردووە و لـە گشـت ئەنـدام پەرلەمانەکانـی ڕابـردوو و ئێسـتا، تەنیـا یـەک کـەس نـاوی لـە بەڵگەکـەدا [داواکارییەکـەدا] هاتـووە.

هیـچ کەسێک لـە نـاو کوردەکانـی لیواکانـی کـوت و دیالـە (لـە نێـوان ئـەو کەسـانەی

ناوەکەیان لە داواکارییەکەدا هاتووە) ئەم داواکارییەیان واژوو نەکردووە.

٢. بەیاننامەی ڕەتکردنەوەی سەرنجەکانی نوێنەری باوەڕپێکراوی بەریتانیا لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب.

لێدوانی داواکارەکان لەبارەی ڕەتکردنەوەی لێدوانەکانی نوێنەری باوەڕپێکراوی بەریتانیا لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، ئەم خاڵانەی خوارەوە بەرجەستە دەکات:

(i) گوایە ئەم ڕەتکردنەوەیە بەو هۆیە نەبووە کە لە ڕێککەوتنی ساڵی ١٩٢٦ [لە نێوان بەریتانیا و حکومەتی عێراق] ئاماژە بە ناوی کورد نەدراوە، بەڵکو بەهۆی سەرکوتکاری بە پلان و پشگوێ خستنی داوا ڕەواکانی کورد بووە؛ بۆیە داواکارییە ڕەسەنەکە بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان بەرز کراوەتەوە.

داواکاری ئەم داواکارییە [واتە تۆفیق وەهبی]، یەکێک لەو کەسانە نییە داواکارییە ڕەسەنەکەی [ئەو داواکارییەی کە لەلایەن کوردەکان خرایە بەردەم کۆمەڵەی گەلان] واژوو کردبێ. لەوکاتەی داواکارییەکە خرایە بەردەم [کۆمەڵەی گەلان]، بۆ ماوەی زیاتر لە دوو مانگ موتەسەڕیفی لیوای سلێمانی بووە، واتە فەرمانبەری بەرپرسیار بووە بەرانبەر حکومەتی عێراق. بۆیە لەمبارەوە ئەمە بەرپرسیارێتی ئەو [واتە بەرپرسیارێتی تۆفیق وەهبی] بووە کە هەر حاڵەتێکی سەرکوتکردن و پشتگوێ خستنی داواکاری و مافێکی کوردەکان پەیوەندی بە حکومەتی عێراقەوە بکات. لە قسەکانی ئێستای ئەودا دیارە خۆی بە داواکارییە ڕەسەنەکەوە گرێ دەدات، بە بەرپرسیارێتی خۆی دەزانێت هاندەری پشت بەرزکردنەوەی ئەم داواکارییە ڕوون بکاتەوە. ناتوانێ بانگەشەی ئەوە بکات کە [دەسەڵاتی] ئەوەی هەیە ئەم کارە بکات. مەگەر خودی ئەو لەکاتی خۆیدا پێگەیەکی فەرمی گرنگی نەبووە. ئەو پەیوەندی ڕاستەخۆی لەگەڵ بەرزکردنەوەی داواکاریی بۆ کۆمەڵەی گەلان هەبووە، ئەم کارەش لە ڕوانگەی حکومەتی خاونشکۆی [بەریتانیا] کارێکی نابەجێیە. بەهەرحاڵ، لەوانەیە ئەمە [ئەرکی] حکومەتی بەریتانیا بێت پابەندی ئەو بۆچوونە بێت، چونکە لە ڕێککەوتنی ساڵی ١٩٣٠دا هیچ ئاماژەیەک بە ناوی کورد

نەکراوە، هەربۆیە کۆمەڵێک کەسایەتی لە ناو کوردەکاندا بیریان کردووەتەوە باشترە کەیسەکەیان بخەنە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان.

(ii) [پەیوەست بە] ناڕەزایەتی ئەو کەسایەتییانە لەبارەی داواکاری کورد داواکارییەکی ڕەوایە بۆ مافی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی خاکی باو و باپیرانیان لە چوارچێوەی پاشایەتی عێراقدا. ئەم بەڵێنەش لە ڕاگەیێندراوی ٢٤ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٢، لەلایەن حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا و حکومەتی عێراق بە کوردەکان درا.

ئەو بارودۆخەی کە تێیدا ئەم ڕاگەیێندراوە ڕاگەیێندرا بە تێروتەسەلی لە "ڕاپۆتی تایبەت لەسەر پێشکەوتنی عێراق لە نێوان سالانی ١٩٢٠-١٩٣١، ئاماژەی بۆ کراوە؛ بۆیە پێویست ناکات هیچ سەرنجێکیتری لەسەر بدرێت.

(iii) [ئەو بانگەشەیەی] کە گوایە نوێنەری باوەڕپێکراو [دوو دێڕی پەرەگرافەکە بە تەواوەتی بەهۆی خراپی کۆپیکردن ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ] خراوەتە بەندیخانە، چونکە ئەو [داوکاریی] بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان بەرزکردووەتەوە کە بە تەواوەتی گاڵتەجارییە.

ئەو بارودۆخەی لە سلێمانی بە هۆی ئاژاوەکانی ئەیلوولی ١٩٣٠ بووە هۆی دەستگیرکردنی ئەو کەسانە، لە تێڕوانینە سەرەتاییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ [لەسەر ئەم ڕووداوەدا] و لەسەر داواکاری کۆمەڵێک کەسایەتی کورد کە بۆ کۆمەڵەی گەلان بەرزکراوەتەوە، بە تێروتەسەلی باسی لێکراوە. تەنیا خاڵێک لەم لێدوانەی ئێستای داواکارەکەدا [واتە لە داواکەی تۆفیق وەهبیدا]، کە لەگەڵ ئەم بینینانە یەکتر ناگرنەوە، بریتیە لە ئاماژەدان بە کەیسەکەی تایبەت بە [بارودۆخی] خۆی. دوای دووبارە دووپاتکردنەوەی ئەوەی کە ئەو نوێنەری باوەڕپێکراوی کوردە، بانگەشەیەک کە ڕاست و دروستییەکەی خرایەڕوو، تۆفیق وەهبی بانگەشەی ئەوە دەکات بۆ بەغدا نەفیکراوە، کەچی دەخوازێت بگەڕێتەوەماڵەکەی لە سلێمانی. لە ڕاستیدا، هیچ ڕێکارێکی یاسایی یاخود کارگێڕیی نەگیراوەتەبەر بۆ ڕێگری کردن لە داواکارەکە کە بگەڕێتەوە سلێمانی، بەڵام ئەمە ڕاستە لەلایەن وەزارەتی ناوخۆوە ئامۆژگاریی کراوە

بـۆی باشـترە لـە بەغـدا بمێنێتـەوە. هـۆکاری ئـەم ئامۆژگارییـەش ڕوونـە و بـە بۆچوونـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ باشـترە داواکارەکـە ئـەم ئامۆژگارییـە پەسـەند بـکات.

لەبـارەی دوو لێـدوان کـە هاوپێچـی ئـەو داواکارییـە کـراوە کـە لەلایـەن میـرزا تۆفیقـی کـوڕی حاجـی ئەحمـەدی قـەزاز و شـێخ قـادر کـوڕی شـێخ سـەعیدی سـلێمانی واژووکـراوە، ئـەو بانگەشـەیەی لـە هـەردوو لێداوانەکـەدا هاتـووە کـە گوایـە دەسـتگیرکردنی ئـەوان بەهـۆی یاخیبوونەکـەی [سـلێمانییەوە] نەبـووە، بەڵکـو بـەو هۆیـە بـووە کـە لـە ناردنـی داواکاریـی [بـۆ بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان] بەشـدار بوونـە، لـەو تێڕوانینانـەی لـە سـەرەوە ئاماژەیـان پێکـرا، تیشـک خراوەتـە سـەر ئـەم بابەتـە. ئـەو ڕێـکارەی لـە دژی شـێخ قـادر گیراوەتەبـەر بـە پێـی بەنـدی ٤٠ لـە ڕێکارەکانـی ناکۆکـی تاوانکاریـی، مەدەنـی و خێڵەکـی بـووە، ئەمـەش لـە تێڕوانینەکانـی سـەرەودا ئامـاژەی پێـدراوە.

بانگەشـەکەیتر ئەوەیـە، گوایـە ئـەو دەسـتگیرکردنە بـە بـێ ئاگادارکردنـەوەی پێشـوەختە بـووە و هیـچ پێویسـتیش بـە بەکارهێنانـی هێـزی چەکـدار نەبـووە. لەمبـارەوە پێویسـتە ئامـاژە بـەوە بکرێـت لـە عێـراق هێـزی پۆلیـس لـە کاتـی ڕاپەڕاندنـی ئەرکـی ڕۆژانـەدا چـەک هەڵدەگرێـت. بـە لەبەرچاوگرتنـی ئـەم ڕاسـتییە و ئـەو ڕاسـتییەی پۆلیـس خەریکـی ڕاپەڕاندنـی ئەرکـی دەسـتگیرکردنی ئـەو کەسـانە بـووە کـە لـەو بڕوایـەدا بووە بەشـدارییان لـە [ڕووداوی یاخیبوونەکـەی سـلێمانیدا] کـردووە، یاخـود داڕێژەرانـی یاخیبوونەکـە بوونـە، یاخیبوونێـک کـە بـووە هـۆی گیـان لەدەسـتدانی چەندیـن کـەس کـە کارێکـی پێشـبینی نەکـراو بـوو، بۆیـە پۆلیـس بـەرەو ماڵـی گومانلێکـراوەکان چـوو [ئەویـش بـە بـێ ئـاگاداری پێشـوەخت] تـا نەتوانـن خۆیـان ئامـادە بکـەن بەرەنـگاری پۆلیـس ببنـەوە.

لەبـارەی دەسـتگیرکردنەکە کـە بـێ ئاگادارکردنـەوەی پێشـوەخت بـووە، ئەمـە ڕاسـتە؛ بـەڵام ئـەو دەسـتگیرکردنە بـێ ئاگادارکردنـەوەی پێشـوەختە لـە بارودۆخـی سـلێمانی لـە ڕۆژی ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٠دا، بـە بـڕوای حکومەتـی خاوەنشـکۆ کارێکـی پاسـاوهەڵگرە و بە پێـی بەنـدی ٢٤(ب) لـە یاسـای ڕێکارەکانـی تـاوان (Criminal Procedurs Regulations) بـووە. یاخیبوونەکـە بـووە هـۆی گیـان لـە دەسـتدانی سـەربازێک و ژمارەیەک لـە هاووڵاتـی مەدەنـی. لەوکاتـەدا پۆلیـس بیانـوی پاسـاوهەڵگری هەبـووە کـە لـەو بڕوایـەدا بێـت ئـەو

کەسانەی دەستگیریان کردوون بەشداربووی گردبوونەوەیەکی نایاسایی بوونە [دوایین دێڕی ئەم پەرەگرافە ناخوێندرێتەوە، وەرگێڕ].

(iv) [ئەو بانگەشەیەی] گوایە شتێکی دروست نییە کورد بە عێراقی هەژمار بکرێن.

حکومەتی خاوەنشکۆ لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا نییە و لەمبارەوە بە تەواوەتی پشتگیریی لە بۆچوونی نوێنەری باوەڕپێکراو دەکات.

(v) ئەو بانگەشەیەی گوایە لە ڕۆژی ڕێککەوتننامەی ساڵی ١٩٣٠ [....] حکومەتی عەرەب لەلایەن هێزی ئاسمانی بەریتانیاوە [.....] [پەرەگرافەکە ناخوێندرێتەوە، وەرگێڕ]

هیچ پێویست ناکات حکومەتی خاوەنشکۆ کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ئاگادار بکاتەوە، هەروەها هێزی ئاسمانی بەریتانیا هیچ کاتێک بۆ ئەم مەبەستە بەکار نەهاتووە، یاخود هیچ کات بۆ ئەم مەبەستە بەکار نایێت.

٣. یاداشتی ژمارە ٢٨٣٥ی ڕێکەوتی ١٧ نیسانی ١٩٣١، بۆ سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان.

واژووکاری ئەم یاداشتە، جەلادەت ئەمیر بەدرخان-ە، هاووڵاتی عێراق نییە و بە گوێرەی زانیارییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ، کۆمەڵەی خۆیبوون کە بە نوێنەرایەتی کەسانێکەوە [یاداشتی] ئاڕاستەی کۆمەڵەی گەلان کردووە، ئامانجە سەرەکییەکەی بریتییە لە بەرگریکردن لە مافی کورد و ئەرمەنییەکانی تورکیا. بۆیە حکومەتی خاوەنشکۆ بە پێویستی نازانێت هیچ سەرنجێک لە بارەی ئەو یاداشتە بخاتەڕوو.

****

ئێستا با تیشک بخەینەسەر خودی داواکە [واتە داواکاریی تۆفیق وەهبی].

ئەو هۆکارانەی خود-حوکمڕانی خۆجێی بۆ کوردەکانی باشوور کوردستان بە پێویست دەزانێت

بەبڕوای حکومەتی خاوەنشکۆ هەر جۆرە ڕێکارێك بۆ مامەڵەکردنێکی تایبەت، یاخود بەخشینی خود-حوکمڕانی خۆجێی بۆ کورد، ئەگەر زۆرتر بێت لەو ئاستەی لە بەرنامەی گرتنەبەری ڕێکاری تایبەت [بۆ کورد] کە هاوپێچ لەگەڵ بۆچوونەکانی

حکومەتـی خاوەنشـکۆ لەسـەر داواکاریـی کـورد کـە بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان بەرزیـان کردبـووە، خراوەتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب، زیاتـر بێـت، دەبێتـە هـۆی تێکدانـی ئاسـتی و ئارامـی لـە عێـراق و لـە گشـت ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتدا و پەیوەنـدی نێـوان کـورد و عـەرەب خراپـتر دەکات.

لەبـارەی بوژانـەوە و بەختـەوەری خـودی کـورد، حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـەو بڕوایەدایە لـە هەلومەرجـی ئێسـتادا، بەرژەوەنـدی ئێسـتا و بەرژەوەنـدی ئاینـدەی کوردەکانـی عێـراق باشـتر پارێـزراو دەبێـت لـە ڕووی سیاسـی و ئابوورییـەوە بـە عێراقـەوە بلکێنرێـن. مافـە کلتـوری و زمانـی کـوردەکان تـا ئاسـتێک بـە پێـی ئـەو ڕێـکارە تایبەتانـەی لەسـەرەوە ئامـاژە پێـدران پارێـزراون.

بـە بۆچوونـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ، گرتنەبـەری هـەر جـۆرە ڕێکارێـک بـۆ بەخشـینی خود-حوکمڕانـی خۆجێیـی دەبێتـە هـۆی تێکدانـی شـێوازی ئێسـتای دەوڵەتـی عێـراق؛ بەمجـۆرەش کـورد لـە هەمـوو جـۆرە کاریگەرییەکـی شارسـتانیبوون دوور دەکەونـەوە و ئاسـۆی گەشـەی ئابـوری و کۆمەڵایەتـی ئاشـتیخوازانە تێکدەچێـت، ئـەم پێشـکەوتنەش لـە پلانـی لکاندنیـان بـە دەوڵەتـی عێراقـدا ئامـاژەی بـۆ کـراوە.

کورد، عەرەب نین

حکومەتـی خاوەنشـکۆ هەمیشـە ڕەچـاوی جیاوازییـە نەتەوەییەکانـی نێـوان کـورد و عەرەبـی کـردووە. وادیـارە هیـچ پێویسـت نـاکات، یاخـود پەیوەنـدی بـەم تێڕوانینانـەوە نییـە کـە تییـدا ئامـاژە بـە دەمارگرژیـی تایفـە جیاوازەکانـی ئیسـلام بدرێـت، یاخـود بـەراوردی نێـوان پێگـەی کۆمەڵایەتـی ژنەکانـی کـورد و عـەرەب بکەیـن.

باشووری کوردستان زێدی نەتەوەیی و میراتی گەلی کوردە

لـە نەبوونـی پێناسـەیەکی ورددا لەبـارەی چەمکـی کوردسـتان واتـای چییـە، بـۆ حکومەتـی خاوەنشـکۆ سـەختە تێبینیەکانـی لەسـەر مشـتومڕە مێـژووی و ئەتنۆگرافییـەکان بخاتـەڕوو کـە لـە لاپـەڕەی [داواکارییەکـەدا] ئامـاژەی بۆکـراوە، هەروەهـا ئـەم بابەتـە پەیوەنـدی بـە پرسـی گرتنەبـەری

مامەڵەیەکی تایبەت لەبەرانبەر کورد نییە کە پێویستە حاڵیحازر بگیریتەبەر و باس لە جۆری ئەو پەیوەندییە دەکات کە بە درێژای ۱۰۰۰ ساڵ لە نێوان کورد و عەرەبدا بوونی هەبووە.

بەهەرحاڵ، حکومەتی خاوەنشکۆ دان بەوەدا دەنێت کە هەندێك ناوچە لە کوردستاندا هەن زۆربەی هەرە زۆری دانیشتووانەکەی کوردن؛ هەروەها بە بەردەوامی ئامۆژگاریی حکومەتی عێراق کراوە مامەڵەیەکی تایبەت لەگەڵ ئەم ناوچانەدا بکات کە [ئەم جۆرە مامەڵە تایبەتە] لەلایەن ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانەوە ڕاسپێردراوە.

زمان

حکومەتی خاوەنشکۆ پابەند دەبێت کوردەکان مافی بەکارهێنانی زمانی کوردییان هەبێت و ئەو مافە بە پێی یاسای زمانە خۆجێییەکان گەرەنتیکراوە، ئەم یاسایە لەلایەن پەرلەمانی عێراقەوە، لە دوایین دانیشتنیدا بڕیاری لەسەر درا.

نوێنەرایەتی کورد لە [پۆستەکانی] بەڕێوەبردن و پەرلەماندا

نوێنەرایەتی کورد لە پەرلەمانی عێراقدا، ڕێک هاوشێوەی نوێنەرایەتی عەرەبە، واتە یەک نوێنەر بۆ هەر بیست هەزار کەس لە ڕەگەزی نێرینە (مادەی ۳۵ لە دەستوری عێراق).

ئەمە ڕاست نییە حکومەتی عێراق خوازیارە گشت کوردەکان لە کەرتی خزمەتگوزاری گشتی دووربخات. لە کۆتایی ساڵی ۱۹۳۰، نزیکەی ۹۰ فەرمانبەری کورد لەو ناوچانەی بە ناوچەی کوردی ناودەبرێن کاریان دەکرد و ۷۲ ئەفسەری کورد لە ڕیزی سوپای عێراقدا خزمەت دەکەن.

دانیشتوانی کورد

هەروەک کۆمسیۆنی ئینتیداب ئاگادارە هیچ کاتێک سەرژمێرییەکی تەواو یاخود دروستی دانیشتوانی عێراق نەکراوە. تەنیا داتای بەردەست بریتییە لەو داتا مەزەندەکراوەی کە لە سەردەمی داگیرکاری سەربازی بەریتانیا لە ساڵی ۱۹۱۹ خراوەتەڕوو. بە گوێرەی ئەو داتایە، کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوانی کورد ٤٩٩،٣٣٥

کەسـە و ژمـارەی دانیشـتوانی عەرەبیـش ٢،٢٠٦،١٩٢ کەسـە. ئـەو ژمارەیـەش ٨،٦٤٥ کـوردی دانیشـتووی لیـوای کـوت و ١٣،٣٢٩ کـەس کـوردی دانیشـتووی لیـوای دیاله لەخـۆ دەگرێت.

ڕێسا و یاسا

ئـەوە قسـەیەکی ڕاسـت نییـە یاسـای وڵات بـە دروسـتی لـە ناوچـە کوردییەکانـدا جێبەجـێ ناکرێـت؛ هەروەهـا هیـچ پاسـاوێک بـۆ ئـەو قسـانە نییـە کـە دەڵێـت لـە دادگاکانـدا، هـەر کاتێـک ڕێـکارەکان بـە زمانـی کـوردی نەبـن، کوردەکـە دەدۆڕێنێـت.

تێبینییەکانـی داواکارەکـە [واتـە تۆفیـق وەهبـی] لەسـەر فەرمانبەرانـی لیـوای سـلێمانی هیـچ بنەمایەکـی لۆژیکـی نییـە، هەروەهـا ئـەو قسـانە پێویسـتیان بـە سـەلماندنە.

بەهـۆی سـەرۆک خێڵەکانـەوە دەسـەڵاتی حکومەتـی ناوەنـدی لـە ناوچـەی پشـدەر بوونـی نییـە و ئـەو ناوچەیـە تـا ڕادەیـەک کۆنتڕۆڵـی حکومەتی ناوەنـدی بەسـەرەوە نییە، دەکـرێ بڵێیـن ئەمـەش لەگـەڵ خواسـتی داواکارەکـە بـۆ ئۆتۆنۆمـی خۆجێیـی دەگونجێت.

پەروەردە و خوێندن

ئـەو بەڵگەنامانـەی خـوارەوە وەک پاشـکۆیەک هاوپێچـی تێڕوانینەکانـی [حکومەتـی خاوەنشـکۆ] کـراون:

ا لیستی تەواوی قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکانی عێراق.

ب بەیانێـک لەسـەر بـەراوردی داتاکانـی داهـات و ڕێـژەی تێچوونـی کەرتـی پـەروەردە لـە هـەر لیوایـەک بـە پێـی داتـای ساڵی ١٩٢٩-١٩٣٠.

هــۆکاری ســەرەکی لــە هاندانــی [قوتابیــان] بــۆ خوێنــدن بــە زمانــی عەرەبــی لــە قوتابخانــە کوردییەکانــدا بــۆ ئــەوە دەگەڕێتــەوە، ئــەو کەســانەی خوێندنــی قوتابخانــە تــەواو دەکــەن، بتوانــن بــۆ خوێندنــی بــاڵا بچنــە بەغــدا. ئەمــەش لــە بەرژەوەنــدی خــودی کوردەکاندایــە، چونکــە لــە توانــای حکومەتــی بەغــدا نییــە خوێندنــی بــاڵا بــە سیســتەمی دووانەیــی [واتــە بــە زمانــی عەرەبــی و کــوردی] لــە ناوچــە کوردییەکانــدا دابمەزرێنێــت.

ژمارەی قوتابخانەکان [وەک ئەوەی تۆفیق وەهبی باسی دەکات]، هەروەک لە خشتەی هاوپێچکراودا نیشاندراوە، دروست نین. ئەو قسەیەی دەڵێت زمانی کوردی ""ڕێگەپێدراوە"" دوورە لە ڕاستییەوە. لە خشتەکەدا، لەو قوتابخانانەی زمانی وانەگووتنەوە "کوردییە" ئەوە بەو مانایە دێت ئەم زمانە ئامرازی سەرەکی وانەگووتنەوەیە. لە قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکانی لیوای مووسڵ، زمانی کوردی تەنیا وەک ئامرازیی شەرحکردنی وانەکان بەکار دەهێنرێت، بەڵام لە کاتی وەگەڕخستنی یاسای زمانە خۆجییەکان، کە لەلایەن [پەرلەمانی عێراقەوە] پەسەندکراوە، [بە پێی یاساکە] کوردی دەبێتە زمانی وانەگووتنەوە، ئەویش هەر کاتێک دانیشتوانی ئەم ناوچەیە جۆری ئەو شێوازە کوردییە هەڵبژێرن کە خوازیارن بەکاری بهێنن. ژمارەی دانیشتووانی ناوچە کوردییەکان هەروەک لە سەرەوە ئاماژە پێکراوە ٨٠٠،٠٠٠ کەس نین، بەڵکو ٥٠٠،٠٠٠ کەسە.

ناکرێت ناوچە کوردییەکانی عێراق بە ئەلبانیا و فەڵەستن بەراورد بکرێن، چونکە تا ئێستا کوردەکانی عێراق زمانی نووسینیان نەبووە، تەنانەت تا ئێستاش ژمارەیەکی زۆر کەمی پەرتووک بە زمانی کوردی نووسراوە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەم ڕاستییە و بە بەراوردکردنی قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکان لەگەڵ قوتابخانەکانی لیواکانیتری عێراق، دەبینین کورد بە هیچ شێوەیەک پشتگوێ نەخراون. پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت ئەو ژمارانەی لە خشتەی هاوپێچدا خراونەتەڕوو لەبارەی ڕێژەی داهاتی خەرجکراو لە کەرتی پەروەردەدا، تەنیا ئەو داهاتەیە کە لە ناوچەکاندا کۆکراوەتەوە. واتە لە باجە سەپێنراوەکانی سەر خوێ و توتن، کە لە ناوچە کوردییەکانەوە دێن و لە بەغدا کۆ دەکرێنەوە، ئەگەر ناوچە کوردییەکان بەم بڕە داهاتە پشت ئەستور بن، ئەو بڕەی بۆ کەرتی پەروەردە لە ناوچە کوردییەکان تەرخان کراوە بە ڕێژەییەکی بەرچاو کەم دەبێتەوە.

بەهەرحاڵ، لە هەموو حاڵەتەکاندا دەتوانین ئەو پرسیارە بکەین، ئایا تێچوونی کەرتی پەروەردە، بڕەکەی بە پێی داهاتی هەر ناوچەیەک بێت یان نا، [بەڵام] حکومەتی خاوەنشکۆ لەو بڕوایەدایە کارێکی باش نییە حکومەتی عێراق ناچار بکەین پشت بەم پێوەرە ببەستێت.

ئـەو قسـەیەی گوایـە گشـت کەلوپەلـە کۆنـەکان بـۆ قوتابخانـە کوردییـەکان دەنێردرێـن و کـەل پەلـە نوێیـەکان بـە قوتابخانـەی عەرەبـەکان دەدرێـت، دوورە لـە ڕاسـتییەوە. کاتێـک بودجـە بـۆ دابینکردنـی کەلوپەلـی نـوێ تەرخـان دەکرێـت، ئـەو کەلوپەلـە لـە بـازاڕی ناوخـۆدا بـۆ قوتابخانـە گـەورەکان دروسـت دەکرێـن. دواتـر کەلوپەلـە کۆنـەکان بـۆ قوتابخانـە بچووکەکانـی گونـدەکان و ئـەو قوتابخانانـەی تـازە کراونەتـەوە دەنێردرێـن.

لەبـارەی قوتابخانـە سـەرەتاییەکان، دۆخـی کوردسـتان لـە دۆخـی لیواکانیتر جیـاواز نییە. حاڵیحـازر تەنیـا دوو قوتابخانـەی دواناوەنـدی لـە هەمـوو عێراقـدا بوونی هەیـە، یەکێک لە بەغـدا و یەکێـک لـە مووسـڵ. هەمـان شـت بـۆ وانەکانیـش ڕاسـتە، هـەم بـۆ قوتابخانەکانی کوردسـتان و هەمیـش قوتابخانەکانیـتری عێـراق گونجـاو نیـن. ڕاسـتە کۆلێـژی ڕاهێنـان لـە کوردسـتاندا بوونـی نییـە، بـەڵام قوتابییـە کـوردەکان دەتوانـن لـە هـەردوو کۆلێـژی ڕاهێنان (training collage) و قوتابخانەی پیشـەیی (technical school) لە بەغدا بخوێنن کە تێیدا کـورد و نەتەوەکانیـتر بـە پێـی ئەو ڕێژەیەی بـۆ هەر ناوچەیـەک دیارکـراوە، وەردەگیرێن. لە هـەردوو دامەزراوەکـەدا، وانـە، پۆشـاک و خۆراک بـە خۆڕاییە.

حکومەتـی خاوەنشـکۆ ئـاگادار کراوەتـەوە سـێ کـورد، نـەک دوو کـورد، وەک نێـردەی پەروەردەیـی (educational mission) دامـەزراون. ڕاسـتە ئەمـە ڕێژەییـە، ڕێژەیەکـی کەمـە؛ بـەڵام بـوون بـە ئەنـدام لـەم کۆمسـیۆنەدا پشـت بـە کێبڕکـێ دەبەسـتێت تـا دڵنیایـی بدرێـت قوتابیـە هەڵبژێـردراوەکان کەمتریـن مـاوە لـە دەرەوەی وڵاتـدا دەمێننـەوە و لەمبـارەوە تێچـووی حکومـەت کەمـتر دەبێـت.

کاری گشتی

مەبەسـتی [تۆفیـق وەهبـی] لـەم قسـەیە ئەوەیـە، گوایـە وەزارەتـی کاری گشـتی لیـوای سـلێمانی پشـتگوێ خسـتووە. (شـایانی ئامـاژە پێدانـە لـەم پەرەگرافـە و لـە پەرەگرافەکانیتریشـدا، تۆفیـق بـەگ، بانگەشـەی ئـەوە دەکات بـە نوێنەرایەتـی گشـت نەتـەوەی کـورد قسـە دەکات، کەچـی تەنیـا ئامـاژە بـە لیـوای سـلێمانی دەکات و خـۆی دوور دەگـرێ لـە ئاماژەکـردن بـە لیواکانـی هەولێـر، کەرکـووک و مووسـڵ).

ئەمــەی خــوارەوە پوختەیەکــە لــەو کارانــەی لــە مــاوەی ١٠ ســاڵی ڕابــردوودا لــە گشــت ناوچــە کوردییــەکان تــەواو کــراون.

ڕێگاکان

ڕێگای دهۆک-ئامێدی.

ڕێگای هەولێر-شەقلاوە-ڕواندوز-ڕایەت.

ڕێگای هەولێر-کۆیسنجەق.

ڕێگای کەرکووک -سلێمانی-هەڵەبجە.

ڕێگای سلێمانی-دوکان.

پردەکان

[ناوی ئەم پردە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

ئالوکا.

[ناوی ئەم پردە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

بێکاک سو.

[ناوی ئەم پردە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

بیناکان

سەرای بارزان.

سەرای [ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

سەرای قادرکەرەم.

سەرای گۆک تەپە.

سەرای قەرەداغ.

سەرای سلێمانی.

سەرای پێنجوێن.

سەرای هەولێر.

سەرای سورداش.

سەرای [ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

بنکەی پۆلیسی کانی ڕەش.

تانێل -بەهەمان شێوە-

سەگرمە –بەهەمان شێوە-

دەربەندی بازیان –بەهەمان شێوە-

[ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

قەرە هەنجیر - بەهەمان شێوە-

بازیان - بەهەمان شێوە-

پایکولی - بەهەمان شێوە-

عەربەت - بەهەمان شێوە-

موسن - بەهەمان شێوە-

سارایە - بەهەمان شێوە-

گەلی ساردە - بەهەمان شێوە-

[ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

والیاوە - بەهەمان شێوە-

[ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

تاسلوجە - بەهەمان شێوە-

[ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

[ناوی ئەم بینایە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

گۆمەسپان - بەهەمان شێوە-

بانەمان - بەهەمان شێوە-

گەلی عەلی بەگ - بەهەمان شێوە-

قوتابخانە، هەولێر

قوتابخانەی کچان، سلێمانی.

نووسینگەی پۆستە، هەولێر.

پۆستەی [ناوی ناوچەکە ناخوێندرێتەوە].

قوتابخانـەی کچـان لـە سـلێمانی لـە سـێ ژوور بـۆ قوتابیـان پێکدێـت؛ سـەرەڕای یـەک ژوور بـۆ مامۆسـتایان. سـەختە لـەوە تێبگەیـن بۆچـی دوو پـۆل لـە یـەک ژووردا دەخوێنـن، مەگـەر مامۆسـتاکان ژوورەکانیـان لـە نێـوان خۆیانـدا دابـەش کردبێـت و تەنیـا یـەک ژووریـان بـۆ خوێنـدن بەجێهێشـت بێـت.

ئاودێری و کشتوکاڵ

کێڵگەکانـی ناوچـە کوردییـە شـاخاوییەکان بـە کەڵکـی ئاودێـری نایێـن. سـەرەڕای ئـەوەش ،دۆخـی ئـەوان باشـترە لـە دۆخـی ناوچەکانـی باشـووری کوردسـتانی [عێـراق]، چونکـە دەتوانـن لـە ناوچەیەکـی بەرفراوانـدا چەندیـن جـۆرە بەروبومـی کشـتوکاڵی بـە بـێ ئاودێـری بەرهـەم بێنـن. هەروەهـا زۆربـەی گونـدەکان کانیاویـان هەیـە، خـودی خەڵکەکـە زۆر شـارەزایانە ئـەم ئـاوە بـۆ بەرهەمهێنانـی برنـج و سـەوزەوات بـەکار دێنـن.

لەبـارەی کشـتوکاڵ، بودجـەی گشـتی تەرخانکـراو بـۆ ئـەم کەرتـە بڕەکـەی لـە [بـڕە پارەکـە ناخوێندرێتـەوە بـەڵام لـە ژێـڕ ٩٠٠،٠٠٠ ڕوپیەیـە. وەرگێـڕ] ڕوپیـە زۆرتـرە. لـە م بـڕەش، بـڕی ٣٥٠،٠٠٠ ڕوپیـە بـۆ [کڕینـی دەرمانـی] دژە-کلـۆ خـەرج دەکرێـت کـە لـە

ناوچـە کوردییەکانـدا لـە ڕادەبـەدەر زۆرە.

بەڕێوەبەرایەتییەکانـی کشـتوکاڵ و بنکـەی تاقیکردنـەوەی ناوەنـدی تەنیا بـڕی ٢٠٠،٠٠٠ ڕوپیـە دەتوانـن لـەم کەرتـەدا خـەرج بکـەن کـە بـە یەکسـانی بەسـەر ناوچـە کوردنشـین و عـەرەب نشـینەکاندا دابـەش دەبێـت، چونکـە ئامانجـی کاری تاقیکردنـەوە سـوودگەیاندنە بـە سەرتاسـەری وڵات، نـەک تەنیـا ناوچەیەکـی دیارکـراو.

سـاڵانە بـڕی ١٨،٠٠٠ ڕوپیـە بـۆ بەرهەمهێنانی توتن خـەرج دەکرێت کە بـە تەواوەتی بۆ ناوچـە کوردییـەکان تەرخـان دەکرێت [چونکە توتـن تەنیا لەم ناوچەیـەدا بەرهەم دێت].

لـەم ڕوانگەیـەوە، ڕێژەیەکـی دادپەروەرانـە لـە یارمەتـی دارایـی لـە کەرتـی کشـتوکاڵدا، بـە شـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ یـان ناڕاسـەوخۆ، بـۆ ناوچـە کوردییـەکان خـەرج دەکرێـت.

لـەم سـاڵانەی دواییـدا، سـتافی وەزارەتـی کشـتوکاڵ بەدەسـت کـەم بوونـەوەی ڕێـژەی فەرمانبەرانیـان دەناڵێنێـت. لـە ئـەرزی واقیعـدا، تەنیـا سـتافێک کـە بەجێـماوە، سـتافی دژە-کلـۆ و ڕێنماییدەرەکانـی توتـن ماونەتـەوە.

هەڵبـەت ٢٥٪ چالاکییەکانـی فەرمانبەرانـی دژە-کلـۆ، پشـت بـە بـڕی کاری پێویسـت دەبەسـتێت. [واتـە ئەگـەر کلـۆ زۆر بـوو کاری ئەوانێـش زۆر دەبێـت و بـە پێچەوانـەوە]؛ بـەڵام بەشـی هـەرە زوری کارەکانیـان لـە ناوچـە کوردییەکانـە. هـەر ٩ فەرمانبـەری توتـن لـە ناوچـە کوردییەکانـدا دامـەزراون.

جگـە لەمانـەی سـەرەوە ئـەم وەزارەتـە تەنیـا چـوار فەرمانبـەری بـۆ ناوچـەکان هەیـە؛ کەواتـە ناوچـە کوردییـەکان پشـکی دادپەروەرانەیـان لـەو فەرانبەرانـەوە وەبەرکەوتـووە.

لەبـارەی توتـن کـە لـە داواکارییەکـەدا بـە تایبەتـی تیشـکی خراوەتەسـەر، ئـەم کارە هێـدی هێـدی بوژانـەوەی بەخـۆووە بینیـووە.

لـە سـاڵی ١٩٢٩دا، لـە ژێـر چاودێـری وەزارەتـی کشـتوکاڵ نزیکـەی شـەش تـەن و نیـو توتـن بەرهەمهێـنرا. لـە سـاڵی ١٩٣٠دا نزیکـەی ٢٠ تـەن توتـن بەرهەمهێـنرا، سـەرەڕای یـەک تـەن کـە لەلایـەن خـودی وەزارەتـەوە لـە تاقیگـەی پۆلێنکردنەکانـەوە بەرهەمهێـنرا.

دەبێ لەم ساڵەدا بڕی بەرهەمهێنراوی توتن زۆرتر بوو بێت. سەرەڕای کەمبوونەوەی ژمارەی ستافی بەشەکانیتری وەزارەتی [کشتوکاڵ]، بەڵام ژمارەی ڕێنماییکارانی بەشی توتن هەر وەک خۆی ماوەتەوە. بۆیە حکومەت بە نیازە لە ماوەیەکی نزیکدا چوار ڕێنماییەکاریتر [لە بەشی توتندا] دابمەزرێنێت.

لە کۆتایدا، بە چاوپۆشین لە هەندێك چالاکی زۆر سنورادری وەزارەتی کشتوکاڵ، ناتوانین ئاماژە بە هیچ کەیسێك بدەین بیسەلمێنێت ناوچە کوردییەکان پشتگوێ خراون.

لە نێوان چەندین پلان کە لەم ساڵانەی دوایدا لەلایەن وەزارەتی کشتوکاڵەوە بۆ باشترکردنی بەرهەمە جۆراوجۆرەکانی کشتوکاڵ لە عێراقدا خراونەتەڕوو، تەنیا پلانی تایبەت بە توتن پشتیوانی دارایی دەکرێت، ئەم بەرهەمەش تایبەتە بە ناوچە کوردییەکان.

تەندروستی

ئەوەی خوارەوە لیستی دامەزراوەکانی خزمەتگوزاریی تەندروستییە لە لیواکانی هەولێر، سلێمانی، کەرکووک و قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ.

لیوای مووسڵ

بنکەی تەندروستی زاخۆ

بنکەی تەندروستی دهۆک

بنکەی تەندروستی ئامێدی

بنکەی تەندروستی ئاکرێ

لیوای هەولێر

٣٠ قەروێلەی نەخۆشخانە و بنکەی تەندروستی لە شاری هەولێر هەن.

بنکەی تەندروستی کۆیسنجەق.

بنکەی تەندروستی شەقڵاوە

بنکەی تەندروستی باتاس

بنکەی تەندروستی ڕواندوز

لیوای سلێمانی

٢٠ قەروێلەی نەخۆشخانە و بنکەی تەندروستی لە شاری سلێمانی هەن.

بنکەی تەندروستی هەڵەبجە کە ٤ قەروێلەی هەیە.

بنکەی تەندروستی [ناوی شوێنەکە ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

بنکەی تەندروستی پێنجوێن

لیوای کەرکووک

بنکەی تەندروستی کفری

بنکەی تەندروستی تەوق

بنکەی تەندروستی توز

بنکەی تەندروستی چەمچەماڵ

بنکەی تەندروستی ئاڵتون کۆپری.

لە ساڵی ١٩٣٠، نزیکەی ٧٤٠ نەخۆش لە نەخۆشخانە خەوێنراون و ٣٦٤،٩٣٨ نەخۆشی سەرپێی سەردانی ئەم بنکە تەندروستیانەیان کردووە.

لەم لیستەی سەرەوەدا دەبینین، هەرچەندە ژمارەی بنکەکانی تەندروستی بە باشی بنیاتنراون، بەڵام لە ڕووی ژمارەی نەخۆشخانەوە کەموکوڕی لە ناوچە کوردییەکاندا هەیە. کەچی پێویستە ئاماژە بەوە بکەین نەخۆشخانەیەکی گشتی پێکهاتوو لە ١٢٠ قەروێلە لە مووسڵ و نەخۆشخانەیەکی گشتی پێکهاتوو لە ١٥٠ قەروێلە لە کەرکووک هەن کە دراوسێی ناوچە کوردییەکانن و لەم نەخۆشخانانەدا خزمەتگوزاریی پزیشکی بۆ چینە جۆراوجۆرەکان و ئەو کەسانەی پێویستیان بە چارەسەری تایبەت هەیە پێشکەش دەکرێت.

ڕاستە خزمەتگوزاریی تەندروستی لە کوردستان پێویستی بە بەرەوپێشبردن هەیە، تا بگاتە ئاست بەشەکانیتری عێراق؛ بەڵام ئەگەر تەنانەت بودجەش بۆ دروستکردنی نەخۆشخانە و بنکەی تەندروستی زۆرتر تەرخان بکرێت، دابینکردنی ستاف و فەرمانبەری پێویست بۆ ئەم دامەزراوانە گرفتێکیترە دەبێ ڕەچاو بکرێت.

لەبارەی هەندێك خاڵی تایبەت کە سکاڵاکار [واتە تۆفیق وەهبی] تیشکی خستبووسەر:

١. کۆی گشتی دامەزراوە تەندروستییەکان لە کوردستاندا، ٢٠ دامەزراوەیە، بەراورد لەگەڵ ناوچە عەرەبییەکانی عێراق [هاوشێوەی یەکن].

٢. یازدە پزیشک لە کوردستان خزمەت دەکەن، لەگەڵ کۆمەڵێک ستافی شارەزا لەم دامەزراوانەدا خزمەت دەکەن.

٣. حکومەتی عێراق زۆر گرنگی بە کەرتی تەندروستی لە کوردستان دەدات.

٤. لە ساڵی ١٩٣٠دا، ٢٤،٤٧٦ پرۆسەی کوتان (ڤاکسین) لە کوردستان ئەنجامدراوە؛ هەروەها لە بەغداوە کۆتەری گەڕۆک (Travelling Vacsinators) چوار جار بۆ کوردستان نێردراون تا لە هەڵمەتی کوتاندا یارمەتی کاربەدەستە خۆجێییەکان بدەن.

٥. شاری سلێمانی نەخۆشخانەیەکی هەیە کە لە ٢٠ قەروێلە پێکدێت و بەش دەکات. بینای نەخۆشخانەکە گونجاو نییە، بۆیە بڕیارە نەخۆشخانەیەکی نوێ دروست بکرێت. حاڵیحازر بەرنامەی دروستکردنی بینای خزمەتگوزاریی تەندروستی هەڵپەسێردراوە و تا ئێستا هیچ بنکەیەکی تەندروستی لە نەخۆشخانەکەی سلێمانیدا دروست نەکراوە.

نهێنی (ل ٢٢٥-٢٦٩)

C.P.M. 1192 (a)

کۆمەڵەی گەلان

جنێڤ.

٢٢ی حوزەیرانی ١٩٣١

کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب

عێراق

پاشکۆکانی تێڕوانینەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر داواکاری تۆفیق وەهبی، لە ڕێکەوتی ١٩ی نیسانی ١٩٣١ (١).

بڕوانە بەڵگەنامەی (C.P.M 1192)

*****

Confidential

C.P.M. 1192 (a)

LEAGUE OF NATIONS

Geneva, June 22nd, 1931

PERMANENT MANDATE COMMISSION

IRAQ

Appendices to the British Goverenment"s observations on the petition, dated April 19th, 1931, from Taufiq Wahbi Beg (1)

(1) See Dec. C.P.M. 1192

پاشکۆی (A)

لیستی قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکانی عێراق

(سنور: سەرتاسەری لیواکانی هەولێر و سلێمانی: قەزاکانی زاخۆ، ئامێدی، ئاکرێ، زێبار و دهۆک لە لیوای مووسڵ، گشت لیوا کوردییەکان جیا لە ناحیەکانی کەرکووک ، مەلحە، شوبیجە و قەرەتەپە)

لیوا	قەزا	شار	ناوی قوتابخانە	جۆر	ژمارەی پۆل	ژمارەی قوتابی	ژمارەی مامۆستا	نەتەوەی مامۆستاکان			زمانی وانەبێژی	تێبینی
								کورد	تورکمان	عەرەب		
سلێمانی	-	سلێمانی	ناودندی	ناوەندیی (intermediate)	٢	٣٢	٤	٢	١	١	کوردی	
	-	سلێمانی	سەرەتایی	سەرەتایی (primary)	٢	٥٦	٢	٢	-	-	""	بە قوتابخانەی ناوەندییەوە گرێدراوە
	-	سلێمانی	سلێمانی ١	سەرەتایی (elementary)	٤	١٤٩	٥	٥	-	-	""	
	-	سلێمانی	سلێمانی ٢	سەرەتایی (elementary)	٤	١٣٥	٦	٦	-	-	""	
	-	سلێمانی	قوتابخانەی کچان	سەرەتایی (primary)	٥	١٢٦	٥	٣	-	٢	""	
	-	قەرەداغ	قەرەداغ	سەرەتایی (elementary)	٣	٢٠	١	١	-	-	""	
	-	بازیان	بازیان	سەرەتایی (elementary)	٢	١٨	١	١	-	-	""	
	-	سورداش	سورداش	سەرەتایی (elementary)	١١	١٧	١	١	-	-	""	
	هەلەبجە	هەلەبجە	سەرەتایی	سەرەتایی (primary)	٦	٧١	٦	٦	-	-	""	
	""	پێنجوێن	پێنجوێن	سەرەتایی (elementary)	١	٢١	١	١	-	-	""	

	""	وارماوا	وارماوا	سەرەتایی (elementary)	١	٢٤	١	١	-	-	""	
	""	تەویلە	تەویلە	سەرەتایی (elementary)	٣	٣٠	١	١	-	-	""	
	شارباژێر	شارباژێر	شارباژێر	سەرەتایی (elementary)	١	١٣	١	١	-	-	""	
	""	بەرزنجە	بەرزنجە	سەرەتایی (elementary)	١	٢٤	١	١	-	-	""	
هەولێر	-	هەولێر	ناوەندی	ناوەندی (intermediate)	٢	٣٤	٣	٢	-	١	عەرەبی	
	-	""	سەرەتایی	سەرەتایی (primary)	٣	٥٣	٣	٢	١	١	کوردی	
	-	""	شوباتی هەولێر	سەرەتایی (elementary)	٣	١٢٠	٤	٣	١	١	""	
	-	""	هەولێری ٢	سەرەتایی (primary)	٦	١٦٥	٨	٢	١	٥	عەرەبی	بو جوویيەکان دامەزراوە
	-	""	هەولێری کچان	سەرەتایی (elementary)	٤	٩٠	٥	٢	-	٣	کوردی	مامۆستای ئافرەت هەیە
	-	شەقلاوە	شەقلاوە	سەرەتایی (primary)	٥	٨٥	٤	٣	-	١	""	بۆ کلدانییەکانە
	-	قۆرشئۆغلو (Qprshaqlu)	قۆرشئۆغلو	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٦	١	-	١	١	کوردی	
	-	عەنکاوە	عەنکاوە	سەرەتایی (elementary)	٤	٨٧	٤	-	-	٤	عەرەبی	
	مەخمور	مەخمور	مەخمور	سەرەتایی (elementary)	٣	٢٧	١	١	١	-	کوردی	
	""	گویر	گوێر	سەرەتایی (elementary)	١	٢٧	١	-	-	١	عەرەبی	
	""	دیبەگە	دیبەگە	سەرەتایی (elementary)	١	٢٩	١	١	-	-	کوردی	
	""	عەبدوڵا گۆجەلان	عەبدوڵا گۆجەلان	سەرەتایی (elementary)	٣	٤٠	١	١	-	-	""	

	کوی سنجەق	کوی سنجەق	کوی سنجەق	سەرەتایی (primary)	٦	٢٣٠	٧	٧	-	-	""	
	رانیه	رانیه	رانیه	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٢	١	١	-	-	""	
	ڕواندوز	ڕواندوز	ڕواندوز	سەرەتایی (primary)	٥	١٣٢	٥	٣	٢	-	""	
	-	باتاس	باتاس	سەرەتایی (elementary)	٢	٥٣	٢	٢	-	-	""	
	-	روست	روست	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٧	١	١	-	-	""	
	-	گەڵاڵە	گەڵاڵە	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٨	١	١	-	-	""	
کەرکوک	چەمچەماڵ	چەمچەماڵ	چەمچەماڵ	سەرەتایی (elementary)	٤	٥٧	٣	١	٢	-	کوردی	
		قەریەت عەسکەر	قەریەت عەسکەر	سەرەتایی (elementary)	١	١٦	١	١	-	-	""	
	گێل (Gil)	قادر کەرەم	قادر کەرەم	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٧	١	١	-	-	""	
	-	کەرکوک	ناوەندی	ناوەندی (intermediat)	٢	٦٣	٤	-	٢	٢	عەرەبی	
		""	سەرەتایی	سەرەتایی (primary)	٢	٧٦	٥	-	٥	-	""	
		""	ئەلقەلا	سەرەتایی (primary)	٥	١٣١	٧	-	٥	٢	تورکی	
		""	ئەلئیسرائیله	سەرەتایی (elementary)	٤	٨٩	٤	-	-	٤	عەرەبی	
		""	ئەل"" (کچان)	سەرەتایی (elementary)	٣	٨١	٣	-	-	٣	""	
		""	کلدیان	سەرەتایی (elementary)	٤	٨٠	٤	-	-	٤	""	
		""	"" (کچان)	سەرەتایی (primary)	٥	١٠٢	٥	-	-	٣	""	
		""	ئوجی کچان	سەرەتایی (elementary)	٤	٥٠	٣	-	٣	-	تورکی	

			قۆریەی کچان	سەرەتایی (elementary)	٣	٧٥	٣	-	٣	-	""	
		ئاڵتون کوپری	ئاڵتون کوپری	سەرەتایی (elementary)	٤	٥٣	٣	-	٢	١	عەرەبی	
		داقوق	داقوق	سەرەتایی (elementary)	٣	٥٥	٢	-	١	١	تورکی	
	کفری	کفری	کفری	سەرەتایی (primary)	٦	١٩٩	٧	-	٥	٢	""	
		توزخورماتو	توزخورماتو	سەرەتایی (primary)	٥	١٣٣	٦	-	٣	٣	""	
		بەستەملێ	بەستەملێ	سەرەتایی (elementary)	٣	٦٥	٢	-	-	٢	عەرەبی	
		ئەلبوسەباح	ئەلبوسەباح	سەرەتایی (elementary)	١	٢٤	١	١	-	-	کوردی	
		یەنیجە	یەنیجە	سەرەتایی (elementary)	٣	٥٤	٢	١	١	١	عەرەبی	
		لەیلان	لەیلان	سەرەتایی (elementary)	٣	٤٧	٢	٢	-	-	کوردی	

مووسڵ	زاخۆ	زاخۆ	زاخۆ	سەرەتایی (primary)	٦	١٦٠	٨	٢	١	٥	[لە قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکانی لیوای مووسڵ] وانەکان بە هەر دوو زمانی عەرەبی و کوردی دەگووترێنەوە، بەتایبەتیش لە پۆلەکانی سەرەتاییدا elementary) (classes
	زاخۆ	زاخۆ	زاخۆی کچان	سەرەتایی (elementary)	١	٨٥	٢	-	-	٢	
	زاخۆ	ئەلئاسی	ئەلئاسی	سەرەتایی (elementary)	٢	٢٥	١	-	١	-	
	دهۆک	دهۆک	دهۆک	سەرەتایی (primary)	٦	١٤٥	٧	٢	١	٤	
	دهۆک	بایدە	بایدە	سەرەتایی (elementary)	١	٥٠	٢	١	-	١	
	ئامێدی	ئامێدی	ئامێدی	سەرەتایی (primary)	٦	١٠٦	٦	-	-	٦	
	""	بامەڕنێ	بامەڕنێ	سەرەتایی (elementary)	٤	٩٠	٤	٢	-	٢	
	سنجار	سنجار	سنجار	سەرەتایی (primary)	٦	١٥٤	٨	-	-	٨	
	ئاکرێ	ئاکرێ	ئاکرێ	سەرەتایی (primary)	٥	١٠٠	٥	-	-	٥	
	زێبار	بیرا کەپرا	بیرا کەپرا	سەرەتایی (elementary)	٢	١٩	١	١	-	-	
	زێبار	بارزان	بارزان	سەرەتایی (elementary)	٣	٣٢	١	١	-	-	

پاشکۆی "B"

بەراوەردێک لە نێوان داهات و ڕێژەی تەرخانکراو بۆ کەرتی پەروەردە

(Statement pf comparative figures for revenue and percentage expenditure on education)

لیوا	داهات (ڕوپیە)	بڕی تەرخانکراو بۆ کەرتی پەروەردە	ژمارەی دانیشتووانی شار	ژمارەی قوتابخانە حکومییەکان کوڕ	کچ
هەولێر	١٣-١١,٤٣,٥٥٧	٧,٢٥	١٨٤,٨٨٢	١٧	١
بەغدا	٤-٢٧,٠٩,٣٦٨	١٢,٣٢	٢٩٩,٨٨٣	٢٩	٦
بەسرا	٨-٢٤,٨٢,٠٧٥	١٠,٤٥	٣١٦,٠٤٣	٣٥	١٢
حلە	٦-١٦,٧٦,٩٧١	٥,١٢	٤٧,٤٠٠	١٤	١
دولێم	٥-٦,٨٠,٥١٤	١٠,٢٦	٢٠,٩٦٥	١٢	١
دیالە	٣-١٣,٩٦,١٦١	٩,٧١	٧١,٨٤٥	٢١	١
دیوانیە	٣-٢٢,٦٢,٤٧١	٣,٧٠	٦٨,٤٩٤	١٧	١
عەمارە	٥-٢٣,٥٧,٣٣٠	٧,٧٩	٣٢,٤٠١	١٢	٢
کەربەلا	٩-٨-٤,١٩,٢٢٩	١٧,٨	٤٩,٨٢١	٩	١
کەرکووک	١٥-١١,٣٣,٦٠٣	١٠,٦٦	٢٨,٠٢٩	١٧	٤
کوت	٤-٧,٣٢,٦٩٠	١١,١٥	١٩,٩٧٠	١٢	١
مونتەفیق (Muntifiq)	٦-١٣,٢٦,٤٩٢	٨,٣٩	١٩,٩٠٩	١٨	١
مووسڵ	٥-٣٠,١٨,١٠٢	٢٠,٨٢	٢٢٢,٠١١	٦٠	١٧
سلێمانی	١-٦,٩٠,٦٤٣	٧,٨١	١٨٦,٢٨٩	١٣	١

پاشکۆی "C"

سەرژمێری فەرمانبەرانی کوردستان

ژ	یەکەی کارگێڕی	فەرمانبەری فەرمی (gazetted officials) عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج*	فەرمانبەری نافەرمی non-gazetted) (officials عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج*	کۆی گشتی عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج*
١	قەزای ئامێدی												
	١.بارەگای قەزا	-	٤	-	١	٥	١٠	٢	٤	٥	١٤	٢	٥
	٢. بارەگا:ناحیە	-	-	-	١	٢	٣	-	١	٢	٣	-	٢
	٣. بەرواری باڵا	-	١	-	-	١	-	-	-	١	١	-	-
	٤. نێروە و رێکان	-	١	-	-	١	-	-	-	١	١	-	-
کۆی گشتی بۆ قەزای ئامێدی		-	٦	-	٢	٩	١٣	٢	٥	٩	١٩	٢	٧
٢	قەزای ئاکرێ												
	١.بارەگای قەزا	٢	٢	١	١	٩	٤	-	٤	١١	٦	١	٥
	٢.بارەگا: ناحیە (سورچی)	١	-	-	-	-	١	-	-	١	١	-	-
	٣. عەشایری سەبعە	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-	-
کوی گشتی بۆ قەزای ئاکرێ		٤	٢	١	١	١٠	٥	-	٤	١٤	٧	١	٥
٣	قەزای دهۆک												
	١.بارەگای قەزا	٢	١	-	١	٨	٧	١	٧	١٠	٨	١	٨
	٢.بارەگا: ناحیە	١	-	-	-	١	١	-	٢	٢	١	-	٢
	٣.ناحیەی دوسکی	١	-	-	-	-	١	-	٢	١	١	-	٢
	٤. ناحیەی مزوری	-	-	١	-	١	١	١	-	١	١	٢	-
کۆی گشتی بۆ قەزای دهۆک		٤	١	١	١	١٠	١٠	٢	١١	١٤	١١	٣	١٢

٤	قەزای زاخۆ												
	١.بارەگای قەزا	٢	٢	-	١	٦	٥	-	١٠	٨	٧	-	١١
	٢.ناحیەی گولی	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-	-
	٣.ناحیەی سندی	-	١	-	-	١	١	-	٢	١	٢	-	٢
	٤.ناحیەی سلێڤانیا	١	-	-	-	-	١	-	٣	١	١	-	٣
کۆی گشتی بۆ قەزای زاخۆ		٤	٣	-	١	٨	٧	-	١٥	١٢	١٠	-	١٦
٥	قەزای زێبار												
	١.بارەگای قەزا	-	-	١	-	٣	٣	-	-	٣	٣	١	-
	٢.بیرا کەپرا	-	١	-	-	-	١	١	-	-	٢	١	-
	٣. ناحیەی شێروان	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٤. مزوری باڵا	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کۆی گشتی بۆ ناحیەی زێبار		-	١	١	-	٣	٤	١	-	٣	٥	٢	-
کۆی گشتی (Grand Total)										٥٢	٥٢	٨	٤٠

- * ک. ج واتە کریستیان و جولەکە و کەسانی دی.
- تێبینی: لە ١٠٠ فەرمانبەری غەیرە کورد کە لە خشتەی سەرەوە ئاماژەی پێدراوە، ٢٥ کەسیان زمانی کوردی بە باشی نازانن.

لیوای هەولێر

ژمارە	یەکەی کارگێڕی	فەرمانبەری فەرمی (gazetted officials)				فەرمانبەری نافەرمی (non-gazetted officials)				کوی گشتی			
		عەرەب	کورد	تورکمان	ک، چ	عەرەب	کورد	تورکمان	ک، چ	عەرەب	کورد	تورکمان	ک، چ
١	بارەگای لیوا (Liwa headquarters)												
٢	بارەگای هەولێر. قەزا												
	١.بارەگای قەزا	٥	٤	١	٢	١٧	٣٣	١٢	١٢	٢٢	٣٧	١٣	١٤
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی قۆش تەپە	-	١	-	-	-	١	١	-	-	٢	١	-
	٤.ناحیەی شەقڵاوە	-	١	-	-	-	٦	-	٣	-	٧	-	٣
	٥.ناحیەی عەنکاوە	-	-	-	-	-	-	-	٤	-	-	-	٤
	کۆی گشتی بۆ بارەگای قەزا	٥	٦	١	٢	١٧	٤٠	١٣	١٩	٢٢	٤٦	١٤	٢١
٣	قەزای کۆیە												
	١.بارەگای قەزا	-	٣	-	١	٥	١٦	٤	-	٥	١٩	٤	١
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی تەقتەق	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-
	کۆی گشتی بۆ قەزای کۆیە	-	٤	-	١	٥	١٧	٤	-	٥	٢١	٤	١
٤	قەزای مەخمور												
	١.بارەگای قەزا	-	١	-	-	١	٧	٢	-	١	٨	٢	-
	٢.بارەگای ناحیە	-	١	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی گوێر	-	١	-	-	١	-	١	-	١	١	١	-
	٤.ناحیەی کەندیناوە	-	١	-	-	١	٢	١	-	-	٣	١	-

کۆی گشتی بۆ قەزای مەخمور		-	٤	-	-	٢	٩	٤	-	٢	١٣	٤	-
٥	قەزای رانیە												
	١.بارەگای قەزا	-	١	-	-	١	٦	٢	-	١	٧	٢	-
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی چناران	-	١	-	-	-	١	-	-	١	٢	-	-
	٤.ناحیەی ناودەشت	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-
کۆی گشتی بۆ قەزای رانیە		-	٣	-	-	١	٦	٢	-	١	١١	٢	-
٦	قەزای ڕواندوز												
	١.بارەگای قەزا	١	٢	١	١	٢	١٦	١	-	٣	١٨	٢	١
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی بالک	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-
	٤.ناحیەی برادۆست	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	١	-
	٥.ناحیەی دێرە حەریر	-	١	-	١	-	١	-	-	-	٢	-	١
کۆی گشتی بۆ قەزای ڕواندوز		١	٥	١	٢	٢	١٩	٢	-	٣	٢٤	٣	٢
کۆی گشتی (Grand total) لیوای هەولێر										٣٣	١١٥	٢٧	٢٤

تێبینـی: لـە ٨٤ فەرمانبـەری غەیـرە کـورد کـە لـە خشـتەی سـەرەوە ئامـاژەی پێـدراوە، ٢٥ کەسـیان زمانـی کـوردی بـە باشـی نازانـن.

لیوای کەرکووک

ژ	یەکەی کارگێڕی	فەرمانبەری فەرمی (gazetted officials) عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج	فەرمانبەری نافەرمی (non-gazetted officials) عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج	کوی گشتی عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج
١	بارەگای لیوا												
٢	بارەگای قەزای کەرکووک ""												
	١.بارەگای قەزا	٧	٦	٤	٥	١٨	١٣	٤٥	٢٨	٢٥	١٩	٤٩	٣٣
	٢.بارەگای ناحیەی کەرکووک	-	١	-	-	-	-	١	-	-	١	١	-
	٣.ناحیەی ئاڵتون کوپری	١	-	١	-	٣	١	١	١	٤	١	٢	١
	٤.ناحیەی مەلها""	١	-	-	-	-	-	١	-	١	-	١	-
	٥.ناحیەی قەرەحەسەن	-	١	-	-	-	-	٣	-	-	١	٣	-
	٦. ناحیەی شوان	-	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-
	٧.ناحیەی شوباچە"" (Shubaucha)	١	-	-	-	-	-	١	-	١	-	١	-
	٨.ناحیەی تەوق	-	-	١	-	٢	-	٢	-	٢	-	٣	١
کۆی گشتی بۆ قەزای کەرکووک		١٠	٨	٧	٥	٢٣	١٤	٥٥	٢٩	٣٣	٢٢	٦٢	٣٥
٣	قەزای چەمچەماڵ												
	١.بارەگای قەزا	-	١	-	-	٢	٦	٧	-	٢	٧	٧	-
	٢.بارەگای ناحیەی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی ئاغجەلەر	-	-	١	-	-	-	٢	-	-	-	٣	-
کۆی گشتی بۆ قەزای چەمچەماڵ		-	١	١	-	٢	٦	٩	-	٢	٧	١٠	-
٤	قەزای گل												
	١.بارەگای قەزا	٢	-	-	-	١	٢	٤	-	٣	٢	٤	-
	٢.بارەگای ناحیەی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی سەنگاو	-	١	-	-	-	-	٢	-	-	١	٢	-

کۆی گشتی بۆ قەزای گل		٢	١	-	-	١	٢	٦	-	٣	٣	٦	-
٥	قەزای کفری												
	١.بارەگای قەزا	٢	٣	٢	-	٢	١	١٦	-	٤	٤	١٨	-
	٢.بارەگای ناحیەی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی قەرەتەپە""	-	١	-	-	٢	-	٣	-	٢	١	٣	-
	٤.ناحیەی شێروان	-	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-
	٥.ناحیەی تۆز	٢	-	-	-	٢	٥	٥	٢	٤	٥	٥	٢
کۆی گشتی بۆ قەزای کفری		٤	٤	٣	-	٦	٦	٢٥	٢	١٠	١٠	٢٠	٢
کۆی گشتی (Grand total) لیوای کەرکووک										٤٨	٤٢	١٠٦	٣٦

""لـەم ناحیانـەدا سـەرژمێریی نەتەوەیـی (racial statistics) نیشـان دەدات کـە کـوردەکان کەمینـەن.

تێبینـی: لـە ١٩٠ فەرمانبـەری غەیـرە کـورد کـە لـە خشـتەی سـەرەوە ئامـاژەی پێـدراوە، ٣٩ کەسـیان زمانـی کـوردی بـە باشـی نازانـن.

لیوای سلێمانی

ژ	یەکەی کارگێڕی	فەرمانبەری فەرمی (gazetted officials)				فەرمانبەری نافەرمی (non-gazetted officials)				کۆی گشتی			
		عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج	عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج	عەرەب	کورد	تورکمان	ک، ج
١	بارەگای لیوا	١	٦	٢	٥	١٠	٤٧	٤	١٥	١١	٥٣	٦	٢١
٢	بارەگای قەزای سلێمانی												
	١.بارەگای قەزا	-	-	-	-	١	٥	-	-	١	٥	-	-
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣.ناحیەی بازیان	-	١	-	-	-	٣	-	-	-	٤	-	-
	٤.ناحیەی قەرەداغ	-	١	-	-	١	٣	-	-	١	٤	-	-
	٥.ناحیەی سەرچنار	-	١	-	-	-	٢	-	-	-	٣	-	-
	٦.ناحیەی سەرۆچک	-	١	-	-	-	٣	-	-	-	٤	-	-
	٧.سورداشی باکوور""	-	١	-	-	-	١	-	١	-	٢	-	١
	٨.سورداشی باشوور""	-	١	-	-	-	٢	-	-	-	٣	-	-
	٩.ناحیەی تانجەڕۆ	-	١	-	-	-	٢	-	-	-	٣	-	-
	کۆی گشتی بۆ بارەگای قەزای سلێمانی	١	١٣	٢	٥	١٢	٦٨	٤	١٦	١٣	٨١	٦	٢٢
٣	قەزای هەڵەبجە												
	١.بارەگای قەزا	-	٣	٢	-	١	١٣	-	-	١	١٦	٢	-
	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	٢	-	-	-	٢	-	-
	٣. ناحیەی خورماڵ	-	١	-	-	-	٤	-	-	-	٥	-	-
	٤. ناحیەی پێنجوێن	-	١	-	-	-	٣	١	١	-	٤	١	١
	٥. ناحیەی وارماوا	-	١	-	-	-	٣	-	-	-	٤	-	-
	کۆی گشتی بۆ قەزای هەلەبجە	-	٦	٢	-	١	٢٥	١	١	١	٣١	٣	١
٤	قەزای شارباژێر												
	١.بارەگای قەزا	-	١	١	-	-	٦	١	-	-	٧	٢	-

	٢.بارەگای ناحیە	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	٣. ناحیەی ماوەت	-	١	-	-	١	١	-	-	١	٢	-	-
	٤.پشدەری ١ ""	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-
	٥.پشدەری ٢ ""	-	١	-	-	-	١	-	-	-	٢	-	-
کۆی گشتی بۆ قەزای شارباژێر		-	٤	١	-	١	٩	١	-	١	١٣	٢	-
کۆی گشتی (Grand total) لیوای سلێمانی										١٥	١٢٥	٢	-

تێبینی: لە ٤٨ فەرمانبەری غەیرە کورد کە لە خشتەی سەرەوە ئاماژەی پێدراوە، ١١ کەسیان زمانی کوردی بە باشی نازانن.

لـە هـەر جـۆرە ئامـاژەدان بـەم بابەتـە تکایـە ئامـاژە بکـە بـە نـووسراوی (E 3857/31/933) (ل ٢٧٠)

هەروەهـا ئاڕاسـتەکراوە بـۆ- نـاوی هیـچ کەسـێک نەهێنرێـت- ""جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە"" (Under-Secretary of State). وەزارەتـی دەرەوە، لەنـدەن، S. W. 1

جێگری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بۆچوونەکانـی خـۆی پێشـکەش دەکات بـە: جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ کاروبـاری کۆلۆنیـال، هەروەهـا بـە ڕێنمایـی وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، چەنـد کۆپیـەک لـەم نـووسراوەی خـوارەوە دەخاتـەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە

٩ی حوزەیرانی ١٩٣١

ئامـاژە بـە نـووسراوی پێشـوو: یاداشـتی نووسـینگەی کۆلۆنیالـی دەرەوە بـە ژمـارە (٣١/١/٨٨٠٢٠)، بەشـی دووەم، لـە ڕێکەوتـی ٣٠ی ئایـار.

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
بۆ: کۆمەڵەی گەلان، ٨ی حوزەیرانی	داواکاریی کورد بۆ کۆمەڵەی گەلان

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ...

14-5180 (2)

(ل٢٧١)

(Z 2837/3193)

S.W.1

٨ی حوزەیرانی ١٩٣١

سێر،

١. بەئاماژەدان بە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (E 855/31/73) لە ڕێکەوتی ٢٠ی شوباتی [١٩٣١]، هەروەها ""ئاماژە بە پەرەگرافی ٣ لە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (٩٣/٥١/١٦١٥) لە ڕێکەوتی ٢٧ی نیسانی [١٩٣١]، لەلایەن وەزیری [کاروباری دەرەوە] بەڕێز هێندرسۆن (Henderson) ڕاسپێردراوم چەند کۆپییەك لە یاداشتنامەی هاوپێچکراو کە تێبینییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لە شانشینی یەکگرتوو و بەریتانیای گەورە و باکووری ئیرلەندا لەسەر حەفت داواکاری کوردەکانی عێراق لە خۆ دەگرێت، بۆتان بنێرم، ئەم داواکارییانە لەلایەن کوردەکانەوە یاخود وەگ ڕاگەیێندراوە بە نوێنەرایەتی کورد خراوتەبەردەم [کۆمەڵەی گەلان].

٢. وەزیری کاروباری دەرەوە خۆشحاڵ دەبێت ئەگەر بەڕێزت ئەم یاداشتنامەیە بخەیتەبەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب. هەروەها ڕاسپێردراوم داوا لە بەڕێزتان بکەم کۆمسیۆن ئاگادار بکەیتەوە کە کۆمسیاری باڵا بۆ عێراق، سەردانەکەی بۆ ناوچە کوردییەکانی عێراق تەواو کردووە؛ بۆیە سەرنجەکانی سێر ف. هامفریس لە سەر ئەم سەردانە، بۆ بەخشینی زانیاری زۆرتر بە کۆمسیۆن، لە دانیشتنی داهاتووی کۆمسیۆندا دەخرێتەڕوو کە لەم مانگەدا گرێدەدەرێت.

گەورەم،

من خزمەتکاری ملکەچی بەڕێزتم...

سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان، جنێڤ

یاداشــتنامەی ســەرنجەکانی [حکومەتــی خاوەنشــکۆ] لەســەر کۆمەڵێــک داواکاریــی کــورد کــە خراوەتەبــەردەم کۆمەڵــەی گــەلان، هاوپێــچ لەگــەڵ یاداشــتی وەزارەتــی دەرەوە بــە ژمــارە (E 855/31/73) لــە ڕێکەوتــی ٢٠ی شــوباتی (ل ٢٧١-٢٧٧)

بـۆ بەئاسـانی ئامـاژە پێکـردن، داواکارییـەکان بەم شـێوەیەی خـوارەوە و بـە هەمان پیت هێمابەنـدی کـراوە کـە لـە سـەرنجەکانی یاداشـتنامە ڕەسـەنەکەدا ئاماژەیان بـۆ کراوە.

داواکاری هێمابەنـدی کـراوە بـە پیتـی "A": کـە لەلایـەن حەمەمیـن ئاغـا خورشـید ئاغـا و لایەنگرانـی، لـە ڕێکەوتـی ٢٤ی ئابـی ١٩٣٠ واژووکـراوە.

یەکـەم واژووکار پـاش ماوەیەکـی کـەم لـە ناردنـی داواکارییەکـە، نووسراوێکـی واژووکـرد و تێیـدا ئامـاژەی بـەوەدا کـە خزمەتکاریـی وەفاداریـی حکومەتـی عێراقـە و بـە تەواوەتـی لـەم حکومەتـە ڕازییـە. هەروەهـا لـە کاتـە جیاوازەکانـدا ئامـاژەی بـەوە کـردووە کـە بـە ویسـتی ئازادانـەی خـۆی ئـەم نـووسراوەی واژوو نکـردووە و ئـەم داواکارییـەی لـە ژێـر گوشـاردا واژوو نەکـردووە. خێڵەکـەی ئـەو تەنیـا ١٪ی کـورد پێکدێنێـت و تەنیـا دەسـەڵاتی بەسـە ١/٥ی خێڵەکـەدا هەیـە. واژووکارانـی دییـش کەسـایەتی گرنـگ نیـن.

ئــەم داواکارە ئــەو قســانە دووبــارە دەکاتــەوە گوایــە کۆمەڵــەی گــەلان بەڵێنــی دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـوردی داوە کـە لـە ژێـر چاودێـری ئینتیدابـی کۆمەڵـەی گەلانـدا بێـت. ئـەم داواکارییـە لە ٦٢یەمیـن دانیشـتنی ئەنجوومەنی کۆمەڵـەی گەلانـدا ڕەتکرایەوە.

هەروەها، تۆمەتی ئەوە دەخاتەڕوو کە گوایە:

ا گشـت فەرمانبـەرە حکومییەکانـی عەرەب و تورکـمان لە لیوای کەرکووک، بە شـێوەیەکی سـتەمکارانە و دڕندانـە مامەڵـە لەگـەڵ کورد دەکـەن، مامەڵەکـە هـەروەک مامەڵەکردنە لەگـەڵ کەسـێکی بێگانە.

ب هـەر لـە سـەرەتای دامەزراندنییەوە، حکومەتـی عێراق بە بەردەوامـی فەرمانبەری غەیرە کـورد لە لیوای کەرکـووک دادەمەزرێنێت.

بارودۆخــی کەرکــووک لــە مــاوەی ڕابــردوودا بــە هــۆی ئــەو دڵنیاییــەی لــە مانگــی

تەمووزی ۱۹۲۳ [بە نەتەوەکانی ئەم شارە] دراوە، ئاڵۆزبووە؛ پێویستە فەرمانبەری خۆجێیی لە پۆستە خۆجێییەکاندا دابمەزرێنرێن و زمانی خۆجێیی (تورکی) ببێت بە زمانی فەرمی. یاسای نوێی زمانەکان زۆر بە باشی و بە لۆژیکانە پێگەی زمانی دیارکردووە. هیچ بنەمایەک بۆ ئەم قسەیە نییە کە گوایە کوردەکانی لیوای کەرکووک بە ستەمکارانە و دڕندانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت.

داواکاری هێمابەندی کراو بە پیتی "B": لەلایەن عەزمی بەگی بابان و هاوڕێکانییەوە، ئەم داواکارییە لە ڕێکەوتی ۳۱ی ئابی ۱۹۳۰ و بە زمانی فەرەنسی نووسراوە. واژووکارانی ئەم داواکارییە هەر هەمان کەسن کە داواکارییە ڕەسەنەکەی کوردەکانیان لە ڕێکەوتی ۲٦ی جولای ۱۹۳۰، واژوو کردووە کە لە نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابدا خرایە بەر باس و گفتوگۆ.

تۆمەتە تایبەتەکانی ئەم داواکارییە بریتین لە:

ا یەکسەر لە دوای بڵاوکردنەوەی ڕێککەوتنامە نوێیەکە [لە نێوان عێراق و بەریتانیا، کورد] بە تێکڕایی ناڕەزایەتیان دژی ئەم ڕێککەوتنە دەربڕی، ئەو ناڕەزایەتییە بە دەرکردنی فەرمانبەرە کوردەکان لە لیواکەدا (ئاماژە بە لیواکە نەکراوە) وەڵامدرایەوە، بە شێوەیەک دەبا گشت فەرمانبەرەکان کورد بن، بەڵام فەرمانبەری عەرەب لە جێگەیان دامەزرا.

ئەم تۆمەتە هیچ ڕاستییەکی تێدا نییە. ڕێکاری زۆر ورد گیراونەتەبەر کە نیشان دەدات کۆی گشتی فەرمانبەرانی کورد لە لیواکانی هەولێر، کەرکووک ، سلێمانی و قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ لە نیسانی ۱۹۳۰دا (ڕێککەوتنامە نوێیەکە لە حوزەیرانی ۱۹۳۰ واژووکرا و بڵاوکرایەوە)، ۳۲٤ فەرمانبەر بوونە، هەروەها لە دێسمەبەری ۱۹۳۰ ژمارەی فەرمانبەرانی کورد ڕێک هەمان ژمارەی سەرەوە بووە. لەم ماوەیەدا کۆی گشتی فەرمانبەرە عەرەبەکان لە ١٦٥ فەرمانبەر بۆ ١٥٤ فەرمانبەر کەم بووەتەوە.

ب هەروەها گوایە سەرۆک وەزیران بە وەکالەت و کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت و حکومەتەکانی بەریتانیا و عێراق لەبارەی ڕەتکردنەوەی گشت داواکارییەکانی کورد ڕێککەوتوون بەو بیانووەی جێبەجێکردنیان لە ئەرزی واقیعدا ئەستەمە.

ئەمەش تا ئەو ئاستە ڕاستە کە ڕاگەیێندراوی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیی سەربەخۆ کارێکی ئەستەمە، بەڵام لە دەقی لێداونەکانی[(1)*] کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت کە لەمبارەوە داویەتی دەبینین ئیمتیازاتێکی بەرچاو بە داواکانی کورد دراوە.

داواکارییەکە باسی ئەوە دەکات ژمارەی کوردەکان لە عێراقدا لە ژمارەی عەرەبەکان زۆرترە، کەچی ئەمە هەر بابەت نییە، هەروەها داواکارییەکە بە ئارگیۆمێنتی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ کۆتایی هاتووە، ئەم ئارگیۆمێنتەش هاوشێوەی هەمان داواکارییە کە تێڕوانینەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لەبارەی داواکارییە ڕەسەنەکەی کورد لە ٢٦ی تەمووزی ١٩٣٠دا، تیشکی خستووەتەسەر.

داواکاری هێمابەندی کراو بە پیتی "D": لەلایەن عەلی کوڕی حەسەن و هاوڕێکانییەوە لە ڕێککەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠دا، واژووکراوە.

سەختە ڕاستی و دروستی ئەو واژووانە بسەلمێنرێت، چونکە دەگوترێت ئەو کەسانە هاووڵاتی ئێرانن، بەڵام بە پێی ئەو زانیارییانەی لەبەردەستدان، چەندین گوند کە ئاماژەیان بۆ کراوە، چۆڵکراون یاخود پێشتریش چۆڵ بوون، بەڵام گوندەکانیتر لە سنوری [نێوان عێراق و ئێران] دوورن.

داواکارییەکە باس لەوە دەکات، گوایە ئەو هاووڵاتییە ئێرانییانە، خوازیارن لە ژێر سێبەری حکومەتی بەریتانیا لە دەوڵەتێکی کوردی سەربەخۆدا بژین کە شێخ مەحمود فەرمانڕەوایی بکات. ئەم داواکارییەش پێویست بەوە ناکات هیچ سەرنجێکی لەسەر بدرێت.

داواکاری هێمابەندی کراو بە پیتی "E": لەلایەن جەعفەر سوڵتان و هاوڕێکانییەوە لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠، واژوو کراوە.

بەهای ئەم داواکارییە و داواکارییەکەی ١٤ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠ کە لەلایەن جەعفەر سوڵتانەوە واژووکراوە، دەکرێت لە ڕێگەی ئەم نووسراوەی خوارەوە

(١)* بڕوانە لاپەڕەی ١٩١ لە یاداشتی نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب (ژمارەی فەرمی No. C.643.M.262/1930 V1)

هەڵسـەنگاندنیان بـۆ بکرێـت کـە لەلایـەن جەعفـەر سـوڵتانەوە نـووسراوە، پرسـیاری ئـەوەی لێکـرا کـە ئایـا ئـەم واژووە، واژووکـەی خۆیەتـی یـان نـا:-

""مـن نامەکـەی بەڕێزتـان لەگـەڵ سـوپاس یاداشـتێکم بەدەسـت گەیشـت کـە زۆر بـە وردی خوێندمـەوە.

""لەبـارەی ئـەو مەزبەتەیـەی (methbeta) دەگۆترێـت لەلایـەن براکـەم، کوڕەکـەم و خـۆم واژووکـراوە، تەنیـا دەتوانـم ئـەوە بڵێـم هیـچ زانیارییەکـم لـەو بارەیـەوە نییـە و نـە مـن و نـە لایەنگرانـی مـن واژوویـان نەکـردووە. هەروەهـا نازانـم کـێ ئـەم واژووەی سـاختە کـردووە. بانگەشـەکانی نـاو مەزبەتەکـە لەگـەڵ بۆچـوون و خزمەتکارییەکانـی مـن یـەک ناگرنـەوە. زیـاد لەمـەش، خـودی خـۆم بـە ئێـوەم گووتـوە و نووسـیومەش کـە مـن کـوردم، بـەڵام خوازیـارم "کوردایەتـی" (KURDIYET) و [دامەزراندنـی یەکەیەکـی] کارگێڕیـی نەتەوەیـی کـورد، تەنیـا ئـەو کاتـە بێـت کـە لەلایـەن حکومەتـی بەریتانیـاوە ڕەزامەنـدی لەسـەر بدرێـت و بـە گونجـاو بزانرێـت. پێشـوازی لـە پشـتگیریی حکومەتـی بەریتانیـا دەکـەم [بـۆ دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـورد] ئەگـەر ئەمـە لەلایـەن بەریتانیـاوە پەسـەند بێـت. مەبەسـتم نییـە ئـەو جـۆرە کارانـە ئەنجـام بـدەم، کـە لەوانەیـە بـە دڵـی ئەفسـەرە سیاسـییە بەڕێـزەکان نەبێـت؛ هەروەهـا تـا ئەوکاتـەی مـن زینـدووم، خزمەتـی ""حکومەتـی سیاسـی"" دەکـەم و ملکەچـی خـۆم بـۆ فەرمانەکانـی دەسـەڵمێنم.

""دەمەوێـت تیشـک بخەمەسـەر ئـەوەی مـن ئـەو کەسـە نیـم دواییـن بڕیـاری بەدەسـت بێـت. هـەر کاتێـک بـە ڕەزامەنـدی حکومەتـی بەریتانیـا دان بـە مافـی کـورد نـرا و بـۆ ئـەم حکومەتـە کەسـێک هەڵبژێـردرا و دامەزرێـنرا، ئـەوکات هیـچ شـتێک ناکـەم تەنیـا ملکـەچ بـوون نەبێـت بـۆ ئـەو کەسـە. جیـا لەمـە، بەربژێـری کەسـێک بـۆ فەرمانڕەوایـی کردنـی کوردسـتان لـە دەسـەڵاتی هیـچ کەسـێکدا نییـە"".

داواکاری هێمابەنـدی کـراو بـە پیتـی "F": لەلایـەن شـێخ مەحمـود و هاوڕێکانـی لـە ڕێکەوتـی ٩ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٣٠، واژووکـراوە.

وەسـفی ۳۰ کـەس لـە واژووکارانـی ئـەم داواکارییـە، جیـا لـە شـێخ مەحمـود، بـە شـێوەی خوارەوەیـە:-

پـتر لـە نیـوەی لیسـتەکە نـاوی سـاختەن، یاخـود نـاوی منـداڵ و گەنجانـن. یەکێـک لـە واژووکـەرەکان نزیکـەی بیسـت سـاڵە مـردووە. ئەوانیـتر ئاغـای گونـدن و بـە چاوپۆشـین لـە دوو یـان سـێ نـاو، ئەوانیـتر کەسـانی گرنـگ نیـن.

ئـەم زانیارییانـە لەلایـەن کوردێـک دراون کـە شـارەزای خێڵـی پشـدەرە و نازانرێـت بـە چ مەبەسـتێک داوای ئـەم زانیارییانـەی لێکـراوە.

تۆمەتە تایبەتەکانی ناو ئەم داواکارییە بریتین لە:

ا عەربەکان خەڵکیان لە سلێمانی بە چەکی ئۆتۆماتیک، کۆمەڵکوژ کردووە.

ب (ب) زۆرێـک لـە ڕۆشـنبیرە کوردەکان، بـێ ئەنجامدانی هیـچ پێشـێلکارییەک، بەندکراون و زۆرێـک لـە کەسـایەتییە نـاودارەکان خراونەتـە بەندیخانـە و نەفی کراون.

ج سـکی منداڵـی هەفـت سـاڵە بـە سـەرە نێـزە کـون کونکـراوە، سـەرەڕای بریندارکردنـی منداڵانیتر.

ئەمانەی خوارەوە بێنە بەرچاوی خۆت:

ا ئـەو هەسـتەی بە ئەنقەسـت لـەم وشـانەدا خراوتـەڕوو مەبەسـتی بریتییە لـەوەی گوایە بـێ جیـاوازی و لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـی چەکـی ئۆتۆماتیکـی، لـە یاخیبوونەکـەی ٦ی ئەیلوولـدا تەقـە لـە خەڵـک کـراوە. ئـەم بانگەشـەیەش بە گوێـرەی خسـتنەڕووی ژمارەی بەرکەوتووانـی ڕووداوەکـەی سـلێمانی، کـە پیشـتر ئامـاژەی پێـدرا، لـە ڕاسـتییەوە دوورە.

ب وردەکاری تەواو [لەسەر ئەم ڕووداوە] پێشتر خراوەتەڕوو.

ج هیچ بەڵگەیەک نییە ئەم بانگەشەیە بسەلمێنێت.

نهێنی H. C. F. 54 (ل٢٧٨)

ئاماژە بە نووسراوی پێشوو

کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت

نهێنی، لە ڕێکەوتی ٥ی حوزەیرانی ١٩٣١

شوێنی مانەوە

بەغدا، ١٢ی حوزەیرانی ١٩٣١

گەورەم،

بۆ زانیاریتان شەرەفمەندم کۆپیەک لە:

١. ڕاپۆرتێک لەسەر بابەتی سیاسەتی [حکومەتی عێراق بەرانبەر] کورد و بابەتی یاسای زمانە خۆجێییەکان بخەمەڕوو.

٢. کۆپیەک لەم ڕاپۆرتە لە ڕێگەی پۆستەی هەواییەوە بۆ سێر فرانسیس هامفرێس لە جنێڤ، نێردراوە.

گەورەم، شەرەفمەندم بەوەفاترین و ملکەچترین خزمەتکاری بەڕێزت بم.

His Majesty”s

Principal Secretary of State For the Colonies

ڕێکەوت	وەسف
١١ی حوزەیرانی ١٩٣١	یاداشتی ژمارە (P.O.113) بۆ کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت، بەغدا

شوێنی مانەوە (ل ٢٧٩-٢٨٠)

بەغدا ١١ی حوزەیرانی ١٩٣١

ژمارە (P.O.113)

بەڕێز ڕۆستەم حەیدەر

داوا لە بەڕێزت دەکەم ئاماژە بە نامەکەی خاوەنشکۆ نوری پاشا بە ژمارە ٢٢٥١ لە ڕێکەوتی ٣٠ی ئایاری ١٩٣١ بکەیت، کە بۆ مێجەر یۆنگ ناردوویەتی. من دەرفەتی ئەوەم نەبووە کە لەگەڵ خاوەنشکۆ نوری پاشا، لەبارەی نامەکەی پێش چوونی بۆ ئەوروپا قسە بکەم؛ بە تایبەتیش لەبارەی پەرەگرافی سێیەمی نامەکەی کە پەیوەست بوو بە ستافی تەکنیکی لە کەرتی خزمەتگوازریی گشتی لە ناوچە کوردییەکانی عێراق.

لەمبارەوە بەڕێزی دڵنیای کردمەوە کە حکومەتی عێراق لە بەندی ٥ی یاسای زمانە خۆجێییەکان دەستەواژەی ""خزمەتگوزارییە تەکنیکییەکان""ی ڕوون کردووەتەوە؛ مەبەست لێی ستافی تەکنیکی ڕاستەقینەیە کە لە وەزارەتەکان دادەمەزرێن؛ بۆ نموونە، پزیشک، کارەباچی و ئەندازیار. ئاماژەی بەوە کرد کە ستافی ئاسایی لەو بەشانەی بە وەزارەتی تەکنیکی هەژمار دەکرێن لە خەڵکی خۆجێی دەبن، یاخود ئەگەر ئەم کارە مومکین نەبوو، تەنیا ئەو فەرمانبەرانە لە ناوچە کوردییەکان دادەمەزرێن کە بتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن.

داوام لە بەڕێزیان کرد، ئایا حکومەتی عێراق دەتوانێت لێکدانەوەکەی بۆ دەستەواژەی ""خزمەتگوزارییە تەکنیکییەکان"" بە نووسین بخاتەڕوو، بەڕێزی ئاماژەی بەوە کرد، ئەم کارە دەکات، چونکە خاوەنشکۆ نوری پاشا حاڵیحازر لە وڵاتدا نییە، داوا لە بەڕێزت دەکەم، ئایا دەتوانی لەبری حکومەتی عێراق ئەو دڵنیاییەی لەمبارەوە لەلایەن بەڕێزیەوە بە من دراوە، پشتڕاست بکەیتەوە.

پابەندیی [نوری پاش]م لە دواین پەرەگرافی بەڕێزیدا، تێبینی کردووە و هیوادارم لەلایەن بەڕێزتەوە لە زووترین کاتدا وەسفێک لەو ڕێکارانە بە دەستم بگات کە حکومەتی عێراق بەنیازە لەبارەی ئەو فەرمانبەرانەی حاڵیحازر لە لیوا کوردییەکان کار دەکەن و ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن، بگرێتەبەر.

خزمەتکارتان...

واژوو: E. R. Ludlow-Hewitt

ڕۆستەم بەگ حەیدەر، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران بە وەکالەت، بەغدا.

٣١ی حوزەیرانی ١٩٣١ (ل ٢٨١)

بەڕێز هاڵ (Hall)

کۆپیـەک لـە نووسراوێـک کـە لـە عێـراق هاتـووە، هاوپێـچ دەکـەم لەگـەڵ کۆپـی لـە دوو یەکـەم پاشـکۆکانی تایبـەت بـە تێڕوانینەکانـی [حکومەتـی بەریتانیـا] لەسـەر داواکارییەکـەی تۆفیـق وەهبیتـان بـۆ دەنێـرم، هیـوادارم ئـەم یاداشـتە پێـش ناردنی پۆسـتی ڕاسـتەخۆ لـە بەغـداوە بـۆ جنێـڤ، بـە دەسـتت بـگات.

ئێسـتا ئێمـە، ئێرەمـان بەجێهێشـت و تەنیـا کۆپیـەک لە خشـتەکانی سـەرژمێری [لەسـەر ناوچـە کوردییەکان]مـان پێیـە، بۆیـە زۆر بـاش دەبێـت، ئەگـەر بەڕێـزت کۆپیەکـمان بـۆ بگەڕێنیتـەوە تـا بـۆ وەزارەتـی دەرەوەی بنێـرم.

جێمـز (James) منـی ئـاگادار کـردەوە ئـەو یاداشـتەی بـۆ هیلتـۆن یۆنـگ (Hilton Young) کـە لەبـارەی هـۆگ (Hogg) بـوو، گەیشـتووەتە شـوێنی خـۆی. لۆدلۆ-هێویـت (Ludlow-Hewitt) ئـاگاداری کردووینەتـەوە، واتـە ئـەو کەسـەی ڕێگـری لـە بڕیـاری ئەنجومەنـی وەزیـران کـرد، گوایـە ئەمریکییـەک بە نـاوی مۆنـرۆ (Munroe) بانگێشـتکراوە لەبـارەی پـەروەردە ڕاوێـژ بـە حکومەتـی عێـراق بـدات.

مـن کاتێکـی خۆشـم لـە پشـووی هەفتانـە لـە کەمبریـج بەسـەر بـرد و ئەمـڕۆ بەیانـی گەڕاومەتـەوە.

خزمەتکارتان

Pedler

پۆستەی ئاسمانی (ل ٢٨٢-٢٨٣)

زۆر زۆر نهێنی A

شوێنی مانەوە

بەغدا، ١٢ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێزم،

١. شەرەفمەندم ئاماژە بە تەلەگرامی بەڕێزت بە ژمارە ٢٠٣ی ڕێکەوتی ١٠ی حوزەیرانی ١٩٣١ بدەم کە تایبەتە بە پاشکۆکانی یاداشتنامەی تێڕوانینەکانی [حکومەتی خاوەنشکۆ] لەبارەی داواکەی تۆفیق وەهبی کە هاوپێچ لەگەڵ نووسراوە زۆر زۆر نهێنیەکەمدا لە ڕێکەوتی ٥ی حوزەیرانی بۆ بەڕێزت نێردراوە.

٢. وەک ئاگادارم، دەزانم سێ هاوپێچ هەبووە:

١. وردەکاریی قوتابخانەکانی ناوچە کوردییەکانی عێراق.

٢. خشتەیەک کە بڕی تەرخانکراو بۆ پەروەردە لە هەر لیوایەک دەخاتەڕوو.

٣. ئامارێک لەبارەی نەتەوە و شارەزایی زمان-ی ئەو فەرمانبەرانەی لە ناوچە کوردییەکانی عێراقدا کار دەکەن.

٣.بەداخەوە کۆپیەکانی پاشکۆی (١) و (٢) بە هۆی پێداچوونەوە و گوشارێکی زۆری کارکردن، بۆئەوەی [پاشکۆکان] پێش گەشتەکەی سێر فرانسیس هامفرێس ئامادەبێت، هاوپێچی ڕەشنووسی تێڕوانینەکانی داواکارییەکە، نەکراوە. مێجەر یۆنگ، پاشکۆی سێیەمی لەگەڵ کۆمەڵێک ڕاپۆرتیتردا، لەگەڵ خۆی بۆ جنێڤ برد.

The Right Honourable

Lord Passfield, P. C.

Secretary of State for the Colonies

Downing Street, London, S. W.1

ئامار:

٤. مـن دوو کۆپـی لـە ئامـاری کەرتـی پـەروەردە (education) هاوپێـچ دەکـەم. هەروەهـا، چەنـد کۆپیەکیـتر بـۆ مێجـەر یۆنـگ لـە جنێـڤ دەنێـرم و هیـوادارم ئـەو کۆپییانـە پێـش دەسـتپێکردنی دانیشـتنی ئێسـتای کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب بەدەسـتی بـگات تـا بتوانێـت سـوودیان لێوەرگرێـت.

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزدا،

شەرەفمەندم بەوەفاترین و ملکەچترین خزمەتکاری بەڕێزت بم.

واژوو:

E. R. Ludlow-Hewitt

کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت بۆ عێراق

نهێنی (ل ٢٨٤)

شوێنی مانەوە

بەغدا ١٩ی حوزەیرانی ١٩٣١

بەڕێز..

شەرەفمەندم داواکارییەک لە ڕێکەوتی ٢٨ی ئاداری ١٩٣١، کە لەلایەن ژمارەیەک کورد واژوو کراوە بخەمە بەردەم کۆمەڵەی گەلان؛ هەروەها هاوپێچ لەگەڵ [کۆپیەک] لە وەرگێڕانی ئەم داواکارییە بۆ سەر زمانی کورد؛ هاوپێچ لەگەڵ ڕەشنووسی "تێڕوانینەکانی" [حکومەتی خاوەنشکۆ لەبارەی ئەم داواکارییە] تا بە شێوەیەکی گونجاو بخرێتە بەردەم کۆمەڵەی گەلان. ئەم داواکارییە لە ڕێکەوتی ٢١ی نیسانی ١٩٣١، پێشکەش بە سکرتاریەتی کۆمسیۆنی باڵا [لە عێراق] کراوە.

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزدا،

شەرەفمەندم کە بەوەفاترین و ملکەچترین خزمەتکاری بەڕێزت بم.

واژوو:

E. R. Ludlow-Hewitt

کۆمسیاری باڵا بە وەکالەت بۆ عێراق

The Right Honourable Lord Passfield, P. C.

Secretary of State for the Colonies Downing Street, London, S. W.1

٢٨ی ئاداری ١٩٣١ (٢٨٥-٢٨٩)

سکرتێری گشتی کۆمەڵەی گەلان

جنێڤ

لە ڕێگەی

بەڕێز کۆمسیاری باڵا لە عێراق

لە ساڵی ١٩٢٥ کۆمەڵەی گەلان، لە بڕیارێکدا، کوردستانی بە [وڵاتی] عەرەبەکان لکاند بەو مەرجانەی خوارەوە، تا بەم جۆرەش عێراق بتوانێت بچێتە ناو کۆمەڵەی گەلان:-

١. پێویستە [یەکەیەکی] کارگێڕیی لە کوردستاندا دابمەزرێت و شوناسی کورد (Kurdish nationality) پارێزراوبێت.

٢. لە کاتی سەربەخۆیی عێراق و بوون بەئەندامی کۆمەڵەی گەلان، دەبێ [یەکەیەکی] کارگێڕیی تایبەت بۆ کورد بە گوێرەی خواستیان دابمەزرێت.

حکومەتی عێراق هیچ یەک لەم مەرجانەی جێبەجێ نەکردووە؛ کەچی هەموو کارێکی بۆ لەناوبردنی نەتەوەی کورد ئەنجامداوە. کورد و نوێنەرەکانیان، بە تاکەکەسی یاخود بە دەستەجەمعی، بە نووسراو و بە گوتراو، بە بەردەوامی ناڕەزایەتییان دەربڕییەوە، بەڵام ئەو ناڕەزایەتییانە بێ وەڵام ماونەتەوە. حکومەتی بەریتانیا ئەرکی چاودێریکردنی خۆی بە جێ نەگەیاندووە و لە ئەنجامدا عەرەبەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی داواکارییەکانی نەتەوەی [کورد] ڕەشەکوژییەکی گشتیان لە سلێمانی ئەنجامدا.

تا ئێستاش دەسەڵاتی ئینتیداب بێ دەنگی هەڵبژاردووە و نەتەوەی کورد ناچار بووە بە دەستەجەمعی ڕاپەڕێت و پەنا بۆ سەرکردەی گەورە شێخ مەحمود ببات کە لە ژێر چاودێری ئەودا کۆمیتەیەک لەلایەن گشت سەرۆک خێڵەکانەوە هەڵبژێردرا تا بە پێی دەستوری کاتی [عێراق] ئەرکی بەڕێوەبەرایەتی و پێناسەکردنی مافەکانی گەلی کورد ئەنجام بدات. کوردەکان ئەم کۆمیتەیە بە نوێنەری فەرمی خۆیان هەژمار دەکەن.

جارێکیتر ئێمە داوای جێبەجێکردنی سێیەمین بڕیاری کۆمەڵەی گەلان دەکەین، تا دەرچوونی دوایین بڕیار داوا دەکەین ئەم کۆمیتە نەتەوەییە بە نوێنەری فەرمی نەتەوەی کورد هەژمار بکرێت. ئەم کۆمیتەیە کۆمیتەیەکی یاخیبوو نییە، بەڵکو کۆمیتەیەکە بۆ بەرگریکردن لە مافەکانی کورد. ئەم کۆمیتەیە مافی هیچ نەتەویەکیتری پێشێل نەکردووە، هەروەها بەنیاز نییە ئەم کارەش بکات، بەڵکو تەنیا داوای دانپێدانان بە مافەکانی گەلی کورد دەکات.

بۆ داگیرکردنی کوردستان، عەرەبەکان بە پێچەوانەی بڕیاری کۆمەڵەی گەلان، گوندەکانی کوردیان داگیرکردووە و بە پشتیوانی هێزی ئاسمانی بەریتانیا، دەستیان بە کوشتاری کورد کردووە. بەرانبەر ئەم ستەمکارییەدا، تاکەی دەسەڵاتی ئینتیداب بێ دەنگ دەمێنێتەوە. ئێمە داوا دەکەین حکومەتی بەریتانیا بە دادپەروەرانە کۆتایی بەم سەرکوتکارییە بهێنێت.

لەگەڵ ڕێزدا،

ئێمە شەرەفمەندین خزمەتکاری بەڕێزتان بین.

عەبدولرەحمان ئاغا، پشدەری.

حەسەنی عەبدول ئاغا، پشدەری.

سامینی (Samin-i) شاوەیس کەماڵەی، جاف.

حەمە حەسەن، تەرخانی جاف.

ڕۆستەمی حەمەی مەحمود، ڕۆژزادەی (Roghzadi) جاف.

عەبدولکەریم، جاف بەگزادە.

ئەحمەد، کوێخای بنگرد.

حەمە ئاغای گەلاڵی، جاف.

قادر ئاغای مستەفا ئاغا. پشدەری.

عەبدوڵا عەلی، کوێخای شیلانە.

پیرۆت، کوێخای بنگرد.

کامیل، ئەفسەری هەڵاتوو (deserter officer).

محەمەد تاڵب، شێخ ئیسماعیلی.

محەمەد ڕەشید، وانە (Waina).

محەمەد عەبدول حوسێن، بەرکێو.

حەسەن، کۆێخای جووت بڵاغ.

حەمە ئەمین، کۆێخای جافایەتی.

فەرهان، سەرۆک خێڵی چوچانی.

ئەفراسیاب، برازای جەعفەر سوڵتان.

مستەفا، کوڕی جەعفەر سوڵتان.

کاکە عەبدوڵا، هەمەوەند.

عەزیز، شێخی خێڵی بیزانی (Bizaini).

محەمەد ڕەشید، نوریک (سیوەیلی).

سەعید (Seyid) حەمزە، قەرە حەسەن.

ڕەشید، برادۆست.

فەتاح، برادۆست.

حەمدی، بارزانی.

میرانی ڕەشید، پشت گەلی.

عەبدولکەریم، عەبابەیلە.

ڕۆستەمی قادر، کوێخای دوکان.

بابا ڕەسوڵ، زەردەلیکاو.

شێخ ساڵح، پیسەکان (Pisakan).

عەبدولغەفور، چرچە قەڵا.

سەید (Said) ئاغا، جەعفەران.

نەجیم، سێوسێنان (Sewisenan).

محەمەد ئەمین، بانە.

محەمەد ساڵح، بانە.

دکتۆر؟

عەبدولخانی ؟، کەسایەتی سلێمانی.

شێخ فەرەج، داربەڕوو.

شێخ عیسا، درۆزینە (Dirozinah).

عەبدولقادر، سەگوماتان (Segumatan).

مەحمود ئاغا، ڕەبەت.

عوبەید ئاغا، ڕەبەت.

شێخ عەبدولغەفور، چرچەقەڵا.

ئەحمەدی ڕەحیم، مێسویی (Mesoyi).

ئەحمەدی حەمەی ئەحمەد. مێسوی.

حاجی محەمەد حەسەن، موختاری دێرەدەوار.

حەسەنی ئەحمەد، کوێخای کانی بەکتاش.

شێخ عەزیز، کۆێخای شێوەباز.

حەمە خورشیدی کاکل، موختاری ژاڵە.

حەمە ساڵی ئەمین، موختاری کچان.

عەبدوڵای خانزان، موختاری تیمار.

عەبدوڵرەحمان، موختاری هەمرەز. (پیتی یەکەمی ناوی شوێنەکە بە جوانی ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

حەمەی فەرەج، موختاری مێسوی مەلاخالید.

محەمەدی مەحمود، تیرەی شاتری لە خێڵی جاف.

فەرەجی حەمەی ڕەسوڵ، -هەمان زانیاری.

حەمە فەرەجی ئاغا، -هەمان زانیاری

مستەفا کوڕی عەبدولقادر.

شێخ عەبدولقادر.

محەمەد، خادەمولعولەما.

مەحمودی مارف، تیرەی شاتری لە خێڵی جاف.

مەحمودی ئەمین، تیرەی شاتری لە خێڵی جاف.

ڕۆستەمی ئەحمەدی پەروێز، تیرەی تەرخانی لە خێڵی جاف.

حەمەی شاسوار، -هەمان زانیاری

نوری، خانی حەمزە.

خێڵی داودە.

حەمە خورشید، بنەتیرەی (sub-section) عەلی بەگ، میلایلی، جاف.

حەمەخانی سلێمان، بنەتیرەی ڕەشۆبۆری، میکایلی.

فەتاحی کامەران، تیرەی رۆژزادە، جاف.

عوسمانی ئەمین، -هەمان زانیاری.

قادری وەیسی، -هەمان زانیاری.

محەمەدی عەلی، -هەمان زانیاری.

ڕەشیدی باوەجان، -هەمان زانیاری.

قادری حاجی سلێمان، تیرەی عەمەلە، جاف.

کەریم قوباد، پشدەری-گەڵاڵە، جاف.

خەلیفە حەسەن، تیرەی بشاکی (Bshaki)، جاف.

ئەحمەد بەگ، تیلاکۆ، جاف.

ڕەمەزانی باغشا، شوانکارە، جاف.

حەمەی فەتاح، عەلی وەیسی، میکایلی، جاف.

حەمە عەلی مارف، نەوڕۆڵی، جاف.

عەبدوڵای حەمەی خواکەرەم، نەوڕۆڵی، جاف.

محەمەدی سوڵتان ئەحمەد بەگ. یەزدان بەخشی.

عەبدولمحەمەد، سادانی، جاف.

حەمە عەلی مورادخان، بۆداخی.

سەعید (Seyid) محەمەد، تاوگۆزی.

سەعید مەحمود، -هەمان زانیاری.

حەمەخانی سلێمان، نەوڕۆڵی، جاف.

ئەمینی عەزیز، -هەمان زانیاری-.

عەلی عەزیز، -هەمان زانیاری.

یاداشتی سەرنجەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لە شانشینی یەکگرتووی بەریتانیای گەورە و باکووری ئیرلەندا، لەسەر داواکاری بەرزکراوە بۆ بەردەم کۆمەڵەی گەلان لە ڕێکەوتی ٢٨ی ئاداری ١٩٣١، گوایە لە لایەن کۆمەڵە کوردێك نووسراوە. (ل٢٩٠-٢٩١).

سەرەتا پێویستە تیشک بخرێتە سەر واژووکارانی [ئەم داواکارییە]. بە گشتی ٨٧ واژوو لەبارەی داواکارییەکە هەیە. زۆرێک لە ناوەکان ناتوانرێت بخوێندرێنەوە، وادیارە زۆربەی هەرە زۆری [ناوەکانیش] لە لایەن یەک کەسەوە نووسراون. وەها دەردەکەوێت زۆربەی هەر زۆری واژووەکان واژووی ئەو کەسانە نییە کە ناوەکانیان نووسراوە.

بێگومان شێخ مەحمود هەوڵی وروژاندنی داواکارییەکەی داوە، کە لە کاتی خۆیدا لە دژی حکومەتی عێراق بە ئاشکرا یاخیببوو. یەکێک لەو واژووانە واژووی "کەمال"ە و واژوویەکی ڕاستەقینەیە. ئەو ئەفسەرێکی حکومەتی عێراقە لەکاتی ئۆپەراسیۆنەکەی [حکومەتی عێراق لە دژی شێخ مەحمود، لە سوپا هەڵاتوو چووە پاڵ هێزەکانی شێخ مەحمود. هەڵبەت، ئەو مافی ئەوەی نییە بە ناوی ئەفسەرە کوردەکانیترەوە قسە بکات کە بەوەفاداری [حکومەتی عێراق] ماونەتەوە.

زۆربەی هەرە زۆری کەسانی دی کە ناویانهاتووە سەرۆکی گوندێکی بچوکن، یاخود سەرۆکی تیرەیەکی بچووکی خێڵی جافن؛ ئەمەو کۆمەڵێک کەسیتر کەسانی بەرجەستەی کۆمەڵگای خۆجێین و بە لایەنەگری کەسیی شێخ مەحمود هەژمار دەکرێن.

ئێستا با تیشک بخەینە سەر خودی داواکارییەکە.

١. پێویست ناکات حکومەتی خاوەنشکۆ بۆ کۆمەڵەی گەلان ڕادەی ئەو بە بانگەشە هەڵانە لەبارەی بڕیارەکەی کۆمەڵەی گەلان بخاتەڕوو، کە داواکارییەکە بەم بانگەشە هەڵەوە دەست پێدەکات.

٢. ئەمە لە ڕاستییەوە دوورە حکومەتی خاوەنشکۆ لە عێراق دا ڕەچاوەی بەرژەوەندییەکانی کوردی نەکردووە ؛ کۆمسیۆنی ئینتیداب زۆر بە باشی ئاگاداری ئەم بابەتەیە؛ ئەویش لە ڕێگەی ئەو ڕاپۆرتانەی لەمبارەوە حکومەتی خاوەنشکۆ پێشکەشی کۆمەڵەی گەلانی کردووە کە تا چ ڕادەیەکی باش لەلایەن نوێنەرەکانی

حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە عێـراق بەرژەوەنـدی کـورد لەبەرچـاو گیـراوە.

٣. لەوانەیـە مەبەسـت لـە تۆمەتـی ئەنجامدانـی ڕەشـەکوژیی لـە سـلێمانی، ئامـاژە بێـت بـە پشـێوییەکانی کاتـی هەڵبژاردنەکانـی سـاڵی ١٩٣٠. [لـە داواکاریـی پێشـوی کـورد تیشـک خراوەتەسـەر ئـەم پرسـە]، بۆیـە لەبـارەی ئـەو ڕووداوە زانیـاری تێروتەسـەل خراوەتـە بـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان کـە بـە هەمـان داواکاریـی پێشـووی کـورد پەیوەسـت بـوو.

٤. ""کۆمیتـەی هەڵبژێـردراو لەلایـەن سـەرۆک خێڵەکانـەوە بـۆ ڕاپەڕاندنـی کاروبـاری کارگێڕیـی بەپێـی دەسـتوری کاتی""داواکارییەکـە ئامـاژەی پێـدەدات، لەوانەیـە ئـەم کۆمیتەیـە لەلایـەن کەسـانێکەوە پێکهاتبێـت کـە چەنـد کەسـێك بـن زوو لەبەریـەك هەڵدەوەشـێنەوە، یاخـود لەلایـەن سـەرکردەکانی یاخیبووەکانـەوە لـە ژێـر فەرماندەیـی شـێخ مەحمـود پێکهێنرابێـت.

لـە ١٣ی ئایـاری ١٩٣١، شـێخ مەحمـود ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق کـرا؛ لـەم کاتـەوە زۆربـەی لایەنگرانـی جیـا لـە یـەک یـان دوو کـەس نەبێـت، ملکەچـی خۆیـان [بـۆ حکومەتـی عێـراق] ڕاگەیانـدووە و لەلایـەن حکومەتـی عێراقیشـەوە بـە مەرجگەلـی زۆر جوامێرانـە لێیانبـوراوە.

پێویسـت بـە خسـتنەڕووی تێبینـی زیاتـر لەسـەر ئـەم داواکارییـە نـاکات و حکومەتـی خاوەنشـکۆ داوا لـە کۆمەڵـەی گـەلان دەکات ئـەم داواکارییـە شـایانی ئـەوە نییـە بەجیـددی ڕەچـاو بکرێـت.

لـە هـەر جـۆرە ئاماژەدانێك بـەم بابەتـە، تکایـە ئامـاژە بکـە بـە نـووسراوی ژمـارە (E 2837/31/93)

هەروەهـا ئاڕاسـتەکراوە بـۆ- نـاوی هیـچ کەسـێک نەهێنرێـت- ""جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە"" (Under-Secretary of State). وەزارەتـی دەرەوە، لەنـدەن، S. W. 1

جێگری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بۆچوونەکانـی خـۆی پێشـکەش دەکات بـە: جێگـری وەزیــری کاروبــاری دەرەوە بــۆ کاروبــاری کۆلۆنیــال، هەروەهــا بــە ڕێنمایــی وەزیــری کاروبـاری دەرەوە، چەنـد کۆپیـەک لـەم نـووسراوەی خـوارەوە دەخاتـەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە

١٠ی حوزەیرانی ١٩٣١

ئامـاژە بـە نـووسراوی پێشـوو: یاداشـتی وەزارەتـی دەرەوە بـە ژمـارە (E 2857/31/93)، لـە ڕێکەوتـی ٩ی حوزەیرانـی، ١٩٣١

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
کۆمەڵەی گەلان، ژمارە (6a/224/3/655) ١٥ی حوزەیرانی	داواکاریی کورد بۆ کۆمەڵەی گەلان

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ...

14-5180 (2)

کۆپی (ل ٢٩٣)

(E 2857/31/93) (E 28373193)

کۆمەڵەی گەلان، جنێف ١٣ی حوزەیرانی ١٩٣١

گەورەم،

شەرەفمەندم کە ئاگادارتان بکەمەوە نامەکەتان بە ژمارە (E 2857/31/93)، لە ڕێکەوتی ٨ی حوزەیرانی ١٩٣١ بە دەستم گەیشت؛ کە تێڕوانینەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ لە شانشینی یەکگرتووی بەریتانیای گەورە و ئیرلەندای باکوور لەخۆ دەگرێت لەسەر حەفت داواکاری کوردی عێراق کە خراوتەبەردەم، یاخود گوایە دەخرێتەبەردەم، یاخود بە نوێنەرایەتی [کوردەکان] دەخرێتەبەردم [کۆمەڵەی گەلان].

نامەکەی بەڕێزت و هاوپێچکەی بۆ ئەم دانیشتنەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، خراوەتە بەردەم [ئەم کۆمسیۆنە].

شەرەفمەندم خزمەتکاری بەڕێزت بم.

بۆ سکرتێری گشتی

واژوو: Vito Cataseri

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب.

The Right Honourable, The Secretary of State for Foreign Affairs, Foreign Office, Downing Street, London, S, W, 1

نهێنی (٢٩٥-٢٩٤)

ژمارە ٢٩٥١

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا

٢٧ی تەمووز ١٩٣١

بەڕێز لۆدلۆ-هێویت (Ludlow-Hewitt)

یاداشتی بەڕێزتم بە ژمارە (P.O/113) لە ڕێکەوتی ١١ی حوزەیرانی ١٩٣١ بینی کە ئاڕاستەی ڕۆستەم بەگ حەیدەر کرابوو، تایبەت بوو بە پرسی یاسای زمانە خۆجێیەکان. ئەو قسانەی لە چاوپێکەوتنەکەماندا پێش سەردانەکەم بۆ ئەورووپا گووتم، پشتڕاستیان دەکەمەوە. بەتایبەی ئەوەی حکومەتی عێراق دەستەواژەی "خزمەتگوزارییە تەکنیکییەکان" کە لەبەندی ٥ی یاساکەدا ئاماژەی پێدراوە بەوە لێکدەداتەوە کە مەبەست لێی تەنیا ئەو فەرمانبەرە تەکنیکییە ڕاستەقینانەیە کە لەم وەزارەتانەدا (خزمەتگوزارییەکان) کار دەکەن، بۆ نموونە پزیشک، کارەباچی، ئەندازیار، ڤیتەرنەر؛ هەروەها فەرمانبەرە ئاساییەکانی ئەم وەزارەتانە لە خەڵکی ناوچەکە دەبن، ئەگەر ئەم جۆرە فەرمانبەرانە لە خەڵکی ناوچەکە نەبوو ""هیچ خەڵکیتر (خەڵکی دەرەوەی ئەم ناوچانە؟) لەم ناوچانەدا [واتە ناوچە کوردییەکان] دانامەزرێن ئەگەر زمانی کوردی نەزانن"".

پرسی ئەو فەرمانبەرانەی زمانی کوردی نازانن تیشکی زۆری خراوەتەسەر. من ئامارێکم لەلایەن وەزارەتی ناخۆوە بە دەست گەیشتووە کە تایبەتە بە ژمارەی فەرمانبەرانی ئەو قەزایانەی لیوای مووسڵ کە تێیدا بە پێی یاسای [زمانە خۆجێیەکان] زمانی کوردی (یاخود شێوەزارێک لەم زمانە) دەبێتە زمانی فەرمی. هەروەها وەزارەتی ناخۆ بەڵێنیداوە هەر کاتێک ئاماری [فەرمانبەرانی] لیواکانیتری بەدەست گەیشت، بۆم بنێرێت.

سوود لەو دەرفەتە وەردەگرم تا بەڕێزتان ئاگادار بکەمەوە کە بە نیازم لە هەفتەی داهاتوودا گەشتێک بۆ لیواکانی باکوور ئەنجام بدەم، تا لەبارەی [پرسی

فەرمانبــەران] خــۆم لــە نزیکــەوە ئاشــنای بارودۆخــی بەڕێوەبەرایەتییەکانــی حکومــەت و فەرمانبــەرەکان ئــەوێ بــم.

دواتـر لـە کاتـی گەڕانـەوەم بـۆ بەغـدا، بـە پێـی ئـەو زانیارییانـەی وەزارەتـی ناوخـۆ پێی داوم، سـەرنج دەخەمـە سـەر ئـەو ڕێکارانـەی پێویسـتە بـۆ جێبەجێکردنی یاسـا بگرێتەبەر.

وەفاداری بەڕێزت.

واژوو: نوری ئەلسەعید.

His Excellency E. R. Ludlow-Hewitt C.B., C.M.G., D.S.O., M.G.

Hid Britannic Majesty”s Acting High Commissioner For Iraq. Baghad

زۆر زۆر نهێنی (ل٢٩٦)

شوێنی مانەوە بەغدا، ١٩ی ئابی. ١٩٣١

بەڕێز (My Lord)

١. شـەڕەفمەندم سـەرنجتان ڕاکێشـم بـۆ نـووسراوە زۆر زۆر نهێنیەکـەی سـێر فرانسـیس هامفرێـس لـە ڕێکەوتـی ٢٩ی ئایـاری ١٩٣١، کـە تێیـدا داواکارییەکـەی خاتـوو ئاسـیە تۆفیـق، هاوسـەری تۆفیـق بـەگ وەهبـی، هاوپێچکـراوە کـە بـۆ کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب ناردوویەتـی.

٢. لـەو ڕوانگەیـەوە هۆکارەکانـی دەسـتگیرکردنی هاوسـەری داواکار لـە دانیشـتنی مانگـی حوزەیرانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لەلایـەن نوێنـەری باوەڕپێکـراوی [بەریتانیـا] لـە سـەرەتای قسـەکانیدا تیشـکی دەخرێتەسـەر، بـە بـڕوای مـن باشـترە بۆچوونەکانـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لەبـارەی ئـەم داواکارییـە بـە جۆرێـک بێـت کـە حکومەتـی خاوەنشـکۆ هیـچ شـتێکیتری پێـوە زیـاد نـەکات، تەنیـا هەمـان قسـەکانی [نوێنـەری باوەڕپێکـراو بێـت بەسـە].

پێویسـتە ئامـاژە بـەوە بکرێـت لـە دوای چەنـد ڕۆژێکـی کـەم لـە گەیشـتنی نامەکـە بـە دەسـت کۆمسـیاری بـاڵا، حکومەتـی عێراق تۆفیق بـەگ وەهبی بێ هیچ مەرجێـک ئازادکرد.

لەگـەڵ ئەوپـەڕی ڕێـزدا، شـەرەفمەندم وەفادارتریـن و ملکەچتریـن خزمەتـکاری بەڕێـزت بـم.

H. YOUNG

کۆمسیاری باڵای بە وەکالەت لە عێراق

The The Right Honourable Lord Passfield, P.C.

The Secretary of State for the Colonies Downing Street, London, S, W, 1

گۆڤاری وایتهال (THE WITHEHALL GAZZTTE) (ل٢٩٧)

ژمارەی تەمووز و ئابی ١٩٣١، [٣٨ و ٣٩]

لێکۆڵەر.

پرسیارێک بۆ کۆمەڵەی گەلان: کوردی عێراق

یـەک دوو هەفتـە لەمەوبـەر پۆلیسـی بەغـدا، بـە فەرمانـی حکومەتـی عێـراق، هەڵیکوتایەسـەر نووسـینگەی کۆمیتـەی کـوردەکان و مقـەدەم تۆفیـق بـەگ (bey)، دکتـۆر شـوکری سـەگبان بـەگ، پارێـزەر سـەعید بـەگ (barrister Said Namik bey) و دەیـان کـەس لـە کلـدو و ئاشـوریان بـە تۆمەتـی خیانەتـی گـەورە دەستبەسـەرکرد و چەندیـن بەڵگەنامـەی تایبـەت بـە چالاکیەکانیـان دەسـت بەسـەرداگرت. ئێسـتا گشـت ئـەم کەسانە لـە بەندیخانـەدان؛ ئەگـەر کۆمەڵـەی گـەلان یاخـود حکومەتـی بەریتانیـا دەسـت لـەو بابەتـە وەرنـەدات، بەبیانـووی ئـەوەی بـێ خوێندنەوەیەکـی پشـوودرێژانە، کەیسـی ئـەو کەسـانە ناخرێتـە بـەردەم دادگا، ئـەوان بـۆ چەندیـن مانـگ لـە بەندیخانـەدا دەمێننـەوە.

چـاوم بـە کۆپی کۆمەڵێـک لەو بەڵگەنامانە کەوتـووە کە زەوتکراون؛ گشـت بەڵگەکان بە زمانـی ئینگلیزیـن و بریتیـن لە پوختەیەک لەو بەڵێنانەی مافی بەخشـینی ئۆتۆنۆمی خۆجێی بـە کـوردی دابـوو و هیـچ شـتێکی خیانەتکارانە لـەم بەڵگانەدا نەبـووە. ئەو کەسـانەی تامی بەندبوونیـان لـە بەغـدا نەچێشـتووە، لەوانەیە تەکانێک بە شـانەکانیان بدەن [واتە ئەم شـتە پشـتگوێ بخـات] و بڵێـن ئەم پیاوە بـێ بەختانە چاوەڕوانـی دادگایکردنێکـی دادپەروەرانەن و لـە گشـت حاڵەتێکـدا دەسـتگیرکردنی ئـەوان پرسـێکی ناوخۆییـە و بـە هیـچ شـێوەیەک پەیوەنـدی بـە وڵاتانیـترەوە نییـە [یاخـود وڵاتانیـتر بۆیـان نییـە دەسـتی تێـوەردەن]. ئەمەش وانییـە، کۆمەڵـەی گـەلان و حکومەتـی بەریتانیـا هەردووکیـان بـەم بابەتـەوە پەیوەندیدارن، تەنیـا ئەوکاتـە نەبێـت کـە ڕایبگەیێنـن وەک پـەڕی فڕێـدراو مامەڵـە لەگـەڵ ئـەو بەڵێنـە تۆمارکراوانـەدا بکرێـت [کـە ئەوان بـە گەلی کوردیـان داوە].

پێـش دەسـتپێکردنی شـەڕی [یەکەمـی جیهانـی] کـورد سـێ گرفتیـان هەبـوو؛ گرفتـی تـورک، ڕووس و ئێـران. سـەرکەوتنی کۆنفرانسـی ئاشـتی کـە زۆربـەی بەشـداربووانی ئـەم

کۆنفرانسـە، بیروبـاوەڕی مافـی چـارەی خۆنووسـین لەسـەر لێویـان بـوو، دوو گرفتیتریـان بـۆ کـورد زیـاد کـرد؛ گرفتـی عەرەبەکانـی عێـراق و سـوورییەکان. کوردەکانـی یەکێتـی سـۆڤیەت هیـچ سـکاڵایەکیان نییـە، چونکـە ڕێگەیـان پێـدراوە حوکمڕانـی خۆیـان بکـەن، زمانـی خۆیـان بەکاربهێنـن و قوتابخانـەی تایبـەت بەخۆیـان هەبێـت. هەروەهـا ئەوانـەی ئێرانیـش شـتێکی ئەتۆیـان نییـە سـکاڵای لەسـەر بکـەن؛ هەرچەنـدە حکومەتـی ئێـران بەرانبەریانـدا ئاسـتێکی کەمـی لێبوردەیـی لەخـۆ نیشـانداوە. پەیوەنـدی کـورد لەگـەڵ تـورک لەلایـەن هێزەکانـی سـەرکەوتووی [شـەڕی یەکەمـی جیهانـی] بـە پێـی بەندەکانـی ٦٢-٦٤ی پەیماننامـەی سـیڤەر ڕێکخـراوە؛ بـە جۆرێـک کـە کۆمیتەیەکـی نێودەوڵەتـی بـۆ کـورد و کەمینەکانـی دی کـە لـە چوارچێـوەی سـنوری تورکیـادا دەژیـن، لـە ژێـر چاودێـری کۆمەڵـەی گـەلان، ئۆتۆنۆمـی خۆجێـی دیاربـکات.

ئـەو بەندانـە تـا ئێسـتاش لەدایـک نەبوونـە، ئەویش بـە هۆی سـوود وەرگرتنـی تورکیا لە ناکۆکی نێوان هاوپەیمانانی [سـەرکەتووی شـەڕ]؛ تورکیا سەرکەوت کە ڕێککەوتننامەی لۆزان لەبـری [پەیماننامـەی سـیڤەر] جێگـر بکات، بەڵام ئـەو پەیماننامەیش بـە گەرەنتی کۆمەڵەی گـەلان، مافـی ئۆتۆنۆمـی بـە کەمینـەکان بەخشـی. تورکـە بـە نهێنـی ئـەم پەیماننامەیەیـان واژووکـرد، ئەمـەش بـووە هۆی ئەوەی کە پێش وشـکبوونی حوبری لاپـەڕەکان، وەک لاپەڕەی فڕێـدراو مامەڵـەی لەگەڵـدا بـکات. کـورد [لـە زێـدی خۆیـان] گوازرانـەوە و ڕەشـەکوژکران؛ قوتابخانەکانیـان داخـران؛ زمانیـان قەدەغەکـرا؛ ئـەو نوێنـەرە کوردانەی بـۆ پەرلەمانی تورکیا هەڵبژێردرابـوون دوورخرانـەوە و تورک لە شـوێنیان دانران؛ ئەوان ئێسـتا لـە دژی حکومەتی تورکیـا بـەردەوام یاخیـن. ئـەو بەشـە کەمـەی کـورد کـە لە سـوریا هـەن بە هۆی دەسـەڵاتی ئینتیدابـەوە پراکتیـزەی مافەکانـی خۆیان دەکەن؛ بەڵام فەرەنسا، واتە دەسـەڵاتی ئینتیداب، ئێسـتا ئـەم بابەتـەی پشـتگوێ خسـتووە، بـە بیانـووی سـەرهەڵدانی گرفتـی خۆجێـی [لـە جێبەجیکردنـی ئـەم مافانەدا] لەگەڵ ناسیۆنالیسـتە سورییەکان.

لـە سـاڵی ١٩٢٤دا، تورکـەکان قبوڵیانکـرد پرسـی هەڵپەسـێردراوی پارێـزگای مووسـڵ بخاتەبـەردەم کۆمەڵـەی گـەلان؛ بۆیـە کۆمسـیۆنێک دامـەزرا تـا لێکۆڵینـەوە لـە بانگەشـەی تورکـەکان [لەبـارەی ئـەم ویلایەتـە] بـکات. لێکۆڵینـەوەکان دەریانخسـت پێنـج لەسـەر

هەشتی دانیشتوانی ئەم پارێزگایە کوردن، ئەوانیتر بریتین لە عەرەب، تورک، مەسیحی و جوولەکە. لە جێگیرکردنی سنوری نێوان تورکیا و عێراق، کۆمەڵەی گەلان بڕیاریدا بۆ ماوی ٢٥ ساڵ-واتە تا ساڵی ١٩٥٠- پێویستە عێراق لە ژێر ئینتیدابدا بمێنێتەوە و بەریتانیاش وەک دەسەڵاتی ئینتیداب، دەبێ ئەو ڕێکارانە بخاتەڕوو کە ئۆتۆنۆمی خۆجێیی بۆ کورد گەرەنتی بکات.

یەکێک لەو ئیمتیازە سەرەکییانەی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بەڵێنی بەجێگەیاندنی درا، بریتی بوو لەوەی کورد دەتوانن قوتابخانەی تایبەت بە خۆیان هەبێت و زمانی خۆیان بەکاربهێنن. حکومەتی عێراق پەیڕەوی لەم سیاسەتەی کرد، [بەڵام] یان لە ڕێگەی دروست نەکردنی هیچ قوتابخانەیەک بۆ کورد، یاخود ناچارکردنی منداڵی کورد بە زمانی عەرەبی بخوێنن. ئەو ژمارە کەمەی قوتابخانە کە لە باشووری کوردستاندا هەن لەلایەن مامۆستایانی عەرەبەوە بەڕێوە دەبردرێن، تێیاندا [وانەی] فەلسەفەی عەرەب، ئەدەبیات و جوگرافیا و مێژووی ئیسلام فێری منداڵانی کورد دەکەن.

پرۆژەی کۆمەڵەی گەلان بریتی بوو لەوەی فەرمانبەری کورد لە کەرتی خزمەتگوزاری مەدەنی لە پارێزگا کوردییەکاندا دابمەزرێت؛ لە ڕاستیدا ٩٠٪ی فەرمانبەران عەرەبن. کورد جوتیارن؛ حکومەتی عێراق لە پارێزگاکانیتردا گەشە بە کاری کشتوکاڵ دەدات، کەچی هیچ یارمەتی جوتیارە کوردەکان نادات. لە ئەنجامدا کشتوکاڵ لە گشت پارێزگا کوردیەکاندا خەریکی داتەپینە. بیرەکانی نەوت کە خەڵکیان لە سەرتاسەری جیهاندا دەوڵەمەند کردووە، خودی حکومەتی عێراقیشی دەوڵەمەند کردووە، هیچ شتێکی بۆ ئەو خەڵکە بەدینەهێناوە کە بە درێژای چەندین سەدە ئەم خاکە دەکێڵن. حکومەت قازانجی [فرۆشتنی] نەوت بەسەر کوردەکاندا دابەش ناکات، کەچی کۆکەرانی باج ئەو خەڵکە لەبیر ناکەن.

لە سەرەتای ساڵی ڕابردوو، هیواکانی کورد بە بڵاوبوونەوەی لێدوانێک لە ڕۆژنامەکاندا، زمانی کوردی لەو پارێزگایانەی کورد زۆرینەن دەبێتە زمانی فەرمی، سەریهەڵدایەوە، بەڵام ئەو هیوایە بەخێرایی لەناوچوو کاتێک دەقی ڕێککەوتننامەی ئەنگلۆ-عێراقی لە مانگی تەمووزی ڕابردوو بڵاوکرایەوە و ئەم ڕێککەوتنە کۆتایی بە دەسەڵاتی ئینتیداب لە عێراقی هێنا. لەم

ڕێککەوتنەدا هیچ ئاماژەیەک بە مافی کورد نەدرا کە [ئەم مافانە] لە لایەن کۆمەڵەی گەلانەوە بەڵێن داربوو. بۆیە لە ناکاو خۆپێشاندانی نارەزایەتی ئەنجامدرا و کۆمسیاری باڵای بەریتانیا بە یاوەری سەرۆک وەزیرانی عێراق گەشتێکی تایبەتیان بۆ ناوچە کوردییەکان ئەنجامدا تا کوردەکان دڵنیا بکەنەوە مافەکانیان دەدرێت.

لـە ئابـی سـاڵی ڕابـردوو، ئـەوان، گەیشـتنە هەولێـر واتـە ئـەو شـوێنەی گوتەبێژەکانـی کـورد کۆبوونـەوە تـا چاویـان بـە کۆمسـیاری بـاڵا و سـەرۆک وەزیـران بکەوێـت. لـە میانەی گفتوگۆکانـدا ناکۆکـی لـە نێـوان گوتەبێژێکـی کـورد و سـەرۆک وەزیرانـی عەرەبـدا ڕوویـدا، کاتێـک سـەرۆک وەزیران بانگەشـەی ئـەوەی کرد گوایـە کۆمەڵەی گەلان هیـچ کات ئاماژەی بـەوە نـەداوە فەرمانبەرانـی کوردسـتان دەبـێ کـورد بـن، بەڵکـو دەبـێ ئـەو کەسـانە بن کە بـە کـوردی قسـە دەکـەن. ئەمـەش پچڕانێکـی نەخوازراو بـوو و کاتێـک تۆمـاری [گفتوگۆکە] نێـردرا، قسـەکانی کـوردە قسـەکەرەکە ڕاسـت بـوون. لەمکاتـەدا بـوو کە تیشـک خرایەسـەر ڕێکارەکانـی گفتوگۆکـردن و سـەرۆک وەزیـران بـە عاقڵانـە بڕیاریـدا گفتوگۆکان بـۆ ماوەیەک بوەسـتێنێت تـا لایەنـەکان سـارد ببنەوە. هاوکات نزیکـەی ۳۰۰۰ کەس لە دەرەوەی کۆشـکی گفتوگـۆکان کۆبوونـەوە تا نارەزایەتی لـە دژی ڕێککەوتننامەکـەی [ئەنگلۆ-عێراقی] دەرببڕن.

ئـەو کەسـانە، خەڵکـی بێ چـەک بوون. بە مەبەسـتی بڵاوەی ئەو خەڵکـە، پۆلیس تەقەی لـە دەرگاکانـی کۆشـک کرد. بـەم جۆرەش خەڵـک لە هاوڕێکانـی کە چووبوونە ناو حەوشـی کۆشـکەوە جیاکرانـەوە. ئـەو کارەش [تەقەکـردن] کارێکـی ناعاقڵانـە بـوو، خەڵـک هەوڵیـدا بـە شـکاندنی دەرگای کۆشـک [هاوڕێکانیـان] ڕزگار بکـەن. لـەم بارودۆخەدا حکومەت سـێ بەتاڵیۆنـی عەرەبـی نـارد کـە بـە نێـزە و تفەنگـی ئۆتۆماتیکـی هێرشـیانکردە سـەر خەڵـک. ئێسـتا بەزەکـە کەوتووتـە نـاو ئاگـر. لـە نێـوان کـوردی بـێ چەکـدا نزیکـەی ۱۵۰ کـەس و ژمارەیەکـی کـەم سـەرباز و پۆلیـس برینـدار بـوون. دواتر [کورد]ێکـی زۆر دەسـتگیرکران.

کوردە گەنجەکان لە دەوری شێخ مەحمود کۆبوونەوە و هانیاندا سەرکردایەتی راپەڕینی کوردەکان بکات. بۆ چەندین هەفتە دوو دڵ بوو، سەرنجام لە مانگی تشرینی دووەمدا بڕیاریدا؛ ئەو لەلایەن چاپەمەنییەکانی بەغدا وەک چەتە و ڕێگر نیشاندەدرا. فڕۆکەکانی بەریتانیا شار و گوندەکانی کوردیان بۆردمانکرد و چەندین بریندار لە نێوان پیاو و ئافرەتی

بەساڵاچوو و منداڵاندا کەوتەوە. دەستگیرکردنەکانیش لە ئەنجامی ئەم ڕووداوەدا بوون.

ئەگەر ئەندامانی کۆمیتەی کورد لایەنگری توندوتیژی بن، کەواتە دەستگیرکردنی خەڵکەکە پاساوهەڵگرە؛ بەڵام ئەمە بابەتە سەرەکییەکە نییە. ئەو کۆمیتەیە کۆمیتەیەکی ئاشتیخوازە مەبەستی تەنیا ڕازیکردنی ڕای گشتی ئەوروپایە لەبارەی داوا ڕەواکانی کورد؛ ئەویش لە ڕێگەی بانگهێشتکردن و ڕازیکردنی کۆمەڵەی گەلان تا لەمبارەوە هەنگاو بنێت. دەستگیرکردنی ئەم کەسانە پێشهاتی زۆر خراپی لێدەکەوێتەوە. شایانی وەبیرهێنانەوەیە کورد ئارییاین و عەرەبەکان سامین، هەروەها زۆربەی کوردەکان چیانشینن و عەرەبەکان لە دەشتایدا دەژین. کۆی گشتی کوردەکان ۳،۰۰۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە کە لەم ژمارەیە ۵۰۰،۰۰۰ کورد لە عێراق دەژین. ئەوان لە بنەڕەتدا زەردەشتین و ئێستا وەک عەرەبەکان مووسڵمان یاخود مەسیحین. خاڵی گرنگ لەبارەی کوردەکان کە پەیوەندی بە ئێمەوە هەیە، ئەوان دەزانن چیان دەوێت و چۆن دەستەبەری بکەن، تەنانەت ئەگەر لە پێناو ئەمەدا ژیانیان لەدەست بدەن.

بەهەر حاڵ، عاقڵانە نییە ڕێگە بدرێت ئەو جۆرە خەڵکە، تەنانەت ئەگەر لە ڕووی ژمارەشەوە گرنگ نەبن، بەدەست نادادپەروەرییەوە بناڵێنن. لەوانەیە سیاسەتی حکومەتی عێراق بریتی بێت لەوەی سەرکردەکانی ئەم خەڵکە لە بەندیخانەدا بهێڵێتەوە تا ئەوکاتەی نائارمییەکانی کوردستان هێور ببێتەوە؛ دواتر بە خیانەتی گەورە تۆمەتباریان نەکات و ئازادیان بکات، لە هەمان کاتدا لەوانەیە شتی چاوەڕواننەکراو ڕووبدات.

ئێستا کورد بە داواکردنێکی دادپەروەرانە، چارەنووسی خۆیان خستووتە دەست حکومەتی بەریتانیا و کۆمەڵەی گەلان. ئەگەر دادپەروەری، ئەم کەسانە پشتگوێ بخات لەوانەیە هەمان کار بکەن کە براکانیان لە تورکیا ئەنجامی دەدەن و پەنا ببەنە بەر هەڵگیرساندنی شەڕی ناوخۆ، ئەویش بە سوود وەرگرتن لە باڵادەستی شاخەکانیان. یاخود ئەگەر ئەمە بەس نەبێت بۆ هۆشیارکردنەوەی کەسە خەوتووەکان لە جنێڤ، لەوانەیە ئەوان ئاگر لە بیرە نەوتییەکان بەربدەن، بەم جۆرەش بە ملیۆنان سەرمایە بەخۆڕایی ئاگری تێبەر دەبێت و دەبێتە دووکەڵ. کورد ئێستا گفتوگۆ لەبارەی جێبەجێکردنی ئەم پلانە دەکەن ئەگەر ئەو بەڵێنانەی پێیاندراوە، پشتگوێ بخرێن.

کۆمسیاری باڵا بۆ عێراق (ل ٢٩٩)

(D.O. No. S. O. 1168)

شوێنی مانەوە

بەغدا

١٠ی ئەیلوول ١٩٣١

بەڕێز فلود (Flood)

خۆشحاڵ بووم بە خوێندنەوەی نووسراوە نیمچە فەرمییەکەی بەڕێزت بە ژمارە (٣١/١/٨٨٣٧٩) لە ڕێکەوتی ٣ی ئەیلوول. هەروەها خوشحاڵم بە بینینی گۆڕینی هەڵوێستی لۆرد سێسیل (Lord Cecil) کە لە ڕاسپاردەکانیدا جەختی لەسەر "مافەکانی" کورد و کەمینەکانی دی دەکرد، بەڵام ئێستا جەخت لەسەر "ئەرکەکانیان" دەکەنەوە. وادیارە ئەستەمە کۆمیسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بێدەنگ بێت بەرانبەر سیاسەتی حکومەتی عێراق لەبەرانبەر کورد. هەروەها من نیگەرانی ئەوەم کاتێک واژووکارەکانی داواکارییەکانی کورد، یاداشتی سێر ئێریک درۆمۆند (Sir Eric Drummond) یان بەدەست بگات، یاخود یاداشتی هەر کەسێک کە وەڵامیان بداتەوە، ئەوکات ئەوان نامە بۆ کۆمسیۆنی باڵا دەنێرن، هەروەک چۆن جاری پێشتر ئەم کارەیان کرد و داوایان لێدەکات لە زووترین کاتدا هەنگاوەکانی جێبەجێکردنی ڕاسپاردەکانی [کۆمەڵەی گەلان] بگرنەبەر. لە هەمانکاتدا، لە بێ مەیلی پابەندبوونی کۆمسیۆن بە بەرنامەکەی جەعفەر پاشا تێدەگەم، نارەزایەتییەکانی [کۆمسیۆن] زۆر بە ڕوونی لە نووسراوی تێبینییەکاندا ئاماژەی پێدراوە کە هۆلت (Holt) لەسەر داواکاری من ئەم نووسراوەی لە بارەی [نارەزایەتی کۆمسیۆن] نووسیوە. لە نزیکەوە چاودێری پێگەی کورد دەکەم، هەروەها هیچ دەرفەتێک لە دەست نادەم لە بەخشینی زانیاری نوێ بە نوری [سەعید]؛ تەنانەت ئەگەر نوری لە ماوەی بەردەوام بوونی بەرپرسیارێتی ئینتیدابی ئێمە، پابەندی بەڵێنەکانی بێت- کە بە بڕوای من ئەو پابەند دەبێت- بە بەردەوامی ترسی ئەوە هەیە، ئەو یاخود هەندێک لە جێگرەوەکانی سەرۆک وەزیران لە داهاتوویەکی نزیکدا ئەو بەڵێنانە بشکێنن.

وەفادارتان

Hubert Young

تێبینییەکانی سکرتێری کاروباری ڕۆژهەڵات (٣٠٠-٣٠٢)

Note By Oriental Secretary

بە گوێرەی ڕێنماییەکانتان، بە هاوکاری مستەر چاپمەن (Mr. Chapman)، چاومان بەو دوایین [تۆماری ناوی] فەرمانبەرانی ناوچە کوردییەکان کەوت بۆئەوەی ببینین کام یەک لەم فەرمانبەرانە ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن و لەو پۆستانەدا کار دەکەن کە زانینی زمانی کوردی پێویستە.

بە قەڵەم ژمارەی ئەو کەسانەم دەستنیشان کردووە کە ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن. تکایە بڕوانە ژمارەکانی ٥٣، ٥٢، ٥١ و ٤٩ کە بە هێڵی سوور نیشاندراون.

بەهەرحاڵ، دان بەوەدا دەنێم لەسەر بنەمایەکی زۆر بەرتەسک مامەڵە لەگەڵ پرسی گواستنەوەی ئەو فەرمانبەرانەدا دەکرێت کە ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن. ئەگەر ئەو بەڵێنانەی بە کورد دراون تەنانەت ئەگەر پێداچوونەوەش بەم بەڵێنانەدا کرابێت و سنوردارکرابن هەر وەک ئەوەی جەعفەرپاشا لە نامەکەی لە ڕێکەوتی ١٩ی ئابی ١٩٣٠دا کردی؛ تەنانەت ئەگەر ئەو بەڵێنانە جێبەجێ بکرێن، ئەوکات پێویستە سەرنج بخرێتەسەر فەرمانبەرانی غەیری نەتەوەی کورد کە لە ناوچە کوردییەکاندا دامەزراون، تەنانەت ئەگەر بتوانن بە زمانی کوردیش قسە بکەن. ئەگەر ئەم کارە نەکرێت، بە بڕوای من، لە ماوەیەکی زۆر کەمدا ئەو ڕێکارانە دەبنە هۆی نەهێشتنی کورد لە هەموو پۆستە باڵاکانی کارگێڕیی ناوچە کوردییەکاندا. هەروەها بە بڕوای من ئەگەر ئەم پۆستانە لەلایەن ئەو عەرەبانەوە پڕ بکرێنەوە کە زمانی کوردی دەزانن، بەڵام ئەم کارە هەمان ئەو ئەنجامەی نییە کە کۆمەڵەی گەلان هەوڵی بەدیهێنانی دەدات و ئەم کارەی [حکومەتی عێراقیش] بۆ پاراستنی بەرژەوەندی کورد، کارێکی نەزانانەیە. دامەزراندنی فەرمانبەرانی کورد لەوانەیە مەرجەکانی یاسای زمانە لۆکالییەکان پڕ بکاتەوە، بەڵام بە داخەوە ئەم یاسایە گشت مافەکانی کورد ناپارێزێت (تەنانەت ئەو مافانەش کە بە تەواوەتی مافی کولتورین). بەبێ هەبوونی پارێزگارییەک بۆ

جێبەجێکردنی مافەکانی کورد، وەک فەرمانبەر، کورد بە هۆی ئەو بەربەستانەی لەسەر ڕێکارەکانی خوێندن و پەروەردەدا دروستکراون بە زوویی لە کێبڕکێ کردن لەگەڵ عەرەبەکاندا بۆ گەیشتن بە پۆستە خزمەتگوزارییەکان دەکەونە دەرەوەی بازنە. هەروەها بە نەمانی نەوەی کۆنی کورد، کە لە ژێر فەرمانڕەوایی تورک دەرفەتی خوێندنی یەکسانیان لەگەڵ عەرەبەکان هەبوو، بە نەمانی ئەم نەوەیە، پلەی کوردەکان نزم دەبێتەوە و لە ڕووی کلتورییەوە ملکەچی عەرەبەکان دەبن.

لەلایەکیترەوە، ئەگەر پۆستە [کارگێڕییەکانی] ناوچەی کوردەکان بۆ کورد تەرخانکرا بێت، کەواتە پێویستە هەنگاو بۆ دابینکردنی ئامرازەکانی خوێندن و خوێندەواریی بهاوێژرێت، تا کورد بۆ گرتنە دەستی ئەم پۆستانە ئامادە بکەن. هەروەک چۆن ئەم کارە بۆ عەرەبەکان ئەنجامدرا و ئامرازەی خوێندەوارکردنیان گیرایەبەر تا ئەو پۆستانەی بەدەست بەریتانییەکانەوە بوو، بگرنە دەست. جگە لەمەش جێگرکردنی ئەو فەرمانبەرانەی بە زمانی کوردی قسە دەکەن لەبری فەرمانبەری بە ڕەچەڵەک کورد، لە ئەرزی واقیعدا دەبێتە هۆی بێ بەشکردنی کوردە فەرمانبەرەکانی ئێستا کە ڕەفتار و ویستەکانییان یەکتر دەگرنەوە [واتە داوای ئەوە دەکەن فەرمانبەری کورد لە ناوچەکانی کورد دابمەزرێن]. کورد لەم حەقیقەتە تێدەگەن، بۆیە لە دژی هەموارکردنەوەی بەڵێنە ڕەسەنەکەن کە [ئاماژە بەوە دەدات] پێویستە فەرمانبەرەکانیان لە نەتەوەی خۆیان بێت.

(ئاماژە کراو بە هێلی سور ژمارە ٥٣ (Red ٥٣))

حاڵیحازر پتر لە ٥٧٪ی فەرمانبەرانی ناوچە کوردییەکان، غەیرە کوردن. لە لیوای سلێمانی تەنیا ١١ فەرمانبەر هەن کە ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن. (ئاماژە کراو بە هێلی سور ژمارە ٤٨) بەڵام ٤٠ پۆستی پلە بەرز لەلایەن غەیرە کوردەکانەوە بەڕێوە دەبرێن.

(ئاماژە کراو بە هێلی سور ژمارە ٤٩) لە لیوای هەولێر ١٩ فەرمانبەر ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن، بەڵام ٨٥ فەرمانبەر لە نەتەوەی کورد نین. کەواتە بە بڕوای

مـن گواسـتنەوەی ئـەو فەرمانبەرانـەی ناتوانـن بـە زمانـی کـوردی قسـە بکـەن (یاخـود بـۆ خوێنـدن بـە زمانـی کوردی لـە قوتابخانە سـەرەتاییەکاندا) ئـەم کارانە، نارەزایەتـی کوردەکان پـڕ ناکاتـەوە کـە داوا دەکـەن فەرمانبـەری ناوچەکانیـان لـە نەتـەوەی خۆیـان نیـن.

کەواتــە پێشــنیازی قەرەبــوو کردنــەوەی ئــەم دۆخــە دەکــرێ کــورد لــە دەرەوەی ناوچــە کوردییــەکان دامەزرێــن، دەکــرێ بــە هەڵســەنگاندنی ئــەم ئامــارەی خــوارەوە بۆمــان ڕوون دەبێتــەوە:

ژمارەی فەرمانبەرانی غەیرە کورد لە ناوچە کوردییەکاندا: ٤٣٠ فەرمانبەر.

ژمارەی کوردەکانی دامەزراو لە دەرەوەی ناوچەکانی کورد: ٩١x.

X: ئەم ژمارەیە لە سەرژمێری پێشتر وەرگیراوە (Id. V. H.)

(Intld V. H) ٨ی ئەیلوول ١٩٣١

(ل ٣٠٣)

Downing Street

١٥ی ئەیلوول ١٩٣١

بەڕێز م. کاتاستینی (M. Catastini)

زۆر سوپاس بۆ نامەکەتان لە ڕێکەوتی ١٠ی ئەیلوول و سوپاس بۆ ناردنی ٥ کۆپی لە یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، کە لە کاتی خۆیدا لە پشووی کۆتایی هەفتە بەدەستم گەیشت. سوپاس بۆ میهرەبانیتان، کە ئەم [بەڵگەنامانەت] بۆ ناردین.

خۆشحاڵ دەبم ئەگەر بەڕێزت لە بابەتیکیتری بچووکدا یارمەتیم بدەن. پێشنیازی ئەوەم پێ دراوە کۆپییەک لە یاسای زمانە خۆجێیەکان کە بەسەر ناوچە کوردییەکانی عێراقدا جێبەجێ دەکرێت بخەینە بەردەم کۆمسیۆنی ئینتیداب. لە لاپەڕەی ١١٩ی یاداشتێکەدا، قسەی سێر فرانسین هامفریس تۆمار کراوە کە دەڵێت ""کۆپیگەلێک لە یاساکەم هەیە کە دەخەمە بەردەم کۆمسیۆن"". ئەگەر هەڵە نەبم بە پێی دووبارە بیرکردنەوەی خۆم، چەند کۆپیەکم لەم یاسایە دایە بەڕێز. م. د. هالێر (M. de Haller) تا لەو کاتەی سێر فرانسیس هامفریس دەست بە قسەکانی دەکات، بەسەر ئەندامانی کۆمسیۆندا دابەشی بکات. خۆشحاڵ دەبم ئەگەر دڵنیام بکەیتەوە، ئایا بیرکردنەوەکەی من ڕاستە یان نا؛ چونکە ئەگەر ڕاست بێت، هیچ پێویست بەوە ناکات کۆپی زۆرتر لەم یاسایە بۆ کۆمسیۆن بنێرین.

خزمەتکارتان

واژوو: (J. HATHORN HALL)

MONSIEUR VITO CATASTINI

ژمارە: P. O 142 (٣٠٤-٣٠٧)

شوێنە مانەوە

بەغدا، ١٧ ئەیلوول ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیران

تکایە دەکرێت بۆ سێر لۆدلۆ-هەویت (Ludlow-Hewitt) ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە ٢٩٥١ لە ڕێکەوتی ٢٧ی جولای ١٩٣١ بدەم کە تێیدا بۆ سێر لۆدلۆ ئاماژەتان بەوە کردبوو کە لە دوای گەڕانەوە لە گەشتەکەتان بۆ لیواکانی باکوور، بەڕێزت ڕەچاوی ئەو هەنگاوانە دەکەیت کە بۆ جێبەجێکردنی بەندەکانی یاسای زمانە خۆجییەکان پێویستە بگرێتەبەر.

لەمبارەوە ئەو بابەتە سەرەکییانەی سەرنجی من ڕادەکیشن بریتین لەمانەی خوارەوە:

١ ڕەچاوکردنی ئەو میکانیزمانەی خواستی دانیشتوانی قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ لەبەرچاودەگرێت کە خوازیارن چ شێوازێک لە زمانی کوردی بەکار بهێنن.

لەوانەیە بەڕێزتان لەبیرتان بێت سێر فرانسیس هافریس لە نامەکەی بە ژمارە (P. O. 104) لە ڕێکەوتی ٢٠ی ئایاری ١٩٣١، تیشکی خستووتە سەر ئەم بابەتە؛ هەروەها ئەگەر لە بیرتان بێت بەڕێزت ئاماژەتان بەوە کرد، لەمبارەوە پێویست ناکات هەنگاوی خێرا بگیرێتەبەر، چونکە یاسای زمانە خۆجێیەکان ماوەی یەک ساڵی بە خەڵکی [ئەم قەزایانە] داوە ئەو شێوەزارەی دەیانەوێت [لە کاروباری فەرمیدا] بەکاری بهێنن هەڵبژێرن. تێدەگەم مەبەستی بەڕێزت چییە، بەڵام، لە دوای گەڕانەوەتان لە یەکەم گەشتتان لە باکوور، باشترە ئەم هەنگاوانە بگیرێنەبەر تا ئەم پرسە چارەسەر بکرێت پێش ئەوکاتەی نوێنەری باوەڕپێکراوی حکومەتی خاوەنشکۆ ئەنجامەکانی ئەم هەنگاوانە لە دانیشتنی مانگی تشرینی یەکەمی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بخاتەڕوو. بە تەواوەتی پشتیوانی لەم پێشنیازە

دەکـەم و هیـوادارم ئـەم هەنگاوانـە جێبەجـێ بکرێـن. بابەتێکیـتری پەیوەسـت بـەم پرسـەوە، بریتییـە لـەوەی ئەگـەر ئـەم پرسـە بـێ چارەسـەر بمێنێتـەوە تـا ئەوکاتـەی لـە دانیشـتنی داهاتـووی پەرلەمـان گفتوگـۆی لەسـەر بکرێـت، [ئـەم ڕسـتەیە بـە هـۆی خراپـی چـاپ ناخوێندرێتـەوە. وەرگێـڕ] لـەو کاتـەدا ئەسـتەمە پەرلەمـان وەک پێویسـت بـە وردی تیشـک بخاتـە سـەر ئـەم یاسـایە.

ب گواسـتنەوەی ئـەو فەرمانبەرانـەی لـە ناوچـە کوردییەکانـدا کار دەکـەن و زمانـی کـوردی نازانـن.

سـێر فرانسـیس هامفریـس لـە نامەکەیـدا کـە لەمانگـی ئایـار نووسـیوە و لـە سـەرەوە تیشـکم خستەسـەر، باسـی ئـەم پرسەشـی کـردووە. بەڕێـزت لـە وەڵامـی ئـەم یاداشـتە کـە لـە غیابـی سـێر فرانسـیس ئاڕاسـتەی منـت کردبـوو، ئاماژەتـان بـەوە کـردووە ئـەم پرسـە لـە ژێـر چاودێریدایـە و منتـان دڵنیـا کردبـوو کـە لـەو ڕێکارانـە ئـاگادارم دەکەیتـەوە کـە حکومەتـی عێـراق بـۆ جێبەجێکردنـی یاسـای زمانـە خۆجێیـەکان دەیگرێتەبـەر. دواتـر کاتێـک ئێمـە بـۆ دانیشـتنی مانگـی حوزەیرانیـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لـە جنێـڤ بوویـن، بەڕێـز فرانسـیس لەمبـارەوە پشـتی بـەو دڵنیاکردنەوانـە بەسـت کـە بەڕێـزت دڵنیاتکردبـووەوە و بـە لـۆرد لۆگـۆرد (Lord Lugard) ڕاگەیانـد ژمارەیـەک لـە فەرمانبـەری غەیـرە کـورد کـە زمانـی کـوردی نازانـن شـوێنیان بـە فەرمانبـەری کـورد یاخـود ئـەو فەرمانبـەرە غەیـرە کوردانـە دراوە کـە زمانـی کـوردی دەزانـن. بـە داخـەوە، بـە پێـی دوایـین ئامـارەکان لەبـارەی ناوچـە کوردییـەکان، لـە ڕاسـتیدا لـە ژمـارەی ئـەو فەرمانبەرانـەی [زمانـی کـوردی نازانـن] کـەم نەبووەتـەوە. زۆر بـە وردی سـەیری ئـەو لیسـتەم کـرد، تەنانـەت ئەگـەر حاڵیحـازر چاوپۆشـی لـە قـەزا کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ بکەیـن؛ وادیـارە ئێسـتا لـە لیواکانـی کەرکـووک ، هەولێـر و سلێمانی ٥٦ فەرمانبـەر هـەن کـە زمانـی کـوردی نازانـن، ئەگـەر مومکیـن بێـت، شـوێنیان بـە فەرمانبـەری کـورد بدرێـت، یاخـود ئەگـەر فەرمانبـەری کـورد نەبـوو، شـوێنیان بـەو فەرمانبەرانـە پـڕ بکرێتـەوە کـە دەتوانـن بـە زمانـی کـوردی قسـە بکـەن و بنووسـن.

هیچ پرسێکی تایبەت لەسەر فەرمانبەرە کوردەکان لە ئارادا نییە تا من سوود لەم دەرفەتە وەربگرم و ئاماژەی پێبکەم. هەر وەک بەڕێزت ئاگاداری، دامەزراندنی فەرمانبەری پۆلیس لە نەتەوەی کورد لە ناوچە کوردییەکاندا، ماوەیەک لەمەوبەر لەلایەن ڕاوێژکاری [بەریتانیا] لە وەزارەتی ناوخۆ پێداگری لەسەر کرا (بۆ نموونە لە یاداشتی سێر کینهان کۆرنمالیس (Sir Kinahan Coronmaliis) لە ڕێکەوتی ١٩ی شوباتی ١٩٣١، پەرەگرافی ٤، کە بۆ بەڕێزتی ناردبوو). ئێستا ئاگادار کراومەتەوە کە پلانێکی نوێ بۆ ڕاهێنانی فەرماندەی یاریدەدەری (Assistant Commandments) پۆلیس و لێکۆڵەرەکانی [پۆلیس] خەریکە ئامادە دەکرێت؛ بۆیە داوا لە بەڕێزت دەکەم ژمارەیەکی گونجاو لە کوردەکان لەم پلانەدا بگونجێنرێت، تا بەم جۆرە ژمارەی پێویست لە هێزی پۆلیس لە ناوچە کوردییەکاندا دەستەبەر بکرێت.

ج جێبەجێکردنی بەندەکانی یاسای زمانە خۆجێییەکان لە ناوچەکانی ئاماژەپێکراودا، لەبارەی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە قوتابخانەکان.

دەزانم وەزارەتی پەروەردە لە ماوەی پشووی هاوینەی قوتابخانەکاندا ڕەچاوی ئەم پرسە دەکات، بەڵام داوا دەکەم ئەگەر دەکرێت خودی بەڕێزت کات بۆ ئەم کارە تەرخان بکەیت تا بزانیت کە ئایا هەنگاوی پێویست لەمبارەوە گیراوەتەبەر.

دەمەوێت سوود لەم دەرفەتە وەرگرم تا بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە لە یەکێک لە بڕیارەکانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب لەسەر داواکارییەکانی کورد، کە لە بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆنەکەدا دەرکراوە و بریتییە لە:

""داوا لە دەسەڵاتی ئینتیداب دەکرێت گوشار بخاتە سەر حکومەتی عێراق و ڕێنمایی بکرێت تا لە هەمبەر هاووڵاتییە کوردەکانیدا ئەوپەڕی ڕۆحی لێبوردەیی بگرێتەبەر و بەرانبەر ئەم کەمینەیەدا بە ڕێزێکی زۆرەوە ڕەفتار بکات، [چونکە ملکەچی کوردەکان] بە گوێرەی ڕزگاربوونیان لە گشت جۆرەکانی مەترسی لەسەر مافە نەتەوەییەکانیان بەرز دەبێتەوە؛ ئەو مافانەش بە ڕاشکاوی لەلایەن دەسەڵاتی ئینتیداب و کۆمەڵەی گەلان دانی پێنراوە"".

بەمجـــۆرەش لەوانەیــە کۆمســـیۆنی هەمیشـــەیی ئینتیـــداب لــە دانیشـــتنی مانگـــی تشرینـــی یەکەمیـــدا دووبـــارە لەبـــارەی کـــورد پرســـیار لـــە نوێنـــەری باوەڕپێکـــراوی بەریتانیـا بـکات و دەزانـم بەڕێـزت خوازیـارن نوێنـەری باوەڕپێکـراو لەبـارەی سیاسـەتی بەخشـندەی حکومەتـی عێـراق [بەرانبـەر کـورد] قەناعـەت بـە کۆمسـیۆن بێنێـت. بـۆ پێکانـی ئـەم ئامانجـەش، پێویسـتی بـە زانیاریـی تـەواو لەسـەر جێبەجێکردنـی یاسـای زمانــە خۆجێیــەکان هەیــە. هەروەهــا خۆشــحاڵ دەبــم ئەگــەر بەڕێــزت لــە زووتریــن کاتـــدا لـــە نیەتـــی حکومەتـــی عێـــراق ئـــاگادارم بکەیتـــەوە لەبـــارەی ئـــەو پرســـەی لەســـەرەوە ئامـــاژەم پێکـــرد.

وەفادارتان

HISEXELEANCYNURI PASHA AL SA”ID, C. M. G., D.S.O

PRESIDENT OF THE COUNCIL OF MINISTERS, BAGHDAD.

کۆمەڵەی گەلان (ل ٣٠٨)
تکایە ئاماژە بە ژێدەری ژمارە... بکەن
جنێڤ
٢٣ی ئەیلوول ١٩٣١

بەڕێز مستر هاڵ (Mr. Hall)

یاداشتی بەڕێزت لە ڕێکەوتی ١٥ی ئەیلوول ١٩٣١، بە دەستم گەیشت و خۆشحاڵم بە بیستنی ئەو هەواڵەی کە دواجار کۆپییەک لە یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بە دەستت گەیشت.

لەبارەی یاسای زمانە خۆجێییەکان بۆ ناوچە کوردییەکانی عێراق، وەبیرهێنانەوەی بەڕێزت [کە کۆپیەکت لەم یاسایە بۆ جنێڤ ناردووە] دروستە. بەڕێزت لە مانگی تەمووزی ڕابردوو، چەند کۆپیەکی ئەم یاسایە کە لەلایەن پەرلەمانی عێراقەوە پەسەندکراوە، خستەبەردەم کۆمسیۆنی ئینتیداب. ئەگەر لە بیرت بێت ئەو کۆپیانە بەسەر ئەندامانی کۆمسیۆنی ئینتیدابدا دابەشکران؛ بەڵام وادیارە کۆپیەکان لەسەر مێزی کۆمسیۆن بەجێماون، کاتێک لە میانەی دانیشتنی کۆمسیۆندا ڕاپۆرتەکان دابەش دەکرێن، بەجێهێشتنی ڕاپۆرتەکان زۆر بەکەمی ڕوو دەدات. لەوانەیە بەشێک لە ئەندامانی کۆمسیۆن چاویان بەم یاسایە نەکەوتبێت، بۆیە من دووبارە لە دانیشتنی بیست و یەکەمی کۆمسیۆندا کۆپی ئەم یاساییە بەسەر [ئەندامانی کۆمسیۆندا] دابەش دەکەمەوە، چونکە ئەو بەڵگەنامانەی لەمبارەوە لە بەردەستی ئێمەدان بەشی [ئەوە دەکەن بەسەر ئەندامانددا دابەش بکرێن]، بۆیە پێویست ناکات کۆپیتر بنێرن، بەڵام ئەگەر هەندێك کۆپی زیادەتان هەبێت، باشترە هەندێک کۆپی لەگەڵ خۆتدا بهێنیت، چونکە لەوانەیە کۆمسیۆن گفتوگۆ لەبارەی یاساکە بکات.

دەزانم لە لیستی بەڵگەنامەکانی پێشکەشکراو بە کۆمسیۆن یاسای زمانە خۆجێیەکان وەک پاشکۆی یاداشتی بیست و یەکەمین دانیشتنی کۆمسیۆن ئاماژەی بۆکراوە. هەروەها ئاماژە بە ڕەشنووسی یاساکە دەدرێت کە لە یاداشتی نۆزدەیەمین دانیشتنی کۆمسیۆندا خراوەتەڕوو (لاپەڕەکانی ١٨٩-١٩١).

وەفادارتان

VITO CATASTINI

کۆمەڵەی گەلان (ل ٣٠٩-٣١٠)

جنێڤ

(6A/30628/516) (W.11661/5/98)

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

گەورەم،

هەروەک حکومەتی بەریتانیای گەورە ئاگادارە، ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە شەست و چوارەمین دانیشتنیدا، چاوی بە کارەکانی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب خشاند کە لە جنێڤ لە ماوەی نێوان ٩ بۆ ٢٧ی حوزەیرانی ١٩٣١ بەڕێوەچوو.

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە کۆبوونەوەی ٤ی ئەیلوول ١٩٣١دا، شەرەفمەندم ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب و یاداشتی کۆبوونەوەی ٤ی ئەیلوولتان بۆ ڕەوانە بکەم کە ڕاپۆرتی نوێنەری یۆگسلاڤیا و ڕاپۆرتدەرەکەی هاوپێچکراوە.

پرسی جێبەجێکردنی مەرجە گشتییەکان پێش کۆتایی هاتن بە ڕژێمی ئینتیداب لە وڵاتێکدا کە لە ژێر دەسەڵاتی ڕژێمی ئینتیدابدایە لە پەرەگرافی ((A(1)ی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان تیشک خراوەتەسەر ئەو ئەنجامانەی لەلایەن کۆمسیۆنی ئینتیدابەوە خراونەتەڕوو، ئیزافەی بڕیاری ئەنجوومەن کراوە.

لە پەرەگرافی ((A(2) بڕیارەکەی ئەنجوومەندا، ئەنجوومەن داوای لێم کرد خشتەی ڕێککەوتنامە گشتییەکانی نێودەوڵەتی (general international conventions) چاپ و دابەش بکەم کە بە گوێرەی پێشنیازەکانی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، بەسەر هەرێمەکانی ژێر دەسەڵاتی ئینتیدابدا جێبەجێ دەکرێن.

ئەنجوومەن بڕیاریداوە بۆچوونەکانی کۆمسیۆنی ئینتیداب بخاتە بەردەم حکومەتی بەریتانیای گەورە کە بە ڕاپۆرتی ساڵانە لەسەر فەلەستین و ناورۆ (Nauru) پەیوەستە و داوا لە حکومەتی بەریتانیا دەکات ئەو هەنگاوە بگرێتەبەر کە لەلایەن کۆمسیۆنەوە خراوەتەڕوو.

کۆمسـیۆن تێبینیەکانـی لەبـارەی ڕاپۆرتـی تایبـەت بـە بەرەوپێشـچوونی عێـراق لـە مـاوەی نێـوان سـاڵانی ١٩٢٠ تـا ١٩٣١، دەربـڕی و لـە پەرەگرافـی (C) بڕیارەکەیـدا داوای لێـم کـرد کـرد ئـەم بۆچوونانـە بخەمـە بـەردەم حکومەتـی بەریتانیـای مـەزن.

هەروەهـا ئەنجوومـەن داوای لێـم کـرد کـرد، حکومەتـی بەریتانیای مەزن لـە گرتنەبەری هەنـگاوی پێویسـت ئـاگادار بکەمـە کـە لـە پەرگرافـی (D) بڕیارەکەیـدا ئامـاژەی پێکـردووە لەبـارەی ڕێککەوتنەکانـی تایبـەت بـە هێڵـی نـەوت کـە هەرێمـی مووسـڵ بـە [دەریـای] سـپی ناوەڕاسـت (مەدیتەرانــە) گـرێ دەدات. گفتوگۆکانــی کۆمسـیۆنی هەمیشــەیی ئینتیـداب و لێدوانـی نوێنـەری باوەڕپێکـراوی [بەریتانیـا] کـە لـە بڕیارەکـەی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گەلانـدا ئامـاژە پێـدراوە، لـە یاداشـتی بیسـتەمین دانیشـتنی کۆمسـیۆندا هەیـە کـە لـە ٢٠ی ئابـی ١٩٣١ بڵاوکرایـەوە (Document C.422.M.176.1931.VI).

دواجـار، ئەنجوومـەن بڕیارەکانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیدابـی پەسـەند کـرد کـە تایبـەت بـوون بـە گفتوگۆکانـی کۆمسـیۆن لەبـارەی پرسـی عێـراق و فەڵەسـتین و داوای لێـم کـردووە ئـەم ئەنجامانـە بخەمـە بـەردەم حکومەتەکـەت و داواکارە پەیوەندیـدارەکان (petitioners concerned). بـۆ زانیـاری حکومەتەکـەت کۆپیـەک لـەو نـووسراوەی بـۆ داواکارەکان دەنێـرم، بـۆ ئێوەشـی هاوپێـچ دەکـەم. بـۆ نموونـە بـۆ داواکار مسـتر ئـە. ح. ڕەسـام (Mr. A. H. Rassam)، مسـتر یوسـف مالـک، کـە دوو کـوردی عێراقـن، تۆفیـق وەهبـی بـەگ، کۆمپانیـای گەشـەپێدانی نەوتـی بەریتانـی، کۆمیتـەی جێبەجێـکاری عـەرەب، ئاژانسـی جوولەکـەکان و خاتـوو ئیڤێلیـن ئیڤانـس (Mrs. Evelyn Evans).

لەگەڵ ڕێزدا

واژوو: Eric Drummond

سکرتێری گشتی

(ل ٣١١)

(5A/22523/655)

تۆمارکراو

جنێڤ، ٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

هــاوکات بــە گوێــرەی بڕیــاری ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان لــە دانیشــتنی ٤ی ئەیلوولــی ١٩٣١، شــەرەفمەندم بــە بەڕێــزت ڕابگەیێنــم کــە کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب لــە بیســتەمین دانیشــتنیدا، لەبــارەی داواکاریەکــەی بەڕێــزت لــە ڕێکەوتــی ٢٠ی نیســانی ١٩٣١، بــەم ئەنجامانــەی خــوارەوە گەیشــت:

""بــە بــڕوای کۆمســیۆن ئــەم داواکارییــە بابەتێکــی هێنــدە گرنــگ نییــە، تــا وەک ڕاســپاردەیەک [بخرێتــە بــەردەم] ئەنجوومەنــی [کۆمەڵــەی گــەلان]"".

ئـەم ئەنجامگیرییـەش لەلایـەن ئەنجوومەنـەوە پەسـەندکراوە. بـەم پێیـە، بـۆ زانیاریتـان، کۆپیـەک لـەو ڕاپۆرتـەی لەبـارەی داواکارییەکـەی بەڕێـزت کـە لەلایـەن م. ئۆرتـس (M. Orts)ەوە خراوەتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب دەخەمـەڕوو کـە ڕاپۆرتەکە هاوپێچـی یاداشـتی بیسـتەمین دانیشـتنی کۆمسـیۆن کـراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

M. Yusuf Malek

55 Waqf al Myrian

Shara” Abullah Khalid

Beirut, Syria

تۆمارکراو (ل ٣١٢)

(6A 2413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١ کە پشت بە ڕاسپاردەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بەستراوبوو، [ئەنجوومەن] منی ڕاسپاردووە بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە کە داواکارییەکەت لە ڕێکەوتی ٩ی ئەیلوول ١٩٣١ تیشکی خرایەسەر و کۆمەڵەی گەلان بەڕێزت دڵنیا دەکاتەوە بەوپەڕی هاوسۆزی و هۆگرییەوە ڕێز لە مافەکانی بەڕێزت دەگیرێت ئەگەر بسەلمێنرێت کورد بە وەفادارانە بەشداری لە پاراستنی ئەمن و بوژانەوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکەن.

بەم پێیەش، بۆ زانیاریتان، من کۆپیەک لە ڕاپۆرتی پەیوەست بە داواکارییەکەی بەڕێزت کە لەلایەن م. ڕاپراد (M. Rappard)ەوە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەخەمەڕوو کە ڕاپۆرتەکە هاوپێچی یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆن کراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

عەلی ئین حەسەن، سەرۆک خێڵ؛ غولام حوسێن، سەرۆک خێڵی ئۆلاگەر (Aulager,)، تۆفیق محەمەد، سەرۆک خێڵی دەوڵەتی (Daulati)؛ کەسایەتییە ناسراوەکانی مەریوان و خێڵەکانی فەتالی بەگ (Fatali Beg).

تۆمارکراو (ل ٣١٣)

(6A 22413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێــی بڕیــاری ئەنجوومەنــی کۆمەڵــەی گــەلان لــە ٤ی ئەیلــوول ١٩٣١، کــە پشــت بــە ڕاســپاردەی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب بەســتراوبوو، [ئەنجوومــەن] منــی ڕاســپاردووە کــە بەڕێــزت ئــاگادار بکەمــەوە کــە داواکارییەکــەت لــە ڕێکەوتــی ٣١ی ئابــی ١٩٣١ تیشــکی خرایەســەر و کۆمەڵــەی گــەلان بەڕێــزت دڵنیــا دەکاتــەوە بەوپــەڕی هاوسـۆزی و هۆگرییـەوە ڕێـز لـە مافەکانـی بەڕێـزت دەگیرێـت ئەگـەر قەناعـەت بکرێـت کـورد وەفادارانـە بەشـداری لـە پاراسـتنی ئەمـن و بوژانـەوەی دەوڵەتـی عێراقـدا دەکـەن.

بـەم پێیـەش، بـۆ زانیاریتـان، مـن کۆپیـەک لـە ڕاپۆرتـی پەیوەسـت بـە داواکارییەکـەی بەڕێــزت کــە لەلایــەن م. ڕاپــراد (M. Rappard)ەوە خراوەتــە بــەردەم کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب دەخەمــەڕوو کــە ڕاپۆرتەکــە هاوپێچــی یاداشــتی بیســتەمین دانیشــتنی کۆمســیۆن کــراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

عەزمــی بابــان، محەمــەد ئاغــا، عەبدولڕەحــمان ئاغــا، عــزەت بــەگ، عەبدولڕەحــمان ئەحمــەد پاشــا، محەمــەد ســاڵح بــەگ، مەجیــد جــاف، فایــق بابــان، محەمــەد گوڵانــەی، شــەفیق ڕەشــید پاشــا، ڕەمــزی تۆفیــق قــەزاز.

سلێمانی، عێراق.

تۆمارکراو (ل ٣١٤)

(6A 22413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێـی بڕیـاری ئەنجوومەنـی کۆمەڵەی گـەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشـت بەسـتراوبوو بـە ڕاسـپاردەی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب، [ئەنجوومـەن] منی ڕاسـپاردووە بەڕێزت ئـاگادار بکەمـەوە داواکارییەکـەت لـە ڕێکەوتـی ٧ی ئەیلـوول ١٩٣١ تیشـکی خرایەسـەر و کۆمەڵـەی گـەلان بەڕێـزت دڵنیـا دەکاتـەوە بەوپـەڕی هاوسـۆزی و هۆگرییـەوە ڕێـز لـە مافەکانـی بەڕێـزت دەگیرێـت ئەگـەر قەناعـەت بکرێـت کـە کـورد وەفادارانـە بەشـداری لـە پاراسـتنی ئەمـن و بوژانـەوەی دەوڵەتـی عێراقـدا دەکـەن.

بـەم پێیـەش، بـۆ زانیاریتـان، مـن کۆپیـەک لـە ڕاپۆرتـی پەیوەسـت بـە داواکارییەکـەی بەڕێــزت کــە لەلایــەن م. ڕاپــراد (M. Rappard)ەوە خراوەتــە بــەردەم کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب دەخەمــەڕوو کــە ڕاپۆرتەکــە هاوپێچــی یاداشــتی بیســتەمین دانیشــتنی کۆمســیۆن کــراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

خاتوو حەفسەی نەقیبزادە (Mrs. Naqibzadah Hafsah)

سلێمانی

تۆمارکراو (ل ٣١٥)

(6A 22413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشت بەستراوبوو بە ڕاسپاردەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، [ئەنجوومەن] منی ڕاسپاردووە بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە داواکارییەکەت لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، تیشکی خرایەسەر و کۆمەڵەی گەلان بەڕێزت دڵنیا دەکاتەوە بەوپەڕی هاوسۆزی و هۆگرییەوە ڕێز لە مافەکانی بەڕێزت دەگیرێت ئەگەر قەناعەت بکرێت کورد وەفادارانە بەشداری لە پاراستنی ئەمن و بوژانەوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکەن.

بەم پێیەش، بۆ زانیاریتان، من کۆپیەک لە ڕاپۆرتی پەیوەست بە داواکارییەکەی بەڕێزت کە لەلایەن م. ڕاپراد (M. Rappard)ەوە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەخەمەڕوو، ڕاپۆرتەکە هاوپێچی یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆن کراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

تۆمارکراو (ل ٣١٦)

(6A 22413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشت بەستراوبوو بە ڕاسپاردەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، [ئەنجوومەن] منی ڕاسپاردووە بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە داواکارییەکەت لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، تیشکی خرایەسەر و کۆمەڵەی گەلان بەڕێزت دڵنیا دەکاتەوە بەوپەڕی هاوسۆزی و هۆگرییەوە ڕێز لە مافەکانی بەڕێزت دەگیرێت ئەگەر قەناعەت بکرێت کورد وەفادارانە بەشداری لە پاراستنی ئەمن و بوژانەوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکەن.

بەم پێیەش، بۆ زانیاریتان، من کۆپیەک لە ڕاپۆرتی پەیوەست بە داواکارییەکەی بەڕێزت کە لەلایەن م. ڕاپراد (M. Rappard)ەوە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەخەمەڕوو، ڕاپۆرتەکە هاوپێچی یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆن کراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

جەعفەر سوڵتان، سەرۆکی هەمیشەیی خێڵی هەورامان (Auraman)؛ ئەفراسیاب بەگ ڕۆستەم سوڵتانزادە؛ مستەفا بەگ سالاری جەنگ جەعفەر سوڵتانزادە؛ نادرخان سەرۆکی خێڵی حەسەن سوڵتان، هەورامانی خووارو (Lower Auraman)،

عێراق

تۆمارکراو (ل ٣١٧)

(6A 22413/655)

جنێڤ

٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشت بەستراوبوو بە ڕاسپاردەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، [ئەنجوومەن] منی ڕاسپاردووە بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە داواکارییەکەت لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، تیشکی خرایەسەر و کۆمەڵەی گەلان بەڕێزت دڵنیا دەکاتەوە بەوپەڕی هاوسۆزی و هۆگرییەوە ڕێز لە مافەکانی بەڕێزت دەگیرێت ئەگەر قەناعەت بکرێت کورد وەفادارانە بەشداری لە پاراستنی ئەمن و بوژانەوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکەن.

بەم پێیەش، بۆ زانیاریتان، من کۆپیەک لە ڕاپۆرتی پەیوەست بە داواکارییەکەی بەڕێزت کە لەلایەن م. ڕاپراد (M. Rappard)ەوە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەخەمەڕوو، ڕاپۆرتەکە هاوپێچی یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆن کراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

حەمەمین ئاغا خورشید ئاغا؛ عەلی ئاغای مستەفا ئاغا؛ ئەحمەد ئاگای حەمە ئاغا؛ نامیق ئاغای قادر ئاغا؛ سەرۆکی خێڵی داوده (Dauda) و دانیشتووانی لیوای کەرکووک . ناوچەی (district) کەرکووک ، عێراق.

کۆپی (ل ٣١٨)

تۆمارکراو

(6A 22413/655) (6A 22413/655)

جنێڤ، ٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێـی بڕیـاری ئەنجوومەنـی کۆمەڵەی گـەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشـت بەسـتراوبوو بــە ڕاســپاردەی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب، [ئەنجوومــەن] منــی ڕاســپاردووە بەڕێـزت ئـاگادار بکەمـەوە داواکارییەکـەت لـە ڕێکەوتـی ٩ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٣١، تیشـکی خرایەسـەر و کۆمەڵـەی گـەلان بەڕێـزت دڵنیـا دەکاتـەوە بەوپـەڕی هاوسـۆزی و هۆگرییــەوە ڕێـز لـە مافەکانـی بەڕێـزت دەگیرێـت ئەگـەر قەناعـەت بکرێـت کـورد وەفادارانـە بەشـداری لـە پاراسـتنی ئەمـن و بوژانـەوەی دەوڵەتـی عێراقـدا دەکـەن.

بـەم پێیـەش، بـۆ زانیاریتـان، مـن کۆپیـەک لـە ڕاپۆرتـی پەیوەسـت بـە داواکارییەکـەی بەڕێــزت کــە لەلایــەن م. ڕاپــراد (M. Rappard)ەوە خراوەتــە بــەردەم کۆمســیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب دەخەمـەڕوو، ڕاپۆرتەکـە هاوپێچـی یاداشـتی بیسـتەمین دانیشـتنی کۆمسـیۆن کـراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

تۆفیق وەهبی بەگ، مەحەلەی سیناک (Sinak Mahallah)

بەغدا، عێراق

کۆپی (ل ٣١٩) تۆمارکراو

(6A 22413/655) (6A 22413/655)

جنێڤ ٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەڕێز،

بەپێی بڕیاری ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە ٤ی ئەیلوول ١٩٣١، پشت بەستراوبوو بە ڕاسپاردەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، [ئەنجوومەن] منی ڕاسپاردووە بەڕێزت ئاگادار بکەمەوە داواکارییەکەت لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١، تیشکی خرایەسەر و کۆمەڵەی گەلان بەڕێزت دڵنیا دەکاتەوە بەوپەڕی هاوسۆزی و هۆگرییەوە ڕێز لە مافەکانی بەڕێزت دەگیرێت ئەگەر قەناعەت بکرێت کورد وەفادارانە بەشداری لە پاراستنی ئەمن و بوژانەوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکەن.

بەم پێیەش، بۆ زانیاریتان، من کۆپییەک لە ڕاپۆرتی پەیوەست بە داواکارییەکەی بەڕێزت کە لەلایەن م. ڕاپراد (M. Rappard)ەوە خراوەتە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب دەخەمەڕوو، ڕاپۆرتەکە هاوپێچی یاداشتی بیستەمین دانیشتنی کۆمسیۆن کراوە.

خزمەتکارتان

واژوو: Vito Catastini

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

The Secretary,

British Oil Development Company, Ltd.,

8 Frederick"s Place, London, E.C.2.

زۆر نهێنی (ل ٣٢٠)

شوێنی مانەوە، بەغدا، ٤ی تشرینی دووەم ١٩٣١

بەڕێز،

١. شــەرەفمەندم بەڕێــزت ئــاگادار بکەمــەوە کــە ئاگادارکراومەتــەوە بەشــی ئینتیدابــی ســەر بــە کۆمەڵــەی گــەلان وەڵامــی واژووکارانــی داواکارییەکانــی کــورد کــە کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب لــە بیســتەمین دانیشــتنیدا لــە مانگــی جــولای ڕابــردوو تیشــکی خستەســەر ناردووەتــەوە.

٢. وەك گریمانــە دەکرێــت وەڵامــەکان وەک ئەنجامگیرییەکانــی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب لەســەر ئــەم داواکارییانــە داڕێــژراون؛ بۆیــە خۆشــحاڵ دەبــم، ئەگــەر بەڕێــزت هــاوڕا بیــت، بــۆ زانیــاری خــۆم چەنــد کۆپییــەک لــە وەڵامەکانــی [کۆمســیۆنم] بــۆ بنێریــت.

٣. هــەر لەمبــارەوە شــەرەفمەندم داوای نــووسراوی زۆر زۆر نهێنــی لــۆرد پەســفیلد بــە ژمــارە "D" لــە ڕێکەوتــی ٦ی ئــاداری ١٩٣٠ بکــەم کــە کۆپیــەک لــە وەڵامــی [کۆمســیۆنی] بــۆ داواکارە کوردەکانــی (Kurdish petitioners) نــاردووە و نووسراوەکەیــان (communication) لــە نۆزدەیەمیــن دانیشــتنی کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب، گفتوگــۆی لەســەر کــرا.

گەورەم،

شەرەفمەندم کە بەوەفاترین خزمەتکاری بەڕێزت بم.

H. Young The The Right Honourable

J. H. Thomas, P. C., M. P., The Secretary of State for the Colonies

Downing Street, London, S, W, 1

لە هەر جۆرە ئاماژەدان بەم بابەتە تکایە ئاماژە بکە بە نووسراوی ژمارە (٩٣/٣١/٢٥٤٢٦)

هەروەها ئاڕاستەکراوە بۆ- ناوی هیچ کەسێک نەهێنرێت- ""جیگری وەزیری کاروباری دەرەوە"" (Under-Secretary of State). وەزارەتی دەرەوە، لەندەن، S. W. 1

جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە بۆچوونەکانی خۆی پێشکەش دەکات بە: جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ کاروباری کۆلۆنیال، هەروەها بە ڕێنمایی وەزیری کاروباری دەرەوە، چەند کۆپیەک لەم نووسراوەی خوارەوە دەخاتەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە ٢ی تشرینی دووەم ١٩٣١

ئاماژە بە نووسراوی پێشوو: یاداشتی نووسینگەی مستەعمەرات بە ژمارە (٣١/١/٨٨٢٢٧)، لە ڕێکەوتی ٣٠ی تشرینی یەکەمی [١٩٣١]

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
کۆمەڵەی گەلان، ٣٠ی تشرینی یەکەم	داواکاریی خاتوو ئاسیە تۆفیق، لەبارەی دەستگیرکردنی هاوسەرەکەی [تۆفیق وەهبی] و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ کوردەکانی عێراق [لەلایەن حکومەتی عێراقەوە]

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ...

14-5180 (2)

(ل ٣٢٢)

(R5426/31/23)

S.W.1 ٣٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٣١

بەپەلە

گەورەم،

١. ""ئاماژە بە یاداشتی وەزارەتی دەرەوە بە ژمارە (E 3052/31/93) لە ڕێکەوتی ١٣ی حوزەیران کە تایبەتە بە داواکاری تۆفیق وەهبی بەگ و بە ناونیشانی کوردەکانی عێراق پێشکەش بە سەرۆکی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب کراوە؛ لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە ڕاسپێردراوم دەقی ڕەسەنی داواکارییەکەی ئاسیە تۆفیق، هاوسەری ناوبراو لە سەرەوە، ئاڕاستەی کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیدابی کردبوو، بۆتان ڕەوانە بکەم.

٢. ئـەو هۆکارانـەی بـووە هـۆی دەسـتگیرکردنی تۆفیـق وەهبـی بـەگ، کـە داواکارەکـەی سـەرەوە لەبـارەی دەسـتگیرکردنەکەی ناڕەزایەتـی خـۆی دەربڕیـوە، لەلایـەن نوێنـەری باوەڕپێکـراوی شانشـینی یەکگرتـوو لـە دانیشـتنی مانگـی حوزەیرانـی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب لـە دەسـپێکی لێدوانەکەیـدا بـۆ بـەردەم کۆمسـیۆن بـە تێروتەسـەلی بـاس کـردووە. حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە شانشـینی یەکگرتـوو هیـچ قسـەیەکیتری نییـە بخاتەسـەر ئـەم لێدوانـە کـە لـە لاپـەڕەی ١٢٣ی یاداشـتی بیسـتەمین دانیشـتنی کۆمسـیۆندا تۆمـار کـراوە. هـەروەک لـە لێدوانەکـەدا دەردەکەوێـت، تۆفیـق وەهبـی بـە بـێ مـەرج لـە دوای دوو هەفتـە لـە ڕێککەوتـی پێشکەشـکردنی ئـەم داوکارییـە [واتـە داواکاری ئاسـیە تۆفیـق] ئازادکـراوە.

٣. لـۆرد ریدینـگ (Lord Reading) خۆشـحاڵ دەبێـت ئەگـەر بەڕێـزت داواکاریەکـە لەگـەڵ ڕوونکردنەوەیـەک لەسـەر پەرەگرافـی پێشـوو [واتـە پەرەگرافـی ٢] بخەیتـە بـەردەم کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب.

گەورەم

خزمەتکاری بەوەفای بەڕێزتم

سکرتێری گشتی، کۆمەڵەی گەلان

وەزارەتی دەرەوە S.W.1 (ل ٣٢٣)

(E5251/31/93)

١٧ی تشرینی دووەم ١٩٣١

بەڕێز هاڵ (Hall)

لەوانەیە بەڕێزت لەبیرت بێت لە کۆبوونەوەکەمان لە ڕێککەوتی ٢٣ی تشرینی یەکەمی [١٩٣١]، کە تایبەت بوو بە چاوخشاندن بە ڕەشنووسی دەستپێکی لێدوانەکانی سێر ف. هامفرێس لەسەر عێراق کە لە بەردەم کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب ئەم لێدوانەیدا و بەڕێزت ئاماژەت بە چەند ڕێکارێکی نوێ یاخود چەند ڕێنماییەکی کارپێکراو کرد کە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە، ئەگەر هەڵە نەبم، لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی یەکەمی دەرکراوە و تایبەت بوو بە جێبەجێکردنی کۆمەڵێک بەندی یاسای زمانە خۆجێییەکان، بە تایبەتی لەبارتەی جێگۆڕکردنی ئەو فەرمانبەرانەی زمانی کوردی نازانن [بەو فەرمانبەرانەی زمانی کوردی دەزانن].

دوای کۆبوونەوەکە، بۆ بەڕێزت ئاماژەم بەوە کرد کە دوایین زانیاری لەبارەی هەڵوێستی حکومەتی عێراق لەبارەی یاسای زمانە خۆجێیەکان لە بەردەستی ئێمەدایە، بریتییە لە نامەکەی یۆنگ (Young) بە ژمارە (P.P. 142) لە ڕێکەوتی ١٧ی ئەیلوولی [١٩٣١] کە بۆ سەرۆک وەزیرانی عێراق ناردبووی، بەڕێزت کۆپیەکت لەو یاداشتە هاوپێچی نامەکەی خۆت بە ژمارەی (88020/31/Iraq) لە ڕێکەوتی ١٩ی تشرینی یەکەمی کردبوو و بۆ ئێمەت ناردبوو. دواتر بەڕێزت بەڵێنت پێمدا کە کۆپیەک لە بڕیاری ٧ی تشرینی یەکەم و هەر زانیارییێکیترم پێبدەیت، تا زانیارییەکانی ئێمە لەسەر ئەم دۆسیەیە [دۆسێی زمانە خۆجێیەکان] زانیاری دیاربێت.

تا ئێستا هیچ کۆپییەک لە بڕیاری ٧ی تشرینی یەکەم بە دەست ئێمە نەگەیشتووە و داوام لێ کراوە وەبیرتانی بێنمەوە [کۆپیەک لەم نووسراوەمان بۆ بنێرن] تا بەڵگەنامەکانی بەردەست ئێمە کامڵ بکرێن.

خزمەتکارتان

G. W. Rendel

J. H. Hall, Esq., D.S.O., M.C.

لـە هـەر جـۆرە ئامـاژەدان بـەم بابەتـە تکایـە ئامـاژە بکـە بـە نـووسراوی ژمـارە (E 5426/31/93)

هەروەهـا ئاڕاسـتەکراوە بـۆ- نـاوی هیـچ کەسـێک نەهێنرێـت- ""جیگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە"" (Under-Secretary of State). وەزارەتـی دەرەوە، لەنـدەن، S. W. 1

جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بۆچوونەکانـی خـۆی پێشـکەش دەکات بـە: جێگـری وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ کاروبـاری کۆلۆنیـال، هەروەهـا بـە ڕێنمایـی وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، چەنـد کۆپیـەک لـەم نـووسراوەی خـوارەوە دەخاتـەڕوو.

وەزارەتی دەرەوە

١٧ی تشرینی دووەم ١٩٣١

ئامـاژە بـە نـووسراوی پێشـوو: یاداشـتی وەزارەتـی دەرەوە بـە ژمـارە (٩٣/٣١/٥٤٢٦)، لـە ڕێکەوتـی ٢ی تشرینـی دووەم [١٩٣١]

وەسفی نووسراوەکە

ناو و ڕێکەوت	بابەت
کۆمەڵەی گەلان، ژمارە (6A/22413/655) لە ڕێکەوتی ١٠ی تشرینی دووەم	داواکاری خاتـوو ئاسـیە تۆفیـق، لەبـارەی دەسـتگیرکردنی هاوسـەرەکەی [تۆفیـق وەهبـی] و چۆنیەتـی مامەڵەکـردن لەگـەڵ کوردەکانـی عێـراق [لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە]

نووسراوێکی هاوشێوە نێردراوە بۆ...

14-5180 (2)

کۆپی (ل٣٢٥)

(E 5426/31/93)

(6A/22413/655)

کۆمەڵەی گەلان

جنێڤ

١٠ی تشرینی دووەم ١٩٣١

گەورەم،

شــەرەفمەندم ئاگادارتــان بکەمــەوە کــە نامەکەتــان بــە ژمــارە (E 5426/31/93) لــە ڕێکەوتــی ٣٠ی تشرینــی یەکەمــی ١٩٣١، هاوپێــچ لەگــەڵ دەقــی ڕەســەنی داواکارییەکـەی خاتـوو ئاسـیە تۆفیـق، کـە ئاڕاسـتەی کۆمسـیۆنی هەمیشـەیی ئینتیـداب کرابــوو، بەدەســتمان گەیشــت.

نامەکـەی بەڕێــزت و هاوپێچەکـەی خراوتەبــەردەم دانیشــتنی ئێســتای کۆمســیۆنی هەمیشــەیی ئینتیــداب.

خزمەتکارتان....

واژوو: [Vito Catastini]

بەڕێوەبەری بەشی ئینتیداب

The Right Honourable The Secretary of State for Foreign Affairs, Foreign Office, Downing Street, London, S, W, 1

نهێنی (ل ٣٢٦-٣٢٧)

ژمارە:P.O.156

شوێنی مانەوە

بەغدا

٢١ی تشرینی دووەم ١٩٣١

بەڕێز سەرۆک وەزیر

بـە تامەزرۆییـەوە نامەکـەی بەڕێزتـم بـە ژمـارە ٤٠٩٤، لـە ڕێکەوتـی ٧ی نۆڤەمبـەر ١٩٣١ خوێنـدەوە کـە بـۆ مێجـەر یۆنگـت ناردبـوو و تێیـدا ئاماژەتـان بـە هەنگاوەکانـی حکومەتـی عێـراق کردبـوو بـۆ جێبەجێکردنـی یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان.

تێبینـی ئـەو گرفتانـەم کـرد کـە لـە هەڵبژاردنـی شـێوەزاری کـوردی لـە قـەزا کوردییەکانـی لیـوای مووسـڵ دێنەکایـەوە؛ لـەو بڕوایـەدام کۆمیتـەی تایبـەت کـە لـە مووسـڵ دادەمەزرێـت، دەتوانێـت لەبـارەی ئـەم پرسـە بـە چارەسـەرییەکی بـاش بـگات. خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر بەڕێـزت لـە ئەنجامەکانـی ئـەم کۆمیتەیـە پێـی دەگات ئـاگادارم بکەیتـەوە.

هەروەهـا تێبینـی ئـەوەم کـردووە بەڕێـزت سـەرنجتان داوەتـە سـەر کەمکردنـەوەی ژمـارەی ئـەو فەرمانبەرانـەی لـە لیـوا کوردییەکانـدا دامـەزراون و زمانـی کـوردی نازانـن؛ هیـوادارم ئـەو ڕێنماییانـەی بـە فەرمانـی بەڕێـزت بـۆ گشـت وەزارەتـەکان دەرکـراوە، ببێتـە هـۆی کەمکردنـەوەی ژمارەیەکـی بەرچـاوی ئـەم جـۆرە فەرمانبەرانـە.

لەبـارەی زمانـی خوێنـدن لـە قوتابخانەکانـدا، خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر بەڕێـزت ئـاگادارم بکەیتـەوە ڕاسـپاردەکانی کۆمیتـەی لیـواکان کـە بەڕێـزت لـە پەرەگرافـی "د"ی نامەکەتـان ئاماژەتـان پێدابـوو، بـە فەرمـی پەسـەندکراوە. مـن پێشـنیازی ئـەوە دەکـەم پێـش پەسـەندکردنی ئـەو ڕاسـپاردانە ڕاوێـژ لەگـەڵ وەزارەتـی پـەروەردەدا بکرێـت (وادیـارە هیـچ ڕۆڵێکـی لـە پێکهێنانـی ئـەم کۆمیتانـەدا نەبـووە)؛ هەروەهـا

سـەرنجەکانی سـێر کینهـان کۆرنوالیـس (Sir Kinahan Cornwallis) کـە پێشـکەش بـە کۆمیتەکانـی کەرکـووک و مووسـڵی کردبـوو، بـە وردی لەبەرچاوبگیرێـن.

خزمەتکارتان...

واژوو: F. H. Humphrys

خاوەنشکۆ نوری پاشا ئەلسەعید،

سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران،

عێراق

نهێنی (ل ٣٢٨)

ئامـاژە بـە نـووسراوی پێشـوو: نـووسراوی کۆمسـیاری بـاڵا بـە وەکالـەت بـە ژمـارە (C.O.982) لـە ڕێکەوتـی ٢٥ی ئەیلـوول ١٩٣١.

(بابەتی چوارەمی بەرنامەی کار)

شوێنی مانەوە بەغدا، ٢٣ی تشرینی دووەم ١٩٣١

گەورەم،

شـەرەفمەندم بـۆ زانیـاری بەڕێـزت کۆپییـەک لـە ڕاپۆرتـی خـوارەوە بخەمـەڕوو کـە بـە یاسـای زمانـە خۆجییـەکان پەیوەسـتە.

گەورەم، شەرەفمەندم ملکەچترین و بەوەفاترین خزمەتکارتان بم.

F. H. Humpgrys

وەزیری سەرەکی حکومەتی خاوەنشکۆ بۆ کاروباری کۆلۆنیال

(His Majesty"s Principal Secretary of State for the Colonies)

وەسفی نووسراوەکە

ڕێکەوت	بابەت
٧ی تشرینی دووەم ١٩٣١	یاداشتی ژمارە ٤٠٩٤، لەلایەن سەرۆک وەزیرانی عێراق.
٢١ی تشرینی دووەم ١٩٣١	یاداشتی ژمارە (P.O 156) بۆ سەرۆک وەزیرانی عێراق

نهێنی (ل ٣٢٩-٣٣٢)

ژمارە: ٤٠٩٤

نووسینگەی ئەنجوومەنی وەزیران

بەغدا، ٧ی تشرینی دووەم ١٩٣١.

بەڕێز یۆنگ (Young)

ئاماژە بە نامەکەی بەڕێزت بە ژمارە (P.O/142) لە ڕێکەوتی ١٧ی ئەیلوولی ١٩٣١. ئێستا لە پێگەیەکدام دەتوانم لەو هەنگاوانە ئاگادارتان بکەمەوە کە بۆ جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکان گیراونەتەبەر.

١ شێوازی ئەو شێوەزارە کوردییەی لە قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ بەکاردەهێنرێت:

لە ١٩ی مانگی ئەیلوول ڕابردوودا، وەزارەتی ناخۆ فەرمانی بە موتەسەڕیفی مووسڵ کرد تا چەند کۆمیتەیەک بۆ قەزا کوردییەکانی لیوای مووسڵ پێکبهێنێت تا لەسەر ئەو شێوەزارە کوردییەی لە لایەن دانیشتوانی ئەو قەزایانە [و بەکارهێنانی لە کاروباری فەرمیدا] وەزارەت ئاگادار بکاتەوە. هەروەها داوا لە موتەسەڕیف کرا ڕاپۆرتی ئەم کۆمیتانە هاوپێچ لەگەڵ سەرنجەکانی خۆی پێش ١ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠، بۆ بەغدا بنێرێت. لەم ڕوانگەیەوە هیوادارم ئەم بابەتە لە کاتی خۆیدا چارەسەر بکرێت، تا نوێنەری حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا بتوانێت لە دانیشتنی مانگی ئۆکتوبەری کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب، ئەنجامەکانی [ئەم ڕێکارە] بخاتەڕوو.

لە ناوەڕاستی مانگی تشرینی یەکەمدا موتەسەڕیف ئەنجامی ڕاپۆرتی ئەم کۆمیتانەی خستەبەردەم وەزارەتی ناوخۆ و بیروبۆچوونەکانی لەم ڕاپۆرتانەدا خراونەتەڕوو، بیروبۆچوونی جۆراوجۆرن. کۆمیتەی قەزای زاخۆ داوای کردووە شێوەزاری بادینی لە دامودەزگا کارگێڕییەکان و لە دادگاکاندا بەکاربهێنرێت؛ هاوکات زمانی عەرەبیش وەک زمانی خوێندن لە قوتابخانەکاندا بەکاربهێنرێت. هەروەها کۆمیتەی قەزای ئاکرێش داوای کردووە شێوەزاری بادینی لە سەرتاسەری قەزاکەدا بەکاربهێنرێت. ئەندامانی کۆمیتەی

ئامێـدی بەسـەر دوو بەشـدا دابـەش بوونە، بەشـێک داوای بەکارهێنانی شـێوەزاری سـۆرانی دەکات و بەشـێکیتریش داوای بەکارهێنانـی شـێوەزاری بادینـی دەکات.

لــە خســتنەڕووی ڕاســپاردەکانی ئــەو کۆمیتانــە بــۆ بــەردەم وەزارەتــی ناوخــۆ، موتەسـەڕیفی لیـوای مووسـڵ بـە باشـی دەزانێـت شـێوەزاری ماکریـە (Makriyah dialect) بـەکار بهێنرێـت کـە لـە هـەردوو شـێوەزاری بادینـی و سـۆرانی نزیکـە و بکرێتـە زمانـی فەرمـی؛ کۆمەڵێـک وشـەی ئـەم شـێوەزارە لـە شـێوەزاری بادینـی وەرگیـراوە. هەروەهـا بـە هـۆی جیـاوازی لـە نێـوان بۆچوونـی کۆمیتـە جۆراوجۆرەکانـدا و بەهـۆی ناردنـی تەلەگـرام و داواکاری جۆراوجـۆر کـە لـە سـێ قـەزاوە بـۆ موتەسـەڕیف نێـردراوە، دژی ئـەم ڕاسپاردەیە وەسـتاون؛ بۆیـە موتەسـەڕیف ڕاسـپاردەی کـردووە کۆبوونەوەیەکـی گشـتی لـە مووسـڵ بەڕێـوە بچێـت و نوێنـەری هەڵبژێـردراوی قـەزا جۆراوجـۆرەکان تێیـدا بەشـدار بـن و داوایـان لێبکرێـت شـێوەزارێک هەڵبژێـرن تـا لـە گشـت قـەزا کوردییەکانـی ئـەم لیوایـەدا بـەکار بهێنرێـت. وەزارەتـی ناوخـۆ ئـەم ڕاسـپاردەیەی پەسـەند کـردووە و فەرمانـی پێویسـتی بـۆ موتەسـەڕیف دەرکـردووە کـە ئـەم کۆبوونەوەیـە گـرێ بـدات و ئـەو ڕاسـپاردانەی لـەم کۆبوونەوەیـەدا دەگیرێنەبـەر بـۆ [وەزارەتـی ناوخـۆ] بنێرێـت.

ب فەرمانبەران لە هەرێمی کورد (officials in the Kurdish zone)

لـە ٧ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٣١دا، لـە وەزارەتـی ناوخـۆ و بـە سـەرۆکایەتی خـۆم، کۆبوونەوەیـەك گرێـدرا و تێیـدا بـاس لـەوە کـرا چـۆن یاسـای زمانـە خۆجێییـەکان جێبەجـێ بکرێـت. کۆمەڵێـک ڕاوێـژکار، وەزیـر و سـەرۆک بەشـەکان لـەم کۆبوونەوەیـەدا ئامـادە بـوون. لـەم کۆبوونەوەیـدا بـە تایبـەت بـاس لـە پرسـی فەرمانبەرانـی ناوچـە کوردییـەکان و ئـەو خاڵـە کـرا کـە دەبـێ فەرمانبەرانـی ئـەم ناوچانـە زمانـی کـوردی بزانـن. دوای ئـەم کۆبوونەوەیـە، جیـا لـە وەزارەتـی بەرگـری و کاروبـاری دەرەوە، یاداشـتێکم بـۆ گشـت وەزارەتـەکان نـارد و لیسـتی نـاوی ئـەو فەرمانبەرانـم هاوپێچکـرد کـە ناتوانـن بـە زمانـی کـوردی قسـە بکـەن؛ هەروەها یاداشـتی ئـەم کۆبوونەوەیەشـم هاوپێچ کـرد و داوام لێکردن بـاس لـەو ڕێکارانـە بکەیـن کـە پێویسـتە بگیرێنەبـەر (چ هەنگاوێـک ئـەوان دەگرنەبـەر) بـۆ گۆڕینـەوەی ئـەو فەرمانبەرانـە [بـەو فەرمانبەرانـەی زمانـی کوردیـش دەزانـن] یاخـود

ئاماژە بەو ڕێنماییانە بکەن کە بۆ گۆڕینی ئەو فەرمانبەرانە گیراوتەبەر، کۆپیەک لە وەرگێڕانی ئەم یاداشتە کە تێدا ئاماژە بە بەبەتەکانی دییش کراوە، هاوپێچ لەگەڵ یاداشتی کۆبوونەوەکە لە ڕێگەی وەزارەتی ناوخۆوە بۆ بەڕێزتان نێردراوە.

ج دامەزراندنی ئەفسەری پۆلیسی کورد لە ناوچە کوردییەکان.

لەلایەن بەڕێوەبەری گشتی پۆلیس ئاگادار کراومەتەوە، گشت هەوڵەکانی خۆی وەگەرخستووە و هەنگاوی پێویستی گرتووەتەبەر بۆ دۆزینەوەی پیاوی گەنج لە نەتەوەی کورد کە لێهاتوویی ئەوەیان هەبێت لە قوتابخانەی پۆلیس وەربگیرێن تا وەک فەرماندەی یاریدەردەری پۆلیس و لێکۆڵەری پۆلیس، مەشق و ڕاهێنان ببینن؛ بەڵام لەم کارەدا سەرکەوتوو نەبووە. بێجگە لەمەش حاڵیحازر لەم قوتابخانەیەدا ٨١ قوتابی هەن کە ٣١ لەم قوتابیانە (٧ کورد، ١٠ تورکمان و ١٤ عەرەب) زمانی کوردی دەزانن.

د زمانی خوێندن

وەزارەتی ناوخۆ لە بارەگای لیواکانی مووسڵ، کەرکووک، هەولێر و سلێمانی چەند کۆمیتەیەکی دامەزراندووە (بە سەرۆکایەتی موتەسەڕیفی هەر لیوایەک) کە پێکهاتووە لە هەر یەک لە نوێنەرەکانی پەرلەمانی (deputies) [ئەم لیوایانە]، ئەندامانی ئەنجوومەنی بەڕێوەبەرایەتی و شارەوانیەکان، بەڕێوەبەری ناوچە یاخود لیکۆڵەری پەروەردەیی هەر لیوایەک، تا بڕیار بدەن بە پێی بەندی ٦ی یاسای زمانە خۆجێییەکان چ زمانێک لە قوتابخانەکاندا بەکاربهێنرێت. ئەمەی خوارەوە پوختەیەکە لە ڕاسپاردەکانی ئەو کۆمیتانە:

لیوای هەولێر: بۆ بەردەوامیدان بە بارودۆخی بەرقەرار، یەکێک لە دوو قوتابخانەی سەرەتایی [ئەم لیوایە] خوێندن تێیدا بە زمانی کوردی دەبێت و ئەویتریان بە زمانی عەرەبی.

لیوای سلێمانی: خوێندن لە گشت قوتابخانە سەرەتاییەکاندا (elementary and primary schools) بە زمانی کوردی دەبێت، ژمارەیەک لە وانەکانی عەرەبی بۆ پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی (primary) بۆ ماوەی ٥ بۆ ٧ [کاتژمێر بە وانەی] ئەو پۆلانە زیاد دەکرێت.

لیوای کەرکووک :

١. کــوردی زمانــی خوێنــدن دەبێــت لــە گشــت قوتابخانەکانــی قــەزای گل (Gil) و چەمچەمــاڵ. هەروەهــا زمانــی خوێنــدن لــە قوتابخانــەی ئەلبــو ســەباح لــە ناحیــەی توزخورماتــو کــوردی دەبێــت.

٢. عەرەبــی بــە زمانــی خوێنــدن لــە قوتابخانــە ســەرەتاییەکانی (primary) کــوڕان و کچانــی جوولەکــە لــە شــاری کەرکــووک دەمێنێتــەوە.

٣. تورکــی بــە زمانــی خوێنــدن لــە گشــت پۆلــە ســەرەتاییەکانی (elementary) قوتابخانــە ســەرەتاییەکانی (primary) ژێــر دەســەڵاتی بــارەگای لیــواکان و قــەزای کفــری دەبێــت، هەروەهــا خوێنــدن لــە پۆلەکانــی پێنجــەم و شەشــم بــە زمانــی عەرەبــی دەبێــت.

لیوای مووسڵ: تەنیا لەم قوتابخانانەی خوارەووە بە زمانی کوردی دەخوێندرێت:

(دهــۆک: کــوڕان و کچــان. زاخــۆ: کــوڕان و کچــان. ئەلعــاس (Al"As). ئەتــرۆش. بەیــدا (Bidah)، ئامێــدی، بامەڕنــێ، ئاکــرێ، بــارزان، بیراکەپــرا (Birakabrah)، شــێخان، تــەل ئەبوزاهیــر، مانگێــش، فیشــخابور، ئــەرەدن (Aradan)، ســانات (Sanat)، کانــی ماســێ).

لــە ڕوونکردنەوەکانــی ســەرەوەدا بــۆ بەڕێــزت دەردەکەوێــت حکومەتــی عێــراق بەندەکانــی یاســای [زمانــە خۆجێییــەکان] جێبەجــێ دەکات. خــودی خــۆم چاودێــری ئــەم پرســە دەکــەم و لــە هــەر هەنگاوێــک ئاگادارتــان دەکەمــەوە کــە لەمبــارەوە دەگیرێتەبــەر.

وەفادارتان

واژوو: نوری ئەلسەعید

His Excelencay Mjor H. W. Young, C.M.G., D.S.O.,

His Britannic Majesty"s Acting High Commissioner for Iraq.

Baghdad.

ڕۆژی چوارشــەممە ڕێکەوتــی ٧ی تشرینــی یەکەمــی ١٩٣١، کاتژمێــر ١٠:٣٠ خولــەک، کۆبوونەوەیــەک لــە وەزارەتــی ناوخــۆ بەڕێوەچــوو، تێیــدا گفتوگــۆ لەســەر پرســی [چۆنیەتی] جێبەجێکردنــی یاســای زمانــە خۆجێیــەکان کــرا. (ل ٣٣٣-٣٤٠)

ئامادەبووان بریتی بوون لە:

١. بەڕێز سەرۆک وەزیران

٢. وەزارەتی ناوخۆ.

وەزیر

٣. ڕاوێژکار.

٤. یاریدەدەری دووەمی ڕاوێژکار.

٥. بەڕێوەبەری گشتی پۆلیس.

٦. لێکۆلەری گشتی پۆلیس بە وەکالەت.

٧. لێکۆلەری گشتی خزمەتگوزاریی تەندروستی.

٨. وەزارەتی دارایی.

وەزیر بە وەکالەت.

٩. ڕاوێژکار.

١٠. بەڕێوەبەری گشتی دارایی.

١١. کۆکەرەوەی گومرگ و باجەکانی بەغدا.

١٢. وەزارەتی ئابوری و گەیاندن.

وەزیر

١٣. ڕاوێژکار

١٤. وەزارەتی داد

وەزیر.

١٥. بەڕێوەبەری گشتی تاپۆ.

١٦. لێکۆڵەری گشتی تاپۆ.

١٧. وەزارەتی پەروەردە.

وەزیر

******

بەڕێــز ســەرۆک وەزیــران کۆبوونەوەکــەی کــردەوە و گووتــی مەبەســت لــەم کۆبوونەوەیــە گفتوگۆکردنــە لەســەر شــێوازی چۆنیەتــی جێبەجێکردنــی یاســای زمانــە خۆجێیــەکان؛ هەروەهــا بــۆ گفتوگۆکــردن لەســەر پرســی ئــەو فەرمانبەرانــەی زمانــی خۆجێــی نازانــن، بــە تایبەتــی لــە ناوچــە کوردییەکانــدا. ئامــاژەی بــەوە کــرد کۆمەڵێــک فەرمانبــەر لــە بەشــە جۆراوجــۆرەکان لــە ناوچــە کوردییەکانــدا شــارەزای زمانــی خۆجێــی [واتــە کــوردی] نیــن. هەروەهــا لیســتی نــاوی ئــەو فەرمانبەرانــەی هەیــە کــە ڕێــژەی ئــەو فەرمانبەرانــە لــە بەشــە جۆراوجــۆرەکان دەخاتــەڕوو، پێویســتە ئــەم پرســەش چارەســەر بکرێــت. ســەرۆک وەزیــران ئامــاژەی بەوەکــرد دەبــێ ئــەم بەشــانە هــەوڵ بــدەن ئــەو فەرمانبەرانــە دابمەزرێنــن کــە زمانــی خۆجێــی دەزانــن.

یەکێــک لــە ڕێــکارە گرنگــەکان کــە دەبــێ لەبــارەی ئــەو فەرمانبەرانــەی ناوچــە کوردییــەکان لەبەرچــاو بگیرێــت، بریتییــە لــە بابەتــی پرســی گرتنەبــەری ڕێــکاری تایبــەت بــە دابینکردنــی پاداشــتی دارایــی بــۆ فەرمانبــەرە تەکنیکییــەکان تــا فێــری زمانــی خۆجێــی بــن. ســەرۆک وەزیــران ئامــاژەی بــەوەدا ئــەو ئــاگاداری گرفتەکانــی پەیوەســت بــەم بابەتەیــە، بــەڵام هێشــتا لــەو بڕوایەدایــە دەکرێــت شــوێنی ئــەو فەرمانبەرانــەی زمانــی خۆجێــی نازانــن، بگۆڕدرێــت و ئــەو فەرمانبەرانــە دابمەزرێــن کــە ئاشــنای زمانــی خۆجێیــن. بەمجــۆرەش یاســای زمانــی خۆجییــەکان بــە شــێوازێک جێبەجــێ دەکرێــت کــە لەگــەڵ ڕۆحــی بەندەکانــی ئــەم یاســایە بگونجێــت.

دواتــر داوای لــە یاریــدەدەری دووەمــی ڕاوێــژکاری وەزارەتــی ناوخــۆ کــرد، تــا ڕێــژەی فەرمانبەرانــی بەشــە جۆراوجــۆرەکان بخوێنێتــەوە کــە زمانــی خۆجێــی نازانــن؛

بەمجۆرەش ڕێژەی ئەو فەرمانبەرانەی لە ناوچە کوردییەکان کار دەکەن و زمانی خۆجێی نازانن، دیار دەکرێت و شوێنیان بەو فەرمانبەرانە دەدرێت کە ئەم زمانە دەزانن. لەبارەی ئەو فەرمانبەرانەی کوردی نازانن، فەرمان بە سەرۆک بەشەکان درا ڕێنمایی ئەو فەرمانبەرانە بکەن فێری زمانی خۆجێی بن؛ ئەگەر فێری ئەم زمانە نەبوون، ئەوکات شوێنیان بە فەرمانبەریتر دەدرێت [کە زمانی خۆجێی دەزانێت]. هەروەک لە سەرەوە ئاماژەی پێدرا، هەنگاوی پێویست دەگیرێتەبەر بۆ بەخشینی پاداشتی دارایی بۆ فێربوونی زمانی خۆجێی.

ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆ، باسی لەوەکرد ئەو لیستەی لەلایەن وەزارەتی ناوخۆوە ئامادەکراوە بەسەر وەزراتەکانیتردا دابەش نەکراوە، بۆیە بۆ وەزارەتەکان و سەرۆک بەشەکان ئەستەمە لەم کۆبوونەوەیەدا بۆچوونی خۆیان لەبارەی کەیسی تایبەت بە وەزارەتەکەیان بخەنەڕوو. بۆیە پێشنیازی ئەوەی کرد کە بەڕێز سەرۆک وەزیران ئەم لیستە بۆ وەزارەتەکان بنێرێت و فەرمانی ئەوە بکات دەکرێ ئەم لیستە هەموار بکرێتەوە و ئاماژە بە ناوی هەر فەرمانبەرێک بدرێت [کە زمانی کوردی نازانێت] و ئەو شێوازە بخرێتەڕوو کە بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ ئەم بابەتە دەگیرێتەبەر، هەروەها ڕاوێژکار پێشنیازی کرد فەرمان بە وەزارەتەکان بکرێت دوای ماوەیەک (بڵێین دوو مانگ) ڕاپۆرتێک لەسەر ئەو هەنگاوانە بخەنەڕوو کە گیراونەتەبەر.

بەڕێز سەرۆک وەزیران ئەو پێشنیازەی پەسەندکرد. هەروەها گووتی دەیەوێت بە زارەکی بەو کەسانەی ئامادەی کۆبوونەوەکە بوونە ڕایبگەیێنیت، پێویستە ڕەچاوی بەرژەوەندی گشتی و یەکسانی لە جێبەجێکردنی یاسای زمانە خۆجێییەکاندا بگیرێت، ئەمەش بە جۆرێک بێت کە لەگەڵ ڕۆحی ئەم یاسایە بگونجێت و هەروەها لەگەڵ ئەو ئامانجانەش بگونجێت کە ئەم یاسایە لە پێناویدا دەرکراوە؛ بۆیە خوازیارە ئامادەبووان هەوڵەکانیان چڕتر بکەنەوە بۆ ئامادەکردنی لیستی [ناوی ئەو فەرمانبەرانەی زمانی خۆجێی نازانن].

وەزیری ناوخۆ ئاماژەی بەوەکرد، ژمارەی فەرمانبەرە کارگێڕییەکان کە زمانی خۆجێی نازانن، کەمە. هەرچەندە فەرمانبەرانی تەندروستی بە فەرمانبەری تەکنیکی

هەژمـار دەکرێـن، بۆیـە ناکـرێ لۆمـەی وەزارەتـی ناوخـۆ بکرێـت لـە دامەزراندنـی ئـەم فەرمانبەرانـە [کـە زمانـی خۆجێـی نازانـن]، چونکـە دەبـێ ڕەچـاوی ئـەو ڕاسـتییە بکەیـن، دۆزینـەوەی فەرمانبـەری تەکنیکـی کـە زمانـی خۆجێـی بزانێـت کارێکـی ئەسـتەمە. لەبـارەی بەشـی پۆلیـس، ئامـاژەی بـەوە کـرد کـە زۆربـەی فەرمانبـەرەکان زمانـی خۆجێـی دەزانـن و هەروەهـا بەڕێوەبـەری گشـتی پۆلیـس گشـت هەوڵەکانـی خـۆی وەگەڕخسـتووە تـا ئـەو فەرمانبەرانـە دابمەزرێنێـت کـە زمانـی خۆجێـی دەزانـن.

وەزیـری ئابـوری و گەیانـدن ئامـاژەی بەوەکـرد، وەزیـری ناوخـۆ ئامـاژەی بـەوە کـرد کـە ژمـارەی فەرمانبـەرە کارگێڕییـەکان لـە ناوچـە کوردییـەکان کـە زمانـی خۆجێـی نازانـن کەمـە، کەچـی بەڕێوەبـەری تەحریراتـی لیـوای کەرکـووک (Mudir Tahrirat Kirkuk Liwa) کـە بـە دەسـتە ڕاسـتی موتەسـەڕیف هەژمـار دەکرێـت زمانـی کـوردی نازانێـت و هەروەهـا وەک پێویسـت زمانـی عەرەبـی و تورکیـش نازانێـت. هەروەهـا زمانـی بـاو کـە لـە کەرکـووک بـەکار دەهێنرێـت تورکـی و کوردییـە و زۆربـەی داواکارییـەکان و سـکاڵاکان بـە زمانـی کـوردی بوونـە و ئـەو داواکاری و سـکاڵانەش دەبـێ بچێتـە بـەردەم بەڕێوەبـەری تەحریـرات. ئامـاژەی بـەوەش کـرد کـە ٪٢١ فەرمانبەرانـی ئـەم لیوایـە زمانـی خۆجێـی نازانـن و باشـترە شـوێنی ئـەم فەرمانبەرانـە بـەو فەرمانبەرانـە بدرێـت کـە شـارەزای زمانـی کـوردی و تورکیـن.

وەزیـری ناوخـۆ وەڵامـی [وەزیـری ئابـوری و گەیاندنـی] دایـەوە کـە دەیویسـت ئامـاژە بـەوە بـکات، وەزارەتـی ناوخـۆ یەکـەم وەزارەتـە یاسـای زمانـە خۆجییەکانـی جێبەجێکـردووە و ئامـاژەی بـەوە کـرد، بەڕێوەبـەری تەحریـرات بڕێـک کـوردی دەزانێـت، بـەڵام بەهەرحـاڵ ئـەو ئامادەیـە ئـەو فەرمانبـەرە بگوازرێتـەوە ئەگـەر فێـری زمانـی خۆجێـی نەبووبـە. هەروەهـا ئـەو ئامـاژەی بـەوە کـرد، نکۆڵـی لـەوە نـاکات دۆزینـەوەی فەرمانبەرێـک بـۆ بەشـی پۆلیـس کـە شـارەزای زمانـی خۆجێـی بێـت کارێکـی سـەختە. ئامـاژەی بـەم نموونەیـە کـرد کـە ماویـەک لەمەوبـەر کاتێـک خولـی ڕاهێنـان بـۆ یاریـدەدەری فەرمانـدەی پۆلیـس و لێکۆڵـەری پۆلیـس کرایـەوە و ڕێـکلام لـە ڕۆژنامەکانـدا بڵاوکرایـەوە و داوای خـۆ پاڵاوتـن [بـۆ ئـەم پۆسـتانە کـرا]، بـەڵام هیـچ

کـەس نەبـوو شـارەزای زمانـی خۆجێـی بێـت و خـۆی بـۆ ئـەم پۆسـتانە بپاڵێوێـت؛ ئـەوان لەمبـارەوە لێهاتوویـی پێویسـتیان نەبـوو.

ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆ هەندێـك لـە مەرجەکانـی پێویسـت بـۆ ئـەم خولـە [خولـی ڕاهێنانـی یاریـدەرەی فەرمانـدی پۆلیـس و لێکۆڵـەری پۆلیـس] خسـتەڕوو کـە بریتـی بـوون لـەوەی پاڵێـوراو دەبـێ دەرچـووی ناوەنـدی بێـت (secondary school)، کەچـی ژمارەیەکـی زۆر کەمـی کـورد دەرچـووی قوتابخانـەی ناوەندیـن.

بەڕێوەبـەری گشـتی پۆلیـس ئامـاژەی بـەوە کـرد مەرجەکانـی وەرگرتـن لـەم خوولـە بریتـی بـوون لەمانـەی خـوارەوە:

دەرچووانـی قوتابخانـەی یاسـا و سـەربازیی وەک یاریـدەدەری فەرمانـدی پۆلیـس وەردەگیرێـن. دەرچووانـی قوتابخانـەی ڕاهێنانـی مامۆسـتایان و دەرچووانـی قوتابخانـەی ناوەنـدی وەک لێکۆڵـەری پۆلیـس وەردەگیرێـن؛ ئـەو کەسـانەی لـە تاقیکردنەوەکانـی سـاڵی یەکـەم و دووەمـی قوتابخانـەی ناوەنـدی دەرچوونـە وەک پاڵێـورا بـۆ پۆسـتی لێکۆڵـەر (Inspector"s Cadre) وەردەگیرێـن. بـەڵام ئامـاژەی بـەوە کـرد کـە هیـچ کوردێـک بـۆ وەرگرتـن لـە خولـی ڕاهێنانـدا نـاوی تۆمـار نەکـردووە؛ تەنیـا یـەک کـەس نەبێـت کـە دەرچـووی قوتابخانـەی سـەربازییە، بـەڵام ئـەو کەسـەش لـە ڕووی جەسـتەییەوە شـیاوی ئـەم کارە نییـە. بەهەرحـاڵ، ٧ کـورد، ١٠ تورکـمان، ٩ غەیـرە کـورد کـە بـە کـوردی قسـە ناکـەن و نانووسـن و ٥ غەیـرە کـورد کـە دەتوانـن بـە کـوردی قسـە بکـەن لـەم خوولـە وەرگیـراون؛ چـاوەڕوان دەکرێـت ئـەو کەسـانەی دوای دەرچـوون لـەم خوولـە بـبن بـە لێکۆڵـەری پۆلیـس. بەڕێوەبـەری گشـتی پۆلیـس ئامـاژەی بەوەکـرد، ئـەو بـە یاریـدەدەری دووەمـی ڕاوێـژکاری گووتـوە زۆرتریـن پاڵێـوراوی کـورد [بـۆ خوولەکـە] وەرگرێـت؛ ڕاوێـژکاری دووەم خوازیـار بـووە ئەگـەر وەزارەتـی ناوخـۆ ڕازی بێـت، ئـەم پاڵێوراوانـە، خـاوەن لێهاتـووی دەسـتەی سـێ (third category qualification) بـن [واتـە ئـەو کەسـانەی لـە تاقیکردنـەوەی سـاڵی یەکـەم و دووەمـی ناوەنـدی دەرچوونـە]. هەروەهـا ئـەو کەسـانەش وەردەگرێـت کـە خـاوەن لێهاتـووی دەسـتەی سـێ نەبـن. ئـەو دەزانێـت ئـەو کەسـانە شـیاوی ئـەوە نیـن بـبن بـە ئەفسـەری پۆلیـس، بـەڵام

دەتوانــن ئەرکــی ســەرۆک پاســەوانەکان بگرنــە ئەســتۆ.

بەڕێــز ســەرۆک وەزیــران بۆچوونــی خــۆی دەربــڕی کــە ئــەو ڕێکارانــەی بــۆ دامەزرانــدن دەگیرێنەبــەر دەبــێ ڕێــکاری جێگــر بــن و ئــەو کەســانەی داشــدەمەزرێن دەکــرێ بەســەر دوو دەســتەدا دابــەش بکرێــن:

١. ئەو فەرمانبەرانەی مووچەیان ١٠٠ ڕوپیە و بەرەو سەرەوەییە.

٢. ئەو فەرمانبەرانەی مووچەیان لە ١٠٠ ڕوپیە بەرەو خوارەوەیە.

ئامــاژەی بــەوە کــرد، تــا ئــەو شــوێنەی لەبیــری مــاوە، ســاڵی پــار فەرمــان دەرکــرا ئــەو فەرمانبەرانــەی موچەیــان ١٠٠ ڕوپیــە کەمــترە، دەکــرێ لەلایــەن خــودی لیواکانــەوە دابمەزرێــن. بــۆ دامەزراندنــی فەرمانبەرانی ســەر بە دەســتەی دووەم، پێویســتە ”قوتابخانەی فەرمانبــەران“ (Officials School) بکرێتــەوە و بــەو ڕێســایە کار بــکات کــە هیــچ کەس جیا لــە دەرچووانــی ئــەم قوتابخانەیــە نەبێــت لــە نووســینگەکانی حکومەتــدا دانامەزرێــت. بــۆ ئــەم مەبەســتەش دەبــێ ڕێچکەیــەك دابنرێــت، ڕێــژەی داواکارەکان بــۆ هــەر لیوایــەک چەند کــەس بێــت. دوای ئــەوەی ئــەم قوتابییانــە دەرچــوون، بــێ جیــاوازی پۆســتە بەتاڵەکانــی لیــواکان پــڕ دەکەنــەوە. پێویســتە بــۆ دامەزرانــدن لــە ناوچــە کوردییــەکان فەرمانبــەران هــان بدرێــن فێــری زمانــی کــوردی بــن، تــا ئەگــەر پۆســتێکی چــۆڵ لــەم ناوچانــەدا هەبــوو پــڕ بکرێتــەوە. هەروەهــا هــەر کەســێک زمانــی خۆجێــی دەزانێــت، دەکــرێ دابمەزرێــت، بــێ ڕەچاوکردنــی ئــەوەی کــوردە یــان نــا. زانینــی زمانــی کــوردی دەکــرێ بــە پیــێ پێــوەری جیــاواز بێــت؛ بــۆ نموونــە فەرمانبەرێکــی کارگێــڕی دەبــێ بــە باشــی شــارەزایی ئــەم زمانــە بێــت لــە کاتێکــدا فەرمانبەرێکــی پزیشــکی (Medical Officer) یاخــود فەرمانبەرێکــی (Mamur) بەندیخانــە پێویســت نــاکات وەک فەرمانبەرێکــی کارگێڕیــی شــارەزای زمانــی خۆجێــی بێــت.

ئامــاژەی بــەوە کــرد مەبەســتی ســەرەکی زانینــی زمانــی کوردییــە، بــە چاوپۆشــین لــەوەی کەســەکە کــوردە یــان عــەرەب، ئەمــەش لــە پێنــاو جێبەجێکردنــی دادپــەروەری لــە دامەزرانــدن لــە ناوچــە کوردییەکانــدا. لەبــارەی پرســی دابەشــکردنی فەرمانبــەران

بەسەر دانیشتوانی وڵاتدا، ئەم کارە چارەسەر ناکرێت تەنیا بە کردنەوەی قوتابخانەنی ناوەندی فەرمانبەران (Central Officials School) نەبێت. هەروەک لە سەرەوە ئاماژەی پێدرا، ئەم کارەش بە دڵنیاییەوە کاتێکی زۆری دەوێت. هاوکات سەرۆک وەزیران پێشنیازی کرد ئەو فەرمانبەرانەی زمانی خۆجێی دەزانن، دەکرێ بۆ ناوچە کوردییەکان بگوازرێنەوە؛ هەروەها ئەو فەرمانبەرانەی زمانی خۆجێی دەزانن گوشاریان بخرێتەسەر تا بچنە ناوچە کوردییەکان. سەرۆک وەزیران دووپاتی کردەوە ئامادەبووان ڕێنمایی بۆ بەشەکانیان دەربکەن تا ئەو فەرمانبەرانەی زمانی خۆجێی دەزانن بنێردرێنە ناوچە کوردییەکان. هەڵبەت حکومەت سوچی نییە ئەگەر حاڵیحازر نەیتوانی فەرمانبەریک بدۆزێتەوە شارەزای زمانی خۆجێی بێت.

وەزیری دارایی بە وەکالەت ئاماژەی بەوەکرد، ئەم وەزارەتە لە دامەزراندنی فەرمانبەرانیدا ئەو ڕیسایەی پەیڕەوی کردووە کە ئەو فەرمانبەرانەی مووچەیان لە ١٠٠ ڕوپیە دەرباز ناکات لە خودی خەڵکی لیواکان دادەمەزرێنێت، زۆربەشیان لەو کەسانەن کە زمانی خۆجێی دەزانن. ڕێسای دامەزراندنی فەرمانبەران بۆ ناوچە کوردییەکان کە زمانی خۆجێی دەزانن ڕەچاو کراوە، بەڵام نکۆڵی لە بوونی گرفت ناکرێت لەبارەی کۆمەڵێک فەرمانبەر کە دەبێ مەرجە داواکراوەکانی هەبێت تا بە کارامەیی ئەرکەکانی جێبەجی بکات [کەچی ئەم مەرجانەی نییە]، بۆ نموونە لە کەیسی فەرمانبەرانی گومرگ ئەم فۆرمۆلە جێبەجێ ناکرێت. وەزیری دارایی گووتی، وەزارەتی دارایی، بە گەیشتنی لیستی ناوی فەرمانبەران، بە دەست ئەم وەزارەتە، هەوڵ دەدات تا ئەو ڕادەیەی مومکین بێت ئەو فەرمانبەرانەی زمانی خۆجێی نازانن لەگەڵ ئەو فەرمانبەرانە بگۆڕێتەوە کە ئەم زمانە دەزانن.

یاریدەدەری دووەمی ڕاوێژکار لیستێکی خستەڕوو ژمارەی ئەو فەرمانبەرانە نیشان دەدا کە زمانی خۆجێی ناوچە کوردییەکان نازانن [و لەم ناوچەیەش کار دەکەن].

وەزیری ئابوری و گەیاندن ئاماژەی بەوەکرد، پێویستە یەکێک لە ئەندامانی دادگای تێهەڵچوونەوە (court of cassation) زمانی خۆجێی بزانێت، تا دووبارە پێداچوونەوە لەسەر ئەو داوایانە بکات کە لە کوردستان یەکلایی کراونەتەوە.

بەڕێــز ســەرۆک وەزیــران جەختــی لەســەر داواکــەی کــردەوە کــە [هــەر کاتێــک وەزارەتــەکان لیســتی نــاوی فەرمانبەرانــی بەدەســت گەیشــت] بــە زووتریــن کات وەڵام بدەنــەوە. هەروەهــا ئامــاژەی بــە گۆڕینــەوەی [ئــەو فەرمانبەرانــە کــرد کــە زمانــی خۆجێــی نازانــن بــەو فەرمانبەرانــەی ئــەم زمانــە دەزانــن] هەروەهــا ئەوانــەی مــاون لــە مــاوەی چەنــد هەفتــەی داهاتــوودا شــوێنیان دەگۆڕدرێــت و ئــەو کەســانەش کــە داواکــراون فێــری زمانــی خۆجێــی بــن [دەبــێ فێــری ئــەم زمانــە بــبن]. هــەر کاتێــک لیســتی تــازە بــە دەســت گەیشــت دەکرێــت لەگــەڵ ئــەم لیســتەی لەبــەر دەســتە بــەراورد بکرێــت؛ لــەم بارەشــەوە فەرمانــی پێویســت دەرکــراوە. هەروەهــا بەڕێــز مەلیــک [فەیســەڵ] خوازیــارە ئــاگاداری چۆنیەتــی جێبەجێکردنــی یاســاکە بێــت.

ســەرۆک وەزیــران داواکــەی دووپاتکــردەوە، پێویســتە بەشــەکان لەبــارەی دامەزرانــدن لــە ناوچــە کوردییــەکان ئــەو فەرمانبەرانــە دابمەزرێنــن کــە زمانــی کــوردی دەزانــن؛ ئەگــەر ئــەم کارەش ئەســتەم بــوو، دەبــێ بــە جیــا لــە هــەر کەیســێک ئــاگادار بکرێتــەوە تــا زانیــاری لــە هــۆکاری دامەزراندنــی ئــەو کەســانە هەبێــت کــە زمانــی خۆجێــی نازانــن و لــە ناوچــە کوردییەکانــدا دامــەزراون.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٤١-٣٤٢)

شوێنی مانەوە، بەغدا، ٣ی کانوونی یەکەمی ١٩٣١

گەورەم،

١. شەرەفمەندم ئاماژە بە یاداشتی زۆر زۆر نهێنیتان لە ڕێکەوتی ١٩ی ئەیلوولی ١٩٣١ بکەم، هاوکات چەند کۆپیەک لە وەڵامی بەشی ئینتیدابی سەر بە کۆمەڵەی گەلان بۆ داواکاری کۆمەڵێک کوردی لەگەڵ هاوپێچکرا بوو.

٢. دوو لەم داواکارییانە هی جەعفەر سوڵتان بوون کە هاووڵاتی ئێرانە، بۆیە من شەرەفی ئەوم هەبوو لە نامە نهێنییەکەمدا لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی دووەم ١٩٣٠، و هەروەها لە نووسراوە زۆر زۆر نهێنیەکەم لە ڕێکەوتی ٢٧ی شوباتی ١٩٣١، سەرنجی لۆرد پەسفیلد بۆ ئەم بابەتە ڕاکێشم. بەهەرحاڵ بڕیاردرا داواکارییەکەی جەعفەر سوڵتان بۆ کۆمەڵەی گەلان و کۆمسیۆنی هەمیشەیی ئینتیداب بنێردرێت و ناسنامەکەی کە هاووڵاتی ئێرانە پشتگوێ خرا؛ بۆیە هەروەک چۆن وەڵامی داواکارەکانی عێراق درایەوە بەهەمان شێوە وەڵامی ئەویش درایەوە.

٣. حاڵیحازر لەبەرئەوەی جەعفەر سوڵتان لەلایەن حکومەتەکەیەوە بە یاخیبوویەکی چەک بە دەست هەژمار دەکرێت؛ بەڵام ئەو دوو نووسراوی لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە بۆ نێردراوە، لەوە دەترسم ئەو کارەش ببێتە هۆی بەرزکردنەوەی بیرۆکەی خودی جەعفەر سوڵتان کە ئەو مرۆڤێکی گرنگە؛ هەروەها بووەتە هۆی ئەوەی وەها هزر بکرێتەوە ئەو پەیوەندی بە عێراقەوە هەیە، بەڵام خودی حکومەتی عێراق بە دەستی ئەم کێشەیەوە دەناڵێنێت.

گەورەم، شەرەفمەندم بەوەفاترین و ملکەچترین خزمەتکاری بەڕێزتان بم.

H. Humphrys

کۆمسیاری باڵا بۆ عێراق

زۆر زۆر نهێنی (٣٤٣)

ڕاپۆرت: ژمارە ٥٣٣

سیاسەتی ناوخۆ (Home Politics)

لەلایەن:ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی (Air Liaison Officer)، بەغدا.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی (Air Staff Intelligence) بارەگای هەوایی، هیهایدی (HIHAIDI)

ژێدەر:I/HD/8/1

ڕێکەوت: ١١ی ئابی ١٩٣١

بابەت: کاروباری کورد

ڕەشید عەلی لە کاتی گەیشتنی بۆ کەرکووک زۆر بە خراپی پێشوازیی لێکرا کە تێیدا هەستی دژە حکومەت زۆر بەهێزە. بارودۆخەکە تا ئێستا بەرەو باشی نەچووە، چونکە دادوەرێک بە ناوی خورشید بە بێ دادگایکردن ٢٥ کەسی بەندکردووە، بە بیانوی ئەوەی نووسراویان بڵاو کردووەتەوە بانگەشەی بۆ سەربەخۆیی دەکرد. خورشید لە پۆستەکەی دوورخرایەوە و نێردرایە بەغدا تا [بۆ لێپێچینەوە] بچێتە بەردەم دەستەی بنەماکانی وەزارەتی داد، چونکە ئەو کارەی ئەو کردوویەتی بە پێچەوانەی فەرمانەکانی وەزارەتی ناوخۆ بووە.

Flight Lieutenant

A.L.O BAGHDAD

Copy to: A.L.O SULAIMANI

زۆر زۆر نهێنی (٣٤٤)

ڕاپۆرت: ژمارە ٥٣٣

لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی (Air Liaison Officer)، مووسڵ.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی (Air Staff Intelligence) بارەگای هەوایی، هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، هینایدی (HINAIDI)

ڕێکەوت: ٢٢ی ئابی ١٩٣٦

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٤٢٨.

بەشی. عێراق (Section I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، لیوای مووسڵ (HOME POLITICS-MOUSIL LIWA)

ئاماژە بە زنجیرەی من بە ژمارە ٢٣٧، لە ڕێکەوتی ١٥ی تەمووزی ١٩٣٦، تێدا ئاماژە بەوە درا کە ئاس سەعید حوسنی (AS SAYID HUSNI) سەرنووسەری ڕۆژنامەی کوردی زمان "ئەلڕۆناکی (AL RONAKI) کە لە هەولێر دەردەچێت، بە دانانی کەفالەتی ٧٠ دیناری عێراقی ئازاد کرا ئەگەر بە باشی ڕەفتار نەکات دەبێ ئەم پارەیە بدات. حاڵیحازر ڕۆژنامەکەی لە چاپکردن وەستاوە، وا دەردەکەوێت کە مۆڵەتی دووبارە چاپکردنی پێنادرێتەوە.

هەروەها دەنگۆی ئەوە هەیە ئاس سەعید حوسنی بۆ ناحیەی گل لە لیوای کەرکووک دووربخرێتەوە.

squadron leader Air Liaison Officer, R. A. F.

Mosul

زۆر زۆر نهێنی (٣٤٥-٣٤٦)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای هەوایی، هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، هینایدی

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٤٢٨.

ڕێکەوت: ١٣ی ئابی ١٩٣٦

بابەت: (SECTION. I. Iraq. Home politics)

١٨٧. لە ڕێکەوتی ٢٣ی ئابی ١٩٣٦، وەزیری گەیاندن و ئابوری، محەمەد ئەمین زەکی و وەزیری ناوخۆ، محەمەد عەلی، بە هاوڕێیەتی ڕائید ئەدمۆندز و کاپتن گۆن (Gowen) گەیشتنە سلێمانی.

ئەم کاروانە لە ٤٠ ئۆتۆمۆبێلی شەخسی و ٣ی ئۆتۆمۆبێلی سەربازی پێکهاتبوو. سەراوژێری ڕێگاکە زۆر بوو. قایمەقامی چەمچەماڵ شوێنی گەیشتنی کاروانەکەی بە ئالا ڕازاندبووەوە و پێشوازی لە کاروانەکە کرد. بە گەیشتنی کاروانەکە بە چەمچەماڵ، نوێنەرانی سلێمانی دوو داواکارییان ڕادەستی وەزیرەکان کرد. دەگوترێت یەکێک لەم دوو داواکارییە لەلایەن لایەنگرانی شێخ مەحمودەوە واژووکرابوو و داوای گەڕانەوەیان دەکرد. داواکاریەکەیتر لەلایەن خەڵکی ناودار واژووکرابوو کە خەڵکی پشدەریش لە نێویاندا بوو و داوای گەڕانەوەی ئەحمەد تۆفیق بەگیان دەکرد ببێتە موتەسەڕیفی سلێمانی.

تێبینی: دەبێ ئەم هەواڵە پشتڕاست بکرێتەوە. چاوەڕوان ناکرێت داواکاری بۆ گەڕانەوەی شێخ مەحمود بکرێت.

بە گەیشتنی وەزیرەکان بۆ سلێمانی دوو داواکاریتر لەلایەن ڕەشید ناجی [...] و حەسەن قەرەم (Hasan Qaram) ڕادەستی وەزیرەکان کران. داواکارییەکان داوای لابردنی دوو پلانیان دەکرد، ئەگەر جێبەجێ بکرێن ماڵ و موڵکی ئەم دوو کەسە زیانی بەرچاویان پێدەگات.

داواکارییەک سەرۆکی شارەوانی بە خراپ-بەڕێوەبردن تۆمەتبار دەکرد کە لەلایەن دانیشتوویەکی کانی ئیسکانی سلێمانی خرایەڕوو.

لە هەمانکاتدا داواکارییەک لەلایەن گوندەکانی قلیاسان (QALIASAN)، بارا گەلدی (BARA GALDI)، کۆستە (KUSTEH) و گوندەکانیتر خرانەڕوو. ئەم داواکارییە بەڕێوەبەری بەکرەجۆ و فەرمانبەرانی تۆمەتبار دەکرد، تەنیا خەڵکی سلێمانی لە کێڵگەکاندا دادەمەزرێنن.

تێبینی: ئەم قسەیە بە تەواوەتی ڕاست نییە. نزیکەی ٣٠٠ پیاو، ئافرەت و منداڵ لەم کێڵگانەدا کار دەکەن کە خەڵکی گوندەکانی دەوروبەرن. ئەو کەسەی ئەم داواکارییەی واژوو کردووە لەلایەن وەزیری ئابورییەوە بانگێشت کرا و پرسیاری لێکرا ئایا خودی خۆی ئەم داواکارییەی واژوو کردووە.

لە ئێوارەی گەیشتنی کاروانەکە، سەرۆک شارەوانی لە سەرچنار پێشوازیی لێکردن. مێوانیش بانگێشت کرابوون. ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی بانگهێش نەکرابوو. دوای بەخێرهێنان ، شێخێک بە ناوی عەبدولقادر نوری، لە قسەکانیدا باسی لەوە کرد دەبێ سلێمانی "قوتابخانەی زانستی" (Elmiyya School) هەبێت، یاخود کۆلێژی تەکنۆلۆژیای هەبێت، هەروەها داوای کرد دەبێ دادوەر لە چوارتا و هەڵەبجە دامەزرێنرێت. ئەم قسەیەش وەک پێویست [لەلایەن وەزیرەکانەوە] پێشوازی لێنەکرا.

تێبینی: قادر نوری بەڕێوەبەری قوتابخانەیە، چوار ساڵ لەمەوبەر خانەنشینکراوە. ئەو پیاوێکی خوێندەوارە، بێگومان لەبارەی پێشنیازەکەی بە کردنەوەی کۆلێژی تەکنۆلۆژیا، ڕێزی لێدەگیرێت.

وەزیرەکان لە قوتابخانەی نزیک بارەگای کۆنی سوپا لە بەشی باکووری شارەکەدا نیشتەجێ بوون. بەرنامەی گەشتەکە بەم جۆرەی خوارەوەیە:

لە ٢٣ی مانگ پێنجوێن.

لە ٢٤ی مانگ هەڵەبجە.

لە ٢٥ی مانگ قەرەداغ و سلێمانی.

لە ٢٦ی مانگ بەغدا.

سلێمانی و گوندەکان لە کاتی پێشوازیکردن لە وەزیرەکان نەڕازێنرابوونەوە.

F/Lt.

Air Liaison Officer,

SULAIMANI

زۆر زۆر نهێنی (٣٤٧-٣٥٢)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، هینایـدی

ڕێکەوت: ١٦ی ئەیلوول ١٩٣٦

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٣٧٧.

(SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ-بارودۆخی قەزای زاخۆ.

ئامـاژە بـە زنجیرەکـەم بـە ژمـارە ٢٢٢ لـە ڕێکەوتـی ٦ی تەمـووزی ١٩٣٦ و ٢٢٣ لـە هەمـان ڕێکـەوت.

ئەمـەی خـوارەوە ڕاپۆرتێکـە کـە لەلایـەن هەواڵدەرێکـی تاڕادەیـەک جێـی متمانـە لـە قـەزای زاخـۆ هاتـووە، لەوانەیـە تاڕادەیەکیـش لایەنگـری لـە ڕاپۆرتەکـەدا هەبێـت، بـەڵام ئـەو کەسـە لـە نزیکـەوە پەیوەنـدی بـە کاروبـاری قـەزای زاخـۆوە هەیـە.

ناسیۆنالیزمی کورد

بزوتنـەوەی ناسـیۆنالیزمی کـورد لـە قـەزای زاخـۆ لـە مـاوەی گەیشـتنی ئەندامانـی لێهاتـوو لـە بەغـداوە چڕتـر بووەتـەوە. هەمـزە عەبـدوڵا، گەنجێکـی خەڵکـی زاخـۆ کـە خوێندنـی لـە بەغـدا و لـە کۆلێـژی یاسـا لـە هاوینـی سـاڵی ١٩٣٦ تەواوکـردووە، هاتووەتـە زاخـۆ تـا وەکـو وەکیـل لـە دادگاکانـی زاخـۆدا خولـی پراکتیکـی ببینێـت. یەکەمیـن کاری بریتـی بـوو لـە کۆکردنـەوەی کەسـە ناسیۆنالیسـتەکان و ڕێکخسـتنیان بـە پێـی ڕێبـازی پێشـکەوتوو، کـە ئـەو کاتێـک لـە بەغـدا بـوو فێـری ئـەم ڕێبازانـە بـووە. ڕاپۆرتـەکان بـاس لـەوە دەکـەن ئـەو کەسـانە فێـری ئـەوە دەکات چـۆن بـە کارایـی زۆرتـر کار بکـەن و لـە هەمانکاتـدا کارەکانیـان وەک چالاکیـی دژی حکومـەت هەژمـار نەکرێـن.

دەسەڵاتدارانی [قەزاکە] ئاگایان لە چالاکییەکانی ئەوە و لە ئاست مەترسییەکانی بوونی ئەو لە قەزایەکەیاندا ئاگادارن، بۆیە بڕیاریاندا لە دەست هەمزە ڕزگار بن؛ ئەویش بە خستنە ناوی لە ناو لیستی سەربازیدا؛ هەرچەندە ئەو ناڕەزایەتی بەرانبەر ئەم کارەی دەربڕی کە تەمەنی لە سەرووی تەمەنی سەربازی کردنە. بۆیە هەمزە بەرەو بەغدا ڕۆیشت تا بیسەلمێنێت تەمەنی لە سەرووی تەمەنی بەسەربازگیریە، ئەمەش بە پشت بەستن بە تۆمارەکانی قوتابخانە کە لەبەر دەست دەسەڵاتدارە پلە باڵاکاندایە. دەسەڵاتدارانی زاخۆ بەم کارە بۆ ماوەیەکی کاتی لە دەست ئەو کەسە نەخوازراوە ڕزگار بوون.

سیاسەتی لێبوردەیی بەرانبەر کورد.

سەرۆک خێڵەکانی کورد بەردەوامن لە سوود وەرگرتن لە ڕەفتاری لێبوردووانەی دەسەڵاتدارانی خۆجێیی. ئەم ڕەفتارە لێبوردووەی دەسەڵاتداران بەرانبەر کوردەکاندا بریتییە لە جێبەجێ نەکردنی وەکو خۆی، ڕێکارەکانی ناونووسیی سەربازی بەسەر خێڵە کوردییەکاندا و سەربازوەرگرتن تەنیا ئەوکات جێبەجێ دەکرێت کە کوردەکان ئامادەی ئەنجامدانی ئەم کارە بن. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن سەرۆک خێڵەکان بە ناڕاستەوخۆ هەڕەشە لە دەسەڵاتداران دەکەن ئەگەر ڕێساکانی سەربازوەرگرتن بەسەریاندا جێبەجێ بکرێت، ئەوان بەرگری لە خۆیان دەکەن یاخود بەرەو جزیرە (سوریا) کۆچ دەکەن.

دەسەڵاتدارانی خۆجێیی زاخۆ یان دەبێ فەرمانەکانی حکومەت جێبەجێ بکەن (وادیارە دەیەوێت کورد بەبێ لایەنی بمێننەوە، ئەمەش بە هۆی ئەو ئاڵۆزییانەی حاڵیحازر لە باشوور لە ئارادایە) یاخود ئەم کارانە بە دەستپێشخەریی خۆیان ئەنجام دەدەن و لە ژێر کاریگەری وڵاتی دراوسێ، واتە سوریا دان (بۆ نموونە لە ژێر کاریگەری جزیرەدا)، بۆیە ڕەفتارێکی زۆر لێبوردوانەیان بەرانبەر کوردەکان گرتووتەبەر. ئەوان بۆ ڕازیکردنی کورد هەموو ئەو ئامرازانەی لەبەردەستیانە بەکاردێنن و ڕێگری دەکەن لەسەر هەڵدانی هەر جۆرە کاریگەرییەکی لاوەکی کە بە هۆی بێگانەکانەوە سەر هەڵبدات. حکومەت هەر کارێک دەکات گشت کێشە هەڵپسێردراوەکان کە بە هۆی سیاسەتی ڕابردوویان سەریانهەڵداوە، یاخود هەر کێشەیەکی نێوان تاکەکان و دەسەڵاتداران، بە شێوەیەکی دۆستانە چارەسەر بکات.

ماوەیـەک لەمەوبـەر فەرمـان بـە دەسـەڵاتدارانی زاخـۆ درا لێبـوردن بۆ جەمیل و سـاڵح، ئاغاکانـی خێڵی سـندی دەربکەن. دەسـەڵاتداران سـوودیان لە هەبوونی "حازم ئەلشـەمدین ئاغـا" وەرگـرت (نوێنـەری زاخـۆ) داوایـان لـە حـازم کـرد ئـەم دوو ئاغایـە ئاشـت بکاتـەوە. حـازم ئەلشـەمدین ئاغـا بـە هاوڕێی کـوڕە مامەکەی حاجـی ئاغا (Haji Agha)، کە سـەرۆک شـارەوانی زاخۆیـە، ئەرکـی ئـەم ئاشـتبوونەوەیەی لـە ئەسـتۆ گـرت. سـەرەڕای گرفتـەکان، هەوڵـەکان سـەرکەوتن. دواتـر قایمەقـام چووە گوندەکانـی هەردوو ئاغاکە و سـەردانی هەر دووکیانـی کـرد. لـە کاتـی ئاشـتکردنەوەیان هەردووکیـان بانگێشـتی زاخـۆ کرابـوون (بەپێـی بانگەشـەی کاربەدەسـتان ئـەم کارە بـە ئاشـتکردنەوە هەژمـار دەکرێت).

وەزیـری ناوخـۆ لـە مـاوەی سـەردانیدا بـۆ زاخـۆ، فەرمانـی بـە دەسـەڵاتدارانی زاخـۆ کـرد، هەرچـی لـە دەسـتیان دێـت ئەنجـام بـدەن بـۆ سـەرکەوتن بەسـەر گرووپـی ناسیۆنالیسـتیەکانی زاخـۆ، هەروەهـا داواشـیکرد بەڵێـن بـدەن هیـچ پڕوپاگەندەیەکـی توندوتیـژ بەکارنەهێنـن و ئاشـتی تێـک نـەدەن. بـە پشـت بەسـتن بـەم ڕێنماییانـە، پۆلیسـی زاخـۆ بـە ڕاشـکاوانە بانگـی کـوردە ناسیۆنالیسـتەکانی کـرد (A. C. P) (تەنیـا سـەرۆکە نوێیەکەیـان نەبێـت کـە لـە زاخـۆ نەبـوو) و یەکـە بـە یەکەیانـی ڕێمانیکـرد کـە دەسـت لـە چالاکیەکانیـان هەڵگـرن، چونکـە ئـەو چالاکییانـە بـۆ ئـەوان و بـۆ ئـەو کەسـانەی تێیـدا بەشـدارن مەترسـیدارە؛ هەروەهـا ئـەم چالاکییانـە نەتەنیـا ئـەوان [واتـە دەسـەڵاتدارانی زاخـۆ و ناسیۆنالیسـتەکان] و لایەنگرانیـان تووشـی کێشـە دەکات، بەڵکـو حکومـەت ناچـار دەکات بـە نەخـوازراوی هەنـگاوی پێویسـت لەمبـارەوە بگرێتەبـەر.

لێبوردنی چەتەکانی مچۆلی

هەوڵەکانـی ئاغاکانـی خێڵی سـندی بـۆ ڕاوەدونانـی چەتەکانی مچۆلی (لـە زنجیرەکەمدا بـە ژمـارە ٣٥٥ لـە ڕێکەوتـی ٦ی ئەیلوولـی ١٩٣٦ ئامـاژەی بـەم بابەتـە کـردووە) بـۆ ئـەوە بـووە تـا بـۆ دەسـەڵاتداران بسـەلمێنن هەر لێبوردنێـک کە بۆیـان دەرکراوە کە لـە تاوانەکانی ڕابردوویـان خـۆش بـن، کارێکـی گونجـاو بـووە. بـە شـێوەیەکی فەرمـی لێبـوردن تەنیـا بـۆ کردەوەکانـی دژە حکومـەت دەرچـوو بـوو، بـەڵام بـە نافەرمـی گشـت ئـەو داواکارییانـە دەگرێتـەوە کـە لەلایـەن ئـەو کەسـانە دەخرێنـەڕوو کـە بـە دەسـت چەتـەکان ناڵاندوویانە.

بەسەربازگیری

گرفتــی ســەرەکی کــە ڕووبــەڕووی دەســەڵاتداران بووەتــەوە بریتییــە لــە هەڵوێســتی کــورد بەرانبــەر پرســی ســەربازی کــردن. هــەروەک ئاشــکرایە، کــورد بــە تەواوەتــی دژی ئــەم ڕێــکارەن. لەلایــەک دەســەڵاتداران ئــاگادارن کــە چــۆن خێڵــە کوردییــەکان دەڕواننــە بــێ ســوودی ئــەو ڕێــکارە و هــەوڵ دەدەن یاســای ســەربازوەرگرتن بــە ســنورداری پیــادە بکــەن؛ لەلایەکیــترەوە کــورد بــە تەواوەتــی ئــاگاداری هەســتیاریی دەســەڵاتدارانن. بەهەرحــاڵ هــەردوو لایــەن، گشــت هەوڵەکانــی خۆیــان خســتووەتەگەڕ تــا بــێ ڕوودانــی هــەر جــۆرە بەریەککەوتنێــک ئامانجەکانیــان دەســتەبەر بکــەن.

مەسیحییەکان قوربانی بەسەربازگیری.

دواجــار ژمــارەی ئــەو کەســانەی لــە هــەر ناحیەیــەک بــۆ بــە ســەربازگیری ناونــووس دەکرێــن بــەم شــێوەیەی خوارەوەیــە:

لەمبــارەوە کــورد بــە پاڵاوتنــی کەســی پێویســت بــۆ ســەربازگیری گرێبەســتەکەیان جێبەجــێ دەکــەن، بــەڵام چونکــە زۆربــەی پاڵێــوراوەکان تەمەنیــان لــە ســەرووی تەمەنــی ســەربازگیرییە، یاخــود لــە ڕووی پزیشــکییەوە بــۆ ئــەم کارە گونجــاو نیــن، بۆیــە لەلایــەن کۆمیتــەی بەســەربازگیری، لێبوردنیــان بــۆ دەرچــووە [واتــە نابنــە ســەرباز]. بەمجــۆرەش هەوڵیانــدا بــۆ دۆزینــەوەی پاڵێــوراو بــۆ بەســەربازگیری تــا بــەم شــێوەیە ڕێگــری لــە پێداچوونــەوە لــە توانــا کەســییەکانیان بکــەن. [واتــە کۆمیتەکــە دەرفەتــی ئــەوەی نەبێــت دووبــارە پێداچوونــەوە بــە توانــای کــورد بــکات کــە ئایــا بــۆ بەســەربازگیری شــیاون یــان نــا]. بــەم پێیــەش دەســەڵاتداران پەنایــان بــردە بــەر دۆزینــەوەی کەســانی ناموســڵمان و ژمارەیــەک مەســیحی (کلــد، ئاشــور و ئەرمــەن) و جولەکــە لــە گشــت تەمەنێــک ناونووســکران. بەمجــۆرەش کێشــەی کــورد چارەســەرکرا و هــەر دوولایــەن بــەم کارە ڕازی بــوون. (خســتنەڕووی داتــای ســەربازەکانی قــەزای زاخــۆ ئــەم بۆچوونــە پشتڕاســت دەکاتــەوە).

ئەندامانــی کۆمیتــەی ناونووســی ســەربازی (مەســیحی و جــووەکان کــە هــەر یەکــە

و یــەک ئەندامیــان لــەم کۆمیتەیــەدا هەیــە) ئاماژەیــان بەوەکــرد کاری ئــەوان تەنیــا بریتییــە لــە پشتڕاســتکردنەوەی ئــەو کەســانەی لەلایــەن قایمەقامــەوە هەڵبژێــردراون [کــە ئایــا بــۆ ئــەم کارە گونجــاوە یــان نــا] و لەبــارەی هیــچ پرســێکیتر ڕاوێــژ لەگــەڵ ئــەوان نەکــراوە. هەروەهــا ئاماژەیــان بــەوە کــردووە، ســەرەڕای ناڕەزایــی دەربڕیــن و خســتنەڕووی بەڵگەنامــە لەلایــەن مەســیحی و غەیرە-مووســڵمانەکانی بەســاڵاچوو و خــاوەن پێدوایســتی تایبــەت؛ کەچــی قایمەقــام پێشــنیازی کــردووە ئــەو کەســانە بــە ســەرباز وەربگیرێــن، بــەو بیانــوەی ئەمانــە کەســی ســوودمەندن.

موختــاری ئەرمەنــەکان لــە ناوچــەی کێســتەی ســەر بــە شــاری زاخــۆ، وەک ناڕەزایــی دەربڕینێــک بەرانبــەر بەســەربازکردنی کوڕەکــەی، دەســتی لــەکار کێشــایەوە، چونکــە تەمەنــی کوڕەکــەی زۆرە و تەنیــا ئــەم کوڕەیــان هەیــە کــە یارمەتــی مــاڵ بــدات.

ئەندامــە مەســیحییەکەی کۆمیتــەی ســەربازوەرگرتن بــە قایمەقامــی گووتــوە، ناتوانێــت لــە کۆمیتەکــەدا ئامادەبێــت، چونکــە ئــەو ســەرقاڵی کاری تایبــەت بەخۆیەتــی. (قایمەقــام ڕەزامەنــدی خــۆی بــۆ ئــەم داواکارییــە دەربڕیــوە، بــەڵام تــا ئێســتاش ئــەوی وەک ئەندامــی کۆمیتــەی ســەربازوەرگرتن هێشــتووتەوە).

ئەندامــە جووەکــەش بــە نیــازە دەســت لــەکار بکشــێتەوە، بــەڵام ئــەو لــە ئەنجامەکانــی دەســت لەکارکێشــانەوەکەی دەترســێت و لــەو بڕوایــە دایــە ئــەم کارەی لەلایــەن دەســەڵاتدارانەوە بــە ڕاســتەوخۆ بەرهەڵســتیکردنی ڕێســاکانی بەســەربازوەرگرتن هەژمــار دەکرێــت، بۆیــە لــە ئەنجامەکانــی گوشــاری ئیــداری و پێشــهاتەکانی تەمبێکردنــی ناڕاســەوخۆی، [دەســت لــە کارکێشــانەوەکەی] دەترســێت. بەمجــۆرەش کۆمەڵــە مەســیحی و غەیــرە مووســڵمانەکان بەدەســت بارگرانــی بەســەربازوەرگرتن دەناڵێنــن؛ چونکــە نەتەنیــا ئــەوان دەبــێ کۆتاکەیــان لــە ســەربازوەرگرتن پــڕ بکەنــەوە، بەڵکــو دەبــێ کێماســییەکانی نەبوونــی [ســەربازی] کوردیــش پــڕ بکەنــەوە. ئەوانیــش ئــەم کارە بــە نادادپەروەرییەکــی گــەورە هەژمــار دەکــەن و لەمبــارەوە بــەم شــێوەی خــوارەوە بۆچوونیــان دەردەبــڕن:

""کـورد، کـە خـاوەن زەوی خۆیانـن لـەو ماوەیـەی لـە خزمەتـی سـەربازیدان خێزانەکانیـان دەتوانـن لـە ڕێگـەی کاری [کشـتوکاڵییەوە] بژێـوەی خۆیـان دابیـن بکـەن؛ چونکـە لـە دایکبـووی عێراقـن، کەواتـە لـە دانـی پشـکی بەرهەمـی کشـتوکاڵیش [بـە ئاغاکانیـان] دەبووردرێـن، بـەڵام مەسـیحییەکان ئـەم پشـکە دەدەن، مەسـیحییەکان پەنابـەرن (زۆربـەی مەسـیحییەکانی قـەزای زاخـۆ لـە شـوێنەکانیتر پەنابـەری زاخـۆ بوونـە]؛ لەسـەر کێڵگـەی ئاغـاکان کار دەکـەن، سـەرەڕای دانـی بـاج بـە حکومـەت، دەبـێ دوو بەرامبـەر و هەندێـك جـار سـێ بەرامبـەری ئـەو باجـەی بـە حکومـەت دەدەن، بـە خـاوەن زەوییـەکان بـدەن. زیـاد لەمـەش ئـەو کێڵگەیـەی کاری تێـدا دەکـەن، بـە کرێیـە، تەنیـا لـە کاتـی کرێدانـدا دەتوانـن کاری تێـدا بکـەن؛ هـەر کاتیکیـش ئـەم خێزانـە [مەسـیحی و غەیـرە مووسـڵمانەکان] ئەندامێکـی کاریگەریـان لەدەسـتدا (هەرچەنـدە ڕێگـە بـە خێزانەکـە دراوە لـە گونـددا نیشـتەجێ بێـت)، کێڵگەکـە بـە هـەر کەسـێکیتر دەدرێـت بتوانرێـت کار تێـدا بـکات.

بەمجـۆرەش خێزانـە مەسـیحییەکان نەتەنیـا لـە پشـتگیریی ئەندامەکانیـان بێبـەش دەبـن [بەهـۆی چوونـە خزمەتـی سـەربازیی]، بەڵکـو لەهەمـان کاتـدا مـاف و زەویەکەشـی لـە دەسـت دەدات. بـە دڵنیاییـەوە ئەرکـی بەرگریکـردن لـە وڵات لـە ئەسـتۆی خـاوەن زەوییەکاندایـە، نـەک لـە ئەسـتۆی پەنابـەران، هەروەهـا کەسـی وەهـا هـەن دەتوانـن بـبن بـە سـەرباز، کەچـی بـە هـۆی هەبوونـی کەسـی مەسـیحی [بـۆ بەسـەربازگیری] ئـەم کەسـانە عەفوکـراون، بـەم هۆیـەش پێگـەی مەسـیحییەکە بـۆ ئاسـت هـەژاری دابەزیـووە.

سـەرەڕای ئەمـەش حاڵیحـازر ژمارەیـەک کـردەوەی دزی و تاڵانکـردن لـە دژی گونـدی مەسـیحییەکان لـە قـەزای زاخـۆ ئەنجـام دەدرێـت؛ ئەمـەش لـە کاتێکدایـە مەسـیحییەکان زۆربـەی ئەندامانـی ڕەگـەزی نێرینەیـان بەهـۆی سـەربازییەوە [لـە نـاو خێزانەکانیانـدا] نەمـاون. مـرۆڤ بیـر لـەوە دەکاتـەوە دەبـێ ئێسـتا دەسـەڵاتداران پـتر لـە دۆخـە ئاسـاییەکان، ئاسایشـی ئـەو کەسـانە دابیـن بکـەن و هەنـگاوی بەپەلـە بگرنەبـەر بـۆ لێکۆڵینـەوە لـەم ڕووداوە و بـە سـزاگەیاندنی تاوانبـاران. کەچـی ئـەو کارە ڕووینـەداوە و دەسـەڵاتداران گشـتیان پێکـەوە بـە خراپـی ڕەفتـار دەکـەن.

گومـــان دەکرێـــت عەبدولکەریـــم، ئاغایەکـــی کـــوردی ســـلێڤانی، ڕێکخـــەر و دەســـتپێخەری ئـــەم تاڵانچێتیـــە بێـــت. دەســـەڵاتداران هەڕەشـــەی ئەوەیـــان لێکـــردووە پەلکێشـی بـەردەم دادگای بکـەن، چونکـە لـەوە دەترسـن ئـەم کەسـە لـە سـەر حیسـابی ڕەفتـاری لێبوردەیـی [حکومـەت] بەرانبـەر کـورد دووبـارە دەسـت بـەم کارە ناشـیاوە بـکات. دەبینیـن بەردەوامیـدان بـەم سیاسـەتەی [لێبوردەیـی] حکومـەت بەرانبـەر کـورد، کوردەکانـی خسـتووەتە پێگەیەکـی بەهێـز و مەترسـیدار و دووبـارە قوربانیانـی [ئـەم سیاسـەتە] کەمینـە ناموسـڵمانەکانن.

Flight Lieutenant.Air Liaison Officer,Mosul

زۆر زۆر نهێنی (٣٥٣)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، هینایـدی.

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٢٣٤. ڕێکەوت: ٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦

بابەت (SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ-ناسیۆنالیزمی کورد.

٢٣٤. لـەم دواییانـەدا نووسراوێـك لـە سـلێمانی بـڵاو بووەتـەوە کـە لـە هەمبـەر کابینـەی ئێسـتای حکومەتـدا ناڕەزایەتـی دەردەبڕێـت و جەخـت لـەوە دەکاتـەوە لـەم کابینەیـەدا کـورد نوێنەریـان نییـە. هەروەهـا بـاس لـەوە دەکات زۆرێـک لـەو فەرمانبـەرە پلـە نزمانـەی لـە کوردسـتان دامـەزراون، کـورد نیـن و بـە بەردەوامـی پێشـێلی یاسـای زمانــە خۆجییــەکان دەکرێــت. ئــەم نــووسراوە لەلایــەن "خۆشەویســتانی ناوچەکــە" (Lads of the Locality) واژووکــراوە.

تێبینــی: زۆرێــک لــە گەنجــان لایەنگــری لــە ناســیۆنالیزمی کــوردی دەکــەن، بەتایبەتیـش ئـەو کەسـانەی ئاسـتێک لـە خوێندەواریـان هەیـە. هەروەهـا گومانـی ئـەوە هەیـە ئـەو نـووسراوە یـان لەلایـەن "عەلـی کەمـال"ەوە بـڵاو کراوەتـەوە، یاخـود جەمیـل بابـان بـڵاوی کردووتـەوە کـە لـەم دواییانـەدا سـەردانی مووسـڵی کردبـوو.

Flight Lieutenant.Air Liaison Officer, R. A. F

SULAIMANI

کۆپیەک بۆ: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ.

زۆر زۆر نهێنی (٣٥٤-٣٥٦)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی.

بـــۆ: بەشـــی هەواڵگریـــی ئاســـمانی، بـــارەگای هەوایـــی، هێزەکانـــی بەریتانیـــا لـــە عێـــراق، هینایـــدی.

ڕێکەوت: ١٢ی تشرینی دووەم ١٩٣٦

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٤٣٢.

(SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، (کورد- تێبینی لەسەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد).

١. ئـــەم ڕاپۆرتـــەی خـــوارەوە پوختکـــراوەی ئـــەو زانیارییانەیـــە کـــە لەلایـــەن ســـەرچاوە جۆراوجۆرەکانـــەوە هاتـــووە کـــە زۆر بەباشـــی ئاشـــنای کاروبـــاری کوردســـتانن:

٢. گشتی (General)

٣. هـەر لـە سـەردەمی دەسـەڵاتدارێتی ڕژێمـی تورکـەوە تـا کۆتایـی ئۆپەراسـیۆنی بـارزان لـە سـاڵی ١٩٣٢، بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد بـۆ سـەربەخۆیی لەلایـەن سـەرۆک خێـڵ و سـەرکردە ئایینییەکانـی کـوردەوە سـەرکردایەتی کـراوە. شکسـتی ئـەم سـەرۆک خێـڵ و سـەرکردە ئایینیانـە لـە بەدیهێنانـی ئـەم ئامانجـە، بەتایبەتـی بەهـۆی نەبوونـی هەماهەنگـی لـە نێـوان زۆربـەی ئاغاکانـی کـورد، کاریگـەری بەرچـاوی لەسـەر چینـی خوێنـدەواری کـورد هەبـوو و گەیشـتە ئـەوەی دەبـێ ئـەم کارە بخرێتـە ئەسـتۆی کەســە ڕۆشــنبیر و شارســتانەکان و ئــەم چینــەش لــە کەســانی خــاوەن ئەزموونــی سیاســی و کارگێڕیــی پێکهاتــوون و لەلایــەن حکومەتــی عێراقــەوە دامــەزراون. لــە کۆتایــی ســاڵی ١٩٣٢، ئــەو کەســە پێشــکەوتووانە بڕیاریانــدا خۆیــان ڕێکخســتنی بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد لـە ئەسـتۆ بگـرن. بۆیـە ئـەم کەسـانە دەسـتیانکرد بـە گفتوگۆکـردن لەسـەر پلانـی جۆراوجـۆر بـۆ بەدەسـتهێنانی ئۆتۆنۆمـی بـۆ کـورد جـا لـە ژێـر دەسـەڵاتدارێتی حکومەتـی ناوەنـدی عێراقێکـی بەهێـز بێـت یاخـود لاواز.

٤. ئـەو سیاسـەتەی وەک ئامانجـی سـەرەتایی [ئـەم بزوتنەوەیـەوە] پەیـڕەو کـرا، بریتـی بـوو لـە خوێندەوارکردنـی چینـی کـوردە دواکەتـووەکان؛ ئەمـەش وەک ئامانجێـک بـۆ گەیشـتن بـە سـەربەخۆیی کـورد. ڕێـک بـە پێچەوانـەی شـێوازەکانی پێشـووی گەیشـتن بـەم ئامانجـە بـوو، بەتایبەتیـش شـێوازی هێـزی چـەک، شـێوازی چەکیـش تەنیـا کاتێـک لـە ئاینـدەدا پەنـای بـۆ دەبـردرا کـە لـە ڕێگەیـەوە سـەرکەوتن مسـۆگەر بێـت و وەک دواییـن ڕێگەچـارە پەنـای بـۆ ببردرێـت.

ئامانج و سیاسەتی ناسیۆنالیزمی کورد

(THE AIMS AND POLICY OF KURDISH NATIONALISM)

٥. وەک باسـکراوە بەرنامـەی سیاسـی [ئـەم بزوتنەوەیـە] ئـەم بەندانـەی خـوارەوەی لەخـۆ گرتـووە:

١. زیادکردنـی خزمەتگوزاریـی کۆمەڵایەتـی و پەروەردەیـی لـە نێـوان کوردەکانـدا لـە پێنـاو ڕاهێنانـی ژمـارەی پێویسـت لـە کەسـی خوێنـدەوار تـا هـەر کاتێـک، کاتـی هـات، شـوێنی سـەرۆک خێڵـەکان بگرنـەوە.

٢. گوشـار خسـتنە سـەر حکومەتـی عێـراق بـۆ جێبەجێکردنـی ئـەو گرێنتییانـەی لەلایـەن کۆمەڵـەی گەلانـەوە بـە کەمینـەکان دراوە؛ بـۆ نموونـە بەکارهێنانـی زمانـی کـوردی و دامەزراندنـی فەرمانبـەری کـورد لـە لیـوا کوردییەکانـدا.

٣. دەرکردنـی هەمـوو ئـەو کەسـانەی سـەر بـە نەتـەوەی [جۆراوجـۆرن] کـە لـە ڕابـردوودا بوونەتـە بەربەسـت بەرانبـەر سـەربەخۆیی کـورد.

٤. ناکۆکـی نوانـدن لـە نێـوان لایەنـە جۆراوجـۆرە غەیـرە کوردەکانـی عێـراق لەپێنـاو لاوازکردنـی یەکێتـی عێـراق.

٥. لاوازکردنـی هێـز و دەسـتڕۆیی کۆمەڵێـک سـەرۆک خێڵـی کـورد کـە لەوانەیـە هـاوکاری بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد نەکـەن.

٦. ئەم بەرنامەی سەرەوە لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٢دا خراوتە بواری جێبەجێکردن.

هـەواڵ دراوە سـەرکردە نوێیەکانـی [ئـەم بزوتنەوەیـە] بـاس لـە گرنگـی بەدەسـتهێنانی متمانــەی حکومــەت بکــەن، تــا لــەم ڕێگەیــەوە فەرمانبــەرە کــوردەکان لــە پۆســتە باڵاکانـی سـەربازی و کارگێڕیـدا بتوانـن ئـەم سیاسـەتە نوێیـەی [بزوتنەوەکـە] جێبەجـێ بکــەن. بۆیــە بڕیــاردراوە هــاوکاری حکومــەت بکرێــت لــە مامەڵەکردنیــدا لــە دژی گشــت لایەنــە غەیــرە کوردییــەکان.

سیاسەتی نوێ، ئەنجامە دەستەبەرکراوەکان

(THE NEW POLICY, RESULTS OBTAINED)

٦. ئـەو بەرنامـە سیاسـییەی لـە پەرەگرافـی ٤، خرایـەڕوو تـا ئێسـتا ئـەم ئەنجامانـەی خــوارەوەی دەســتەبەر کــردووە:

بەندی (١)

ا بەهـۆی کەمـی ژمـارەی فەرمانبەرانـی کـورد لـە پۆسـتە باڵاکانـی پـەروەردەدا، تەنیـا بەشـێک لـەم ئامانجـە بەدیهاتـووە، بـەڵام ئـەو سیاسـەتە بووەتـە هـۆی دروسـتکردنی خواسـتێک لـە نێـوان سـەرۆک خێڵەکانـدا بۆئـەوەی کوڕەکانیـان فێـرە خوێنـدن بـن.

بەندی (٢)

ب وەگەڕخســتنی زمانــی کــوردی لــە لیــوای هەولێــر، هەنگاوێکــە بــەرەو ئاڕاســتەی دروســت. ئێســتا زۆربــەی پۆســتە فەرمییــەکان لــە لیــوا کوردییەکانــدا لەلایــەن فەرمانبــەری کــوردەوە پــڕ کراونەتــەوە. هەروەهــا دەگوترێــت حاڵیحــازر کــورد بــە بــەروارد لەگــەڵ ئــەو ژمــارە فەرمانبــەرەی لــە حکومەتــی ئۆتۆنۆمــی کوردەکانــدا (Kurdish Autonomus State) هەیانــە، زۆرتریــن ژمــارەی فەرمانبەریــان لــە کەرتــە خزمەتگوزارییەکانــی حکومەتــدا هەیــە؛ بــۆ نموونــە ژمارەیــەک کــورد لــە لایــەن حکومەتــەوە لــە باشــووری عێــراق دامــەزراون.

بەندی (٣)

ج نەهێشــتنی مەترســیی ئاشــوورریەکان کــە بەهــۆی نائارامییەکانــی ســاڵی ١٩٣٣

بەدیهاتــووە. دواتــر پەنابەربوونــی ژمارەیــەک لــە ئاشــورییەکان بــۆ ســوریا ئــەو بەربەســتەی لــە ناوبــرد کــە پێشــتر ببــووە هــۆی شکســتی هەوڵەکانــی کــورد لــە ڕابــردوودا بــۆ بەدەســتهێنانی ســەربەخۆیی.

بەندی (٤)

د گرتنەبــەری ڕێــکاری تونــد لەلایــەن حکومەتــەوە لــە دژی شــیعە، مەســیحی و ئێزدییــەکان، تــا ئاســتێکی بەرچــاو یەکێتــی عێراقــی لاواز کــردووە.

بەندی (٥)

ه ئەمــەش تــا ڕادەیــەک بەدیهاتــووە، ئەویــش بــە شــکاندنی هێــز و دەســتڕۆیی شــێخ ئەحمــەدی بــارزان و شــێخ مەحمــود.

HARISSION

Flight Lieutenant.

Air Liaison Officer, R. A. F

MOSUL

زۆر زۆر نهێنی (٣٥٧)

بارەگای هەوایی، هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، هینایدی.

ژمارەی ژێدەر: ("S. 10868/27/"I)

١٣ی تشرینی دووەم ١٩٣٦

بەڕێز هاریسۆن (Harisson)

هێبێـرت (Hebbert) لێـی پرسـیم ڕاپۆرتـە هاوپێچکراوەکـەی کـە لـە گەشـتی ئـەم دواییەیـدا ئامـادە کـردووە، بـۆت بنێـرم.

خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر بەڕێـزت ئـاگادارم بکەیتـەوە کـە ئایـا لەمبـارەوە هیـچ سـەرنجێکت هەیـە یـان نـا.

وەفادرتان

F. H. Harrison Flight Lieutenant.

Air Liaison Officer,

MOSUL

زۆر زۆر نهێنی (٣٥٨-٣٦٠)

ڕاپۆرتێـک لەلایـەن سـەرۆکی فڕۆکـەوان ف. ل. ب هێربێـرت پـاش سـەردانەکەی بـۆ مووسـڵ لـە ٧ بـۆ ٩ی تشرینـی دووەمـی ١٩٣٦.

(Report by Squadron Leader F. L. B. Hebbert after his visit to Mousl 7th to 9th November 1936)

لـە ئەنجامـی سـەردانی کۆتایـی هەفتەمـدا بـۆ مووسـڵ، لـە ٧ بـۆ ٩ی تشرینـی دووەمـی ١٩٣٦، تێبینـی ئەمانـەی خـوارەوەم کـرد:

١. کەسـایەتییە خوێنـدەوار و دەسـتڕۆیەکانی کەمینـە جۆراوجۆرەکانـی مووسـڵ بـە پێکهێنانـی حکومەتـی نـوێ زۆر خۆشـحاڵن، بـە گوتـەی ئـەوان ئـەو حکومەتـە حکومەتێکـێ "غەیرە-عەرەبـە" و دادپـەروەری و یەکسـانی بـۆ کەمینـەکان بەدیدێنێـت. تاڕادەیـەک قسـەکانیان هاوشـێوەی ئەمانـەی خـوارەوەن:

٢. ناسیۆنالیسـتە کوردەکانـی مووسـڵ ئەوپـەڕی ستایشـی خۆیـان بـۆ بەکـر سـدقی (Bekr Sidqi) و سوپاسـی خۆیـان بـۆ جێبەجیکردنـی پلانـی ناسیۆنالیسـتی کـوردی دەربـڕی، هەرچەنـدە بـە قسـەی ئـەوان ئـەم جێبەجێکردنـە لەسـەرخۆ ئەنجـام دەدرێـت و هیـچ کاتێـک ئـەم پلانـە نەنووسراوەتـەوە، بـەڵام داڕێـژراوە، بەتایبەتـی ئەوکاتـەی ڕوون بـووەوە بەریتانیـا گشـت کەمینـەکان بـە ڕەحمەتـی سیاسـەتمەدارە عەرەبەکانـی سـونەی بەغـدا دەسـپێرێت. دەگوترێـت ئامانجـی ئـەم پلانـە ئەوەیـە کـورد هێـدی هێـدی هەسـت بـە بەهێـزی خۆیـان بکـەن و بـبن بـە هاوبەشـێکی گرنـگ لـە دەوڵەتـی عێراقـدا، نـەک وەک کەمینەیـەک کـە لـە دەوڵەتێکـی عەرەبـدا بـە لێبوردەییـەوە ڕەفتاریـان لەگەڵـدا دەکرێـت.

٣. یەکـەم ئامانجـی کـورد بریتـی بـووە لـە ڕزگاربوونیـان لـە دەسـت کێشـەی ئاشـورییەکان. ئاشـورییەکان بـۆ ماوەیـەک خراپـەکاری پشـتگیریکراوبوون و لەلایـەن [حکومەتـی] بەریتانیـاوە پشـتگیری دەکـران. تەنانـەت کێشـەی ئاشـورییەکان بـە ئاسـتێک گەیشـت بانگەشـە بکـەن کـە کوردسـتانی عێـراق موڵکـی ئەوانـە؛

ئەمــەش بەهــۆی ئــەو خزمەتــەی کــە پێشکەشــی بەریتانیایــان کردبــوو؛ هەروەهــا بەهــۆی باڵادەســتی عەقڵــی و ئەخلاقیــان بەســەر کوردەکانــەوە. ئــەم باڵادەســتیەش بــووە هــۆی ئــەوەی ئاشــوورییەکان کاریگــەری نەهامەتباریــان بەســەر کوردەکانــەوە هەبێــت، بۆیــە کــورد بڕیاریانــدا لــە یەکــەم دەرفەتــدا بەســەر ئاشــوورییەکاندا زاڵ بــن. ئــەم دەرفەتــەش بــە هــۆی "کێشــەنانەوەی ئاشــوورییەکان لــە ســاڵی ١٩٣٣دا بەدیهــات. کــورد بانگەشــەی ئــەوە دەکــەن گوایــە بەکــر ســدقی بــەو بــێ ڕەحمیــەی هەیەتــی، ڕۆحــی ئاشــوورییەکانی تێکشــکاند و لــە هەمانکاتــدا "ئەفســانەی" باڵادەســتی ئاشوورییەکانیشــی تێکشــکاند؛ ئەمــەش یەکەمیــن هەنــگاو بــوو لــە بەدیهێنانــی بەرنامــەی ناسیۆنالیســتی کــوردی.

٤. دووەم هەنــگاو لــە بەرنامــەی کــوردەکان بریتــی بــوو لــە ســوود وەرگرتــن لــە ناکۆکــی لــە نێــوان عەرەبــی ســونە و شــیعە. ئــەوان دەزانــن هەرچەنــدە زۆرینــەی عەرەبەکانــی عێــراق شــیعەن، کەچــی تاقمــی فەرمانــڕەوا ســونەیە. بۆیــە ڕێنمایــی بــە گشــت فەرمانبــەرە کــوردەکان دراوە پشــتگیریی لــە حکومەتــی بەرقــەرار بکــەن و هەروەهــا کەشــێکی وەفادارێتــی بــۆ تاقمــی فەرمانــڕەوا بخوڵقێنــن لــە پێنــاو ئــەوەدا ڕێگــری لــە جێگۆڕکــێ کــردن بــە فەرمانبەرانــی کــورد لــە [سیســتەمی] کارگێڕیــدا بکــەن. لەهەمانکاتــدا چاوەڕوانــی دەرفەتێــک بــۆ تێکدانــی پەیوەنــدی نێــوان شــیعە و ســونە هاتەکایــەوە. ئــەم دەرفەتــەش کاتێــک هاتەکایــەوە کــە لــە بەهــاری ســاڵی ١٩٣٦ کێشــە لــە ناوەڕاســتی ناوچــەی فــورات ســەریهەڵدا. بۆیــە بەکــر ســدقی داوای [لــە حکومــەت کــردووە] بــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی یاخیبوونــی خێڵــەکان دەســتی کــراوە بێــت. حکومــەت لــە مەبەســتی ئــەو تێگەیشــتووە کــە دەیەوێــت بەنــاوی حکومەتــی ســونە کــرداری ســتەمکارانی لــە دژی خەڵکــی شــیعە ئەنجــام بــدات، بۆیــە داواکارییەکــەی ڕەتکراوەتــەوە. بەکریــش هەڕەشــەی دەســت لەکارکشــانەوەی کــردووە و هانیــش دەدرێــت [ئــەم کارە بــکات]. هەرچەنــدە بەکــر لــە ئامانجەکەیــدا بــۆ هێنانــەدی دڕدۆنگــی لــە نێــوان شــیعە و ســونەی عەرەبــدا ســەرکەتوو نەبــوو، بــەڵام پێگــەی خــۆی بەهێزکــرد و لەنــاکاو دەســتی بەســەر ســوپادا گــرت.

٥. ڕووداوەکانــی فەلەســتین و کاریگەرییەکانــی لــە فووتێکــردن لــە بزوتنــەوەی پــان-عەرەبیـزم، هەروەهـا ئەگـەری سـەربەخۆیی سـوریا، بـووە هـۆی ئـەوەی ناسـیۆنالیزمی عەرەبـی وەک هەڕەشـەیەک بـۆ سـەر کـورد بـە خێرایـی گەشـە بـکات؛ بۆیـە دەبـێ هەنگاویـتر لـە یەکـەم دەرفەتـدا جێبەجـێ بکرێـت. ئـەم دەرفەتـەش وادیـارە بـە داواکـەی مەلیـک [فەیسـڵ] بـۆ هەڵوەشـاندنەوەی حکومەتەکـەی یاسـین بەدیهاتـووە. حکومـەت لەلایـەن بەکـرەوە دەسـتی بەسـەرداگیرا و کوردەکانیـش ئێسـتا بانگەشـەی ئـەوە دەکـەن حاڵیحـازر حکومەتێکـی "غەیـرە عەرەبـی" لەسـەر دەسـەڵاتە. بۆیـە ناسیۆنالیسـتە کـوردەکان بەکـر بـە سـەرۆکێکی گـەورە هەژمـار دەکـەن کـە هەنـگاو بــە هەنــگاو بەرنامەکەنیــان دێنێتــەدی. دواییــن هەنــگاو، بــۆ حکومەتــە نوێیەکــە، بریتییــە لــە هێنانــەدی گەلــی عێــراق لەبــەری "دەوڵەتــی عەرەبــی عێراقــی" ئێســتا و بەخشـینی پێگەیـەک بـە گشـت کەمینـەکان، کـە بێگومـان کـورد پێشـەنگن.

٦. ســەرەڕای بەرنامــەی ناسیۆنالیســتی کــورد و ئــەو مێــژووە بــێ ڕەحمــەی بەکــر ســدقی، کەچــی دەبــێ ڕوون بکرێتــەوە بۆچــی کلــد، ئاشــور، ئێــزدی و جووەکانــی مووســڵ پێشــوازیان لــە گەیشــتنی بەکــر ســدقی بــۆ دەســەڵات کــرد. ئــەوان ئێســتا درکیــان بــەوە کــردووە کــە بــێ ڕەحمییەکــەی بەکــر ســدقی بریتــی نییــە لــەوەی خوێنمژێکــی دڕنــدە و کــوردە، بەڵکــو [ئــەو بێڕەحمییــە] پشــت بــە سیاســەتێکی بیرلێکـراوە دەبەسـتێت و بـە دەسـتەبەرکردنی ئامانجەکـەی [ئـەم ڕەفتـارە] دووبـارە نابێتــەوە. ئــەوان وەهــا بیــر دەکەنــەوە بەکــر ســدقی هــەر وەک بەریتانییــەکان باســی دەکــەن، مرۆڤێکــی خــراپ نییــە. کۆمەڵێــک ڕووداوی کــەم دەمێننــەوە کــە جێگـەی گومانـن، [بـۆ نموونـە] ئایـا ئـەو بەرپرسـیارە لـە کۆمەڵکوژییەکـەی سـێمێل، خەڵکەکــە دەڵێــن ئــەم کردەوەیــە بــە فەرمانــی ڕاســتەوخۆی حیکمــەت ســلێمان بـووە، کـە لـە کاتـی خـۆی وەزیـری ناوخـۆ بـووە و گوایـە ژمارەیـەک ئاشوریشـی بـە دەسـتی خـۆی کوشـتووە؛ هەرچەنـدە ئـەم خەڵکانـە دەڵێـن، حیکمـەت بێـزاری خـۆی لــەم کۆمەڵکوژییــە دەربڕیــوە و هەندێــک فرمێســکی تیمساحیشــی ڕشــتووە، بــەڵام بەکـر سـدقی ئـەم پلانـەی داڕشـتووە و لـە لایـەن بەریتانییەکانیشـەوە [پلانەکـە]

پارێـزراو بـووە (سـێر فرانسـیس هامفریـس دەزانێـت سـەختە بـۆ کۆمەڵـەی گـەلان ڕوون بکرێتـەوە لەبـارەی گونجاوێتـی عێـراق کـە ببێتـە دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ دوای ئـەو هەمـوو شـتەی گوتـراوە [بۆچـی ئـەم حکومەتـە ئـەم کارانـە دەکات]).

٧. هیـچ دوژمنکارییـەک لەلایـەن ئاشـوورییەکانەوە بەرانبـەر حیکمـەت هەسـت پێناکرێـت، چونکـە ئـەوان دەزانـن هانـدەری ئـەم کارە، وەک هانـدەری گشـت کوردەکانیـتر، بریتـی بـووە لـە شـکاندنی ئەفسـانەی باڵادەسـتیی ئاشـوورییەکان. ئـەوان دەڵێـن حیکمـەت کەسـێکی عـەرەب نییـە، بەڵکو تورکمانە و دایکیشـی چەرکـەزە (Circassian). هەروەها ئامـاژە بـەوە دەکـەن چیـتر حیکمـەت سـەر بـە پارتـی ئەخـا یـان وەحـدە (Ikha or Wahda) نییـە. واتـە ئـەو کەسـانەی لـە نـاوەوە و دەرەوەی تاقمـی سیاسـەتمەدارانی بەغـدان. کەواتـە، سـەرەڕای سـتەمکارییەکەی، ئاشـوورییەکان حیکمـەت بـە کەسـێکی عێراقـی هەژمـار دەکـەن، نـەک بـە کەسـێکی عەرەبـی نیشـتیمانپەروەر.

٨. بـە هـۆی ئـەو هۆکارانـەی لەسـەرەوە باسـکران، کەمینەکانـی مووسـڵ پێشـوازییان لـە حکومەتـی نـوێ کـرد و بانگەشـەی ئـەوە دەکـەن ئـەم حکومەتـە لـە ڕووی سیاسـییەوە حکومەتیکـی "غەیـرە عەرەبـە"" و لـەو بڕوایـەدان دوای شـکاندنی ناسـیۆنالیزمی عەرەبـی و جێگیرکردنـی ناسـیۆنالیزمی عێراقـی، بـە شـێوەیەکی دادپەروەرانـە [دەرفـەت] بـە گشـت کەمینـەکان دەبەخشـێت ڕۆڵـی خۆیـان ببینـن. ئـەوان دەزانـن بـە ڕۆژێـك ناتوانـن شـوێنی ناسـیۆنالیزمی عەرەبـی [بـە ناسـیۆنالیزمی عێراقـی] بگۆڕنـەوە، بـەڵام لـەو بڕوایـەدان حکومەتـی نـوێ هینـدە بەهێـزە بتوانێـت ئـەم ئامانجـە بەدیبهێنێـت. ئـەوان لـەو بڕوایـەدان ڕوانگـەی حکومەتـی نـوێ، ڕوانگەیەکـی غەیـرە عەرەبییـە؛ ئەمـەش بـە پشـت بەسـتن بـەو ڕاسـتییەی کـە بەهێزتریـن خێزانەکانـی عەربـی سـوونە لـە مووسـڵ، بـۆ نموونـە جەیـل مەدفەعـی لەلایـەن کودەتاچییەکانـەوە نەخراوەتـە نـاو دەسـەڵات و [ئـەم خێزانانـە] وەک ئەخائییـەکان و وەحدەوییـەکان کێبڕکێـی پێشـوازیکردن لـە حکومەتـی نـوێ ناکـەن کـە حاڵیحـازر لـە ڕووی سیاسـییەوە هێـدی هێـدی بـەرەو ئاوابـوون دەچـن (doggo) و چاوەڕوانـی ڕووداوەکانـن.

٩. ئـەو شـتەی لـە سـەرەوە خرایـەڕوو، بریتییـە لـە تێگەیشـتنی مـن لـە میانـەی ئـەو گفتوگۆیانــەی [لەگــەڵ کەمینــە جۆراوجــۆرەکان] و لەگــەڵ هاووڵاتیانــی بەریتانیــا لـە مووسـڵ هەمبـووە. لەوانـە وەهـا دەربکەوێـت ئـەم قسـانە زۆر سـادەن وەک حەقیقـەت وەربگیرێـن و خۆشـم بـێ ئاگایانـە ئـەو گفتوگۆیانـەم زۆر سـادە کردبێـت تـا لـەم ڕێگەیـەوە تێگەیشـتنی خـۆم بخەمـەڕوو. بەهەرحـاڵ، مـن لـەوە تێدەگـەم هێلـە گشـتییەکانی [ئـەو بابەتانـەی کـە لەسـەرەوە باسـمکردن[ڕاسـتن.

١٠. کودەتاکـە ئـەوەی نیشـاندا کـە مێشـکێک لـە شـوێنێکەوە سـەرکردایەتی ئـەم بزوتنەوەیـە دەکات. کـوردە ناسیۆنالیسـتەکان بانگەشـەی ئـەوە دەکـەن کـە ئـەو مێشــکەی پلانــەکان دادەڕێژێــت و بــە ســەرکەوتووی جێبەجــێ دەکات بریتیــن لــە بەکــر ســدقی، ئەحمــەد تۆفیــق (موتەســەڕیفی هەولێــر) و عومــەر نازمــی (موتەســەڕیفی مووســڵ).

١١. لەلایــەن کۆنســوڵی بەریتانیــا لــە مووســڵ ئاگادارکرامــەوە یــەک یــان دوو ڕۆژ لەمەوبـەر عومـەر نازمـی پەیوەنـدی پێـوە کـردووە و لەبـارەی ئـەوەی حکومـەت لەلایــەن ســوپاوە دامــەزراوە نیگەرانــی خــۆی دەربڕیــوە. ئەگــەر ئەمــە ڕاســت بێــت، چونکــە عومــەر نازمــی یەکێــک لــە کــوردە ناسیۆنالیســتەکانە و ""مێشــکی متمانەپێکـراوە"" (brain-trust)، کەواتــە دەربڕینــی ئــەم بۆچوونــە بــۆ کۆنســولی بەریتانیـا جێگـەی گومانـە. دەکرێـت بۆچوونـی فەرمـی بەریتانیـا لەبـارەی بەکـر سـدقی بزانیـن کـە بـە کەسـێکی دڕنـدە هەژمـاری دەکات و هیواداربـوو متمانـە لـە نـاو حکومەتـە نوێیەکـەدا دروسـت بـکات و وەهـا بخاتـەڕوو کـە لایەنگرەکانـی دژی ئـەوەن سـوپا دەسـت لـە کاروبـاری سیاسـی وەر بـدات.

١٢. هــەر بــە ڕێکــەوت بــۆم دەرکــەوت ســتافی کۆنســوڵگەریی فەرەنســا لــە مووســڵ بۆچوونەکــەی حکومەتــی بەریتانیــا لەبــارەی بەکــر ســدقی بــە بۆچوونێکــی دادپەروەرانـە نازانـن و هیـچ گومانێکیـان لـەوە نییـە حیکمـەت کەسـیکی بێڕەحمـە. بەهەرحــاڵ دەرفەتــی ئــەوەم نییــە ئــەم بابەتــە ڕوون بکەمــەوە.

١٣. دەمـەوێ ئامـاژە بـەوە بکـەم کـە سـەرکردایەتی ئاشـورییەکان لـە مووسـڵ گووتیـان خۆشـحاڵن کـە بەکـر سـدقی بەنیـازە، ئەگـەر مومکیـن بێـت، ئاشـورییەکان لـە ناوچـە بەرزاییەکانـی کوردسـتان نیشـتەجێ بـکات، ئەگەرنـا لـە دەشـتاییەکانی کوردسـتان نیشـتەجێیان دەکات. ئـەوان چاوەڕوانـی ئـەوە دەکـەن بەرپەچدانـەوەی ئاشـورییەکانی ئـەم قەزایانـە [واتـە ئاشـورییەکانی ئـەو قەزایانـەی بەکـر بەنیـازە بـۆ کوردسـتان بیانگوازێتـەوە]، بـە گەیشـتنی بەکـر سـدقی بـۆ دەسـەڵات، لـە سـەرەتای جێبەجێکردنـی ئـەم پلانـە، [ئاشـورییەکان] تووشـی سەرئێشـە دەبـن، بـەڵام دواتـر هیـوادارن هێـدی هێـدی بۆچوونـی خۆیـان لـە نـاو [کوردەکانـدا] بـڵاو بکەنـەوە و دڵنیایـی بـە [کـورد] ببەخشـن.

١٤. ئازادکردنـی ١٢٥ بەندکـراوی ئێـزدی و ئەنجامدانـی سـەردانی فەرمـی [حکومـەت] بـۆ لایـەن سـەرکردەکانی جولەکـە لـە بەغـدا بـۆ دڵنیاکردنەوەیـان، گشـتیان ئامـاژەدەری ئـەوەن کـە خۆشـبینی کەمینـەکان لـە شـوێنی خۆیدایـە. توێـژی گەنجانـی عـەرەب لـە مووسـڵ و پۆلیسـە پلـە نزمـەکان، وەهـا نابینـن، حاڵیحـازر هیـچ گۆڕانکارییـەک بێتەکایـەوە و لـە دەسـتدرێژیکردنە (offensive) سـەر کەمینـە غەیـرە عەرەبـەکان بەردەوامـن. بـەڵام ئـەم کەمینانـە لـەو بڕوایـەدان کاتێـک حکومەتـی نـوێ کەوتـە سـەر سـکە، ڕێگـە نـادات ئـەم جـۆرە کردارانـە بـەردەوام بـن.

H. B. Hebbert

Squradon Leader

٩ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦

زۆر زۆر نهێنی (٣٦١)

ژێدەر: ژمارە (I/M/20/3) ئەفسەری پەیوەندی ئاسمانی، مووسڵ

١٩ی تشرینی دووەم ١٩٣٦ بەڕێز دێڤیس (Devies)

ئاماژە بە نووسراوتان بە ژێدەری (S.10868/27/I) لە ١٣ی تشرینی دووەمی ١٩٣٦.

١. لەو بڕوایەدام هێڵە گشتییەکانی ڕاپۆرتەکەی هێبێرت، سەرۆکی فڕۆکەوان، دروستە. پێشنیاز دەکەم بەڕێزت [نووسراوەکەم] بە زنجیرە ژمارەی ٤١٤، ٤٣٢، ٤٣٦ و ٤٣٧ بخوێنیتەوە کە پەیوەندی بەم ڕاپۆرتەوە هەیە. هەروەها حاڵیحازر خەریکی کۆکردنەوەی ئەو زنجیرە ژمارانەی خوارەوەم کە پشتڕاستی ڕاپۆرتەکەی هێبێرت دەکەنەوە:-

ا هەڵوێستی کورد بەرانبەر کابینەی نوێ.

ب هەڵوێستی ئاشوورییەکان و مەسیحییەکان بەرانبەر کابینەی نوێ.

ج هەڵوێستی جووەکان بەرانبەر کابینەی نوێ.

د هەڵوێستی ئێزدییەکان بەرانبەر کابینەی نوێ.

٢. ""ئاماژە بە پەرەگرافی ١٤ [لە ڕاستیدا پەرەگرافی ٥٨. وەرگێڕ] لە ڕاپۆرتەکەی هێبێرت، دەڵێت ئەنجوومەنی گەنجانی ئیسلامی (Islamic Youth Society) لە ڕووی سیاسییەوە هێدی هێدی بەرەو ئاوابوون دەچن و چاوەڕوانی ڕووداوەکانن؛ هەروەها دەڵێت عەرەبە گەنجەکان و پۆلیسە پلە نزمەکان بەردەوامن لەسەر ڕەفتاری پێشێلکارانەیان بەرانبەر کەمینە ناموسڵمانەکان، جێی سەرنجدانە.

خزمەتکارتان

واژوو: Johnson

Air Staff Intelligence, Air Headquarters, Hinaidi

Squadron Leader A. D. Davies

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٦٢-٣٦٣)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، هینایـدی.

ڕێکەوت: ١٤ی حوزەیرانی ١٩٣٧

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ١٥٣.

(SECTION. I. Iraq)

(سیاسەتی ناوخۆ- لیوای مووسڵ: سەردانی فەریق بەکر سدقی بۆ مووسڵ).

١. لـە بەردەوامـی زنجیـرە ژمارەکـەم (١٩٣٧/١٥٠)، ئـەم ڕاپۆرتـەی خـوارەوە پوختەیەکـە لەسـەر ئـەو زانیارییانـەی لەلایـەن کەسـێکەوە هاتـووە کـە پەیوەندییەکـی نزیکـی لەگـەڵ ناوەندەکانـی سـەربازیی لـە بەغـدادا هەیـە:

٢. بـە گوێـرەی ئـەو قسـانەی بەکـر بـە [بەرپرسـی هێڵـی.... ناوەکـە ناوخێندرێتـەوە. وەرگێـڕ] گووتـووە، مەبەسـتی بەکـر سـدقی لـە سـەردانەکەی بـۆ مووسـڵ،کە بـە یـاوەی هاوسـەرە نەمسـاوییەکەی بـوو، لەبەغـدا دەنگـۆی زۆر لەبـارەی هاوسـەرە نەمسـاویەکەی ژەنـەڕاڵ [بەکـر] هەیـە. دەکـرێ بەکورتـی ئـەو دەنگۆیانـە بـەم شـێوەیەی خـوارەوە پۆلێـن بەنـدی بکەیـن:

ا گوایـە دەگەڕێتـەوە نەمسـا تـا ڕاپۆرتێـک لەسـەر بارودۆخـی سیاسـی عێراق بۆ سـەرووی خـۆی بخاتەڕوو.

ب دەگەڕێتـەوە نەمسا بۆئـەوەی ڕێنمایـی نـوێ لـە سـەرووی خـۆی وەرگرێـت و دواتـر مێردەکـەی هـان دەدات ئـەم سیاسـەتانە جێبەجـێ بـکات.

ج بە هۆی گەرمای هاوینەوە لە عێراق هەڵ دێت.

د لـە ڕەفتـاری مێردەکەیـەوە بێـزارە، بەتایبەتی بە هـۆی بوونی پەیوەندیی [هاوسـەرەکەی بەکـر] لەگـەڵ خۆشەویسـتەکەیدا.

پەرەگرافی (آ) و (ب) زۆر بە بەهێزی لە بەغدا دەسوڕێتەوە. پەرەگرافی (د) لەلایەن هاوڕێیە نزیکەکانی بەکرد سدقیەوە باس دەکرێت.

٣. بە بڕوای ناوەندە سەربازییەکان کە زانیاری باشیان هەیە، بەکر سدقی لە میانەی سەردانەکەی بۆ مووسڵ ئەو دەرفەتە دەقۆزێتەوە لێکۆڵینەوە لەبارەی هەڵوێست و بۆچوونەکانی یەکەکانی سەربازی لە باکوور و بۆچوونی مووسڵاوییەکان لە بارەی حکومەتە نوێیەکە و بەتایبەتی لەبارەی خودی خۆی بکات. دەگوترێت بەتایبەت خوازیارە بزانێت ئایا گروپی ناسیۆنالیستی عەرەبی مووسڵ دەتوانن لە چالاکی بریکارەکانی بەکر سدقی تێبگەن لەبارەی هەوڵەکانی بەکر سدقی بۆ پێگەیاندنی ناکۆکییەکانی سەرۆک خێڵە کوردەکان وەک ئامادەکارییەک بۆ یەکێتی کورد.

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, R. A. F.

Mosul

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٦٤-٣٦٦)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، هینایـدی.

ڕێکەوت: ١٥ی حوزەیرانی ١٩٣٧

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ١٥٤.

(SECTION. I. Iraq)

(سیاسەتی ناوخۆ- ناسیۆنالیستە عەرەبەکان- بەرپەرچدانەوەی سیاسەتەکانی بەکرسدقی).

١. ""ئامـاژە بـە زنجیرەکـەم بـە ژمـارە ١٠٩. پەرەگرافـی ٨ لەسـاڵی ١٩٣٧، ئـەم زانیارییانـەی خـــوارەوە- لەڕێکەوتـــی کۆتایـــی مانگـــی نیســـانی ١٩٣٧- لـــە ســـەرچاوەیەکەوە بەدەســـت گەیشـــتووە = کـــە شـــارەزایی زۆری لەســـەر سیاســـەتی ناوخـــۆی شـــاری مووسـڵ هەیـە: ناسیۆنالسـیتە عەرەبـەکان. تـرس لـە زیادبوونـی کاریگەریـی لایەنـی کـوردی لەســەر حکومەتــی عێــراق.

٢. تاقمــی عەرەبــی ناسیۆنالیســت لــە عێــراق بــەرە بــەرە هەســت بــەوە دەکــەن کــە کاریگـەری لایەنـی کـوردی لەسـەر دامـودەزگای سـەربازی، سیاسـی و کارگێڕیـی عێـراق بـەرەو زۆربـوون دەچێـت و لـەوە دڵنیـان بەکر سـدقی تـا ئاسـتێکی زۆر پشـتگیریی لەم لایەنـە دەکات. لـە ئەنجامـی چالاکییـە سیاسـییەکانی بەکـر سـدقی لـە مـاوەی چەنـد مانگـی ڕابـردوودا، بـە بـڕوای ناسیۆنالیسـتە عەرەبـەکان، ئێسـتا ئـەوان لـە پێگەیەکـدان بتوانـن بـە دروسـتی لێکدانـەوە بـۆ لێدوانەکـەی بەکـر سـدقی بکـەن کـە لـە ئەنجامـی مشـتومڕێک لـە نێـوان ئەفسـەرە کـورد و عەرەبەکانـی سـوپای عێـراق کـە لـە یانـەی سـەربازی بەغـدا ڕوویـدا بـە شـێوەیەکی سەرکەشـانە گووتـی، هیـچ کات پەیوەنـدی بـە ناسیۆنالیسـتە کوردەکانـەوە نەبـووە و هیـچ کاتێکیـش نەیویسـتووە پشـتگیریی لـە بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد بـکات. لـە هەمانکاتـدا، جەختـی لـەوە کردووتـەوە،

نیشتیمانپەروەرێکی عێراقییە و بەتەواوەتی وەفاداری پرسی عێراقە (زنجیرەکەم بە ژمارە ١٠ پەرەگرافی ٦ (b) لە ساڵی ١٩٣٧).

ناسیۆنالیستە عەرەبەکان دەڵێن، ژەنەڕاڵ [بەکر] ئەوکاتەی ئەم لێدوانەیدا، هێشتا پێگەکەی لە عێراقدا لاواز بوو، بۆیە ئەم لێدوانەیدا تا پلانە سیاسییە ڕاستەقینەکەی پەردەپۆش بکات کە بریتیە لە:

ا تیرۆرکردنی عەرەبە ناسیۆنالیستە ناسراوەکان.

ب سنورداشکردنی سیاسەتمەداره عەرەبە سەرکردەکان.

ج دوورخستنەوەی کەسایەتییە عەرەبە گرنگەکان وەک سیناتۆرەکان، پەرلەمانتارەکان، ناسراوەکان و فەرمانبەرە پلە بەرزەکانی حکومەت.

د هەڵمەتێکی ترس و تۆقاندن لە دژی ناسیۆنالیستە پان-عەرەبەکان لە عێراقدا.

٣. بەپێی ئەم پێوەرانە، عەرەبە ناسیۆنالیستەکان دەڵێن بەکر سدقی کار دەکات بۆ جێبەجێکردنی پلانی -ئەگەر بتوانێت- لەناوبردنی گشت کەسایەتییە عەرەبەکانی کارامەیی سیاسی، دیپلۆماسی، سەربازی و ئەزموونیان هەیە. هەروەها هەوڵ دەدات عەرەبە ناسیۆنالیستەکانی عێراق لە سەرکردە بەئەزمونەکانیان بێبەش بکات. هەر پەیوەست بەم بابەتە، ئاماژە بەوە دەکەن بەکر هەوڵ دەدات لە ڕێگەی دامەزراندنی لایەنگر و هەوادارانی لە پۆستە سەرەکییەکانی کارگێڕیی مەدەنی، سوپا و سیاسەتدا پێگەی خۆی بەهێز بکات. ئەمەش لە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی فەرمانبەرانی کەرتی کارگێڕیی مەدەنی بە دەرکردنی بڕیاری "زەیل" (dhail) و بە تێکشکاندنی یەکێتی خێڵایەتی عەرەب (زنجیرەکەم بە ژمارە ١١٤، ٩٧ و ١٥١ لە ساڵی ١٩٣٧). بە بڕوای ناسیۆنالیستە عەرەبەکان بەپێی ئەم پێوەرانە، بەکر سدقی هەوڵ دەدات هێدی هێدی ئۆپۆزیسیۆنی عەرەب بەرانبەر ڕژێمە نوێیەکە لە ناو ببات و ئامانجە کۆتاییەکەی کە بریتییە لە دامەزراندنی لایەنی کوردی وەک فاکتەری باڵادەست لە سیاسەتی عێراقدا بەدیبهێنێت.

٤. ئـەم لێکدانەوەیـەی ناسیۆنالسـیتە عەرەبـەکان بـۆ سیاسـەتی ناوخـۆی بەکـر سـدقی، ئێسـتا تەنانـەت لەلایـەن ئـەو کەسـانەوە بـڕوای پێدەکرێـت کـە گاڵتەیـان بـە یەکسـانی هاوپشـکی کـورد، وەکـو کـورد، لـە حکومەتی عێـراق دەهات. لـە زۆرێک لـە کۆبوونەوە بچووکـەکان کـە ناسیۆنالیسـتە عەرەبـەکان تێیـدا بەشـدارن، پرسـیاری ئـەوەی، ئایـا لـە پێنـاو پشـتگیریی کـردن لـە سیاسـەتەکانی بەکـر سـدقی کـە بـە گەرمـی گفتوگـۆی لەسـەر دەکرێـت کوردەکانـی عێـراق یەکدەگـرن. بـە بەردەوامـی کۆمەڵێـک کـەس لـەم کۆبوونەوانـەدا دەبیـنران کـە گاڵتەیـان بـە ئەگـەری یەکگرتـووی کـورد دەهـات. ئـەو کەسـانە هەوڵیـان دەدا قسـەی خۆیـان بسـەلمێنن ""ئاماژە بـە وەی لـە ڕابـردوودا گشـت شۆڕشـە نەتەوەییەکانـی کـورد لـە عێراقـدا شکسـتیان هێنـاوە بـە هـۆی ئـەوەی سـەرۆک خێڵەکانـی کـورد لـە کوردسـتانی عێراقـدا نەیانتوانیـوە جیاوازییەکانـی خۆیـان لەبەیـن ببـەن و پشـتگیریی لـە دۆزی هاوبەشـی خۆیـان بکـەن.

بەهەرحـاڵ، بەدەنـەی سـەرەکی ناسیۆنالیسـتی عەرەبـی وەڵامـی ئـەم ئارگیۆمێنتـە دەدەنـەوە بـە پێداگـری لەسـەر ئـەوەی لـەو ڕۆژگارەدا سـەرۆکی خێڵەکانـی کـورد نەیاندەتوانـی بگەنـە ڕێککەوتـن لەسـەر ئـەوەی کـێ لـە کوردسـتانی عێراقـدا سـەرکردایەتیان بـکات [بـەڵام ئێسـتا لەسـەر ئـەوە ڕێکـن]. هەروەهـا ئامـاژە بـەوە دەدەن شـێخ مەحمـود بانگەشـەکاری سـەرەکی ئـەم سـەرکردایەتی کردنـە بـوو و زۆرێـک لـە سـەرۆک خێڵەکانـی کەرکـووک و سـلێمانی و ڕۆشـنبیرانی کـورد پشـتگیریان لێدەکـرد، بـەڵام زۆر بـە تونـدی لەلایـەن سـەرۆک خێڵەکانـی پشـدەری سـەر بـە لیـوای سـلێمانی دژایەتـی دەکـرا. لـە لیـوای هەولێـر ئیسـماعیل بەگـی ڕوانـدوز، هەرچەنـدە زۆر پشـتگیریش نەدەکـرا، بـەڵام بانگەشـەی ئـەوەی دەکـرد هـەم بـە هـۆکاری لـە دایکبـوون و هەمیـش بـە هـۆکاری جەماوەریێتـی، ئـەو کەسـی شـیاوە بـۆ ئـەم پۆسـتە؛ لـە کاتێکـدا لـە لیـوای مووسـڵ، شـێخ ئەحمـەدی بـارزان خـۆی بـە "" تەنیـا کەسـایەتی بەهێـزی کوردسـتانی عێـراق"" هەژمـار دەکـرد.

ئێسـتا ئـەو عەرەبـە ناسیۆنالیسـتانە دەڵێـن بەهـۆی سـەرهەڵدانی سـەرۆکێکی ناسیۆنالیسـتی ڕاستەقینە لـە نێـوان کوردەکانـدا، واتـە بەکر سـدقی، ڕۆژە کۆنەکانـی ناکۆکی

لە نێوان سەرۆک خێڵە کوردەکانی عێراق بەسەرچووە، چونکە بەکر سدقی لەلایەن زۆرێک لە سەرۆک خێڵەکانی کورد وەک سەرۆکەکەیان هەژمار دەکرێت، هەروەک چۆن ئەو توانیویەتی خۆی وەک کەسایەتیەکی بەرجەستەی عێراق بسەلمێنێت.

٥. بە کورتی، بەدنەی سەرەکی ناسیۆنالیستە عەرەبەکانی عێراق لەو بڕوایەدان زیادبوونی دەستڕۆیی کورد لە دامودەزگای سەربازی، سیاسی و کارگێڕیی عێراقدا، بەهۆی پشتگریی لەڕادەبەدەری بەهێزی بەکر سدقی بۆ ئەم زیادبوونە دێت؛ هەروەها یەکگرتووی کورد لە نێوان زۆرێک لە سەرۆک خێڵەکانی کورد و هەروەها سەرکردایەتیکردنی [کورد]، ئێستا بووەتە حەقیقەتێکی سەلمێنراو، ئەویش بە هۆی سەرهەڵدانی سەرۆکێکی ناسیۆنالیستی ڕاستەقینە، واتە بەکر سدقی.

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, R. A. F.

Mosul

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٦٧)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی، سلێمانی.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای هەوایی،

هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، هینایدی.

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ١٦١.

ڕێکەوت: ٩ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٧

بابەت: سیاسەتی ناوخۆ (SECTION. I. Iraq)

١٦١. ڕاپـۆرت هاتـووە لـە سـەرەتای تشرینـی دووەمـی ١٩٣٧، ئـەم پیاوانـەی خـوارەوە، بـە تۆمەتـی بڵاوکردنـەوەی پڕوپاگەنـدە بـۆ کەسـایەتییەکی ناسیۆنالیسـتی کـورد و بـە تۆمەتـی ئاژاوەنانـەوە لـە نزیـک ناوچـەی ڕوانـدوز دەستبەسـەرکراون و نێردراونەتـە بەغـدا:

کەریـم ئەفەنـدی، یوزباشـی (Yuzbashi) خانەنشـینکراو کـە بـە ڕەچەڵـەک خەڵکـی ڕوانـدوزە، بـەڵام ئێسـتا لـە بەغـدا دەژیـت. [یوزباشـی سـەر بـە سـوپای عوسـمانی بـووە. وەرگێـر].

محەمـەد سـاڵح، خانەنشـینکراو کەرتـی خزمەتگوزاریـی، ئەویـش بـە هـۆی پێداچوونـەوە بـە یاسـای خانەنشـینی.

فەهمی ئەفەندی، پێشتر بەڕێوەبەری ناحیە بووە.

٢. باس لە گواستنەوەی ئەم فەرمانبەرە خۆجێیانەی خوارەوە دەکرێت:

عارف حیکمەت. بەڕێوەبەری پێنجوین بوو بە بەڕێوەبەری خورماڵ.

نـوری بەگـی فەتـاح بـەگ، لـە [بەڕێوەبـەری] خورمـاڵ هەڵپەسـێردرا و بـوو بـە بەڕێوەبـەری مـاوەت.

عیـزەدت محەمـەد، کاتـب لـە موتەسـەڕفیەی سـلێمانی بـوو بـە بەڕێوەبـەری پێنجویـن بـە وەکالـەت.

فەخـــری وەســـیف. بەڕێوەبـــەری خورمـــاڵ، وەک بەڕێوەبـــەری ناحیـــە گەڕایـــەوە وارمـــاوە.

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, R. A. F. Sulemani

کۆپیەک بۆ:

Air Liason Officer, R. A. F. ,Mosul

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٦٨)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، هینایـدی.

ڕێکەوت: ٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٧ ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٣٠٠.

(SECTION. I. Iraq)

هێزی سەربازی (بەتالیۆنەکانی سەر سنور-پڕوپاگەندە)

ئامـاژەدان بـە [نـووسراوی] ئەفسـەری پەیوەنـدی هێـزی ئاسـمانی لـە سـلێمانی، بـە زنجیـرە ژمـارەی ١٦٦/١٩٣٧، وادیـارە پڕوپاگەنـدەی ناسیۆنالیسـتە کـوردەکان، لەلایـەن کەسـایەتییە سیاسـی و سـەربازییەکانی کـورد، لـە نـاو خێڵـە کوردییەکانـدا بـڵاو دەبێتـەوە. [یـەک پەرەگرافـی ئـەم بەڵگەیاداشـتە بەهـۆی خراپـی چـاپ ناخوێندرێتـەوە. وەرگێـڕ]

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, R. A. F. Sulemani

کۆپیەک بۆ:

Air Liason Officer, R. A. F.

Mosul

تێبینـی: نـووسراوی ئەفسـەری پەیوەنـدی هێـزی ئاسـمانی، سـلێمان، بـە زنجیـرە ژمـارەی ١٦١، پەرەگرافـی ١، سـاڵی ١٩٣٧، کـە نهێنـی نییـە، گەیشـتووەتە [نووسـینگەی پەیوەنـدی هەوایـی] ئـەم نووسـینگەیە.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٦٩)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، زیبـان (Dhibban).

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٢٩.

ڕێکەوت: ٢٣ی شوباتی ١٩٣٧

(SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، ناسیۆنالیزمی کوردی

٢٩. [نـووسراوی] هاوپێچکـراو، وەرگێڕانـی نامیلکەیـەك کـە بـە زمانـی عەرەبـی نـووسراوە و ژمارەیـەک لـەو نامیلکەیـە لـە سـلێمانی لـە شـەوی ١٣/١٤ی کانوونـی دووەمـی ١٩٣٨ بڵاکراوەتـەوە.

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, Sulemani

وەرگێڕان (ل٣٧٠-٣٧١)

بۆ: بەڕێز...

پەیماننامـــەی ڕۆژهەڵاتییانـــەی "ســـەعدئاباد" کـــە لـــە نێـــوان تورکیـــا، ئێـــران، ئەفغانســـتان و عێـــراق گرێـــدراوە، ئامانجـــە ســـەرەکییەکەی بریتییـــە لـــە نەهێشـــتن و لەناوبردنـــی کـــورد. ئـــەو بەڵگەنامەیـــەی پشتڕاســـتی ئـــەم قســـەیەی ســـەرەوە دەکاتـــەوە بریتییـــە لـــە گوتارێـــک کـــە لـــە ژمـــارەی ٤٠٥٣ی ڕۆژنامـــەی "ئەلعالـــەم ئەلعەرەبـــی"، لـــە ڕێکەوتـــی ١٨.١١.١٩٣٧، بـــەم شـــێوەیەی خـــوارەوە بـــڵاو بووەتـــەوە :

""ئامانـج لـەم پەیماننامـە ئاسـیاییە بریتییـە لـە وەسـتاندنی پرسـی کـورد و ڕێگریکـردن لێـــی تـــا نەبێتـــە هـــۆکاری ناکۆکـــی لـــە نێـــوان تورکیـــا، ئێـــران، ئەفغانســـتان و عێـــراق، چونکـە هـەر یـەک لـەم دەوڵەتانـەی سـەرەوە ژمارەیـەک لـە کەمینـەی کـورد لەخـۆ دەگـرن و هـەر یـەک لـەم وڵاتانـە زۆر بـە دەسـتی ئـەم کەمینەیەیـان ناڵانـدووە"".

ئەمــەش دادپــەروەری نییــە، چونکــە نەتــەوەی کــورد بیرەوەرییەکــە و لەلایــەن مێـژووەوە پێشـکەش بـە جیهانـی کـراوە. ئـەوان نەتەوەیەکـن لـە چیاکانـی نێـوان تورکیـا، سـوریا، قەفقازیـا، ئێـران و ڕوسـیادا دەژیـن و بـە درێـژای چـل و چـوار سـەدە پارێزگاریـان لـە دابونەریـت، شـکۆ، زمـان و جلوبەرگـی خۆیـان کـردووە. ئـەوان نەتەوەیەکـن چالاکییـە شۆڕشـگێرانەکەیان بەردەوامـی هەیـە و هەمیشـە بوێریـان لـە زیادبوونـدایـە.

کـورد یارمەتـی تورکەکانیـان داوە و یارمەتیـدەری دامەزراندنـی شارسـتانییەتی ئیسـلام بوونـە. ئـەوان بـە گشـت تواناکانیانـەوە لەپێنـاو ئایینـی ئەحمـەدی (Ahmedi religion) جەنــگاون و ڕۆح و گیانیــان لــەم ڕێگەیــدا کردووەتــە قوربانــی. ئــەوان چوونەتــە نــاو بــەرەی هاوپەیمانانــی [جەنگــی یەکەمــی جیهانــی] تــا بتوانــن مافەکانیــان دەســتەبەر بکــەن. ئــەوان ڕقیــان لــە ســەرکوتکردن و بندەســتی دەبێتــەوە....... ئــەوان هــەروەک نەتەوەکانیـتر مافـی ئەویـان هەیـە ئـازاد بـن.

ئایـا ئێـوە ئـەم کارە بـە دادپـەروەری و مرۆڤایەتـی دەزانـن کـە ئـەم پەیماننامەیـە لـە دژی کـورد گرێبـدەن کـە بـە دەسـت تورکـەکان و وڵاتانیـتردا ناخۆشـترین نەهامەتیـان

چێشـــتووە. هەروەهـــا دەناڵێنـــن بـــە دەســـت کۆمەڵکـــوژی، ئیمپریالیـــزم، ســـوتاندنی ســـەدان گونـد کـە دانیشـتووانیان ئاشـتیخواز بـوون، ناچارکردنـی هەزارانیـان تـا بـە پێخواسـی و بـێ جلـو بـەرگ و لـە سـەرمای زسـتاندا، مـاڵ و حاڵیـان بەجـێ بهێڵـن و بـەرەو پارێـزگا دوورە دەسـتەکانی تورکیـا کـۆچ بکـەن؟

یاخـود ئـەم کارە، کردەیەکـی مرۆڤایەتییـە بـەوەی کـە ئـەم پەیماننامەیـە بـووە هـۆی زنجیرەیـەک ڕووداوی دڕندانـە و بەربەرییانـە کـە زیانـی بـە سـتراکتۆری ئاشـتی لـە نێـوان نەتەوەکانـی ئاسـیای بچـووک (ASIA MINOR) و تەنانـەت تـەواوی ئاسـیا گەیانـد.

ئایـا ئەمـە بۆچوونـی ئێمەیـە لەبـارەی ئاشـتی گەردوونـی یاخـود ئەمـە پلانێکـی کۆمەڵـەی گەلانـە؟

چی بەسەر ڕێککەوتننامەی "سیڤەر" هات؟ و چی لەبارەی مافی کەمینەکان؟

ئایـا شارسـتانیەتی ئێسـتا بـەرەو لەناوبردنـی کـوردەکان ڕێبەرێتیـمان دەکات کـە بـە درێژایـی هـەزاران سـاڵ بـێ ملکەچبـوون بـۆ هیـچ هێزێکـی دەرەکـی بـە ئـازادی ژیـاوە؟ یاخـود ئایـا ئـەم شارسـتانیەتەی ئێسـتای ئێمـە بـۆ ڕشـتنی خوێنـی ئـەو نەتەوانـە لەخـۆ دەگرێـت کـە لـە ڕابـردوودا پێشـکەوتوو ببـون و هێزەکەیـان گەشـەی کـردووە، یاخـود [لـە دژی] ئـەو نەتەوانـەی پارێـزگاری لـە زمـان و مێـژووی پڕشـانازیی خۆیـان کـردووە؟

ئایـا ئێمـە لـە سـەدەی بیسـت و یەکەمـدا نیـن، یاخـود ئێمـە وەک نەتەوەکانیـتر ئادەمیـزاد نیـن؟

ئێمـــە بـــە نـــاوی ئاشـــتی گەردوونـــی دژی ئـــەم پەیماننامەیـــەن؛ هەروەهـــا ئێمـــە داواکاریـن کـە ئێـوە وەڵامـی بانگەوازیـی ئێمـە بدەنـەوە تـا خوێنـی خەڵکـی بـێ تـاوان نەڕێژرێـت و خەڵکـی هـەژار و ئافـرەت ئـازار نەبینـن.

ئێمـــە داواکاریـــن کـــە ئێـــوە بـــە نـــاوی مرۆڤایەتـــی ڕێـــزی تایبەتـــی ئێمـــە بـــە نەتەوەکەتـان ڕابگەیێنـن و وەک کەسـانی دی، ئێمـە لـە مافەکەمـان بێبـەش نەکـەن، چونکـە ئێمـە دڵنیایـن کـە بەڕێـزت پـتر لـە ئێمـە لەبـارەی ئـەم پرسـەوە نیگەرانـن.

هەروەهـا ئێمـە داواکاریـن ئـەم ناڕەزایەتییـەی ئێمـە لـە ڕۆژنامەکەتـدا بـڵاو بکەیتـەوە؛ چونکـە دەبێتـە هـۆی ڕەچاوکردنـی دادپەروەرانـەی ئـەم بابەتـە.

دواجار، هیوادارین بەڕێزت ڕێز و سوپاسی ئێمە قبوڵ بفەرموون.

گەنجانی کورد

(Kurdish Youth)

سەرنج لەسەر کورد و ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٣٧٢-٣٧٥)

بۆ زانیاریی

بـۆ ئـەو کەسـانەی ئاشـنای کـورد و کوردسـتان نیـن، بەسـوود و سـەرنج ڕاکێـش دەبێـت کـە بـە کورتـی چاوێـک بخشـێنن بـە خەسـڵەت و دۆخـی ئێسـتای کـورد. عاقڵانـە نییـە وەهـا هـزر بکەیەنـەوە کـە ڕووداوەکانـی چەنـد مانگـی ڕابـردوو لـە عێراقـدا، بـە بـێ ڕەچاوەکردنـی لەلایـەن پان-کوردەکانـەوە دەربـاز بـووە.

بـۆ سـەردەمێکی دوورو درێـژی مێژوویـی کوردەکانـی نـاو دۆڵ و چیاکانیـان بـەرە بـەرە بـوون بـە خێـڵ و دەسـتەی بچـووک دابەشـبوون و وەک ڕێسـایەک ناچارکـران تـا ملکەچـی حکومەتـە ڕێکخراوەکانـی بێگانـەکان بـن. کـورد هیـچ کاتێـک نەتـەوە نەبووەنـە، بـەڵام هیـچ کاتێکیـش کـەس بەسـەریاندا زاڵ نەبـووە. لەلایـەک، سروشـتەکەیان یارمەتیدەریـان بـووە کـە شـانازیی نەتەوەیـی خۆیـان و بێگـەردی زمانیـان بپارێـزن و لەلایەکیـترەوە، [ئـەم ژینگەیـە] بـووە هـۆی پچڕانـی پەیوەنـدی تـەواو [بـە جیهانـی دەوروبـەرەوە] کـە لـە ڕابـردووەدا وەک بەربەبەسـتێکی بەهێـز لەسـەر ڕێگـەی پلانـی دەوڵەتی سـەربەخۆیەکەیان کاریکـردووە. نەبوونـی پەیوەنـدی هـۆکاری ڕاسـتەوخۆی بـووە لـە بەرتەسـکی ئاسـۆبینی سـەرۆک خێڵەکانـی [کـورد]، نەزانیـی ترسـناک و نەبوونـی هـاوکاری سیاسـی و ئابـوری لـە نێـوان بەشـێکی کوردسـتان لەگـەڵ بەشـەکانیتر. زیـاد لەمـەش لـە مـاوەی بیسـت سـاڵی ڕابـردوودا، خوێنـدەواری و خولیـای خوێنـدەواری، تـا ئاسـتێکی زۆر لـە نـاو کوردەکانـدا بڵاوبووەتـەوە. ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی کـە کـورد لـەوە تێبگـەن نهێنـی کامڵبوونـی لەسـەرخۆی ئۆتۆنۆمـی [لـە خوێندەواریـدا] خـۆی مـەڵاس داوە.

هەمـوو کوردێـک لـە دڵـەوە بـڕوای بـە سـەربەخۆیی کوردسـتان هەیـە، بـەڵام پێناسـەکردنەکەی بـۆ ئـەم چەمکـە بـە تەواوەتـی پشـت بـە تێگەیشـتنەکەی لـە پێگـە کۆمەڵایەتیەکـەی لەنـاو سیسـتەمی دەرەبەگایەتیـدا دەبەسـتێتەوە؛ تەنانـەت حاڵیحـازر ئـەم وڵاتـە [کوردسـتان] بـە تەواوەتـی هاوتەریبـی ئەوروپـای سـەدەکانی ناوەڕاسـتە بـە گشـت بارۆنـەکان، شـوالیەکان، قەشـەکان و کوێلەکانیانـەوە؛ هەروەهـا بـە بەرتەسـکی

دیدگاکەیـەوە کـە خەسـڵەتی سیاسـی ئەوکاتـەی [ئەوروپـای] بەرجەسـتە دەکـرد. چـوار چینـی سـەرەکی [لـە کوردسـتان] بریتیـن لـە:

١. ئەفەندییەکان، واتە ئەو کەسانەی ژمارەیان کەمەو زۆر بە باشی خوێندەوارن.

٢. پلەبەنـدی ئایینـی شـێخەکان، سـەیدەکان، مـەلاکان و دەروێشـەکان، بـەراورد لەگـەڵ سـەرۆک خێڵـەکان خوێندەوارتـرن.

٣. سەرۆک خێڵەکان.

٤. خەڵکـی عەوامـی خێڵـەکان کـە بـێ هیـچ پرسـیارێک پەیـڕەوی لـە سـەرۆک خێڵەکانیـان دەکـەن.

بـە پێچەوانـەی عێـراق، کوردسـتان هیـچ پۆتانسـیڵیکی لـە ڕووی کان و نەوتـەوە نییـە و دەکرێـت وەبیـر بهێنرێتـەوە کاتێـک شـەپۆلی ناسـیۆنالیزمی لـە دوای جەنگـی [یەکەمـی جیهانـی] بەسـەر جیهانـدا باڵـی کێشـا و کۆمەڵێـک وڵات لـە دایـک بـوون، کوردسـتان ئـەم دەرفەتـەی ئاشـتی لـە دەسـتدا و نوسـتبوو.

دواتـر [کـوردەکان] لـەم [دەرفـەت لـە دەسـتدانە] تێگەیشـتن و چەندیـن هەوڵـی ناسـەرکەتوو لەلایـەن شـێخ مەحمـود و کەسـانی دیـەوە درا بۆئـەوەی دەرفەتـە لـە دەسـتچووەکەیان بگەڕێننـەوە. دوای ئـەم هەوڵـە بـێ سـوودانە، ماوەیـەک ئارامـی لـە باشـووری کوردسـتاندا بەرقـەرار بـوو، ئەمـەش بـە هـۆی کاریگەریـی بەهێـزی چەنـد کەسێکی کەمـی خوێنـدەوار و ئاغـا دەسـتڕۆکان و بازرگانـە دەوڵەمەنـدەکان کـە نوێنەرایەتـی سیسـتەمی ئابـوری وڵات دەکـەن. ئـەم دوو لایەنـە، لـە بێسـوود بوونـی هەوڵەکانـی پێکـەوە گرێنـەدراوە بـۆ بەدەسـتهێنانی ئـازادی کـورد و تراژیدیـای خـراپ-ڕێکخسـتن و سـەرهەڵدانی جـار ناجـار لـە دژی ئـەو حکومەتانـەی [کوردیـان] کۆنتـڕۆڵ کـردووە، تێگەیشـتن لـە باشـووری کوردسـتان، بەهـۆی باشـتربوونی پەیوەندییـەکان و گەیانـدن، بازرگانـەکان توانیـان کۆنتڕۆڵـی خێڵـەکان بکـەن و تەنانـەت خێڵـی پشـدەر کـە تـا ئـەم دواییانـە بـە تەواوەتـی لـە دەرەوەی کۆنتڕۆڵـی حکومـەت بـوو بـەم بوژانـەوە ئابورییـە سەرسـام بـوو، ئێسـتا دەیانەوێـت بچنـە ژێـر ئیـدارەی حکومەتێکـی عەرەبـی.

بەهەرحاڵ سوودەکانی [ئەم بوژانەوەیە ئابورییە] زۆر لۆکالییە و تەنیا کاریگەری لەسەر ناوچەکانی سلێمانی و پشدەری کوردستاندا دروست کردووە. لە شوێنەکانیتری [کوردستان] هەستی نائارامی و نارەزایەتی خۆی مەڵاس داوە. تەنانەت لە تەمووزی ساڵی ١٩٣٧دا کوردی تورکیا هەوڵێکی بێوەچانیاندا و سەرهەڵدانێکی ڕێکخراویان ڕێکخست کە لەلایەن دوو کەرتی سەربازی سوپای تورکیا بە تەواوەتی تێکشکێنرا.

دواتر ڕۆحی شۆڕش بە زیندوویی مایەوە. دەزگاکانی شۆڕش ڕێکخراو لە شێوەی کۆرپەلەدا ماوەتەوە. هێزێکی بێلایەن لەگەڵ پارە، توانا و شارەزایی لە ڕێکخستن بۆ لێکنزیکردنەوەی ناکۆکی نێوان خێڵەکان، گشتیان بۆ ئەم بزاڤە [ناسیۆنالیزمییە] جێگەی نیگەرانییە. ئەمانە بارودۆخێکن ئەگەر لەلایەن کەسێکی شارەزا لە ڕێکخستنی شۆڕشەکان ڕێبەرایەتی بکرێت، ئەنجامی زۆر جیدیی لێدەکەوێتەوە. ئایا تەقینەوەی ئەم جۆرە ژەهرە تا ئێستا نەبینراوە؟ ئێستا بە باش زانراوە پڕوپاگەندە چییە بێگانەکان پەنادراون و تەنانەت لە عێراقدا هانیش دەدرێن. هەر بە هۆی ئەو جۆرە چالاکیانەیە کە حاڵیحازر هەستێکی بەرچاوی دژە بەریتانی و فەرەنسی دەبینرێت.

بۆیە لەم جۆرە ناوچەیەی وەک کوردستان، کە زۆر هەستیارە بە هەر جۆرە لاوازبوونێکی بەغدا، تاران و ئەنقەرە، بۆ کەسێکی شارەزا لە هەلقۆستنەوە ئەستەم نییە لە ماوەیەکی زەمەنی کورتدا باکووری عێراق، ڕۆژئاوای ئێران و باشووری تورکیا بخاتە دۆخێکی پشێو کە ئەنجامی مەترسیدار بۆ سەقامگیری ڕۆژهەڵاتی نزیک دروست دەکات.

دووبارە ئەمانە هەلومەرجێکن دەبێ لەلایەن ئێمەومانانەوە بقۆزرێتەوە. لێرەدا چاوخشاندنێک لە بەشە جوداکانی دامەزراوەی ناسیۆنالیستی کورد بەسوودە، کە بریتین لە:

١. سەرۆک خێڵەکان لەناخەوەخۆشەویستیان بۆ ئازادی هەیە و ڕۆحی ناسیۆنالیستیان لە بەرزبونەوەدایە.

٢. ""کۆمیتە ناوچەییەکان"" خۆجێیی کەسانی ژمارە ١ [سەرۆک خێڵەکان] بەکار دێنن.

٣. کۆمیتەکانی ئێران، تورکیا و عێراق هەوڵ دەدەن، هەماهەنگی لە نێوان تێکۆشانی ژمارە ٢ [کۆمیتە ناوچییەکان] دروست بکەن.

٤. پـان کـورد، کـە شۆڕشـگێڕن لـە پانتایەکـی بەرفراوانـدا کار دەکـەن بـۆ وروژاندنـی ژمـارە ٣، چاوەڕوانـی دەرفەتێکـن کـە بـۆ سـەر ئاشـتی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت مەترسـی دروسـت بکـەن، تـا بـەم جـۆرە هێزەکانـی ئەوروپـا ناچاربکـەن گرنگـی بـە دۆزی کـورد بـدەن.

٥. تاقمێکی بچووک کە بۆ کە وکاری سوڵتان عەبدولحەمیدی پێشوو کار دەکەن .

لەنـاو ئـەو کەسـانەی گومـان دەکرێـت بـۆ پـان کـوردی کار دەکـەن، لەوانەیـە تۆفیـق وەهبـی ناسراوترینیـان بێـت.

بـاڵا دەسـتی مـادی کـە بـە دامەزراندنـی کوردسـتانی سـەربەخۆ دەسـتەبەر دەکرێـت شـتێکی لەڕادەبـەدەر نییـە، بـەڵام دەسـتەبەرکردنی باڵادەسـتی ئەخلاقـی لـەم بارودۆخـە سـەختەی ئێسـتادا، وادیـارە شـتێکی گـەورە دەبێـت [ئەگـەر دەسـتەبەر بکرێـت]. وادیـارە کاتـی گونجـاو لـە دەسـت حکومەتـە بەرپرسـەکان دەرچـووە بـۆ تێگەیشـتن لـە ئەنجامـە نالەبارەکانـی متمانەکـردن بـە گەلانـی عـەرەب؛ واتە ئەو خەڵکـەی چۆن ئێمە وەک شـتێکی زیـادە، دەڕواننـە ناوەڕاسـتی ئەفریقیـا یاخود ناوەڕاسـتی ئەوروپـا، کوردەکانیـش بە هەمان شـێوە دەڕواننـە عـەرەب. لـە عێراقـدا هەندێـك لـەم ئەنجامـە نالەبارانـە بریتیـن لـە:

١. لــە بیســت ســاڵی ڕابــردوودا بەکارهێنانــی وڵات لەلایــەن چەنــد کەســێکی کــەم لەپێنــاو هێشــتنەوەی خراپ-بەڕێوەبردەنەکەیانــدا ڕێگریــان لــە پێشــکەوتن کــرد؛ خۆشــبەختانە هیــچ یــەک لــەو کەســانە زیاتــر لــە دوو ســاڵ [لــە دەســەڵاتدا] نەماونەتــەوە.

٢. پارمەتیدانی ماددی و دارایی بۆ یاخیبووانی فەڵەستین.

٣. هەڵوێستی [عێراق] لە هەمبەر سوریا و کوێت.

٤. دابەشبوون بەسەر سێ کەرتدا.

٥. خۆپێشاندان لەدژی فەڕەنسا و بەریتانیا.

٦. مەڵاسدانی پرۆپاگەندەچییە بیانییەکان.

لـەم دواییـەدا وشـکبوونی پەیوەندیـی لـە نێـوان تورکیـا، ڕووسـیا و حکومەتـی خاوەنشـکۆی بەریتانیـای گـەورە، لەوانەیـە بناغـەی ئـەو فۆڕمـە دروسـت بـکات کـە چۆن نزیـک ببینـەوە لـە دامەزراندنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆی کوردسـتان، واتـە دامەزراندنـی ئـەو شـتەی ڕووبـەڕووی جیهانـی عـەرەب دەبێتـە [جیهانێـک] کـە دوژمنـی لـە بـەردەم دەرگای خۆیـدا هەیـە و پێویسـتە دووبـارە چـاو بـە ڕوانگـەی عەرەبـدا بخشـێنرێتەوە؛ سـەرەڕای ئـەوە ئـەو کارە سـەنگەرێک بەرانبـەر هەوڵـی نابەرپرسـانەی نـەژادی خـوارووی مـرۆڤ کـە وەک لافاوێـک بـەرەو ڕۆژهـەڵات دەڕوات، واتـە ئەڵمانیـا، دروسـت دەکات.

واژوو

[ناوی واژووکار ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ]

S/Ldr. ""I""2.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٧٦)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، زیبـان (Dhibban).

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٤٧. ڕێکەوت: ٢٥ی ئاداری ١٩٣٧

بابەت: (SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، بزوتنەوە خراپکارەکان (subversive movements)

٤٧. کوردێکـی نـاسراو کـە لـەم دواییانـەدا لـە بەغـدا گەڕاوەتـەوە، گووتـی پڕوپاگەندەیەکـی زۆر و هــاوکات لەوانەیــە پــارە و چــەک و تەقەمەنیــش لەگەڵیــدا بڵاوبکرێتــەوە لــە نێـوان خێڵەکانـی ناوەڕاسـتی فوڕاتـدا دەسـوڕێتەوە تـا بەمجـۆرە پشـێوی لـە ناویانـدا دروسـت بکرێـت. هەروەهـا گووتـی دەنگۆکانـی بەغـدا ئـەم کارە دەخەنـە پـاڵ ئیـبن سـعودی عەرەبسـتانی [سـعودی]. چونکـە ئێرانیـش حاڵیحـازر گـوێ بیسـتی سـەوت ئەلعـەرەب دەبێـت، ئیـبن سـعود دەیەوێـت داوای حـەوزی فـورات بـکات.

٢. بـاس لـەوە دەکرێـت نـوری پاشـا هەسـت بـە ماندوویێتـی دەکات لەبـارەی خواسـتەکەی لەبــارەی قەرەبووکردنــەوەی گلەیــی کــوردەکان لــە یارمەتیدانــی بــۆ گەیشــتنی بــە دەســەڵاتی سیاســی.

تێبینــی: دەکرێــت هــەر یــەک لــەم دوو پەرەگرافــەی ســەرەوە ئــەو بابەتــە لەخــۆ بگرێــت کــە لــە زنجیرەکــەم بــە ژمــارە ٤٠ ئامــاژەی پێــدراوە).

g. c. a Johnson

Squadron Leader, Air Liason Officer,

Sulemani

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٧٧)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای هەوایی، هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، زیبان.

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٤٩. ڕێکەوت: ٢٦ی ئاداری ١٩٣٧

بابەت: (SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، ناسیۆنالیزمی کورد

١. ئاماژە بە زنجیرەکەم بە ژمارە ٣٩. باس لەوە دەکرێت کە ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆ پێشوازی لە شێخ جەلیل کردووە و زۆر بە دڵسۆزییەوە گوێ لە گلەیی و گازندەکانی گیراوە. ڕاوێژکار ئاماژەی بەوە کردووە حاڵیحازر ئەستەمە بتوانرێت شێخ لەتیف بۆ ئینگلەند بنێردرێت.

٢. ڕاوێژکار گووتویەتی، لەبارەی پەنابارەکانی گوڵاغی (GULAGHI) گشت هەوڵەکانی خۆی دەخاتەگەڕ.

٣. هەروەها شێخ جەلیل باسی لە گەڕاندنەوەی شێخ مەحمود بۆ سلێمانی کردووە. ڕاوێژکار گووتویەتی سەرەتا پێویستە دڵنیا ببێتەوە کە شێخ مەحمود ئاشتی و ئارامی تێک نادات و خەڵکی سلێمانی بە ڕاستی دەیانەوێت ئەو بگەڕێتەوە. لەوانەیە ئەمجارە [ئەم دوو] شێخە مەزبەتەیەک بنووسن و داوای گەڕانەوەی شێخ مەحمود بکەن. هەرچەندە کورد هەمیشە ئەو شتانە واژوو دەکەن کە ببێتە هۆی گۆڕانکاریی یاخود شتێکی هەیەجان بێت، بەڵام من لەو بڕوایەدا نیم گەڕانەوەی شێخ مەحمود بۆ سلێمانی کاریگەری بەسوودی هەبێت، هەروەها، لەڕاستیدا هیچ کوردێکی جیددی یاخود عێراقییەکانیتر نایانەوێت ئەو پێشکەوتنانەی بە گەڕانەوەی ئەو دەچنە ژێر مەترسییەوە، [بخەنە ژێر مەترسییەوە].

g. c. a Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, Sulemani

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٨٧)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، زیبـان.

ڕێکەوت: ٣٠ی ئاداری ١٩٣٧

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٦٨.

بابەت: (SECTION. I. Iraq)

دانیشتووان (لیوای مووسڵ-کورد).

ئامـاژە بـە زنجیرەکـەم بـە ژمـارە ٢٠٢ پەرەگرافـی ١٤ لـە سـاڵی ١٩٣٧. لە سـەرچاوەیەکی بـاوەڕ پێکـراوەوە ڕاپـۆرت هاتـووە، حەمـزە کـە کوردێکـی گەنجـی لایەنگـر و تونـدڕەوی ناسیۆنالیسـتی کـوردە لەلایـەن دادگای بەغـداوە لـە گشـت تۆمەتەکانـی بـێ بەریکـراوە.

Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, A. R. F

Mousl

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٨٠-٣٧٩)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، زیبـان.

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٥٧.

ڕێکەوت: ٤ی نیسانی ١٩٣٧

بابەت: (SECTION. I. Iraq)

ئاسایشی ناوخۆ، ناسیۆنالیزمی کورد

١. ئامـاژە بـە [نووسراوەکـەم] بـە زنجیـرە ژمـارەی ٥٦. شـێخ جەلیـل و شـێخ قـادر (بـرای شـێخ مەحمـود) لـە مانگـی شـوباتدا، سـەرەتا سـەردانی کۆمەڵێـک خێڵـی ناوچـەی کەرکووکیـان کـردووە. مەبەسـت لـەم سـەردانە بەدەسـتهێنانی پشـتگیریی ئـەو خێڵانـە بـووە لـە دژی [خێڵـی] پشـدەر. ئـەم دوو شـێخە گووتویانـە، ئەگـەر دەسـەڵاتداران هەنـگاوی پێویسـت بـۆ نەهێشـتنی [خێڵـی] پشـدەر نەگرنەبـەر کـە هاتووتـە ناوچـەی شـارباژێر، خـودی خۆیـان لەشـکرێک کۆدەکەنـەوە و [خێڵـی] پشـدەر بـە زەبـری هێـز دەردەکـەن.

٢. دەسـەڵاتداران بـە گاڵتەجارییـەوە دەڕواننـە ئـەم هەڕەشـەیە و دەڵێـن، دەبـوو ئێسـتا لەشـکرەکە وەدەرکەوتبـا؛ بـەڵام لەڕاسـتیدا ئـەو دوو شـێخە بـۆ کۆکردنـەوەی لەشـکر نـە پـارە و نـە دەسـەڵاتیان نییـە.

٣. ڕاپۆرتێکـی سـەربەخۆ بـاس لـەوە دەکات لەکاتـی سـەردانەکەی شـێخ جەلیـل بـۆ بەغـدا کـە لـە ناوەڕاسـتی مانگـی ئـاداردا ئەنجامیـداوە (زنجیـرە ژمـارەی ٤٩)، لەگـەڵ شـێخ ئیبراهیـم و شـێخ قـادر سیامەنسـور، دووبـارە سـەردانی سـەرۆک خێڵەکانـی ناوچـەی کەرکووکیـان کـردووە، تـا پشـتگیریان بـۆ بزوتنەوەیـەک کـە مەبەسـتی تەنیـا دەرکردنـی [خێڵـی] پشـدەر لـە شـارباژێر نییـە دەسـتەبەری بکـەن.

دەگۆترێـت دارا بـەگ (داودە) لـە بەشـداربووەکان بـووە (سـەرەڕای ئـەو کەسـانەی لـە [نووسراوەکـەم] بـە زنجیـرە ژمـارەی ٥٦ (١) ئامـاژەم پێکردبـوو، بەشـداری ئـەم سـەردانە بوونـە).

٤. دەزانین دارا بەگ و شێخ جەلیل لە ژێر چاودێری پۆلیسدان.

٥. ڕاپۆرتێکـی پشتڕاسـت نەکـراو بـاس لـەوە دەکات عەباسـی مەحمـود ئاغـا (پشـدەر) (زنجیـرە ژمـارەی ٥٦) وەڵامـی شـێخ جەلیلـی داوەتـەوە و گوتوویەتـی (عەبـاس) هەمیشـە وەفـاداری شـێخ مەحمـود بـووە و بـە وەفاداریـش دەمێنێتـەوە. لایەنگرانـی شـێخ دەڵێـن هـەر کاتێـک کەشـوهەوا لەبـار بـوو، خۆیـان ئامـادە دەکـەن بـۆ ئەنجامدانـی کردەیـەک [لـە دژی خێڵـی پشـدەر].

تێبینـی: ئێسـتا ڕەوشـی کەشـوهەوا باشـە. وادیـارە شـێخ دەیەوێـت هەنـگاو بنێـت، بـەڵام نـە دەسـەڵاتی هەیـە و نـە دەسـترۆیی؛ هەروەهـا پێدەچـێ پارەشـیان نەبـێ. وادیـارە سـەردانیان بـۆ لای ئەفسـەری پەیوەنـدی هەوایـی، مێجـەر ئەدمۆنـدز (Major Edmonds)، بـە ئامانجـی بەدەسـتهێنانی پاڵپشـتی بـۆ غـرورو بێهۆدەکەیـان بـووە؛ یاخـود بـۆ دروسـتکردنی هەسـتکردن بـەوەی پاڵپشـتی بەریتانیایـان بەدەسـتهێناوە.

g. c. a Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer,

Sulemani

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٨١)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هەوایـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، زیبـان.

ڕێکەوت: ١٣ی نیسانی ١٩٣٧ ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٥٧.

(SECTION. I. Iraq)

ئاسایشی ناوخۆ، (کورد- بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کورد).

ئامـاژە بـە زنجیرەکـەم بـە ژمـارە (٣٧/٢٠٢)، ئـەم ڕاپۆرتـەی خـوارەوە لەلایـەن کەسـێکی باوەڕپێکـراوەوە هاتـووە کـە پەیوەنـدی نزیکـی لەگـەڵ ناوەنـدە کوردییـەکان هەیـە:

ئـەو دروشـمە نوێیـەی بەهۆیـەوە بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد لـە عێراقـدا ڕۆحـی ناسیۆنالیسـتی لـە نێـوان کوردەکانـدا دەپارێزێـت، بریتییـە لـە دروسـتکردنی کۆمەڵگاگەلـی """سـێبەر"" بـێ بوونـی هیـچ بینایەک، ڕێسـایەک و تەنانەت بێ بوونی لیسـتی ناونووسـینی ئەندامانـی. ئـەم جـۆرە کۆمەڵگایانـە لـە هەولێـر، کەرکـووک، سـلێمانی و تەنانـەت لـە بەغـداش بوونیـان هەیـە. ئـەوان سـەرقاڵی هەڵگیرسـاندنی ڕۆحـی ناسیۆنالیسـتین لەنێـو کـورد. هیـچ وردەکارییـەک لەبـارەی سیاسـەتی ئـەم کۆمەڵگایانـە لەبـەر دەسـت نییـە و زانیاریـی زۆر کـەم لەسـەر چالاکییـە سیاسـییەکانیان لـە بەردەسـتە.

واژوو: Johnson

Squadron Leader

Air Liason Officer, A. R. F, Mousl

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٨٢-٣٨٤)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی.

بۆ: بەشی هەواڵگریی ئاسمانی، بارەگای هەوایی، هێزەکانی بەریتانیا لە عێراق، زیبان.

ژێدەر: زنجیرەی ژمارە ٦٤.

ڕێکەوت: ٢٣ی نیسانی ١٩٣٧

بابەت: (SECTION. I. Iraq)

ئاسایشی ناوخۆ، ناسیۆنالیستی کوردی، ئۆپەراسیۆنی پۆلیس، پۆلیسی نهێنی

٦٤. ئاماژە بە ڕاپۆرتەکەم بە ژمارە ٥٥٤. هەواڵی ئەوە هەیە پۆلیسی نهێنی بەم شێوازەی خوارەوە دابەشکراوە:

ناوچەی هەڵەبجە:

عەلی س/و (s/o) مەحمود خدر، کورد.

ساڵح س/و سلێمان، کورد.

قادر س/و مەحمود، خەڵکی هەولێر.

سلێمان س/و ئۆسمان، خەڵکی کۆیسنجەق.

کەریم س/و عەلی، خەڵکی کەرکووک .

ناوچەی پشدەر و کویسنجەق.

خدر س/و مەحمود، کورد.

سەلیم س/و عەبدوڵا، کورد.

قادر س/و حەمە سور، کورد.

والی عەبدولقادر، کوردێکی خەڵکی ناوچەی کەرکووک.

کاکە وەیس س/و عەلی، سەر بە خێڵی شوان.

ناوچەی سلێمانی، ئاغجەلەر و سەنگاو.

والی س/و محەمەد عەلی، کورد.

ئالای حەمە سور، کورد.

کاکە کەرەم خەڵکی ئاغجەلەر.

ئیسماعیل س/و عەبدولکەریم، کورد.

ناوچەی هەولێر و ڕواندوز.

ئەبابەکر س/و کەریم خەڵکی ڕواندوز.

سەعید محەمەد عەلی، کورد.

سلێمان س/و حاجی ئەحمەد، خەڵکی کەرکووک.

محەمەد سەدیق، کورد.

عاتییە ئیبن محەمەد، عەرەب.

١. زانــراوە ئــەو کەســەی سەرپەرشــتی ئــەم پیاوانــەی ســەرەوەی لــە ئەســتۆیە، بارەگاکـەی لـە هەولێـر دروسـت دەکات و ئـەم دابەشـکردنەی ئێسـتا تـا ناوەڕاسـتی مانگــی ئایــار بــەردەوام دەبێــت، واتــە تــا ئەوکاتــەی دەرفــەت بڕەخســێت بــۆ ناردنــی ژمارەیــەک لــەو پۆلیســانە بــۆ مووســڵ.

٢. ""ئامـاژە بـە [نـووسراوی] زنجیـرە ژمـارەی (٣)٥٣، دواییـن ڕاپۆرتـەکان بـاس لـەوە دەکـەن سـەرەڕای ئـەو کەسـانەی پێشـتر ئاماژەیـان پێـدرا، ئـەم کەسـانەی خـوارەوەش لـە ژێـر چاودێـری وردی پۆلیسـی نهێنیـدان:
محەمەد ئەفەندی خادم ئەلسەجادیە (تۆفیق ئەلسەجادیە بە هەڵە ناوی هاتووە).

مستەفا ئەفەندی، بینباشی خانەنشینکراو.

شێخ فەزڵولڵای تاڵەبانی.

لـە ڕێکەوتـی ١٩ی نیسـانی ١٩٣٨، ژمارەیـەک پۆلیسـی نهێنـی نێردرانـە ناوچـەی خێڵەکانـی کاکەیـی، داودە و تاڵەبانـی.

٣. ئامــاژەدان بــە [نووسراوەکــەم] بــە زنجیــرە ژمــارەی (٣)٥٧، شــێخ قــادر سیامەنســور (تاڵەبانــی) بــە پێــی فەرمانــی وەزارەتــی ناوخــۆ دەســتگیر کــراوە، دواتــر بــە یــەک ســاڵ بەندکــردن حوکمــدراوە و دواتریــش بــۆ مــاوەی یــەک ســاڵ لــە ژێــر چاودێــری پۆلیســدا دەبێــت. ئەگــەر بتوانێــت بــڕی ٥٠٠ دینــاری عێراقــی وەک کەفالــەت دابنێــت و بەڵێــن بــدات لــە کەرکــووک ناچێتــە دەرەوە، ئــەوا بەردەدرێــت و لــە ژێــر چاودێــری پۆلیســدا دەمێنێتــەوە. کاتێــك شــێخ قــادر دەســتگیرکرا، پۆلیس دەســتی بەســەر کۆمەڵێــک بەڵگەدا گــرت، لــەم بەڵگانــەدا یاداشــتێک دۆزرایــەوە کــە بــۆ [خێڵــی] پشــدەر نووسرابــوو. ئــەو بــە هەبوونــی پەیوەنــدی نهێنــی لەگــەڵ ســەرۆک خێڵەکانــی پشــدەر، شــوان، شــێخ بزێنــی و جــاف و کۆمەڵێــک خەڵکــی دیارکــراو لــە ســلێمانی، تۆمەتبارکــراوە.

٤. دوو ئەفســەری ســوپا لــە بنکــەی ســەربازی کەرکــووک دەســتگیرکراون و بــەرەو بەغــدا نێــردراون. هــەر دوو ئەفســەرەکە کــوردن و بــەوە تۆمەتبارکــراون کــە ســیخوڕی بــۆ شــێخ قــادر (تاڵەبانــی) دەکــەن و هەوڵــی نانــەوەی ئــاژاوە لــە کوردســتان دەدەن. نــاوی ئــەم دوو ئەفســەرە بریتییــن لــە:
ڕەئیس عەلی ئەحمەد (بەتاڵیۆنی ٢/٥).

ملازمی یەکەم عەبدولجەبار حەمید (Hamid) (بەتاڵیۆنی ٥/٣).

٥. ئامــاژە بــە نــاوی چەندیــن کــوردی نــاسراو دراوە کــە پەیوەندییــان بــەم بزوتنەوەیــەوەی کــوردەوە هەیــە؛ تــا ئێســتا نەتوانــراوە ڕیشــەی ڕاســتەقینەی ئــەم بزوتنەوەیــە بدۆزرێتــەوە. نزیکــەی مانگێــک لەمەوبــەر دەســەڵاتدارانی چەمچەمــاڵ چەندیــن نووسراویــان بــۆ موتەســەڕیفی کەرکــووک بەرزکــردەوە. لــە ئەنجامــدا موتەســەڕیفی کەرکــووک نووسراوێکــی بــۆ موتەســەڕیفی ســلێمانی نووســی و چەندیــن تۆمەتــی خســتەپاڵ ناجــی بەگــی ئەلهورمــوزی (قایئمەقامــی قــەزای ناوەنــدی ســلێمانی).

داوای لــە موتەســەڕیفی ســلێمانی کــرد لێکۆڵینــەوە لەســەر ئــەو تۆمەتانــە ئەنجــام بــدات و ئەنجامەکانــی بخاتــە بــەردەم وەزارەتــی ناوخــۆ، چونکــە ناجــی بــەگ تــا ئێســتا لــە کارەکــەی بەردەوامــە، بۆیــە وادیــارە ئــەم تۆمەتانــە هیــچ بنەمایەکییــان نییــە.

٦. نزیکەی سێ هەفتە لەمەوبەر، دوو پۆلیسی نهێنی سلێمانی ڕاپۆرتیاندا گوایە عەقید فەرەج عەمار (بەرپرسی بنکەی سەربازی سلێمانی)، تۆفیق قەزاز (بازرگانی خەڵکی سلێمانی) و چەند کەسێکتر لەسەر چۆنیەتی ڕێکخستنی ئاژاوەنانەوە لە کوردستان گفتوگۆیان کردووە تا بەم شێوەیە تۆڵەی کوشتنی جەمال مەدفەعی لە بەکر سدقی بکەنەوە. باس لەوە دەکرێت لە میانەی گفتوگۆکردن بۆ کۆکردنەوەی چەک و پارە بۆ ئەم کارە، تۆفیق قەزاز بەڵێنیداوە پارە بۆ ئەم کارە دابین بکات. بە گەیشتنی ئەم ڕاپۆرتە، پۆلیس دەستی بە لێکۆڵینەوەی زیاتر کردووە و بەو ئەنجامە گەیشتووە ئەم تۆمەتە هیچ بنەمایەکی نییە. بەم هۆیەوە دوو پۆلیسە نهێنییەکە لەکار لادران.

٧. ئاماژە بە ناوی ئەو سیاسەتمەدارانەی بەغدا دراوە کە پەیوەندییان بەم بزوتنەوەیەی کوردەوە هەیە (یاخود بزوتنەوەی دژی حکومەتی ئێستا) کە بریتین لە:

١. محەمەد ئەمین زەکی.

٢. ڕەشید عالی ئەلگەیلانی.

٣. سەدیق ئەلبەسام.

٤. تەها ئەلهاشمی.

شێخ جەلال، سلێمانی بەرەو ناوچەی شارباژێڕ جێهێشت و بۆ ماوەی سێ هەفتە لەوێ دەمێنێتەوە. لەوانەیە بە مەبەستی سەردانکردنی توتن و بەرهەمەکانیتری خۆی چووبێت (لەوانەیە ئەو پەیوەندی بە سەعید عەتا و کەسایەتی دیکەی کورد بکات).

واژوو: Johnson g. c. a

Squadron Leader

Air Liason Officer, Sulemani

زۆر زۆر نهێنی (ل٣٨٥-٣٨٩)

ژێدەر: (C/S/3)

ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی،

سلێمانی

٢٦ی نیسانی ١٩٣٨

بەڕێز فەرماندە جۆپ سلەید (Dear Wing Commander Jope-slade)

١. ئاماژە بە نامەکەتان بە ژمارە (RJS/8/8) لە ڕێکەوتی ١ی نیسانی ١٩٣٣، بەڕێزت ئاماژەت بەوە کردبوو پێویستە ناسیۆنالیزمی کوردی وەک بزوتنەوەیەک چاودێری بکرێت. تەنیا نامیلکەیەك کە من لەبارەی [ناسیۆنالیزمی کوردییەوە] لە دوای گەڕانەوەم بۆ سلێمانی بینیوومە، ئەو نامیلکەیە بوو کە کۆپیەک لە وەرگێڕانەکەی لەگەڵ زنجیرەکەم بە ژمارە ٢٩ هاوپێچم کردبوو. هەروەها دەقی ڕەسەنی نامیلکەکەم هاوپێچ کردبوو. بەڕێزت دەبینی لە یاداشتی ڕۆژانەی گەشتەکەم لە ماوەی نێوان ٥-١٢ی نیسانی ١٩٣٣، (نهێنی) بۆچوونی هاوشێوەی بۆچوونەکەی نامیلکەکە هاتبوو کە محەمەد سەعید، قائیمقامی هەڵەبجە کاتێک ئاماژە بە پەیماننامەی سەعدئاباد دەکات، باسی کردبوو.

٢. چالاکییەکانی شێخ جەلال لە ماوەی دوو مانگی ڕابردوودا شایانی ئاماژە پێدانە. ئەو چالاکییانە لە [نووسراوەکەم] بە زنجیرە ژمارەکانی ٣٩، ٤٧، ٤٩، ٥٦، ٦١ و ٦٤ ئاماژە پێدراوە. شێخ جەلال دەست لە هەموو شتێك وەردەدا، وەک، پرسی گوڵباغی، دەستێوەردان لە [پرسی] سەعید عەتا، گەڕانەوەی شێخ مەحمود و چەندین بابەتیتر؛ هاوکات هاوکار و هاوئاهانگەکەی واتە شێخ لەتیف لەبارەی پرسی زمانی کوردی کە لە قوتابخانەکاندا ناخوێندرێت و لەبارەی کەمی ژمارەی ئەو قوتابییە کوردانەی بۆ خوێندن بۆ ئەوروپا دەنێردرێن سەردانی کردم (ئەوم ناردە لای مێجەر ئەدمۆندز). وادیارە حاڵیحازر شێخەکانی سلێمانی لە بارودۆخێکی دژواردان. شێخ جەلال پێی گووتم لەم ساڵەدا نزیکەی ٢٠٠

دینــاری عێراقــی لــە بەرهەمــی توتنەکــەی لــە دەســتداوە. چونکــە شــێخ جــەلال چیــتر نوێنــەری [پەرلەمــان] نییــە. لەوانەیــە بــە شــتیترەوە ســەرقاڵ بێــت.

٣. چەندیــن گفتوگــۆی زۆر نهێنــی لــە نێــوان [شــێخ جــەلال] و هاوڕێکانــی ڕوویــداوە، بــەڵام ئایــا ئــەوان بــە ڕاســتی کۆمەڵەیەکیــان دامەزرانــدووە کــە خــاوەن ئامانجــی دیاریکــراو بێــت، یــان نــا، لــەوە دڵنیــا نیــم، بــەڵام لــەوە دڵنیــام کــە شــتێک لــە ئارادایــە. هەوڵەکانــی بــۆ گەڕاندنــەوەی شــێخ مەحمــود تەنیــا یــەک بــەش لــە چالاکییەکانــی پێکدێنێــت. لــەو بڕوایــەدام لــە ناوەنــدی بزوتنەوەکەیــدا ئــەو پێویســتی بــە کەســێکی مەعنــەوی وەک شــێخ مەحمــودە.

٤. بێگومــان ئامانجــی ئــەو لــە دەســتێوەردان لــە گشــت کێشــە کارگێڕییەکانــی کــورددا بــۆ ئەوەیــە نیشــانی کــورد بــدات ئــەو ســەرکردەیانە و دەتوانێــت زۆر کار بــۆ کــورد بــکات. لەوانەیــە بــۆ هەمــان مەبەســت چەندیــن جــار ســەردانی کردبــم و دوو یــان ســێ جــار هەوڵیــداوە دوای تاریــک بــوون ببینێــت، بــەڵام ســەرکەوتوو نەبــووە (بــە بیانــووی ئــەوەی ئەگــەر بــە ڕۆژ ســەردانم بــکات پۆلیــس لێکۆڵینــەوەی لەگــەڵ ئەنجــام دەدات کــە بۆچــی ســەردانی کــردووم). لەوانەیــە هــۆکاری ڕاســتەقینە بــۆ بــە شــەو ســەردانم دەکات ئــەوە بێــت هەســتێکی وەهــا لــە نێــوان [کوردەکانــدا] دروســت بــکات بــە نهێنییــەوە لــە لایــەن بەریتانیــاوە ڕەزامەنــدی لەســەر کارەکانــی دراوە (لــە لایەکیــترەوە لەوانەیــە مەبەســتی تەنیــا ئــەوە بێــت کــە بزانێــت مــن چ جــۆرە وێســکیەک دەخۆمــەوە).

٥. لــە ڕاســتیدا هــەوڵ دەدات لەبــارەی بۆچوونەکــەی قەناعەتــم پــێ بهێنێــت و چەندیــن جــار هەوڵیــداوە پشــتگیریی فەرمــی بەریتانیــا لەســەر ئــەو کارانــە دەســتەبەر بــکات کــە لەوانەیــە ئەنجامــی بدات(ئــەم کارانــەش بــە وردی دیــار نەکــراون، بــەڵام ڕوونــە ئەنجامیــان دەدات). لەمبــارەوە ئامــاژەم بەوەکــرد کــە ئێمــە حکومەتــی عێراقــمان دروســت کــردووە، چونکــە ئێمــە داوامــان لێکــرد یارمەتیــمان بــدات، بۆیــەش بــە دڵنیاییــەوە ئێمــە نامانەوێــت ئــەوان نیگــەران بکەیــن، هەروەهــا ئێمــە لــە ڕێککەوتنامەکــەدا [ڕێککەوتننامــەی ئەنگلۆ-عێــراق] ئەوەمــان ڕوون کردووتــەوە

ئێمـە هیـچ پەیوەندییەکـمان بـە کاروبـاری ناوخـۆی عێراقـەوە نییـە (یاخـود کاروبـاری شـێخ جـەلال)، تەنیـا ئەوکاتـە نەبێـت لەمبـارەوە داوای یارمەتـی لـە ئێمـە بکرێـت.

٦. هیــچ لێدوانێکــی یەکلاکــەرەوەم لەبــەر دەســت نییــە بــە پشــت بەســتن پێــی ڕاپۆرتەکــەم دابڕێــژم، بۆیــە ئەمــە تێڕوانینــی شەخســی خۆمــە و تێڕوانینێکــی گشتگیریشــە کــە مەبەســت لــە هەوڵەکانــی شــێخ جــەلال لــە نێــوان خێڵەکانــدا (زنجیــرەی ٥٦) بریتییــە لــە دروســتکردنی هەســتانەوەیەکی گــەورە، بــەڵام ئاســۆی ســەرکەوتنی ئــەم کارە گومانــی تێدایــە بــە هــۆی:

ا بۆ ئەم کارە پارە پێویستە.

ب کـورد - حاڵیحـازر- لـەم جـۆرە بارودۆخانـەدا هەڵناسـتن، تەنیـا ئەوکاتـە نەبێـت کـە لـە پشـتگیری بەریتانیـا دڵنیـا بـن، تەنانـەت ئەگـەر ئـەم پشـتگیرییە تەنیـا پشـتگیرییەکی مەعنـەوی بێـت.

ج پۆلیس کۆنترۆڵی بارودۆخەکەی لە دەستە.

(موتەسـەڕیف پێـی گووتـم، شـێخ جـەلال سـێ تۆمەتـی لەسـەرە لەمبـارەوە بەڵگـەی تەواویـش لەبـەر دەسـتە و هەرکاتێـک ئـەو کەسـانە کەمتریـن هـەوڵ بـۆ نانـەوەی ئـاژاوە بـدەن، ئـەم بەڵگانـە دێنێتـە سـلێمانی و لەسـەر ئـەو تۆمەتانـە کار دەکات کـە بـۆ هـەر یەکێکیـان چەندیـن مانـگ دەخرێتـە بەندیخانـەوە و بـۆ ماوەیـەک لـە خراپـەکاری دوور دەکەوێتـەوە).

٧. دوایـیـن زانیارییەکانـی بـەر دەسـتم ئامـاژە بـەوە دەکـەن، کەسـایەتییە کـوردەکان لـە بەغـدا- کـە بـە بـڕوای مـن کۆمەڵەیەکـی بەهێـزن- لـە پشـت ئـەم بزوتنەوەیـەدان. بەگوێــرەی زانیارییەکانــم ئامانجــی بزوتنەوەکــە نییــە حکومــەت بڕوخێنێــت، بەڵکـو ئامانجـی ئەوەیـە لـە ڕێگـەی کـورد و بـۆ کـورد سـەربەخۆیی یـان نیمچـە ســەربەخۆییەکی کارگێڕیــی دەســتەبەر بــکات.

٨. بـە هەرحـاڵ، لەمبـارەوە بـە گومانـم و لـەو بڕوایـەدام کۆمەڵێـک وەزیـری پێشـوو کـە لـە هەوڵـی گەیشـتن بـە دەسـەڵاتدان لەوانەیـە لـە پشـت ئـەم بزوتنەوەیـە

بـن (هـەر وەک چـۆن لـە ڕووداوی هاوشـێوە لـە ناوەڕاسـتی ئەورووپـادا ئەوەمـان بینـی). هۆکارەکانـی مـن بـۆ ئـەم بۆچوونـە بریتیـن لـە:

ا کاتێـک شـێخ جـەلال سـەردانی بەغـدای کـرد، سـەردانی نـوری پاشـای کـرد (زنجیـرە (٢)٤٧، ئامـاژە بەمـە دەکات). هەروەهـا پێـی گووتـم نـوری پاشـا بـە کورتـی ئامـاژەی بـە کەمکردنـەوەی گلەییەکانـی کـورد کـرد، ئەگـەر نـوری بگاتـە دەسـەڵات، بـەڵام شـێخ جـەلال بـە نـوری گووتـوە، ئـەو متمانـەی بـە قسـەی هیـچ عەرەبێـک نییـە کـە دەڵێـت هـاوکاری کـورد دەکـەم، چونکـە ئامانجـی سـەرەکی عـەرەب لەناوبردنـی کـوردە. گومانـم لـەوە هەیـە کـە شـێخ جـەلال گشـت ئـەو شـتانەی لـەم گفتوگۆیـەدا باسـکراون پێـی گووتبـم، هەرچەنـدە هەوڵیـدەدا وەهـا نیشـان بـدات کـە باسـی تـەواوی بابەتەکانـی کـردووە.

ب دوای ئـەم ڕووداوە، هـەر کاتێـک شـێخ جـەلال، دەمبینێـت، هـەوڵ دەدات قەناعەتم پێ بهێنـێ کـە کابینەی ئێسـتا، کابینەیەکـی لاوازە و ناتوانێ بەردەوام بێت و نوری دۆسـتێکی گـەورەی بەریتانییەکانە و بەڕێوەبەرێکی باشـە.

ج کاتێـک مـن و وەزیرانـی پێشـوو بۆ گەیشـتن بە دەسـەڵات شـێوازی ئەورووپای ناوەڕاسـت دەگرینەبـەر، یەکـەم شـت کـە سـەرنجم ڕادەکێشـێت ئەوەیـە کـە- ئەویـش بەهـۆی شکسـتی باکـوور لـە سـەرهەڵدان،- دەکرێت ژمارەیەکی زۆری هێزی سـەربازی پشـتیوان و پۆلیـس بـۆ سـەرکوتکردنی سـەرهەڵدانی باشـوور ڕەوانـە بکرێـت.

د دووەم شـت کە سـەرنجم ڕادەکێشـێت ئەوەیە کە تەنیا شتێک دەبێتە هۆی دروستکردنی بەرژەوەنـدی ڕاسـتەقینە بـۆ کـورد، ئەوەیـە هـەوڵ بدرێـت هەوڵـی کوردەکان فۆڕمـی ڕاپەڕینـی ناسیۆنالیسـتی کوردی لەخـۆ بگرێت.

هـ کاروبـاری حوسـێن بـەگ (جـاف) و ئەسـپەکەی (لـە یاداشـتی ڕۆژانـەی گەشـتەکەمدا لە مـاوەی ٥ بـۆ ١٢ی نیسـان ئامـاژەم پێکـردووە)، لەگـەڵ ئەو هەسـتەی بۆم دروسـت بووە کـە عەرەبەکانـی بەغـدا هـەوڵ دەدەن ئـەم بابەتـە ئاڵـۆز بکـەن، بابەتێکـی گرنـگ نییە، بـەڵام لـە چوارچێـوەی بۆچوونەکەمـدا جێـی دەبێتەوە.

٩. هــەر کاتێــک بەرژەوەندیــی هەمــوو ئــەو لایەنانــە کۆبکەمــەوە کــە دەوڵەتــی عێراقیــان پێکهێنــاوە (بەپێــی سیاســەتەکەمان) ئــەو مەتەڵــەم وەبیــر دێتــەوە ""نــە عــەرەب ئینســانە و نــە حوشــتر حەیوانــە (Na Arab insan-e, na hushtir heywan-e).

١٠. نموونەیـەک لەبـارەی هەسـتی ناسیۆنالیسـتی لـە نێـوان دانیشـتووانی خۆجێـی ئەوەیـە، چـۆن قەدەغەکردنـی شـتێک سـتایش و هاوسـۆزی لـە گشـت لایەنێکـەوە بـۆ دێـت (وەک نموونەکـەی شـێخ خاڵسـکە (Khaleska) کاتێـک قاچـی عەرەبێکـی شـۆفێری لـۆری بـە گولـە برینـدار دەکات، یاخـود سـەعید عەتـا کاتێـک تەقـەی لـە پۆلیـس کـرد، بـە هـۆی ئـەوەی ئەفسـەرەکانی پۆلیـس عـەرەب بـوون و هەمیـش بەهـۆی ئـەوەی خزمــەت بــە حکومەتێکــی عەرەبــی دەکــەن). نموونەیەکیــتر لــە هەســتی خۆجێــی نیگەرانییـە لـە هاتنـی فەرمانبەرانـی بیانـی و مامەڵـەی ئـەو فەرمانبەرانـە لەگـەڵ مەیلە ناسیۆنالیسـتییەکانی [کـورد]. ئـەوان دەڵێـن ئێسـتا ئـەم هەرێمـە نـە بـە کـوردی قسـە دەکات نــە بــە عەرەبــی، بەڵکــو بــە تورکــی قســە دەکات.

١١. وادیــارە، بەرەوپێشــچوونی خوێندەواریــی، ئــەم هەســتە واقیعیــتر دەبێــت. لــە میانــەی گفتوگۆکەمــدا لەگــەڵ قائیمەقامــی هەڵەبجــە (بۆچوونەکانــی ئــەو لــە بۆچوونــی کــوردی مامناوەنــد (average present day-Kurds) کراوەتــر بــوو، لەوانەشــە ئەمــە بــە هــۆی بەرەوپێشــچوونی خوێنــدەواری بێــت)، وەک نموونەیــەک بــۆ تیــۆری جەنگــی جیهانــی ئامــاژەی بەوەکــرد لــەو بڕوایــەدا نییــە ئیتاڵیــا لــە مــاوەی بیســت ســاڵی داهاتــوودا بــەرەو ڕۆژئــاوا فراوانخوازیــی بــکات، بۆیــە لەوانەیـە بەڵێنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆ بـە کـورد بـدات، ئەویـش بـە هەمـان شـێوە کـە ئێمـە دەوڵەتـی عەرەبـی عێراقـمان لـە جەماوەرێکـی دڕنـدە دروسـتکرد. هـەر بـە ڕێکـەوت گـوێ بیسـی ئـەوە بـووم کـە نەوتـی کەرکـووک هـی کوردەکانـە نـەک عــەرەب، کەواتــە بۆچــی ئــەوان قازانجــی ئــەم نەوتــە دەبــەن و زیــان لــە خاکــی خاوەنەکانــی ئــەم نەوتــە دەدەن.

١٢. ئەســتەمە بتوانرێــت لــە ناوەڕاســتی ئــەم جــۆرە پڕوپاگەنــدە پان-کوردییــەدا، مــرۆڤ بێلایەنانــە لەســەر بارودۆخەکــە قســە بــکات. بــە تایبەتــی مــن ناتوانــم بــە

نهێنـی هاوسـۆزی دژە-عـەرەب بـم، چونکـە ئەزموونـم هەیـە لەگـەڵ فەرمانبـەرە عەرەبـەکان و فەرمانبەرانیـتر کـە غرورێکـی قەڵبیـان هەبـووە، هەروەهـا بـە تەواوەتـی دژی مامەڵـەی دۆسـتانە و یارمەتیدەرانـەی کـورد بوومـە، بۆیـە لەمبـارەوە بۆچوونـی خـۆم دەرنابـڕم، تەنیـا ئـەوە نەبێـت کـە بارودۆخەکـە چـۆن دەبینـم وەهـای دەنووسـمەوە. هـاوکات هیـچ هۆکارێـک نادۆزمـەوە بـۆ پێداچوونـەوە بـە نووسـینەکانم لەبـارەی ناسـیۆنالیزمی کـورد (کـە بـە پاکەتـی (D/O) یاداشـتی (I/S/43) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٥/٢/٧ بـۆ بەڕێـزت نێـردراوە).

١٣. ئایـا ئـەم دۆخـە هەڵچـووەی ئێسـتای کـورد، دەتەقێتـەوە یاخـود لـە ڕێگـەی بەڵێنـی زارەکییـەوە کۆتایـی پـێ دێـت، حاڵیحـازر ئەمـە جێگـەی گومانـە. هۆکارەکانیـش بریتیـن لـە: (آ) ئـەو هێـز، سـامان و ڕێکخسـتنەی لـە پشـت ئـەم بزوتنەوەیەیـە (ئەگـەر هەبێـت)، (ب) بەهێـزی و لاوازی حکومەتـی ئێسـتا.

ئەمەش تەواوی ئەو شتەیە کە حاڵیحازر لەسەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کورد دەیزانم.

خزمەتکارتان

j. c. a Johnson

Wing Commander R. Jope-Slade, OBE. DSC.,

Air Staff Intelligence, DHIBBAN

زۆر زۆر نهێنی (٣٩٠)

ژێدەر: (C/S/3)

ئەفسەری پەیوەندیی هێزی ئاسمانی، سلێمانی

٢٧ی نیسانی ١٩٣٨

بەڕێز فەرماندە جۆپ سلەید (Dear Wing Commander Jope-slade)

بە خوێندنەوەی نامەکەی دوێنم بە ژمارە (C/S/3)، کە تێیدا هەوڵمدا ئاسۆی بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد بخەمەڕوو، وەها دەردەکەوێت گریمانەی ئەوە بکەم کە دەسەڵاتدارە پلە بەرزەکانی ناوچەکە [واتە کوردستان]، گشتیان کورد نین. بە هیچ شێوەیەک ئەمە مەبەستی من نەبوو.

موتەسەڕیف، مەجید بەگ، (یەعقوبزادە) بناغەی [دەسەڵاتی] خۆی داڕشتووە و لەوانەیە دەسەڵاتی سلێمانی بگرێتە دەست. هەروەها بەیەك چاو لەگەڵ هەموو کەسێک مامەڵە دەکات و یاساش بێ هیچ جیاوازییەک بەسەر هەمووواندا جێبەجێ دەکات. بە هەقیقەت ئەو پیاوی کارکردنە و شایانی خانەنشینکردنە، بووەتە هۆی ئەوەی زۆر گوێ بە گلەیی و گازندەکانی بەغدا و شوێنەکانیتر نەدات- دۆخێک کە لە نێوان بەرپرسانی عێراق باو نییە.

فەرماندەی پۆلیس، سەعید عەلی س/و محەمەد خالید، خەڵکی حیجازە (هیچ کاتێکیش ڕەفتارێکی ناپەسندی نەبووە، بە پێچەوانەی ئەوەی من لە ناو عەرەبەکانی عێراقدا بینیومە). هەروەها زۆر خزمەتی لە کوردستان کردووە، لە پەرتووکی "حەیاز"یشدا ئاماژە بەم کەسە دراوە. ئەو زۆر بە باشی شارەزای کورد و فرت و فێڵەکانیانە و زۆریش پابەندی ئەرکەکانی خۆیەتی. بە من گووتراوە، بەڵام نازانم ئەم قسەیە ڕاستە یان نا، ئەو دەستێکی باڵای لە ناوەندی هەواڵگریدا هەیە. هیوادارم ئەم قسانەی سەرەوە وێنەیەکی دروست بۆ بەڕێزت دروست بکات و تاڕادەیەک ئەو هەڵەیەی کە من دوێنی لەسەر فەرمانبەران خستبوومەڕوو چاکبکاتەوە.

خزمەتکارتان

j. c. a Johnson

Wing Commander R. Jope-Slade, OBE. DSC.,

Air Staff Intelligence, Air Headquarters, DHIBBAN

زۆر زۆر نهێنی (٣٩١-٣٩٥)

ژێدەر: (C/S/3)

ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی،

سلێمانی

٢٩ی نیسانی ١٩٣٨

بەڕێز فەرماندە جۆپ سلەید (Dear Wing Commander Jope-slade)

١. ئاماژە بە نامەکەم (C/S/3) لە ڕێکەوتی ٢٦ی نیسانی ١٩٣٨، پەیوەندیم بە یەکێک لە ئەندامەکانی ناوەندی زانستی (Zanistiy) کرد، کە بریتییە لە ئەنجوومەنی ڕۆشنبیران یاخود ""گەنجانی کورد""، قسەکانی ئەو کەسە بۆچوونەکەم پشتڕاست دەکاتەوە کە پێشتر ئاماژەم پێکردبوو.

٢. لە ١٥ی مانگی ڕەمەزان، نزیکەی ١٥٠ ئەندامی [ئەنجوومەنی] زانستی کۆبونەوەیەکیان گرێدا، لە کۆبوونەوەکەدا لەسەر ناداپەروەری بەرانبەر کورد زۆر تووڕە بوون-بەتایبەتی لە کاتی گفتوگۆکردن لەسەر کۆمەڵکوژی کورد لە دەرسیم بە دەست تورکەکانەوە؛ هەروەها لەبارەی گوتاری ژمارە ٤٠٥٣٦ ڕۆژنامەی ئەلعالەم ئەلعەرەبی لە ڕێکەوتی ١٨ی تشرینی دووەمی ١٩٣٨ کە تێدا ئاماژەی بە پەیماننامەی سەعدئاباد کردبوو و بۆچوونی ئەم ئەنجوومەنەی پشتڕاست کردبووە کە ئەو پەیماننامەیە بۆ لەناوبردنی کورد گرێدراوە.

٣. دوای ئەو کۆبوونەوەیە، کۆبونەوەیەکیتر گرێدراو و نزیکەی ٤٠ ئەندامی زۆر متمانەپێکراو بانگێشتکرا بوون. سوێندیان بە برایەتی ئەبەدی، هاوپەیمانێتی و وەفاداری بۆ یەکتر و پرسی کورد خوارد کە ئامادەن بۆ مردن تا ڕێگری بکەن لە لەناوبردنی نەتەوەکەیان بە ڕێگاگەلی جۆراوجۆرەوە. دواتر نامیلکەیەکییان ئامادەکرد کە لە [ڕاپۆرتەکەم] بە زنجیرە ژمارەی ٢٩ ئاماژەم پێکردووە (دەقی ڕەسەنی نامیلکەکە بە ژێدەری (C/S/3) لە ڕێکەوتی ٢٦ی نیسانی ١٩٣٨دا

ناردوومــە). بیســت و پێنــج کۆپــی لــەو نامیلکەیــە ئامادەکــرا و بــۆ بالیۆزەکانــی بەریتانیـا، فەڕەنسـا، ئیتاڵیـا، ئەڵمانیـا و پاشـای عێـراق، سـەرۆک وەزیرانـی [عێـراق]، وەزیــری ناوخــۆ، وەزیــری کاروبــاری دەرەوە و لایەنەکانیــتر نێــردرا.

٤. بــۆ شــاردەنەوەی ئــەوەی دەقــی ڕەســەنی ئــەم نــووسراوە لــە کــوێ نــووسراوە، هەروەهـا بـۆ نیشـاندانی ئـەوەی بزوتنەوەکەیـان نوێنەرایەتـی گشـت کـورد دەکات و هەڵچوونێکــی لۆکاڵــی نییــە، ئــەو کەســانە کۆپییــەک لــە نامیلکەکەیــان بــۆ ئەنجوومەنەکانــی (کۆمەڵگەکانــی) کەرکــووک و هەولێــر نــارد تــا لــەم شــوێنانەوە [بــۆ لایەنــی مەبەســت] بنێردرێــن.

٥. دواتــر شــێخ لەتیــف بەگرێدانــی ئــەم کۆبوونــەوەی زانیــوە، چونکــە بانگێشــت نەکرابــوو، هەواڵــی کۆبوونەوەکــەی لــە شــار بڵاوکــردەوە، دواتــر یەکێــک لــە ئەندامانـی [ئەنجوومەنەکـە] کـە لـە بـارەگای پۆلیسـدا کار دەکات باسـی لەوەکـرد فەرمانـدەی پۆلیـس کۆپیـەک لـەو نامیلکەیـەی لـە بەغـداوە بـۆ هاتـووە و فەرمانـی پێکــراوە ســەرچاوەی نامیلکەکــە بدۆزێتــەوە. بەهــۆی هەنگاوەکانــی شــێخ لەتیــف هیــچ کام لــە ٤٠ کەســەکە لــە ترســی دەســتگیرکردن، نەوێــران بــۆ مــاوەی چەندیــن ڕۆژ بــە ئاشــکرا لــە شــەقامەکاندا بســوڕێنەوە. بــەڵام هیــچ شــتێک ڕووینــەدا.

٦. تـا ئـەو جێگەیـەی ئـاگادارم هیـچ کاتێـک سـەردانی منـی نەکـردووە، چونکـە لـەو بڕوایەدابــوو شــێخەکانی [ســلێمانی] بــە ڕەزامەنــدی مــن دەجوڵێنــەوە. دواتــر زانــی کــە کــوڕە شــەیتانەکەی شــێخ لەتیــف هەولێــداوە فێڵــمان لێبــکات و هیــچ کاتێــک لەگــەڵ ئێمــەدا کاری نەکــردووە. شــێخ جــەلال، واتــە براکــەی [شــێخ لەتیــف] لــە خــودی شــێخ لەتیــف خراپــترە.

٧. لــەوم پرســی بۆچــی وا بیــر دەکاتــەوە کــە شــێخ لەتیــف بــۆ ئێمــە کار دەکات. گووتــی هــەر وەک چــۆن ئێمــە ڕێککەوتنــی تایبــەت بــە خۆمــان هەبــوو بێئــەوەی داوای ڕاوێــژ لــە هیــچ کەســێک بکەیــن، ئــەو نەزانــە گەورەیــە، بەڵخــە گامێشــە، خــودی خۆشــی گامێشــە، واتــە شــێخ مەحمودمــان لــە دەســەڵات دانــا و کردمانــە

پاشـای کوردسـتان، ئـەو لـەو بڕوایەدابـوو لەوانەیـە ئێمـە هەمـان کار بـۆ کـوڕە بێکەڵکەکـەی بکەیـن. هەروەهـا گوتـی هـەر شـتێک شـێخەکانی سـلێمانی دەسـتیان تێـدا هەبێـت، تێکیانـداوە؛ ئەگـەر ئـەوان دەسـەڵاتیان هەبێـت، ئـەم دەسـەڵاتە تەنیـا بـۆ کۆکردنـەوەی بـاج لـە گوندنشـینەکانیان بـەکار دێنـن، ئـەوان جێگـەی متمانەپێکـردن نیـن، نەخوێنـدەوارن، نـەزان و ئەحمەقـن، (لەمبـارەوە لەوانەیـە مـن لەگـەڵ ئـەو هـاوڕا بـم).

٨. پتر لە گروپێک لە سلێمانی کاردەکەن بۆ گۆڕینی بارودۆخی ئێستا:

ا گروپـی "زانسـتی" یاخـود "ڕۆشـنبیران" یاخـود "گەنجانـی کـورد"، ئەندامانـی بریتین لە کـوردە خوێندەوارەکانـی گشـت چینـەکان، قوتابـی، مامۆسـتا و فەرمانبـەر لـە کەرکـووک ، کۆیسـنجەق، چەمچەمـاڵ، هەڵەبجـە و پێنجوێـن و شـوێنەکانیتر. گەورەتریـن لقیـان لە هەولێـرە (جیـا لە سـلێمانی).

ب گروپێـک لـە شـێخەکان -شـێخ جـەلال، شـێخ لەتیف و شـێخ مەحمـود پێکهاتـووە. بەپێی زانیارییەکانـم جـەلال و لەتیـف کاتێـک لـە بەغـدا بـوون ڕێککەوتنێکیـان لەگەڵ ڕەشـید عەلـی [عالـی] گەیلانـی گرێـداوە، ئەویـش بەڵێنـی داوە کاتێـک بـە هـاوکاری ئـەوان گەیشـتە دەسـەڵات و کابینەی مەدفەعییان ڕووخاند، هەر شـتێک ئەوان لەبارەی پرسـی کـوردەوە داوای بکـەن جێبەجێی دەکات. هیوادارم بەم نزیکانـە هەموو وردەکارییەکانی پەیوەسـت بە گروپی شـێخەکان بەدەسـت بهێنم (ئەگەر ئەوان پلانێکی بڕاوەیان هەبێت لـە پشـت کۆکردنـەوەی ئـەم ژمـارە زۆرەی کـورد و بەکارهێنانیـان لە کاتی پێویسـتدا).

ج گروپێــک هەیــە کــە تۆفیــق قــەزاز و عەقیــد فــەرەج عەمــارە (Amara) تێیــدا ئەندامـن. ئامانجـی ئـەم گروپـە بریتییـە لـە ڕووخاندنـی کابینـەی ئێسـتا و هەروەهـا تۆڵـەی بەکـر سـدقی بکەنـەوە.

٩. زانیارییەکانـی مـن ئامـاژە بـەوە دەدەن کـە ئـەو ئـاگاداری گروپـی شـێخەکانە، بـەڵام تـا ئیسـتا داوای زانیـاری تێروتەسـەلی لەسـەر ڕێکخراوەکەیـان نەکـردووە. کەچـی لەبـارەی گروپـی فـەرەج عەمـارە، ئـەو تەنیـا لـە ڕێگـەی دەنگۆکانـەوە گوێبیسـتی

ئـەم گروپـە بـووە و نازانێـت ئایـا ئـەم گروپـە لـە واقیعـدا بوونـی هەیـە یـان نـە. (ئـەوەی ئـەو گوییسـی بـووە لەوانەیـە لـە دەرنجامـی ئـەو ڕووداوە بێـت کـە لـە ڕاپۆرتەکـەم بـە زنجیـرە ژمـارەی (٦)٦٤، ئامـاژەم پێکـردووە).

١٠. هەروەهـا ئـەو دەیویسـت بزانێـت حکومەتـی بەریتانیـا دەخوازێـت گروپـی زانسـتی پەیـڕەوی لـە چ ڕێچکەیـەک بـکات. بـە بـڕوای مـن ئـەوان بڕیاریانـداوە لەناونەچـن، بـەڵام نازانـن پەیـڕەوی لـە چ ڕێچکەیـەک بکـەن. هەروەهـا پارەشـیان بـۆ پڕوپاگەنـدە و بڵاوکردنـەوەی [بابەتەکانـی تایبـەت بـە] ئەدەبیاتـی کـوردی نییـە.

١١. مـن پێـم ڕاگەیانـد، حکومەتـی بەریتانیـا هیـچ دەسـتێوەردان لـە کاروبـاری ناوخۆیـی دەوڵەتـی عێراقـدا نـاکات و سیاسـەتی ئێمـە بریتییـە لـە هێشـتنەوەی عێـراق وەک دەوڵەتێکـی یەکپارچـە و هیـچ پرسـێک لەبـارەی عـەرەب و کـورد و ئاشـورییەکان بوونـی نەبێـت. ئەویـش گووتـی ئـەم شـتە مومکیـن نییـە و [قبـوڵ ناکرێـت] کـورد سـەرکوت بکرێـن و وەک سـەگ مامەڵـە لەگەڵیانـدا بکرێـت. بەڵێنـی هەمـوو شـتێک بـە کـورد دراوە، کەچـی هیچیـان بەدەسـت نەهێنـاوە.

١٢. دوای گفتوگۆیەکـی زۆر، گوتـی حکومەتـی بەریتانیـا چەندیـن ملیـۆن پاوەنـدی بـۆ بونیاتنانـی عـەرەب خەرجکـردووە و ئێسـتا بـە خەرجکردنـی ١٠ ملیـۆن پاوەنـد لـە سـاڵیکدا هەمـان کار بـۆ جوولەکـە لـە فەڵەسـتین دووبـارە دەکەینـەوە. ئەگـەر تەنیـا بەشـێک لـەم بـڕە پارەیـە بـۆ بونیاتنانـی کـورد خـەرج بکرێـت، کـورد باشـتر و وەفادرانەتـر لـە هـەر عەرەبێـک خزمەتـی [حکومەتـی بەریتانیـا] دەکـەن.

١٣. ئامـاژەم بەوەکـرد [دامەزراندنـی] دەوڵەتـی عـەرەب و دەوڵەتـی جوولەکـە پشـت بـە بەڵێنێـک دەبەسـتێت کـە لـە میانـەی جەنگـی [یەکەمـی جیهانیـدا] دراوە و ئێمـە ئـەم جـۆرە بەڵێنەمـان بـە کـورد نـەداوە. ئەویـش گووتـی، بەپێچەوانـەوە ئێمـە بەڵێنـمان داوە: ئێمـە بەڵێنـی سـەربەخۆییمان بـە ئـەوان داوە، بـەڵام دواتـر کوردەکانمـان خسـتە ژێـر دەسـەڵاتی عـەرەب. ئێمـە و کۆمەڵـەی گـەلان، بەڵێنـمان بـە کوردەکانـدا کـە فەرمانبـەری تایبـەت بـە خۆیـان، قوتابخانـەی تایبـەت بـە

خۆیـان، زمانـی تایبـەت بـە خۆیـان، یاسـا و بەڵگەنامـەی فەرمـی بـە زمانـی تایبـەت بەخۆیـان و... هەبێـت. کەچـی ئێسـتا ڕێگەیـان پێنادرێـت بـە زمانـی خۆیـان لـە قوتابخانـەدا بخوێنـن، بەڵگەنامـە فەرمییـەکان بـە زمانـی کـوردی نیـن، تـا خەڵـک بتوانێـت لێیـان تێبـگات. تەنیا فەرمانبـەری کـورد بریتیـن لـە کاتبـەکان کـە مانگانـە چـوار دینـار وەردەگرن-گشـت فەرمانبەرانیـتر کەرکووکلیـن (Kirkuklis، لـە ڕاسـتیدا سـلێمانی بووەتـە ناحیەیەکـی تورکـی سـەر بـە کەرکـووک. ڕۆژنامـەی ""ژیـان""، لەلایــەن موتەســەڕیفەوە داخــراوە.

١٤. ئـەم گفتوگۆیـەی سـەرەوەم وەک ڕوانگـەی هزریـی گروپـی زانسـتی خسـتەڕوو. بەهەرحـاڵ، زۆر ئەسـتەمە کەسـێک بتوانێـت لـەم جـۆرە بابەتانـەدا خـۆی لـە کاروبـاری ناوخـۆی عێـراق بـە دوور بگرێـت. ئـەم پیـاوە زۆر بـە ڕاشـکاویی و کراوەیـی قسـەی لەگەڵـدا کـرد، دوای ئـەوەی دڵنیامکـردەوە کـە مـن بەرانبـەر حکومەتـی عێـراق هیچـم پێناکرێـت، ئـەو شـتەی ئـەو پێـی ڕاگەیانـدم بـە نهێنـی دەهێڵمـەوە. هیـوادارم لـەوەدا ڕاسـت بـم کـە گووتومـە خۆمـان لـە کاروبـاری ناوخۆیـی عێراقـدا هەڵناقورتێنیـن. بەپێچەوانـەوە لـەو بڕوایـەدا نیـم بتوانیـن پاسـاو بـۆ کۆکردنـەوەی زانیـاری بـەم ڕێگەیـە و لەمجـۆرە سـەرچاوانەوە بهێنینـەوە. بـە چاوپۆشـین لـە فاکتـەری کەسـیی. ماوەیەکـی زۆر لەسـەر ئـەو "خیانەتـە" دەربـاز نەبـووە کـە بەریتانیـا لەبەرانبـەر کـورد کردویەتـی، بـۆ نموونـە کـوردی خسـتە ژێـر دەسـەڵاتدارێتی عەرەبـدا.

١٥. لـە کاتـی خۆیـدا سـەخت بـوو وەڵامێکـی گونجـاو بـە دانیشـتوانی ئـەم ناوچەیـە بدرێـت؛ کـوردەکان وەک منداڵـی بچـووک وان و حاڵیحـازر شـێت بوونـە کـە خۆیـان وەک ئاریـان (Aryans) دەناسـێنن. هەروەهـا خەڵـک لـە گشـت چینـەکان، شـێخەکان، دزەکان، ئەندامانـی خێـڵ، گروپـی زانسـتی و تەنانـەت پەنابەرانـی گوڵەباغـی هاتـوون و دەردی دڵـی خۆیـان خسـتووەتەڕوو و داوایـان کـردووە بزانـن لەمبـارەوە فەرمانـی بەریتانیـا چییـە و ئەوانیـش پەیـڕەوی فەرمانەکـە دەکـەن؛ بـۆ نموونـە ئایـا دەتوانـن پشـتگیریی لـە سـەعید عەتـا بکـەن، یاخـود دەسـت بـە

شــەڕی ناوخۆیــی بکــەن، یــان کارێکیــتر بکــەن. ئەگــەر پێیــان بڵێــم پەیــڕەوی لــە [حکومەتــی عێــراق] بکــەن، ئــەوان چەندیــن هــۆکاری فــرە ڕەهەنــد دێننــەوە کــە بۆچــی ئــەم کارە ئەســتەمە، بــۆ نموونــە ئــەوان [لەلایــەن حکومەتــی عێراقــەوە] ســەرکوتکراون، پشــتگوێ خــراون، یاخــود بــە نادادپەروەرانــە مامەڵەیــان لەگەڵــدا کــراوە. ئەگــەر پێیــان بڵێــم بــە پێچەوانــەی ئــەم کارانــە ڕەفتــار بکــەن، لەوانەیــە ئــەم کارە بیهــۆدە بێــت.

١٦. هیــوادارم کۆپیــەک لــە "ئــاوات (Awat) بەدەســت بێنــم (کــە بــە مانــای خواســت یاخــود مەبەســت دێــت). ئــاوات نــاوی پەرتووکێکــە لەلایــەن یەکێــک لــە ئەندامانــی گروپــی زانســتی نــووسراوە و چاپەکــەی لەلایــەن موتەســەڕیفەوە قەدەغەکــراوە. هەروەهــا پەرتووکێکیــتر هەیــە لەلایــەن پۆلیســیکەوە چاپکــراوە کــە لــەم دواییــەدا ئەویــش قەدەغــە کــراوە.

خزمەتکارتان

j. c. a Johnson

Wing Commander R. Jope-Slade, OBE. DSC.,

Air Staff Intelligence,

Air Headquarters,

DHIBBAN

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٩٦)

سلێمانی

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٥/٥.

(SECTION I. IRAQ)

سیاسەتی ناوخۆ

٦٩. ناسیۆنالیزمی کورد

لە ئێوارەی ٥ی ئایاری ١٩٣٨ کۆبوونەوەیەکی نهێنی لایەنگرانی شێخەکان لە سلێمانی (بە سەرۆکایەتی شێخ لەتیف) لە سلێمانی بەڕێوە چوو. تا ئێستا سەر ڕاست نەبووەتەوە مەبەست لە گرێدانی ئەم کۆبوونەوەیە چی بووە؛ لەوانەیە مەبەست لە کۆبوونەوەکە گفتوگۆکردن بووبێت لەسەر خێراترکردنی [هەنگاوەکانی] ڕوخاندنی حکومەتی ئێستای عێراق (چاوەڕوانی پشتڕاستکردنەوەی ئەم هەواڵەین) بە هاوکاری کۆمەڵێک سیاستەمەدار لە بەغدا. سەختە بێ سەرهەڵدانی بزوتنەوەیەکی هاوشێوە لە باشووری [عێراق] ئەم تاقمە بتوانێت هیچ شتێک دەستەبەر بکات، چونکە ئەوان نە پارەیان هەیە نە دەستیان دەڕوا.

زۆر زۆر نهێنی (٣٩٧)

ژێدەر: (C/S/3)

ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، سلێمانی

١٢ی ئایاری ١٩٣٨

بەڕێز فەرماندە جۆپ سلەید (Dear Wing Commander Jope-slade)

١. ئاماژە بە نامەکەم بە ژێدەری سەرەوە لە ڕێکەوتی ٢٦، ٢٧ و ٢٩ی نیسانی، تا ئێستا نەمتوانیوە هیچ زانیارییەک لە سەر کارە ناوخۆییەکانی شێخەکان دەستەبەر بکەم، بەڵام تا ئەوکاتەی وردەکاریی زۆرترم بەدەست دەگات، بە بڕوای من ئەوان ناتوانن گفتوگۆیەکی بەرفراوان [لەبارەی ڕوخاندنی حکومەت] ئەنجام بدەن، ئەگەر لەلایەن سیاسەتمەدارانی بەغداوە بە چڕی یارمەتی نەدرێن؛ چونکە دەستکردن بە هەر جۆرە چالاکیەک، پشت بە سەرهەڵدانی بزوتنەوەیەکی هاوشێوە لە باشوور دەبەستێت، ئەویش ئەگەر ئەم جۆرە بزوتنەوەیە سەرهەڵبدات.

٢. لەبارەی کەیسی گروپی زانستی، حاڵیحازر خەریکی خوێندنەوەی پەرتووکی "ئاوات"م، پەرتووکێکی قەدەغەکراوە کە لەلایەن یەکێک لە ئەندامانی ئەم گروپەوە نووسراوە؛ وادیارە ئەم پەرتووکە جۆرە پڕوپاگەندەیەکە بۆ گەنجەکان نووسراوە و لەبری زمانی بێگانە بە زمانی خۆیان نووسراوە؛ پەرتووکەکە باس لەوە دەکات ئەوان هیچ کات ناتوانن خۆشی لە ئازادی خاک و نەتەوەکەیان ببینن، ئەگەر ئازاد نەبن. پەرتووکەکەیترم بەدەست گەیشت کە لەلایەن پۆلیسێکەوە نووسراوە، بەڵام تا ئێستا کاتی ئەوەم نەبووە بیخوێنمەوە.

خزمەتکارتان

j. c. a Johnson

Wing Commander R. Jope-Slade, OBE. DSC.,

Air Staff Intelligence, A. H. Q, Air Headquarters,

HABBANIYA

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٩٨)

سلێمانی

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٥/١٢.

(SECTION I. IRAQ)

سیاسەتی ناوخۆ

٨١. پڕوپاگەندە و پیلانگێڕیی، ناسیۆنالیزمی کورد

""ئاماژە بە ڕاپۆرتەکانی پێشوو لەبارەی ئەم بابەتەوە [واتە لە بارەی ناسیۆنالیستی کوردی]، ئێستا ڕاپۆرت هاتووە کە لە ٢٣ی ئاداری ١٩٣٨ کۆبوونەوەیەک لە کەرکووک ئەنجامدراوە و ئەم کەسانەی خوارەوە تێدا بەشداربوونە:

شێخ جەلال (سلێمانی)

شێخ ئەحمەد کۆنەپۆشی

شێخ سەعیدی نەزارە (Nazara) (پێنجوێن)

شێخ ساڵح (سەعاتچی-کەرکووک)

١. لە میانەی گفتوگۆکەدا ڕەشید عالی گەیلانی و ملازمەکەی، ئەمین زەکی کە وەزیری پێشووی پەیوەندی و گەیاندن بووە، لە بەغدا چاویان بە کۆمەڵێک لە شێخەکانی سلێمانی کەوتووە، وەک کەریم فەتاح بەگ (جاف)، داود بەگی کەلار (جاف)، ئەمین ئاغا (برادۆست). مەبەست لەم گفتوگۆیە ڕێکخستنی خێڵە [کوردەکان] بووە بۆ ڕوخاندنی حکومەتی ئێستای عێراق. شێخ جەلال لە کۆبوونەوەکەی کەرکووکدا، گووتویەتی ئینگلیزەکان ئاگاداری پلانەکەی ئەون و دژی ئەم پلانە نین.

٢. ڕاپۆرتێک باس لەوە دەکات، شێخ عیسا، مفەوزی یاریدەدەری پۆلیس (A. C. P) کە بەشی لێکۆڵینەوەی تاوانکاری (C. I. D) لە کەرکووک بەڕێوە دەبات، چەندین ڕاپۆرتی لە دژی مستر چاپمەن (Mr. Chapman)، ئەفسەری

پەیوەندییەکانـــی (I. P. C) نووســـیوە. ڕاپۆرتەکـــە بـــاس لـــەوە دەکات شـــێخ عیســـا گووتویەتـــی مســـتر چاپمـــەن ســـەردانی هەولێـــر، کۆیســـنجەق و چەندیـــن شـــوێنیتری کـــردووە بـــە مەبەســـتی هەڵگیرســـاندنی بزوتنـــەوەی ناسیۆنالیســـتی کـــورد لـــە نـــاو خێڵـــە [کوردییەکانـــدا].

(تێبینـی: ئـەم ڕاپۆرتـە ئەگـەر ڕاسـت بێـت، ئـەوە دەخاتـەڕوو کـە شـێخ عیسـا بـۆ ئـەم پۆسـتە گونجـاو نییـە. چونکـە مسـتر چاپمـەن، ئەگـەر شـتێک بێـت، دژە کـوردە، چونکـە تـا ئێسـتا لەبیـری ماوەتـەوە کـە لـە سـلێمانی لەلایـەن شـێخ مەحمـودەوە زیندانـی کـرا. بۆیـە بـە بـڕوای مـن ئـەو خـۆی لـەم جـۆرە بزوتنەوانـەدا هەڵناقۆرتێنێـت).

زۆر زۆر نهێنی (ل ٣٩٩)

ژمارەی ژێدەر: (S. 10801/43/"I")

ستافی هەواڵگریی ئاسمانی،

بارەگای هەوایی

حەبانیە

٢٠ی ئایاری ١٩٣٨

بەڕێز...

لەبارەی بابەتێکی بچووک کە سەرنجی ڕاکێشاوم، ئەم یاداشتە ئاڕاستەی بەڕێزت دەکەم. ئەم یاداشتەش کاریگەری لەسەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کورد، یاخود هیچ بابەتێکی پەیوەست بە کوردەکانەوە دروست ناکات کە بەڕێزت مەیلت بۆ ئەم بابەتانە هەیە، بەڵکو مەبەست لێی ئاگادارکردنەوەی بەڕێزتە لەبارەی هەواڵێک کە ئەمڕۆ لە لایەن کەسێکەوە بە دەستم گەیشتووە، لەوانەیە بیناسیت.

ئەمڕۆ پێم گوترا کە حزبێکی نهێنی بوونی هەیە بە ناوی "حزبی ئەل-ئینتیقام"" (واتە حزبی تۆڵەسەندنەوە). ئەم حزبە لە ژێر چاودێری حیکمەت سلێمان کار دەکات. ئامانجی ئەم حزبە ناوبردنی هەر کەسێکە لە ڕێگەی تیرۆرەوە- ئەگەر ڕێگاکانیتر بێ سوود بوون- گوایە دەستیان لە ڕووخانی [کابینەکەی] بەکر سدیقدا هەبووە.

ئەم حزبە لە کورد و عەرەب پێکهاتووە، بەڵام بە هۆی چاودێری وردی پۆلیس لە بەغدا و باشووری عێراق، لقەکانی ئەم حزبە تەنیا لە سلێمانی، کەرکووک و دیانا هەن.

بە تایبەتی سوپا لەم حزبەدا بەشدارە.

ئەمە گشت ئەو شتەیە کە من دەیزانم. وادیارە ئەم بابەتە، چیرۆکەکەکەی دورودرێژە. ئایا بەڕێزت هیچ زانیارییەکت لەبارەی ئەم جۆرە چالاکیانە هەیە؟ لەوانەیە فەرەج عەمارە زانیاری لەمبارەوە هەبێت. هەروەک بەڕێزت دەزانی، فەرەج بە ڕەچەڵەک سەر بە خێڵی جافە. ئەو هاوڕێیەکی باشی من بوو، بۆیە ئەگەر تا ئێستا ئەوت نەناسیبێت و

پێتخۆش بێت ئەو بناسیت، دەتوانم بە ئاسانی یەکتر ناسینێک ڕێک بخەم. ئەو بە ڕادەی پێویست بێ مێشک و ئەحمەقە کە خۆی لە هەر جۆرە پیلانگێڕییەک هەڵبقورتێنێت بە بڕوای ئەو، لەوانەیە بۆ ئەو سوودمەند بێت. لە سەردەمی مندا، ئەو هاوڕێی بەکر سدقی بوو، بەڵام هیچ زانیارییەکم نییە لەبارەی پەیوەندی نێوان ئەو و بەکر لەو کاتەی بەکر بۆ ماوەیەکی کورت بوو بە دیکتاتۆر.

خزمەتکارتان

تێبینی: لەبیرم کرد، هەواڵدەرەکەم پێی گووتم، هۆکاری ئەوەی حاڵیحازر پارتی تۆڵەسەندنەوە چالاک نییە، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئێستا حیکمەت سلێمان چالاکییەکانی [ئەم حزبەی] ڕاگرتووە بە هۆی دۆستایەتیەکەی لەگەڵ مەلیک [فەیسەڵ]؛ چونکە ئەم دۆستایەتییە، بە بڕوای ئەو تا ڕادەیەک بەسە بۆ گەڕاندنەوەی ئەو بۆ سەر کارەکەی.

Squadron Leader J. C. A. Johnson

Air Liaison Officer

Sulaimani

ناسیۆنالیزمی کورد (ل٤٠٠)

٩٦. ڕاپۆرتێـک بـاس لـەوە دەکات، ئـەم کەسـانەی خـوارەوە لایەنگـری بەکـر سـدقییان کـردووە و بـە بەردەوامـی لـە نێـوان خۆیانـدا [لەبـارەی ڕوخاندنـی حکومەتـی ئێسـتا] گفتوگـۆ دەکـەن:

دارا بەگ (داودە).

عەلی ئاغا (کاکەیی).

شێخ ڕەئۆف (تاڵەبانی).

شێخ حەبیب (سەرۆک شارەوانی)، کەرکووک .

شێخ حەسیب (بەڕێوەبەری توزخورماتو).

عەزیز ئەفەندی قەدیکزادە (Gedikzadeh). کەرکووک .

محەمەد سەعید ئاغا.

تێبینـی: چەندیـن نـاو لـەم ناوانـە لەگـەڵ نـاوی ئـەو کەسـانەی کـە لـە بزوتنـەوەی ئێسـتای ناسـیۆنالیزمی کـوردا هـەن، یەکـتر دەگرنـەوە. بۆیـە لەوانەیـە بناغـەی ئـەم ڕاپۆرتـە دروسـت بێـت.

٢. ڕاکـردن لـە سـەربازیی لەلایـەن سـەربازە کوردەکانـەوە (بڕوانـە پەرەگرافـی ١٠٠) لەوانەیـە پەیوەنـدی بـە بزوتنـەوەی کـوردەوە هەبێـت.

پاشکۆی "A" (ل ٤٠١-٤٠٣)

ڕاپۆرتێک لەسەر پێکهێنانی کۆمەڵەیەکی کورد لە کەرکووک

(Report on the Formation of a Kurdish Society)

(ئـەم ڕاپۆرتـە لـە ڕووی ناوەڕۆکـەوە لەگـەڵ ئـەو زانیارییانـەی پێشـتر لەسـەر ئـەم بابەتـە دەسـتەبەرکراون یەکـتر دەگرنـەوە).

١. بەمەبەسـتی پێکهێنانـی ئەنجوومەنێکـی کـوردی لـە ئاسـتێکی بەرفراونـدا لـە لیـوای کەرکـووک، جەمـال بابـان لـە کانوونـی یەکەمـی ١٩٣٧، هاتـە کەرکـووک (پێشـتر لـە بەغـدا بـوو) و چـاوی بـە چەندیـن سـەرۆک خێـڵ و کەسـایەتی نـاسراوی شـار و ناوچەکانـی کەرکـووک کـەوت. کاتێـک گەڕایـەوە بەغـدا و بەردەوامـی بـە پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ ئـەم خەڵکـەی خـوارەوە لـە کەرکـووک دا :
سەعید ئەحمەد خانەقا.

دارا بەگ (داودە).

ڕەفعەت بەگی ئیسماعیل بەگ (داودە).

شێخ حەبیب تاڵەبانی.

٢. لـە ئەنجامـی ئـەم پەیوەندییانـە ئەنجوومەنەکـە بـە ئامانجـی "سـەربەخۆیی کوردسـتان" لـە شـوباتی ١٩٣٨ بـە سـەرۆکایەتی شـێخ حەبیـب دامـەزرا. ئەندامانـی ئەنجوومەنەکـە لـە ١١ کـەس پێکهاتـووە کـە چـوار کەسـیان ئەفسـەری سـوپای عێراقـن (مـولازم فەهمـی، ڕەئیـس عەبدولقـادر، مـولازم عەلـی و مـولازم عەبـدوڵا). دواتـر ١١ مامۆسـتای قوتابخانـە و ئەمانـەی خـوارەوە پەیوەندیـان بـە ئەنجوومەنەکـەوە کـرد:

محەمەد ئەفەندی خادم- ئەلسەجادی.

جەلال س/و حەکیم ئەفەندی.

سابیر ئەفەندی.

شێخ فایق (تاڵەبانی)

شێخ عیزەدین (تاڵەبانی).

شێخ فەیزوڵا (تاڵەبانی).

عەبدولکەریم س/و سەعید محەمەد (جەباری).

٣. لە سەرەتای مانگی ئادار، ئەنجوومەنەکە بەرفراوانتر بوو و ئەم کەسانەی خوارەوە هاتنە ناوەوە:

شێخ نەجمەدین (ساڵی).

شێخ تاهیر (ساڵحی).

حەمە عەزیزی شەریف (شوان).

ئێستا ژمارەی ئەندامانی ئەنجوومەنەکە لە ٥٠ کەس دەرباز بووە و هەردوو هەفتە جارێک کۆدەبنەوە.

٤. لە ڕێکەوتی ٤ی ئاداری ١٩٣٨، دارا بەگ (داودە) سەردانی بەغدای کرد و پێنج شەو لەوێ مایەوە؛ دواتر گەڕایەوە کەرکووک و سەردانی شێخ حەبیبی (تاڵەبانی) کرد. هاوکات ئەمانەی خوارەوە پەیوەندییان بە ئەنجوومەنەکە کرد:

حەسەن بەگ (داودە).

ڕەفعەت بەگ (داودە).

باقی ئاغا (سەرۆکی پێشووی شارەوانی کەرکووک).

٥. بە زیادبوونی ئەندامانی ئەنجوومەنەکە دەسەڵاتدارانی حکومەت زانیارییان لەسەر پلانی ئەنجوومەنەکە بەدەستهێنا و ئەندامەکانی ئەنجوومەنەکە لەلایەن پۆلیسەوە بە نهێنی چاودێری دەکرێن. کاتێک ئەنجوومەنەکە زانی پۆلیس چاودێریان دەکات، چیتر کۆبوونەوەیان گرێنەدا و بە نهێنی پەیوەندیان بە یەکترەوە دەکرد.

٦. لــە ڕێکەوتــی ١٥ی ئــاداری ١٩٣٨، عەبــدوڵا ئاغــا س/و ســەعید (Sayid) موحســین ئاغـای کفـری پەیوەنـدی بـە سـەرۆک خێڵەکانـی ناوچـەی کفـری کـرد، تـا بێنـە نـاو ئەنجوومەنەکـەوە. لەلایـەن قائیمەقامـی کفرییـەوە، موتەسـەڕیف لـەم کارە ئـاگادار کرایـەوە. عەبـدوڵا ئاغـا بانگێشـتی کەرکـووک کـرا، بـەڵام هیـچ بەڵگەیـەک لـە دژی بوونـی نەبـوو و بـە کەفالـەت (bail) ئازادکـرا.

٧. لـــە ڕێکەوتـــی ٢ی نیســـانی ١٩٣٨، شـــێخ قـــادر (تاڵەبانـــی، نوێنـــەری پێشـــووی پەرلەمـان) گەشـتێکی بـۆ نـاو سـەرۆک خێڵەکانـی ناوچـەی کفـری ئەنجامـدا و مەبەسـت لـەم گەشـتە هاندانـی سـەرۆک خێڵـەکان بـوو تـا بێنـە نـاو "ئەنجوومەنـی سـەربەخۆیی کوردسـتان"؛ بـەڵام دواتـر لەسـەر بابەتـی کارگێڕییـەوە دەسـتگیرکرا و بــە ســاڵێك زیندانــی حوکمــدرا. بــاس لــەوە دەکرێــت لــە کاتــی دەســتگیر کردنەکەیـدا کۆمەڵێـک یاداشـتی پـێ بـووە.

٨. لــە ڕێکەوتــی ١٤ی نیســانی ١٩٣٨، وەزیــری ناوخــۆ فەرمانــی بــە موتەســەڕیفی کەرکـووک کـرد تـا بەڵگـە لەسـەر بوونـی ئەنجوومەنەکـە کۆبکاتـەوە، بۆیـە پۆلیـس بەردەوامیــدا بــە چاودێــری کردنــی نهێنــی [ئەندامانــی ئەنجوومەنەکــە]. دوای ماوەیەکـی کـەم قائیمقامـی چەمچەمـاڵ ڕاپۆرتێکـی بەرزکـردەوە گوایـە ڕەمـزی و ناجـی (قائیمقامەکانـی قـەزای ناوەنـدی کەرکـووک و سـلێمانی) لەگـەڵ ژمارەیـەک فەرمانبەریـتر بـۆ ئەنجوومەنەکـە کار دەکـەن. لەمبـارەوە لێکۆڵینـەوە دەسـتیپێکرد، بـەڵام هیـچ بەڵگەیـەک لـە دژیـان نەدۆزرایـەوە.

٩. لـە سـەرەتای مانگـی ئایـار، عەبـدوڵا کەریـم، ئەفسـەرێکی خانەنشـینکراوی خەڵکـی ڕوانـدوز کـە نیشـتەجێی بەغدایـە، گەشـتێکی بـۆ ناوچـەی کۆیسـنجەق، هەولێـر و کەرکـووک ئەنجامـدا. دەگۆترێـت یاداشـتێکی بەسـەر سـەرۆک خێڵەکانـی ئـەم ناوچانـەدا بڵاوکردووەتـەوە. ئـەو کەسـە لـە بـازاڕی کۆیسـەنجەق دەستبەسـەرکرا و بــە دەســتگیرکراوی نێردرایــە هەولێــر و کەرکــووک، دواتــر لــە ڕێکەوتــی ١٨ی ئایـاری ١٩٣٨ نێردرایـە بەغـدا. هیـچ یاداشـتێک لـەو کەسـە نەگیـراوە.

١٠. لـە ڕێکەوتـی ١٥ی ئایـاری ١٩٣٨، عەباسـی مەحمـود و محەمـەد ئەمینـی محەمـەد ئاغـا (داودە) بانگێشـتی کەرکـووک کـران و فەرمانیـان پێکـرا لـە کەرکـووک دەرنەچـن. دەگوترێـت ئـەوان پڕوپاگەندەیـان بـۆ پشـتگیری کـردن لـە ”کوردیـزم“ بـڵاو کردووتـەوە.

١١. زانـراوە ئەندامانـی ئـەم ئەنجوومەنـە کوردییـە بـە بەردەوامـی لـە زیادبوونـدان؛ سـەرۆک خێڵەکانـی داودە، تاڵەبانـی، ساڵحی، شـوان و شـێخبزێنی، گشـتیان چوونەتـە نـاو ئـەم ئەنجوومەنـەوە. ئەندامانـی ئـەو ئەنجوومەنـە لـە ڕێگـەی نێـردەی تایبەتـەوە پەیوەنـدی بـە بەغـداوە دەکـەن. حکومـەت زۆر بـە چـڕی کار دەکات، تـا بەڵگـە لـە دژی ئـەو کەسـانە کۆبکاتـەوە، بـەڵام تـا ئێسـتا هیـچ بەڵگەیەکـی تاوانکاریـی [لـە دژیـان] بەدەسـت نەهێنـاوە.

١٢. ئامانجـی ئەنجوومەنەکـە دروسـتکردنی کوردسـتانی سـەربەخۆ و حکومەتێکـی سـەربەخۆیە. ئـەوان لەلایـەن هیـچ وەزیرێکـەوە بـۆ ئاژاوەنانـەوە هـان نادرێـن. ئەنجوومەنەکـە تـا ئێسـتاش بوونـی هەیـە و ئەندامانـی هـەوڵ دەدەن لـە گشـت شـارە کوردییەکانـدا لـق بکەنـەوە. بـارەگای سـەرەکی ئەنجوومەنەکـە لـە بەغدایـە، بـەڵام لقەکانـی کەرکـووک و سـلێمانی بەبەردەوامـی لـە پەیوەنـدی لەگـەڵ یەکـتردان.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٤٠٤-٤٠٥)

ژێدەر: (I/S/40)

ئەفسەری پەیوەندیی هێزی ئاسمانی

سلێمانی

٢٨ی ئایاری ١٩٣٨

بەڕێز دۆمڤیلی (Domvile)

لە وەڵامی نامەکەت بە ژمارە (S.10801/43/1) لە ڕێکەوتی ٢٠ی ئایاری ١٩٣٨، باشترین زانیاری کە دەتوانم لەبارەی "حزب ئەل-ئینتیقام" پێشکەشی بەڕێزت بکەم، ئاماژەدانە بە ڕاپۆرتەکەم بە زنجیرە ژمارەکانی ٩٢، ٩٦، (٦)٩٤ و نامەکەم (D.O) بۆ فەرمانده جۆپ-سلەید (Wing Commander Jope-slade) بە ژمارە (C/S/3) لە ڕێکەوتی ٢٩ی نیسانی ١٩٣٨، پەرەگرافەکانی ٨(س) و ٩.

لە ڕاپۆرتی ٩٢دا دەبینی شێخ لەتیف و فەرەج عەمارە پێکەوە کار دەکەن. هەرچەندە هیچ زانیارییەکم نییە، بۆیە تەنیا گریمانە لە ئەگەری سەرهەڵدانی هەر جۆرە ئاژاوەیەک دەکەم، شێخەکانی باشووری [عێراق]، کوردە ناسیۆنالیستەکان و حزبی ئەل-ئینتیقام (ئەگەر لە ڕاستیدا ناوی ئەم حزبە تۆمارکرا بێت)، ئەگەر نیوەی شانیسان [بۆ ڕوخاندنی حکومەت هەبێت] گشتیان پێکەوە سەرهەڵدەدەن.

لەوانەیە بەپێی ڕوانگە جیاوازەکان، ئاژاوە گێڕەکان وەها لێکبدەنەوە کە نە پارەیان هەیە و نە هێز و ناتوانن هیچ شتێک بەدی بهێنن؛ بۆیە "حزبی ئەل-ئینتیقام"یان پێکهێناوە، تا بتوانن لەم ڕێگەیەوە چەک دەستەبەر بکەن.

کاتێک (لە مانگی شوباتدا) بۆ یەکەمجار هاتمە سلێمانی، لە کاتی ئاماژەپێکردنم بە ناوی بەکر سدقی، فەرج عەمارە هیچ کاردانەوەیەکی نیشان نەدا، بەڵام نزیکەی مانگێک یان شەش هەفتە لەمەوبەر کاتێک قسەم لەگەڵی دەکرد، لەبارەی ڕژێمەکەی بەکر سدقی شتێکی ناخۆشم گووت، فەرج عەمارە یەکسەر توشی سەرسوڕمان بوو، بۆیە بە

بـڕوای مـن مەیلـی ئەو بـۆ "ئینتیقـام" بابەتێکـی نوێیە. لـە سـەردەمی ڕژێمی بەکر سـدقدا، فـەرەج عەمـارە لـە دیانـا بـوو، بۆیـە هیـچ زانیارییەکـم لەسـەر لایەنگرێتی ئـەو نییە.

""ئامـاژە بـە نووسراوەکـەت (P.S)، مـن بیسـتوومە نـاوی باڵیـۆزی عێـراق لـە پاریـس (ئیسـتا نەمـاوە) بـۆ کابینەکانـی داهاتـوو لـە بەغـداوە ڕاگەیێـنراوە.

خزمەتکارتان

j. c. a Johnson

Sqquadron Leader J. P. Domvile, MBE.,

Air Staff Intelligence

Air Headquarters,

HABBANIYA

ئەنجوومەنی سیاسی (Political Society) (٤٠٥)

١١٤. ""ئامــاژە بــە زانیارییەکانــی پێشــوو لەبــارەی بزوتنــەوەی "تۆڵەســەندنەوە" لــە مردنــی بەکــر ســدقی، وادیــارە ئــەم بزوتنەوەیــە لــە نــاو ســوپا و کۆمەڵــە کوردێکــدا تەشــەنەی کــردووە. وادیــارە گفتوگۆکەیــان [لەبــارەی تولەســەندنەوە] لــە قۆناغــی ئامادەکاریدایــە و هــەر کاتێــک دەرفــەت و بــارودۆخ لەبــار بــوو [ئــەم بزوتنەوەیــە] دێتــە نــاو گۆڕەپانــەوە. لــە ڕاپۆرتێکــی نوێــدا نــاوی ئــەو کەســانەی خــوارەوە، هاتــووە کــە چوونەتــە نــاو ئــەم بزوتنەوەیــە:

فەرەج عەمارە (بەرپرسی (O. C) بنکەی سەربازی سلێمانی).

تۆفیق قەزاز (بازرگان خەڵکی سلێمانییە).

حەمەی عەبدوڵرەحمان ئاغا (کەسایەتی ناسراوی سلێمانی).

عەلی غالب (.... پێشووی سلێمانی).

ناجــی حەمــزە (قائیمقامــی پێشــووی قــەزای ناوەنــدی کــە لــە ســەردەمی بەکــر ســدقیدا موتەســەڕیفی بــە وەکالــەت بــوو).

نــاوی ڕەشــید جــەودەت وەک یەکێــک لــە ســەرکردەکانی [ئــەم بزوتنەوەیــە] هاتــووە. براکــەی مەحمــود جــەودەت، لەلایــەن حکومەتــی بەکــر ســدقیەوە بــە بیانــوی ئــەوەی شــێتە [بێتــاوان دەرچــوو]؛ بــەڵام لەلایــەن حکومەتــی ئێســتاوە بــە بیانــوی کوشــتنی عەبدولقــادر ســینێوی (Sinewi) لــە ســێدارە درا.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤٠٦)

١١٤. پۆلیسـێک بـە نـاوی میـرزا لـە بنکـەی پۆلیسـی ئەزمـەر (Azmir) لـەم دواییانـەدا پەرتووکێکـــی بـــە نـــاوی (du plume of ""M.M., PIZHDERI) نووســـیوە، تێـــدا باسـی لـە قۆناغـە مێژووییەکانـی ئەوروپـا و شـوێنەکانیتری کـردووە کـە چـۆن لـەم شـوێنانەدا کەمینـەکان بـۆ بەدەسـتهێنانی مافەکانیـان جەنـگاون.

بیرۆکـەی پەرتوکەکـە، بیرۆکـەی بـاوی گروپـی زانسـتییە. پەرتووکەکـە لـە چاپکـردن قەدەغەکـرا و پۆلیسـەکە لـە کارەکـەی دوورخرایـەوە و بـە بـڕی پەنجـا دینـار کەفیلێکـی (Kafiyl) لـێ وەرگیـراوە. تەنانـەت نازانێـت بـە چ تۆمەتێـک کەفیلـی لـێ وەرگیـراوە، بـەڵام دەزانێـت ئـەم کارە پەیوەنـدی بـە پەرتووکەکـەوە هەیـە.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٤٠٧)

سلێمانی

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٦/٢٦.

(SECTION I. IRAQ)

سیاسەتی ناوخۆ

ناسیۆنالیزمی کورد

١٥٩. ڕاپۆرتێکــی متمانەپێکــراو، بــەڵام پشتڕاســت نەکــراو، بــاس لــەوە دەکات کــە لــە ١ی حوزەیرانــی ١٩٣٨، کاربەدەســتانی پۆلیــس یاداشــتنامەیەکی (واژوو نەکرا)یــان دۆزیوەتــەوە کــە لەبــەر دەرگای ســەرای لەیــلان (Serai in Leilan) هەڵواسرابــوو؛ و تێیــدا نــووسرا بــوو کــە ئەگــەر بێــت و حکومەتــی عێــراق ســەربەخۆیی بــۆ کوردســتان دابیــن نــەکات، بــە زەبــری چــەک ســەربەخۆیی وەردەگیرێــت. لەمبــارەوە شــێخ نەجیــب و چــوار گوندنشــینی لەیــلان دەســتگیرکراون و دواتــر بــە کەفیــل ئازادکــراون و نزیکــەی ١٥ پۆلیــس دەســتیان بــە ئەنجامدانــی گەشــتێک لــە ناوچەکانــی داودە، تاڵەبانــی، کاکەیــی، شــوان و شــێخ بزێنــی کــردووە.

٢. لــە ڕێکەوتــی ٩ی حوزەیرانــی ١٩٣٨، خانــووی ڕەفعــەت بــەگ، دارا بــەگ (داودە) و شــێخ فەیــزوڵا (تاڵەبانــی) لەلایــەن پۆلیســەوە پشــکێنران. دەگۆترێــت کــە کۆمەڵێــک نامــە لەبــارەی ناســیۆنالیزمی کــورد، لــەماڵــی دارا بەگــدا دۆزراونەتــەوە.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٤٠٨)

لەلایەن: ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی، مووسڵ.

بـۆ: بەشـی هەواڵگریـی ئاسـمانی، بـارەگای هێـزی ئاسـمانی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە عێـراق، حەبانیـە.

ڕێکەوت: ٢١ی جولای ١٩٣٨

ژمارەی ژێدەر: ژمارە ١٤٢.

(SECTION. I. Iraq)

سیاسەتی ناوخۆ، ناسیۆنالیزمی کورد

ئەمـــەی خـــوارەوە پوختەیەکـــە لـــە گفتوگـــۆی ئاکادیمـــی لـــە نێـــوان مـــن و موتەســـەڕیفی هەولێـــر لەســـەر بابەتـــی ســـەرەوە [واتـــە لەســـەر ناســـیۆنالیزمی کـــورد]. موتەســـەڕیف پیاوێکـــی کـــورد و لایەنگـــری بەریتانیایـــە. بـــە ڕاشـــکاوانە، بـــاس لـــە بۆچوونەکانـــی خـــۆی دەکات، بـــە هـــۆی خۆپاراســـتنەکەی (precautions) [لـــەم گفتوگۆیـەدا]، بۆیـە گفتوگۆکـە شـایانی سـەرنجدانە، نـەک بەهـۆی ئـەو ڕوانگەیـەی لـە گفتوگۆکـەدا خرایـەڕوو، بەڵکـو بـە هـۆی ئـەو ئامادەگـی و دڵنیاییـەی لـە خسـتنەڕووی ئـەم بۆچوونانـەدا لـە ئارادابـوو، زۆریـش تیشـک خرایـە سـەر بابەتـی [ناسـیۆنالیزمی کـورد] و ئـەو گفتوگۆیـەی لەمبـارەوە لـە ڕابـردوودا لەگـەڵ هاوڕێکانـی ئەنجامیـداوە.

تـا ئەوکاتـەی بەریتانیـا و تورکیـا بـە دۆسـتی یەکـتر بمێننـەوە، ناسـیۆنالیزمی کـورد پیتێکـی مـردووە و دامەزراندنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆ لـە عێراقـدا ئەسـتەمە، بـەڵام دەکـرێ [دۆسـتایەتی] بەریتانیـا و تورکیـا نەمێنێـت و چاوخشـاندنەوەی بـە نەخشـەی [جیهانـی] ببێتـە زەرورەتـی سـەردەم.

دواتـر ئـەو سـەیری کوردسـتانێکی کـرد کـە گشـت خێڵـە کوردییەکانـی تورکیـا، ئێـران و عێراقـی لەخـۆ گرتـووە. ئـەم دەوڵەتـە کـە دوژمنایەتـی لەگـەڵ سـێ نەتـەوەدا، هەیـە پێویسـتی بـە پشـتیوانی زلهێزێکـە، بـۆ نموونـە بەریتانیـا. ئـەم دەوڵەتـە

پێویستی بە پشتیوانی سەربازی نییە، بەڵکو تەنیا پێویستی بەو جۆرە هاوکارییە هەیە کە [بەریتانیا] بە عێراقی بەخشی و ئەم پشتیوانییە ڕێگر بوو لە کەوتنی عێراق وەک نێچیرێک بەدەست وڵاتانیتردا. لەو بڕوایەدا بوو کوردستانی نوێ بە هاوکاری سەرمایە و ڕاوێژکاری دەرەکی، بە ڕادەی پێویست هێزی ئابوری هەیە کە پشت بە خۆی ببەستێت.

دەوڵەتی نوێ هەریەک لە لیواکانی سلێمانی، هەولێر، بەشی ڕۆژهەڵاتی ڕوباری دیجلە لە لیوای مووسڵ، لیوای کەرکووک پێک دێت و بە چیای حەمرین دەورە دەدرێت.

ئەو خێڵە کوردییانەی لە دەرەوەی لیوای مووسڵدان، بەو خێڵە عەرەبانەی لە لیوای کەرکووک و هەولێردا دەژین، جێگۆڕکێیان پێ دەکرێ. لە هەمانکاتدا هەموو کورد دەتوانن مەشق و ڕاهێنان بکەن بۆئەوەی ئامادە بکرێن تا ئەرکی خۆیان لە دەوڵەتی نوێدا لە ئەستۆ بگرن. هەروەها ئاماژەی بەوە کرد کە ئەو دەرفەتەی ئێستا پێشکەش بە فەرمانبەرانی کورد کراوە وەک پێویست نییە.

واژوو: [ناوی واژووکار ناخوێندرێتەوە].

F/Lieutenant

Air Liaison Officer, Mosul

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤٠٩)

٣٨٧.ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن لەوکاتەی ژمارەی سەربازانی سوپا کە لە کەرکووکەوە دەرباز دەبن بۆ ئۆپەراسیۆنەکەی پشدەر زیادیکردووە، ئەنجوومەنی کورد هەڕەشەی دەکرد لە پشدەر دادەمەزرێت، ئەم شوێنەی چۆڵکردووە؛ چونکە خەڵک لەوە دەترسن شەڕ ڕووبدات. مەلا قادر، بەڕێوەبەری ئەوقاف، (بۆ نموونە) بڕی ٣٠ تا ٥٠ دیناری عێراقی وەرگرتووە، بۆیە ئەو چێتر لایەنگری لە وروژاندنی ناسیۆنالیستی ناکات.

٢. ڕاپۆرت هاتووە کە لە ڕێکەوتی ٢٦ی ئەیلوول ١٩٣٨، ماڵی شێخ حەسەن س/و شێخ حسێنی سەربیری (خێڵی ساڵحی) لەلایەن پۆلیسەوە پشکنراوە و چەند یاداشتێک دۆزراونەتەوە کە ڕێکەوتیان بۆ دوو مانگ لەمەوبەر دەگەڕێتەوە؛ یەکێک لە نامەکان لەلایەن شێخ حەبیب (سەرۆک شارەوانی کەرکووک) و یەکێکیشیان لەلایەن مەلا قادرەوە هاتووە. یاداشتی یەکەم داوای لە شێخ حەسەن کردووە بێتە ناو ئەنجوومەنی [ناسیۆنالیستی کوردەکان]، یاداشتی دووەمیش ئاگادارکردووتەوە کە نەچێتە پاڵ ئەم ئەنجوومەنە. دەگوترێت مەلا قادر بەڵێنی بە شێخ حەسەن داوە کە پاداشت دەکرێت، ئەگەر هەوڵ بدات کۆتایی بەم ئەنجوومەنە بێنێت.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١٠)

٤٦١. لەلایەن ژمارەیەک گەنجی سەرخۆش لە سلێمانی بۆ مردنی مستەفا کەمال ئەتاتورک ئاهەنگ گێڕدراوە و نەفرەتیان لەو سەرۆکە دەکرد، چونکە کوردەکانی تورکیای سەرکوت کردووە.

٢. لە دەوروبەری ٥ی تشرینی دووەمی ١٩٣٨، عەلی کەمال بۆ ماوەی دوو شەو لە سلێمانی مایەوە و گفتوگۆی لەگەڵ ئەحمەد تەقی، نوێنەری عەباسی مەحمود ئاغا (پشدەر) ئەنجامداوە. ئەم کەسە بۆ ماوەی ١٠ ڕۆژ لە سلێمانی ماوەتەوە. لەوانەیە ئەم مانەوەیە هیچ ئەنجامێکی نەبووبێت.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١١)

٥٦٠. ڕاپۆرتێک باس لەوە دەکات، موتەســـەڕیفی کەرکووک بیســـتوویەتی ئەو کەســـانەی خـــوارەوە لـــە ســـەرەتای مانگـــی کانوونی یەکەمـــەوە چوونەتـــە نـــاو بزوتنەوەی ناســـیۆنالیزمی کورد:

عەبدوڵرەحمان (مامۆستای قوتابخانە).

جەلال (مامۆستای قوتابخانە لە گەڕەکی قۆریە).

عەبدولقادر (مامۆستای قوتابخانەی ناوەندی).

عەبدولڕەحمان (ژمێریاری شارەوانی).

موتەسەڕیف بانگێشـــتی ئەو کەســـانەی کردووە. موتەســـەڕیف لەگەڵیاندا گفتوگۆی کردووە و دواتـــر لێی گەڕاون بڕۆن. دەنگـــۆی ئەوە هەیە موتەســـەڕیف نووسراوێکی بۆ بەغدا بەرزکردووتەوە و داوای گواســـتنەوەیانی بۆ باشـــووری عێراق کردووە.

٢. ڕاپۆرتێـــک لـــە ســـەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوەوە، بـــاس لەوە دەکات کـــورد بە تایبەتی چەتەکانی ڕێگا و [خێڵی] پشـــدەر، تـــا هاتنی وەرزی بەهار هیـــچ هەنگاوێکی گرنگ ناگرنەبـــەر. ئەگەر تـــا ئەوکاتە کابینەی نـــوێ هیچ کارێکی بـــۆ کەمکردنەوەی گلەیی و گازنـــدەی کـــورد نەگرتەبەر، ئـــەوان هـــەوڵ دەدەن بزوتنەوەیەکـــی هەمەلایەن پێکبهێنـــن تا فەرمانبـــەرە بیانییەکان لـــە وڵاتەکەیانـــدا [واتە لە کوردســـتان] بکەنە دەرەوە. ئـــەم پلانە تا ئێســـتا لە قۆناغـــی [بیرۆکە]دایە.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١٢)

٧٤. ڕاپۆرتێکـی پشتڕاسـت نەکـراو بـاس لـەوە دەکات [خێڵـی] پشـدەر و تاڵەبانـی، ئێسـتا لـە ڕێگـەی شـێخ قـادری سیامەنسـورەوە کـە لـە بەندیخانـە ئازادکـراوە، هاوپەیمانییەکیـان پێکهێنـاوە. هەروەهـا دەنگـۆی ئـەوە هەیـە هـەوڵ دەدەن دۆسـتایەتی لەگـەڵ [خێڵـی] دزەیـی پێکبێنـن. لەمبـارەوە پێویسـتە ئامـاژە بـەوە بکەیـن کـە حوسـەینی مـەلا لـە خێڵـی دزەیـی لـە ژێـر دەسـەڵاتی ڕەشـید عالـی گەیلانیدایـە و هـەوڵ دەدات بـە نوێنەرایەتـی ئـەو، خێڵەکانـی هەولێـر ڕاپەڕێنێـت، ئەوکاتـەی لـە سـاڵی ١٩٢٦دا، یاخیبوونـی ناوچـەی ناوەڕاسـتی فـوڕات ڕوویـدا.

شـایانی ئامـاژە پێدانـە بـە ڕووخانـی کابینـەی ڕابـردوو لـە مانگـی کانوونـی یەکەمـدا، هـەروەک لـە ڕاپۆرتەکـەم بـە زنجیـرە ژمـارەی (٣٨/٥٥٧(٢)) ئامـاژەم پێـداوە، بـە ئاراسـتەی لیـوای هەولێـر چالاکـی نهێنـی ئەنجـام دەدرێـت. وادیـارە خێڵەکانـی دەوروبـەری [هەولێـر] لـە بـوون بـە هاوپەیمانـی [خێڵـی] پشـدەر بەگومانـن، چونکـە لـەوە دەترسـێن لـە کۆتاییـدا لەلایـەن ئـەم خێڵـەوە قـووت بدرێـن.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١٣)

١٦٤. لە سەرچاوەیەکەوە ڕاپۆرت هاتووە، لەوانەیە سەرچاوەکە جێگەی متمانەپێکردن بێت کە لە دەوروبەری ٤ی ئاداری ١٩٣٩، عەباسی مەحمود ئاغا (پشدەر) لەلایەن سەعید عەتا و حەمە ڕەشیدخانی بانە، لە هەر یەکێکیان یاداشتێکی بەدەست گەیشتووە. لە یاداشتێکەدا ئاماژەیان بەوە کردوە حاڵیحازر چەتەگەری ناکەن و چاوەڕوانی ڕێنمایی برادەرەکانیانن لە سلێمانی، بەڵام ئەگەر [خێڵی] پشدەر بە نیازی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆن بێت، ئەوان ئامادەن یارمەتیان بدەن بە دەسپێکردنی [ڕاپەڕین] لە ناوچەکانی خۆیاندا. لە ڕێکەوتی ٨ی ئاداری ١٩٣٩، کۆمەڵێک ئاغای تیرەی عەلی ئاغا سەر بە خێڵی پشدەر لە ناوچەی ماوەت سەردانی شێخ جەلالیان کرد تا لەگەڵیدا لەسەر ناکۆکی زەویوزاری شارباژێڕ گفتۆگۆ بکەن.

هەروەها ڕاپۆرتێکی پشتڕاست نەکراو باس لەوە دەکات ئەوان باسیان لە پرسی یەکگرتوویی کوردیش کردووە. ڕاپۆرتێکی پشتڕاست نەکراویتر باس لەوە دەکات، شێخەکانی بەرزنجە لە ئێران گەڕاونەتەوە (زنجیرەی ١٠٧ی خوارەوە) کۆمەڵە یاداشتێکیان بۆ شێخ جەلال هێناوە.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١٤-٤١٦)

١٧٩.بەرەوپێشچوونی بزوتنەوەی [ناسیۆنالیستی کورد] بۆ دەستەبەرکردنی یەکگرتوویی لە نێوان کوردەکاندا، کە [ئەم بزوتنەوەیە] لە وەرزی بەهاری ساڵی ١٩٣٨دا دامەزراو و لە ماوەی شەش مانگی ڕابردوودا دووبارە زیندووبووەتەوە، لەم دواییانەدا لەچەندین بۆنەدا باسی لێ کراوە. هەنوکە کۆڵەکەی ڕووداوەکەی "شەشی ئەیلوول" دووبارە بەهێز بووەتەوە و بە کۆڵەکەیەکیتر، واتە ڕەفتاری خیانەتکارانەی کابینەی ڕابردوو بەرانبەر کوردەکاندا پەردەپۆشکراوە. ئامانجی ئێستای گروپە کوردییە ناسیۆنالیستەکان لە گشت ناوەندەکاندا بریتییە لە وروژاندنی بەرژەوەندی کورد لە ڕێگەی خستنەڕووی بەرەیەکی یەکگرتوو بەرانبەر فەرمانڕەواکانی عەرەبدا؛ ئەویش هەر کاتێک نادادپەروەریی، سەرکوتکردن و پێشێلکردنی مافی [کوردەکان] لە ئارادا بێت. کۆمەڵێک ئەندامی گروپی سلێمانی کە پەیوەندی بەهێزتریان لەگەڵ فەرمانڕەوایی بێگانەکاندا هەیە، لەوانەیە لە تەنیا بەدەستهێنانی مافەکانیان لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا ئامانجیان پتر بێت و پێیانوایە ئۆتۆنۆمی ناوخۆ یاخود جیابوونەوەی یەکجارەکی لە عێراق تەنیا چارەسەری نەهامەتیەکانیانە.

١. زۆربەی فەرمانبەرە کوردەکان، سەرۆک خێڵەکان و کەسانی دی بە چالاکانە و ناچالاکانە لەگەڵ ئەم بزوتنەوەیەدا کار دەکەن. ئەندامانی نوێ بە سوێند خواردن بۆ بەوەفا مانەوە بۆ پرسی [کورد] دێنە ناو بزوتنەوەکە. ئەوان هیوادارن "دەستە"یێکی تایبەتیان هەبێت کە هاوشێوەی دەستەی عەرەبەکان و دەستەی ئیسلام و کۆمەڵگاکانیتر بێت.

٢. لەم دواییانەدا یەکێک لە ئەندامەکانی گروپی سلێمانی، ئەفسەرێکی خانەنشینکراو بەناوی ئیسماعیل حەقی شاوێس، هەوڵیدا بابەتی بەنادادپەروەری [ڕەفتارکردن لەگەڵ] کوردەکاندا بخاتە بەردەم سکرتێری ڕۆژهەڵاتناسی لە باڵیوزخانەی بەریتانیا، بەڵام یەکسەر لە نووسینگەکەی وەدەریخست و پێی ڕاگەیاند حکومەتی بەریتانیا بۆ ماوەی ١٧ ساڵیتر ڕێککەوتننامەی لەگەڵ عێراقدا هەیە، تا ئەوکات هیچ شتێک گۆڕانکاریی بەسەردا نایێت. دواتر کورد بیریان لەوە کردەوە کە شاندێکی پێکهاتوو

لـە چەندیـن کـەس بـۆ لای باڵیـۆزی بەریتانیـا بنێـرن. کەسـانی دی گووتیـان بەریتانیـا هیـچ کارێکیـان بـۆ نـاکات و دەبـێ خۆیـان لـە هەندێك وڵاتیتر نزیـک بکەنـەوە. گروپی سلێمانی بیـری لـە نزیـک بوونـەوە لـە ئێـران کـردەوە. لـە کاتێکـدا گروپـی کەرکـووک وا بیـر دەکـردەوە باشـترە لـە تورکیـا نزیـک ببنـەوە و داوای یارمەتـی لێبکـەن، چونکـە دەنگـۆی ئـەوە هەبـوو، گوایـە عیسـمەت پاشـا کوردێکـی خەڵکـی دیاربەکـرە و بـەراورد لەگـەڵ کەسـەکەی پێـش خـۆی، واتـە مسـتەفا کەمـال، ڕەفتارێکـی کەمـتر سـتەمکارانەی بەرانبـەر کوردەکانـدا هەیـە. بەهەرحـاڵ سیاسـەتی ئـەم بزوتنەوەیـە حاڵیحـازر بریتییـە لـە بـێ دەنـگ بـوون و چاودێریکردنـی ڕووداوەکان. هەمـوو هیـواکان لەسـەر ڕوودانـی جەنگێکـی گەورەیـە لە داهاتوودا و هێنانـەدی ڕزگاربوونیانە، چ لـە ڕێگەی ناوەندگیریی بەریتانیـاوە بێـت، یاخـود لـە ڕێگـەی ئامرازیـترەوە.

٣. بـە کورتـی ئـەم بزوتنەوەیـە بـۆ هێنانـەدی یەکگرتوویـی کـورد، بەهـۆی خـراپ-مامەڵەکردنـی عەرەبـەکان لەگـەڵ کـورد، بزوتنەوەیەکـی بەرگریـکارە و زۆرتـر وەک بزوتنەوەیەکـی دژە عـەرەب دێتـە بـەر چـاو، نـەک بزوتنەوەیەکـی لایەنگـری کـورد (pro-Kurdish)، چونکـە هـەر کاتێـک تارمایـی سـتەمکاریی عـەرەب بەسـەر کوردەکانـدا بوونـی نەمـا، بێگومـان درز دەکەوێتـە نـاو گروپـە کوردییـەکان.

٤. ""ئامـاژە بـە [ڕاپۆرتەکـەم] بـە زنجیـرە ژمـارەی (٢)١٣٣، بـە پێـی کۆمەڵێـک ڕاپۆرتیـتری پشتڕاسـت نەکـراو، وادیـارە گروپـی کـوردەکان لـە ناوچـەی کەرکـووک کۆمەڵێـک لایەنگـری کۆنـی بەکـر سـدقی لەخـۆ گرتـووە و بـە دوای دەرفەتێکـدا دەگەڕێـن تـا لـە دژی سـەرۆک وەزیرانـی ئێسـتا هەڵویسـت وەرگـرن. لـەم دواییانـەدا مەزبەتەیـەک لەلایـەن ئـەم گروپـەوە نـووسراوە و خراوەتـە بـەردەم مەلیـک [فەیسـەڵ] و تێیـدا ڕەخنـە لـە نـوری سـەعید دەگـرن کـە بەڵێنـی بـە بەریتانیـاداوە ٥٠،٠٠٠ سـەربازیان بـۆ ئامـادە بـکات ئەگـەر پێویسـتیان پێبـوو. ئـەوان گووتیانـە نایانەوێـت لەگـەڵ بەریتانیـا بچنـە نـاو هیـچ کارێـک. دەگۆترێـت ئـەو کەسـانەی ئـەو مەزبەتەیـان واژووکـردووە (سـەرەڕای ئـەو کەسـانەی کـە لـە ڕاپۆرتەکـەم بـە زنجیـرە ژمـارەی (٢)١٣٣ ئامـاژەم پێکردبـوون) بریتیـن لـە:

حەمە سەعید بەگساڵحی (خزمی بەکر سدقی).

شێخ فایق بناوە.

دارای عەلی بەگ.

عەزیز سەدیقزادە (Cediqzade)، کەرکووکلی.

دواتر ئەوان لە ناردنی مەزبەتەکە پەشیمان بوونەتەوە، چونکە نەیانتوانیوە [خێڵەکانی] هەمەوەند، شوان و شێخ بزێنی ڕازی بکەن. دەگوترێت شێخ قادر سیامەنسور و قادر حوسەین ئاغا نەفتچیزادە، هەردووکیان سیخوڕی شەخسی بەکر سدقی بوون و بەکر سدقی ئەو دوو کەسەی کردووە بە ئەندامی [پەرلەمان].

٥. ڕاپۆرت هاتووە لەم دواییانەدا چیرۆکێکی شەیتانی-ئاسا، لە ڕادیۆی شەخسی مەلیک غازی بڵاوبووەتەوە کە باس لەوە دەکات چۆن سنورەکانی عێراق لەلایەن هێزێکی بێگانەوە هەڕەشەی لەسەرە. بۆیە سوپای عێراق بەمەبەستی بەرگریکردن لە سنورەکان، بەرەو سنورەکان جوڵاوە. لە ڕێگاکەیاندا سوپا لە هەندێك چیا دەرباز بوونە کە نەژادێک لە خەڵک تێدا دەژین کە عەرەب نین و زمانەکەیان پیتی "زاد" (dhad)ی تێدا نییە. ئەم خەڵکە بەنیاز بوونە ڕێگری لە سوپای بوێری عێراق بکەن، بەڵام سوپای عێراق ئەوانی تێکشکاندووە و بەرەو پێشەوە پێشڕەوی کردووە و لە ناو خاکی دوژمندا، گورزێکی لە دوژمن وەشاندووە. دواتر لە گەڕانەوەیاندا سوپای بوێری عێراق دووبارە تووشی ئەم خەڵکە بووەتەوە کە پیتی "زاد"یان نییە. سوپا، ئەم خەڵکەی گەمارۆ داوە و گشتیانی لە ناو بردووە.
جێگەی سەرسوڕمان نییە کوردی عێراق ڕێزێکی ئەوتۆ بۆ پاشای عێراق دانانێن.

٦. ڕاپۆرتێک باس لەوە دەکات لە سەرەتای مانگی ئادار، موتەسەڕیفی کەرکووک بە وەکالەت، بە نهێنی لێکۆڵینەوەی لەبارەی فەرمانبەرانی کورد لە قەزا و ناحیەکانی ئەم لیوایەدا کردووە بە مەبەستی زانینی ئەوەی ئایا ئەوان لە بزوتنەوەی کورددا بەشدارن یان نا. دەنگۆی ئەوە هەیە وەزارەتی ناوخۆ فەرمانی پێکردووە ئەو کارە بکات.

زۆر زۆر نهێنی (ل ٤١٧-٤١٨)

سلێمانی

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٦/٢٦.

(SECTION I. IRAQ)

سیاسەتی ناوخۆ

ئیدارەی سلێمانی (Sulemani Administration)

٢١٥. حاڵیحازر خەڵک زۆر لە موتەسەڕیفی سلێمانی ڕازییە و ئەو کەسێکی جەماوەرییە. مەلا سەدیق، کە دادوەرە، لەلایەن خەڵکەوە بە ڕاستگۆیی و بێلایەنی ناسراوە، هەروەها فەرماندەی پۆلیس ناوبەنگی بەکارهێنانی توندوتیژی و ئەنجامدانی خراپەکاری نییە. بۆیە هەست دەکرێت ئاسایش لەم لیوایەدا بەرقەرارە کە لەسەردەمی ئیدارەی پێشتردا ئەم ئاسایشە بوونی نەبوو. ئەنجوومەنی ناسیۆنالیستی کورد، کە دەگوترێت ٩٠٪ی خەڵکی خوێندەواری لەخۆگرتووە، واتە نزیکەی گشت فەرمانبەرەکان، پۆلیس و سوپا، لەسەر ئەم بنەمایە کار دەکەن کە دیپلۆماسی دەتوانێت دەستکەوتی هەبێت، بەڵام هێز ناتوانێت ئەم دەستکەوتەی هەبێت. هیواداریــن ئەم دۆخە بەردەوامی هەبێت، بەڵام دەبێ چاوەڕوان بین ئایا دیپلۆماسی لە عێراقدا دەستکەوتی دەبێت.

٢. ڕاپۆرتێک لە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوەوە باس لەوە دەکات کە کوڕی کوێخا مەجیدی شانیشین (Shanishiyn)، لە ڕێکەوتی ٨ی نیسانی ١٩٣٩ سەردانی سلێمانی کردووە و داواکارییەکی خستووتە بەردەم دادوەر و باشچاوەشی (Bashchaosh) پۆلیس، سەید ساقی (Sa"id Saqiy) و مفەوز تۆفیقە ڕەش (Towfiqh Rash) بەوە تۆمەتبار دەکات کە لە باوکیان داوە، ئەمەش بووەتە هۆی مردنی باوکی. هەروەها دکتۆر مەلیک، کە سەرۆکی پزیشکانە لە سلێمانی، بەوە تاوانبار دەکات کە فەرمانی داوە دەرزی ژەهراوی لە باوکی بدەن تا بمرێت. ڕاپۆرتەکە باس لەوە دەکات دوای خستنەڕووی داواکارییەکە، کوڕەکەی کوێخا مەجید و هاوسەری کوێخا

مەجید بەرەو بەغدا بەڕێکەوتوون بۆ بینینی ڕەشید عالی گەیلانی تا دڵنیا بن کاتێک داواکارییەکە گەیشتە بەغدا پشتگوێ نەخرێت. ئەم بابەتە لە ڕاپۆرتەکەم بە زنجیرە ژمارەی ١٠٧ ئاماژەی پێدراوە.

٣. خزمەکانی حەمە ڕەشیدخانی وانە (Waine)، حەمە ئەمین بەگ (برا) و مەجید (کوڕ)، داواکارییەکیان خستووتە بەردەم موتەسەڕیف و ئیدارەی پێشوو تۆمەتباری دەکەن بە:

ا بەهەڵە زیندانیکردنی حەمە ڕەشیدخان کاتێک بە ئارامی لە سلێمانی دەژیا و مۆڵەتی هاتوچۆکردنی هەبوو.

ب بەهەڵە زیندانیکردنی ٢٥ کەسیتر کە خزمی حەمە ڕەشید خان بوون.

ج پۆلیس کەلوپەلەکانی لە وانە دزیوە و کاریتری [خراپی] ئەنجامداوە.

٤. هاوینی ڕابردوو، یەحیاخان و حەمە عەلی بەگ، سەرۆک خێڵەکانی گوڵەباغی، کە بە هاوڕێیەتی لەگەڵ ژمارەیەک پەنابەریتری گوڵەباغی لە ژێر چاودێرییەوە بۆ کفری نێردران تا لەوێ بژین، ئێستا لە سلێمانین و داواکارییەک بۆ بەردەم موتەسەڕیف بەرز دەکەنەوە و دەڵێن ئەوان بێ هۆکار و بە زۆر دەرکراون و داوا دەکەن ڕێگەیان پێبدرێت بگەڕێنەوە سلێمانی. موتەسەڕیف یاداشتێکی بۆ بەغدا نووسیوە و داوای کردووە کە بەرانبەر گوڵەباغییەکان چ ڕێکارێک بگرێتەبەر.

٥. هاوسەری سەعید عەتا داواکارییەکی خستووتەڕوو و داوای گەڕانەوەی ئەو کاڵانەیە دەکات کە وەک بەرتیل بە مەجید یەعقوبی و سەعید عەلی داوە تا کاتێک دەخالەتی (dakhalat) بەرز کردەوە لە قازانجی ئەو بڕیار بدەن.

ناسیۆنالیزمی کورد (ل ٤١٩)

٢٣٨. ڕاپـۆرت هاتـووە ئەنجوومەنـی کـورد لـە سـلێمانی، شـێخ "ئەحمـەدی ڕەشـادی"یان بـۆ بەغـدا نـاردووە تـا چـاوی بـە شـێخ مەحمـود بکەوێـت و لێـی بپرسـێت ئایـا بـۆ ڕێگریکـردن لـە قڕکردنـی کوردسـتان پلانـی دیپلۆماسـی بـۆ مامەڵەکـردن لەگـەڵ حکومـەت بگرنەبـەر، یاخـود پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی هێـز ببـەن.

زانراوە بە شێوەی سەرەکی دوو گروپ لە ناو ناسیۆنالسینکاندا هەن: گروپێک بە سەرکردایەتی شێخ جەلال و شێخ لەتیف کە بەباشی دەزانن هێز بەکار بهێنرێت، بەڵام گروپەکەیتر خوازیارن ڕێگەی دیپلۆماسی بگرنەبەر. ئەوان تا ئێستاش لەو بڕوایەدان شاندێک بۆلای باڵیۆزی بەریتانیا [لە بەغدا] بنێرن و داوای لێبکەن لە پێناو پاراستنی کوردەکاندا کارێک بکات.

لاپەڕە ٥

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٥/٢٧.

(SECTION I. IRAQ)

سیاسەتی ناوخۆ

ناسیۆنالیزمی کورد

٣١٢. لە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوەوە ڕاپۆرت هاتووە لە ڕێکەوتی ١٦ی ئایاری ١٩٣٩، شێخ جەلال چاوی بە حەمزەی ئاوڵە ئاغا کەوتووە، کە لەلایەن حاجی عەباسی سەلیم ئاغا نێرداوە تا چاوی بە شێخ جەلال بکەوێت، ئەم چاوپێکەوتنە لە نزیک ڕێڕەوی ئەزمەڕ بووە (2E/NW. 30d). ئەو دوو کەسە نەیانتوانیوە [هاوپەیمانێتی] بۆ یەکگرتن لە نێوان خۆیاندا دروست بکەن، چونکە هیچکامیان بڕوای بە ئەویتر نەبووە.

لە هەمانکاتدا عوسـمانی عوسـمان ئاغا، سـەردانی سـلێمانی کردووە. دەگۆترێت بابەکری سـەلیم و عەباسـی مەحمـود ئاغـا، ئـەو کەسـەی نـاردووە تـا چـاوی بـە شـێخەکان بکەوێت. [واتە شـێخ لەتیف و شـێخ جەلال]. عوسـمانی عوسـمان ئاغا لە ڕێکەوتی ٢٤ی ئایاری ١٩٣٩ گەڕاوەتـەوە پشـدەر و نەیتوانیـوە یەکانگیری لەگەڵ شـێخەکاندا دروسـت بکات.

لاپەڕە ١٥ (ل ٤٢١-٤٢٢)

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٨/٥/٢٧.

(SECTION I. IRAQ)

ئاسایشی ناوخۆ

بزاوتی ئەڵمانیا (German Movement)

٣٢٠. بە ئاماژە بە ڕاپۆرتەکەم بە زنجیرە ژمارەی (٧)٢٩٢، ڕاپۆرتێکی سەربەخۆ باس لەوە دەکات ئەو کەسانەی خوارەوە لە ناوچەی هەمەوەند [لەم جوڵانەوەی سەرەوەدا] بەشدارن:

ئەمینی ڕەشید ئاغا (ڕەمەوەدن).

فەقێ محەمەد (ڕەشەوەند).

مەحمودی فەقێ محەمەد (ڕەشەوەند).

یونسی مەحمودی خزر (سەفرەوەند).

فەتاحی حەمە ڕەزا (سەفرەوەند).

ئەفەندی خزر دەروێش (خێڵی شوان).

٢. ئاماژە بە ڕاپۆرتەکەم بە زنجیرە ژمارەی (١٢)٢٩٢، لە سەرچاوەیەک کە لەوانەیە باوەڕپێکراو بێت، ڕاپۆرتێک هاتووە "حەمەی عەبدوڵڕەحمان"یش ئەو مەزبەتەیەی مۆر کردووە کە بە باڵیۆزی ئەڵمانیا دراوە.

٣. دوای دەنگۆی بەشداریکردنی [خێڵی] پشدەر لە جوڵانەوەی ئەڵمانیا، ئێستا دەگوترێت لەوانەیە ئەڵمانیا بتوانێت کوردەکان بپارێزێت، بەڵام ئەوان دڵنیانین کە بە هۆی دووری ئەڵمانیاوە، ئایا ئەڵمانیا دەتوانێت هیچ کارێک بکات یان نا. بەهەرحاڵ، ئەگەر بە ڕاستی ئێران لە پاڵ ئەڵمانیادا بێت، لە ڕاستیدا ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی ئەڵمانیا [لە ڕووی جوگرافییەوە] لە کورد نزیک ببێتەوە. ئەوان دەڵێن پێش ئەوەی بڕیاری کۆتایی بدەن، بۆ

ماوەی مانگێکیتر چاوەڕوان دەبن تا بزانن لە ئەرزی واقیعدا چی ڕوودەدات. ڕاپۆرتێک باس لەوە دەکات کورد بیر لە ناردنی چوار ئاغا بۆ بەغدا دەکەنەوە تا لەگەڵ باڵیۆزی ئەڵمانیا قسە بکەن. دەگووترێت ئەو کەسانەی دەڕۆن بریتین لە:

قادری مستەفا ئاغا (تیرەی بەگزادە).

ئەحمەدی حاجی ئاغا (تیرەی مەحمود ئاغا).

ئەحمەدی حەمە ئاغا (تیرەی ئەحمەد ئاغا).

لەوانەیە، حاجی عەباسی سەلیم ئاغا.

تـا ئەوکاتـەی بابەتەکـە ڕوون دەبێتـەوە، دەبـێ بـە وریاییـەوە مامەڵـە لەگـەڵ ئـەم ڕاپۆرتــەدا بکرێــت، چونکــە لەلایــەن حکومــەت و لایەنەکانیــترەوە پڕوپاگەنــدەی دژە-پشــدەری زۆر بڵاودەکرێتــەوە.

٤. ڕاپۆرتێکـی سـەرنج ڕاکێـش بـاس لـەوە دەکات فایـق مفـەوزی یاریـدەدەری پۆلیـس (A. C. P) (بەرپرسـی بەشـی لێکۆڵینـەوەی تاوانـکاری (C. I. D) لقـی سـلێمانی) بەردەوامـە لەســەر لێکۆڵینــەوە لەســەر هــەر کەســێک کــە ســەردانی ئەفســەری پەیوەندیــی ئاســمانی (A. L. O) و لایەنەکانیــتر دەکات. کاتێــک پرســیاری ئــەوەی لێکــرا، بۆچــی وەهــا پەرۆشــە بزانێــت [کــێ ســەرانی ئەفســەری پەیوەندیــی ئاســمانی دەکات]، لــە وەڵامـدا گوتوویەتـی شـتێکی گونجـاو نییـە، بەریتانیـا هـەر شـتێک کـە بـە نهێنـی لـە ناوچەکـەدا ڕوو بـدات، ئـاگاداری بێـت. ڕاپـۆرت هـەن گوایـە برایمـی ئەحمـەد (لایەنگـر لـە سـلێمانی) و ڕەمـزی (قائیمەقامـی چەمچەمـاڵ) هەردووکیـان لـە گروپـی ئەڵمانیـدان و هـەر دووکیـان پەیوەنـدی نزیکیـان لەگـەڵ فایقـدا هەیـە.

٥. ڕاپۆرتێــک لــە ســەرچاوەیەکی متمانەپێکــراو بــاس لــەوە دەکات کــە لــە مــاوەی سـەردانەکەی شـێخ لەتیـف بـۆ بەغـدا، ڕەئـوف و بابـا عەلـی وەهـا فریـودرا بـوون کـە بـبن بـە ئەندامـی ئـەم جوڵانەوەیـە و کار بـۆ ئەڵمانیـا بکـەن؛ هەروەهـا بـە لەتیـف گوتـرا بـوو بـۆ گەڕاندنـەوەی شـەڕەفی خێزانەکـەی، هیـچ کاتێـک هیـچ قسـەیەک لەمبـارەوە بـە کـەس نەڵێـت.

٦. ڕاپۆرتێکـی متمانەپێکـراو بـاس لـەوە دەکات، شـێخ کەریمـی ئـاودالان (Awdalan) (لـە نەخشـەدا بـە سـەدالان (Sedalan) لـە ئاڕاسـتەی (2E/NW.12c) نیشـاندراوە)، س/و شـێخ حسـامەدین (نەقشـبەندی)، ئەندامـی گروپـی ئەڵمانییـە. ڕاپۆرتێـک کـە دەگوترێـت جێگـەی متمانەپێکردنـە، بـاس لـەوە دەکات کەریـم بەگـی کـەلار (جـاف) ئەندامـی ئـەو گروپەیـە.

٧. فـەرەج عەمـارە لـە ڕێکەوتـی ٢٠ی ئایـاری ١٩٣٠، (لـە دوای جێهێشـتنی مووسـڵ) تـا ئێسـتا لـە سلێمانی ماوەتـەوە. لـە ڕێکەوتـی ٢٠ی ئایـاری ١٩٣٠، شـێخ قـادر خوانێکـی نانـی نیـوەڕۆی ئامادەکـرد و ژمارەیەکـی زۆری خەڵـک هاتبـوون. فـەرج عـمارە، عەلـی کـوردی (ئـەم کەسـە بەڕێوەبـەری پێشـووی سەنگەسـەر نییـە)، مـولازم فـواد، (زڕ بـرای مەجیـد مسـتەفا)، شـێخ محەمـەدی شـێخ سـەلام، مـولازم شـێخ مارۆفـی شـێخ غەریـب، شـێخ ساڵحی شـێخ محەمـەد و چەندیـن کەسـیتر، گشـتیان لـەم خوانـەدا ئامـادە بـوون. تـا ئێسـتا وردەکاری ئـەم بۆنەیـە لەبەردەسـت نییـە.

٨. لـە مـاوەی سـێ هەفتـەی ڕابـردوودا پۆلیسـی نهێنـی لـە هەڵەبجـە زۆر چـالاک بـووە و بـە پۆشـاکی جۆراوجـۆرەوە لـە گەشـتکردن دایـە. چەنـد ڕۆژ لەمەوبـەر، محەمـەد عەلـی، مفـەوزی یاریـدەدەری پۆلیـس (A. C. P)، سـەردانی بیـارە و تەوێڵـەی کـرد و لـە ڕێکەوتـی ٢٨ی ئایـاری ١٩٣٩ گەڕاوەتـەوە هەڵەبجـە. دەگوترێـت بەگزادەکانـی جافـی ناوچەکـە، شـێخەکانی ئەبابەیلـێ، زۆر خۆشـحاڵن بـە هاتنـی هێـزی ئاسـمانی بەریتانیـا و ئەفسـەرانی بەریتانـی بـە بۆنـەی جـەژن (whitsun) بـۆ خورمـاڵ و دەڵێـن ئـەم هاتنـە پشتڕاسـتی ئـەو دەنگۆیانـەی ئـەم دواییـە دەکاتـەوە کـە بەریتانیـا گرنگـی زۆرتـر بـە کاروبـاری عێـراق دەدات و بـۆی دەرکەوتـووە عـەرەب خائینـن و کـورد سـەلماندویانە پیـاون.

لاپەڕە ١٠ (ل ٤٢٣-٤٢٥)

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٩/٦/٨.

(SECTION I. IRAQ)

ئاسایشی ناوخۆ

بزاوتی ئەڵمانیا (German Movement)

٣٥٣. لە سەرچاوەیەکی متمانەپێکراوەوە ڕاپۆرت هاتووە، بریکارەکانی ئەڵمانیا، ئێستا لە ناو ئەفسەرە گەنجەکانی سوپای عێراق لە کەرکووک چالاکی ئەنجام دەدەن و هەوڵ دەدەن لە ڕێگەی ئاسایی پڕوپاگەندەکردن ئەو ئەفسەرانە بۆلای خۆیاندا کێش بکەن. ئەمەش ڕاستە چونکە ڕاپۆرتی هاوشێوە لەلایەن ئەفسەرەکانی کەمپی ڕاهێنانی سەرچنار، باس لەم جۆرە چالاکییە دەکات. ڕاپۆرتێک کە جێگەی متمانەپێکردنە باس لەوە دەکات ئەو کەسانەی خوارەوە بە بەردەوامی، ئێواران سەردانی سەرچنار دەکەن و هەندێك جار تا نیوەی شەو ناگەڕێنەوە. ڕاپۆرتدەرەکە باس لەوە دەکات، ئەو کەسانە دەچنە سەرچنار تا چاویان بە ئەفسەرانی سوپای عێراق بکەوێت:

عەقید عیزەتی فەتاحی خولە درانیژ (Dranyzh).

تۆفیق قەزاز.

شێخ قادر.

حەمەی عەبدوڵرەحمان ئاغا.

عیزەت بەگ (جاف).

ئیبراهیم ئەحمەد (پارێزەر لە سلێمانی، خوشکەزای ڕەمزی فەتاح، قائیمقامی چەمچەماڵ).

٢. ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ، لێکۆڵەری ئیداریی نوێ لە کەرکووک و سلێمانی، ماوەی ٢ بۆ ٣ هەفتە لە سلێمانی مایەوە و لێکۆڵینەوەی لە دامەزراوە جۆراوجۆرەکانی حکومەتدا ئەنجامدا. بێگومان چاوی بە خەڵکێکی زۆر کەوتووە.

ئاشکرایە لە کەیسی کوردێکی بەناوبانگدا، ئەحمەد بەگ بۆ ئەم کەیسە نێردرا و چای لەگەڵدا خواردووەتەوە و باسی لەوە کردەوە کە ئینگلیز هزر لە هیچ شتێک ناکاتەوە تەنیا بەرژەوەندی و قازانجی خۆی نەبێت، ئەگەر ئەوان بۆ سەدساڵیتریش لە عێراقدا بمێننەوە، کورد لە هەمان پێگەی ئێستای خۆیدا دەمێننەوە و سەرکوت دەکرێن و ستەمیان لێدەکرێت. بۆیە تەنیا ڕێگەچارە بۆ کورد بریتییە لە یەکگرتن و خودی خۆیان کارێک بۆ خۆیان ئەنجام بدەن. کاتێک پرسیارکراوە، کورد دەتوانن چ کارێک بکەن، ئەحمەد بەگ گوتوویەتی لە داهاتوودا بەردەوامی بەم گفتوگۆیە دەدات.

٣. ڕاپۆرت هاتووە حاڵیحازر ئەمینی ڕەشید ئاغا (هەمەوەند) بووە بە نوێنەر و لەوانەیە لە فتنەگێڕی ئەڵمانییەکان بێتە دەرەوە. ئاغاکانیتری هەمان خێڵ لەسەر هەڵبژاردنی ئەمینی ڕەشید ئاغا، ناڕەزایەتییان دەربڕیوە. دەگوترێت ئەوان لەلای موتەسەڕیفی کەرکووک لەسەر ئەم بابەتە شکایەتیان کردووە، موتەسەڕیف گوتوویەتی، ئەمە کاری حوسێن فەوزی (فەرماندەی گشتی) (chief of general staff) بووە، کە سەر بەخێڵی هەمەوەندە و ئەمینی ڕەشیدی بۆ سەرۆک وەزیران پێشنیاز کردووە.

٤. ئەم چوار ئاغایەی هەمەوەند لە کەرکووک سەردانی ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگیان کردووە:

یونس مەحمود خزر.

عارف کاکەوڵا.

حەمەد ئەمینی فەقێ قادر.

موشیری حەمەی سلێمان.

٥. لە سەرچاوەیەک دەگوترێت جێگەی متمانەپێکردنە ڕاپۆرت هاتووە، شێخ بابا عەلی، خاڵێکی هەیە بە ناوی مەحمودی ئەمین، لە بەشی لێکۆڵینەوەی تاوانکاری (C. I. D) مفەوزە. ئەو کەسە هەر بابەتێکی نهێنی لەسەر وڵات کە لە (C. I. D) فێر دەبێت دەداتە باباعەلی.

٦. ڕاپـۆرت هاتـووە، ئەمانـەی خـوارەوە لـە ڕێکەوتـی ٤ی حوزەیرانـی ١٩٣٩، لـە ماڵـی شـێخ قـادر کۆبوونەتـەوە:

عەقید عیزەتی فەتاحی خولە بەڕێزە.

تۆفیق قەزاز.

شێخ محەمەدی خاڵ.

کامل حەسەن.

عەلی پەرتاو (سکرتێری کونسوڵی ئێران).

هەروەها کەسێکیتر کە لە کۆنسوڵخانە کار دەکات.

٧. بیـنراوە ئـەو کەسـانەی خـوارەوە لـە ڕێکەوتـی ٣ی حوزەیرانـی ١٩٣٩، سـەردانی ماڵـی عیـزەت بەگیـان کـردووە:

شێخ قادر.

حەسەنی عەلی بەگ (بەگزادەی جاف کە لە هەڵەبجە دەژیت).

تۆفیق قەزاز.

لـەم سـەردانەدا گفتوگـۆ لەسـەر چەنـد بابەتیکـی تایبـەت کـراوە و تـا نیوەشـەو بـەردەوام بوونـە تـا ئـەو کەسـانە لـەم گروپـەدان لـە گروپەکـە جیـا نەبنـەوە.

٨. مـەلا جەلال (دوکاندارێکی سـلێمانی)، کە چەند مانگ لەمەوبـەر خەزنەداری (treasure-cheast) ئەنجوومەنـی کـورد بـوو، هەرکـەس بەپێی توانای خۆی بـڕە پارەیەکی دادەنا، لە ڕێکەوتـی ٥ی حوزەیرانـی ١٩٣٩، لەگـەڵ یەکتـا بەگ و چەند کەسـێکیتر بەرەو قەلیاسـان (Kaliasan) ڕۆیشـتوونە. لە ڕۆژی دواتر چووەتە عەبدالان (Abdalan) (لەسـەر نەخشـە بـە سـێدۆڵان (Sedolan) نیشـاندراوە کـە دەکەوێتـە هەڵکەوتـەی (2E/NW.13c) شـێخ فەتـاح، شـێخ حسـامەدینی عەبـدالان (ئـەم کەسـە لـە شـێخ حسـامەدینی نەقشـەبەندی جیـاوازە، ئـەو دوو شـێخە لـە ڕاپۆرتەکـەم بـە زنجیـرە ژمـارەی (٦)٣٢٠، بـە هەڵـە ئامـاژە بـە ناویـان دراوە) لـەوێ دەژین. پێشـتر لەلایەن سـەرچاوەیەکی باوەڕپێکـراوەوە ڕاپۆرت

هاتـووە کە شـێخ فەتـاح ئەندامی گروپـی ئەڵمانییە.

٩. ڕاپـۆرت هاتـووە ئـەو کەسـانەی خـوارەوە لـە هەڵەبجـە بـە نهێنـی پەیوەندییـان لەگـەڵ یەکـتردا هەیە:

محەمەد سەعید قەزاز (قائیمقامی هەڵەبجە).

عیزەت تەلقی (Telghi) (بەڕێوەبەری پێنجوێن، ئێستا نەماوە).

مستەفا ئەفەندی س/و حاجی برایم ئاغا (بەڕێوەبەری ئیستیهلاک).

میرزا مەعریف [ئەم ناوە بە جوانی ناخوێندرێتەوە] (فەرمانبەری داهات).

ئەحمـەدی عەزیـز ئاغـا (فەرمانبـەری ژمێریـار لـە سـلێمانی، ئـەم کەسـە بـە بەردەوامـی و بەنهێنـی سـەردانی هەڵەبجـە دەکات).

١٠. ڕاپۆرتێـک بـاس لـەوە دەکات، ئێرانییـەکان کـورد بـۆ چوونـە نـاو جوڵانـەوەی ئەڵمانـی هـان دەدەن، چونکـە ئێرانییـەکان لەوە دەترسـێن ڕۆژێک لـە ڕۆژان، بەریتانییەکان هانی کوردەکانـی ئێـران بـدەن لە [دژی حکومەتـی] ئێران ڕاپەڕن. بۆیە هـەوڵ دەدەن نەهێڵن بەریتانییـەکان چـاو لـە کـورد ببـڕن و بـۆ بەرژەوەنـدی خۆیـان بەکاریـان بهێنـن، چونکـە بـەو شـێوەیە عەرەبـەکان دەتوانـن مامەڵـە لەگـەڵ کوردەکانـی خۆیـان بکەن هـەر وەک چـۆن ئێرانییـەکان دەتوانـن مامەڵـە لەگـەڵ کوردەکانی خۆیـان بکەن.

١١. دکتۆر عەبدوڵا بارسۆم (Barsoom)، سەرۆکی پزیشکانی کەرکووک، بۆ بەغدا گوازراوەتەوە و سەلیم خەیات (مەسیحییەکی مووسڵاوی) لە پۆستەکەی ئەو لە کەرکووک دامەزراوە. سەلیم خەیات لە ئەڵمانیا خوێندویەتی و مەشق و ڕاهێنانی بینیوە و لە سەردەمی شەڕدا لە ئەڵمانیا پزیشکی سەر بە شارەوانی بوو. دەگۆترێت ئەو لە ڕوخسار و ڕەفتاردا بە ئەڵمانییەکان دەچێت و ئینگلیزییەکی باشیش قسە دەکات.

١٢. حەمـەی عەبدوڵرەحـمان ئاغـا لـە مـاوەی سـەردانەکەی بـۆ بەغـدا، چـل ڕۆژ لـە دوای مردنـی مەلیـک غـازی، بـۆ چەندیـن جـار ئەحمـەد بەگـی تۆفیـق بەگـی بینیـووە. لـە ڕابـردوودا ئـەوان زۆر بـە کەمـی لەگـەڵ یەکـتر قسـەیان دەکـرد.

لاپەڕە ١٦ (ل٤٢٦)

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٩/٦/٣٠.

تێبینی: پێشنیازێک بۆ لەبەرچاوگرتن دەخرێتەڕوو بۆ چۆنیەتی بە جدی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم "گروپە ئەڵمانییە" ئەوەیە ٥٪ی کەسانێک دەستنیشان بکرێت بۆ دژایەتیکردنی ئەو کەسانەی [کە لە گروپی ئەڵمانیدان] و بتوانن چالاکییە خراپکارانەکانیان بسەلمێنرێت، بۆ نموونە [دیارکردنی ئەوکەسانەی] واژوویان لەسەر ئەو مەزبەتەیە کردووە کە خراوەتە بەردەم باڵیۆزی ئەڵمانیا و دوای ئەوە بە پێی یاسای شەڕ، بە تاوانبار هەژمارکران، گورزیان لێبدرێت، هەنگاوی گورز وەشاندنیش دەبێ پێش ئاگادار بوونی خەڵک لە بابەتەکە بهاوێژرێت؛ بەم جۆرەش هیچ دەرفەتێک بۆ ئازادکردنیان نارەخسێت.

٦. ڕاپۆرتێک کە دەکرێت ڕاست بێت، باس لەوە دەکات لە ڕێکەوتی ٢٦ی حوزەیرانی ١٩٣٩، ماڵی شێخ قادر سیامەنسور، لەلایەن پۆلیسی تاوق (Tawq)وە پشکێنراوە و دەست بەسەر چوار پارچە چەکی بێ مۆڵەت و ٢٠٠ پارچە تەقەمەنی گیراوە و بە خاوەندارێتی ئەو چەکانە تۆمەتبار کراوە.

٧. ڕاپۆرتێک باس لەوە دەکات نوێنەران، دارا بەگ (داودە) و شێخ فایەق (تاڵەبانی)، لە کۆتایی مانگی حوزەیران لە کەرکووک بوونە و ڕۆژانە سەردانی ئەندامانی "پارتی ئەڵمانیا" دەکەن.

٨. ڕاپۆرتێکی دی باس لەوە دەکات کۆمەڵێک لە شێخەکانی سەرگەڵو (پێشتر لەسەر چالاکییەکانی "حەقە" باس لەو شێخانە کرابوو)، لەم دواییانەدا لە کەرکووک سەردانی سەید (Seyid) ئەحمەدی خانەقیان کردووە. دەگۆترێت ئەوان بەنیازن بچنە پاڵ پارتی ئەڵمانی و لەم بارەو داوای ئامۆژگارییان لە سەید ئەحمەد کردووە. دەگوترێت سەید ئامۆژگاری ئەو کەسانەی کردووە لەم کارە دوور بکەونەوە. بەهەر حاڵ، لە ڕاپۆرتەکەم بە زنجیرە ژمارەی (٣)٢٩٢، ئاماژە بەوە دراوە دەگۆترێت کوڕەکەی سەید ئەحمەدی خانەقا ئەندامی ئەم پارتەیە.

لاپەڕە ٧ (ل ٤٢٧-٤٢٨)

ڕاپۆرتی هەواڵگریی بۆ کۆتایی هەفتە، ١٩٣٩/٧/٧.

(SECTION I. IRAQ)

ئاسایشی ناوخۆ

جوڵانەوەی ئەڵمانیا (German Movement)

١. ڕاپۆرتێک کە دەکرێت جێگەی متمانە بێت باس لەوە دەکات، لە ئێستادا ئەنجوومەنێک بوونی هەیە کە پێی دەڵێن "حزبی-ئەلنازی"، ئەندامانی بریتین لە ٤٠- تا ٥٠ ئەفسەری سوپا، فەرمانبەری جۆراوجۆر و ئەو کەسانەی پێشتر ئاماژە بە ناویان دراوە ئەندامی جوڵانەوەی ئەڵمانین. دەگوترێت تۆفیق قەزاز لە سلێمانی بریکاری ئەڵمانییەکانە. پێشتر ڕاپۆرت درابوو کە شێخ مەحمود لەگەڵ کوڕەکانی واتە بابا عەلی و ڕەئوف، بە هۆی چووەنە پاڵ ئەم حزبە، دەمەقاڵێیێکی هەبووە، دواجار شێخ مەحمود کوڕەکانی لە ماڵ دەرکردووە.

٢. باڵیۆزی ئێران سەردانی سلێمانی کردووە (بڕوانە ڕاپۆرتی زنجیرە ژمارەی (٢)(٣٧١). لە ئێوارەیەک تۆفیق قەزاز و شێخ قادر بانگێشتی کونسوڵگەری ئێران کراون و ٢ بۆ ٣ کاتژمێر لەوی ماونەتەوە.

٣. ئاماژە بە پەرەگرافی ٤٠ی ڕاپۆرتی سەرەوە، تایبەتە بە کۆبوونەوەکەی ماڵی تۆفیق قەزاز و پلانی مۆڵەتدان بە کۆمپانیای ئیتاڵیا.

٤. عوسمان فایەق، لێکۆڵەری تاپۆ لە بەغدا و برای مەجیدی مستەفا، موتەسەڕیفی عەمارە، لە حاڵی حازر لە سلێمانییە. دەگوترێت مەبەستی لە هاتن بۆ سلێمانی پەیوەندی بە کێشەی زەوی و زار لە گوندی [ناوی گوندەکە ناخوێندرێتەوە] هەیە کە دەکەوێتە هەڵکەوتەی جوگرافیایی (2E/SE.123a). خودی ئەو لەگەڵ شێخ لەتیف لەم گوندە پشکیان لە زەوی و زاردا هەیە. حەمەی [ناوەکە ناخوێندرێتەوە] لە گوندی بەردەشین. لە سلێمانی و لە ماڵی

فــواد عــارف دەمێنێتــەوە، دەگوترێــت ئــەو هاتــووە عوســمان فایــەق ببینێــت.

٥. لـەم دوایيانـەدا گروپێـک لـە ئەفسـەرانی سـوپا و فەرمانبـەران لـە کارەکانیـان لادراون، چونکـە (وەک دەگوترێـت) ئـەوان سـەر بـە حزبـی بەکـر سـدقین. مـولازم فـواد عـارف یەکێـک لـەو کەسـانەیە. هەروەهـا عەقیـد عیزەتـی فەتاحـی خولـە بەڕێـزە کاتێـک لــە ســلێمانی بــوو، یەکێــک لــەم کەســانە بــووە. عیــزەت لــەلای موتەســەڕیفەوە ناڕەزایەتــی دەربڕیــوە کــە لەلایــەن پۆلیســەوە چاودێــری دەکرێــت. عەلــی غالــب بــە تەواوەتــی نکۆڵــی لــەم کارە کــردووە. بەهەرحــاڵ، لەلایــەن فایەقــەوە بــە نهێنــی عیــزەت ئاگادارکراوەتــەوە کــە عەلــی غالــب چاودێــری دەکات.

٦. ئەحمـەد تەقـی، کاتبـی عەباسـی مەحمـود ئاغـا (پشـدەر)، لـەم دوایيانـەدا پرسـیاری لـە هاوڕێیـەک کـردووە کـە چ لەبـارەی پارتـی ئەڵمانـی دەزانێـت و پرسـیاری کـردووە وادیــارە ئێــران هاوپەیمانــی ئــەم پارتەیــە. هەروەهــا گوتوویەتــی لــەم دوایيانــەدا دووجــار عەلــی ئەسـغەرخان (ئەفســەری سیاســی خێڵــەکان لــە سەردەشــت) داوای لــە ئەحمــەد تەقــی کــردووە لــە سەردەشــت ســەردانی بــکات، بــەڵام ئەحمــەد تەقـی داوای لێبوردنـی کـردووە کـە ناتوانێـت سـەردانی بـکات و گوتوویەتـی ئەگـەر ئێـران بـە ڕاسـتی یارمەتـی کـورد دەدات، چـۆن ئێـران ٨٠٠٠ سـەرۆک خێڵـی کـوردی لەســەر خاکــی کوردســتان بــۆ تــاران و شــوێنەکانیتر گواســتووەتەوە.

پەڕی ١ (sheet 1)

پەڕی تێبینییەکان (MINUTE SHEET)

ژێدەر (s.10801/43)

١. ١٩٣٦/٨/١٢

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی (A. L. O) لە بەغدا بە زنجیرە ژمارەی (533 d/d 11/8.)، چالاکی دژی حکومەت لەلایەن کوردەکان لە کەرکووک . (Encl. 1. A.).

٢. ١٩٣٦/٨/٢٥

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە سلێمانی بە زنجیرە ژمارەی(187 d/d 23/8.) ، چالاکی سەردانی وەزیرەکانی گەیاندن و ناوخۆ بۆ سلێمانی و ئەو داوکارییانەی خرایە بەردەمیان. (Encl. 2. A.).

٣. ١٩٣٦/٨/٢٦

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (328 d/d 22/8)، دوورخستنەوەی سەرنووسەری "ڕۆناکی" و ڕاگرتنی ئەم ڕۆژنامەیە. (Encl. ٣. A.).

٤. ١٩٣٦/٩/٢١

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (377 d/d 16/9)، بارودۆخی قەزای زاخۆ. (Encl. 4. A.).

٥. ١٩٣٦/١١/١٦

ڕاپۆرتی سەرۆکی فڕۆکەوانی هێبێرت (Squadron Leader Hebbert)، لەبارەی پەرچەکردارەکانی کورد و ئاشوورییەکان بەرانبەر کودەتاکەی ٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٦. (Encl. 5. A.).

٦. ١٩٣٦/١١/١٧

ئاماژە بە نووسراوی (Encl. 5. A.) لەبارەی تاقیکردنەوەی تیۆری (بیرۆکەی) زنجیرە ڕووداوەکان، هەرچەندە سەختە ئەم بیرۆکەیە پەسەند بکرێت.

٧. ١٩٣٦/١١/٢٨

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە سلێمانی بە زنجیرە ژمارەی (234 d/d 9.11.36)، لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. ٧. A.).

٨. ١٩٣٦/١٢/٢

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (432 d/d 12.11.36)، لەبارەی بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. 8. A.).

١٩٣٦/١٢/٢

یاداشتی (D. O) بۆ ئەفسەری پەیوەندیی ئاسمانی لە مووسڵ کە کۆپیەکی لە (Encl. 5. A.). بۆ ناردووە.

١٩٣٦/١٢/٢. (Encl. 7. A.).

ڕاپۆرتی ئەفسەریی پەیوەندی هەوایی بە زنجیرە ژمارەی (432 d/d 9.11.36) لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. 8. A.).

٩. ١٩٣٦/١٢/٢

ڕاپۆرتی ئەفسەریی پەیوەندی هەوایی بە زنجیرە ژمارەی (432 d/d 12.11.36) لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. 9. A.).

١٠. ١٩٣٦/١٢/٢

یاداشتێک لەلایەن ئەفسەری پەیوەندی هەوایی لە مووسڵ لە وەڵامی (Encl. 7. A.). (Encl. 16. A.).

١١. (S. A. S. O)

"ئاماژە بە یاداشتەکەی بە ژمارە ٦، تکایە (Encl. 9. A) بخوێنەوە کە لەلایەن ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵەوە هاتووە و نوێترین ڕاپۆرتە لەسەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد. حاڵیحازر ئەم بزوتنەوەیە بە مەترسی هەژمار ناکەم، بەڵام پێشنیاز دەکەم لە نزیکەوە چاودێری بکرێت، بۆیە ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵ و

سلێمانیم ئاگادار کردووە کە زۆر بە وردی جاودێری ئەم بزوتنەوەیە بکەن.

٢. گرنگترین سەرکردەکانی [ئەم بزوتنەوەیە] بریتین لە:

ا بەکر سدقی، سەرۆکی گشتی ئەرکانی سوپای عێراق.

ب عومەر نازمی یاخود نزمی (Nazhmi) موتەسەڕیفی مووسڵ.

ج ئەحمەد تۆفیق، موتەسەڕیفی هەولێر.

ا عەلی کەمال، ئەندام پەرلەمانی پێشووی سلێمانی (١٩٣٦).

(Wing Commander "i)

١٢. ١٩٣٦/١٢/٣

بڕوانە (Encl. 7. A) و (S. A. S. O). ١٩٣٦/١٢/١٤.

١٣. ١٩٣٦/١٢/١٧

یاداشتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵ کە هەمموارکردنەوەیەکی بۆ (Encl. 9. A.) ناردووە. (Encl. 13. A).

١٤. ٦/١٧/

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (dd 153/37) ١٩٣٧/٦/١٤ کە پەیوەندی بە کارەکانی هاوسەری بەکر سدقیەوە هەیە. ئامادەکاری بۆ یەکگرتنی کورد کاتێک بەکر سدقی داوای کرد. (Encl. 14. A.).

١٥. ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (154/37 dd) ١٩٣٧/٦/١٥، تایبەتە بە ترسی ناسیۆنالیستە عەرەبەکان لە پەرەسەندنی دەستڕۆیی لایەنی کوردی لە حکومەتی عێراقدا. (Encl. 15. A).

١٦. ١٩٣٧/١٠/٢٠

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی لە ڕێکەوتی ١٩٣٧/١٠/١٤، تایبەتە بە بوژانەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی. (Encl. 16. A.).

١٧. ١٩٣٧/١٢/١

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە مووســڵ بــە ژمــارەی (271 dd) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٧/١١/٢٦، کاروبــاری بزوتنــەوەی ناسیۆنالیســتی کــورد. (Encl. 17. A.).

١٨. ١٩٣٧/١٢/٢

تکایــە بڕوانــە ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە مووســڵ .(Encl. 17. A.) .(Encl. 18. A.)

١٩. ١٩٣٧/١٢/٢٠

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە سلێمانی بــە زنجیــرە ژمــارەی (161 d/d) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٧/١٢/٩، پەیوەســتە بــە دەســتگیرکردنی چەنــد کەســێك بــە بیانــوی بڵاوکردنــەوەی پڕوپاگەنــدە. (Encl. 19. A.).

٢٠. ١٩٣٨/١/١٢

ڕاپۆرتی ئەفسـەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسـڵ بە زنجیـرە ژمـارەی (300/37 d/d) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٧/١٢/٢٢، پڕوپاگەنـدەی ناسیۆنالیسـتی کـوردی لـە نـاو کوردەکانـدا بڵاودەبێتەوە. ئەفسـەرانی کوردی سـوپای عێراق بۆ باشـوور گوازراونەتەوە. (Encl. 20. A.).

٢١. ١٩٣٨/٣/٥

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی بــە زنجیــرە ژمــارەی (29 d/d) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٢/٢٣، کــە وەرگێڕانــی ناملیکــەی ناسیۆنالیســتە [کوردەکانــی] بەرزکردووتــەوە. (Encl.21.A.).

٢٢. لەوانەیــە بەڕێــزت پێتخــۆش بێــت ڕاپۆرتــی (Encl. 21. A.) بخوێنیتــەوە کــە پەیوەســتە بــە بارودۆخــی ســلێمانی.

٢٣. ١٩٣٨/٣/٣١

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە مووســڵ بــە زنجیــرە ژمــارەی (68 d/d) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٣/٣٠، هەمــزە کوریانکــی ئــازاد کــرا کــە ناسیۆنالیســتییە کار بــۆ ناسیۆنالیســتی کــوردی دەکات. (Encl. 23. A.).

٢٤. ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـە زنجیـرە ژمـارەی (47 d/d) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٨/٣/٢٥. لـە ڕێگـەی بڵاوکردنـەوەی چـەک، نائارامـی لـە ناوچـەی ناوەڕاسـتی فوڕاتـدا بـڵاو دەکرێتـەوە. نـوری [سـەعید] گەشـتێکی بـۆ ناوچـە کوردییـەکان دەسـتپێکردووە. ئەگـەر کـورد یارمەتـی نـوری بـدەن تـا دەگاتـە دەسـەڵات، ئـەوا دواکاریـی کـورد لەبەرچاودەگـرێ. (Encl. 24. A.).

٢٥. ١٩٣٨/٤/١

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـە زنجیـرە ژمـارەی (49 d/d) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٨/٣/٢٦، شـێخ جـەلال چـاوی بـە ڕاوێـژکاری وەزارەتـی ناوخـۆ کەوتـووە، ڕاوێـژکار تەنیـا هاوخەمـی خـۆی دەربڕیـوە. (Encl. 25. A.).

٢٦. ١٩٣٨/٤/١

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی بە زنجیرە ژمارەی (53 d/d)، لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٣/٣١، دوو ئەفسەر لە بەتالیۆنی ٥/٢ دەست بەسەرکراون بە تۆمەتی پڕوپاگەندە بڵاوکردنەوە. پۆلیس چاودێری کوردە ناسیۆنالیستەکان دەکات. (Encl. 26. A.).

٢٧. ١٩٣٨/٤/١

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـە زنجیـرە ژمـارەی (56 d/d)، لە ڕێکەوتـی ١٩٣٨/٣/٣١، شـێخ جـەلال و شـێخ لەتیـف بـەدوای پشـتگیریی لـە نـاو خێڵـەکان پشـدەردا دەگەڕێـن- داوای یارمەتـی بەریتانیـا دەکرێـت. (Encl. 27. A.).

٢٨. Wing Commander I

تکایـە بڕوانـە پەرەگرافـی ٤ی نـووسراوی (Encl. 26. A.) و (Encl. 27. A.). مـن لـە ڕاپۆرتـی مانگانـەدا ئامـاژەم بـە ناوەڕۆکـی نـووسراوی (Encl. 27. A.) نەکـردووە، بـەڵام پێموایـە پێتـان خـۆش بێـت ئـەو نـووسراوە ببینـن تـا لـە ڕووداوەکان ئـاگادار بـن.

Squardon Leader I. ٢ ١٩٣٨/٤/٢

٢٩. ١٩٣٨/٤/١٩

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـە زنجیـرە ژمـارەی (57 d/d)،

لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٤/٤. ئامــاژە بــە نــووسراوی (Encl. 27. A.). (Encl. 29. A.).

٣٠. ١٩٣٨/٤/١٩

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (84 d/d)، لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٤/١٣، ئەنجوومەنی سیبەر (shodoww society) دامەزراوە. (Encl. 30. A.).

٣١. ١٩٣٨/٤/٢٠ Wing Commander I

تکایــە بڕوانــە نــووسراوی (Encl. 30. A.). کــە داوای زانیــاری لەبــارەی بزوتنــەوەی ناسیۆنالیســتی کــورد دەکات.

٣٢. ١٩٣٨/٥/٢

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی بــە زنجیــرە ژمــارەی (64 d/d)، لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٤/٢٠، پۆلیســی نهێنــی بڵاوکراوەتــەوە. شــێخ قــادر سیامەنســور دەســتگیرکراوە و تاوانبــار نــاسراوە. ئەفســەرانی پۆلیــس بەهــۆی خەمســاردییەوە دەســتگیکراون. نائارامــی لــە کوردســتان دەســتی پێکــردووە. سیاســەتمەدارانی بەغــدا لــە بزوتنــەوەی ناسیۆنالیســتی کــورددا بەشــدارن. (Encl. 32. A.).

٣٣. Wing Commander I

تکایە بڕوانە پەرەگرافی ٤ و ٥، لە نووسراوی (Encl. 32. A.).

٣٤. ١٩٣٨/٥/٩

یاداشــتی (O. D) لەلایــەن ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی لەبــارەی بزوتنــەوەی ناســیۆنالیزمی کــورد. (Encl. 34. A.).

٣٥. ١٣٩٨/٥/٩

یاداشــتی (O. D) لەلایــەن ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی لەبــارەی (Encl. 34. A.). (Encl. 35. A.).

٣٦. Wing Commander I

ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی لەبــارەی بارودۆخــی ئێســتای [کوردســتان] و دووبــارە زیندووبوونــەوەی بزوتنــەوەی ناسیۆنالیســتی کــورد. بارودۆخەکــە

بــە کورتــی بــەم شــێوەیەی خوارەوەیــە:

یەکـەم: باڵـی بەغـدا هـەوڵ دەدات، کابینـەی ئێسـتا بڕوخێنێـت. ئـەم باڵـە باڵێکـی سیاسـییە و دژی باڵــی ناسیۆنالیســتییە.

دووەم: شـێخەکانی سـلێمانی هەوڵـی گەڕانـەوەی شـێخ مەحمـود دەدەن. ئـەم [باڵـە] زۆرتــر باڵێکــی ناسیۆنالیســتییە تــا سیاســی، ئــەوان هیــوادارن هــاوکاری باڵــی بەغــدا دەســتەبەر بکـەن تـا بـەم جـۆرە ئامانجەکانیـان بێننـە دی.

سـێیەم: "زانسـتی" یاخـود" بزوتنـەوەی گەنجانـی کـورد"، لـە سەرتاسـەری کوردسـتاندا لقیـان هەیـە. ئـەم باڵـە بـە تەواوەتـی باڵێکـی ناسیۆنالیسـتییە و لـە پێنـاو کوردسـتان و ئیدارەیەکـی کـوردی و پـەروەردە و خوێندنـی باشـتر، هـەوڵ دەدات.

٣. لـەم باسـەی سـەرەوەدا دەردەکـەوێ کـە هاوبەندییەکـی کـەم لـە نێـوان ئـەم سـێ باڵــەدا هەیــە و هێزێکــی هانــدەری زۆری لــە پشــتەوە نییــە و زۆرتــر بیرۆکەیەکــی ئیدیالییــە تــا پراکتیکــی.

Squadron Leader "I" 2

٣٧. یاداشــتەکەتان بــە ژمــارە ٣٦ و نــووسراوی (Encl. 34. A.). بــە بــڕوای مــن ترسـێکی زۆر لــە ڕاپۆرتەکانــی ئەفســەری پەیوەنــدی هەواییــدا دەبینرێــت، بــە بــڕوای مــن ئــەو بزوتنەوەیــەی بــە بزوتنــەوەی ناسیۆنالیســتی کــوردی هەژمــار دەکرێــت هێنــدە ترســناک نییــە کــە ئێمــە تووشــی بێخــەوی بــکات [واتــە لێــی بترسـێین]. ئەگــەر ئەفســەری پەیوەنــدی هەوایــی لــە ســلێمانی بــە قســەی مــن بــکات. دەتوانێــت خوێندنەوەیەکــی ئەکادیمیانــەی لەســەر ئــەم بابەتــە لــێ بکەوێتــەوە. ئێمــە دەتوانــن دواتــر لەســەر ئــەم پرســە گفتوگــۆ بکەیــن.

Wing Commander I ١٩٣٨/٥/١١

٣٨. ١٩٣٨/٥/١٦

یاداشـتی (O. D) لەلایـەن ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی لەبـارەی بزوتنـەوەی ناسـیۆنالیزمی کورد، تا ئێسـتا زانیاری زیاتر لەبەر دەسـت نییـە. (Encl. 38. A.).

٣٩. ١٩٣٨/٥/١٦

کورتەیــەک لــە ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی. ڕاپۆرتــی "I" لەلایــەن (w/e) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٥/٥ لەبــارەی بزوتنــەوەی ناســیۆنالیزمی کــورد. کۆبوونــەوەی شــێخ لەتیــف لــە ســلێمانی. (Encl. 39. A.).

٤٠. ١٩٣٨/٥/١٩

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٥/١٢، شێخ جەلال و کەسانی دی هەوڵی هەڵگیرساندنی شۆڕش دەدەن. ئەمەش بە مانای ڕووخاندنی حکومەتی ئێستای عێراق دێت. مستر چاپمەن (Mr. Chapman) لەگەڵ بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کورد هاوسۆزە. (Encl. 40. A.).

٤١. ١٩٣٨/٥/٢٠

یاداشــتی (D. O) بــۆ ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی، لەبــارەی دامەزراندنــی [حزبــی تۆلەســەندنەوە" لەلایــەن حیکمــەت ســلێمانەوە. (Encl. 41. A.).

٤٢. ١٩٣٨/٥/٣١

کورتەیــەک لــە ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی. ڕاپۆرتــی "I" بــۆ (w/e) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٥/٢٥ لەبــارەی دواییــن زانیارییــەکان لەســەر بزوتنــەوەی ناسیۆنالیزمی کورد. پاشکۆکە باس لە گەشەسەندنی ناسیۆنالیزمی کوردی لە ناوچەی کەرکــووک دەکات. (Encl. 42. A.).

٤٣. ١٩٣٨/٦/٧

یاداشــتی (D. O) بــۆ ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی، لەبــارەی دامەزراندنــی "حزبــی تۆڵەســەندنەوە". (Encl.43.A.).

٤٤. ١٩٣٨/٦/٨

کورتەیــەک لــە ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە ســلێمانی. ڕاپۆرتــی "I" بــۆ (w/e) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٨/٥/٣٠ لەبــارەی بڵاوبوونــەوەی بزوتنــەوەی [ناســیۆنالیزمی] کــورد لــە نــاو ســوپادا. (Encl. 44. A.).

٤٥. ١٩٣٨/٦/١٥

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٦/٦، پۆلیسێک پەرتوکێک دەنووسێ. (Encl. 45. A.).

٤٦. ١٩٣٨/٦/٢١

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٦/١٦، (١٤١)، شێخ عیسا بۆ مووسڵ گوازرایەوە. (Encl. 46. A.).

٤٧. ١٩٣٨/٧/١

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٦/٢٦ (١٥٩)- کوردەکانی لەیلان هەڕەشەی ئەوە دەکەن لەڕێگەی بەکارهێنانی چەک سەربەخۆیی بەدەستدێنن. فیتنەگێڕە گومانلێکراوەکان دەستگیر کراون. (Encl. 47. A.).

٤٨. Wing Commander I

نووسراوی (A .47)، ڕاپۆرتێکە لەسەر:

١. ڕووداوێک پەیوەندی بە بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کوردەوە هەیە. لەیلان دەکەوێتە ١٣ میلی باشووری ڕۆژهەڵاتی کەرکووک، هەروەها باس لەوە دەکرێت شێخ نەجیب حەزی لە هەر جۆرە بزوتنەوەیەکی کوردە.

٢. دارا بەگ سەرۆک خێڵی داودەیە، لەوانەیە لە سەرتاسەری باشووری کوردستاندا دەوڵەمەندترین سەرۆک خێڵ بێت. دارا بەگ زۆر دژە تورکە، ئەویش بەهۆی خراپ مامەڵەکردنی تورک لەگەڵ هاوسەری سێیەمیدا. هەروەها لە ماوەی یاخیبوونەکەی ساڵی ١٩٢٠ وەفاداری [حکومەتی عێراق] ماوەتەوە. لە ساڵی ١٩٢٣دا، لە سەرتاسەری لیوای کەرکووک دارا بەگ متمانەپێکراوترین سەرۆک خێڵ بوو و لە هەستانەوەی شێخ مەحموددا بەشدار نەبوو.

٣. سەرۆکی فڕۆکەوانی، جانسۆن، تا ئێستا هیچ زانیارییەکی لەمبارەوە بەدەست نەگەیشتووە تا ئەم ڕاپۆرتە پشتڕاست بکاتەوە سەرۆکی فرۆکەوانی (Squardon Leader "1", 2)

٤٩. ١٩٣٨/٧/٢٨

ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندی هەوایی لە مووسڵ بە زنجیرە ژمارەی (142 d/d) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٧/٢١. یاداشتنامەی [دەستەی پەیوەندیی] هەوایی هەولێر لەبارەی تێڕوانینی لەسەر ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. 49. A.).

٥٠. ١٩٣٨/٩/٢٩

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندی هەوایی لە سلێمانی لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/٩/٢٣. سەرکوتکردنی بزوتنەوەی کورد لە کەرکووک. (Encl. 50. A.).

٥١. Wing Commander I

تکایە بڕوانە نووسراوی (Encl. 50. A.) کە بە ئاگادارکردنەوەی کۆمەڵێک سەرۆک خێڵ پەیوەستە دەست لە چالاکی ناسیۆنالیستی هەڵگرن. ئەو کەسانەی بە ڕەنگی سوور نووسراون، پەیوەندیان بە بزوتنەوەی [ناسیۆنالسیتی کوردەوە] هەیە.

٢. بۆ زانیاری زۆرتر، ناوی تەواوی ئەو کەسانەی دەگوترێت مەیلی ناسیۆنالیستی بەهێزیان هەیە لە نووسراوی (Encl. 50. A.) ئاماژە بە ناوەکەیان کراوە.

(Squardon Leader "1", 2) ١٩٣٨/١٠/١

٥٢. ١٩٣٨/١٠/١

لیستی ناوی سەرۆک خێڵەکانی کورد کە دەگوترێت هەستی ناسیۆنالیستی کوردییان هەیە. (Encl. 52. A.).

٥٣. ١٩٣٨/١٠/١٠

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/١٠/٢ لەبارەی لاوزبوونی بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد. (Encl. 53. A.).

٥٤. ١٩٣٨/١١/٢٥

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی "I" بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/١١/١٥ (٤٦١) بۆ مردنی مستەفا کەمال [ئاتاتورک] لەلایەن گەنجانی سلێمانییەوە ئاهەنگ گێڕدرا. عەلی کەمال لەگەڵ نوێنەرەکانی پشدەر ڕاوێژی کردووە. (Encl. 54. A.).

٥٥. ١٩٣٩/١/١١

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی ”I“ بـۆ (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٨/١٢/٣٠ (٥٦٠)، دەنگـۆی گواسـتنەوەی ناسـیۆنالیزمی کـورد بـۆ باشـووری [عێـراق]. (Encl. 55. A.).

٥٦. ١٩٣٩/١/١١

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی. ڕاپۆرتی ”I“ بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٨/١٢/٣٠ (٥٦٠)، شێخ عیسا گەڕاوەتەوە کەرکووک . (Encl. 56. A.).

٥٧. ١٩٣٩/٢/١٤

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی ”I“ بـۆ (f/n/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/١/٢٦ (٥٦٠)، سـەرکوتکردنی ئیداریـی بووەتـە هـۆی یەکێتـی نـاو کـورد. (Encl. 57. A.).

٥٨. ١٩٣٩/٢/١٤

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی مانگـی حوزەیرانـی ١٩٣٩ (٥٦) واژووکردنـی یەکێتـی نـاو کـورد. (Encl. 58. A.).

٥٩. ١٩٣٩/٢/١٤

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی ”I“ بـۆ (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٢/٤ (٧٤)، هاوپەیمانێتـی [خێڵـی] پشـدەر لەگـەڵ [خێڵـی] تاڵەبانـی. (Encl. 59. A.).

٦٠. ١٩٣٩/٣/١٦

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی ”I“ بـۆ (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٣/٩ (١٣٣)، هەوڵـدان بـۆ زیندووکردنـەوەی بزوتنـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد. داوای یارمەتـی لـە خێڵـی پشـدەر دەکرێـت. (Encl. 60. A.).

٦١. ٦١... ١٩٣٩/٣/٢٢

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی. ڕاپۆرتـی ”I“ بـۆ

(w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٣/١١ (١٦٤)، ڕێگرەکان پێشنیازی هاوکاری بە خێڵی پشدەر دەدەن. (Encl. 61. A.).

٦٢. ١٩٣٩/٤/١١

(W/Cdr.""I"")

لە نووسراوی (Encl. 62. A.) خەسڵەتە گشتییەکانی کێشەی کوردم و ئەو بەرپەرچانەی کە رووبەرووی حکومەتی عێراق دەبنەوە، ئاماژەم پێداوە.

٢. ئەم نووسراوە بۆ ئەو کەسانە بە سوودە کە هیچ ئاشنایی کوردستان نین.

٦٣. I. ٢

نووسراوەکەتانم (Encl. 62. A.) بە تامەزرۆییەوە خوێندەوە و کۆمەڵێک ئاستەنگ بەرانبەر کێشە دەستنیشانکراوەکەدا بوونی هەیە.

١. ئەم نووسراوە بەرز ناکەمەوە، چونکە لەو بڕوایەدام بیرۆکەی بەڕێزت هەڵەیە. لە سەردەمی ئیمپراتۆری عوسمانیدا، تورک پێگەی خۆیان لە ناوچەکانی دووره دەستی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی لەسەر بنەمای دابەشکردن بە پێی پەرتکە و زاڵ بە (divide et impera) بەڕێوە دەبرد. حکومەتی بەریتانیا هەم لەسەردەمی ئینتیداب و هەمیش لە دوای ئینتیداب سیاسەتێکی تەواو پێچەوانەی سیاسەتەکەی تورکەکانی پەیڕەو کرد. ئێمە هەوڵماندا تا ڕادەیەک دادپەروەرانە گشت نەژاد و ئایینە جیاوازەکان کۆ بکەینەوە، لەم میانەیەدا کورد یەکێک لەم [نەژاد و ئایینە جۆراوجۆر] و دواکەوتووانە بوو.

٢. بیرۆکەی سەربەخۆیی کوردستان لە سەردەمی سوانی (Soane)دا، بە خێرایی لەناوچوو. ئێمە خوازیاربووین بەربەستێکی بەهێز لە نێوان عێراق و ئەگەری مەترسیی چوونە ناوەوەی ڕووسیا بۆ ئێران دروست بکەین. لەو سەردەمەدا تورکیا ڕەگەزێکی نەناسراو بوو، تا ئێستاش لەگەڵ ئێمەدا لە دۆخی شەڕدایە. تەنانەت خوێنگەرمترین لایەنگری ناسیۆنالیستی کورد، لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا هاوڕا بوو کە پێش و دوای یاخیبوونەکەی ساڵی ١٩٢٠ کورد نەبوونەتەوە

بەیــەك. کاتێــک بــۆ یەکەمجــار لــە عێراقــدا هەســتی ناسیۆنالیســتی ســەریهەڵداو مەلیــک فەیســەڵ گەیشــتە دەســەڵات، مەلیــک فەیســەڵ گەیشــتە ئــەو ئەنجامــەی ئەگــەر بخوازرێــت عێــراق بمێنێتــەوە، پێویســتە کــورد بخرێنــە پــاڵ ئــەم دەوڵەتــە.

٣. نامەوێــت بڵێــم ناســیۆنالیزمی کــوردی بەرفــراوان نابێــت، لــە ڕاســتیدا بــەرۆژ بوونــی (to-day) شــتەکان لەوانەیــە ئــەم [بزوتنەوەیــە] ببێتــە فاکتەرێکــی کارا لــە کاروبــاری وڵاتــدا، بــەڵام لەلایەکیــترەوە ئــەم بزوتنەوەیــە لــە هیــچ شــوێنێکی سیاســەتی ئێســتای ئێمــەدا بەرانبــەر عێــراق، فەڵەســتین یاخــود هیــچ ولاتێکیــتری عەرەبــی لــە ڕۆژهەڵاتــی ناوەڕاســتدا ناگونجێــت. ئێمــە سپۆنســەری بیرۆکــەی پان-عەرەبیســت دەکەیــن و تــا ئاســتێکی زۆر پشــتمان بــە دۆســتایەتی عــەرەب بەســتووە (لەوانەیــە ئەمــەش عاقڵانــە نەبێــت)، ئێمــە ناتوانیــن حاڵیحــازر بۆچوونــی خۆمــان بگۆڕیــن.

٤. لــەو بڕوایەدانیــم لایەنێکــی دەرەکــی ناڕەزایەتــی کــوردەکان [لەهەمبــەر حکومەتــی عێراقــدا] بــەکار بهێنێــت، چونکــە لــە شــوێنەکانیتر بەســتێنی بەپیتــتر بــۆ ئــەم کارە هەیە. لەمــەش زیاتــر، لــەو بڕوایــەدا نیــم ئێــران بەرانبــەر بیرۆکــەی دەوڵەتــی کوردســتانی ســەربەخۆ بێدەنــگ بێــت؛ هەروەهــا لــە ڕوودانــی جەنگــی داهاتــوودا، بێلایەنــی ئێــران بــۆ ئێمــە بایەخێکــی لــە ڕادەبــەدەر زۆری دەبێــت.

٥. نــووسراوی (Encl. 62. A.)، نووسراوێکــی ســەرنجڕاکێش و شــایەنی وتوێژکردنــە، بــەڵام قەناعــەت بــە مــن ناییێنێــت.

١٩٣٩/٤/١١

Signed. W/Cdr. Jope-Slade.

Wing Commander “I”

٦٤. ١٩٣٩/٤/٢٤

کورتەیــەک لــە ڕاپۆرتــی ئەفســەری پەیوەندیــی هەوایــی لــە سلێمانی بــۆ (w/e) لــە ڕێکەوتــی ١٩٣٩/٣/٣١ (١٧٩)، چالاکــی کــورد و هەنگاونان بەرەو یەکگرتــن. (Encl. 64. A.).

٦٥. ١٩٣٩/٤/٢٤

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٤/١٥ (٢١٥)، لەبارەی بارودۆخی ئیداری ئێستا لە سلێمانی کە بە شێوەیەکی گشتی جێگەی ڕەزامەندییە. (Encl. 65. A.).

٦٦. ١٩٣٩/٤/٢٥ . W/Cdr. "I"

١. نووسراوی (Encl. ٦٤. A.)، تارادەیەک پشت بە نووسراوی (Encl. 62. A.) دەبەستێت و وەڵامی بەڕێزت بۆ یاداشتی ژمارە ٦٣، تا ڕادەیەکی زۆر وێرانکەر بووە.
٢. وادیارە، عیسمەت پاشا، سەرۆک وەزیرانی تورکیا، پشتگیریی لە کورد دەکات (پەرەگرافی ٢)؛ هەروەها لە شوێنێکتردا جانسۆن پێشنیازی ئەوە دەکات لەوانەیە ییسمەت لە مێشکیدا نیازی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی هەبێت؛ هەڵبەت بە سپۆنسەری تورکیا. ئەمەش شتێکی سەرنجڕاکێشە.
٣. لە ڕوانگەی سەربازییەوە بە ڕوانین لە پەیماننامەی سەعدئاباد هۆکاری دامەزراندنی ئەو کۆمارە ڕونتر دەبێتەوە؛ کاتێک واژووکارانی ئەم پەیماننامەیە دەست بە دوژمنایەتی یەکتر بکەن، بەمجۆرەش کوردستان پێگەیەکی بێ هاوتایە هەیە کە لە بە لایەکدا شۆڕ ببێتەوە لەلایەکیترەوە تەواوی هێڵەکانی پەیوەندیی[لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا] بپچڕێنێت.
٤. ئەمەش بەو مانایە دێت کە تورکیا زۆر بە باشی ئەم گەمە سەربازییە دەقۆزێتەوە. لە گشت حاڵەتەکاندا، لە ڕوانگەی ئێمەوە ئەم کارە، کارێکی کاتییە و تەنیا قوارویکردنی گۆمەکەیە و بەکارهێنانی گوشاری سیاسییە کە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئەم گوشارە لە زۆر بواردا بەکار دەهێنرێت.

Wing Commander "I" 2

٦٧. ١٩٣٩/٤/٢٦ (G. S. O. 2)

ئایا دەکرێت بەڕێزت تێبینی لەسەر پەرەگرافی ٣ لە یاداشتی ژمارە ٦٦ی سەرەوە بدەیت.

(Squardon Leader "1", 2)

٦٨. (I.2.)

بە مەراقەوە یاداشتەکەی بەڕێزت بە ژمارە ٦٦ و نووسراوی (Encl. 64. A.) و (Encl. 65. A.)م خوێندەوە. تا ئەوکاتەی پەیماننامەی ئەنگلۆ-عێراقی بوونی هەبێت، هیچ مەترسییەک لە زیندووبوونەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی لە ئارادا نییە. بڕوانە تێبینی باڵیۆز لە پەرەگرافی ٢ لە بڕگەی (64A). گشت ئەو شتەی ئێمە دەتوانین بیکەین بریتیە لە چاودێریکردن و بێلایەنییەکی کەم لە پێناو [دەستەبەرکردنی] بەرژەوەندییەکانی خۆمان.

١٩٣٩/٥/٨ "Wing Commander "I

٦٩. ١٩٣٩/٥/٩

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٤/٢٦ (٢٣٨) کورد بۆ پاراستنی کوردستان بیر لە دوو ڕێگەچارە دەکاتەوە؛ یان هێز یان دیپلۆماسی. (Encl. 69. A.).

٧٠. ١٩٣٩/٥/٢٢

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی بۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٥/١٤ (٢٩٢)، سەبارەت بە ناسیۆنالسینکانی کورد دەگۆترێت [بۆ چارەسەری] کێشەکەیان داوای یارمەتی لە ئەڵمانیا دەکەن. (Encl. 70. A.).

٧١. ١٩٣٩/٥/٣٠

وادیارە نووسراوی (Encl. 70. A.) ئاماژە بە پەرسەندنی لایەنگری بۆ بزوتنەوەی کورد و پشتگیریی کردن لە جوڵانەوەی ئەڵمانیا دەدات.

٢. (I. B) خستنەرووی ناوی ئەو کەسانەی کە گومان دەکرێت هاوسۆزیان بۆ جوڵانەوەی ئەڵمانیا هەیە.

s/Ld I2

٧٢. (I. 2)

١. نووسراوی (Encl. 70. A.) و یاداشتەکەی بەڕێزت بە ژمارە ٧١. بێگومان هەوڵ هەیە بۆ دووبارە زیندووکردنەوەی بەرژەوەندییەکانی [جوڵانەوەی] لایەنگری

کـردن لـە کـورد (pro-Kurdish) ئەویـش لـە ڕێگـەی پـارە و دەسـتڕۆیی ئەڵمانیـا. وەزارەتـی ناوخـۆ لـەم کارە نیگەرانـە، بۆیـە بـە خێرایـی ئەدمۆنـدزی نـاردووە تـا لەمبـارەوە لێکۆڵینـەوە ئەنجـام بـدات. وادیـارە لیواکانـی کەرکـووک و سـلێمانی لـەم کارەدا دەسـتیان هەیـە. هەروەهـا لەوانەیـە ئـاژاوە لـە ناوچـەی پشـدەر سـەرهەڵبدات.

٢. زۆر بـە وردی ڕاپۆرتەکـەی جانسـۆندا بخوێنـەوە؛ بزانە دەتوانی تێیدا بـۆ ڕاپۆرتی پوختەی مانگـی ئایـاری شـتێک بدۆزیتـەوە کـە پشـتی بـە بەڵگـە بەسـتبێ. ئێمـە دەمانەوێـت بزانیـن کـە بـا بـەکام ئاڕاسـتەدا دێـت، بـەڵام مـن نامەوێـت قسـەی هەڵبەسـتراو بـۆ کەسـەکان دروسـت بکەیـت. لەمبـارەوە دەمەوێـت تا نیـوەڕۆی ڕۆژی هەینـی ڕێکەوتی ٢ی حوزەیـران ڕاپۆرتەکـەت بەدەسـتم بـگات تـا لەگـەڵ باڵیـۆز قسـەی لەسـەر بکـەم.

١٩٣٩/٥/٣١ “Wing Commander “I

٧٣. ١٩٣٩/٦/١

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـۆ (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٥/٢٧ (٣١٢) لەبـارەی شکسـتی عوسـمانی عوسـمان لـە بەدەسـتهێنانی یەکگرتـن لەگـەڵ شـێخەکاندا. (Encl. 73. A.).

٧٤. ١٩٣٩/٦/١

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی بـۆ (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٥/٢٧ (٣٢٠) لەبـارەی جوڵانـەوەی ئەڵمانـی. .(Encl. 74. A.)

٧٥. ١٩٣٩/٦/١٥

کورتەیـەک لە ڕاپۆرتی ئەفسـەری پەیوەندیی هەوایی لە سـلێمانی بـۆ (w/e) لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٦/٨ (٣٥٣)، بریکارانی جوڵانەوەی ئەڵمانی زۆر چالاک بوونە. (Encl. 75. A.).

٧٦. ١٩٣٩/٦/١٥ (W/C. I.)

نـووسراوی (Encl. 75. A.) دوایین ڕاپۆرتـە لەبـارەی جوڵانـەوەی ئەڵمانـی لـە سـلێمانی. پێدەچـێ پیلانەکـە لەمـە زیاتـر گەشـە بـکات. ئـەو هاتوچۆیـەی لـە پەرەگرافـی ٣٥٣ ئامـاژەی پێـدراوە، تەنیـا سـەردانکردنێکی ئاسـاییە.

s/Ld.I2

.٧٧

١. نـووسراوی (.Encl. 75. A) تێکـەڵ و پێکەڵکردنێکـی ئاسـایی ناوەکانـە کـە دەگۆترێـت دەسـتیان لـە چالاکـی تێکدەرانـەدا هەیـە، ئەویـش بـێ هیـچ پاڵنەرێکـی ئاشـکرا.

٢. ئەگـەر ئێمـە کۆپیەکـی زیـادە لـەم ڕاپۆرتەمـان هەبێـت، باشـتر بـۆ ویلکینـس (Wilkins) بنێردرێـت، مـن ڕۆژی هەینـی کۆپیەکـە لەگـەڵ خـۆم دەبـەم.

٣. زۆر ئەستەمە بەم ڕاستییە کەمانەی لەبەردەستدایە ڕێکاری بەرپەرچدانەوە هەبێ.

٤. پەرەگرافـی ١٠ لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی ناڕۆنتریـن بەشـی ڕاپۆرتەکەیـە.

١٩٣٩/٦/١٥ “Wing Commander “I

١٩٣٩/٧/١٧ .٧٨

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٦/٣٠ (٣٨٠)، تایبەتـە بـە جوڵانـەوەی ئەڵـمان. (.Encl. 78. A)

١٩٣٩/٧/١٧ .٧٩

کورتەیەک لە ڕاپۆرتی ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی لە ڕێکەوتی ١٩٣٩/٦/٣٠ (٣٨٨)، تایبەتە بە لێکۆڵینەوە لە مردنی کۆخا مەجید (Koka Majid). (.Encl. 79. A)

١٩٣٩/٧/١٧ .٨٠

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی لـە ڕێکەوتـی ١٩٣٩/٧/٧ (٤٠٨) تایبـەت بـە دامەزراندنـی حزبـی نـازی. ئەفسـەرانی سـوپا پەرۆشـی ئـەم حزبـەن. (.Encl. 80. A)

١٩٣٩/٧/١٨ .٨١

نووسراوی (.Encl. 78. A) تا نووسراوی (.Encl. 80. A) هیچ ئاماژەیەکی ڕوونی لەسەر جوڵانەوەی ئەڵمانی نەخستووتەڕوو. ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی لە سلێمانی بۆ ماوەی چەند مانگ بەدواداچوونی بۆ بابەتەکە کردووە، بەڵام شتێکی ئەتۆی نەخستووتەڕوو. بڕوانە لاپەڕەی ١٦، ئەفسەری پەیوەندیی هەوایی پشتگیریی لەوە دەکات هەنگاوی توند بگیرێتەبەر.

s/Ld.I2

٨٢. ١٩٤٠/٢٢

کورتەیـەک لـە ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی (w/e) لـە ڕێکەوتـی ١٩٤٠/١/٨، لەبـارەی چالاکییەکانـی شـێخ عەلائەدیـن. (Encl. 82. A.)

٨٣. ١٩٤٠/١/٢٥

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی لەبـارەی چالاکـی ناسیۆنالیسـتی. (Encl.83.A.)

٨٤. ١٩٤٠/٢/١٤

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە مووسـڵ بـە ژمـارە (5/d/d) لـە ڕێکەوتـی ١٩٤٠/٢/٣. لەبـارەی تێڕوانینـی کـورد. (Encl. 84. A.)

٨٥. ١٩٤٠/٢/٢٨

ڕاپۆرتـی ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە مووسـڵ بـە ژمـارە (٤٠/٦) لەبـارەی ناسـیۆنالیزمی کـورد. (Encl. 85. A.)

٨٦. "Wing Commander "I

ئاماژە بە نووسراوی (Encl. 85. A.)

٢. هەڵوێسـت گۆڕیـن لەبـارەی هاوسـۆزی دەربڕیـن کـە لـەم ڕاپۆرتـەدا خراوتـەڕوو، هەڵویسـت گۆڕینێکـی خێـرا بـووە. هـەردوو ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە مووسـڵ و ئەفسـەری پەیوەندیـی هەوایـی لـە سـلێمانی، جەخـت لـەوە دەکەنـەوە کـورد بڕیاریانـداوە لـە دژی ڕوسـیا بوەسـتن و لایەنگـری بەریتانیـان.

٣. تەنهـا هـۆکار بـۆ ئـەم گۆڕانکارییـە دەکـرێ ئـەو هۆکارانـە بـن کـە لـە پەرەگرافـی (iii) ی نووسراوەکـەدا ئامـاژە پێـدراوە، واتـە هیواداربـوون بـۆ گەیشـتن بـە سـەربەخۆیی بـە یارمەتـی یەکێتـی سـۆڤیەت. لـە دژی ئـەم هـۆکارە دەکـرێ دژایەتیکردنـی ڕووسـەکان بێـت [لەلایـەن کوردەکانـەوە] وەک هێزێکـی سیاسـەت نادیـار کـە دەگوترێـت لـە سەرتاسـەری کوردسـتاندا ئـەم دەنگۆیـە بـاوە. ئـەو ناوچانـەی لـە ڕاپۆرتەکـەدا ئاماژەیان پێکـراوە لـە سنورەکانی رووسـیا دووره و ئـەو مەیلـەی لـە ڕاپۆرتەکـەدا بـاس دەکرێـت

ئەگـەری هەیـە زۆرتـر لـە ناوچەکانـی باکـووری ڕۆژهەڵاتـی عێراقـدا پەرەبسـێنێت.

٤. پڕوپاگەنـدەی ڕوسـیا-ئەڵمانیا لەوانەیـە بوونـی هەبێـت، بـەڵام بـەو جـۆرەی لـە ڕاپۆرتەکانـی پێشـوو ئاماژەیـان بـۆ دەکرێـت کـە ئـەم پڕوپاگەندەنـە زۆر کاریگـەرن، لـە ڕاستییەوە دوورە.

١٩٤٠/٢/٢٨ (Elying Officer. I. 2)

٨٧. ١٩٤٠/٢/٢٩

یاداشـتەکەتان بـە ژمـارە ٨٦ و نـووسراوی (Encl. 85. A.)، بـە بـڕوای ئێمـە پڕوپاگەندەی سـۆڤیەت لـە ناوچـە کوردییەکاندا [دوو دێـڕی کۆتایـی ناخوێندرێتەوە].

ناسنامەی دەستە

پرۆژەی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، لە پێناو ناساندن، کۆکردنەوە، بە دیکۆمێنتکردن و بڵاوکردنەوەی مێژووی پڕ لە سەروەریی کار و خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیازی ڕێزدار مەسرور بارزانی، لە ساڵی ٢٠١٤ دامەزراوە.

ئەم بەرهەمەی بەردەستی بەڕێزتان بەشێکە لە هەوڵ و ئامانجەکانی ئەم پرۆژەیە.